تفسیر

معارف القرآن

پهٔ قندهاری پښتو

تالیف

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع

پښتو ترجمه کوونکی ابوصدیق احمد مولوی نصیر احمد حقانی

تصحیح او سمون: مولوی نصیر احمد حقانی او مولوی امین الله حقانی

مکتبہ حنفیہ

کانسی روڈ۔ کوئٹہ

تـفـــســیر

معارف القرآن

په قندهاری پښتوکی

(تالیف)

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع رحمة الله علیه
پښتو ترجمه کوونکې (ابو صدیق احمد .... مولوی نصیر احمد حقّانی)
تصحیح اوسمون... مولوی نصیر احمد (حقّانی) اومولوی آمین الله (حقّانی)

دکمپوز او ترجمي چارې .... الدین العلم کمپوزنگ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

جلد پنځم پاره (۱۳) ..... (۱۴)..... (۱۵)

خپرونکې

مکتبہ حنفیہ

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

کانسي روډ حاجي غیبي چوک کوئټه

چاپ ځای .... لاهور

مضمون	فهرست تفسیر معارف القرآن	مخ
وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ الخ (۵۳) تا (۵۷)		۶
خپله پاکي بيانول ښه نه دي مګر په خاصو حالاتو کي		۷
د انساني نفس دري حالتونه		۸
د حکومت يو منصب په خپله غوښتل جائز نه دي مګر د څو شرطونو سره اجازت دی		۱۱
د حضرت يوسف ﷺ دعُهدي طلب پرخاص حکمت باندي مبني وو		۱۲
ايا د يو کافر حکومت عهده قبلول جائز دي		۱۲
وَجَاء اخوة يوسف الخ (۵۸) تا (۶۲)		۱۴
ملومات اومسئلي		۱۶
دحضرت يوسف ﷺ دخپلو حالاتو څخه پلارته اطلاع نه ورکول دخداي په حکم وو		۱۹
فَلَمارَجَعُوا الى ابيهم الخ (۶۳) تا ۶۶		۲۰
معلومات اومسئلي		۲۲
داولاد څخه چي ګناه او خطا وسي نو دتعلق قطع کولو پر ځاي د دوي د اصلاح فکر کول په کار دي		۲۳
وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ الخ (۶۷) تا (۶۹)		۲۵
دبد نظر اثر حق دي		۲۷
احکام او مسئلي		۲۹
فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ الخ ۷۰ تا ۷۶		۳۰
معلومات او مسئلي		۳۲
قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ الخ ۷۷ تا ۸۶		۳۶
احکام او مسئلي		۴۱
قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ الخ ۸۳ تا ۸۷		۴۲
دحضرت يعقوب ﷺ ډيرمحبت دحضرت يوسف ﷺ سره ولي وو؟		۴۵
احکام او مسئلي		۴۶
فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا الخ ۸۸ تا ۹۲		۴۷
احکام او مسئلي		۵۱
صبر او تقوی دهرمصيبت علاج دي		۵۲
اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَٰذَا الخ ۹۳ تا ۱۰۰		۵۲
احکام او مسئلي		۵۸

دحضرت يوسف ﷺ دصبر اوشکرمقام	۶۰
رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ الخ ۱۰۱	۶۱
معلومات اومسئلی	۶۲
هدايتونه او احکام	۶۳
ذَلِكَ مِنْ أَنبَاءِ الْغَيْبِ الخ ۱۰۲ تا ۱۰۹	۶۴
معلومات اومسئلی	۶۶
احکام او هدايتونه	۶۹
حَتَّى إِذَا اسْتَيْأَسَ الرُّسُلُ الخ ۱۱۰ تا ۱۱۱	۷۰
معلومات اومسئلی	۷۲
(سورة الرعد)	۷۴
الـمر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الخ ۱ تا ۴	۷۴
درسول احاديث هم دقرآن په شان وحی الهی دی	۷۶
آيا دآسمان وجود په سترگو سره په نظر باندی راځي ؟	۷۷
دهر شي تدبير په حقيقت کی دالله ﷻ کار دی د انسان تدبير تش په نامه دی	۷۸
وَإِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ الخ ۵ تا ۸	۸۰
معلومات اومسئلی	۸۲
دمرگ څخه وروسته دبيرته ژوندی کيدو ثبوت	۸۲
آيا په هرقوم او هرملک کی نبی راتلل ضروري دی؟	۸۴
عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ۹ تا ۱۵	۸۵
معلومات اومسئلی	۸۸
قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ الخ ۱۶ تا ۱۷	۹۲
لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الخ ۱۸ تا ۲۴	۹۴
معلومات اومسئلی	۹۶
وَالَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ اللهِ الخ ۲۵ تا ۳۰	۹۹
احکام اوهدايتونه	۱۰۳
وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ الخ ۳۱ تا ۳۳	۱۰۵
معلومات اومسئلی	۱۰۸
لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا الخ ۳۴ تا ۳۷	۱۱۱
وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا الخ ۳۸ تا ۴۳	۱۱۳

معلومات اومسئلې	۱۱۶
	۱۱۹

﴿سورة ابراهيم﴾

الـر كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ الخ ۱ تا ۳	۱۱۹
معلومات اومسئلې : سورة او ددې مضامين	۱۲۰
هدايت صرف دخداى كار دى	۱۲۱
احكام اوهدايتونه	۱۲۲
دقرآن كريم تلاوت هم مستقل مقصد دى	۱۲۲
دمطلب خلاصه	۱۲۴
دقرآن كريم په پوهه كې دځينو غلطيو نښاني	۱۲۴
احكام اومسئلې	
وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ الخ ۴	۱۲۴
معلومات اومسئلې	۱۲۵
قرآن كريم په عربي ژبه كې ولي دى	۱۲۶
دعربي ژبي خصوصيات	۱۲۷
وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ الخ ۵ تا ۸	۱۲۹
معلومات اومسئلې ، يوه نكته	۱۳۱
ايام الله	۱۳۱
دشكر اوناشكرى نتيجى	۱۳۳
أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ الخ ۹ تا ۱۵	۱۳۴
مِنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ الخ ۱۶ تا ۱۷	۱۳۸
مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ ۱۸ تا ۲۲	۱۳۸
وَأُدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا الخ ۲۳	۱۴۲
أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ الخ ۲۴ تا ۲۵	۱۴۲
وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ الخ ۲۶ تا ۲۹	۱۴۳
معلومات اومسئلې	۱۴۴
دكفارو مثال	۱۴۶
دايمان خاص اثر	۱۴۶
دقبرعذاب اوثواب دقرآن اوحديث څخه ثابت دى	۱۴۶
احكام اوهدايتونه	۱۴۸

وَجَعَلُوا لِلّٰهِ أَندَادًا لِّيُضِلُّوا الخ ۳۰ تر ۳۴	۱۴۸
معلومات او مسئلې	۱۵۰
تفسير او تشريح	۱۵۰
احکام او هدایتونه	۱۵۱
وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ الخ ۳۵ تر ۴۱	۱۵۴
معلومات او مسئلې	۱۵۶
احکام او هدایتونه	۱۵۷
د ابراهيمي دعا رازونه او حکمتونه	۱۵۹
د ، أَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ ، تشريح	۱۶۱
د ، وَارْزُقْهُم مِّنَ الثَّمَرَاتِ ، تشريح	۱۶۱
احکام او هدایتونه	۱۶۳
وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلًا الخ ۴۲ تر ۵۲	۱۶۳
معلومات او مسئلې	۱۶۶

دیارلسمه پاره ختمه سوه

تفسیر معارف القرآن د نصیر احمد احمدی لخوا سکین او

pdf سو. د دعا په هیله احمدی او واتسپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

وَمَآ اُبَرِّئُ نَفْسِیْ ۚ اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌۢ بِالسُّوْٓءِ اِلَّا مَا رَحِمَ

او زه پاک نه وایم خپل نفس ته بیشکه نفس خو امر کوی په بدی سره مگر په چا چی رحم وکړی

رَبِّیْ ؕ اِنَّ رَبِّیْ غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ ﴿۵۳﴾ وَقَالَ الْمَلِکُ ائْتُوْنِیْ بِهٖٓ اَسْتَخْلِصْهُ

زمارب ، بیشکه زمارب بخښنی والادی مهربان ، او وویل باچا راولی دی ماته چی زه وساتم دی خالص

لِنَفْسِیْ ۚ فَلَمَّا کَلَّمَهٗ قَالَ اِنَّکَ الْیَوْمَ لَدَیْنَا مَکِیْنٌ اَمِیْنٌ ﴿۵۴﴾ قَالَ

دخپل کار دپاره ، بیا چی کله یی خبری وکړی دده سره وې ویل بیشکه تا نن خای بیا پید اکی زما سره معتبر یوسف

اجْعَلْنِیْ عَلٰی خَزَآئِنِ الْاَرْضِ ۚ اِنِّیْ حَفِیْظٌ عَلِیْمٌ ﴿۵۵﴾ وَکَذٰلِکَ

وویل ما مقرر کړه په خزانو دملک باندی ، زه حفاظت کوونکی یم ښه پوهه ، او دارنگه

مَکَّنَّا لِیُوْسُفَ فِی الْاَرْضِ ۚ یَتَبَوَّاُ مِنْهَا حَیْثُ یَشَآءُ ؕ نُصِیْبُ

قدرت ورکی مونږ یوسف ته په مځکه کی خای به یی نیولو په دی کی کوم خای چی به یی غوښتی رسوو

بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَّشَآءُ وَلَا نُضِیْعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِیْنَ ﴿۵۶﴾ وَلَاَجْرُ

مونږ رحمت خپل چاته چی وغواړو اونه ضائع کوو مونږ بدله دنکی کوونکو ، اوثواب

الْاٰخِرَةِ خَیْرٌ لِّلَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَکَانُوْا یَتَّقُوْنَ ﴿۵۷﴾ ع

دآخرت چی دی غوره دی هغو ته کوم چی ایمان راوړی اوکوی پرهیزگاری .

لنډ تفسیر: او زه خپل ځان ته (هم بالذات) بری (او پاک) نه وایم (ځکه چه) نفس خود (هرچا) بد ه خبره ښیي بغیر دهغه (نفس) ځخه چی پرچاز مارب رحم وکي (او دبدی ماده په کی کنښېږدی لکه دانبیاء ﷺ نفسونه چی وي مطئنه چی دحضرت یوسف ﷺ نفس هم په کی دا خل دی لنډ مطلب دا سو چی زما په پاکی او عصمت زما د نفس ذاتی کمال نه دی بلکه دالله ﷻ دعنایت او رحمت اثر دی ، په دی وجه زما نفس دبدی حکم نه کوی ورنه لکه څنگه چی دنورونفسونه دی دغسی به زما دا هم وای) بیشکه زمارب لوی مغفرت والا لوی رحمت والادی (یعني لوړ چی کوم دنفس دوه قسمونه معلوم سول اماره او مطمئنه څخه وروسته اماره که توبه وکی نو دده مغفرت کیدای سی او په مرتبه دتوبه کی ده ته لوامه وایی او کوم چی مطمئنه

دی کمال دده د ذات سره لازم نه دی بلکه دعنایت او رحمت اثر دی وروسته اماره چې لوامه سی په ده کی دصفت دغفور ظهور کیږي او په مطمئنه کی دصفت درحیم.
دا ټول مضمون سو دحضرت یوسف علیه السلام دتقریر باقی دا کار چی دپاکی ثابتول خو د آزادی ښخه وروسته هم ممکن وو، بیایي په ازادی د اولی مخکی کړه ؟ ددی وجه دا کیدای سي چې څومره یقین په دی ترتیب کی کیدای سي ددی په خلاف کی نه سی کیدای ، ځکه چی دلیلونه ددلالت خو مشترک دی لیکن په دی منتخب سوی صورت کی دا کار زیات دی چی باچا او عزیز په دی پو هیدای سي چی کله بغیر دبری کیدو ښځه دی آزادی نه غواړی ، حال دا دی چې په داسي حالت کی دقیدی د ازادی خواهش زیات وی ، نو معلومیږي چی دده په خپله پاکی او بری کیدو کامل یقین دی ، په دی وجه ددی دثابتیدو پوره اطمینان دی او ظاهره ده چی داسی کامل یقین دبری کیدای سی، نه چې دملوث، دا ټولی خبری باچا واوریدی) او (چی دا یی وا وریدل نو دی) باچاوویل چی دی ماته را ولئ زه دی خاص دخپل (کارد) پاره ساتم (اودعزیز ښخه به دی واخلم چی دهغه ماتحت به نه وی ، نو خلقو دی باچاته را وستی) نوباچا (ده ته) وروسته هرکله چی باچادده سره خبری وکړي (اوپه خبرو کی ورته دده زیات فضل اوکمال ښکاره سو) نوباچا(ده ته) وویل چی ته زماپه نزد دنن (ښځه) لوی معزز اومعتبر سوی (ددی ښځه وروسته ددغه خوب ذکر راغی او باچاوویل چې دومره لوی قحطي انتظام کول خو ډیر ګران کار دی ، دا انتظام بایدچاته وسپارل سي) یوسف (علیه السلام) وفرمایل چی مادملک پرخزانو ماموره کړه زه (د دوی حفاظت (هم) کولای سم او (د امد او خرچ انتظام او ددی دحساب اوکتاب په طریقو هم) ښه پوه یم (چنانچه پرځای ددی چی ده ته یی یوخاص منصب ورکړی وی ، په مثل خپل یی پوره اختیارات هرقسم ورکړل ګویاپه حقیقت کی باچادی سو، که څه هم چی برای نام هغه باچا وو او دی دعزیز په عُهدی سره مشهور سو هم دارنګه ارشاد دی) اومونږ په داسی (عجیبه) طور سره یوسف علیه السلام په ملک (مصر) کی با اختیار جوړکی چی په دی کی کوم ځای غواړی اوسی (لکه چې باچایانو ته آزادی وی ، یاهغه وخت وو چی په څاه کی قید وو بیا دعزیز په ماتحتی کی قید وو او ورته نن دا خود مختاری او ازادی ورکړل سوه خبره دا ده چی) مونږ چی پرچا غواړو خپل عنایت ورته متوجه کړو اومونږ دنیکی کوونکو اجرنه ضائع کوو (یعنی په دنیا کی هم دنیکی اجر(ثواب) رسیږي چی پاک ژوند ورته ورکړل سي برابره خبره ده که مالدار جوړ سی ، لکه دحضرت یوسف علیه السلام دپاره وو او برابره خبره ده که بغیر دمالداری ښځه قناعت او رضا ورته ورکړل سي چی ژوند یی په خوند ورسي ، دا خو نن په دنیا کی سو) او د اخرت اجر ډیر زیات دی د ایماندارو او متقیانو دپاره.

(معلومات او مسئلي)

(خپله پاکي بیانول ښه نه دی مګر په خاصو حالاتو کي)

ددي ښځه په مخکی آیت کی دحضرت یوسف علیه السلام دا قول ذکر وو چی کوم الزام پر ما عائد سوی وو ددی دصفایی اومکمل تحقیق ښځه مخکی زه دقیدخښه ازادی ځکه نه خوښوم چی دعزیز اوباچا دمصرته پوره یقین راسي چی ما څه خیانت نه دی کړی ، بلکه الزام سرا سر درواغ وو په دی کی دخپل بری او

پاکئ ذکر چونکه په يو ناچاره ضرورت سره کيدی ، کوم چی په ظاهره دخپل ځان د پاکولو بيان او اظهار دی او دا دالله ﷻ په نزد ناخوښه دی لکه چی په قرآن کريم کی ارشاد دی ، اَلَمْ تَرَاِلَى الَّذِيْنَ يُزَكُّوْنَ اَنْفُسَهُمْ بَلِ اللّٰهُ يُزَكِّيْ مَنْ يَّشَاءُ : يعنی اياته نه ګوری هغو خلقوته کوم چی خپل ځان ته پاکيزه وايی بلکه دالله ﷻ حق دی چی هغه چا ته غواړی پاک يی ګرځوی.

اوپه سورت نجم کی هم ددی مضمون يو آيت دی ، فَلَا تُزَكُّوْا اَنْفُسَكُمْ هُوَاَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى : يعنی تاسو دخپلوځانونو دپاکو الی دعوه مه کوی الله ﷻ ښه پيژنی چی څوک په واقعه کی پرهيز کوی اومتقی دی.

په دی وجه په ذکر سوی آيت کی حضرت يوسف ﷺ دخپل بری کيدو د اظهار سره ددی حقيقت هم اظهار وکی چی زما دا وينا دخپلی تقوا او پاکبازی ثابتول نه دی ، بلکه حقيقت دا دی چی دهر انسان نفس دکوم خمير چی دځلورو عنصرو اور، اوبو، خاورو او هوا څخه جوړ دی ، دغه په خپل فطرت سره هرسړی دبدو کارونو طرف ته مائله کوی ، بغير دهغه څخه پرچاچه زمارب خپل رحمت وفرمايی او دده نفس دبدو تقاضاوو څخه پاک کړی ، لکه چی د انبيا عليهم السلام نفسونه وی او داسی نفسونو ته په قرآن کی نفس مطمئنه وايی، لنډه دا چه د داسی لوی آزمائش په وخت کی زما دګناه څخه ساتل کيدل دا څه زما ذاتی کمال نه وو بلکه دالله درحمت او دستګيری نتيجه وه که هغه زمادنفس څخه رذيل خواهشونه نه وای ايستلی نو زه به هم داسی وم لکه عام انسان چی وی چی دنفسانی خواهشاتو څخه مغلوبه کيږي ، په ځينو روايتونو کی دی چی حضرت يوسف ﷺ دا جمله ځکه وفرمايله چی يوقسم خيال خو ده په زړه کی هم په هرحال پيدا سوی وو که څه هم دغه دغير اختياری وسوسو ترحده پوری وو مګر دنبوت دشان په مخکې د غه هم يولغزش اوبرائی وه په دی وجه ددی اظهاريی وفرمايی چی زه هم خپل نفس بالکل بری اوپاک نه ګنم

﴿د انساني نفس دري حالتونه﴾

په دي آيت کي دا مسئله غور طلب ده چی په دی کی هرنفس انسانی ته (اَمَّارَةٌ بِالسُّوْءِ) يعنی دبدو کارونو حکم کوونکی فرمايلی دی لکه په يوحديث کی دی چی نبی کريم ﷺ دصحابه کرامو رضی الله عنهم څخه يوه پوښتنه وکړه چی د داسی ملګری په باره کی تاسو واياست چی دهغه حال دا وی چی که تاسو دده عزت او اکرام کوی خوراک ورکوی جامی ورته اغوندوی ، نو دی تاسی په بلا اومصيبت کی غورځوی ، اوکه ستاسی دده بی عزتی کوی اوږی اولغړ يې ساتی نو تاسو سره صحابه کرامو رضی الله عنهم عرض وکی چی يارسول الله دده څخه زيات بېکاره خو په دنيا کې يوملګری هم نه سی کيدای نوحضور ﷺ وفرمايل چی قسم دی په هغه پاک ذات دچاپه قبضه کی چی زماروح دی چی ستاسو نفس کوم چی ستاسو په خوا کی دی هغه دغسی ملګری دی (قرطبی)

اوپه يوحديث کي دی چی ستاسو دټولو څخه لوی دښمن په خپله ستاسو نفس دی کوم چی تاسی په بدو کارونو کی اخته کوی ذليل او خوار مو ګرځوی او په قسم قسم مصيبتونو کی مو هم ګرفتار وی.

په هر حال د ذکر سوی آيت او د حديثونو ددی روايتونو څخه معلومه شوه چی د انسان نفس دبدو

کارونو تقاضا کوی لیکن په سورة قیامه کي دی نفس انسانی ته لوامه ویلی دی ، ده ته یی دا اعزاز ورکړی دی چی رب العزت په ده قسم خوړلی دی لاَ اُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ وَلاَ اُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ : او په سورة الفجر کی یی دی نفس انسانی ته دنفس مطمئنه لقب ورکړی دی او دجنت خوشخبری یې ورکړي ده ، يَاأَيَّتُهَاالنَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّه ارْجِعِي اِلَى رَبِّكِ : دغه ډول نفس انسانی ته یوځای ، اَمَّارَةُ بِالسُّوْءِ ، ویل سوي دی ، بل ځای ، لَوَّامَه او دریم ځای ، مُطْمَئِنَّه .

وضاحت ددی دا دی چی هرنفس انسانی په خپل ذات کې خو ، اَمَّارَةُ بِالسُّوْءِ، دی، یعنی د بدوکارونو خواهش کوونکی لیکن هرکله چی انسان د خدای او د ورځی د آخرت د بیری څخه دده تقاضی پوره نه کی نو دده نفس ، لَوَّامَه ، جوړشی ، یعنی پر بدو کارونو ملامتی کوونکی او ددی څخه توبه کوونکی ، لکه د عامو صالحانو د امت نفسونه چی دی اوکله چی یو انسان دخپل نفس خلاف مجاهده کوی اوخپل نفس دی حالت ته ورسوی چي دبدو کارونو تقاضا په کی پاته نه سی نو دغه نفس مطمئنه سی ، دامّت صالحانو ته دا حال په مجاهده او ریاضت سره حاصلیدای سی ، او بیاهم پر دی حالت همیشه پاته کیدل یقینی نه وي ، او انبیاء علیهم السلام ته په خدایی بخشش سره خود بخوده داسی نفس مطمئنه بغیر دڅه تیری مجاهدی څخه نصیب کیږي او دوی همیشه پر دی حالت باندی یی وی دغه ډول دنفس د درو حالتونو په اعتبار سره دری قسمه کارونه دده طرف ته منسوب سوی دی .

اِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ : دآیت په اخر کی فرمایی چی زمارب لوی مغفرت کوونکی اورحمت کوونکی دی په لفظ دغفورکی دی طرف ته اشاره ده چی نفس ، اَمَّارَةُ بِالسُّوْءِ، کله چی پرخپله خطاء پښیمانه سی توبه وکی اونفس لوامه جوړ سي نودالله ﷻ مغفرت لوی دی هغه یی معاف کوی اوپه لفظ درحیم کی دی طرف ته اشاره ده چی کوم سری ته نفس مطمئنه نصیب سي دا هم دالله ﷻ د رحمت نتیجه ده .

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي : یعنی دمصر باچاچی هرکله دحضرت یوسف ﷺ دفرمایلومطابق دښځوڅخه دواقعی تحقیق وکی او زلیخا او نورو ټولو ښځو د واقع د حقیقت اقرار وکی نو باچا حکم وکی چه حضرت یوسف ﷺ ماته راولئ چی زه دی خپل خاص مشیر جوړکړم دحکم مطابق حضرت یوسف ﷺ دصلاحیتونو پوره اندازه ورته وسوه نو باچا وویل چی ته نن زما په نزد لوی عزت مند او معتمد یی .

امام بغوی ؒ نقل کړی دی چی کله دباچاقاصدپه جیل کی حضرت یوسف ﷺ ته دوباره ورسیدی او دباچا دعوت یی ورته ورسوی نو حضرت یوسف ﷺ دټولو بندیانو دپاره دعاوکړه او غسل یی وکی او نوی جامی یی واغوستی کله چی شاهی دربار ته ورسیدی نو دا دعایې وکړه ، حَسْبِيَ رَبِّي مِنْ دُنْيَايَ وَحَسْبِيَ رَبِّي مِنْ خَلْقِه عَزَّ جَارُهُ وَجَلَّ ثَنَاؤُهُ وَلاَ اِلٰهَ غَيْرُهُ : یعنی زمادډنیا دپاره زما رب ماته کافی دی ځوک چی دده په پناه کی راغی هغه بالکل محفوظ دی دهغه څخه ماسوا بل معبود نسته .

هرکله چی دربارته ورسیدی نو بیایی دالله ﷻ طرفته رجوع وکړه دغه ډول دعایی وکړه اوپه عربی ژبه کی یی سلام وکی ، السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته : اودباچادپاره یی دعا په عبرانی ژبه کی وکړه

باچاکه څه هم په ډیرو ژبو پوهیدی مگر دعبرانی او عربی ژبو څخه خبر نه وو حضرت یوسف ﷺ ورته وویل چی سلام خومی په عربی ژبه کی کړی دی اودعاپه عبرانی کی ، په دی روایت کی داهم دی چی باچادحضرت یوسف ﷺ سره په مختلفو ژبو خبری وکړی حضرت یوسف ﷺ ده ته هم په هغو ژبو کی جواب ورکی او دعربی او عبرانی دوې ژبی یی زیاتی ورته واورولی چی ددی څخه باچا خبر نه وو ، دی واقعی دباچا په زړه کی دحضرت یوسف ﷺ غیرعادی وقعت قائم کی ، بیادمصر باچاوویل چی زه غواړم چی ستاڅخه دخپل خوب تعبیر مخامخ واورم حضرت یوسف ﷺ اول دده دخوب داسی تفصیلات وښوول کوم چی تر اوسه پوری باچا هم چاته نه وه ذکر کړی بیایی تعبیر ورته وښووی.

دمصر باچا وویل چی زه دتعبیرڅخه زیات دی ته حیران یم چی دا تفصیلات تاته چاوښوول ددی څخه وروسته دمصر باچا مشوره طلب کړه چی اوس ماته څه کول په کار دی ، نوحضرت یوسف ﷺ مشوره ورکړه چی په اولنیو اووکلوکی په کوموکی چی به ښه بارانونه کیږي په دی کی تا ته د زیاتی غلی کولو انتظام کول په کار دی او چی ټولو خلقو ته هدایت وکړی چی په خپلو خپلو مځکو کی د زیاتو څخه زیاته کرونده وکړی او څومره غله چی حاصله سی ددی څخه پنځمه برخه دخان سره ذخیره کړی ، دغه ډول دمصر دخلقو سره به دقطحی د اوو کالو دپاره هم ذخیره جمع سي اوته به ددوی څخه بی فکره سي حکومت ته چی څومره قدرغله دسرکاری محصولاتو څخه یاسرکاری مځکو څخه حاصله سی دا دبهر دخلقو دپاره جمع کړی ، ځکه چی دا قحطی به تر لیری لیری پوری خپره سي دبهرخلق به دغه وخت ستاسو محتاجه وی دغه وخت به ته غله ورکوی دخدای مخلوق امداد به کوی او عادی قیمت به هم ورځخه اخلی نو په سرکاری خزانه کی به دومره مال جمع سی کوم چی به ددی څخه مخکی کله هم نه وی جمع سوی باچاپه دی مشوره بی حده خوشحاله اومطمئن سو مگر وی ویل چی ددی عظیمی منصوبی انتظام به څنگه کیږي او څوک به یی کوی په دی باندی یی حضرت یوسف ﷺ وفرمایل ، اجْعَلْنِیْ عَلٰی خَزَائِنُ الْاَرْضِ اِنِّی حَفِیْظٌ عَلِیْمٌ : یعنی دملک خزانی چی په دی کی دمځکی پیداوار هم شامل دی ته ماته وسپاره زه ددی حفاظت هم پوره کولای سم او دخرڅ دمقدار څخه پوره خبر یم (قرطبی ومظهری)

په دی دوو لفظونو کی حضرت یوسف ﷺ هغه ټول صفتونه جمع کړل کوم چی دیوې خزانی په وزیرکی په کار وی و ځکه چی اول ضرورت خو دخزانچی دپاره دا دی چی دی سرکاری مالونه ضائع نه کړی بلکه پوره حفاظت سره یې جمع کړی بیاپرغیرو مستحقو خلقو اوغلط قسم مصرفونوکی یی خرچ نه کړی او دویم ضرورت دمقدار څخه زیات خرڅ کوی ، لفظ د (حفیظ) د اولنی ضرورت دپاره پوره ضمانت دی اولفظ دعلیم د دویم ضرورت دپاره.

دمصر باچاکه څه هم دحضرت یوسف ﷺ دکمالاتو عاشق او دده ددیانت اوکامل عقل پوره معتقد سوی وو مگر فوراً یی د خزانی د وزارت منصب ته ونه سپاری بلکه تر یو کاله پوری یې دیو معزز میلمه په شان وساتی دکال څخه وروسته یی نه صرف دخزانی وزارت بلکه دحکومت ټول کاروونه ده ته وسپارل شاید مقصد یی دا وو چی ترڅو پوری په کور کی په ساتلو سره دده دخویونو او عادتونو پوره تجربه

ونه سي دومرلوی منصب ده ته سپارل مناسب نه دی لکه سعدی شیرازی رحمة الله علیه فرمایي .

چو یوسف کسی در صلاح وتمیز بیک سال باید که گردد عزیز

یعنی په شان دحضرت یوسف ﷺ په صلاح اوتمیزکی په کار دی چی په یو کال کی عزیز جوړسی ځینی تفسیر لیکونکی لیکی چی په دی زمانه کی د زلیخا دخاوند قطفیر انتقال وسو نو دمصر باچا دحضرت یوسف ﷺ سره ددی نکاح وکړه دغه وخت حضرت یوسف ﷺ دی ته وفرمایل چی ایا دا صورت ددی څخه غوره نه دی کوم چی تاغوښتی زلیخا دقصور د اقرار سره خپل عذر بیان کی .

الله ﷻ په لوی عزت او شان سره ددی مراد پوره کی او په عیش او خوشحالی یی ژوند تیروی دتاریخی روایتونو مطابق دوه هلکان یی هم پیدا سول چی دیو نوم افرائیم او دبل منشا وو په ځینی روایتونو کی دی چی الله ﷻ د واده څخه وروسته دحضرت یوسف ﷺ په زړه کی دزلیخا محبت دهغه څخه زیات پیدا کی څومره چی زلیخادحضرت یوسف ﷺ سره وو تردی پوری چی یو وخت حضرت یوسف ﷺ دی ته شکایت وکی چی ددی څه وجه ده چی ته زما سره اوس دومره محبت نه ساتی څومره چی دی مخکی وو زلیخاعرض وکی چی ستاپه وسیله سره ماته دالله ﷻ محبت حاصل سو ددی په وړاندی نور ټول تعلیقات اوخیالات ورک سول دا واقعه د ځینو تفصیلاتو سره په تفسیر قرطبی او مظهری کی بیان سوي ده .

دحضرت یوسف ﷺ دقصی په ضمن کی چی دعاموانسانانودصلاح اوفلاح دپاره ډیرهدایتونه او تعلیمات راغلی دی دهغو ذکر څه مخکي سوی دی په ذکر سوو آیتونوکی نوري مسئلی اوهدایتونه دا درج ذیل دی .

اوله مسئله : دحضرت یوسف ﷺ په قول ، وَمَآ اُبَرِّئُ نَفْسِیْ : کی دنیکو او پرهیزګارو بندګانو دپاره دا هدایت دی چی کله دوی ته د یوې ګناه څخه دخلاصیدو توفیق ورکړل سي . نو په دی ناز نه کوی او ددي په مقابله کی ګناهګاران سپک نه ګڼی بلکه دحضرت یوسف ﷺ د ارشادمطابق دا خبره په زړه کی ځای کړی چی دا زما څه ذاتی کمال نه دی بلکه دالله ﷻ فضل دی چی هغه نفس اماره پر مونږ غالب کیدو ته پري نه ښو وی کنه نو دهر انسان نفس دی په طبعی طور سره دبدو کارونو طرفه ته را کشوی .

(د حکومت یو منصب په خپله غوښتل جائز نه دی مګر د څو شرطونو سره جائز دی)

دویم مسئله : اجْعَلْنِیْ عَلٰی خَزَآئِنِ الْاَرْضِ : څخه دا معلومه سوه چی دیوه سرکاری عهدی یامنصب غوښتل په خاصو صورتونوکی جائزدی لکه حضرت یوسف ﷺ چی دمځکو دخزانو انتظام او ذمه واری طلب کړه ،

مګر په دی کی دا تفصیل دی چی کله دیوې خاص عُهدی متعلق دا معلومه وی چی بل سړی به ددی ښه انتظام ونه کړل سی او دخپل ځان په باره کی یی دا اندازه وی چی دعُهدی کار به په ښه شان سره سرته ورسوی اوپه څه ګناه کی دمبتلا کیدو بیره نه وی په داسی حالت کی دعهدی په خپله طلب هم جائز دی په دی شرط چی دجاه ومال محبت ددی سبب نه وی بلکه دالله ﷻ دمخلوق صحیح خدمت اوپه انصاف سره د دوی حقونه پیژندل مقصود وی ، لکه دحضرت یوسف ﷺ په وړاندی صرف دا مقصد وو ، اوکوم

ځای چې دا صورت نه وي نو په حدیث کې نبي کریم ﷺ دحکومت دځه عهدې په خپله دطلب کولو څخه منع فرمایلې ده او چاچې به په خپله دځه عُهدې درخواست وکې هغه ته یې عهده نه ده ورکړې.
دصحیح مسلم په یوحدیث کې دي چې نبي کریم ﷺ حضرت عبدالرحمٰن بن سمره رض ته وفرمایل چې هیڅکله دځه امارت طلب مه کوه ځکه چې که ته په خپله سوال وکړې دامارت عهده حاصله هم کړې خو د الله تعالی تائید به درسره نه وي ، دکوم په ذریعه چې دلغزشونو او خطاګانو څخه محفوظ سي اوکه بغیر د درخواست اوطلب څخه ته ځه عهده ملاو سوه نو دالله ﷻ دطرفه څخه تائید اومدد ستا سره وي چې ددې په وجه به ته ددې عهدې پوره حقونه ادا کړل سی.
دغه ډول دصحیح مسلم په یوبل حدیث کې دي چې یوسړي نبي کریم ﷺ ته دیوې عهدې درخواست وکې نو دوی صلی الله علیه وسلم وفرمایل ، ان لن نستعمل علی عملنا من اراده : یعنی مونږ خپله عهده یو داسې سړي ته نه ورکوو کوم چې په خپله ددې طلب وکړي.

(دحضرت یوسف ؑ دعُهدې طلب پر خاص حکمت باندې مبنی وو)

مګر دحضرت یوسف ؑ معامله ددې څخه مختلفه ده ځکه چې هغه پوهیدې چه باچا دمصر کافر دی دده عمله هم داسې ده او پر ملک یو طوفاني قحط راتلونکی دی هغه وخت به خو دغرضه خلق دالله ﷻ پرعامو خلقو رحم نه کوي اوپه لکونو خلق به دلوږې څخه مړه کیږي بل داسې یو سړی موجود نه وو کوم چې دغریبانو په حقونوکې انصاف وکړي په دې وجه یې په خپله دعهدې درخواست وکې ددې دپاره چې باچا مطمئن سي او عهده ده ته وسپاري.
نن هم ـه یو سړی داسې محسوسه کړي چې دحکومت ځه عهده داسې ده چې دهغې دفرائضو په صحیح طور سره د ادا کولو دپاره سړی موجود نه دی نو دده دپاره جائز بلکه واجب دي چې ددې عهدې په خپله درخواست وکړي مګر دخپل جاه اومال دپاره نه بلکه دخلقو دخدمت دپاره چې ددې تعلق د زړه دنیت او ارادې سره دی کوم چې الله ﷻ ښه په خبر دی (قرطبی)
دخلفاء راشدینو حضراتو دخلافت ذمه واري پورته کول په دې وجه سره وو چه دوی پوهیدل چې دا وخت بل څوک داذمه واري په صحیح طورسره نه سی پوره کولای دصحابه کرامو صلی الله علیه وسلم حضرت علي رض حضرت معاویه رض اوحضرت حسین رض اوحضرت عبدالله ابن زبیر رض وغیره چې کوم اختلافات مخ ته راغلي دي دغه ټول پردې مبني وه چې په دوی کې هر یوه دا خیال کوي چه دا وخت دخلافت فرائض زه دخپل مقابل څخه زیات په ښه ډول سره پوره کولای سم دجاه اومال طلب دهیڅچا اصلي مقصد نه وو.

(ایا دیو کافر حکومت عهده قبلول جائز دي)

دریمه مسئله : دا ده چې حضرت یوسف ؑ دمصر دباچاملازمت قبول کې حال دا دی چې دی کافر وو ددې څخه معلومه سوه چې دکافر یافاسق حکمران دحکومت عهده قبلول په خاصو حالاتو کې جائز دي.
لیکن امام جصاص رحمه الله تر آیت کریمه ، فلن اکون ظهیرا للمجرمین : لاندې لیکلي دي چې ددې آیت په وجه سره دظالمانو کافرانو اعانت کول جائز نه دی او ظاهره ده چې د دوی د حکومت عهده قبلول د دوی

په عمل کی شریکیدل او اعانت کول دی او داسی اعانت کول دقرآن کریم په ډیرو آیتونو حرام گرځول سوی دی ، حضرت یوسف ﷺ چه دا ملازمت نه صرف قبول وفرمایی بلکه درخواست یی وکی او په آیت کی ددی خاص وجه دتفسیر امام مجاهد دا گرځولی ده چی دمصر باچا دغه وخت مسلمان سوی وو مگر چونکه په قرآن اوحدیث کی ددی څه دلیل نسته په دی وجه عام تفسیر لیکوونکی ددی وجه دا گرځوی چی حضرت یوسف ﷺ دمصر دباچا دمعاملی څخه دامعلومه کړی وه چی دی به دده په کارکی دخل نه کوی او په یوخلاف شرع قانون جاری کولو به دی نه مجبوره کوی بلکه ده ته به مکمل اختیارات ورکړی چی ددی په ذریعه به دی په خپله رایه او حق قانون عمل کولای سی دداسی مکمل اختیار سره چی په یوخلاف شرع قانون باندی مجبور نه وی که څوک د کافر یا ظالم ملازمت اختیار کړی نوکه څه هم ددی ظالم سره دتعاون ناکاروالی بیا هم موجود دی مگر په کومو حالاتو کی چی دده د اقتدار څخه لیری کول په قدرت کی نه وی او دده دعهدی نه قبلولو په صورت کی الله ﷻ دمخلوق دحقونو ضائع کیدو یا دظلم او زیاتی قوی بیره وی نوپه مجبوری سره د دومره تعاون گنجائش دحضرت یوسف ﷺ د عمل څخه ثابتیږي چی په دی کی په خپله دی دشریعت څخه خلاف دڅه کار نه سی مرتکب کیدای ، ځکه چی دابه په حقیقت کی دده په گناه کی اعانت نه وی ، که څه هم چی دلیری سبب په طور ده ته هم ددي اعانت فائده حاصله سی ، د اعانت دداسی لیری اسبابو په باره کی په ذکر سوو حالاتو کی شرعی گنجائش سته ددی تفصیل حضراتو بیان کړی دی ، دتیرو نیکانو صالحانو صحابه وو رضی الله عنهم او تابعینو څخه د ډیرو حضراتو په داسی حالاتو کی د ظالمانو جابرانو حکمرانانو عهده قبلول ثابت دی (قرطبی ومظهری)

علامه ماوردی ؒ دسیاست شرعیه متعلق په خپل کتاب کی نقل کړی دی چی ځینو حضراتو دحضرت یوسف ﷺ ددی عمل پر بنا دکافرانو اوظالمانوحکمرانانو عهده قبلول په دی شرط سره جائز کړی دی چی پخپله دی دخلاف شرع په کار کولو باندی مجبوره نه وی او ځینو حضراتو ددی شرط سره هم ځکه جائز نه دی گڼلی چی په دی کی هم د ظالمانو او فاجرانو تائید دی دا حضرات دحضرت یوسف ﷺ ذات او دهغه دشریعت سره مخصوص وو اوس دنورو دپاره جائز نه دی مگر جمهورو عالمانو اوفقهاؤ اولنی قول اختیار کړی اوجائز یی گرځولی دی (قرطبی)

په تفسیر بحر محیط کی دی چی کوم ځای دا معلومه وی چی که عالمان او صالحان دا عهده قبول نه کړی نو دخلقو حقونه به ضائع سی او انصاف به ونه سی نوهلته داسی عهده قبلول جائز بلکه ثواب دی په دی شرط چی په دی عهده کی دی په خپله په خلاف شرع کارونو کولو مجبوره کول کیږي نه .

څلورمه مسئله: دحضرت یوسف ﷺ دقول ، انی حفیظ علیم : څخه دا ثابته سوه چی دضرورت په موقع دخپل څه کمال یا فضیلت ذکرکول په خپله پاکبازی ثابتولوکی دا خل نه دی کوم چی په قرآن کریم کی ممانعت راغلی دی په دی شرط چی د دی ذکر کول دکبر غرورو فخر او لویی په وجه سره نه وی .

وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ ۚ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ ۖ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ‎(٥٦)

یعنی څنگه چی موږ یوسف لره دباچا دمصر په دربار کی عزت او منزلت ورکی دغه شان موږ ده لره پر

ټول مصر پوره کامل اقتدار ورکی چه په دی مځکه کی څنګه غواړی احکام جاری کړی مونږ چی چا لره په خپل رحمت سره یی دغسی پالنه کوو او موږ د نیکانو اجر هیڅکله نه ضائع کوو.
تفصیل ددی دا دی چی دمصر باچا د یو کال دتجربی کولو څخه وروسته په دربار کی یو جشن جوړ کی چه ټول کار کوونکی او معززین دحکومت یی جمع کړل او دحضرت یوسف ﷺ پر سر یی تاج کښیښوی او دی مجلس ته یی راوستی اوصرف دخزانی ذمه واری نه بلکه ټول کارونه دحکومت یی عملاً ده ته وسپارل او په خپله ګوشه نشین سو (قرطبی ومظهری)
حضرت یوسف ﷺ دحکومت کارونه داسی سنبال کړل چی چاته هیڅ شکایت باقی پاته نه سو ټول اوسیدونکی پرده عاشقان سول او په ټول ملک کی امن اوخوشحالی عامه سوه په خپله حضرت یوسف ﷺ ته هم دحکومت په دی ټوله ذمه واری کی څه ګران والی یا تکلیف پیښ نه سو.
دتفسیر امام مجاهد فرمائی چی دحضرت یوسف ﷺ په وړاندی چونکه په دی ټوله جاه اوجلال کی صرف د الله ﷻ د احکامو رائج کول او دهغه ددین قایمول وو په دی وجه دی یو وخت هم ددی څخه غافله نه سو چه دمصر باچا ته د اسلام او ایمان دعوت ورکړی تردی چی دپرله پسی دعوت اوکوشش دا نتیجه ظاهره سوه چی باچا دمصر هم مسلمان سو.
ولأجر الآخرة خير للذين آمنوا وكانوا يتقون (۵۷) یعنی او د اخرت اجر او ثواب ددی دنیا دنعمت څخه په ډیرو درجو زیات دی دهغو خلقو دپاره کوم چی مومنان سول اوچاچی تقوا او پرهیزګاری اختیار کړ.
مطلب دا دی چی ددنیا دولت سلطنت او مثالی حکومت خو ورته ورکړل سو او ددی سره د اخرت لویی درجی هم دده دپاره تیاری دی ددی سره یی دا هم وښوده چی دا درجی ددنیا دپاره کوم چی ایمان تقوی او پرهیزګاری اختیار کړی.
حضرت یوسف ﷺ په خپل دور کی دعوامو د راحت د رسولو دپاره هغه کارونه وکړل چی مثل یی نه سی موندل کیدای کله چی دخوب دتعبیر مطابق اووه ۷ کاله دخوشحالی تیرسول اوقحط شروع سو نو حضرت یوسف ﷺ په ډک نس خوراک پرینښووی خلقو ورته وویل چی دمصر دملک ټولی خزانی ستاسی په قبضه کی دی او تاسی وږی اوسی ؟ نو وی فرمایل چی زه داسی څکه کوم چی دعامو خلقو دلوږی احساس زماد زړه څخه ونه وزی او شاهی باورچیانو ته یی هم حکم ورکی چی په ورځ کی به صرف یو وار دغرمی خوراک پخوی چی دشاهی محل ټول خلق هم دعوامو سره په لوږه کی برخه واخلی.

وجاء إخوة يوسف فدخلوا عليه فعرفهم وهم له منكرون ﴿۵۸﴾ ولما

او راغلل ورونه د یوسف ﷺ بیا داخل سول ده ته نو ده وپیژندل دوی او دوی دی نه وپیژندی. اوهرکله

جهزهم بجهازهم قال ائتوني بأخ لكم من أبيكم ألا

چی تیار کړل دوی ته سامان ددوی وی ویل چی راولی ماته یو وررور چی ستاسی دپلار دطرف نه دی، تاسی

تَرَوْنَ اَنِّیْٓ اُوْفِی الْکَیْلَ وَاَنَا خَیْرُ الْمُنْزِلِیْنَ ﴿٥٩﴾ فَاِنْ لَّمْ تَاْتُوْنِیْ

نه گورئ چې زه پوره ورکوم پیمانه او ښه خدمت کوم دمیلمنو . بیا که دئ رانه ولی

بِهٖ فَلَا کَیْلَ لَکُمْ عِنْدِیْ وَلَا تَقْرَبُوْنِ ﴿٦٠﴾ قَالُوْا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ

ماته تاسی دپاره به پیمانه نه وی زما سره او ماته به نه راځئ ، وی ویل مونږ به خواهش ظاهر کړو دده

اَبَاهُ وَاِنَّا لَفٰعِلُوْنَ ﴿٦١﴾ وَقَالَ لِفِتْیٰنِهِ اجْعَلُوْا بِضَاعَتَهُمْ فِیْ

پلارته او مونږ به خامخا دا کار وکړو ، او وې ویل خپلو خدمت گارانو ته کیږدئ د دوی پنگه د دوی

رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ یَعْرِفُوْنَهَآ اِذَا انْقَلَبُوْٓا اِلٰٓی اَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ

په اسبابو کی شاید چې دوی یی وپیژنی هرکله چې بیرته راسی دوی خپلو کورونو ته شاید چې دوی

یَرْجِعُوْنَ ﴿٦٢﴾

بیا راسی

لنډ تفسير : (غرض دا چې حضرت يوسف ﷺ چې با اختياره سو غله كړل او جمع كول يې شروع كړل او اوه كاله وروسته قطع شروع سو تردې چې ترلیرې لیرې پورې دا خبر ورسیدې چې دمصر دحکومت دطرف څخه غله خرخيږي دلې دلې خلق را تل شروع سوه) او (په كنعان كې هم قحط سو) دحضرت يوسف ﷺ ورونه (هم بغير دبنيامين څخه دغلې اخيستو دپاره مصرته) را غلل بيا د يوسف ﷺ خواته ورسيدل وروسته يوسف ﷺ خو دوى وپيژندل او دوى يوسف ﷺ ونه پيژندى (ځكه چې په دې كې لږ بدلون را غلى وو او دارنگه ديوسف ﷺ د دوى د راتلو خيال او قوي احتمال هم وو، بيا د راتلونكو څخه يې پوښتنه هم كولاى سو چې تاسو څوك ياست دكوم ځاى څخه را غلي ياست ، او اشناخلك خو په لږ پته سره پيژندل كيږي هم ، په خلاف ديوسف ﷺ څخه چې په ده كې (چونكه دجدايي په وخت كې ډيركم عمره وو) بدلون هم زيات را غلى وو او د دوى دا گمان هم نه راتلى چې دا به يوسف ﷺ وي اوبيا دحاكمانو څخه څوك پوښتنه نه سي كولاى چې ته څوك يې ديوسف ﷺ معمول وو چې په هر سړي به يې غله په قدر دحاجت خرخوله نو دوى ته هم كله چې ديو يوتن په سر يو يو بار غله د اوښ وركول سوه ، نو دوى وويل زمونږ يو پلار راوړې وررور بل هم دی ، هغه پلار په دې وجه چې دده يو زوى ورك سوى وو دخپلې تسلې دپاره دځان سره پاته كړى دى ، دهغه برخه غله دى هم يو اوښ را كړل سي يوسف

ﷺ وویل چی دا دقانون څخه خلاف ده که دهغه برخه په کاروی نوهغه دی راسی چی وایی خلی ، غرض دا چی د دوی برخه غله یی دوی ته ورکړه) اوهرکله چی یوسف ﷺ د دوی سامان (دغلی) تیارکی نو (دتلو په وخت کی) یی ورته وویل چی (که داغله خرڅه سی او بیرته د را تللو اراده وکړی نو) دخپل پلار راوړی ورور هم (دخان سره) را ولی (چی دهغه برخه هم درکړل سی) تاسو نه گوری چی زه پوره ناپ ورکوم اوزه دتهولو څخه زیات میلمه دوست یم (وروسته که ستاسوهغه ورور راغی هغه ته به هم پوره برخه ورکړم اودهغه به ښه خاطر داری وکړم لکه چی می ستاسو وکي ، غرض دا چی په راتلوکی خویی سراسرنفعه ده) اوکه تاسی (بیرته راغلاست او)هغه مودخان سره را نه وستی نو (زه به وگنم چی تاسی ماته دوکه را کوله اوغله مو زیاته حاصلوله نو ددی په سزا کی به) نه زماسره ستاسی دنوم غله وی اونه به تاسی ماته راځی (وروسته دده په نه را وستوکی به دا نقصان وی چی ستاسی برخه غله به هم وسوزی) دوی وویل (گوره) مونږ په (دخپل ممکنه حده پوری) خوهغه دپلار څخه وغواړو اومونږبه دا کار (یعنی کوشش اوخواست) خامخاکوو(مخ ته دپلار اختیاردی) او(هرکله چی ددغه ځای څخه روانیدل نو) یوسف ﷺ خپلو نوکرانو ته وویل چی د دوی جمع پانگه (دکومی په عوض کی چی دوی غله اخستی ده) د دوی په اسباب کی (پټه) کښیږدی ، ددی دپاره چی هرکله دوی خپل کورته ولاړ سی نو دا(چی د اسباب څخه را ووزی) وبه یی پیژنی شاید چی (دا احسان اوکرمووینی) بیادوباره راسی (چونکه یوسف ﷺ ته د دوی دوباره راتلل او د ورور را وستل منظور وه په دی وجه یی په یو ډول سره ددی تدبیر وکی اول یی ورسره وعده وکړه چی که دی را ولی نو دده برخه غله به هم درته ورسیږي ، دویمه یی ورته سزا واو روله چی که دی رانه ولی نوخپله برخه به هم بیانه کړی پیدا ، دریم دغلی قیمت چی دنقدو څخه علاوه یوبل شی وو . وروسته یی کی ، په دوه خیالونو سره یو دا چی دا احسان اوکرم ووینی دوباره به راسی بل دا چی شاید د دوی سره نور قیمت نه وی او بیا را نه سی اوچی دا قیمت ورسره وی نو بیرته را تلای سی)

(معلومات او مسئلی)

په تیرو ایتونوکی حضرت یوسف ﷺ ته دمصر دکامل اقتدار دالله ﷻ په فضل سره د رسیدو ذکر وو. په دی ذکر سرو آیتونوکی د ورونو دیوسف ﷺ دغلی دپاره مصرته را تلل بیان سوی دی او دا په کی هم ضمنا راغله چی لس وروڼه مصرته را غلی وه خو دحضرت یوسف ﷺ حقیقی کشر ورور ورسره نه وو. د درمیانی قصی تفصیل قرآن کریم ځکه نه دی بیان کړی چی دتیرو واقعاتو څخه دغه خودبخوده معلومیدای سی.

ابن کثیر دتفسیر د امامانو سدی ﷬ او محمدبن اسحاق ﷬ په حواله سره چی کوم تفصیل بیان کړی دی دغه که د تاریخ او اسرائیلی روایتو څخه هم را اخیستل سوی وی نوهم څه ناځه قابل قبول دی چی دقرآن کریم په بیان کی په خپله دی طرفته اشاره موجوده ده .

دا حضرات فرمایی چی حضرت یوسف ﷺ ته دمصر دملک د وزارت حاصلیدو څخه وروسته اولنی اووه ۷ کاله دخوب دتعبیرمطابق په پوره ملک کی خوشحالی او ابادی راغله ښه پیداوار وسو او د

زیات ځخه زیات حاصلولو اوجمع کولو کوشش یی وکی ددی ځخه وروسته ددی خوب دویم جزء مخ ته را غلی چی سخت قحط راغی کوم چی تر اووه ۷ کالو پوری جاری وو دا وخت حضرت یوسف ﷺ چونکه مخکي خبردار وو چی دا قحط به اووه ۷ کاله پرلپسی وی په دی وجه دقحط په اولنی کال کی یی دملک موجوده ذخیره په ډیر احتیاط سره جمع کړه اوبنه په پوره احتیاط سره یی کنبیښوده.
دمصر دخلقو سره یی د دوی دضرورت مطابق د اول ځخه جمع کړه اوس قحط عام سو او دشاوخوا ځخه خلق مصرته را تلل شروع سوه نوحضرت یوسف ﷺ په یوخاص انداز سره غله خرځول شروع کړل، چی یو سړی ته به یی دیوه اوښ دبار ځخه زیاته غله نه ورکوله چی ددی مقدار قرطبی یو وسق یعنی شپیته اوړی لیکلی دی کوم چی زمونږ ددی وزن په اعتبار سره دوه سوه لس ۲۱۰ سیره یعنی دپنځو ۵ منو ځخه ځه زیات وی.
او ددی کار دومره اهتمام وکی چی دغلی خرڅ یی په خپله نگرانی کی په خپله کوی، دا قحط صرف دمصر په ملک کی نه وو بلکه ترلیری لیری علاقو پوری خپور سوی وو، کنعان کوم چی دفلسطین یوه برخه ده او دحضرت یعقوب ﷺ وطن دی اونن هم ددی ښار په نوم دخلیل دیو ښاسته ښارپه صورت کی موجود دی، دلته دحضرت ابراهیم او اسحاق اویعقوب علیهم السلام قبرونه مشهور دی، دا مځکه هم ددی قحط د زد ځخه محفوظه نه سوه او دحضرت یعقوب ﷺ په خاندان کی هم بی ارامی پیداسوه او ددی سره سره دمصر دا شهرت خپور سو چی هلته غله په قیمت سره پیداکیږی حضرت یعقوب ﷺ ته هم دا خبر ورسیدی چی دمصر باچایوصالح رحمدل سړی دی، هغه دخدای ټول مخلوق ته غله ورکوی، نوخپلو زامنو ته یی وویل چی تاسو هم ولاړ سی دمصرځخه غله را وړی.
او چونکه دا هم معلومه سوی وه چی یو سړی ته دیوه اوښ دبارځخه زیاته غله نه ورکوی، په دی وجه یی د ټولو زامنو دلیږلو مشوره وکړه، مگر دټولو ځخه کشر ورور بنیامین کوم چی دحضرت یوسف ﷺ حقیقی ورور وو او دحضرت یوسف ﷺ د ورکیدو ځخه وروسته دحضرت یعقوب ﷺ محبت اوشفقت دده سره زیات پیوست سوی وو، دی یی دخپل ځان سره دخپلی تسلی اوخبر گیری دپاره پاته کی.
لسو (۱۰) وروڼو دکنعان ځخه سفر وکی اومصرته ورسیدل نوحضرت یوسف ﷺ په شاهی لباس کی دشاهانه تخت اوتاج دمالک کیدو په حیثیت سره مخ ته را غلی او وروڼو دی وروکی داوو کالو په عمرکی برقافلی والاوو خرڅ کړی وو چی دی دا وخت دحضرت عبدالله ابن عباس ؓ د روایت مطابق دخلویښتو کالو سوی وه (قرطبی مظهری)
ښکاره خبره ده چی په دومره زمانه کی د انسان شکل دځه ځخه ځه جوړ سی او د دوی دا وهم او خیال هم نه راتلی چی کوم بچی دوی غلام جوړ کړی او خرڅ کړی وو هغه دیوملک وزیر یا باچا هم کیدای سی. په دی وجه وروڼو حضرت یوسف ﷺ ونه پیژندی. مگرحضرت یوسف ﷺ دوی وپیژندل، په ذکرسوی آیت کی د «فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ» په عربی ژبه کی دا معنی ده، د انکار اصلی معنی دنا آشنا گڼلو راځی، په دی وجه د (منکرون) معنی دنا آشنا اونه پیژندونکو سوه.
دحضرت یوسف ﷺ دپیژندلو متعلق ابن کثیرپه حواله دسُدی ؒ دا هم بیان کړي ده چی هرکله دا لس

وروړنه دربارته ورسیدل نوحضرت یوسف ﷺ د زیات اطمینان دپاره د دوی څخه داسی پوښتنی وکړی لکه د مشتبه خلقوڅخه چی کول کیږی ، ددی دپاره چی دوی پوره حقیقت ښکاره کړی اول یی د دوی څخه پوښتنه وکړه چی تاسو خو دمصر اوسیدونکی نه یاست ستاسو ژبه هم عبرانی ده ، نوبیادلته څنګه را ورسید است دوی عرض وکی چی زمونږ په ملک کی عظیم قحط دی اومونږ ستاصفت اوریدلی دی په دی وجه دغلی حاصلولو دپاره را غلی یو، حضرت یوسف ﷺ بیاپوښتنه ورڅخه وکړه چی زمابه څنګه اطمینان راسی چی تاسی رښتیا وایاست اوتاسو ددښمن جاسوسان نه یاست ، نو دی تولوعرض وکی چی پناه په خدای ﷻ مونږ داسی هرګز نه سو کیدای ، مونږ خو دالله ﷻ درسول حضرت یعقوب ﷺ زامن یو کوم چی په کنعان کی اوسیږی .

دحضرت یوسف ﷺ ددی سوالونوڅخه مقصدداوو چی دوی لرپه ښکاره واقعات بیان کړی ، نوبیا ورڅخه حضرت یوسف ﷺ پوښتنه وکړه چی ستاسو دپلار نور اولاد هم ستاسو څخه ماسوا سته نو دوی وویل چی مونږ دولس وروڼه وو چی یو را څخه په کوچنیوالی کی په ځنګل کی ورک سو او زمونږ دپلاردتولوڅخه زیات دهغه سره محبت وو ، ددی څخه وروسته دده دکوچنی ورور سره یی زیات محبت شروع کی او په دی وجه دا وخت یی هم هغه زمونږ سره په سفر ونه لیږی چی په هغه خپله تسلی کوی .

حضرت یوسف ﷺ دا تولی خبری واو ریدی اوحکم یی وکی چی دوی دشاهی میلمنوپه حیثیت سره وساتی او دقاعدی مطابق غله ورکړی دغلی په تقسیم کی دحضرت یوسف ﷺ دکار ضابطه دا وه چی په یو وار به یی یوسړی ته دیو اوښ دباره څخه زیاته غله نه ورکوله مګرکله چی دحساب مطابق به هغه ختمه سوه نو بیابه دوباره ورکوله ، د وروڼو څخه دتولو تفصیلاتو معلومولو څخه وروسته دده په زړه کی دا خیال را تلل یوطبعی امر وو چی دوی بیادوباره هم راسی ، ددی دپاره یی یو انتظام خو په ظاهره دا وکی چی په خپله یی دی وروڼو ته وویل .

ائْتُونِي بِأَخٍ لَّكُم مِّنْ أَبِيكُمْ أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أُوفِي الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنزِلِينَ (۵۹) یعنی هرکله چی تاسو دوباره راځی نوخپله میزی ورور چی ستاسو دپلار څخه دی دځان سره راولئ تاسو وینی چی زه څنګه پوره پوره غله ورکوم او څنګه میلمستیا کوم .

اوبیایی ورته یو اخطار هم واو روی ، فَإِن لَّمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِندِي وَلَا تَقْرَبُونِ (۶۰) یعنی که تاسو دغه ورور دځان سره را نه وستی نو بیابه زه تاسی ته غله هم درنه کړم (ځکه چی زه به پوه سم چی تاسی ماته درواغ ویلی دی) دغه ډول به تاسی بیا ماته نه را نژدی کیږي .

دوهم انتظام یی په پټه دا وکی چی کوم نقد یا کالی وغیره چی دی وروڼو دغلی دقیمت په طور باندی ادا کړی وه ، ددی متعلق یی خپلو نوکرانو ته حکم وکی چی دا پټ د دوی په سامان کی داسی وتړی چی دوی ته دا وخت پته ونه لګیږی چی کله کورته ورسیږی سامان خلاص کړی اوخپل نقد اوکالی دوی ته بیرته ورسیږی ، نو دوی به دوباره دغلی اخستو دپاره راسی .

ابن کثیر دحضرت یوسف ﷺ په دی عمل کی څو احتمالونه بیان کړی دی یو دا چی حضرت یوسف ﷺ

ته دا خیال راغی چی شاید د دوی سره ددی نقد او کالو وغیره څخه ماسوا نور څه موجود نه وی ، نو بیرته به دغلی اخستو دپاره رانه سی ، دویم دا هم احتمال دی چی دخپل پلار او ورونو څخه یی دغلی قیمت اخستل خوښ نه کړل ، په دی وجه په شاهی خزانه کی یی دخپل طرف څخه قیمت جمع کی او د دوی رقم یی دوی ته بیرته ورکی ، او یو احتمال دا هم دی چی دی پوهیدی چی هرکله د دوی سامان دوی ته بیرته ورسیږي او والد صاحب ته پته ولګیږی نوهغه دالله ﷻ رسول دی ، دا واپس سوی سامان به زما دخزانی امانت وګنی ، او خامخابه یی را واپس کړی ، په دی وجه به د ورونو بیرته را تلل ضروری او یقینی سی ، په هرحال حضرت یوسف ﷺ دا ټول انتظامات څکه وکړل چی آئنده هم د ورونو د راتلو سلسله جاری پاته سی او دخپل کشر حقیقی وررور سره به یی ملاقات هم وسی .

(مسئلې او فائدې)

دحضرت یوسف ﷺ ددی واقعی څخه ددی خبری جوازمعلوم سو چی هرکله دیوملک اقتصادی حالت داسی خراب سی چی که حکومت انتظام ونه کړی ، نو ډیرخلق به دخپل ژوند دضرورتونو څخه محروم سی نوحکومت داسی شیان په خپل انتظام اوکنترول کی اخستلای سی ، او دغلی مناسب قیمت مقرر ولای سی ، فقهاؤ حضراتو ددی وضاحت فرمایلی دی .

(دحضرت یوسف ﷺ دخپلو حالاتو څخه پلارته اطلاع نه ورکول دخدای په حکم وو)

دحضرت یوسف ﷺ په دی واقعه کی یوه خبره ډیره حیرانوونکی ده چی یوطرفه ته دده والدماجد دخدای پیغمبر حضرت یعقوب ﷺ دده په جدایی دومره متاثره سو چی په ژړا ژړا یی سترګی ړندی سوی ، او بل طرفه ته حضرت یوسف ﷺ چی په خپله هم نبی او رسول دی ، دپلار سره دفطری اوطبعی محبت څخه علاوه دده دحقونو څخه هم په ښه ډول سره خبردار دی ، لیکن دځلوینښت کاله په اوږده زمانه کی یو وار هم یوځای دا خیال را نغی چی زما پلار زما پرجدایی بې آرامه دی چی دخپل خیریت خبر په یوه ذریعه سره ده ته ورسوی ، خبر رسول خو په دی حالت کی هم څه ګران نه وو، کله چی دی دغلامی په صورت کی مصرته را ورسیدی ، بیادعزیزمصرپه کور کی خودهرقسم ازادی او ارام سامان هم وو، دغه وخت په څه ذریعه سره کورته خط یاخبر رسول څه ګران نه وو، دغه ډول دبند په ژوند کی دنیاته معلومه ده چی ټول خبرونه یو خوابل خوا ته رسیږی ، خاص بیاکله چی الله ﷻ په عزت سره دبند څخه ازاد کي اودمصر اقتدار یی لاس ته ورغی ، دغه وخت خو په خپله تلل دوالد صاحب په خدمت کی حاضریدل دټولو څخه اولنی کارپه کار وو اوکه داسی دڅه مصلحت په وجه سره خلاف وی نوکم څخه کم قاصد لیږل اوپلارمطمین کول خوعادی خبره وه ، لیکن دخدای پیغمبریوسف ﷺ څخه دا هیڅ ځای نقل نه دی چی ددي اراده یی هم کړی وی اوپه خپله اراده کول خو لاڅه کوی کله چی ورونه دغلی اخستو دپاره را غلل نو دوی یی هم د اصل واقعی دخبرولو څخه بغیر رخصت کړل .

دا ټول حالت خو دیو ادنی انسان څخه هم په تصورکی نه سی را تلای دالله ﷻدغوره سوی رسول څخه دا صورت څنګه برداشت سو.

ددی حیرانوونکی خاموشی همیشه دا جواب په زړه کی را تلی چی غالبا الله ﷻ ترخپل حکمت بالغه

لاندې حضرت يوسف ﷺ دخپل اظهار څخه منع کړی وی ، په تفسير قرطبي کې ددې وضاحت پيدا سو
چې الله ﷻ په ذريعه دوحي حضرت يوسف ﷺ منع کړی وو چې خپل کورته دځان متعلق خبر ونه ليږي ،
د الله ﷻ په حکمتو صرف هغه پوهيږي ، انسان ددې احاطه نه سي کولای ، که څه هم يوځای یو شي دچا
په خيال کې هم راسي ، دلته په ظاهره ددې اصل حکمت دهغه امتحان پوره کول وو ، کوم چې دحضرت
يعقوب ﷺ څخه واخستل سو او دا وجه وه و چې ددې واقعې د اول څخه کله چې حضرت يعقوب ﷺ
ته دا اندازه وسوه چې حضرت يوسف ﷺ شرمبښ نه دی خوړلی بلکه د ورونو څه شرارت دی نو دده
دپاره په کار وه چې دغه وخت هغه ځای ته تللی وای او تحقيق يې کړی وای ، مګر الله ﷻ يې دی طرف ته
خيال بونه تللی او بيا ډيرموده وروسته يې زامنو ته وويل چې ولاړسی ديوسف او دده د ورور طلب وکی
هرکله چې الله ﷻ يو کار کول غواړي نو ددې ټول اسباب دغه ډول جمع کړي.

فَلَمَّا رَجَعُوٓا اِلٰٓى اَبِيهِمۡ قَالُوۡا يٰۤاَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الۡكَيۡلُ

بيا هرکله چې ورسيدل خپل پلارته وې ويل ای پلاره منع کړی يې دی زمونږ څخه بار

فَاَرۡسِلۡ مَعَنَاۤ اَخَانَا نَكۡتَلۡ وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوۡنَ ﴿۶۳﴾ قَالَ هَلۡ

نو وليږه مونږ سره زمونږ ورور چې بار راوړو او مونږ دده حفاظت کوونکي يو ، وې ويل زه به څه

اٰمَنُكُمۡ عَلَيۡهِ اِلَّا كَمَاۤ اَمِنۡتُكُمۡ عَلٰٓى اَخِيۡهِ مِنۡ قَبۡلُ ؕ فَاللّٰهُ

اعتبار وکړم ستاسی په دی مګر هغه لکه چې اعتبار می کړی وو دده په ورور ددې څخه مخکې ، نو الله دی

خَيۡرٌ حٰفِظًا ۚ وَّهُوَ اَرۡحَمُ الرّٰحِمِيۡنَ ﴿۶۴﴾ وَلَمَّا فَتَحُوۡا مَتَاعَهُمۡ

غوره نګهبان ، او هغه دی د ټولو مهربانو څخه زيات مهربان ، او هرکله چې يې خلاص خپل سامان

وَجَدُوۡا بِضَاعَتَهُمۡ رُدَّتۡ اِلَيۡهِمۡ ؕ قَالُوۡا يٰۤاَبَانَا مَا نَبۡغِىۡ ؕ هٰذِهٖ

سا بی بيدا کړه حبله پنګه چې واپس سوی وه دوی ته ، وې ويل ای پلاره ، نور مونږ څه غواړو ، دا

بِضَاعَتُنَا رُدَّتۡ اِلَيۡنَا ۚ وَنَمِيۡرُ اَهۡلَنَا وَنَحۡفَظُ اَخَانَا وَنَزۡدَادُ كَيۡلَ

زمونږ پنګه مونږ ته واپس سوی ده چې اوس ولاړ سو خرڅ به راوړو خپل اهل له او حفاظت به کوو دخپل ورور
او زيات به راوړو بار.

بَعِيرٍ ذٰلِكَ كَيْلٌ يَّسِيرٌ ﴿٦٥﴾ قَالَ لَنْ أُرْسِلَهٗ مَعَكُمْ حَتّٰى تُؤْتُوْنِ

د اوښ دا اسان بار دی ، وي ويل دی هيځکله نه ليږم تاسی سره تردی چی ماته راکړی

مَوْثِقًا مِّنَ اللّٰهِ لَتَأْتُنَّنِيْ بِهٖٓ إِلَّآ أَنْ يُّحَاطَ بِكُمْ ۚ فَلَمَّآ اٰتَوْهُ

عهد دخدای ﷻ چی خامخا به دی راولی ماته مګر دا چی ګير سی تول ، بيا چی کله ورکړو ده

مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُوْلُ وَكِيْلٌ ﴿٦٦﴾

ته ټولو عهد وي ويل چی الله ﷻ زمونږ په خبرو نګهبان دی.

لنډ تفسير : غرض هرکله چي واپس سول خپل پلار (يعقوب ؑ) ته ورسيدل وی ويل ای پلاره (زمونږ ډير خاطرسوی دی اوغله هم راکول سوه ، مګردبنيامين حصه رانه کول سوه بلکه که اننده هم مونږ بغير دبنيامين څخه ولاړو) زمونږ دپاره (مطلقاً) دغلی بندش سوی دی ورروسته (په دی صورت کی ضروری ده چی) ته زمونږ ورور (بنيامين) زمونږ سره وليږه ددی دپاره چی (د دوباره غلی را ورلو څخه کوم کارمانع دی هغه ليری سی او) مونږ (بيا) غله راوړو او (که چيری دده په ليږلوکی تاته څه فکرمانع وی نو ددې متعلق دا عرض دی) چی مونږ به دده پوره حفاظت کوو يعقوب ؑ وفرمايل چی بس (پريږدی) زه دده په باره کی هم په تاسو هغه ډول اعتبارکوم څنګه چی می ددی څخه مخکې دده د ورور (يوسف) په باره کی په تاسو اعتبارکړی وو (يعنی زړه زماخو شاهدی نه کوی مګرتاسو واياست چی بغير دده دتللو څخه به اننده غله حاصله نه سی او عادتاً د ژوند دار او مدار پر غله باندی دی او د ژوند محفوظ کول فرض دی) پس (خيرکه يی بيايااست نو) الله ﷻ (ته می سپارلی دی هغه) دټولو څخه لوی نګهبان دی (زمانګهبانی هيڅ نه جوړيږي) او هغه دټولو مهربانانو څخه مهربان دی (او زمامحبت اوشفقت سره څه کيدای سی) او (ددې خبر څخه ورروسته) کله چی دوی خپل اسباب خلاص کړه نو (په دی کی) د دوی ټولو پانګه (هم) پيدا سوه چی دوی ته واپس سوی وه وی ويل چی ای پلاره (وګوره) مونږ نور څه غواړو دا زمونږ جمع کړده پانګه خو هم مونږ ته واپس سوی ده (داسی کريم باچا دی او ددی څخه زيات دنوری څه مهربانی انتظاربه کوو دا مهربانی بس ده چی دداسی کريم باچا خواته بيا ولاړ سو او دا تلل زمونږ بغير د ورور دبيولو څخه بی فايدی دی په دی وجه اجازه راکړه چی دی دځان سره بوزو) او دخپل کور والاوو دپاره (نور) رسد راوړو او دخپل ورور به ښه حفاظت کوو اوديو اوښ بارغله به نوره زياته راوړو (ځکه چی دا وخت مونږ خومره راوړی ده) دا خو لږ غله ده (زر به ختمه سی بيابه نورضرورت وی او ددی پيداکيدل بغير دده دتللو څخه نه سی کيدای) يعقوب ؑ وفرمايل چی (خير په دی حالت کی دليږلو څخه انکارنه کوم ليکن) ترهغه وخته پوری به دی هيځکله ستاسی سره ونه ليږم ترڅو چی دالله ﷻ قسم ونه خوری

اوپوخ قول را نه کی چې تاسی به دی ضرور راولی البته که چیری گیر سواست نو مجبوری ده (چنانچه تولو پردی قسم وکی) پس هرکله چې دوی قسم وکی خپل پلارته یې قول ورکی نو دوی وفرمایل چې مونږ کومی خبری اتری کوو دا ټولی دالله ﷻ په حواله دی (یعنی هغه زمونږ دقول او اقرار شاهد دی چې هغه یې اوری اوهغه دا قول پوره کولای سی نو په دی ویناسره دوه عرضونه وسول اول دوی ته دخپل قول دخیال ساتلوترغیب اوخبرداری چې دحاضراو ناظر الله ﷻ په مخکې داخبره کیږی اودویم ددی تدبیر انجام تقدیرته سپارل چې دتوکل خلاصه ده او ددی څخه وروسته یې بنیامین ته دتلو اجازه ورکړه غرض دا چې دمصرسفر دپاره بیرته سره دبنیامن تیار سول)

(معلومات او مسئلي)

په دی ذکر سوو آیاتونوکی پاته قصه داسی بیان سوي ده چې هرکله دحضرت یوسف ﷺ ورونودمصرغله واخیسته اوکورته ورسیدل نو دمصر دمعاملی ذکر یې پلارته وکی دایی ورته هم وښوله چې عزیز دمصر ائنده دغلی را کولو دپاره دا شرط لګولی دی چې که خپل کشر ورور مو دځان سره را وستی نوغله به درکړل سی کنی نو نه ، نو په دی وجه ته ائنده زمونږ بنیامین ولیږه چې مونږ ته غله را کړل سی ، او مونږ به ددی ورور پوره حفاظت کوو ده ته به دهیڅ قسمه تکلیف نه وي.

پلار صاحب یې وفرمایل چې آیادده په باره کی په تاسی داسی اطمینان وکړم ، لکه چې ددی څخه مخکې دده د ورور په باره کی می کړی وو مطلب ښکاره دی یعنی اوس ستاسی په خبره څه اعتبار دی یو وار می په تاسی اطمینان کړی دی نو په موصیبت کی ګیرسوی یم دا الفاظ دحفاظت تاسی هغه وخت هم ویلی وه ،

دا خو د دوی دخبری جواب وو مګربیادخاندان دضرورت په مخکې بیایې پیغمبرانه توکل او دا حقیقت بنیاد وګرځوی چې هیڅ نفع اونقصان دچا بنده په لاس کی نسته ، ترڅو چې دالله ﷻ رضا او اراده نه وی او هرکله چې دهغه اراده وسی نوبیایی څوک منع کولای نه سی ، په دی وجه په مخلوق باور هم غلطه ده ، او د دوی پرشکایتونو باندی دمعاملی مدار اینښوول هم نامناسب دی په دی وجه یې وفرمایل ، فَاللّٰهُ خَيْرٌحَافِظًا یعنی ستاسی دحفاظت نتیجه خو می مخکې لیدلی ده اوس زه دالله ﷻ په حفاظت باندی باورکوم ، وَهُوَاَرْحَمُ الرَّحِمِيْنَ : اوهغه دتولو څخه زیات رحم کوونکی دی دهغه څخه می امید دی چې هغه به زماپر ضعیفی اوموجوده غم اوخفګان نظر وکی پرمابه غبرګ تکلیفونه نه اچوی.

لنډه دا ده چې حضرت یعقوب ﷺ په ظاهری حالاتو اودخپل اولاد پر وعدو باندی باور ونه کړی ، مګر دالله ﷻ په باور دکشر زوی د دوی سره په لیږلو تیار سو.

وَلَمَّافَتَحُوامَتَاعَهُمْ وَجَدُوابِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوايَاأَبَانَامَانَبْغِي هَذِهِ بِضَاعَتُنَارُدَّتْ إِلَيْنَاوَنَمِيرُأَهْلَنَاوَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ذَلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ.

یعنی تردی ځای پوری خو دحضرت یوسف ﷺ د ورونو دا ابتدائی خبری دسفر دحالاتو بیانولو په دوران کی کیدی ، تر اوسه یې لا سامان خلاص کړی نه وو ، ددی څخه وروسته چې هرکله یې سامان

خلاص کی او وی لیدل چی د دوی هغه پانګه کومه چی یی دغلی دقیمت ادا کولو دپاره ورې وه ، هغه هم په سامان کی موجوده ده نو دغه وخت دوی په دی خبره باندی پوهه سول چی داکارپه هیره نه دی سوی بلکه قصداً زمونږ پانګه مونږ ته واپس سوی ده په دی وجه یی ، رُدتْ اِلَیْنَا : وویل یعنی دا پانګه مونږ ته واپس کړل سوه اوبیایی پلارمحترم ته وویل (مانبغی) یعنی مونږ ته نورڅه په کار دی چی غله هم را غله او ددی قیمت واپس حاصل سو اوس خو مونږ ته خامخا دوباره دخپل ورور سره په اطمینان باندی تلل په کاردی ، ځکه چی ددی معاملی څخه معلومه سوه چی عزیز دمصر پرمونږ ډیرمهربان دی ، په دی وجه څه بیره نسته مونږ به دخپل خاندان دپاره غله را وړو او ورور به هم په حفاظت سره ساتو او د ورور برخه غله به زیاته را ورسیږي ، ځکه چی دا مونږ چی څه را وړی دی دا زمونږ دخرڅ په مقابله کی ډیر کم دی په څو ورځو کی به ختم سی .

دحضرت یوسف ﷺ ورونو چی کومه دا جمله (مانَبْغِیْ) وویله ددی یومطلب خودغه دی کوم چی اوس وښودل سو چی مونږ ته ددی څه زیات څه په کار دی ، او په دی جمله کی چی حرف د(ما) دنفی په معنی کی واخستل سی ، نو دا مطلب هم کیدای سی چی دحضرت یعقوب ﷺ اولاد خپل پلار ته عرض وکی چی اوس خو زمونږ سره دغلی را وړلو دپاره قیمت موجود دی مونږ ستاڅخه څه نه غواړو ته صرف ورور زمونږ سره ولیږه . پلار صاحب چی دا تولی خبری واوریدی نو جواب یی ورکی .

قَالَ لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ : یعنی زه بنیامین ستاسو سره ترهغه وخته پوری نه لیږم ترڅو چی تاسی پر الله ﷻ قسم او دا عهد او پیمان ما ته را نه کړی چی تاسی به دی خامخا دځان سره بیرته را ولئ ، مګر چونکه دا حقیقت خو هر وخت ښکاره دی چی که انسان عاجز هر څومره ظاهری قدرت اوطاقت لری خوبیاهم په هرشي کي مجبوره اودحق جل شانه دقدرت په مخکي عاجزه دی ، دی دیو سړی په حفاظت سره د را وستلو عهد او پیمان څنګه کولای سی ، ځکه چی دی په دی باندی مکمل قدرت نه لری ، په دی وجه یی ددی عهد او پیمان سره یوه استثناء ولګوله (الا اَنْ یحَاطَ بِکُمْ) یعنی بغیر ددی صورت څخه چی تاسی تول ګیرسي ، دتفسیرامام مجاهد رح ددې مطلب دا بیان کړی دی چی تاسی تول هلاک سی اوقتاده فرمایی مطلب دا دی چی تاسی بالکل عاجزه او مغلوب سی .

فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ : یعنی هرکله چی زامنو په غوښتل سوی طریقه باندی عهد اوپیمان وکی یعنی تولوقسمونه وخوړل اوپلار دمطمئن کولو دپاره یی ډیرپه سختی سره قسم وکی ، نو حضرت یعقوب ﷺ وفرمایل چی دبنیامین دحفاظت دپاره چی کوم دقسمونو کار مونږ کوو ، ددی تولی معاملی باور پر الله ﷻ باندی دی دده په توفیق سره څوک دچاحفاظت کولای سی اوخپل عهد پوره کولای سی که نه وی نو انسان بی وسه دی دده په ذاتی قبضه او قدرت کی هیڅ نسته .

(هدایتونه او مسئلي)

په ذکر سوو آیتونو کی دانسان دپاره ډیر هدایتونه او احکام دی دا یادول په کار دی .

(د اولاد څخه چي ګناه او خطا وسي نو د تعلق قطع کولو پر ځای د دوی د اصلاح فکر کول په کار دی)

اولني هدایت : دحضرت یوسف ﷺ د ورونو څخه چی کومه خطاء ددی څخه وراندی سوی وه هغه پر

ډیره لویه اوسخته گناه باندې مشتمله وه ، مثلاً اول دا چې درواغ یې ووېل اوپلار یې دې ته تیارکې
چې حضرت یوسف علیه السلام د دوی سره دسیل دپاره ولیږي ، دویم دپلار سره عهد کول او دهغه خلاف ورزي
، دریم د وړوکي او معصوم ورور سره بې رحمي اوسختي کول ، څلورم دضعیف پلار د انتهايي زره
ازارولو پروا نه کول ، پنځم دیوبې گناه انسان دقتلولو منصوبه جوړول ، شپږم یو ازاد انسان جبراً قهراً
او ظلماً خرڅول. دا داسې انتهايي سخت جرمونه وه چې هرکله حضرت یعقوب علیه السلام ته دا واضحه سوه
چې دوی درواغ ویلي دي او قصداً یې حضرت یوسف علیه السلام ضایع کړی دی ، نو دده خبرې تقاضاخو په
ظاهره دا وه چې ده دده زامنو سره قطع تعلق کړی وی یایې دوی دکوره ایستلي وی مگرحضرت یعقوب
علیه السلام داسې ونه کړل ، بلکه دوی پرمخ هم دپلار په خدمت کې پاته سول تردې چې دوی یې مصر ته دغلې
را وړلو دپاره ولیږل اوپه دې سر بیره دا چې دوباره بیادوی ته دکشر ورور متعلق پلار ته دعرض
معروض کولو موقع پیدا سوه او اخر چې د دوی خبره یې ومنله او کشر زوی یې هم دوی ته حواله کې .
ددې څخه معلومه سوه چې د اولاد څخه خطا او گناه وسي نو پلار ته په کار دی چې په تربیت کولو
سره د دوی د اصلاح فکرکوي او ترڅو پورې چې د اصلاح امید وي قطع تعلق دې نه ورڅخه کوي لکه
چې حضرت یعقوب علیه السلام داسې وکړل او اخر چې دوی تول په خپلو خطاگانو باندې ستومانه او دگناهونو
څخه توبه گارسول ، ها! که د اصلاح څخه مایوسه سي او د دوی سره په تعلق ساتلوکې د نورو ددین
ضرر محسوس سي نو بیا ورڅخه قطع تعلق کول زیات مناسب دي .

دوهم هدایت : ددې نبي معاملې او ښه خوي دې کوم چې دلته دحضرت یعقوب علیه السلام څخه ظاهر سو چې د
زامنو د دومره سختو جرمونو باوجود د دوی معامله داسې پاته سوه چې دوباره دکشر ورور دځان سره د
بیولو د درخواست کولو جرات یې وکړل سو .

دریم هدایت : دا هم دی چې په داسې صورت کې په غرض د اصلاح خطا کار ته وریادول هم مناسب دي
چې ستا دمعاملې تقاضا خو دا وه چې ستا خبره نه منل کیدی ، مگر مونږ دغه معاف کوو چې دی د
انده دپاره شرمنده سي ، ددې څخه به په کُلي طور سره توبه وباسي لکه چې حضرت یعقوب علیه السلام اول
وریاده کړه چې ایا دبنیامین په معامله کې هم په تاسو داسې اطمینان وکړم لکه چې دحضرت یوسف
علیه السلام په باره کې مې کړی وو ، مگر د وریادولو څخه وروسته یې دغالبو حالاتو څخه د دوی توبه
گارکیدل معلوم کړل پرالله جل جلاله یې توکل وکې او کشر زوی یې دوی ته حواله کې .

څلورم هدایت:دا دی چې دیو انسان په وعده اوحفاظت په حقیقي طور سره باورکول غلطي ده اصل باور
صرف پرالله جل جلاله په کار دی ، هغه حقیقي کار جوړونکی اومسبب الاسباب دی ،اسباب برابرول اوبیاپه
دوی کې تاثیر اچول تول دهغه په قدرت کې دي ، په دې وجه حضرت یعقوب علیه السلام وفرمایل (فَاللّٰهُ
خَيْرٌ حَافِظًا)
دکعب اَحبار قول دی چې دا وار چونکه حضرت یعقوب علیه السلام صرف د اولاد په وینا باور ونه کې ، بلکه
معامله یې الله جل جلاله ته وسپارله ، په دې وجه الله جل جلاله وفرمایل چې قسم دی زما په عزت اوجلال چې اوس
به زه ستا دواړه زامن تاته بیرته را ولیږم .

پنځمه مسئله : په دې کې دا ده چې که دبل سړي مال یایوشي په خپل سامان کې را ووزي اوقوي قریني پردې شاهدي کوي چې هغه قصداً زمونږ ته د راکولو دپاره زمونږ په سامان کې ترلې دي نو دغه دخپل ځان سره ساتل اوپه تصرف کې یې را وستل جائزدي ، لکه دا پانګه چې دحضرت یوسف علیه السلام د ورونو په سامان کې را ووتله اوقوي قریني پردې شاهد وې چې په هیره سره داسې نه دې سوې ، بلکه قصداً یې دا را وپس کړې دي ، په دې وجه حضرت یعقوب علیه السلام ددې رقم د واپس کولو هدایت ونه فرمایې ، لیکن کوم ځای چې دا بیره موجوده وه چې شاید په هیره سره دا زمونږ سره را غلې وي ، هلته دمالک څخه دتحقیق او معلومولو څخه بغیر ددې استعمال جائز نه دی .

شپږمه مسئله : په دې کې دا ده چې یو سړي ته داسې قسم ورکول نه دي په کار دکوم پوره کول چې بالکل دده په قبضه کې نه وي لکه حضرت یعقوب علیه السلام چې بنیامین دصحیح سالم را وستلو قسم ورکې نو په دې کې یې دا حالت مستثنی کې چه کله دوی بالکل عاجزه او مجبوره سي یاپه خپله هم ټوله په هلاکت کې ولویږي .

په دې وجه رسول الله ﷺ چې هرکله دصحابه کرامو څخه دخپل اطاعت عهد اخیستی نو په خپله یې په دې کې داستطاعت قید ولګوی یعنی ترڅوپوري چې زمونږ قدرت اوطاقت رسیږي ستاپوره اطاعت به کوو .

اوومه مسئله : په دې کې دا ده چې دحضرت یوسف علیه السلام د ورونو څخه عهد اوپیمان اخستل چې دوی به بنیامین بیرته را ولي ، ددې څخه معلومیږي چې کفالت بالنفس جائزدی ، یعنې په یوه مقدمه کې دنیول سوي انسان دمقدمې تاریخ ته دحاضرولو ضمانت کول صحیح دي ، په دې مسئله کې د امام مالک رحمه الله اختلاف دی ، هغه صرف مالي ضمانت جائز کوي ، د انساني نفس ضمانت نه جائز کوي .

وَقَالَ يٰبَنِيَّ لَا تَدْخُلُوْا مِنْ بَابٍ وَّاحِدٍ وَّادْخُلُوْا مِنْ اَبْوَابٍ مُّتَفَرِّقَةٍ ؕ

او وې ویل ای زامنو ! مه داخلیږئ په یوه دروازه سره او داخل سئ په جلا جلا دروازو باندې

وَمَآ اُغْنِيْ عَنْكُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ؕ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ ؕ عَلَيْهِ

او زه نه سم محفوظ کولې تاسې دالله ﷻ دڅه خبرې څخه ، حکم دهیچا نسته ماسوا دالله ﷻ څخه په هغه

تَوَكَّلْتُ ۚ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُوْنَ ﴿۶۷﴾ وَلَمَّا دَخَلُوْا مِنْ حَيْثُ

زماتوکل دی ، او په هغه توکل په کار دی ، توکل کوونکو لره ، اوهرکله چې داخل سول په هغه شان

اَمَرَهُمْ اَبُوْهُمْ ؕ مَا كَانَ يُغْنِيْ عَنْهُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا حَاجَةً

چې ویلي وو د دوی پلار هیڅ یې نه سو محفوظ کولې دوی لره ، دالله دڅه خبرې څخه مګر یو خواهش وو .

فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضٰهَا ۚ وَإِنَّهٗ لَذُوْ عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنٰهُ وَلٰكِنَّ

دیعقوب ﷺ په زړه کي نو پوره سو ، اوهغه خبردار وو په هغه څه چي مونږ ښوولي وو ده ته اولیکن

أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۶۸﴾ وَلَمَّا دَخَلُوْا عَلٰى يُوْسُفَ اٰوٰى

دیر خلق نه پوهیږي ، اوهرکله چي داخل سول یوسف ﷺ ته په خپله خوا کي

إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّيْٓ أَنَا أَخُوْكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۶۹﴾

یې وساتلو خپل ورور لره وې ویل ، بیشکه زه ستا ورور یم نوغم مه کوه ، په هغو کارونو کوم چي دوی کړي دي

تفسیر: او (دتللو په وخت) یعقوب ﷺ دوی ته وفرمایل ای زمازامنو (هرکله چي مصرته ورسیږی نو) ټول په یوه دروازه مه ورځي بلکه په جلا جلا دروازه ورسی او (دا محض یوظاهری تدبیردی دځینو بدو خبرو مثلاً بدنظر وغیره څخه محفوظ کیدو باقي) دخدای حکم زه ستاسي څخه نسم منع کولای ، حکم بس دالله ﷻ (چلیدونکی) دی (سره ددی ظاهری تدبیره په زړه سره) په هغه باور لرم اوپه هغه باندی بارو لرونکو ته باور ساتل په کار دی (یعني تاسو هم په هغه باور ساتي پر تدبیر نظر مه کوی غرض دا چي ټول رخصت سول ولاړل) اوهرکله چي (مصرته ورسیدل) څنګه چي د دوی پلار ویلی وه (هغه ډول ښارته دننه دا خل سول نو دپلار ارمان پوره سو (باقي) د دوی دپلار (په دی تدبیر ښوولو) د دوی څخه دخدای حکم ګرځول مقصود نه وو (ددی دپاره چي په دوی دڅه قسم اعتراض یاددی تدبیر په نفع نه ورکولو سره په دوی شبه لازمه سی چنانچه په خپله دوی فرمایلی وه ، مَا أُغْنِيْ عَنْكُمْ الخ) لیکن دیعقوب (ﷺ) په زړه کي (په درجه دتدبیرکي) یو ارمان (را غلی) ووکوم چي دوی ظاهرکی او دی بیشکه لوی عالم وو په دی وجه چي مونږ ده ته علم ورکړی وو (ده دعلم خلاف تدبیر په عقیده کي حقیقي اثر کوونکي کله ګڼلي سوای صرف د دوی ددی وینا وجه عملاً دغه دیو تدبیرکول وو کوم چي جائز اوغوره دی) لیکن اکثر خلق ددی علم نه لري (بلکه په ناپوهي سره تدبیرحقیقي اثرکوونکی ګڼي په عقیده کي) اوهرکله چي دا خلق (یعني یوسف ﷺ ورونه) یوسف ﷺ ته ورسیدل (او بنیامین یې ورته پیش کی ، وی ویل چي مونږ ستادحکم موافق دی را وستی) هغه خپل ورور خپل ځان ته را وبلی (او یوازی یې ده ته) وویل چي زه ستا ورور (یوسف) یم پس دی خلقو چي څه (بدسلوکی) کړی ده ددی غم مه کوه (څکه چي اوس مونږ الله ﷻ یوځای کړو اوس ټول غم هیرول په کار دی ، دحضرت یوسف ﷺ سره (بدسلوکی خوظاهره اومشهوره ده پاته سوه دبنیامن سره ، نو یاخو ده ته به یې هم څه تکلیف رسولی وی کنه نو دحضرت یوسف ﷺ جدایي څه دده په حق کی کم تکلیف وو ، بیا دواړو ورونو مشوره وکړه چي یو داسی صورت په کاردی چي بنیامین دحضرت یوسف ﷺ سره پاته سی . څکه چي که دغسی بی وجهی پاته

کیږي نو ورونو دپلار سره قسم کړی دی چی دوی به یې نه پاته کوی اوناحقه جنګه به جوړه سی اوبیاکه وجه هم ظاهره سی نو راز به ښکاره سی اوکه راز پټ پاته سی نو د حضرت یعقوب ﷺ غم به زیات سی چی بی دځه وجهی ځخه ولی پاته کړل سوحضرت یوسف ﷺ وفرمایل چی تدبیر خو سته مګر لږ ستا بدنامی ده بنیامین وویل چی هیڅ پروا نسته ، غرض دا چی په دوی کی دا خبره مقرره سوه اوبل خوا تولو ته یی غله ورکړه د دوی د رخصتولو سامان یی ور برابر کی ،

(معلومات او مسئلي)

په ذکر سوو ایتونو کی دحضرت یوسف ﷺ د ورونو دکشر ورور سره دمصرپه سفر بیرته مصرته دتلو ذکر دی ، دا وخت حضرت یعقوب ﷺ دوی ته دمصرپه ښارکی د داخلیدو دپاره یو خاص وصیت دا وکی چی اوس تاسو یوولس وروڼه هلته ځی نو دښار پر یوه دروازه ټول مه دا خلیږی ، بلکه چی ښارته ورسی نو جلا جلا ورسی او دښار په مختلفو دروازو دا خل سی ، ددی وصیت سبب دا بیره وه چی دا ټول ځوانان اوماشاء الله صحتمند ، جګ، لوړ، ښائسته اودجاه اوجلال خاوندان دی هسی نه چی خلقو ته دامعلومه سی چی داټول دیوه پلار اولاد اویو وروڼه دی نودیو چا بد نظر پر ونه لګیږی اوپه دی سره دوی ته ځه تکلیف ونه رسیږی یاپه جمع دا خلیدو سره ورسره ځوک حسدوکی او تکلیف ورته ورسوی . حضرت یعقوب ﷺ دوی ته دا وصیت اول وار نه وو کړی ددی دویم سفر په موقع یی ورته وکی ددی وجه غالباً دا ده چی اول وار خو دا خلق مصرته دمسافرانو اوبدحالو په صورت کی دا خل سوی وه ، نه چادوی پیژندل اونه ورته دچاد زیات توجه بیره وه ، مګر په اول سفرکی دمصر باچا د دوی غیرعادی عزت وکی چی په دی سره دوی دحکومت په ارکانو او دښار په خلقوکی مشهور سول ، نو اوس دا خطره قوی سوه چی دچا بد نظر پرونه لګیږی یا ورسره ځوک حسد ونه کړی ، دا رنګه دا بیره دبنیامین کشر زوی د دوی سره کیدل هم دپلار دپاره دنور زیات توجه ورکولو سبب سو .

(دبد نظر اثر حق دی)

ددې ځخه معلومه سوه چی د انسان نظر لګیدل اوپه دی سره یوبل انسان یاحیوان وغیره ته تکلیف رسیدل حق دی محض جاهلانه وهم اوخیال نه دی په دی وجه دحضرت یعقوب ﷺ سره ددی فکر سو. رسول ﷺ هم ددې تصدیق فرمایلی دی په یوحدیث کې دی چی بدنظر یو انسان قبر ته او اوښ کټوی ته رسوی په دی وجه رسول الله ﷺ دکومو شیانو ځخه چی پناه غوښتی ده او امت ته یی دپناه غوښتو تلقین کړی دی ، په دی کې ، مِنْ كُلِّ عَيْنٍ لَامَّةٍ : هم ذکر دی ، یعنی زه پناغواړم دبدنظر ځخه (قرطبی)

په صحابه کراموکی د ابو سهیل بن حنیف واقعه مشهوره ده چی ده په یوه ځای کی دغسل کولو دپاره کالی وکښل نو دده پر سفین رنګه تندرست بدن باندی دعامربن ربیعه نظر ولګیدی او دده د ژبی ځخه ووتل ماخو ترننه پوری دومره ښایسته بدن دهیچانه دی لیدلی ددی ویناسره فوراً پر اسهل بن حنیف تبه راغله نبی کریم ﷺ چی ددی ځخه خبر سو نو دا علاج یی منتخب کی چی عامر بن ربیعه ته یی حکم وکی چی دی دې اودس وکړی او د او دوس اوبه دی په لوښی کې تولی کړی اودغه اوبه دې دسهل بن حنیف پربدن واچول سی داسی یی وکړل نو فوراً وغوریده او دی بالکل تندرست سو اوپه کوم مهم چی دنبی

کریم ﷺ سره تلی په هغه روان سو، په دی واقعه کی دوی عامر بن ربیعه ته دا خبردارئ هم وفرمایل.
عَلاَمَ یَقْتُلُ اَحَدُکُمْ اَخَاهُ هَلاَبَرَکْتَ اِنَ الْعَیْنَ حَق : یو سړی خپل ورور قتل کوی تا داسی ولی ونه کړل چی کله دده بدن تا ته په نظر ښه درغلی نو چی دبرکت دعادی کړی وای دنظر اثر کیدل حق دی.
ددې حدیث څخه معلومه سوه چی هرکله یوچاته دچاپه تن بدن یامال وغیره کې څه ښه والی په نظر ورسی نو ده ته په کار دي چې دهغه دپاره دا دعاوکړي چی الله ﷻ دی په کی برکت واچوي په ځینې روایتونوکی دي چې (ماشاء الله لاقوة الابالله) دی ووايي، په دی سره به دبد نظر اثر ولاړسی او دا هم معلومه سوه چی دچا بدنظر چاته ولګیږي نو دی دنظري بنده دلاس اوپښو او مخ مینځلو اوبه دی پر هغه واچوي نو دبد نظر اثر به لیري سی.
قرطبی فرمایی دامت دټولو عالمانو اهل سنت والجماعت په دی اتفاق دی چی بدنظرلګیدل اوپه دی سره نقصان رسیدل حق دی.
حضرت یعقوب ﷺ یوطرف ته خو دبدنظر یادحسد دبیري څخه اولاد ته دا وصیت وفرمایي چی ټول یوځای په یوه دروازه ښارته مه دا خلیږي بل طرف ته یی دیوه حقیقت اظهار هم ضروري وګڼي، دکوم څخه چی دغفلت په وجه په داسی معاملوکی ډیرعوام دجاهلانه خیالاتو او وهمونو ښکارکیږي هغه دا چی دبدنظر تاثیر دیو انسان په جان اومال کی یو قسم مسمریزم دی اوهغه داسی دی لکه مُضره دوا یا خوراک چی انسان مریض کوي دګرمي او یخ د اثر څخه مریضی پیدا کیږي، دغه ډول دبدنظریامسمریزم تصرفات هم دډې اسبابو عادیه وو څخه دي چی دنظر یاخیال په قوت سره ددې اثار ظاهریږي، په دی کی په خپله څه حقیقي تاثیر نه وي بلکه دعالم ټول اسباب دحق جل شانه دکامل قدرت او رضا او ارادي تابع دي، دخدای دتقدیر په مقابله کی نه څه فائده مند تدبیر فائده ورکولای سی، نه مضر تدبیر ضرر رسولای سی په دی وجه ارشاد فرمایي.

وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ : یعنې دبد نظرڅخه دمحفوظ کیدو چی کوم تدبیرونه ماښوولي دي زه پوهیږم چی دغه دالله ﷻ رضا او اراده نه سی منع کولای حکم خو صرف دالله ﷻ چلیږي، البته انسان ته دظاهري تدبیرکولوحکم دی، په دی وجه دا وصیت یی وکی مګر زما باور پردی تدبیر باندی نه دی بلکه پرالله ﷻ می اعتماد دی اوهرسړی ته دا لازمه ده چی پرده اعتماد او بروسه کوي او پرظاهري او مادي تدبیرونو باور نه کوي.
حضرت یعقوب ﷺ چی دکوم حقیقت اظهار وفرمایي اتفاقاً وسوه هم څه داسی چی په دی سفرکی هم بنیامین په حفاظت سره دبیرته را وستو دټولو تدبیرونو کولو باوجودټول شیان ناکامه سول اوبنیامین په مصرکی پاته کړل سو چی ددې په نتیجه کی حضرت یعقوب ﷺ ته یوه بله سخته صدمه ورسیده، د دوی دتدبیر دناکامه کیدو کوم چی په راتلونکی ایت کی دی ددې مقصد دا دی چی د اصل مقصدپه لحاظ سره تدبیرناکامه سو، که څه هم دبدنظره یاحسدوغیره څخه دمحفوظ کیدو تدبیرکامیاب سو څکه چی په دی سفرکی څه داسی واقعه پیښه نه سوه مګرپه تقدیرالهی سره چی کومه واقعه پیښیدونکی وه، دغه طرف ته دحضرت یعقوب ﷺ نظر نه ولاړ او نه یی دهغه دپاره څه تدبیر وکی

مګر ددې ظاهري ناکامي باوجود دده دتوکل په برکت سره دا دوهمه صدمه د اولی صدمي هم علاج ثابت سو، او ډیرعافیت اوعزت سره یی اخرکار دحضرت یوسف ﷺ اوبنیامین دواړو سره ملاقات نصیب سو

ددې مضمون بیان ددې ښخه په وروسته آیت کی داسی راغی چی زامنودپلارحکم ومني دښارپه مختلفو دروازو مصرته دا خل سول ، نو دپلار ارمان پوره سو د دوی دی تدبیر دالله ﷻ څه حکم نه سوای منع کولای مګر دحضرت یعقوب ﷺ دپلار والی دشفقت تقاضاوه ، کومه چی دوی پوره کړه.

ددې آیت په آخرکی دحضرت یعقوب ﷺ مدح په دې الفاظو کی سوی ده ، اِنَّهٗ لَذُو عِلْمٍ لِمَاعَلَّمْنٰهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَايَعْلَمُوْنَ : یعنی حضرت یعقوب ﷺ لوی علم والا وو، ځکه چی ده ته مونږ علم ورکړی وو، مطلب دا دی چی دعاموخلقو په ډول دده علم کتابي اوپه کسب حاصل سوی نه وو، بلکه بی له څه واسطي ښخه دخدای ﷻ ورکړه وه په دی وجه د دوی ظاهري تدبیرکوم چه شرعاًروا اوښه ووهغه یی خو وکی مګرپه دی یی باورونه کی مګرډیرخلق ددې خبري په حقیقت نه پوهیږي اوپه ناپوهی سره دحضرت یعقوب ﷺ په باره کی په داسی شبهاتوکی اخته کیږي چې دا تدبیرونه دپیغمبر دشان سره مناسب نه وه.

ځینی تفسیر لیکوونکي فرمایی چی د اولني لفظ دعلم ښخه مراد دعلم په مقتضاعمل کول دي اومطلب دا دی چی مونږ کوم علم ده ته ورکړی دی په هغه عمل کوونکی او پابند وو، په دی وجه پرظاهري تدبیرونو یی باور ونه کړی ، بلکه اعتماد او باور یی صرف پرالله ﷻ باندی وفرمایي.

وَلَمَّادَخَلُواعَلٰى يُوْسُفَ اٰوٰى اِلَيْهِ اَخَاهُ قَالَ اِنِّيْ اَنَااَخُوْكَ فَلَاتَبْتَئِسْ بِمَاكَانُوايَعْمَلُوْنَ : یعنی هرکله چی دمصرښارته درسیدو ښخه وروسته دا ټول ورونه دحضرت یوسف ﷺ په دربارکی حاضر سول اوهغه ولیدل چی دوی دوعدي مطابق دده حقیقي ورور هم دځان سره را وستلی دی ، نوحضرت یوسف ﷺ خپل حقیقي ورور بنیامین خاص دځان سره پاته کی ، دتفسیر امام قتاده فرمایې چی ددې ټولو ورونو د اوسیدو حضرت یوسف ﷺ داسي انتظام کړی وو چی په دوه تنه یی ورته یوه یوه کمره ورکړی وه ، نو بنیامین یوازي پاته سو نو دی یی دځان سره پاته کی ، هرکله چی دوی دواړه یوازي سول نوحضرت یوسف ﷺ خپل حقیقي ورور ته راز ښکاره کړی او وي ویل چی زه ستاحقیقي ورور یوسف یم اوس ته هیڅ فکرمه کوه اوڅه چی دی ورونو تر اوسه پوری کړي دي په هغه مه پریشانه کیږه.

احکام او مسئلي : د ذکر سوو دوو آیتونو ښخه ځو مسئلی او احکام معلوم سول.

اول : دا چی بدنظرلګیدل حق دی ددې ښخه دمحفوظ کیدو تدبیر کول داسی جائز اوغوره دی لکه څنګه چی دضرر رسوونکو خوراکونو اوکارونو ښخه دمحفوظ کیدو تدبیرکیږي.

دوهم : دا چی دخلقو دحسد ښخه دمحفوظ کیدو دپاره دخپلو خاصو نعمتونو اوصفتونو دخلقوښخه پټول صحیح دي.

دریم: دا چی دضرر رسونکو شیانو ښخه دمحفوظ کیدو دپاره ظاهري اومادي تدبیرونه کول دتوکل او دانبیاء علیهم السلام دشان ښخه خلاف نه دی.

څلورم: دا هرکله چې یوسړي ته دبل سړي یوکمال یانعمت تعجب ناک معلوم سی اوخطره پیداسی چی

ده ته به بدنظر ولګیږي ، نو پرده واجب دی چې په لیدو سره یی (بَارَکَ اللّٰهُ) یامَاشَاءَ اللّٰهُ ووایي چې بل ته څه تکلیف ونه رسیږي.

پنځم : دا چې هرکله یو سړي دبل سړي په باره کې دڅه تکلیف رسیدو بیره وي نو غوره دا ده چې هغه خبر کړي او دبیري څخه دمحفوظ کیدو ممکن تدبیر ورته وښیی لکه حضرت یعقوب ﷺ چې وکړل.

شپږم : دا چې دنظر څخه دمحفوظ کیدو دپاره هرممکن تدبیرکول جائزدی ، په دی کی یو دا هم دی چې په څه دعا اوتعویذ وغیره سره علاج وکړل سی لکه نبي کریم ﷺ چې دحضرت جعفر بن ابي طالب دوه زامن کمزوري ولیدل نو ددې اجازه یي ورکړه چې په تعویز وغیره سره د دوی علاج وکړي.

اوم : دا چې دهوښیار مسلمان کار دا دی چې په هر یوه کار کی اصل باور خو پرالله ﷻ ساتي مګر ظاهري او مادي اسباب هم دپامه نه غورځوي چې جائز اسباب دخپل مقصد دحاصلولو دپاره دده په اختیارکی وي دهغوي په کار را وستلوکی کوتاهي نه کوي لکه حضرت یعقوب ﷺ چې وکړل او نبی کریم ﷺ هم ددې تعلیم فرمایلي دي. مولاناروم فرمایلي دي.

بر توکل زانوئی اشتر به بند

یعني د اوښ زنګون وتړه نو بیایي توکل ته وسپاره

دا دپیغمبرانو توکل او د رسول سنت دی.

اتم : دا چې دلته یو سوال دا پیداکیږي چې حضرت یوسف ﷺ خو دخپل کشر ورور را وستو دپاره هم کوشش او تاکید وکی اوبیاهرکله چې دی راغلی نو راز یی ورته هم ښکاره کی مګر دپلار د رابللو یی نه څه فکر وکی اونه یی دخپل خیریت څخه دخبرولو څه قدم پورته کي ، ددې وجه هغه ده کومه چې مخکې بیان سوي ده چې په دی پوره خلویښت کاله کی ډیري موقعی وې چې ده پلار دخپل حال اوخیریت څخه خبر کړي وای لیکن دا څه چې وسوه په حکم دتقریر او دوحي په اشارو وسوه تر اوسه دالله ﷻ دطرفه څخه ددې اجازه نه وه شوی چې دی خپل پلار دخپلو حالاتو څخه خبردارکړي ، ځکه چې اوس لاهم یوبل امتحان دبنیامین دجدایی په ذریعه کیدونکی وودهغه دپوره کولودپاره دا ټول صورتونه پیداکړل سوه.

فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ

نوهرکله چې تیاریی کی د دوی دپاره اسباب د دوی کښیښوده یی پیاله دابو په اسباب دخپل ورورکی بیا اواز

مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ﴿۷۰﴾ قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا

وکی اوازکونکی ای دقافلی خلقو ؛ تاسی خامخا غله یاست ، وې ویل او مخ یی کی دوی ته ستاسی څه

تَفْقِدُونَ ﴿۷۱﴾ قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ

شی ورك سوی دی ، وې ویل مونږ نه مومو دباچا پیمانه نو هغه ته به یو بار د اوښ ورسیږي

وَاَنَا بِهٖ زَعِيْمٌ ﴿۷۲﴾ قَالُوْا تَاللّٰهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَّا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْاَرْضِ

اوزه ددې ضامن یم ، وې ویل قسم دی په الله چې تاسی ته معلومه ده چې مونږ فساد کولو له نه یو راغلی په مځکه

وَمَا كُنَّا سٰرِقِيْنَ ﴿۷۳﴾ قَالُوْا فَمَا جَزَآؤُهٗۤ اِنْ كُنْتُمْ كٰذِبِيْنَ ﴿۷۴﴾ قَالُوْا

کی او نه مونږ هیڅکله غله یو ، وې ویل بیا څه سزا ده هغه که تاسی وختلاست درواغجن ، وې ویل

جَزَآؤُهٗ مَنْ وُّجِدَ فِيْ رَحْلِهٖ فَهُوَ جَزَآؤُهٗ ؕ كَذٰلِكَ نَجْزِي

سزا یی دا ده چې دچا په اسباب کی بیا پیدا سی هغه به یی په بدله کی څی ، مونږ داسی سزاورکوو

الظّٰلِمِيْنَ ﴿۷۵﴾ فَبَدَاَ بِاَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَآءِ اَخِيْهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا

ظالمانو ته ،نو شروع یی وکړه د دوی په سامان کتلو مخکې دسامان د ورور خپل څخه بیا یی اخر هغه راویستی

مِنْ وِّعَآءِ اَخِيْهِ ؕ كَذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوْسُفَ ؕ مَا كَانَ لِيَاْخُذَ اَخَاهُ فِيْ

دسامان د ورور خپل څخه ، دارنگه چم وښووی مونږ یوسف ﷺ ته ده هرگز نه سو اخستی خپل ورور په

دِيْنِ الْمَلِكِ اِلَّاۤ اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ ؕ نَرْفَعُ دَرَجٰتٍ مَّنْ نَّشَآءُ ؕ

دین ددې باچا کی مگر که څه وغواړی الله ﷻ ، مونږ درجی ورلوړو چاته چې وغواړی.

وَفَوْقَ كُلِّ ذِيْ عِلْمٍ عَلِيْمٌ ﴿۷۶﴾

او دهر پوه سرییره دی یو پوه.

لنډتفسیر: بیاهرکله چې یوسف ﷺ د دوی سامان (غله وغیره) تیارکړل نو (په خپله یا په یو معتمد سړی) د اوبو چنبلو لوښی (چې دغه دغلي ورکولو پیمانه هم وه) دخپل ورور په اسبابو کی کښېښوده بیا (چې دوی بارونه بارکړل روان سول نو دحضرت یوسف ﷺ په حکم د وروسته څخه) یو اواز کوونکی اواز وکې چې ای دقافلې خلقو تاسو خامخا غله یاست دوی د دوی (تلاش کوونکو) طرف ته مخ کی وی ویل چې ستاسی څه شی ورک سوی دی (چې دغلا مو پرمونږ باندی شک وسو) دوی وویل چې مونږ ته دباچا پیمانه نه معلومیږي (هغه ورکه ده) اوکوم سړی چې دا (را وړي) حاضره یی کی هغه ته به یو بارغله د اوښ (په طور د انعام) ورکړل سی (اویادا مطلب به وي چې که غل په خپله ماں راکړي نو دعفوي څخه

وروسته به انعام پيداکړي) او زه ددي (د ورکولو) ذمه واريم (غالباً دا اواز او دا وعده د انعام دحضرت يوسف ﷺ په حکم وه) دی خلقو وویل چی په خدای قسم تاسی ته ښه معلومه ده چی مونږ په ملک کی دفسادخورولو دپاره (چی غلاپه کی داخله ده) نه يو را غلی او مونږ خلق غلا کوونکی نه يو (يعنی زمونږ سره دانه ښايي) دی (لټوونکو) خلقو وويل ښه که تاسو دروغجن سواست (اوپه تاسوکی پرچاغلا ثابته سوه) نوددي (غل) څه سزا ده دوی (دحضرت يعقوب ﷺ دشريعت موافق يی جواب ورکي چی) سزايی دا ده چی دغه دکوم سړي په اسباب کی پيدا سي ، وروسته هغه يي په خپله سزا ده (يعنی دغلا په عوض کی دي دمال خاوند دی خپل غلام جوړ کړي) مونږ خلق ظالمانو (يعنی غلوته) داسی سزا ورکوو (يعنی زمونږ په شريعت کی دا مسئله اوعمل دی ، غرض دا چی ددې خبرو په خپل مینځ کی دمقررولو څخه وروسته يی بارونه کښته کړل بيا) (دتلاشی په وخت کی) يوسف (ﷺ په خپله ياپه يومعتمدباندی) دخپل ورور د (اسبابو د) تيلی څخه مخکي دتلاشي شروع اول دنورو ورونو د (اسبابو د) تيليوڅخه وکړه بيا (په آخرکی) دا (لوښی) يی دخپل ورور (داسبابو) دتيلی څخه را ويستی مونږ ديوسف ﷺ دخاطر دپاره دارنګه (دبنيامين دپاته کولو) تدبير وفرمايي (وجه ددې تدبير دا سوه چی) يوسف خپل ورور ددي باچا (دمصر) دقانون په رُو سره نه سو اخستی (ځکه چی دده په قانون کی څه وهل اوجرمانه وه ، روايت کړی دی دا طبراني دمعمرڅخه او اول په روح المعاني کی دی) مګر دا ده چی الله تعالی ته منظوره وه (په دی وجه دحضرت يوسف ﷺ په زړه کی دا تدبير برابر سو او چونکه دا په حقيقت کی غلام جوړول نه وو بلکه دبنيامين په رضامندي سره يی دا صورت دغلامي اختيارکړی وو په دی وجه د ازاد دغلام جوړولو شبهه نه لازميږي اوکه څه هم حضرت يوسف ﷺ لوی عالم اوعاقل وو مګربياهم زمونږ دتدبير ښوولو محتاج وو بلکه) مونږ چی چاته وغواړو (په علم کی) ترخاصو درجو پوری لوړوو او دټولو علم والاوو څخه زيات يولوی علم والا دی (يعنی الله ﷻ هرکله چی دمخلوق علم ناقص سو اوعلم دخالق کامل نوخامخابه هرمخلوق په خپل علم او تدبيرکی محتاج وي دخالق ، به دی وجه . کذنا ، او. الا اَنْ يَشَآءَ الله ، وويل سو ، لنډه دا ده چی هرکله دده د اسبابو څخه دغه لوښی بر آمد سو او بنيامين راوګرځول سو نو دوی ډير شرمنده سول)

﴿ معلومات او مسئلي ﴾

په دی ذکر سوو آيتونوکی ددې بيان دی چی حضرت يوسف ﷺ دخپل حقيقي ورور دپاته کولو دپاره دا حيله اوتدبير اختيار کي چی هرکله ټولو ورونو ته دقاعدي موافق غله ورکړل سوه نو دهر ورورغله پر يوه جدا جدا اوښ نوم په نوم بار کړل سوه ، دبنيامين دپاره چی کومه غله پر اوښ باره سوه په دی کی يو لوښی پټ کښيښودل سو ، دی لوښي ته قرآن کريم يوځای ، سقايه ، اوبل ځای ، صُواع الملک ، ويلي دي ، دسقايه معنی د اوبو لوښی او صواع هم دغه ډول لوښی ته وايي ددې دباچاطرف ته په نسبت کولو سره دومره خبره نوره معلومه سوه چی دی لوښی څه خاص قيمت اوحيثيت درلودی په ځينو روايتونوکی دی چی دا لوښی د زبرجدو جوړ وو ، ځينو دسرو اوځينو دسپينو ويلي دي ، په هرحال دا لوښی کوم چی د بنيامين په اسبابوکی ايښوول سوی وو دخاص قيمتي کيدو څخه علاوه دمصر

دحکومت سره خاص اختصاص درلودی برابره خبره ده که دا چه په خپله باچا دا استعمالوي یا دا چی باچا په خپل حکم سره دا دغلی د ناپ کولو پیمانه جوړه کړی وه .
ثُمَّ اَذَّنَ مُؤَذِّنٌ اَيَّتُهَا الْعِيرُ اِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ : یعنی څه وخت وروسته یو اواز کوونکی اواز وکي چی ای دقافلي خلقوتاسی غله یاست ، دلته دلفظ د: ثُم څخه معلومیږي چې دا اواز فوراً نه وو سوی بلکه څه وخت وروسته کله چی قافله روا نه سوه نو ددې څخه وروسته دا اواز وسو ددې دپاره چی دچا گمان را نه سي چی زمونږ سره دوکه کیږي پرهرحال دی اواز کوونکی دحضرت یوسف ﷺ د وروړنو قافله غله وگرځوله .
قَالُوا وَاَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ : یعنی وروڼو دیوسف ﷺ د اواز کوونکو طرف ته مخ کی وې ویل چی تاسی مونږ غله گرځوي نو ووایاست چی ستاسي څه شي ورک سوی دی .
قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَاَنَا بِهِ زَعِيمٌ : یعنی اوازکوونکووویل چی دباچالوښی ورک سوی دی اوکوم سړی چی دا راوړی هغه ته به دیوه اوښ بارغله په انعام کی ورکړل سي او زه ددی ذمه واریم ؟
دلته یوسوال خو دا پیداکیږي چی حضرت یوسف ﷺ دبنیامین دځان سره دپاته کولو دپاره دا حیله ولی وکړه ، هرکله چی ده ته معلومه وه چی په پلار باندی دده دجدایی صدمه دبرداشت قابله نه وه اوس د دویم ورور دپاته کولو دویمه صدمه ورته رسول څنگه خوښوي ؟
دویم سوال ددی څخه زیات مهم دا دی چی پر بی گناه وروڼو دغلا الزام لگول او ددې دپاره دا دوکه کول چی د دوی په سامان کی په پټه یو شی ایږدي اوبیاپه داگه د دوی رسوایی ظاهر وي دا ټول کارونه ناجائزه دي دالله ﷺ نبی حضرت یوسف ﷺ دا څنگه خوښ کړل .
ځینی تفسیر لیکوونکي قرطبي وغیره بیان کوي چی هرکله بنیامین حضرت یوسف ﷺ وپیژندی او دی مطمئن سو نو ورور ته یی درخواست وکی چی اوس ته ماددې وروڼو سره بیرته مه لیږه بلکه مادځان سره پاته کړه حضرت یوسف ﷺ اول دا عذر وکي چی که ته دلته پاته سي نو پلار ته به زیاته صدمه ورسیږي دویم ستا دځان دپاته کولو ددې څخه ما سوا بل صورت نسته چی زه پرتادغلا الزام ولگوم اوپه دی الزام کی دي گرفتارکړم او دځان سره دي پاته کړم ، بنیامین ددې وروڼو دملگرتیاڅخه څه داسی زړه تنگي سوی وو چی دی ټولو خبرو ته تیار سو .
لیکن دا واقعه که صحیح هم وي خو دپلار زړه ازارول او دټولو رسوایي او دوی ته غله ویل صرف د بنیامین په راضي کیدو سره نه سي جائز کیدای او دځینو حضراتو دا توجیه چی د اواز کوونکی دوی ته غله ویل دحضرت یوسف ﷺ په علم او اجازه نه وه ، یوه بې دلیله دعوی او د واقعي دصورت په لحاظ سره بی مناسبته خبره ده دغه ډول دا تاویل چی دی وروڼو حضرت یوسف ﷺ دپلارڅخه پټ کی اوخرج کړی وو په دی وجه دوی ته غله وویل سوه ، دا هم یوتاویل دی په دی وجه ددې ټولو سوالونو صحیح جواب هغه دی کوم چه قرطبي او مظهري وغیره کړي دي چی په دی واقعه کی چی څه سوي دي او ویل

سوي دي دا نه دبنيامين دخواهش نتيجه وه او نه دحضرت يوسف ﷺ دخپل تجويز بلکه دا ټول کار دالله ﷻ په حکم دهغه دبالغ حکمت ظهور وو چې په دې کې دحضرت يعقوب ﷺ ازمايش او امتحان پوره کول وو ددې جواب طرف ته په خپله دقرآن کريم په دې ايت کې اشاره موجوده ده (كذلك كدناليوسف) يعنې مونږ داسې تدبير وکړ دحضرت يوسف ﷺ دپاره دخپل ورور پاته کولو.

په دې آيت کې په واضح طور سره دا حيله او تدبير الله ﷻ دخپل ځان طرف ته منسوب کړې دې، چې دا ټول کارهرکله چې دخداى ﷻ په امر سره وسو نو دې ته دناجائز ويلو هيڅ معنی پاته نه سوه ددې مثال داسې دی لکه دحضرت موسی او دحضرت خضرعليهم السلام په واقعه کې دکښتۍ سوری کول دهلک قتلول وغيره کوم چې په ظاهره ګناه وه په دې وجه حضرت موسی ﷺ بد وګڼل مګر خضر ﷺ دا ټول کارونه په اذن دخداى ﷻ تر خاصو مصلحتونو لاندې کول په دې وجه دده څه ګناه نه وه.

قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ: يعنې هرکله چې سرکاري اوازکوونکی پر ورونو دحضرت يوسف ﷺ دغلا الزام ولګوي، نو دوی وويل چې دحکومت ارکان هم زمونږ دحالاتوڅخه خبر دي چې مونږ ديو فساد کولو دپاره دلته نه يو راغلی او نه مونږ غله يو.

قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ: يعنې شاهي نوکرانو وويل چې که تاسو درواغجن ثابت سي نو واياست چې دغله سزا څه ده؟

قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وُجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ: يعنې ديوسف ﷺ ورونو وويل چې دچا په سامان کې دغلامال پيداسی هغه سړی په خپله ددې جزا ده، مونږ غلو ته داسې سزا ورکوو.

مطلب دا دی چې دحضرت يعقوب ﷺ په شريعت کې دغله سزا دا ده چې دکوم سړي مال غلا سوي دی دغه سړی دې غل خپل غلام جوړکړي، سرکاري نوکرانو دغه ډول دحضرت يوسف ﷺ د ورونو څخه د غلا سزا دحضرت يعقوب ﷺ دشريعت مطابق معلومه کړه دوی يې ددې پابندکړل چې که دبنيامين په سامان کې دغلا مال پيداسي نو دوی به دخپلې فيصلې مطابق بنيامين حضرت يوسف ﷺ ته په سپارلو مجبوره سي.

فَبَدَأَ بِأَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ: يعنې سرکاري لټون کوونکو پر اصلې سازش باندې دپردی اچولو دپاره اول دټولو ورونو دسامان تلاشې واخسته اول يې دبنيامين سامان ونه لټوی چې ددوی شک پيدا نه سي.

ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ: يعنې په آخرکې يې دبنيامين سامان خلاص کې نو ددې څخه يې دباچا لوښی را ويستی، دغه وخت دټولو ورونو څټونه دشرم څخه کښته سول اوبنيامين ته يې سختې بدې ردې وويلې چې تا زمونږ مخ تور کې.

كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ: يعنې دغه ډول مونږ تدبير وکې ديوسف ﷺ دپاره، ده خپل ورور دمصر دباچاترقانون لاندې نه سو ګرفتارولاى، ځکه چې دمصرقانون دغله متعلق دا وو چې غل ته دوهلو سزا ورکې اوغلا کړي مال دوه چنده ورڅخه وصول کې او پرېښودل سي، مګر دوی دلته دحضرت يوسف ﷺ د ورونو څخه دغل حکم ديعقوب ﷺ دشريعت مطابق معلوم

کړي وو. ددې په رو سره دبنیامین دځان سره پاته کول صحیح سوه دغه ډول دالله ﷻ دحکمت او رضامطابق دحضرت یوسف ﷵ مراد هم پوره سو.

نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ: یعني مونږ چې دچاغواړو درجې لوړ وو لکه په دې واقعه کې چې دحضرت یوسف ﷵ درجې دده د ورونو په مقابله کې مونږ لوړې کړې، او پر هرعلم والا سربېره دده څخه زیات علم والا موجود دی.

مطلب دا دی چې په مخلوق کې مونږ دعلم په اعتبار سره ځینو ته پرځینو لوړوالی ورکړی دی، دلوی څخه دلوی عالم په مقابله کې یوځوک دده څخه زیات علم لرونکی وي، اوکه یو سړی وي چې په ټول مخلوقاتو کې ځوک دده څخه زیات علم نه لري نو بیا درب العزت ﷻ علم خو دټولو څخه لوړ دی.

(احکام او مسئلې)

ددې ذکر سوو آیتونو څخه ځو احکام او مسئلې حاصلې سوې چې دا لاندې دي.

اول: د آیت «وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ» څخه ثابته سوه چې په یومعین کارکولوباندې څه اجرت یا انعام مقررول عام اعلان کول چې کوم سړی دا کار وکې هغه ته به دومره انعام یا اجرت ورکړل سي، لکه د اشتهاري مجرمانو په ګرفتارولو یا د ورک سوو شیانو په بیرته راوړلو دغه شیان د انعامي اعلانونو په عام طور سره رواج دی، که څه هم دمعاملې پردې صورت باندې دفقهي د اجارې تعریف نه راځي مګر ددې آیت په رو سره ددې هم جواز ثابت سو (قرطبي)

دویم: د «أَنَا بِهِ زَعِيمٌ» څخه معلومه سوه چې یوسړی دبل سړي دطرف څخه دمالي حق ضامن کیدای سي او ددې صورت حکم دجمهورو فقهاؤ د امت په نزد دا دی چې دحق خاوندته اختیار وي چې دی خپل مال د اصل قرضداري څخه یا ضامن څخه دهر یوه څخه چې غواړي وصولولای سي، البته که دضامن څخه وصول سي نوضامن حق لري چې څومره مال دده څخه اخستل سوی دی هغه د اصل قرضدار څخه وصول کړي (قرطبي خلاف دی په کې امام مالک رحمه الله لره)

دریم: «كَذَٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ» څخه معلومه سوه چې دیوشرعي مصلحت پربناباندې دمعاملې په صورت کې یو داسې تبدیلي اختیارول چې احکام په بدل سي کوم ته چې دفقهاؤ په اصطلاح کې شرعي حیله ویل کیږي دا شرعاً جائزدی. شرط دا دی چې په دې سره دشرعي احکام باطلوالی لازم نه راځي، کنه نو داسې حیلې په اتفاق دفقهاؤ حرامې دي لکه د زکوة څخه دخلاصیدو دپاره څه حلیه کول یادرمضان څخه مخکې یوغیر ضروري سفر صرف په دې وجه اختیارول چې د روژې نه نیول ګنجائش راووزې دا په اتفاق سره حرام دی په داسې حلیه کولو سره پرځینو قومونو دخدای ﷻ عذاب را غلی دی اونبی کریم ﷺ دداسې حیلو څخه منع فرمایلې ده اوپه اتفاق د امت حرامې دي، په داسې کولوسره یو کارجائز کیږي نه، بلکه دوه چنده ګناه لازمیږي یو د اصل ناجائزکار دویم ددې ناجائزې حیلې کومه چې په یوحیثیت دالله ﷻ اودهغه درسول سره چل بازي کول دي ددغه ډول حیلو ناجائزوالی امام بخاري رحمه الله په کتاب الحیل کې ثابت کړي دي.

قَالُوْۤا اِنْ یَّسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ اَخٌ لَّهٗ مِنْ قَبْلُ ۚ فَاَسَرَّهَا یُوْسُفُ فِیْ نَفْسِهٖ

وي ويل كه ده غلا وكړه نو غلا كړې وه دده وروړهم ددې څخه مخكې ، نو په پټه وويل يوسف ؑ په خپل زړه كي

وَ لَمْ یُبْدِهَا لَهُمْ ۚ قَالَ اَنْتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا ۚ وَ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَصِفُوْنَ ﴿۷۷﴾ قَالُوْا یٰۤاَیُّهَا الْعَزِیْزُ اِنَّ

اودوى ته يې ښكاره نه كړه وې ويل تاسي بدترياست په درجه كي او الله ښه پيژني كوم چي تاسي بيانوى وې ويل

لَهٗۤ اَبًا شَیْخًا كَبِیْرًا فَخُذْ اَحَدَنَا مَكَانَهٗ ۚ اِنَّا نَرٰىكَ مِنَ الْمُحْسِنِیْنَ ﴿۷۸﴾

چي اى عزيزه ! دده يو پلار دى ډير بوډا د زيات عمر ، نو ونيسه يو تن زمونږ څخه دده په ځاى مونږ وينو تا

احسان كونكى

قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اَنْ نَّاْخُذَ اِلَّا مَنْ وَّجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهٗۤ ۙ اِنَّاۤ

وې ويل په الله پناه چي مونږ ونيسو مگر دچا سره چي موندلى دى مونږ خپل شى ، نومونږ

اِذًا لَّظٰلِمُوْنَ ﴿۷۹﴾ فَلَمَّا اسْتَایْــَٔسُوْا مِنْهُ خَلَصُوْا نَجِیًّا ؕ قَالَ كَبِیْرُهُمْ

به خامخابى انصافه سو ، بيا چي هركله نا اميده سول دده څخه يوازى كښينستل مشورى ته وې ويل د دوى مشر

اَلَمْ تَعْلَمُوْۤا اَنَّ اَبَاكُمْ قَدْ اَخَذَ عَلَیْكُمْ مَّوْثِقًا مِّنَ اللّٰهِ وَ مِنْ

ايا تاسى ته معلومه نه ده چي ستاسى پلار اخستى دى تاسى څخه عهد دالله او ددې

قَبْلُ مَا فَرَّطْتُّمْ فِیْ یُوْسُفَ ۚ فَلَنْ اَبْرَحَ الْاَرْضَ حَتّٰى یَاْذَنَ لِیْۤ

څخه مخكي چي كوم قصوركړى دى تاسى ديوسف په حق كي نوزه هرگزنه خم ددې ملك څخه ترځو چي حكم وكي

اَبِیْۤ اَوْ یَحْكُمَ اللّٰهُ لِیْ ۚ وَ هُوَ خَیْرُ الْحٰكِمِیْنَ ﴿۸۰﴾ اِرْجِعُوْۤا اِلٰۤى اَبِیْكُمْ

ما ته زما پلار يا فيصله وكړى الله زما په حق كي او هغه دټولو څخه ښه فيصله كونكى دى بيرته ولاړسى خپل

پلار ته .

فَقُوْلُوْا یٰۤاَبَانَاۤ اِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ ۚ وَ مَا شَهِدْنَاۤ اِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَ مَا

او وواياست چي اى پلاره زمونږه ستازوى خوغلاوكړه ، اومونږ هغه ويلى وو كوم چي مونږ ته علم وو اومونږ

كُنَّا لِلْغَيْبِ حٰفِظِيْنَ ﴿٨١﴾ وَسْـَٔلِ الْقَرْيَةَ الَّتِيْ كُنَّا فِيْهَا وَالْعِيْرَ

دغيبو خبره نه سوه معلومولی ، او پوښتنه وکړه دهغه کلی ښخه چی مونږ په کی وو ، او دهغه قافلی

الَّتِيْٓ اَقْبَلْنَا فِيْهَا ۭ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ﴿٨٢﴾

ښخه په کومه کی چی مونږ را غلو او مونږ بیشکه رښتیا وایو .

لنډتفسیر: وي ویل چی (صاحبه) که ده غلاوکړه نو (تعجب نه دی ښکه چی) دده یو ورور (وو هغه) هم دغه ډول ددې ښخه مخکې غلاکړی وه (چی قصه یی په دُرمنثورکی داسی لیکلی ده چی دحضرت یوسف ﷺ تربیت دده عمه کوي ، هرکله چی هوښیار سو نوحضرت یعقوب ﷺ یی بوتلل وغوښتل دعمه سره یی مینه ډیره وه ، غوښتل یی چی دی پاته سي په دی وجه دی دده دملا ښخه جاملاندی یو پټکی وتړي او مشهوره یی کړه چی پټکی ورک سو او دټولو تلاشي یی واخسته ، نو دده سره پیداسو او ددې شریعت دقانون مطابق دي دعمه سره پاته سو ترهغه پوری چی عمه یی وفات سوه بیاهلته حضرت یعقوب ﷺ را وستی اوممکنه ده چی دا دغلام کولو صورت هم دحضرت یوسف ﷺ په رضامندی سره سوی وي ، په دی وجه دلته هم د ازاد غلام جوړول لازم نه سو اوکه هرڅومره په قرینو اودحضرت یوسف ﷺ په اخلاقوکی دلږ فکرکولو ښخه دده برائت ددې کارښخه یقیناًمعلوم وو مگربنیامین ته چی ورونه غصه وه په دی کی یی دا خبره هم وکړه) وروسته یوسف ﷺ دا خبره (کومه چی مخ ته راځي) په خپل زړه کی پټه کړه او دا یی د دوی په مخکې (په ژبه سره) ظاهره نه کړه یعنی (په زړه کی یی) داسی وویل چی (دغلا) په (دی) درجه کی تاسی نورهم زیات ناکاره یاست (یعنی مونږ دواړو ورونو په حقیقت کی غلانه ده کړی اوتاسو دومره لوی کار کړی دی چی خلق مال غائبوی تاسی بنی آدم غائب کی چی زه مو دپلار ښخه جلا کړم اوظاهره ده چی دبنی آدم غلاکول دمال دغلاښخه زیات سخت جرم دی) اوڅه چی تاسی (زمونږ دواړو ورونو متعلق) بیانوی (چی مونږ ته غله وایاست) ددې (دحقیقت) الله ﷻ ته ښه علم دی (چی مونږغله نه یو، هرکله چی ورونو ولیدل چی ده بنیامین ونیوی اوقابض سو پر، نو په زاریو سره یی) وویل ای عزیزه دده (بنیامین) یو ډیر بوډا پلار دی (او دده سره یی ډیره مینه ده په دی غم کی به یی خدای ﷻ خبرڅه حال وي ، او زمونږ سره یی دومره محبت نسته) وروسته ته (داسی وکړه چی) دده پرځای زمونږ سره یوپاته کړه (اوخپل غلام یی جوړکړه) مونږ تانیک خویه گنو (امید دی چی دا درخواست به منظور کړي) یوسف ﷺ وویل دداسی (بی انصافی د) خبري ښخه دی خدای ﷻ امان را کړي چی دچاسره مونږ خپل شی پیداکړی دی دهغه ښخه ماسوا بل څوک ونیسو (که مونږ داسی وکړو نو) په دی حالت کی به خو مونږ ډیر بی انصافه سو (دیو آزاد سړی ښخه غلام جوړول او دغلامانو په شان معامله ورسره کول دده په رضامندی سره هم حرام دی) بیا چی هرکله د دوی دیوسف ﷺ ښخه (دده دصفاجواب په سبب) بالکل امیدپاته نه سو (چی بنیامین به راکړي) نو (ددې ځای ښخه) جلا سول

مشوره یی وکړه (چي څه کول په کار دي؟ بیا دزیاتو رایه دا سوه چي مجبوري ده ټولو ته بیرته تلل په کار دي ، مګر) په دي ټولوکي چي کوم مشر وو هغه وویل چي (تاسي ټول چي دبیرته تلو صلاح کوی نو) آیاتاسي ته معلومه نه ده چي ستاسي پلارستاسي څخه په خدای قسم او پوخ قول اخستی دی (چي تاسي به دی دخان سره را ولی لیکن که ټول ګیر سواست نومجبوري ده پس مونږ خوټول ګیر سوی نه یو چي دتدبیر ګنجائش نه دی پاته په دي وجه ترممکنه حده پوری څه تدبیر کول په کار دي) او تردی مخکښ دیوسف ﷺ په باره کی څومره کوتاهي تاسو کړی ده (چي دده سره کوم سلوک سوی دی په دی سره دپلار حقونه بالکل ضائع سول پس دغه پخوانی شرمندګی څه کمه ده چي یوه نوي شرمندګي جوړ وي) پس زه خو ددې مخکي څخه نه جلاکیږم تر څو پوري چي زماپلارماته (دحاضریدو) اجازه ونه کړه یا الله ﷻ دا مشکل حل کړي اوهغه ښه حل کوونکی دی (یعنی په یوتدبیره سره بنیامین ازاد سي ، غرض دا چي زه به یادی بیایم یابه په بلنه باندی څم پس مادلته پریږدی او) تاسي بیرته خپل پلار ته ولاړ سي او (چي ولاړ سی هغه ته ،) ووایاست ای پلار ستا زوی (بنیامین) غلا وکړه (په دی وجه ګرفتار سو) او مونږ خوهغه بیان کوو کوم چي مونږ ته (په مشاهده سره) معلوم سوی دی او مونږ (دقول او اقرار په وخت کي) دغیبو دخبرو څخه خبر نه وو (چي دی به غلاکوي که خبروای نومونږ به هیڅکله قول نه وای درکړی) اوکه (که زمونږ په ویناد ی یقین نه وی نو) ددې کلي (یعني مصر) دخلقو څخه (دیومعتمد په معرفت سره) پوښتنه وکړه کوم ځای چي مونږ (دا وخت) موجود وو (هرکله چي غلا برآمد سوي ده) او ددې قافلي دخلکو څخه پوښتنه وکړه په کومه کی چي مونږ (دلته) را غلي یو (معلومیږي چي نورخلق هم دکنعان یادخوا او شا څخه دغلي اخستو دپاره تللی وه) اویقین وګڼه چي مونږ بالکل رښتیا وایو (چنانچه ټولو مشران هلته پاته کړل او په خپله راغلل ټوله واقعه یی بیان کړه)

(معلومات اومسئلي)

ددې څخه په مخکي آیتونوکی ذکر وو چي په مصرکی دحضرت یوسف ﷺ دحقیقي ورور بنیامین په سامان کی دیوشاهي لوښي کښېښودل سو او بیا دده دسامان څخه په تدبیر سره را ویستل سو او پرده یی دغلا جرم لګولی وو .

ددې ذکر سوو آیتونو څخه په اول آیت کی دا دی چي هرکله دحضرت یوسف ﷺ د وروڼو په مخکښ دبنیامین دسامان څخه دغلامال را ویستل سو او دشرم څخه د دوی سترګي کښته سوی نو د ډیري غصي څخه یي وویل (اِنْ يَّسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ اَخٌ لَّهٗ مِنْ قَبْلُ) یعنی که ده غلاوکړه نو څه زیات تعجب نه دی ده یو ورور وو هغه هم دغه شان ددې څخه مخکښ غلا کړی وه مطلب دا وو چي دا زمونږ حقیقي ورور نه دی دپلار دطرف څخه دی دده یو حقیقي ورور وو هغه هم غلا کړی وه .

دحضرت یوسف ﷺ وروڼو دغه وخت پرحضرت یوسف ﷺ هم دغلا الزام ولګوی ، په دی کی دیوې واقعي طرف ته اشاره ده کومه چي حضرت یوسف ﷺ ته په کوچنیوالي کی پیښه سوی وه خاص هم دغه شان لکه څنګه چي دلته پر بنیامین دغلا دالزام لګولو سازش وسو ، دغسي پرحضرت یوسف ﷺ په بی خبري کی سازش سوی وو ، ا و دا ټولو وروڼو ته په ښه شان معلومه وه چي حضرت یوسف ﷺ ددې

الزام څخه بالکل بري دی ، مګر دغه وخت پربنيامين يې دغصي په وجه دغه واقعه څه وه په دی کی روايتونه مختلف دي ابن کثير په حواله دمحمد بن ا سحاق دتفسير د امام څخه نقل کړی دی چی دحضرت يوسف ﷺ دپيدائش څخه لږ موده وروسته بنيامين پيدا سو نو دا پيدائش دمور دمرګ سبب جوړ سو ، حضرت يوسف ﷺ او بنيامين دواړه وروڼه يې موره پاته سول نو د دوی پرورش اوساتنه دعمه په غيږکی وسوه الله ﷻ حضرت يوسف ﷺ ته دکوچنيوالی څخه يو داسی شان ورکړی وو چی چابه ليدی بی حده به پر مئين کيدی دعمه يې هم دا حال وو چی يو وخت يې هم دا دځان څخه جلا کولو ته جوړه نه وه ، بل طرف ته يې دپلار بزرګوار حضرت يعقوب ﷺ هم څه داسی حال وو ، مګر ډير کوچنی وو نو ضرورت ددې خبري وو چی ديوې ښځې په نګراني کی وساتل سي په دی وجه يې عمه ته حواله کړی وو اوس چی هرکله دی د ګرځيدو قابل سو نوحضرت يعقوب ﷺ اراده وکړه چی حضرت يوسف ﷺ دځان سره وساتي دده عمه ته يې وويل نوهغې عذر وکي بيا په ډير اصرار سره چی مجبوره سوه نو حضرت يوسف ﷺ يې پلار ته خو حواله کي مګر يو تدبير يې دده دبيرته را وستلو دپاره دا کړی وو چی دعمه سره يو پټکی ووکوم چی دحضرت اسحاق ﷺ دطرف څخه دی ته رسيدلی وو او دهغه ډيرقدر اوقيمت کيدای سو ، دا پټکی عمه ترجامولاندی دحضرت يوسف ﷺ پرملا تاو کی .

دحضرت يوسف ﷺ دتلو څخه وروسته يې دا مشهوره کړه چی زما پټکی ورک سو نو تلاشي يې شروع کړه اودحضرت يوسف ﷺ څخه را ويستل سو دحضرت يعقوب ﷺ دشريعت دحکم مطابق اوس عمه ته دا حق پيدا سو چی دحضرت يوسف ﷺ څخه خپل غلام جوړ کي ، او دځان سره يې وساتي حضرت يعقوب ﷺ چی دا وليدل چی دشرعي حکم په اعتبار سره عمه دحضرت يوسف ﷺ مالکه سوه ، نو دی ته يې حواله کی اوترڅو پوری چی عمه ژوندی وه حضرت يوسف ﷺ دعمه سره وو ، دا واقعه وه په کومه کی چی دغلا الزام په حضرت يوسف ﷺ باندی ولګيدی او بياهرسړی ته حقيقت دحال معلوم سو چی حضرت يوسف ﷺ دغلا د ادنی شبهی څخه هم بري دی دعمه محبت ده ته په دی جال کی مبتلولی وو ، وروڼو ته هم دا حقيقت معلوم وو په دی بناباندی په هيڅ شان لائقه نه وه چی ده ته دغلا نسبت کولای ، مګر دده سره چی وروڼو کوم زياتوب او ناجائز توب کوی دا هم ددې يوه اخري برخه وه .

فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ : يعنی حضرت يوسف ﷺ د وروڼو دا خبره واوريده او په زړه کی يې وساتله چی دا خلق تر اوسه په ماپسی دی چی دغلا الزام لګوي ، مګر ددی اظهار يې پر وروڼو ونه کي چی حضرت يوسف ﷺ د دوی دا خبره اوريدلي ده اوڅه اثر يې ورڅخه اخستی دی .

قَالَ أَنْتُمْ شَرٌّ مَكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ : حضرت يوسف ﷺ (په خپل زړه کی) وويل چی تاسو خلق په ناکاره درجه اوبدحال کی ياست چی په ورور باندی قصداً دغلا تهمت لګوی او وي فرمايل چی الله ﷻ زيات پوه دی ، چی تاسو څه واياست دا صحيح دی اوکه غلط اوله جمله يې په زړه کی ويلی ده ، دا دوهمه جمله ممکنه وه چی د وروڼو په جواب کی يې په داګه ويلي وای .

قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ : دحضرت يوسف ﷺ وروڼو چی هر کله وليدل چی خبره په هيڅ ډول نه جوړيږي اودبنيامين دلته دپاته کولو څخه ماسوا چاره نسته نو

دعزیز مصر خوشحاله کول یې شروع کړل او دا درخواست یې وکې چې دده پلار ډیر بوډا دی او ضعیف دی (دده جدائی به هغه برداشت نه کړل سي) په دی وجه ته دده په بدله کی زمونږ څخه بل یو ونیسه دا درخواست مونږ تاته په دی امید سره کوو چې مونږ وینو چې ته ډیر احسان کوونکی یې یا دا چې تاددی څخه مخکې هم زمونږ سره د احسان سلوک کړی دی.

قَالَ مَعَاذَاللّٰهِ اَنْ نَّاْخُذَاِلَّامَنْ وَّجَدْنَامَتَاعَنَاعِنْدَهٗۤ اِنَّآاِذًالَّظٰلِمُوْنَ :حضرت یوسف ﷺ دخپلو ورونو د درخواست جواب دضابطی مطابق دا وکې چې دا خبره خو زمونږ په اختیارکی نه ده چې هرڅوک غواړي ونیسو بلکه دچاسره چې دغلامال را ایستل سوی دی که دهغه څخه ماسوا بل ونیسو نومونږ به ستاسو دفتوی اوفیصلي مطابق ظالمان سو، ځکه چې تاسو ویلي دي چې دچاسره دغلامال را ویستل سي هغه ددی جزا ده.

فَلَمَّااسْتَيْـَٔسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا: یعنی هرکله چې دحضرت یوسف ﷺ ورونه دبنیامین د ازادی څخه مایوسه سول، نو دمشوري دپاره په جلا ځای کی جمع سول، قَالَ كَبِيْرُهُمْ: د دوی مشر ورور وویل چې تاسو ته معلومه نه ده چې ستاسی پلارستاسی څخه دبنیامین دبیرته را وستلو پخه وعده اخیستی ده، او دا چې تاسو وړاندي هم دحضرت یوسف ﷺ په معامله کی یوه کوتاهي اوغلطي کړی ده په دی وجه زه خو اوس دمصرمخکه ترهغه وخته پوری نه پریږدم ترڅو چې زما پلارماته په خپله ددی ځای څخه دبیرته را تلو حکم وکي یا دالله ﷻ دطرف څخه په ذریعه دوحی ما ته ددی ځای څخه دوتلوحکم ونه کړي، اوالله ﷻ غوره حکم کوونکی دی.

دا مشر ورور دکوم خبره چې بیان سوه ځینی فرمایي چې یهود دي، اودی که څه هم په عمرکی دټولوڅخه لوی نه دی مګر په علم اوفضل کی لوي وو اوځینی فرمایي چې روبیل دی، کوم چې په عمرکی دټولوڅخه لوی دی اودحضرت یوسف ﷺ دنه قتلولو مشوره ده ورکړی وه اوځینی وایی چې دا مشر ورور شمعون دی، کوم چې په جاه او مرتبه کی دټولو ورونو څخه مشر ګڼل کیدی.

ارْجِعُوا إِلَى أَبِيكُمْ: یعنی مشر ورور وویل چې زه خو به دلته یم تاسی ټول خپل پلار ته بیرته ولاړ سی اوهغه ته ووایاست چې ستازوی غلا وکړه او مونږ چې څه وایو دا مونږ په سترګو لیدلي دي چې مال دده دسامان څخه زمونږ په مخکې را ویستل سو.

وَمَاكُنَّالِلْغَيْبِ حٰفِظِيْنَ: یعنی مونږ چې کومه ستاسره وعده کړی وه چې مونږ به خامخا بنیامین بیرته را ولو دا وعده دظاهري حالتو په اعتبار سره وه دغیبو حال مونږ ته معلوم نه وو چې دی به غلا کوي ګرفتاریږي به اومونږ به مجبوره کیږو، او ددی جملي دا معنی هم کیدای سي چې مونږ دخپل ورور بنیامین ښه حفاظت وکړو، چې څه داسی کار دده څخه ونه سی چې دهغه په وجه دی په تکلیف کی راسی مګر دا کوشش زمونږ تر ظاهري حالاتو پوري کیدای سی زمونږ دنظرونو څخه پناه په لاعلمی کی که دده څخه دا کار وسی مونږ ته ددی علم نه وو.

چونکه دحضرت یوسف ﷺ ورونو ددی څخه مخکې یو فریب پلار ته ورکړی وو اوپه دی باندی پوه وه

چې زمونږ په دې بيان به دېلاره هيڅکله اطمينان ونه سي او دې به زمونږ په خبره يقين ونه کړي په دې وجه د زيات تاکيد دپاره يې وويل چې که ستا زمونږ په خبره يقين نه راځي نو ددغه ښار دخلکوڅخه تحقيق وکړه په کوم کې چې مونږ وو، يعنې دمصر ښار اوته دهغه قافلې څخه هم تحقيق کولای سې کومه چې زمونږ سره دمصر څخه کنعان ته راغلې ده او مونږ په دې خبره کې بالکل رښتيني يو.

په تفسير مظهري کې دلته دا سوال بيابيرته سوې دی چې حضرت يوسف ﷺ دپلارسره دومره دبې رحمۍ معامله څنګه خوښه کړه په خپله دخپلو حالاتو يې هم خبر ورنه کي بيايې کشر ورور هم پاته کې حال دا دی چې بار بار دا ورونه مصرته را تلل ، نه يې ورته خپل راز ښکاره کې او نه يې پلار ته اطلاع وليږله ، ددې ټولو خبرو جواب تفسير مظهري دا ورکړی دی ، انه عَمِلَ ذالِکَ بِاَمْرِاللهِ تعالی لِيَزِيْدَفِيْ بَلاءِ يَعْقُوْبَ : يعنې حضرت يوسف ﷺ دا ټول کار دالله ﷻ په حکم سره وکې چې منشاء يې دا وه چې دحضرت يعقوب ﷺ امتحان او ازمائش پوره سي.

(احکام او مسئلې)

د ،وَمَاشَهِدْنَاالاَبِمَاعَلِمْنَا: څخه معلومه سوه چې انسان هرکله دچاسره چې معامله يامعاهده کوي نودغه په ظاهري حالاتوباندې حمل وي په داسې شيانوباندې نه حاوي کيږي کوم چې دچاپه علم کې نه وي دحضرت يوسف ﷺ ورونو چې دپلار سره کومه وعده د ورور دحفاظت کړې وه هغه دخپلو اختياري کارونو متعلق وه او دا معامله چې پرده دغلا الزام را غلی او په دې کې ونيول سو په دې سره په معاهده څه اثر نه لويږي.

دويمه مسئله په تفسيرقرطبي کې ددې آيت څخه دا را ايستل سوې ده چې ددې جملې څخه ثابته سوه چې دشهادت مدار پرعلم دی ، علم خواه پر هره طريقه چې حاصل وي ، دهغه مطابق شهادت ورکول کيږي ، په دې وجه ديوې واقعې شهادت څنګه چې دخپلو سترګو په ليدو سره ورکول کيږي دغه شان دچامعتبر اوثقه سړي څخه په اوريدو سره هم ورکولای سې ، شرط دا دی چې اصل معامله پټوې نه ، بيان يې کړې چې دا واقعه مې په خپله نه ده ليدلې ، دفلاني ثقه سړي څخه مې او ريدلې ده ددې اصولو په بنا سره مالکي فقهاؤ د ړوند شهادت هم جائز کړی دی.

مسئله : د ذکر سوو آيتونو څخه دا هم ثابته سوه چې که يو سړی په حقه باندې وي مګر موقع داسې وه چې ليدونکو ته دناحق يا ګناه شبه کيدای سي نو ده ته په کار دي چې دا اشتباه ليرې کړي چې ليدونکي د بدګمانۍ په ګناه کې اخته نه سي، لکه دبنيامين په دې واقعه کې چې دحضرت يوسف ﷺ دتيرې واقعې په بنا باندې دتهمت اوشک موقع پيدا سوې وه په دې وجه ددې دصفايې دپاره دکلي دخلقو شاهدي او دقافلې دخلقو شاهدي پيش کړل سوه.

نبي کريم ﷺ په خپل عمل سره هم ددې تاکيد فرمايلې دي هرکله چې دوی صلی الله عليه وسلم دحضرت ام المؤمنين صفيه رضی الله تعالی عنهاسره دجمات څخه يوې کوټې ته تشريف وړې نو ددې کوټې په سر کې يې دوه سړي وليدل نبي کريم ﷺ دليرې څخه وفرمايل چې زماسره صفيه لور ده دې دواړو حضراتو عرض وکې يارسول الله ﷺ ولې ستاسې په باره کې هم دچابدګماني کيدای سي؟ نووې فرمايل

چي ها! شيطان دانسان په رګ رګ کي چليږي کيداى سي چي دچاپه زړه کي شک واچوي (بخاري اومسلم، (قرطبي)

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا ۖ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ عَسَى اللَّهُ أَن
وړ ويل داسې نه ده بلکه جوړه کړې ده ستا سې زړه يوه خبره اوس صبر غوره دى شايد چي الله راولي

يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٨٣﴾ وَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسَفَىٰ
مات دوى توله ، هغه دى خبردار حکمتونو والا، او واپس سوددوى څخه اووړ ويل اى افسوس

عَلَىٰ يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٨٤﴾
دى په يوسف اوسپيني سوى سترګى دده دغم څخه نو ده غم ځپلى

قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتَأُ تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا أَوْ
وړ ويل قسم دى په الله ته نه پرېږدى يا دول ديوسف ترڅو پوري چي سى ويلى او

تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ ﴿٨٥﴾ قَالَ إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي
يا سى هلاک ، وړ ويل چي زه شکايت کوم دپريشانى اوغم خپل

إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا
دالله په مخکي او پيژنم دالله دطرف څخه هغه چي تاسي يى نه پيژنى ، اى زامنو! ولاړ سى پس تلاش کوى

مِن يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَيْأَسُوا مِن رَّوْحِ اللَّهِ ۖ إِنَّهُ لَا يَيْأَسُ
ديوسف او دده د ورور او مه نااميده کيږي دالله درحمت څخه ، بيشکه نه نااميده کيږي

مِن رَّوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٧﴾
دالله درحمت څخه مګر هغه خلق کوم چي کافران دى.

لنډتفسير: يعقوب عليه السلام (دحضرت يوسف عليه السلام په معامله کي ددى تولو څخه غيرمطمئن سوى وونو پر تير يي قياس وکي) وړ فرمايل (چي بنيامين په غلا کي نه دى نيول سوى) بلکه دا تاسي په زړه کي يوه خبره

جوړه کړي ده پس (دتیر په شان) هم صبر به کوم چې دشکایت په کې نوم لاهم نه وي (زما) دالله ﷻ څخه امید دی چې دا ټول به (یعني یوسف او بنیامین اوکوم چې مشر ورور اوس په مصرکی پاته سوی دی دا دري سره به) تر ما پوري راورسوي (ځکه چې) هغه (دحال دحقیقت څخه) ښه خبر دی (په دی وجه ده ته دټولو خبر دی چې کوم کوم ځای او په څه څه حال کی دی او هغه) لوي حکمت والا دی (هرکله چې یو ځای کیدل وغواړي نو په زرهاوو اسباب او تدبیرونه به برابر کړي) او (دا جواب یی ورکی په دی وجه چې د دوی څخه ورته غم رسیدلی وو) د دوی څخه یي بل طرف ته مخ کی او (په وجه ددی چې په دی نوي غم سره یی هغه زوړ غم نور تازه سو یوسف ﷺ یی یاد کی) وي ویل های ! افسوس یوسف ! او دغم څخه (په ژړا ژړا) دده سترګي سپیني سوی (ځکه چې په ډیره ژړا سره دسترګو توروالی کمیږي او سترګي بی رونقه یا بالکل بی نوره سي) او ده (غم په زړه زړه کی) خوړي (ځکه چې د ډیر غم سره چې هرکله زیات ضبط وي لکه چې دصابرینو شان دی نو دکظم کیفیت پیداکیږي) زامنو یی وویل په خدای چې (معلومیږي) ته همیشه همیشه چې دیوسف یاد کوي تردی چې ددی غم څخه مړ سي او روح دي غاړی ته راسي یا دا چې بالکل مړ سي (نو ددی غم څخه فائده څه ده؟) یعقوب ﷺ وفرمایل چې (تاسی زما په ژړا څه کوی) زه خو دخپل رنځ اوغم صرف الله ته شکایت کوم (تاسی ته خوهیڅ نه وایم) او د الله ﷻ خبري چې خومره زه پیژنم تاسی یی نه پیژنئ (دخبرو څخه مراد یاخو لطف اوکرم او رحمت تام دی یا مراد الهام دی ددی ټولو دیوځای کیدو کوم چې بلا واسطه وي یاپه واسطه دخوب دیوسف ﷺ چې تعبیر یې لا تر اوسه نه وو واقع سوی او واقع کیدل یې ضروري دی) ای زما زامنو (دغم اظهار خو صرف الله ﷻ ته کوم مسبب الاسباب هغه دی لیکن ظاهري تدبیر تاسی هم وکی چې یو واري بیا په سفر) ولاړ سي او دیوسف ﷺ او دهغه د ورور تلاش وکي (یعنی ددی فکر او تدبیر لټون وکئ چې په دی سره دیوسف پته معلومه سي او بنیامین ازاد سي) او دالله ﷻ د رحمت څخه نا امیده کیږي مه بیشکه دالله ﷻ درحمت څخه هغه خلک نا امیده کیږي کوم چې کافران دي .

(معلومات او مسئلي)

دحضرت یعقوب ﷺ دکشر زوی بیامین په مصرکی دنیولوڅخه وروسته دده ورونه وطن ته بیرته را غلل اوحضرت یعقوب ﷺ ته یی دا ټول حالات بیان کړل او یقین یې ورکوي چې مونږ په دی واقعه کی بالکل ریښتیني یو ، ته ددی خبري تصدیق دمصر دخلقوڅخه هم کولای سي اوکومه قافله چې زمونږ سره دمصر څخه کنعان ته را غلی ده ددی څخه یې هم معلومولای سي چې بنیامین په غلا کی نیول سوی ، په دی وجه هغه ونیول سو حضرت یعقوب ﷺ ته چونکه دحضرت یوسف ﷺ په معامله کی د دوی درواغ معلوم سوی وه په دی وجه دا وار یې هم یقین رانه غی ، که څه هم په واقع کی دا وخت دوی څه درواغ نه وه ویلي په دی وجه پردي موقع یې هم هغه کلمي وفرمایلي کومي چې یې دحضرت یوسف ﷺ د ورکیدو په وخت کي فرمایلي وي ، بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيْلٌ : یعنی دا خبره چې تاسي کوی صحیح نه ده تاسی په خپله خبره جوړه کړی ده ، مګر زه اوس هم صبرکوم دغه زماد پاره غوره دی .

قرطبي ددی څخه دا نتیجه ایستلی ده چې مجتهد کومه خبره په اجتهادسره وایې په دی کی غلطه هم

کيدای سي ، تر دی چې پيغمبر هم کومه خبره په خپل اجتهاد سره ووايي په دی کی غلطي کيدل ممکن دی لکه په دی معامله کی چې وسوه چې د زامنو رشتيا خبره يی درواغ وګرځوله مګر د انبياؤ خصوصيت دا دی چې دوی دالله ﷻ دطرف څخه په غلطي خبرول کيږي اودغلطي څخه اړول کيږي او آخرکار دوی حق پيدا کوي.

دلته دا هم ممکنه ده چې دحضرت يعقوب عليه السلام په ذهن کی دخبري جوړولوڅخه مراد هغه خبره جوړول وي کومه چې په مصرکی جوړه سوه چې تر يوخاص غرض لاندی جعلي غلا وښوول سوه اوبنيامين ګرفتار کړل سو چې انجام يی په آئنده کی په غوره صورت کی ښکاره کيدونکي وو ددی آيت په راتلونکي جمله کی دی طرف ته اشاره هم کيدای سی چې په دی کی فرمايي ، عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّاْتِيَنِىْ بِهِمْ جَمِيْعًا: يعنی نژدي ده چې الله ﷻ دا ټول زماسره يوځای کړي.

لنډه دا ده چې حضرت يعقوب عليه السلام خو دا وار د زامنو خبره ونه منله ددی حاصل دا وو چې په حقيقت کی نه څه غلاسوی وه اونه بنيامين ګرفتار سوی دی ، خبره يوه بله ده ، دا پر خپل ځای صحيح وه مګر زامنو چې دخپلو معلوماتو مطابق څه ويلي وه هغه هم غلطه نه وه.

وَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يٰۤاَسَفٰى عَلٰى يُوْسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنٰهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيْمٌ : يعنی حضرت يعقوب عليه السلام ددی دويمي صدمي څخه وروسته د زامنو سره په دی معامله کی خبري پريښوولي خپل رب ته يی فرياد شروع کي و او وي فرمايل چې زماسره سخت خفګان اوغم دی پر يوسف عليه السلام او په دی خفګان اوغم کی ير په ژړا ژړا سترګي سپيني سوی يعنی نظر يې ختم سو يا ډيرکمزوری سو. دتفسير امام مقاتل فرمايي چې دا کيفيت پرحضرت يعقوب عليه السلام شپږ کاله وو چې نظر يې تقريباً ختم سوی وو ، فَهُوَ كَظِيْمٌ : يعنی بيا دی خاموش سو، چاته يې خپل درد نه وايه ،کظيم : دکظم څخه جوړدی چې معنی يې بنديدل اوډکيدل دی مراد دا دی چې دغم اوخفګان څخه دده زړه ډک سو او ژبه يې بنده سوه چې چاته به يې دخپل غم او تکليف بيان نه کوي.

په وجه د ،کظم : معنی غصه چيښل راځي ، چې دغصي څخه يې زړه ډک وي اوبياهم په ژبه يالاسونو سره څه شي دغصي په مقتضی دده څخه واقع نه سي ، په حديث کی دی (وَمَنْ يَّكْظِمِ) يعنی سړی چې خپل غصه وچښي او دغصي په مقتضی سره دقدرت څخه عمل ونه کړي الله ﷻ به ده ته لوی اجر ورکړي په يوحديث کی دي چې دمحشر په ورځ به الله ﷻ داسی خلق دعام مخلوق په مخکي را ولی او دجنت په نعمتونوکی به ورته اختيار ورکي چې څه غواړي وايي خلي.

امام جرير دلته يوحديث نقل کړی دی چې دمصيبت په وخت کی د ، اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّاۤ اِلَيْهِ رٰجِعُوْنَ : ويلوتلقين ددی امت دخصوصياتو څخه دی او دا کلمه انسان ته په غم او تکليف کی په نجات ورکولوکی لوی اثر کوي د امت محمديه ﷺ خصوصيت ددی څخه معلوميږي چې ددی سخت غم اوصدمي په وخت کی حضرت يعقوب عليه السلام ددی کلمي پرځای (يآسفٰی علی يوسف) وفرمايل بيهقي په شعب الايمان کی هم دا حديث د ابن عباس رضی الله عنه په روايت سره نقل کړی دی.

(دحضرت يعقوب ﷺ ډيرمحبت دحضرت يوسف ﷺ سره ولې وو؟)

په دې مقام باندې دحضرت يعقوب ﷺ دحضرت يوسف ﷺ سره غيرمعمولي محبت او دده په ورکيدو دومره اثر چې دده په جدايي کې توله موده چې دځينو روايتونو پربناځلويښت کاله او دځينو پربنا آتيا ۸۰ کاله پرله پسې ژړل تردې چې نظر يې ختم سو ، په ظاهره ددې پيغمبرانه شان سره لايقه نه ده چې د اولاد سره دومره محبت کوي ، هرکله چې يې په قرآن کريم کې اولاد ته فتنه ويلي ده ارشاد دی ، اَنَّمَا اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ : يعني ستاسې مال او اولاد فتنه او ازمايش دی ، او د انبياء عليهم السلام شان قرآن شريف دا ښودلی دی چې ، اِنَّا اَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ : يعني مونږ انبياء عليهم السلام په يوه خاص صفت سره مخصوص کړي دي هغه صفت دی د آخرت دکور يادول . مالک بن دينار رحمه الله ددې معنی دا فرمايي چې مونږ د دوی د زړونو څخه ددنيامحبت ايستلی دی اوصرف د آخرت محبت مو د دوی په زړونو کی اچولی دی د دوی په نظرکی دڅه شي په اخستو ياپرينښوولو کی صرف آخرت دی .

ددې تولو خبرو څخه دا اشکال قوي کيږي چې دحضرت يعقوب ﷺ د اولادپه محبت کی داسی مشغوليدل څنګه صحيح سو .

حضرت قاضي ثناء الله پاني پتي رحمه الله په تفسيرِ مظهري کی دا اشکال ذکر کړي دي او دحضرت مجدد الف ثاني يوخاص تحقيق يې نقل فرمايلي دي چې دهغه خلاصه دا ده ، چې بيشکه ددنيا او ددنيـادسامان محبت بدګڼل سوی دی ، په قرآن کريم اوحديث کی ددې بې شميره شواهد سته ، مګر په دنياکی چې کوم شيان دآخرت متعلق دي د دوی سره محبت په حقيقت کی د آخرت سره محبت دی دحضرت يوسف ﷺ کمالات صرف دبدن ښائست نه دی ، بلکه پيغمبرانه پاکدامنی او ښهٔ سيرت هم دی ددې تولو خبرو په وجه سره دده محبت څه د دُنياوي سامان محبت نه وو ، بلکه په حقيقت کی د آخرت محبت وو . انتهٰی .

دلته دا خبره هم دغورقابله ده چې دا محبت که څه هم چې په حقيقت کی ددنيامحبت نه وو مګر په هرحال په دې کی يوحيثيت دنيوي هم وو ، په دې وجه سره دا محبت دحضرت يعقوب ﷺ د امتحان او ازماينښت ذريعه جوړه سوه او دځلويښتو کالو دجدايي ناقابل برداشت صدمه يې تيره کړه او ددې واقعي اجزاء او اول څخه تر اخره پورې پردې شاهد دی چې دالله ﷻ دطرف څخه څه داسې صورتونه جوړيدل چې دا صدمه په اوږديده کنه نو دا واقعي په شروع کی د دومره سخت محبت کوونکی پلار څخه دا ممکنه نه وه چې دی د زامنو خبره واوري اوپه کورکی دي کښيني بلکه هغه ځای ته به تللی وای تفتيش او تلاش به يې کړی وای نو درک به يې لګيدلی وای ، مګر دالله ﷻ دطرف څخه داسې صورتونه جوړسوه چې دغه وخت يې دې طرف ته خيال رانغی ، بياحضرت يوسف ﷺ دوحی په ذريعه ددې څخه منع کړل سو چې دی دخپل حال خبرخپل پلار ته وليږي ، تردې چې دمصر دحکومت او اقتدار رسيدو څخه وروسته هم ده څه داسې قدم پورته نه کی او ددې څخه زيات صبر ازما هغه واقعات وه کوم چې بار بار دده د ورونو مصرته د راتلو متعلق پيښندل دغه وخت يې نه ورونو ته خبره ښکاره کړه اونه يې

پلارته دخبر لیږلو کوشش وکي بلکه بل ورور یې هم دځان سره دیو تدبیرپه ذریعه پاته کي او دپلارغم یې دوه چنده کي ، دا ټول شیان دحضرت یوسف ﷺ په شان دیو برگزیده پیغمبرڅخه ترهغه وخته پوري ممکن نه دي ترڅو پوري چې په ذریعه دوحی ددی څخه منع سوی نه وي په دی وجه قرطبي وغیره تفسیر لیکونکی دحضرت یوسف ﷺ دا ټول عمل وحی الهی گڼي اوپه ، کَذٰلِکَ کِدْنَا لِیُوسُفَ : قرآنی ارشاد کي هم دي طرف ته اشاره موجوده ده . والله سبحانه وتعالی اعلم .

قَالُوا تَاللهِ تَفْتَؤُا تَذْكُرُ يُوسُفَ : یعنی زامنو دپلار دا سخت غم اوخفگان اوپردی دا صبرجمیل یې ولیدی ، نو وي ویل چی په خدای چی ته یوسف همیشه یاد وی ، تردی چی ته مریض سي اوپه هلاکیدونکو کي دا خل سی (اخر دهر یو غم او خفگان څه انتهاوی چی دوخت په تیریدوسره یې بنده هیر وي ، مگر ته د دومره اوږد وخت تیریدو څخه وروسته هم د اولی ورځي په شان یې او غم دي هغه شان تازه دی)

انَّمَا اَشْكُوا بَثِّي وَ حُزْنِيٓ اِلَى اللهِ : یعنی زه حضرت یعقوب ﷺ چی د زامنو خبره واوریده نو وي فرمایل ، دخپل غم اوخفگان اظهار تاسی ته یابل چاته نه کوم بلکه دالله ﷻ شانه پاک ذات ته یې کوم په دی وجه ما زماپه حال پریږدئ او ددی سره یې دا هم ظاهره کړه چی زما دا یادول به خالي نه ځي ، زه دخپل الله ﷻ دطرفه هغه څه پیژنم کوم چی تاسي نه پیژنئ یعنی الله ﷻ زماسره وعده کړی ده چی هغه به بیاماددی ټولو سره یوځای کړي .

يٰبَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَاَخِيهِ : یعنی ای زما زامنو ولاړسی یوسف ﷺ اودهغه وروړتلاش کړئ او دالله ﷻ درحمت څخه مه مایوسه کیږئ ، ځکه چی دهغه درحمت څخه بغیر دکافرانوڅخه نورڅوک نه مایوسه کیږي ، حضرت یعقوب ﷺ د دومره زماني تیریدو څخه وروسته زامنو ته دا حکم ورکي چی ولاړ سی ، یوسف ﷺ او دهغه ورور تلاش کړئ او د دوی دپیداکیدو څخه مه مایوسه کیږئ ددی څخه مخکی هیڅکله داسی حکم ده نه وو ورکړی دا ټول شیان دتقدیرِ الهي تابع وه ددی څخه مخکی حاصلیدل په تقدیرکی نه وه په دی وجه داسې څه کار ونه سو او اوس دملاقات وخت راغلی وو په دی وجه الله ﷻ ددی مناسب تدبیر ورته په زړه کی واچوی .

او د دوارو دتلاش مخ یې مصرته مقررکي کوم چی دبنیامین په حق کی خومعلوم اومتعین وو مگر دحضرت یوسف ﷺ په مصرکی دتلاش کولو دظاهرِحال په اعتبار سره هیڅ وجه نه وه ، لیکن الله ﷻ چی هرکله دیوکار اراده وفرمایي نو مناسب اسباب یې جمع کړی، په دی وجه دا وار دتلاش اوتفتیش دپاره یې بیا زامنو ته دمصر دتللو هدایت وفرمایي ، ځینې حضرات فرمایي چې حضرت یعقوب ﷺ ته په اول وار دمصر دعزیز ددی معاملی څخه چی د دوی پانگه یې هم د دوی په سامان کی واپس کړه ، دی طرف ته خیال سوی وو چی دا عزیز یو څوک ډیر شریف او کریم دی شاید چی دی یوسف وي .

﴿احکام او مسئلي﴾

امام قرطبي رحمه الله فرمایي چې دحضرت یعقوب ﷺ دواقعی څخه ثابته سوه چې پرهرمسلمان باندی واجب دی چی کله ده ته دیوتکلیف دخپل ځان یا اولادیامال په باره کی ورپیښ سي نو ددی علاج صبرِ جمیل اودالله ﷻ په قضاء راضي کیدل دي چی دحضرت یعقوب ﷺ او نورو پیغمبرانو ﷺ اقتداء وکړي

حضرت حسن بصري رحمه الله چې د الله ﷻ په نزد چې انسان غړپونه چيښي په دې ټولوکې دوه غړپونه زيات محبوب دي يو پرمصيبت صبر، دوم دغُصې چيښل.
اوپه حديث کې په روايت د ابو هريره رضي الله عنه دنبي کريم ﷺ دا ارشاد دی ، مَنْ بَثَّ لَمْ يَصْبِرْ : اوحضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمايي چې الله ﷻ حضرت يعقوب عليه السلام ته پردی صبرباندی دشهيدانو ثواب ورکي اوپه دی امت کی هم چې کوم سړی پرمصيبت صبرکوي هغه ته به داسې اجر رسيږي.
امام قرطبي رحمه الله دحضرت يعقوب عليه السلام ددی سخت امتحان او ازمائش يوه وجه دا بيان کړی ده چې په ځينو روايتونوکی را غلی دی چې يوه ورځ حضرت يعقوب عليه السلام دتهجدلمونځ کوي اوحضرت يوسف عليه السلام دده په مخکی بيده وو ناڅاپه حضرت يوسف عليه السلام په خوب کی خرهاړې وکي ، نو دده توجه دحضرت يوسف عليه السلام طرف ته ولاړه ، بياپه دويم او دريم وار داسې وسوه نو الله ﷻ خپلو فرښتو ته وويل وګوری دا زما دوست او مقبول بنده ماته دخطاب اوعرض دمعروض په مينځ کی زماڅخه دغير طرف ته توجه کوي قسم دی زماپه عزت اولويي چې زه به دده دا دواړې سترګې وباسم په کومو چې يې زما څخه دغيرطرف ته توجه کړی ده دی به دده څخه ډيره موده جلا کړم.
په دی وجه دبخاري په حديث کی په روايت دحضرت عائشه رضي الله عنها را غلی دی چې دی دنبی کريم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې په لمانځه کی بل طرف ته کتل څنګه دی نو دوی وفرمايل چې ددی په ذريعه شيطان د بنده لمونځ تښتوی (الله ﷻ دي مونږ ته امان او پناه را کړي)

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُّزْجَاةٍ

بيا چې هرکله داخل سو ده ته وې ويل چې ای عزيزه ! پريوته په مونږ اوزمونږ په کورسختي اوراوړي ده مونږ پنګه

فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا ۖ إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿۸۸﴾

ناقصه ، نو پوره راکړه مونږ ته پيمانه اوخيرات وکړه په مونږ ، الله بدله ورکوی خيرات کوونکو ته .

قَالَ هَلْ عَلِمْتُم مَّا فَعَلْتُم بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنتُمْ جَاهِلُونَ ﴿۸۹﴾

وې ويل ايا تاسی څه خبر سته چې څه وکړل تاسی ديوسف عليه السلام سره اودده د ورور سره کله چې وی تاسی ناپوه

قَالُوا أَإِنَّكَ لَأَنتَ يُوسُفُ ۖ قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَٰذَا أَخِي ۖ قَدْ

وې ويل دا رښتيا ده چې خامخاته يوسف يې ، وې ويل زه يوسف يم او دا زما ورور دی ، الله

مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا ۖ إِنَّهُ مَن يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ

احسان وکی په مونږ ، خامخا څوک چې بيريږي اوصبر کوی نو الله نه ضائع کوی حق

الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٩٠﴾ قَالُوْا تَاللّٰهِ لَقَدْ اٰثَرَكَ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَاِنْ كُنَّا

دنیکی کوونکو، وې ویل قسم دی په الله خامخا غوره کړو تا لره الله زمونږ څخه او مونږ وو

لَخٰطِئِيْنَ ﴿٩١﴾ قَالَ لَا تَثْرِيْبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْ وَهُوَ

خطا کاران، وې ویل هیڅ الزام نسته په تاسی نن ورځ، او دی بخښی الله تاسی لره او هغه

اَرْحَمُ الرّٰحِمِيْنَ ﴿٩٢﴾

دټولو مهربانانو څخه زیات مهربانه دی

تفسیر: بیا (دحضرت یعقوب ﷺ دحکم موافق چی ده فرمایلي وه، فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ: مصرته ولاړل څکه چی بنیامین یې په مصر کی پاته کړی وو، دا خیال به یې کړی وي چی دکوم نخښنه معلومه ده اول دهغه د را وستلو تدبیر په کار دی چې دباچا څخه یې وغواړو بیابه دحضرت یوسف ﷺ نخښنه لټوو غرض دا چې مصرته ورسیدل) هرکله چې حضرت یوسف ﷺ ته (کوم چې یې عزیزګڼي) ورسیدل (او دغلي هم حاجت وو نو دا خیال یې وکي چی دغلي په بهانه به عزیز ته ورسو او دغلي اخیستلو په ضمن کی به د خوشحالی خبري وکي چی هرکله دده په طبیعت کی نرمي ووینو اومزاج یې خوشحاله پیدا کو نو دبنیامین درخواست به وکړو په دی وجه اول یې دغلي متعلق خبري شروع کړي او) وې ویل ای عزیزه مونږ ته او زمونږ کوروالاوو ته (دقحط په وجه) لوی تکلیف رسیدلی دی او (چونکه مونږ غریبي راګیر کړي یو په دی وجه دغلي اخیستو دپاره راسره کره قیمت هم نسته) مونږ دا څه بې کاره شیان راوړي دي پس ته (ددی بې کاروالي ته مه ګوره) پوره غله راکړه (او ددی د ناکاروالي په مقدار کی کمی مه کوه) او (زمونږ څه حق نسته خو) ته یې مونږ ته خیرات (وګنړه) راکړه، بیشکه الله ﷻ خیرات ورکوونکو ته (خواه که په حقیقت کی خیرات ورکوي اوکه هسي رعایت کوي هغه هم په مثل دخیرات دی) جزا (نیکه ورکوي (که مومن وي نو په آخرت کی هم کنه نو په دنیاکی) حضرت یوسف ﷺ چی د دوی څخه دغریبي خبري واوریدي نو صبر ورڅخه ونه سو او بې اختیاره یې وغوښتله چی اوس دوی ته ځان ښکاره کړي او دا هم عجبه نه ده چی د زړه په نور سره ورته معلومه سوی وي چې دا وار اوس دوی دده لټون هم کوي او دا هم ورته ښکاره سوی وي چې اوس دجدایي دور ختم سو پس دتعارف دتمهید په طوربې) وفرمایل (وواياست) چې هغه هم تاسی ته یاده ده څه چې تاسی دحضرت یوسف ﷺ او دده د وروړ سره (سلوک کړی وو کله چی ستاسی دجهالت زمانه وه (اوښه اوبد سوچ درسره نه وو، چی دایې واوریدل نو اول خو یې پری سر وګرځیدي چی دمصر دعزیز دحضرت یوسف ﷺ دقصی سره څه واسطه ده، بلې خواته د اولي زمانې دخوب څخه دا احتمال وو چی شاید یوسف ﷺ چیري لوی مرتبی ته ورسیږي چې مونږ ټوله

به بیا ورته سرونه کښته کوو، په دې وجه ددې خبرې څخه یې شک پیدا سو او فکر یې وکې نو څه لږ لږ یې وپیژندی او د زیات تحقیق دپاره یې) وویل چې په رښتیا ته یوسف یې ده وفرمایل (ها) زه یوسف یم او دی (بنیامین) زما (حقیقي) ورور دی (دا یې په دې وجه زیاته کړه چې دده دیوسف کیدو زیات تاکید وسي یا د دوی دلتون دکامیابي زیری دی چې دچا دلټولو دپاره چې تاسی را وتلی یاست مونږ دواړه یوځای جمع یو) پر مونږ الله ﷻ احسان وکې (چې مونږ دواړو ته یې اول توفیق دصبر اوتقوی راکړه، بیا یې ددې په برکت سره زمونږ تکلیف په راحت سره، او جدایي په یوځای کیدو سره او کموالی دمال او مرتبې په ډیروالی دمال اومرتبې سره بدل کې) واقعي کوم سړی چې دګناهونو څخه ځان ساتي او (پر مصیبتونو) صبر کوي نو الله دداسی نیکي کوونکو اجر نه ضائع کوي، دوی (تولي تیري قصی یادي کړي، پښیمانه سول او دمعذرت په ډول یې) وویل چې په خدای! هیڅ شک نسته تا ته الله تعالی پر مونږ باندی غوره والی درکړی (او ته ددی لائق وې) او (مونږ چې څه کړي دي) بیشکه مونږ (په دی کی) خطا کاره وو (دخدای دپاره مونږ معاف کړه) یوسف ﷺ وفرمایل چې نسته نن پر تاسی (زمادطرفه) څه الزام (بې فکره اوسئ زما زړه صفا سو) الله ﷻ دی ستاسي قصور معاف کي او هغه ترټولو مهربانو زیات مهربان دی (دتوبه کوونکی قصور معاف کوي، ددی دعاڅخه دا هم معلومه سوه چې ماهم معاف کړي)

(معلومات او مسئلي)

په دی ذکر سوو آیتونوکی دحضرت یوسف ﷺ او دده د ورونو باقي قصه ذکر ده چې د دوی پلار حضرت یعقوب ﷺ دوی ته دا حکم وکې چې ولاړ سی حضرت یوسف ﷺ او دده ورور تلاش کړئ نو دوی په دریم وار دمصر په سفر ولاړل، ځکه چې دا خو معلومه وه چې بنیامین هلته دی، اول دده دخلاصئ کوشش کول وو او دحضرت یوسف ﷺ وجود که څه هم چې په مصرکی معلوم نه وو مګر هرکله چې دڅه کار وخت راسي نو د انسان تدبیرونه بیا دخانه برابریږي، لکه چې په یوحدیث کی دی چې هرکله الله ﷻ دڅه کار اراده وفرمایي نو ددی اسباب خودبخوده جمع کوي په دی وجه دحضرت یوسف ﷺ دتلاش دپاره هم په غیر شعوري طور سره دمصر سفر مناسب وو او دغلي ضرورت هم وو، او دا خبره هم وه چې دغلي په بهانه به دمصر دعزیز سره ملاقات وسي او ده ته به دخپل ورور بنیامین په باره کی دخلاصي درخواست وکي.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا الایه : یعنی هرکله چې ورونه دحضرت یوسف ﷺ دپلار دحکم مطابق مصرته ورسیدل اودمصر دعزیزسره یوځای سول نو دخوشامندی خبري یې شروع کړي دخپلي بیکسي اومحتاجي اظهار یې وکي چې ای عزیزه مونږ ته او زمونږ کور والاوو ته دقحطۍ په وجه سخت تکلیف رسیږي تر دی چي اوس زمونږ سره دغلي اخیستو دپاره هم څه مناسب قیمت موجود نسته، مونږ دمجبورۍ څخه څه بی کاره شیان دغلي اخیستو دپاره راوړي دي اوس ته په خپلو کریمانه اخلاقو سره دا بی کاره شیان قبول کړه او ددی په بدله کی غله هم دومره پوره راکړه څومره چې دښه قیمتي شیانو په بدله کی ورکول کیږي دا ظاهره ده چې زمونږ څه استحقاق نسته، ته یې مونږ ته دخیرات په ډول را کړه، بیشکه الله ﷻ خیرات ورکوونکو ته نیکه جزا ورکوي.

دا خراب شیان څه وه په قرآن کریم اوحدیث کی ددی هیڅ وضاحت نسته دتفسیرلیکونکو خبري په دی کی مختلفي دي ځینی وایي چی کوټه درهمونه وه کوم چی په بازارکی نه چلیدل ځینی وایی چی دکور د استعمال څه سامان وو دا دلفظ د (مزجة) ترجمه ده ددی اصل معنی دداسی شي ده کوم چی په خپله نه چلیږي بلکه په زور یی چلوي ، حضرت یوسف ﷺ چی هرکله د ورونو دا دغریبي الفاظ واوریدل او د دوی بدحالي یی ولیده نو په طبعي طور سره اوس دحال په حقیقت ښکاره کولو مجبوره سو او د واقعاتو د رفتار انداز دهغې دخاتمي وخت هم راغلی وو اوپه تفسیر قرطبي اومظهري کی په روایت د ابن عباس رضي الله عنه نقل کړی دی چی په دی موقع حضرت یعقوب ﷺ دمصر دعزیز په نوم یو لیکلی خط ورکړی وو چی مضمون یې دا وو .

دطرفه دحضرت یعقوب صفی الله بن اسحاق ذبیح الله ابن ابراهیم خلیل الله په خدمت کی دمصر دعزیز، پس زماپوره خاندان په بلاګانو او ازمیښتونوکی مشهور دی زمادنیکه ابراهیم خلیل الله دنمرود په اور سره ازمائش وسو، بیازمادپلار اسحٰق سخت امتحان واخیستل سو، بیازمادیو زوی په ذریعه زما امتحان واخیستل سوکوم چی ماته زیات محبوب ووترڅو چی دده په جدایی کی زمانظرختم سوددی څخه وروسته دده یو کشر ورور زماغم وهلی دتسلی سامان وو کوم چی تادغلا په الزام کی ګرفتار کړی او زه تاته دابنیم چی مونږ دپیغمبرانو اولاد یُو نه مونږکله غلاکړی ده اونه په مونږ کی غل پیداسوی دی والسلام .

حضرت یوسف ﷺ چی هرکله دا خط ولوستی نو ورپیدی او بی اختیاره یی وژړل اوخپل راز یې ظاهر کي اودتعارف اوتمهیدپه طور یی د ورونو څخه دا پوښتنه وکړه چی تاسی ته څه دا هم یاد دي چی تاسي دحضرت یوسف ﷺ او دده د ورور سره څه سلوک کړی وو کله چی ستاسی دجهالت زمانه وه چی دښه او بد دسوچ او انجام دفکر څخه غافله وي ؟

دحضرت یوسف ﷺ ورونو چی دا سوال واوریدی نو چکر پر راغی چی دمصر دعزیز دحضرت یوسف ﷺ دقصی سره څه واسطه ده بیا یی اخوا دیخوا ته هم خیال ولاړی چی یوسف په کوچنیوالی کی خوب لیدلی وو ددې تعبیر دا وو چی ده ته به څه لویه مرتبه حاصلیږي چی مونږ ټول به ده ته کښته کیږو هسی نه چی دا عزیز دمصر په خپله دغه حضرت یوسف نه وي بیا چی کله یې نور غور او فکر وکي نو په څه نښانو سره یې وپیژندی او د زیات تحقیق دپاره یی ده ته وویل .

ءَ اِنَّکَ لَاَ نْتَ یُوْسُفَ : آیاته په رښتیاسره چی ته یوسف یی ، نوحضرت یوسف ﷺ وفرمایل چی هاؤ زه یوسف یم او دا بنیامین زما حقیقي ورور دی ، د ورور ذکر یې ځکه زیات کي چی د دوی ښه یقین راسی ، دا رنګ ددی دپاره هم چی دوی ته دا وخت دخپل مقصد مکمله کامیابي واضحه سي چی دکومو دوو تنو په تلاش کی تاسی را وتلی واست هغه داوړه په یوه ځای تاسی ته ورسیدل بیا فرمایي .

قَدْمَنَّ اللّٰهُ عَلَیْنَا اِنَّهٗ مَنْ یَّتَّقِ وَیَصْبِرْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا یُضِیْعُ اَجْرَالْمُحْسِنِیْنَ : یعنی الله ﷻ پرمونږ احسان اوکرم وفرمایي چی اول یی مونږ دواړو ته دصبر اوتقوا دوه صفتونه راکړل کوم چی دکامیابي کیلي اوپه هرمصیبت کی امان دی بیایی زمونږ تکلیف په راحت سره، جدایې په یو ځای کیدو سره، دمال او

مرتبې کموالی يې ددی تولو په ډيروالی سره بدل کی بيشکه کوم سړی چې دګناهونو څخه ځان ساتي او پر مصيبتونو صبر کوي نو الله ﷻ دداسې نيک کار کوونکو اجر نه ضائع کوي.
اوس خو دحضرت يوسف ﷺ د ورونو سره بغير دجرم اوخطا د اقرار څخه او دحضرت يوسف ﷺ دفضل اوکمال د اقرار څخه بله چاره نه وه ټولو په جمع سره وويل .. قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ : په خدای چې الله ﷻ تاته پر مونږ ټولو فضيلت او برتري درکړه او ته ددی مستحق وي او مونږ چې څه وکړل بيشکه مونږ په دی کی خطا کار وو ، د خدای دپاره معافي وکړئ ، حضرت يوسف ﷺ په جواب کی دخپل پيغمبرانه شان مطابق وفرمايل ، لاتثريب عليكم: يعنی زه ستاسي څخه ستاسي د ظلمونو بدله اخيستل خو لا پرېږده چې نن پر تاسي هيڅ ملامتيا هم نه کوم دا خو ورته خدای ﷻ دخپل طرف څخه دمعافي خوشخبري واورله بيايي دالله ﷻ څخه دعاوکړه ، يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ: يعنی الله ﷻ دی ستاسی خطاګاني ماف کړي هغه دټولو مهربانانو څخه زيات مهربان دی .
بيافرمايي ، اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَٰذَا فَأَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ : يعنی زمادا قميص يو سئ او دا زما دپلار پرمخ واچوئ په دی سره به دهغه سترګي روښانه سي چې دلته به بياتشريف راوړل سي او دخپل باقي کور والا هم ټول ماته دلته را ولئ چې ټول يوځای سو اوخوشحاله سو او د الله ﷻ د را کړو نعمتونو څخه فائده واخلو او شکر يې ادا کړو.

﴿احکام او مسئلي﴾

د ذکر سوو آيتونو څخه ډير احکام او مسئلي او د انسان د ژوند دپاره مهم هدايتونه حاصل سول .
اول دلفظ د (تصدق علينا) څخه دا سوال پيداکيږي چې دحضرت يوسف ﷺ ورونه دپيغمبرانو اولاد دي د دوی دپاره صدقه اوخيرات څنګه حلال وو ، دويم که صدقه حلاله هم وي نو سوال کول څنګه جايز وو دحضرت يوسف ﷺ ورونه که انبياء هم نه وي ، نو هم حضرت يوسف ﷺ خو پيغمبر وو دوی يی په دی غلطي ولي پوه نه کړل ؟
ددی يو واضح جواب خو دا دی چې دلته دلفظ دصدقی څخه حقيقي صدقه مراد نه ده بلکه په معامله کی رعايت کولو ته يی صدقه ويلي ده ځکه چې بالکل مفت غله خو دوی هم نه ده غوښتلی بلکه څه بې کاره شيان يې پيش کړی وه او د درخواست خلاصه يې دا وه چې دا کوم قيمته شيان (رعايت وکړي) قبول کړي ددی څخه علاوه دا هم کيدای سی چې دپيغمبرانو د اولاد دپاره دصدقي او خيرات حراموالی د امت محمدي سره مخصوص وي لکه چې د تفسير په امامانو کی د مجاهد دا قول دی (بيان القرآن)
ان الله يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ : ددی څخه معلومه سوه چې الله ﷻ صدقه او خيرات کوونکو ته غوره جزا ورکوي مګر په دی کی تفصيل دا دی چې دصدقي او خيرات يوه جزا خو عامه ده چې هر مومن او کافر ته په دنيا کی حاصليږي هغه ده دبلاګانو ردول او مصيبتونه دفع کول او يوه جزا د آخرت سره مخصوصه ده يعنی جنت هغه صرف د ايماندارو برخه ده دلته چونکه مخاطب عزيز دمصر دی او ورونو ديوسف ته لا تر اوسه دا معلومه نه وه چې دی مومن دی او که نه دی په دی وجه داسی عامه جمله يی

اختیار کړه چې په دی کی د دنیا او آخرت دواړو جزا شامله ده (بیان القرآن)
ددیٰ څخه علاوه په ظاهره دلته خو موقع ددی وه چې چونکه خطاب عزیز دمصرته وو په دی وجه په دی جمله کی هم دمخاطب په صیغه سره یی داسی ویلي وای چې تا ته به الله ﷻ غوره جزا درکړي لیکن چونکه دده مومن کیدل معلوم نه وو په دی وجه یی عام عنوان اختیار کي اوپه خاص طور سره یی ده ته دجزا حاصلیدلو ذکر ونه کي (قرطبي)
د ، قَدْمَنَ اللّٰهُ عَلَیْنَا: څخه ثابته سوه چې هرکله انسان په څه تکلیف اومصیبت کی ګرفتار وي اوبیا الله ﷻ ده ته نجات ورکړي په خپل نعمت سره یی ونمانځي نو اوس ده ته دتیرو مصیبتونو ذکر کولو پرځای دالله ﷻ دهغه نعمتو اواحسان ذکر کول په کار دي کوم چې ورته اوس حاصل سوی دي دمصیبت څخه د خلاصون او دالله ﷻ د انعام دحاصلیدو څخه وروسته هم پر تیرتکلیف اومصیبت باندی ژړل ناشکري ده داسی ناشکره ته په قرآن کریم کی (کنود) ویل سوی دی (ان الانسان لربه لکنود) وایي هغه سړی ته کوم چې احسانات نه یادوي صرف تکلیفونه او مصیبتونه یادوي ، په دی وجه حضرت یوسف ﷺ ته چې د ورونو دعمل څخه تر اوږدي زماني پوري دکومو مصیبتونو سره سابقه راغلی وه دغه وخت یې دهغو ذکر ونه کي بلکه د الله ﷻ د انعاماتو ذکر یې وکي .

(صبر او تقوی دهرمصیبت علاج دی)

د (انهٗ مَنْ یتق وَیَصبِرْ) څخه معلومه سوه چې تقوی یعنی دګناهونو څخه ځان ساتل او پر تکلیفونو صبر کول او ثابت قدم کیدل دا دوه صفتونه داسی دي کوم چې انسان دهري بلا اومصیبت څخه باسي قرآن کریم په ډیرومواقعوباندی پردي دوو صفتونو د انسان دفلاح اوکامیابي مدار ایښي دي ارشاد دی ،وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا: یعنی که تاسی صبر اوتقوی اختیار کړئ ، نو ددښمنانو مخالفانه تدبیرونه به تاسی ته هیڅ ضرر اونقصان ونه رسوی .
دلته په ظاهره دا دعوه معلومیږي چې حضرت یوسف ﷺ دخپل متقی اوصابرکیدو دعوه وکړه چې زمونږ دصبر اوتقوی په وجه سره مونږ ته دمشکلاتو څخه نجات اولوی درجی نصیب سوی، مګر دچاپه خپله دخپلي تقوی دعوه کول په نص دقرآن کریم سره منع ده ، فَلَا تُزَكُّوا أَنفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَىٰ : یعنی دخپلي پاکي ستاینه مه کوئ الله ﷻ ښه پیژني چې څوک متقي دی، مګر دلته په حقیقت کی دعوه نه ده بلکه دنعمتونو یادول او دالله ﷻ د احساناتو ذکر دی چې هغه مونږ ته اول دصبر اوتقوی توفیق راکی بیایی ددی په ذریعه ټول نعمتونه راکړل .
لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ : یعنی نن پرتاسی څه ملامتیا نسته دا دکریمانه اخلاقو اعلی مقام دی چې ظالم یی معاف نه کي بلکه دا یی ورته هم ښکاره کړه چې اوس پر تاسی هیڅ ملامتیا هم نسته .

اِذْهَبُوْا بِقَمِیْصِیْ هٰذَا فَاَلْقُوْهُ عَلٰی وَجْهِ

یوسی	دا	زما قمیص	او واچوی یی	پرمخ

أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا ۚ وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٣﴾ وَلَمَّا فَصَلَتِ

زما د پلار باندې چې راسي په سترګو لیدونکی او را ولې ماته اهل د کور خپل ټول ، او کله چې جلا سوه

الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ ۖ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُونِ ﴿٩٤﴾

قافله وویل د دوی پلار زه محسوسوم بوی د یوسف ﷺ که نه وایاست ماته بوډا غلیدی

قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ ﴿٩٥﴾ فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ

خلقوو ویل قسم دی په الله چې ته خو په خپله پخوانی غلطی کې یې، بیا چې کله ورسیدی خوشخبری راوړونکی

أَلْقَاهُ عَلَىٰ وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا ۖ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ

وې غورځوی دغه قمیص د ده په مخ نو بیا سو لیدونکی وې ویل چې ما نه وو ویلی تاسی ته ، چې زه پیژنم

مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا

د الله د طرف څخه کوم چې تاسی نه پیژنی ، وې ویل ای پلاره ! بخښنه وغواړه زمونږ د ګناهونو

إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ ﴿٩٧﴾ قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي ۖ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ

بیشکه مونږ وو خطاکار، وې ویل ژر ده چې بخښنه به وغواړم ستاسی د پاره د خپل رب څخه هغه دی بخښنی والا

الرَّحِيمُ ﴿٩٨﴾ فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ آوَىٰ إِلَيْهِ أَبَوَيْهِ وَقَالَ

مهربان ، بیا چې هر کله داخل سول یوسف ﷺ ته ځای یې ورکی پخپله خواکی مور و پلار خپل له او

ادْخُلُوا مِصْرَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ ﴿٩٩﴾ وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى

وې ویل چې داخل سی مصر ته که الله وغواړی په زړه جمعی سره ، او لوړ یې کښینول خپل پلار مور په

الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا ۖ وَقَالَ يَا أَبَتِ هَٰذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ

تخت باندی او ټول پر یوتل ده ته په سجده او وې ویل ای پلاره ! دا تعبیر دی زما د هغه پخوانی

مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّيْ حَقًّا ۖ وَقَدْ اَحْسَنَ بِيْٓ اِذْ اَخْرَجَنِيْ

خوب زما رب دہ تہ رښتيا کی ، او هغه انعام وکی په ما باندی چی زه يی را وويستم

مِنَ السِّجْنِ وَجَآءَ بِكُمْ مِّنَ الْبَدْوِ مِنْۢ بَعْدِ اَنْ نَّزَغَ الشَّيْطٰنُ

دقيد خانی څخه او تاسی ته يی را وستلاست دکلی څخه وروسته دهغه چی جګره غورزولی وه شيطان

بَيْنِيْ وَبَيْنَ اِخْوَتِيْ ۗ اِنَّ رَبِّيْ لَطِيْفٌ لِّمَا يَشَآءُ ۗ اِنَّهٗ هُوَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ ﴿١٠٠﴾

په ما او زما د ورونو په مينځ کی ، زما رب تدبير کوی دځه چی غواړی ، بيشکه هغه دی خبردار حکمت والا

تفسير: اوس تاسی (زما پلار ته ولاړسی خوشخبري ورکی او دخوشخبري سره) زما دا قميص (هم) يوسی
او دا زماد پلار پرمخ واچوئ (په دی به) دده سترګي روښانه سي (او دلته به تشريف را وړل سي) او خپل
(باقي) کوروالا (هم) ټول زماخواته را ولی (چی ټول يوځای سو او خوشحاله سوځکه چی په موجوده
حالاتو کی زما تلل مشکل دی په دی وجه دکورخلق دی راسي) او هرکله چی (دحضرت يوسف ﵇ سره
خبري وسوی او دده دحکم موافق قميص يی واخستی روان سول او) قافله (دمصر دښار څخه) روا نه سوه
(چی په دی کی دا خلق هم وه) نو د دوی پلار (دخپلي خوا خلقو ته وويل) چی که تاسی ما داسی نه ګڼئ
چی دي زوړ سوی دی دناپوهی خبري کوي نو يوه خبره درته کوم چی پرماد يوسف ﵇ خوشبولګيږي
(معجزه په اختيارکي نه وي په دی وجه تردی مخکي په دی نه پوهيدی) هغو (کوم چی ورسره ناست وه)
وويل چی په خدای قسم دی ته هم هغسي په خپل پخواني غلط خيال کی يی (چی يوسف ژوندی دی او
پيدا به سي ددی خيال دغلبي څخه درته اوس وهم دخوشبويي وسو، اوپه واقع کی نه خوشبو سته نه څه
نور څه سته حضرت يعقوب ﵇ خاموش سو) وروسته هرکله چی (ديوسف ﵇ دصحيح سلامت)
خوشخبري را وړونکی (سره دقميصه دلته) را وسيدی نو (درا تلو سره يی) دغه قميص دده پرمخ واچوئ
پس (دسترګو سره لګيدل او دماغوته دخوشبو رسيدل وه چی) فوراً دده سترګي ورغړيدي (او هغوی ټول
حالات دوي ته بيان کړل) ده (زامنوته) وفرمايل چی ولی ماتاسوته ويلي نه وه چی دالله ﷻ خبري چی
څومره زه پيژنم تاسی يی نه پيژنی (او په دی وجه ماتاسی ديوسف ﵇ دلټون دپاره ليږلی واست وګورئ
اخر الله ﷻ زما اميد برابر را وستی دده دا وينا تردی په لوړه رکوع کی را غلی ده دغه وخت) ټولو زامنو
وويل چی ای زمونږ پلاره زمونږ دپاره (دخدای ﷻ څخه) زمونږ دګناهونو دبخښني سوال وکړه (مونږ چی
تاته څومره تکليف ديوسف ﵇ په معامله کی درکړی دی) مونږ بيشکه خطا کار وو (مطلب دا دی چی
ته هم معافي وکړه ځکه چی عادتاً دچادپاره استغفارهغه کوي کوم چی په خپله هم مؤاخذه کول نه
غواړي) يعقوب ﵇ وفرمايل ډير ژر به ستاسی دپاره دخپل رب څخه دبخښني دعا وغواړم بيشکه هغه
بخښونکی مهربانه دی (او په دی سره د دوی معاف کول هم معلوم سوه، او د نږدي مطلب دا دی چی

دتهجد وخت ته صبر وکړ چې ددعاد قبليدوساعت دی لکه په در منسورکی چې مرفوعاً دی غرض دا چې تول تيار سول او مصرته روان سول اوحضرت يوسف عليه السلام ته خبر ورسيدی استقبال ته را ووتی دمصر څخه يې بهر تشريف را وړی او دباندی يې دملاقات دپاره سامان تيار کې) بياچې کله تول يوسف عليه السلام ته ورسيدل نو هغوی (تول سره يوځای سول) خپل مور او پلار ته يې دخپل ځان سره (تعظيماً) ځای ورکی او (دخبرو اترو څخه چې فارغ سو) وي ويل تول مصرته ځی (او) انشاء الله تعالی هلته به په امن او راحت سره اوسی (دجدايي غم او دقحط سختي تولي ختمي سوی غرض دا چې تول مصرته ورسيدل) او (هلته په رسيدو يې تعظيماً) خپل مور او پلار پر (شاهي) تخت باندی پورته کښينول او (دا وخت دتولو پر زړونو باندی دحضرت يوسف عليه السلام داسي لويي غالبه سوه چې) تول دده په مخکی پر سجده پريوتل او(چې دا حالت يي وليدی) هغه وويل ای پلاره دا دی زما دخوب تعبيرکوم چې په وړاندي زمانه کی ماليدلی وو (چې لمر، سپوږمی او يوولس ستوري ماته سجده کوي) زما رب دا (خوب) رښتيا کي (يعنی رښتيوالی يي ورته ښکاره کي) او (ددی شرافت څخه علاوه زمارب پر مانور انعامات هم فرمايلي دي چنانچې) زماسره يي (يو) هغه وخت احسان وکي څه وخت چې يي زه دقيد څخه را ويستم (او دحکومت دي مرتبي ته يي را ورسولم) او (دويم يي دا انعام وفرمايي چې) وروسته تردی چې شيطان زما او زما د ورونو په مينځ کی فساد اچولي وو (چې ددی مقتضا دا وه چې تول عمر يوځای سوی او جمع سوی نه وای و مکر دالله جل جلاله مهرباني ده چې هغه) تاسی تولو (چې زما ورونه هم په کی دی) دبهر څخه (دلته را وستلاست (اوتول يي يوځای کړو) بيشکه زمارب چې څه غواړي دهغه ډيرلطيف تدبيرکوي بيشکه هغه لوی علم والا اوحکمت والا دی (په خپل علم اوحکمت سره دتولو کارونو تدبير برابر وي)

(معلومات او مسئلي)

دحضرت يوسف عليه السلام دقصي متعلق په تيرو آيتونوکی دا معلومه سوی ده چې هرکله دخدای جل جلاله په حکم ددی وخت راغی چې حضرت يوسف عليه السلام خپل راز ورونو ته ښکاره کي ، نو دوی حقيقت ظاهرکی ورونو معافي وغوښتله ده نه يوازي دا چې معاف يي کړل ، بلکه پر تيرو واقعاتو باندی يي څه ملامت هم نه کړل د دوی دپاره يي دالله جل جلاله څخه دعا وغوښتله او اوس يي دپلار سره دملاقات فکر سو ، دحالاتو په لحاظ سره يي داسي مناسبه وګڼله چې پلار دي سره دخاندان څخه دلته تشريف راوړي مګرمعلومه سوی وه چې ددی جدايي په وجه د دوي نظر ختم سوی دی په دی وجه دتولو څخه اول يي دا فکر سو او ورونو ته يي وويل ، اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَٰذَا فَأَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا: يعني تاسي زما دا قميص يو سئ او زمادپلار پرمخ يي واچوئ نو دهغه نظربه بيرته جوړ سي و دا ظاهره خبره ده چې دچاقميص پرمخ باندی اچول دنظر دبيرته جوړيدو څه مادي سبب نه سي کيدای ، بلکه دا يوه معجزه وه دحضرت يوسف عليه السلام چې ده ته په اذن دخدای جل جلاله معلومه سوه چې کله دده قميص دپلار پرمخ واچول سي نو الله جل جلاله به دده نظر جوړکري .

اوضحاک رحمه الله اومجاهد رحمه الله وغيره دتفسير امامان فرمايي چې دا ددی قميص خصوصيت وو خکه چې

دا د عامو کالو په ډول نه وو، بلکه دحضرت ابراهیم ﷺ دپاره هغه وخت راوړل سوي وو ، کله چي دی یې لغړکی او دنمرود اور ته یې یې اچولی وو ، بیا دا دجنت جامه دحضرت ابراهیم ﷺ سره محفوظ وو او دده دوفات څخه وروسته دحضرت اسحق ﷺ سره وه ، بیا دده وفات څخه وروسته حضرت یعقوب ﷺ ته ورسیدی ، دوی دیو ډیر برکت والا شي په حیثیت سره په یوه نلکه کی بندکی او دحضرت یوسف ﷺ په غاړه کی یې په طور د تعویذ اچولی وو ، چي دبد نظر څخه محفوظ وي دحضرت یوسف ﷺ ورونو چي کله دده څخه قمیص دپلار د دوکه کولو دپاره ویستی ، او دی یې لغړ کي او څاه ته یې واچوی نو جبریل امین تشریف را وړی او د غاړی څخه یي ورته نلکه را خلاصه کړه قمیص یي ورڅخه را ویستی او په حضرت یوسف ﷺ یي واغوستی اوبیادا دده سره محفوظ وو ، دغه وخت هم جبریل امین حضرت یوسف ﷺ ته دا مشوره ورکړه چي دا دجنت جامه ده ددی خاصیت دا دی چي د ړوند پرمخ یي واچوئ نوبینابه سي او وي فرمایل چي دا خپل پلار ته ولیږه نوهغه به بینا سي .

اوحضرت مجددالف ثانی رحمه الله تحقیق دا دی چي دحضرت یوسف ﷺ حسن اوجمال او د دوی وجود په خپله دجنت یو شي وو ، په دی وجه دده دجسم سره به پیوست سوی هرقمیص کی دا خاصیت کیدای سي ، (مظهري)

وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ: یعنی تاسی ټول وروڼه خپل ټول اهل اوعیال زماخوا ته مصرته را ولئ ، اصل مقصد خودپلارصاحب راغوښتل وو ، مګردلته یې په وضاحت سره دپلارپرځای دخاندان راوستو ذکر وکي شاید داځکه چي دپلاردلته د رابللودپاره ویناکول یې د ادب څخه خلاف وګڼله اودایې یقین ووچي هرکله دپلار بینایي بیرته پرځای سي اودلته د را تلو څه عذر پاته نه سي ، نو هغه به په خپله خامخا تشریف را وړي .

قرطبي رحمه الله یو روایت نقل کړی دی ، چي هرکله دحضرت یوسف ﷺ په ورونوکی یهود وویل چي دا قمیص به زه وړم ، ځکه چي دده پرقمیص چي د دروغو وینه لګول سوی وه هم ما وړی وو ، چي په هغه سره پلار ته صدمه رسیدلی وه اوس دهغه مکافات هم زما په لاس په کار دی چي وسي .

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ: یعنی هرکله چي قافله دښارڅخه ووتله، نوحضرت یعقوب ﷺ د دوی سره ناستو خلقوته وفرمایل چي که تاسی ماته بې وقوفه نه وایاست نو زه به تاسی ته ووایم چي ماته دیوسف ﷺ خوشبویي راځي دمصرڅخه ترکعنان پورې د ابن عباس رضي الله عنه د روایت مطابق د اتو ورځو دمزل لار ده اوحضرت حسن رحمه الله فرمایي چي اتیا فرسخه یعنی تقریباً دوه نیم سوه میله فاصله وه الله ﷻ د دومره لیري څخه دیوسف ﷺ دقمیص په ذریعه دحضرت یعقوب ﷺ خوشبویي دحضرت یعقوب ﷺ دماغ ته ورسوله او دا عجیبه ده چي هرکله حضرت یوسف ﷺ دخپل وطن کنعان په یوه ځای کی درې ورځي پروت وو نو دغه وخت دا خوشبویي نه محسوس کیده ، ددی څخه معلومیږي چي هیڅ یوه معجزه دپیغمبر په اختیار نه وی بلکه په حقیقت کي معجزه دپیغمبرخپل کار اوعمل هم نه وي دا سیده په سیده دالله ﷻ کار وي ، هرکله چي الله ﷻ اراده وفرمایی نومعجزه ظاهره کي اوکله چي دخدای ﷻ

اجازه نه وي نو نژدې هم ليرې وي.

قَالُوا تَاللّٰهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ: يعنى په مجلس كى حاضرو خلقو چې دحضرت يعقوب ﷺ خبره واوريده نو وي ويل په خداى قسم چې ته په خپل هغه پخواني غلط خيال كى يې چې يوسف ﷺ ژوندى دي او هغه به بيا راسي.

فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ: يعنى هركله چې دا زيرى وركوونكى كنعان ته را ورسيدى، او دحضرت يوسف ﷺ قميص يې دحضرت يعقوب ﷺ پرمخ باندي واچوئ نو فوراً دهغه نظر بيرته راغى، زيرى وركوونكى دحضرت يوسف ﷺ ورور يهود وو، چې دده قميص يې دمصر څخه را وړى.

قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ: يعنى آيامانه وويل چې ماته دالله ﷻ دطرف څخه هغه علم حاصل دى دكوم چې تاسى خلقوته خبرنسته چې يوسف ﷺ ژوندى دى او هغه به بيا پيداسي.

قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ: اوس هركله چې حقيقت دحال ښكاره سو نو دحضرت يوسف ﷺ ورونو دپلار څخه دخپلو خطاګانو معافي په دى دول سره وغوښتله چې پلارته يې درخواست وكي چې زمونږ دپاره دالله ﷻ څخه بخښنه وغواړه او دا ښكاره خبره ده چې كوم سړى دالله ﷻ څخه د دوى د خطا معاف كولو دُعا كوي هغه به پخپله هم د دوى خطا معاف كوي.

قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي: يعنى حضرت يعقوب ﷺ وفرمايل چې زه به ډير ژرستاسى دپاره دالله ﷻ څخه دمعافي دعاوكړم.

دلته حضرت يعقوب ﷺ فوراً د دُعاكولو پرځاى وعده وكړه چې ډير ژربه دُعاوكړم، ددى وجه عامو مفسرينو دا ليكلى ده چې مقصود ددى څخه دا وو چې په اهتمام سره به دشپې په آخركى دُعاوكړم، ځكه چې ددغه وخت دُعاپه خصوصيت سره قبليداى سي، لكه چې دصحيح بخاري اومسلم په حديث كى دى چې الله ﷻ دهري شپې په آخري برخه كى مخكي ته نژدى آسمان ته نزولِ اجلال فرمايي او دا اعلان كوي چې څوک دى چې زماڅخه سوال كوي، نو زه به قبلوم څوک دى چې زماڅخه مغفرت غواړي او زه يې مغفرت وكړم.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ: په ځينو روايتونوكى دى چې حضرت يوسف ﷺ دا وار دخپلو ورونو سره پر دوه سوه اوښانو بار ډير سامان دجامو او نورو ضرورتونو ليږلى وو، چې ټول خاندان مصرته د را تلو دپاره غوره تياري وكړل سي، ددى مطابق حضرت يعقوب ﷺ او دده اولاد او ټول متعلقين دمصر دتللو دپاره تيار سول ووتل نو په يو روايت كى د دوى شمير دو ۷۲ اويا او په بل كى اووه كم سل ۹۳ سړى او ښځي بيان سوى دي، بل طرف ته هركله چې مصر د رسيدو وخت نژدى سو نو حضرت يوسف ﷺ اومصرخلق د استقبال دپاره دښارڅخه دباندى را ووتل او څلور زره سپاهيان د دوى سره دسلامي وركولو دپاره را ووتله، هركله چې دا حضرت په مصركى دحضرت يوسف ﷺ په مكان كى داخل سول نو ده خپل مور او پلار دځان سره پاته كړل.

دلته ذكر دمور اوپلار دى حال دا دى چې دحضرت يوسف ﷺ دمور وفات دده په كوچنيوالى كى سوى

وو. مگر ددی څخه وروسته حضرت یعقوب ﷺ ددی مرحومي دخورلیأسره نکاح کړی وه ، کومه چی دحضرت یوسف ﷺ دخاله والی په حیثیت سره هم په مثل دمور وه او دپلار دنکاح په حیثیت سره هم د مور ویلو مستحقه وه ، (دا توجیه ددې روایت مطابق ده په کوم کي چی ویل سوي دي چی دحضرت یوسف ﷺ مور دبنیامین دکیدو په وخت کي وفات سوي وه . په دی بنادلته دحضرت مصنف رحمه الله داعبارت دص ۱۷ او ص ۱۸ ج ۵ دعبارت څخه متضاد معلومیږي چی په دی کی یې دحضرت یوسف ﷺ مور راحیل مقرر کړی ده . لیکن په اصل کي په دی معامله کي څه مستند روایت خوسته نه . اسرائیل روایات دی اوپه دوی کي هم دیوبل سره تکراؤ دی په خپله صاحب دروح المعانی لیکلی دی چی یهودیان دحضرت یوسف ﷺ دمور دبنیامین دپیداکیدو په وخت کي دوفات قائل نه دی . که دا روایت واخستل سي نوهیڅ اشکال نه پاته کیږي . په دی صورت کي به په ﴿رَفَعَ اَبَوَيْهِ﴾ کي دحضرت یوسف ﷺ حقیقی مور مراد وی . ابن جریر رح او ابن کثیر رحمه الله دی ته را جح ویلی دی . هم دارنګه ابن کثیر په دی بحث کوی اوفرمایي . قال ابن جریر ولَمْ يَقُمْ دَلِيْل علی موت امه (ای ام یوسف ﷺ) وظاهر القرآن یدل علی حیاتها. محمد تقی عثمانی رحمه الله)

وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ اِنْ شَآءَ اللّٰهُ اٰمِنِيْنَ: حضرت یوسف ﷺ دټول خاندان خلقوته وویل چی تاسی ټول دخدای ﷻ په اذن سره مصرته بی بیري اوبی خطري بغیر دڅه پابندي څخه دا خل سی ، مطلب دا وو چی بل ملک ته پر داخلیدونکو مسافرانو باندی چی کومی پابندي عادةً وي تاسی ددغو ټولو پابندیو څخه آزاد یاست .

وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ: یعنی حضرت یوسف ﷺ خپل مور اوپلار پرخپل شاهي تخت باندی کښېنول .

وَخَرُّوْا لَهٗ سُجَّدًا: یعنی مور اوپلار اوټولو ورونو دحضرت یوسف ﷺ په مخکې سجده وکړه ، حضرت عبد الله ابن عباس رضی الله عنه فرمایي ، چی دا سجده دشکر دالله ﷻ دپاره سوی وه ، حضرت یوسف ﷺ ته نه وه اوځینی حضرات فرمایي چې دعبادت سجده خو دهر پیغمبرپه شریعت کی غیرالله ته حرامه وه ، لیکن د تعظیم سجده دتیرو پیغمبرانو په شریعتونوکی جائزه وه کومه چی په اسلامي شریعت کی دشرک د ذریعي دکیدو په وجه منع سوی ده لکه چی دصحیحینو په حدیث کی ذکردي چی چاغیرالله ته سجده حلاله نه ده .

وَقَالَ يٰۤاَبَتِ هٰذَا تَاْوِيْلُ رُءْيَايَ: دحضرت یوسف ﷺ په مخکې چی هرکله دواړو مور اوپلار اویولسو ورونو په یو وخت سجده وکړه نو ده ته خپل دهغه کوچنیوالي خوب وریاد سو او وي فرمایل چی پلاره دا زمادهغه خوب تعبیردی کوم چی ما په کوچنیوالي لیدلی وو چی لمر، سپوږمۍ او یوولس ستوري ماته سجده کوي دالله ﷻ شکر دی چی هغه را ته دخوب رښتیني کیدل په سترګو وښوول .

﴿احکام او مسئلې﴾

(۱) حضرت یعقوب ﷺ چی د زامنو دمعافي په درخواست دا وفرمایل چی ډیر ژر به ستاسی دپاره دُعا وغواړم او فوراً یی دعاونه کړه .

ددې تاخیر یوه وجه ځنې حضراتو دابیان کړې ده چې منظوره دا وه چې دحضرت یوسف ﷺ سره یوځای سي اول دا تحقیق وسو چې هغه د دوی خطا معاف کړي ده اوکه نه ، ځکه چې ترڅو پوری مظلوم معافي ونه کي ، دالله ﷻ په نزد هم هغه معافي نسته ، په داسې حالت کې دمغفرت دُعاهم مناسب نه وه .

داخبره پرځپل ځای بالکل صحیح او اصولي ده چې دحقوق العبادڅخه توبه بغیر ددې څخه نه سي کیدای ، چې دحق خاوند خپل حق وصول کړي یایې معاف کړي ، محضې دژبې توبه او استغفار کافي نه دی .

(۲) دحضرت سفیان ثوری رحمه الله څخه روایت دی چې هرکله یهودا دحضرت یوسف ﷺ قمیص را وړی او دحضرت یعقوب ﷺ پرمخ یې واچوئ پوښتنه یې ورڅخه وکړه چې یوسف ﷺ څنګه دی ؟ ده وویل چې هغه دمصر باچادی ، حضرت یعقوب ﷺ وفرمایل چې زه ددې پوښتنه نه کوم چې باچادی اوکه فقیر ، پوښتنه دا ده چې دعمل او ایمان په اعتبارسره یې څه حال دی نو هغه دحضرت یوسف ﷺ دتقوی اوپاکي حالات بیان کړل ، دا دی دانبیاء علیهم السلام محبت اوتعلق چې د اولاد دجسماني راحت څخه زیات د دوی د روحاني حالت فکر کوي ، هر مسلمان ته ددې تابعداري په کار ده .

(۳) دحضرت حسن رحمه الله څخه روایت دی چې هرکله خوشخبري ورکوونکی قمیص را وړه ، نوحضرت یعقوب ﷺ غوښتل چې ده ته څه انعام ورکي ، مګر حالات برابر نه وو ، په دې چې یې عذر وکي چې د اوو ورځو څخه زمونږ په کورکې دوډۍ نه ده پخه سوې په دې وجه زه څه مادي انعام خو نه سم درکولای ، مګر دا دعاکوم چې الله ﷻ دې پرتادمرګ سختي آسانه کي ، قرطبي فرمایي چې دا دعادهغه دپاره د ټولو څخه غوره انعام وو .

(۴) ددې واقعې څخه دا هم معلومه سوه چې خوشخبري ورکوونکی ته انعام ورکول دپیغمبرانو سنت دی په صحابه کرامو کې دحضرت کعب بن مالک رضي الله عنه واقعه مشهوره ده چې دتبوک په غزاکې دشرکت نه کولو په وجه پرده عتاب وسو اوبیا یې توبه قبوله سوه . نوکوم سړی چې دتوبې قبلیدوخوشخبري راوړې وه خپلې جامې یې ویستلې او په هغه یې واغوستلې .

دارنګه ددې څخه دا هم ثابته سوه چې دخوشحالۍ پرموقع دخوشحالۍ ظاهرولو دپاره دوستانو وغیره ته دخوراک دعوت ورکول هم سنت دی ، حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه چې هرکله سورة بقره ووایه اوختم یې کي نو په خوشحالۍ کې یې یو اوښ ذبح کي او په خلقو باندې یې وخوړې .

(۵) دحضرت یعقوب ﷺ زامنو د واقعې دحقیقت ظاهریدلوڅخه وروسته دخپل پلار او وروڅخه معافي وغوښته ، ددې څخه معلومه سوه چې دکوم سړي دلاس یا ژبې څخه چا ته آزار ورسیږي یایې څه حق دده پرذمه پاته سي ، نو فوراً دې دغه حق ادا کي ، یادې معافي ورڅخه وغواړي ، په صحیح بخاري کې په روایت د ابو هریره رضي الله عنه نقل دی چې نبی کریم ﷺ فرمایي دکوم سړي په ذمه چې دچابل څه مالي حق واجب وي یایې چاته څه آزار په لاس یاژبه رسولی وي ده ته په کار دي چې هم نن هغه اداکړي یاورڅخه معافي وغواړي اوخپله غاړه آزاده کړي مخکې تردې چې دقیامت هغه ورځ راسي کوم ځای چې به دچا سره دڅه مالي حق اداکولو دپاره څه مال نه وي په دې وجه به دده نیک عملونه مظلوم ته ورکول کیږي ،

دي به خالي پاته سي اوكه دده نيک عملونه هم نه وي نوبل چې څه ګناه کړي وي هغه به دده پرسر واچول سي (الله ﷻ دي زمونږ امان په نصيت کړي . آمين)

(دحضرت يوسف ؑ دصبر اوشكرمقام)

ددی څخه وروسته حضرت يوسف ؑ دمور اوپلارپه مخکې خپل سرګذشت بيانول شروع کړل ، دلته يو منټ غور وکړئ که نن پر چا دومره مصيبتونه تير سي ، څومره چې په حضرت يوسف ؑ تيرسول او دمور اوپلارسره د دومره اوږدمفارقت څخه وروسته يوځاى سي ، نو دى به دمور اوپلارپه مخکې څومره قصې بيانوي څومره به ژاړي اوڅومره شپې او ورځې به دمصيبتونو په قصو بيانولوکی تيري کړي ، مګر دلته دواړه طرف ته دالله ﷻ رسولان اوپيغمبران دي د دوی کار وګورئ ، دحضرت يعقوب ؑ څخه ورک سوی محبوب زوی د زرګونو مصيبتونو د دور دتيريدو څخه وروسته کله چې دپلارسره يوځاى کيږي ، نوڅه فرمايي .

وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي : يعنى الله ﷻ په مااحسان وکي کله چې زه دبندی خاني څخه را ويستم اوتاسي يي دبهرڅخه دلته را وستلاست وروسته تر هغه چې شيطان زما او زما د ورونو په مينځ کی فساد اچولی وو .

دحضرت يوسف ؑ مصيبتونه په ترتيب سره په دروبابونوکی تقسيميږي ، اول د ورونو ظلم او زياتوب دويم دمور اوپلارڅخه اوږده جدايي دريم دقيد خاني تکليفونه . دخدای دی پيغمبر په خپل بيان کي اول خو ترتيب بدل کی دقيدخاني څخه يي خبره شروع کړه او په دی کی يی په قيدخانه کی د داخليا _ اوهلته دتکليفونو نوم وانه خستی ، بلکه دقيدخاني څخه دوتلو ذکر يی دخدای ﷻ دشکرسره بيان کي ، دقيد خاني څخه دخلاصيدو او پر دی دالله ﷻ دشکر په ضمن کی يی دا هم وښوولاه چې زه څه وخت په قيدخانه کی هم پاته سوی يم .

دلته دا خبره هم دغور قابله ده چې حضرت يوسف ؑ دجيل خاني څخه دوتلو ذکر وکي ، ورونو چې کوم څاه ته اچولی وو ددی يی داسی ذکر هم ونه کي ، چې الله ﷻ زه ددغه څاه څخه راويستم وجه دا ده چې د ورونو خطايي مخکی معاف کړی وو اوفرمايلي يي وه چې ، لاتثريب عليکم اليوم : په دی وجه يی مناسب ونه ګڼله چې اوس ددی څاه ذکر په يو ډول سره هم راسي چې ورونه شرمنده نه سی (قرطبي)

ددی څخه وروسته دمور اوپلار د اوږدي اوصبر آزما جدايي ذکر او ددی د اثراتو بيانول وو نو دا ټولي خبري يی پريښودي ددی آخري آخري انجام او دمور اوپلار سره دملاقات ذکر يي دشکرسره وکي ، چې تاسي يې دکلوڅخه دمصرښارته راوستلاست ، په دی کی ددی نعمت طرف ته هم اشاره ده چې دحضرت يعقوب ؑ وطن په کلوکی وو کوم ځای چې دژوند دسامان آساني کمي وي الله ﷻ ښارته دشاهي عزتونو سره را وستی .

اوس اوله خبره پاته سوی وه د ورونو دظلم او زياتوب څخه وروسته دغه يي هم دشيطان په حواله کړه او داسی بيان کړه چې زما ورونه داسی نه وه چې دا کار يې کړی وای شيطان دوی دوکه کړل او دا فساد يې وکي .

دا دی دنبوت شان چې پرمصيبتونو يوازې صبرنه کوي بلکه هرځای دشکرطرف راباسي په دی وجه د دوی يوحال هم داسی نه وي چې په هغه کی دوی دالله ﷻ شکر گذارنه وي په خلاف دعامو انسانانوڅخه چې د دوی دا حال وي چې دالله ﷻ په زرگونو نعمتونه پر اورېږي ، خوبياهم ديوه ذکرنه کوي اوکه څه وخت يوځای په يومصيبت کې راسي نوتول عمربيارغيږي په قرآن کريم کې يې ددی شکايت کړی دی، إِنَّ الْإِنسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ: يعنی انسان دخپل رب ډير ناشکره دی .

حضرت يوسف ﷺ دمصيبتونو داستان په درو لفظونوکی دلنډ بيانولوڅخه وروسته فرمايي ، إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِّمَا يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ : يعنی زما پروردگار چی څه غواړي دهغه لطيف تدبيرکوي بيشکه هغه لوی علم والا حکمت والا دی .

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِن تَأْوِيلِ

ای ربه! تا راکی ما ته څه حکومت او وښوويای تا ما ته څه تعبير

الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا

دخبرو ای پيدا کوونکيه! داسمانو او دمځکو ته زما کارساز يې په دنيا

وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴿١٠١﴾

او په آخرت کی مرگ راکړی وما ته په اسلام او يوځای کړه ما دنيک بختو سره .

لنډتفسير: (تردی وروسته تول په خندا اوخوشحالۍ اوسيدل تردی چې دحضرت يعقوب ﷺ عمر ختميدو ته ورسيدی او دوفات څخه وروسته د دوی د وصيت مطابق دشام ملک ته يو وړل سو اودخپلو بزرگانو په خوا کی دفن کړل سو ، بيا دحضرت يوسف ﷺ هم د آخرت شوق پيداسو او دعايي وکړه چې) ای زما پروردگاره تاماته (هرقسم نعمتونه راکړه ظاهري هم باطني هم ظاهري دا چی مثلاً) دحکومت لويه حصه دی راکړه او(باطني دا چی مثلاً) ماته دي دخوبونو تعبير ورکول وښودل (کوم چې عظيم علم دی خصوصاً هرکله چی دا يقيني وي کوم چی موقوف دي پر وحی باندی پس ددی وجود لازموونکی دی عطاء دنبوت لره) ای خالقه د آسمانونو او دمځکي ته زماکار ساز يې په دنياکی هم اوپه آخرت کی هم (پس څنگه چې دي په دنيا کی زماتول کارونه برابر کړل چې حکومت دي راکي علم دي راکي دغه شان د آخرت کارمي هم جوړکی چې) ما دفرمانبرداری په حالت کی د دنيا څخه پورته کړي اوخاص په نيکو بندگانوکی مي شامل کړي (يعنی زما بزرگانوته کوم چې لوی لوی انبياء دي دوی ته ماهم ورسوي)

(معلومات او مسئلې)

په تیرو آیتونوکی یی دپلارصاحب سره خبري اتري وي ددې څخه وروسته هرکله چی دمور اوپلار او د ورونو په ملاقات سره یو مهم مقصد حاصل سو اوسکون حاصل سو نو سیده په سیده دالله ﷻ په حمد، وثنا اودُعاکی مشغول سو فرمایي.

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ : یعنی ای زماپرور دگاره تاماته دحکومت لویه برخه راکړه اوماته دي دخوبونو تعبیرورکول را وښوول و ای د آسمانونو او مځکو خالقه ته په دُنیا او آخرت کی زما کارساز یې ، مادپوره فرمانبرداری په حالت کی ددنیاڅخه پورته کړي اوماپه کاملونیکوبندګانوکی شامل کي ، کامل نیک بندګان انبیاء علیهم السلام کیدای سي کوم چی دهري ګناه څخه معصوم وي (مظهري)

په دی دعاکی دحسن خاتمي دُعاپه خاص طورسره دنظرقابله ده چی دالله ﷻ دمقبولوبندګانو رنګ دا وي ، چی هرڅومره لوړي درجی ددنیا او آخرت دوی ته نصیب وي اوڅومره مرتبي اومنصبونه چی د دوی په قدمونو کی وي دوی په هیڅ حالت کی په دی نه مغروره کیږي بلکه هروخت ورسره ددی غم وي چی هسي نه دا دحالت لیري اوکم نه سي ، او ددی دُعاګاني غواړي چی دالله ﷻ ورکړي ظاهري اوباطني نعمتونه تر مرګه پوري بر قرار پاته سي ، بلکه اضافه په کې کیږي.

تردې ځای پوری دحضرت یوسف علیه السلام عجیبه اونا آشناقصه او ددی په ضمن کی د راغلو هدایتونوسلسله کومه چی په قرآن کریم کی ذکرده پوره سوه ، ددی څخه وروسته قصه په قرآن کریم یامرفوع حدیث کی ذکرنه ده ، اکثرو دتفسیر د اسرائیلي روایتونو څخه نقل کړي ده.

په تفسیرابن کثیرکی یي دحضرت حسن رحمه الله په روایت سره نقل کړی دی چی حضرت یوسف علیه السلام څه وخت ورونوڅاه ته اچولی وو نودده عمراووه۷ کاله وو بیاتیا ۸۰ کاله دپلارڅخه غائب وو اودمور او پلار دملاقات څخه وروسته درویشت ۲۳ کاله ژوندی وو اودیوسل او شلو ۱۲۰ کالوپه عمرکی وفات سو اومحمدبن اسحاق فرمایي چی داهل کتابو په روایتونوکی دي چی دحضرت یوسف علیه السلام اوحضرت یعقوب علیه السلام دجدایي زمانه څلویښت کاله وه بیادحضرت یعقوب علیه السلام مصرته دتشریف راوړوڅخه وروسته دحضرت یوسف علیه السلام سره اوولس ۱۷ کاله ژوندی وو ، ددی څخه وروسته دی وفات سو.

په تفسیرقرطبي کی دتاریخ دانانوپه حواله سرهَ ذکردی چی په مصرکی دڅلورویښتو کالو د ژوند تیرولو څخه وروسته حضرت یعقوب علیه السلام وفات سو او دوفات څخه مخکی یې حضرت یوسف علیه السلام ته وصیت وفرمایي چی زما لاش زماوطن ته ولیږه او زمادپلارحضرت اسحق علیه السلام سره مي دفن (ښخ) کړه.

سعیدبن جبیر رحمه الله فرمایي چی حضرت یعقوب علیه السلام یې دسال دلرګي په تابوت کی کښیښوی ، بیت المقدس ته یې یو وړی ، په دی وجه په عامو یهودوکی دا رسم شروع سو چی خپل مړی دلیري لیري څخه بیت المقدس ته وړي اودفن کوي یې ، دحضرت یعقوب علیه السلام عمر دوفات په وخت کی یوسل اووه څلویښت ۱۴۷ کاله وو.

حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه فرمایي هرکله چی حضرت یعقوب علیه السلام سره دخپل اولاد مصرته داخل سو

، نو د دوی شمیر پر اووه (۹۳) کم سلو ښځو او نرو باندی مشتمل وو اوکله چی دا اولاد دیعقوب ﷺ یعنی بني اسرائیل حضرت موسی ﷺ سره دمصرڅخه ووتل نو د دوی شمیرشپږ لکه اویا زره ۲۷۰۰۰۰ وو (قرطبي او ابن کثیر)

داذکر اول سوی دی چی دمخکني عزیز مصر دوفات څخه وروسته دمصر باچادحضرت یوسف ﷺ واده دزلیخاسره کړی وو، دتورات اواهلِ کتابوپه تاریخ کی دی چی ددی چی دحضرت یوسف ﷺ دوه هلکان افرائیم اومنشااویوه لور رحمت بنت یوسف پیدا سوی وه، درحمت نکاح دحضرت ایوب ﷺ سره وسوه او د افرائیم په اولادکی یوشع بن نون پیدا سو کوم چی دحضرت موسی ﷺ ملګری وو. (مظهري)

دحضرت یوسف ﷺ انتقال دیوسل اوشلو ۱۲۰ کالوپه عمرکی وسو اوددریای نیل پرغاړه دفن کړل سو.

ابن اسحاق دحضرت عُروه ابن زبیر ﷺ په روایت سره بیان کړی دی چی کله حضرت موسی ﷺ ته حکم وسو چی بني اسرائیل روان کړه دمصرڅخه یې وباسه نو دوحی په ذریعه ده ته حکم وسوچی دحضرت یوسف ﷺ لاش په مصرکی مه پرېږده دی دځان سره شام ته یوسه او دده دپلارنیکه په خواکی یې دفن کړه ددی حکم مطابق حضرت موسی ﷺ تلاش شروع کي ، دده قبریې پیداکي ، چی دسنګ مرمرو په تابوت کی وو دی یې دځان سره کنعان فلسطین ته یو وړی اودحضرت اسحاق اویعقوب ﷺ په خوا کی یې دفن کي (مظهري)

دحضرت یوسف ﷺ څخه وروسته دعمالیق قوم فراعنه پرمصرمسلط سو اوبني اسرائیل د دوی په حکومت کی اوسیدل دحضرت یوسف ﷺ پر دین قائم وو مګر دوی یې غیر ملکي ګڼل په دی وجه به یې ورته قسم قسم تکلیفونه رسول تردی چې دحضرت موسی ﷺ په ذریعه الله ﷻ دوی ددی عذاب څخه خلاص کړل (مظهري)

(هدایتونه او احکام)

په ذکر سوو آیتونوکی یوه مسئله خو دا معلومه سوه چی دمور اوپلارتعظیم اوتکریم واجب دی لکه چی دحضرت یوسف ﷺ د واقعي څخه ثابته سوه.

دویمه مسئله ورڅخه دامعلومه سوه چی دحضرت یوسف ﷺ په شریعت کی دتعظیم سجده جائزه وه، په دی وجه موراوپلاراوورونویې سجده وکړه، مګرپه شریعت محمدی ﷺ کی سجده دخاص عبادت نښانه ګرځول سوی ده دغیرالله دپاره حرامه سوی ده ، په قرآن مجید کی فرمایي، لَاتَسْجُدُوالِلشَّمْسِ وَلَالِلْقَمَرِ او په حدیث کی دی چی حضرت معاذ ﷺ هرکله شام ته ولاړی اوهلته یې ولیدل چی نصاری خپلو بزرګانو ته سجدي کوي نوچی بیرته راغی دنبی کریم ﷺ په مخکي سجده وکړه حضور ﷺ منع کي او ورته یی و فرمایل چی کله ماچاته سجده کول جائز ګڼلای ، نو ښځو ته به می ویلای چی خپل خاوند ته سجده کوي. دغه ډول حضرت سلمان فارسي ﷺ ده صلی الله علیه وسلم ته سجده کول وغوښتل نو دوی وفرمایل ،لَا تَسْجُدْ لِیْ یَاسَلْمَانُ وَاسْجُدْ لِلْحَيِ الذِیْ لَا یَمُوْتُ : یعنی ای سلمانه ماته سجده مه کوه ، بلکه سجده صرف هغه ذات ته کوه کوم چی حی قیوم دی چی هیڅکله ورته فنا نسته (ابن کثیر)

ددی څخه معلومه سوه چی هرکله نبی کریم ﷺ ته دتظیم سجده جائزنه ده نوبل بزرګ یاپیر ته څنګه جائزه

کیدای سي د، هٰذَا تَأْوِيْلُ رُءْيَايَ : څخه معلومه سوه چي دخوب تعبیرځیني وخت ډیره زمانه وروسته ظاهریږي لکه په دی واقعه کی چي څلویت (۴۰) یا اتیا (۸۰) کاله وروسته ښکاره سو (ابن جریر، ابن کثیر) د، قَدْ اَحْسَنَ بِيْ : څخه ثابته سوه چي کوم سړی په څه مرض یامصیبت کی اخته سي بیاددی څخه نجات پیدا کوي نو پیغمبري سنت دا دی چي په نجات دي شکر ادا کړی او دمرض اومصیبت ذکر هیر کړي.

د، اِنَّ رَبِّيْ لَطِيْفٌ لِّمَا يَشَآءُ : څخه معلومه سوه چي الله ﷻ دکوم کار اراده وفرمایي دده دپاره داسی باریک اوپټ تدبیرونه اوسامان جوړکړی چي دچاپه وهم اوګمان کی هم نه راځي.

په، تَوَفَّنِيْ مُسْلِمًا : کی حضرت یوسف ؑ په ایمان او اسلام باندی دمرګ دعاغوښتی ده، ددې څخه معلومه سوه چي په خاصو حالاتوکی دمرګ دعاغوښتل منع نه دی، اوپه صحیح احادیثوکی چي بې کومه دمرګ آرزو منع فرمایلی ده ددی حاصل دا دی چي ددنیادتکلیفونو څخه وبیریږي اوپه بې صبري سره مرګ غواړي دا جائز نه دی نبی کریم ﷺ فرمایي چي یو سړی دي دڅه مصیبت په وجه دمرګ آرزو نه کوي که غواړي نو داسی دي ووایي چې یا الله ﷻ ماته ترڅو پورې چي ژوند غوره وي ترهغه وخته پوری مي ژوندی وساتي اوکله چي زمادپاره مرګ غوره وي نوماته بیاهغه وخت مرګ را کړي.

ذٰلِكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ الْغَيْبِ نُوْحِيْهِ اِلَيْكَ ۚ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ اَجْمَعُوْٓا

دا خبرونه دغیب دي چي لیږو یې مونږ تا ته او ته نه وې د دوی سره کله چي دوی مقرر کی

اَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُوْنَ ﴿۱۰۲﴾ وَمَآ اَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ

خپل کار اوفریب یې کوی، او اکثر خلق نه دی یقین کوونکی

بِمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۰۳﴾ وَمَا تَسْــَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ ۭ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ

که څه هم ته خومره غواړې، او ته نه غواړې د دوی څخه په دی څه بدله، نه دی دا مګر نصیحت دی

لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۰۴﴾ وَكَاَيِّنْ مِّنْ اٰيَةٍ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ يَمُرُّوْنَ

ټول عالم ته، او ډیری نخښی دی په اسمانونو او په مځکو کی چي دوی تیریږي

عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُوْنَ ﴿۱۰۵﴾ وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ

په هغوی او دوی په کی فکر نه کوی، او نه دی ایمان را وړونکی ډیر خلق په الله

اِلَّا وَهُمْ مُّشْرِكُوْنَ ﴿۱۰۶﴾ اَفَاَمِنُوْٓا اَنْ تَاْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِّنْ

مګر شرک ورسره هم کوی، ایا بې بیری سول ددې څخه چي راسی دوی ته یوپټونکی افت

عَذَابِ اللّٰهِ اَوْ تَاْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَّهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿۱۰۷﴾

د عذاب دالله يا راسي دوى ته قيامت ناخاپه او دوى خبر نه وى.

قُلْ هٰذِهٖ سَبِيْلِيْٓ اَدْعُوْٓا اِلَى اللّٰهِ ۣ عَلٰي بَصِيْرَةٍ اَنَا وَمَنِ

ووايه دا زما لار ده بلم خلق دالله طرف ته بنه په پوهه سره زه او څوك چي

اتَّبَعَنِيْ ۭ وَسُبْحٰنَ اللّٰهِ وَمَآ اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿۱۰۸﴾ وَمَآ

ما سره دى او الله پاك دى او زه نه يم دشرك جوړونكو څخه او څومره

اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُّوْحِيْٓ اِلَيْهِمْ مِّنْ اَهْلِ الْقُرٰى ۭ

چي ليږلي دى مونږ تاڅخه مخكي دغه تول سړي وو چي وحي ليږلي وه مونږ دوى ته دكلو سيدونكي وو

اَفَلَمْ يَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ

نو آيا دا خلق نه دى تلي په ملك كي چي ليدلي يې وى چي څنګه سو انجام دهغو خلقو كوم چي

مِنْ قَبْلِهِمْ ۭ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ اتَّقَوْا ۭ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿۱۰۹﴾

د دوى څخه مخكي وو او داخرت كور خو بنه دى، دپرهيز كوونكو دپاره، آيا پس اوس هم نه پوهيږي.

تفسير: دا قصه (كومه چي لوړه بيان سوه ستاپه اعتبارسره) دخبرونو دغيبو څخه ده (څكه چي ستا سره څه ظاهري ذريعه ددى دپوهيدو نه وه صرف) مونږ دوحي په ذريعه سره تاته دا قصه بنيو او (دا ظاهره ده چي) ته د دوى (ورونو ديوسف ﷺ) سره هغه وخت موجود نه وي كله چي دوى خپله اراده (ديوسف ﷺ څاه ته دغورځولو) پخه كړى وه او هغو (ددى متعلق) تدبيرونه كول (تاته يي ويل چي دي داسي بيايو او داسي ورسره كوو وغيره اودغه شان دا خبره يقيني ده چي تادچاڅخه دا قصه اوريدلي هم نه ده پس دا صفادليل دى دنبوت او ددې چي تاته وحي كيږي) او (سره ددى چي ستاپرنبوت دليلونه قائم دي) اكثره خلق ايمان نه راوړي كه څه هم چي هر څومره ستازړه غواړي او (د دوى په ايمان نه راوړو سره ستاڅه نقصان نسته څكه چي) ته د دوى څخه پردى (قرآن) څه معاوضه خو نه غواړي (چي دا احتمال په كي دوى قرآن قبول نه كړى نوستامعاوضه به فوت سي) دا (قرآن) خوصرف دټولي دنيادخلقو دپاره يونصيحت دى (چي څوك يي نه مني نو نقصان به دهغه خپل وي) او (لكه څنګه چي دا خلق دنبوت څخه منكردي، دغه شان سره ددليلونو دتوحيد څخه هم منكر دي چنانچي) ډيري نښاني دي (پرتوحيد دلالت كوونكي)

په آسمانونو کی (لکه ستوري وغیره) او په مځکه کی (لکه عناصر وغیره) چی دوی پر تیریږي (یعني ویني یې) او هغوي ددی طرف ته (یوه ذره) توجه نه کوي (یعني دلیل نه په نیسي) او اکثره خلک کوم چی خدای ﷻ مني نو داسی چی شرک هم کوي (پس بغیر دتوحید څخه دخدای ﷻ منل په مثل دنه منلو دي پس دا خلق دالله ﷻ سره هم کفر کوی اودنبوت سره هم کفر کوی) پس ایا (دالله ﷻ او درسول څخه د انکار سره) بیاهم ددی خبري څخه مطمئن سوی دی چی پر دوی دخدای ﷻ دعذاب یو داسی آفت راسي چی دوی په کی ګیر سي یاپر دوی ناڅاپه قیامت راسي او دوی (دمځکی څخه) په خبرهم نه وي (مطلب دا دی چی مقتضادکفرعذاب دی برابره خبره ده که په دنیا کی نازل سي یادقیامت په ورځ واقع کیدونکی وي ، دوی ته بیریدل اوکفر پریښوول په کار دی) ته ووایه چی زه دخدای ﷻ طرف ته په داسی طورباندی بلنه ورکوم چی زه (دتوحید اودخپل رسالت) په دلیل باندی قائم یم زه هم اوزماملګري هم (یعني زماسره هم دتوحید او رسالت دلیل دی اوزماملګروهم په دلیل سره په ما ایمان راوړی دی زه دبې دلیله خبري طرف ته څوک نه را بولم دلیل واوری او پوه سی ، پس خلاصه دطریقي دا سوه چی خدای ﷻ یو دی او زه رسول یم) او الله ﷻ (دشرک څخه) پاک دی او زه (دا طریقه قبلوم او) دمشرکانو څخه نه یم او (دوی چی پرنبوت کومه شُبه کوي چی نبی فرشته په کار ده محض مهمله خبره ده ځکه چی) مونږ ستاڅخه مخکي مختلفو کلوته چی څومره (رسولان) لیږلي دي تول انسانان وه چی دوی ته مونږ وحي لیږله (یوه هم په کی ملائکه نه وه کوم چې دوی ونه منل اوهم دغسې مهملې شبهې یې کولی دوی ته سزاګاني ورکړل سوی دغه شان به دوی ته هم سزا ورکړل سي که په دُنیاکی وي اوکه په آخرت کي وي اودا خلق چی کوم بې فکره دي) نو آیا دا خلک په ملک کی (یوځای) تللی او ګرځیدلی نه دي چی (په خپلو سترګوسره) یې لیدلی وای چی ددغوخلکوڅه (بد) انجام سو کوم چی د دوی څخه مخکی (کافران تیرسوی دي او (یادساتئ چی دکومې دُنیاپه محبت کی تاسی بې هوښه سوی یاست اوکفر مو اختیارکړی دی دا دُنیافاني اوبې کاره ده) البته آخرت دهغوخلکودپاره ډیرغورشي دی کوم چی (دشرک وغیره څخه) ځان ساتي (اوتوحید اوفرمانبرداري اختیاروي) نو آیا تاسی دومره هم نه پوهیږئ (چی فاني اوبې حقیقته شی ښه دی او که باقی او پائیدار)

(معلومات او مسئلي)

په دی آیتونو کی دحضرت یوسف ﷺ دپوره قصې بیانولوڅخه وروسته اول نبی کریم ﷺ ته خطاب دی.

ذَٰلِكَ مِنْ أَنبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ: یعنی دا قصه دغیبو دهغوخبرونو څخه ده کوم چی مونږپه ذریعه د وحی تاته ښیو ته دحضرت یوسف ﷺ د ورونو سره موجود نه وي ،. کله چی هغوي دحضرت یوسف ﷺ ځاه ته اچول مقررکړل او ددی دپاره یې تدبیرونه کول ، ددې اظهارڅخه مقصد دا دی چی دحضرت یوسف ﷺ دا قصه په پوره تفصیل سره صحیح صحیح بیانول ستادنبوت او وحی واضح دلیل دی ځکه چې دا قصه ستا دزماني څخه په زرګونو کاله مخکی ده نه ته هلته موجود وي چی تا لیدلی وای او بیانوي یې اونه تا دچا څخه تعلیم حاصل کړی دی ، چی دتاریخ کتابونه ګوري یایې دچاڅخه آوري بیانوي یې نو دی وجه بغیر دوحی څخه بله لار ددی دعلم نسته.

قرآن کریم دلته صرف پر دومره خبره بس والي وکي چې ته هلته موجود نه وي ، د بل سړي څخه یا کتاب څخه ددې دعلم نه حاصلیدو ذکر یې ځکه ضروري نه دی ګڼلی چې ټول عرب پوهیدل چې نبی کریم ﷺ اُمي دی ده دچاڅخه لیکل اولوستل نه دي حاصل کړي او دا هم ټولوته معلومه وه چې ده ټول عمرپه مکه مکرمه کې تیرکړی دی ، دشام دملک یوسفر یې دخپل اکا ابوطالب سره کړی وو ، چې په هغه کې یې د لارې څخه بیرته تشریف راوړی ، دریم سفر یې دتجارت دپاره وکي چې یو څو ورځې کار یې وکي ، اوبیا واپس سو په دې سفرکې یې هم دچاعالم سره ملاقات نه دی سوی اونه یې دځه علمي اداري سره تعلق پاته سوی دی په دې وجه یې دلته ددې د ذکر کولو ضرورت ونه ګڼی او په قرآن کریم کې یې بل ځای ددې هم ذکر فرمایلي دي ، مَاكُنتَ تَعۡلَمُهَآ أَنتَ وَلَا قَوۡمُكَ مِن قَبۡلِ هَٰذَا : یعنی دقرآن دنزول څخه مخکې دا واقعات نه تا پیژندل اونه ستاقوم .

امام بغوي رحمه الله فرمایي چې یهودو او قریشو په جمع د آزمائش دپاره د نبی کریم ﷺ څخه دا سوال کړی وو چې که ته په خپله دعوه دنبوت کې ربښتیني یې نو دحضرت یوسف عليه السلام واقعه وښیه چې څه وه اوڅه رنګه وه ؟ هرکله چې دوی صلی الله علیه وسلم ورته دالله ﷻ په وحی سره دا هرڅه بیان کړل او دوی بیاهم پرخپل کفر او انکار پاته سول نو نبی کریم ﷺ ته صدمه ورسیده پردی باندې په راتلونکي آیت کې یې وفرمایل چې ستادنبوت او رسالت ددلیلونو واضحه کیدو باوجود ډیر خلق ایمان را وړونکی نه دي که ته هر څومره کوشش وکي مطلب دا دی چې ستا کار تبلیغ او د اصلاح کوشش دی ددې کامیاب جوړول نه ستاپه اختیارکی دی نه ستاپرذمه دی نه تا ته پردې باندې خفګان په کار دی ددې څخه وروسته فرمايي .

وَمَا تَسۡـَٔلُهُمۡ عَلَيۡهِ مِنۡ أَجۡرٍۚ إِنۡ هُوَ إِلَّا ذِكۡرٞ لِّلۡعَٰلَمِينَ ، یعنی ته چې څه دوی ته دتبلیغ کولو اوپرصحیح لاره باندې د راوستلو کوشش کوي پردې ددې خلقوڅخه څه معاوضه خونه غواړې چې ددې په وجه سره دوی ته په آوریدو یامنلوکی څه دسواري وي ، بلکه ستاکلام خوخالصه خیرخواهي اونصیحت دی ددنیاد ټولوخلقو دپاره، په دې کی دې طرف ته هم اشاره کیدای سي، چې هرکله په دې کوشش سره ستامقصد څه دُنیوي نفع نه ده بلکه د آخرت ثواب او دقوم خیر خواهي ده ، نو دغه مقصد ستاحاصل سو بیاته ولی غمګین کیږي .

وَكَأَيِّن مِّنۡ ءَايَةٖ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ يَمُرُّونَ عَلَيۡهَا وَهُمۡ عَنۡهَا مُعۡرِضُونَ : یعنی دا خلق صرف دا نه ده چې دیو ناصح نصیحت په ضد اوعناد سره نه آوري بلکه د دوی خو دا حال دی چې دالله ﷻ دکامل قدرت چې کومې ښکاره نښاني په آسمانونو اومځکه کی هر وخت لیدل کیږي پردې باندې هم دوی په غفلت اومخ اړولو سره تیریږي ، ګرسره فکر ورته نه کوي چې دا دچادقدرت اولویي نښاني دي په آسمان اومځکه کی دحق تعالی دخدایي اوحکمت اوقدرت بې شمیره نښاني دي ، په دې کی دا هم دی چې پرتیرو قومونوکوم عذاب را غلی دی او د دوی چپه سوی او برباد سوی کلي دوی په سترګو ویني مګر ددې څخه هم څه عبرت نه اخلي .

دا بیان خو دداسې خلقو وو کوم چې دخدای ﷻ دوجود او دده دحکمت اوقدرت قائل نه دی ، مخکې د هغو بیان دی کوم چې دالله ﷻ دوجود خوقائل دی مگر دده سره په خدایی کی نور شریکوي فرمایي ،

وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ : یعنی په دوی کی چې کوم خلق پرالله ﷻ ایمان هم راوړي نودغه هم د شرک سره یعنی دالله ﷻ په علم ارقدرت وغیره صفتونوکی نورشریکوي کوم چې سراسرظلم اوجهل دی .

ابن کثیر رحمه الله فرمایي چې ددی آیت په معنی کی هغه مسلمانان هم دا خل دي کوم چې د ایمان باوجودپه مختلف قسم شرک کی اخته دي په مسند احمدکی دي چې نبی کریم ﷺ فرمایي چې زماپرتاسي دځه شي بیره ده په هغه کی دټولوځخه زیات خطرناک شرک اصغر دی صحابه وُ رضی الله عنهم پوښتنه وکړه نو وي فرمایل چې ریاشرک اصغر دی دغه شان په یوحدیث کی یې په غیرالله قسم اخیستلوته شرک فرمایلي دي (ابن کثیر دترمذی ځخه) دالله ﷻ ځخه ماسوا دبل چا نذرمنل هم دفقهاء په اتفاق سره په دی کی شامل دی .

ددی وروسته د دوی پرغفلت اوجهالت باندئ د افسوس اظهاردی چې دا خلق دخپل انکار اوسرکښې باوجود ددی خبري ځخه څنگه بې فکره سول چې پر دوی دالله ﷻ دطرف ځخه څه حادثه دعذاب راځي یا ناڅاپه پر دوی قیامت راسي او دوی ددی دپاره تیار نه وي .

قُلْ هَٰذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ : یعنی ته خلقو ته ووایه چې (تاسی یې منی اوکه یې نه منی) زماخو دا طریقه اومسلک دی چې خلقوته په پوهه اویقین سره دالله ﷻ طرف ته دعوت ورکوم زه هم اوهغه خلق هم کوم چې زماتابعداري کوونکی دي ، مطلب دا دی چې زمادا دعوت پرځه سرسري نظرسره مبنی نه دی بلکه دپوره پوهې اوعقل اوحکمت ثمره ده په دی دعوت اوبصیرت(پوهه) کی نبی کریم ﷺ خپل تابعداران اوپیروکارهم شامل کړی دي ، حضرت ابن عباس رحمه الله فرمایي چې ددی ځخه مراد صحابه کرام رضی الله عنهم دي کوم چې درسالت دعلمونو خزانې اودالله ﷻ سپایان دي ، حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه فرمایي چې دنبی کریم ﷺ صحابه ددی تول امت غوره خلق دي دکومو زړونه چې پاک اوعلم یې ژور دی ، دتکلیف په دوی کی نوم نسته ، الله ﷻ دوی دخپل رسول د مجلس اوخدمت دپاره منتخب کړي دي ، تاسی د دوی اخلاق عادتونه اوطریقه ازده کړئ ، ځکه چې دوی پرسیده لاره باندی دي .

او دا معنی یې هم کیدای سي چې (من اتبعني) عام وي دهرهغه سړي دپاره کوم چې ترقیامته پوری درسول ددعوت امت ته درسولو په خدمت کی مشغوله وي، کلبي او ابن زید فرمایي چې ددی آیت ځخه دا هم معلومه سوه چې کوم سړی دنبی کریم ﷺ دتابعداري دعوه کوي پرده لازم دی چې دده صلی الله علیه وسلم دعوت په خلقو کی خپور کي او دقرآن تعلیم عام کړي (مظهري)

وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ: یعنی دشرک ځخه پاک دی الله ﷻ او زه په شرک کوونکوکی نه یم ، لوړ چونکه دا ذکر را غلی دی ، چې اکثره خلق کله چې پرالله ﷻ ایمان هم راوړي نو ددې سره شرک جلي

یاخفي هم یوځای کوي په دی وجه یې ددعوت مطلب دا نه دی چې زه خلق خپل بندګان جوړ کړم ، بلکه زه په خپله هم د الله ﷻ بنده یم اوخلقوته هم ددی بندګي طرف ته دعوت ورکوم البته په حیثیت دداعي په ما ایمان راوړل فرض دی پردی چې دمکي مشرکانوکومه دا شُبه پیش کوله چې دالله ﷻ رسول او قاصد خو انسان نه بلکه ملائکه په کار ده ددی جواب په راتلونکی آیت کی داسی فرمایي .

وَمَآاَرْسَلْنَامِنْ قَبْلِكَ اِلَّارِجَالًانُوحِيٓ اِلَيْهِمْ مِنْ اَهْلِ الْقُرَى : یعنی د دوی دا خیال بې بنیاد اولغوه دی چې دالله ﷻ رسول اوپیغمبر ملائکه په کار ده انسان نه سي کیدای ، بلکه معامله برعکس ده چې د انسانانو دپاره دالله ﷻ رسول همیشه انسان راغلی دي ، البته دعامو انسانانوڅخه د دوی دا فرق وي چې دوی ته سیده په سیده دحق تعالی وحی اوپیغام راځي او دا دچا دکوشش اوعمل نتیجه نه وي الله ﷻ په خپله دخپلو بندګانو څخه څوک چې مناسب ګڼي ددی کار دپاره یې منتخب کوي او دا انتخاب دداسې خاصو کمالي صفتونو پر بنا باندی وي کوم چې په عامو انسانانو کی نه وي .

مخ ته دغو خلقو ته خبرداری دی کوم چې دالله ﷻ طرف ته دبلونکی او درسول دهدایتونو خلاف ورزي کوي هغوي دالله ﷻ عذاب ته دعوت ورکوي فرمایي .

اَفَلَمْ يَسِيْرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَدَارُالْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ اتَّقَوْا اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ: یعنی آیا دا خلق په مځکه کی نه ګرځي چې دوی ته دتیرو قومونو حالات معلوم سي چې درسولانو څخه انکار دوی کوم بد انجام ته ورسول؟ لیکن دا خلق ددنیا په ظاهري راحت او ښائست کی مست سوی دي آخرت یې هیرکړی دی حال دا دی چې دپرهیزګارانو دپاره آخرت ددی دنیاڅخه زیات غوره دی آیاددی خلقو دومره عقل هم نسته چې ددنیادا څو ورځي راحت د آخرت په دائمي اومکملو نعمتونو او راحتونو باندی غوره کوي .

(احکام او هدایتونه)

(دغیب په خبرونو اوعلم غیب کی فرق)

مِنْ اَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ اِلَيْكَ : دا ټول هرڅه دغیب دخبرونوڅخه دی کوم چې مونږ تاته دوحی په ذریعه ښیو دا مضمون تقریباً په دی الفاظو سره په سورت آلِ عمران کی په آیت ۴۴، کی دحضرت مریم ﷺ په قصه کی راغلی دی ، ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ اِلَيْكَ: اوپه سورة هود آیت ۴۸، کی دحضرت نوح ﷺ دواقعی متعلق راغلی دی ، تِلْكَ مِنْ اَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا اِلَيْكَ .

په دی آیتونوکی یوه خبره خو دا معلومه سوه چې الله ﷻ خپلو انبیاء علیهم السلام ته ډیر دغیب دخبرونه دوحي په ذریعه ښیي، خاصکر زمونږ نبی کریم ﷺ ته ددی غیبو دخبرونو خاصه حصه ورکړل سوی ده کومه چې دټولو تیرو پیغمبرانو څخه زیاته ده، دا وجه ده چې نبی کریم ﷺ امت ته ترقیامته پوری دکیدونکو ډیرو واقعاتو دتفصیل یا اجمال سره معلومات ورکړی دی ، دحدیثو په کتابونوکی دکتاب الفتن ټول حدیثونه ددی څخه ډک دي .

عام خلق چونکه علم غیب صرف دا ګڼي چې یو سړی دغیبو دخبرونو څخه په یو ډول سره خبر سي او دا

صفت په نبی کریم ﷺ کی په کامله درجه موجود دی ، په دی وجه خیال کوي چې نبی کریم ﷺ عالم غیب وو. مګر قرآن کریم په صفالفظونو کی اعلان فرمایلي دي ، لَايَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّااللهُ : ددی څخه معلومیږي چی عالم غیب ماسوا دخدای ﷻ څخه بل هیڅوک نه سي کیدای ، علم غیب دالله ﷻ خاص صفت دی ، په دی کی یو رسول یاملائکه شریک ګڼل دوی دالله ﷻ سره دبرابرولو مترادف او د عیسایانو عمل دی ، کوم چی رسول ته دخدای زوی اوپه خدایی کی شریک وایي ، دقرآن کریم ددی ذکر سوو آیتونو څخه دمعاملي پوره حقیقت واضح سو چی علم غیب خوصرف دالله ﷻ خاص صفت دی اوعالم الغیب صرف الله ﷻ دی البته دغیبو ډیر خبرونه الله ﷻ خپلو رسولانو ته په ذریعه دوحی ښیي ، دی ته دقرآن په اصطلاح کی علم غیب نه سي ویل کیدای . اوعوام چونکه په دی بارک فرق نه پوهیږي په دی وجه دغیبو خبرونو ته علم غیب وایي ، اوهرکله چی دقرآني اصطلاح مطابق دغیرالله څخه دعلم غیب دنفي ذکر کول کیږي نو ددی څخه اختلاف کوي چی حقیقت یی تردی څخه زیات نسته چی .

اختلاف خلق از نام اوفتاد ۔۔۔ چون بمعمنی رفت آرام اوفتاد

یعنی په نوم سره دخلقو اختلاف راغی خو هرکله چی یې پرمعنی باندی غور وسو نو ټول په ارام سول .

وَمَآأَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّارِجَالًا نُوحِيٓ إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ: په دی آیت کی دالله ﷻ درسولانو متعلق دلفظ درجالاً څخه معلومه سوه چی رسول همیشه سړي وي ښځه نبي نه شي کیدای .

امام ابن کثیر رحمه الله دجمهورو علماؤ دا قول نقل کړی دی چی الله ﷻ یوښځه نبی نه ده جوړه کړي ، ځینی عالمانو دیوڅوښځو متعلق دنبي کیدو اقرار کړی دی مثلاً دحضرت ابراهیم علیه السلام دبي بي ساری او دحضرت موسی علیه السلام دمور اوحضرت مریم علیها السلام مور دحضرت عیسی علیه السلام ځکه چی ددی درو سره بیبیانو متعلق په قرآن کریم کی داسی الفاظ موجود دي چی دهغو څخه معلومیږي چې دخدای ﷻ په حکم سره ملائکو د دوی سره خبري کړي دي او خوشخبري یې ورته اورولی دی یاپه خپله دوی ته په وحی الهي سره څه خبره معلومه سوی ده ، مګر دجمهورو علماؤ په نزد ددې درو سره بیبیانو بزرګي اودالله ﷻ په نزد د دوی لویه درجه خوثابتیږي مګر دوی فرمایي چی صرف دا الفاظ د دوی دنبوت او رسالت دپاره کافي ثبوت نه دی .

او په دی آیت کی دلفظ د(أَهْلِ الْقُرَىٰ) څخه معلومه سوه چی الله ﷻ خپل رسولان په عام طور سره د شارونو او کلو د اوسیدونکو څخه لیږی دصحراؤ او ځنګل د اوسیدونکو څخه رسولان نه وي ، ځکه چی دصحراؤ او ځنګلواو سیدونکی په عام طور سره سخت مزاجه او په عقل اوپوه کی کامل نه وي ، (ابن کثیراوقرطبي وغیره)

حَتَّىٰٓ إِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوٓا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا

تردی چی هرکله نا امیده سول ، رسولان اوخیال یی وکی چی دوی ته درواغ ویل سوی وو

جَآءَهُمْ نَصْرُنَا ۙ فَنُجِّيَ مَنْ نَّشَآءُ ؕ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ

اورسیدی دوی ته مدد زمونږ، بیا محفوظ کړل کوم چی چی مونږ غوښتل ، او نه واپس کیږي عذاب زمونږ دقوم

الْمُجْرِمِيْنَ ﴿۱۱۰﴾ لَقَدْ كَانَ فِيْ قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّاُولِي الْاَلْبَابِ ؕ

گناهگار څخه ، البته د دوی په حالاتو باندی خپل حالات قیاس کول دی عقل والا وو لره ،

مَا كَانَ حَدِيْثًا يُّفْتَرٰى وَلٰكِنْ تَصْدِيْقَ الَّذِيْ بَيْنَ يَدَيْهِ

څه جوړه سوی خبره نه ده او لیکن موافق دی دهغه کلام کوم چی دده څخه مخکې دی

وَتَفْصِيْلَ كُلِّ شَيْءٍ وَّهُدًى وَّرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿۱۱۱﴾

او بیان دی دهر یو شی او هدایت او رحمت دهغو خلقو دپاره کوم چی ایمان راوړی

لنډتفسیر: (که ستاسو په کفارو باندی دتاخیر دعذاب په وجه دا شک وي چی عذاب نه راځي نو دا ستاسی غلطي ده په دی وجه چی دتیرو امتونو کفاروته هم لوی لوی مُهلتونه ورکړل سوی وه) تردی پوری چی (دمهلت دمودی د اوږدوالي په وجه) پیغمبر (ددی خبري څخه) مایوسه سو (چی مونږ دالله ﷻ دطرف څخه پرکفارو دعذاب راتلو دوعدي چی کوم وخت په خپل قیاس او اندازي مقررکړی وو چی په دغه وخت به پرکفارو عذاب راسي زمونږ غلبه اوحقوالی به واضح سي) او د دوی (پیغمبرانو) په گمان غالب سو چی (دالله ﷻ د وعدي په وخت مقررولو کی) زمونږ پوهي غلطي وکړه (چی بغیر دنص څخه محض په قرینو سره یادالله ﷻ دمدد د ژر راتلو په خواهش سره مونږ دا وخت مقررکی حال دا دی چی وعده مطلقه ده ، د داسی مایوسی په حالت کی) دوی ته زمونږ مدد ورسیدی (هغه مدد داسی چی پرکفارو عذاب راغی) یا (ددغه عذاب څخه) مونږ څوک چی غوښتل هغوی مو محفوظ کړل (مراد ددی څخه مؤمنان دي) او (په دی عذاب سره کفارهلاک کړل سول څکه چی) زمونږ عذاب دمجرمانو څخه نه په څنگ کیږي (بلکه په دوی خامخاواقع کیږي ، که څه هم وروسته وي ، نو دا دمکي کفار دي په دی نه دوکه کیږي) په دی (د انبیاء علیهم السلام اوتیرو امتونو په) قصوکی دپوهه خلقو دپاره (لوی) عبرت دی (کوم چی ددی څخه عبرت حاصلوي چی دحکم منلو دا انجام دی او دنافرماني دا انجام دی) دا قرآن (په کوم کی چی دا قصي دي) څه دخانه جوړه سوی خبره خو نه ده (چی عبرت نه ورڅخه حاصلیږي) بلکه ددی څخه مخکي چی کوم آسماني کتابونه (نازل) سوی دي دا دهغو تصدیق کوونکی دی او دهري (ضروري) خبري تفصیل کوونکی دی او د ایماندارو دپاره ذریعه دهدایت اورحمت دی (نو په داسی کتاب کی چی دعبرت مضامین په کی وي عبرت ورڅخه حاصلول په کار دي)

(معلومات او مسئلې)

په تیرو آیاتونوکی د انبیاء علیهم السلام دلیږلو اودحق ددعوت ورکولو ذکر او انبیاء علیهم السلام متعلق دځه شبهاتو جواب ورکړل سوی وو په دی ذکر سوو آیتونوکی په اولنی آیت کی پردی خبرداری ورکړل سوی دی چی داخلق د انبیاء علیهم السلام دمخالفت پربد انجام باندی نظرنه کوي ، که دوی لږځه غور فکر او دخپل ګیرچاپیرو ښارونو اوځایونو پرتاریخ نظر واچوئ ، نو دوی ته به معلومه سي چی د انبیاء علیهم السلام دمخالفت کوونکو بد انجام په دی دُنیا کی څومره سخت سوی دی ، دحضرت لوط ﷺ دقوم کلی سرچپه کړل سو ، قوم عاد اوثمود په قسم قسم عذابونو نیست اونابود کړل سو ، او د آخرت عذاب ددی څخه زیات سخت دی ، په دویم آیت کی هدایت سوی دی چی ددنیاتکلیف او راحت خو په هرحال یوځو ورځي دی اصل فکر د آخرت په کار دی کوم ځای چی قیام همیشه او رنځ او راحت هم همیشه دی او وي فرمایل چی د آخرت برابریدل په تقوی باندی دی چی معنی یې دټولو شرعي احکامو پابندي کول دي .

په دی آیت کی دتیرو رسولانو او د دوی د امتونو دحالاتو څخه موجوده خلق خبرول وو ، په دی وجه په راتلونکي آیت کی یې د دوی یو شک لیری کي ، هغه دا چی اکثرو خلقو دنبی کریم ﷺ څخه دالله ﷻ دعذاب څخه دبیرولو ذکر دزماني څخه اوریدی اوځه عذاب راتلل یې نه لیدی ، په دی سره د دوی همتونه زیاتیدل چی که څه عذاب راتلی نو تر اوسه به راغلی وای په دی وجه فرمایي چی الله ﷻ په خپل رحمت اوحکمت بالغه سره ډیر واره مجرمانو ته مهلت ورکوي او دا مهلت ډیرکله ډیر اوږد هم سي چی ددی په وجه سره دمجرمانو زړه ورتیا زیاتیږي او پیغمبرانو ته یوقسم پریشاني پیښیږي ارشاد فرمایي

حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْأَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّيَ مَنْ نَشَاءُ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ :

یعنی د تیرو امتونو نافرمانوته لوی لوی مُهلتونه ورکړل سوی وه تردی چی تر ډیري مودی پوری پر دوی دعذاب په نه راتلو سره به پیغمبر دا خیال وکي مایوسه به سو چی دالله ﷻ د اجمالي وعدي دعذاب چی کوم وخت مونږ په خپله اندازه سره په خپلو ذهنونوکی مقرر کړی وو په دی وخت کی به پر کافرانو عذاب رانه سي اودحق غلبه به ظاهره نه سي اودهغي پیغمبرانوغالب ګمان سو چی دالله ﷻ دوعدي په خپله اندازه په وخت مقررولو کی زمونږ ذهنونو غلطي کړي ده ، چی الله ﷻ خوڅه معین کړی وخت ښودلی نه وو مونږ په خاصو قرینو سره یوه موده متعینه کړي وه ددی مایوسی په حالت کی دوی ته زمونږ مدد ورسیدی هغه دا چی دوعدي مطابق پرکفارو عذاب راغی ، بیا ددی عذاب څخه چی څوک مونږ غوښتل محفوظ مو کړل ، مراد ددی څخه دا دی چی دانبیاء علیهم السلام منونکی مومنان محفوظ کړل سول اوکفار هلاک سول، ځکه چې زمونږ عذاب دمجرمانو خلقو څخه نه لیري کیږي ، بلکه خامخا پر راځي په دی وجه دمکي کفارو ته په کار دي چی په عذاب کی په وخت تیریدو سره نه دوکه کیږي .

په دی آیت کی لفظ دکُذِبُوا دمشهور قرآئت مطابق لوستل سوی دی او ددې کوم تفسیرچی مونږ اختیار کړی دی دا دټولوڅخه زیات منل سوی اوبی غباره دی چی دلفظ دکُذِبُوا مطلب دخپلي اندازي اوخیال

غلطیدل دي کوم چي یوقسم اجتهادي غلطي کیدای سي ، البته په انبیاء علیهم السلام اوپه نورو مجتهدانو کی دا فرق دی چی د انبیاء علیهم السلام څخه چی کله څه اجتهادي غلطي وسي نو الله ﷻ دوی پردی غلطي باندی قائم نه پاته کوي بلکه خبروي یې اوحقیقت ورته ښکاره کوي و دنورو مجتهدانو دا مقام نه دی ، دنبی کریم ﷺ واقعه دصلح حدیبیي ددی مضمون دپاره کافي شاهدی ده ، څکه چی په قرآن کریم کی ذکردی چی ددی واقعي بنیاد دنبی کریم ﷺ خوب دی کوم چی دوی ولیدي چی دوی صلی الله علیه وسلم سره دصحابه کرامو دبیت الله شریفي طواف کوي د انبیاء علیهم السلام خوب هم په مثل دوحی وي په دی وجه ددی واقعي کیدل یقیني سوه مګرپه خوب کی ددی څه خاص وخت او موده نه وه ښوول سوی ، نبی کریم ﷺ په خپله اندازه سره خیال وفرمایي چی په دی کال کی به داسی وسي په دی وجه په صحابه کرامو رضوان الله علیهم کی یې ددی اعلان وکي اوپه خاص شمیر سره یې صحابه کرام رضی الله عنهم دځان سره دعمری دپاره مکي مکرمي ته روان کړل لیکن دقریشو په مزاحمت سره دغه وخت دطواف اوعمري نوبت رانغی بلکه ددی مکمل ظهور دوه کاله وروسته په سنه اته ۸ هجري کی دمکي دفتح په صورت کی وسو او ددی واقعي څخه معلومه سوه چی کوم خوب دوی لیدلی وو هغه حق او یقیني وو مګر ددی وخت کوم چی په قرینو او اندازی سره نبی کریم ﷺ مقررکړی وو په دی کی غلطي وسوه مګر ددی غلطي ازاله دغه وخت وسوه .

دغه ډول په ذکرسوی آیت کی د ،قَدۡ کُذِبُوا: هم دا مطلب دی چی پرکفارو په عذاب راتلوکی وخت وارول سو اوکوم وخت چی په اندازه سره انبیاء په خپل ذهن کی مقررکړی وو ، په دغه وخت عذاب رانغی ، نو د دوی دا ګمان وسو چی مونږ په وخت مقرر کولو کی غلطي کړی ده دا تفسیر دحضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه څخه نقل دی اوعلامه طیبی رحمه الله وایي چی دا روایت صحیح دی ، څکه چی په صحیح بخاري کی ذکر دی (مظهري)

اوپه ځینو قرائتونوکی دا لفظ په شد د ذال سره (قد کذبوا) هم راغلی دی کوم چی دتکذیب مصدرڅخه جوړ دی په دی صورت کی به معنی داسی چی پیغمبرانو په کومه اندازه سره دعذاب وخت مقرر کړی وو په دغه وخت کی دعذاب په نه راتلو سره د دوي سره دا خطره پیداسوه چی اوس کوم مسلمانان دي هسی نه چی هغوي هم زمونږ تکذیب ونه کړي چی څه مونږ ویلي وه هغه پوره نه سوه په داسی حالت کی الله ﷻ خپله وعده پوره کړه پر منکرانو عذاب راغی او مومنانو ته نجات ورڅخه حاصل سو دغه ډول د دوي غلبه ظاهره سوه .

لَقَدۡ كَانَ فِي قَصَصِهِمۡ عِبۡرَةٌ لِّأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِ : یعنی ددې حضراتو په قصوکی دعقل دخاوندانو دپاره لوی عبرت دی ، ددی څخه مراد دټولو انبیاء علیهم السلام قصي کومي چی په قرآن کریم کی ذکردی و دغه هم کیدای سي اوخاص دحضرت یوسف علیه السلام قصه کومه چی په دی سورة کی بیان سوی ده دا هم څکه چی په دی واقعه کی دا خبره په پوره ډول سره ښکاره سوه چی دالله ﷻ دفرمانبردارو په څه څه شان سره تائید او مدد کیدای سي چی دڅاه څخه یې راوباسي پرتخت دباچاهي باندی اودبدنامي څخه یې راوباسي دنیک نامي انتهاء ته یې ورسوي او دمکر اوفریب کوونکو انجام ذلت او رسوایي وي.

مَا كَانَ حَدِيْثًا يُّفْتَرٰى وَلٰكِنْ تَصْدِيْقَ الَّذِيْ بَيْنَ يَدَيْهِ : يعنی نه ده دا قصه څه جوړه سوی خبره بلکه تصديق دی دهغو کتابونو کوم چی دده څخه مخکي نازل سوی دي ، څکه چی په تورات او انجيل کی هم دا قصه دحضرت يوسف ﷺ ذکر ده اوحضرت وهب بن منبه رحمه الله فرمايي دقصي څخه يو هم خالي نه دی (مظهري)

وَتَفْصِيْلَ كُلِّ شَيْءٍ وَّهُدًى وَّرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ : يعنی داقرآن تفصيل دی دهر شی ، مراد دا دی چی په قرآن کريم کی دهر هغه شي تفصيل موجود دی دکوم چی په دين کی انسان ته ضرورت وي عبادات معاملات اخلاق د ژوند تيرولو طرز اوطريقي حکومت سياست وغيره، د انساني ژوند دهر انفرادي او اجتماعي حالً متعلق احکام اوهدايتونه په دی کی موجود دی اوفرمايي چی دا قرآن هدايت او رحمت دی د ايماندارو دپاره ، په دی کی د ايماندارو تخصيص څکه وسو چی ددی نفع ايماندارو ته رسيدای سي ، د کافرانو دپاره هم که څه هم قرآن کريم رحمت او هدايت دی مگر د دوی دخپلي بدعملي اونافرماني په سبب دا رحمت او هدايت د دوی دپاره عذاب جوړ سو .

شيخ ابو منصور رحمه الله فرمايي چی په ټول سورة يوسف اوپه دی کی دحضرت يوسف ﷺ په ليکل سوی قصي سره نبی کريم ﷺ ته تسلی ورکول مقصود دی ، چی تاته کوم تکليفونه دخپل قوم دلاسه رسيږي تيرو پيغمبرانو ته هم رسيدلي دی ، ليکن آخر کار الله ﷻ خپل پيغمبران غالب کړی دی ستامعامله هم داسی کيدونکی ده .

﴿ سورة يوسف ختم سو. والحمدلله رب العلمين آمين ثم آمين ثم آمين ﴾

﴿ سورة الرعد ﴾

سُوْرَةُ الرَّعْدِ مَدَنِيَّةٌ وَّهِيَ ثَلٰثٌ وَّاَرْبَعُوْنَ اٰيَةً وَّسِتُّ رُكُوْعَاتٍ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سورة الرعد په مکه کی نازل سو اوپه دی کی دری څلويښت ۴۳ آيتونه دی اوشپږ ۶ رکوع گانی دی

شروع کوم دالله ﷻ په نوم سره چی بی حده مهربان نهايت رحم والا دی

الٓمّٓرٰ ۚ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ ؕ وَالَّذِيْٓ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ الْحَقُّ

خدای عالم دی په معنیٰ ددی :دا آيتونه دی دکتاب ، اوڅه چی نازل سو په تاباندی ستا درب څخه پس حق دی

وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُوْنَ ① اَللّٰهُ الَّذِيْ رَفَعَ السَّمٰوٰتِ

ليکن ډيرخلق نه مني ، الله هغه دی چی پورته يی جوړ کړل اسمانونه ،

بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ

بغير دستنو څخه وينی تاسی دوی بيا قائم سو پرعرش باندی او په کاريی ولگوی لمر

وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَّجْرِيْ لِاَجَلٍ مُّسَمًّى يُدَبِّرُ الْاَمْرَ يُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ

اوسپوږمى هر يو ځى په وخت مقرر باندى ، تدبير كوى دكار ، ظاهروى نښانى

لَعَلَّكُمْ بِلِقَآءِ رَبِّكُمْ تُوْقِنُوْنَ ۞ وَهُوَ الَّذِيْ مَدَّ الْاَرْضَ

چى شايد تاسى دخپل رب سره په ملاقات يقين وكړى ، او هغه دى چاچى خوره كړه مځكه

وَجَعَلَ فِيْهَا رَوَاسِيَ وَاَنْهٰرًا ؕ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرٰتِ جَعَلَ فِيْهَا

اوجوړ يى كړل په دى كى غرونه اونهرونه ، او دهر قسمه ميوو څخه په دى كى پيدا كړى

زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ

جوړى دوه دوه قسمه راخوروى شپى پر ورځى باندى په دى كى نښانى دى دهغو دپاره

يَّتَفَكَّرُوْنَ ۞ وَفِي الْاَرْضِ قِطَعٌ مُّتَجٰوِرٰتٌ وَّجَنّٰتٌ مِّنْ

چى فكر كوى ، او په مځكه كى توټى مختلف ديوبل سره متصل اوباغونه دى

اَعْنَابٍ وَّزَرْعٌ وَّنَخِيْلٌ صِنْوَانٌ وَّغَيْرُ صِنْوَانٍ يُّسْقٰى بِمَآءٍ

دانګورو اوفصلونه اوخرماوى ديوى زيلى دبلى سره موښتى اوځنى نه دى پيوست اوبه كول كيږي په اوبو

وَّاحِدٍ قف وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلٰى بَعْضٍ فِي الْاُكُلِ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ

يوډول اومونږ زياتوو په دوى ځينى په ځينو په ميوو كى ، په دى شيانو كى

لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ۞

نښانى دى دهغو دپاره چى غور كوى .

لنډتفسير: المر (ددى معنى خو الله ته معلومه ده) دا (كوم چى ته اوري) آيتونه دلوى كتاب (يعنى قرآن) اوڅه چى پرتا باندى ستادرب دطرف څخه نازليږي دا بالكل حق دى او (ددى مقتضا دا وه چى تولو ايمان راوړى واى) ليكن ډير خلق ايمان نه راوړي .

(ربط . لوړ دقرآن دحقيقت مضمون وو مخ ته دتوحيد مضمون دى كوم چى دقرآن دلويو مقصدونو څخه

دی، الله داسی (قادر) دی چی ده آسمانونه بغیر دستنو څخه پورته درولی دی چنانچی تاسی دا آسمانونه داسی) وینی بیا پرعرش (کوم چی مشابه دی دتخت دحکومت سره داسی) قائم (اوجلوه فرما) سو (کوم چی دده دشان سره لائق وي) اولمر اوسپوږمی یې په کارکی ولګول (په دی دواړوکی) هر یو (په خپل مدار کی) په یو وخت مقررکی چلیږي (هم دارنګه لمر خپل مدارپه کال کی قطع کوي اوسپوږمی په میاشت کی) هغه (الله) دهریوکار (کوم چی په عالم کی واقع کیږي) تدبیرکوي (او) دلیلونه (تکوني اوتشریعي) صفاصفا بیانوي چی تاسی دخپل رب خواته دتلو (یعني قیامت) یقین وکي (ددی د امکان خو داسی چی هرکله الله ﷻ داسی عظیمو شیانو پر پیداکولو قادر دی نو دمړي پر ژوندی کولو به ولي قادر نه وي او ددی د واقع کیدو یقین داسی چی رښتیني خبر ورکوونکی دیوممکن کار دواقع کیدو خبر ورکړی دی ، نو خامخا دا رښتیا او صحیح دی) اوهغه داسی دی چی هغه مځکه خپره کړه اوپه دی (مځکه) کی یې غرونه او نهرونه پیداکړل اوپه دی کی یې دهر قسم میوو څخه دوه دوه قسمه پیداکړل (مثلاً تروی او خوږي یاکوچنی اولویي ځینې دیو رنګ اوځینې دبل رنګ اود) شپې (په تیاری) سره (دی) د ورځې (رڼا) پټوي (یعنی دشپې په تیاري سره د ورځې رڼاپټه اولیري سي) په دی کارونو (ذکر سوو) کی دسوچ کوونکو (دپوهې دخاوندانو) دپاره (پرتوحید) دلیلونه (موجود) دي (چی تقریر یې د دوهمي پاري دخلورمي رکوع په شروع کی تیر سوی دی) او (دغه ډول نور هم دلیلونه دي دتوحید چنانچی) په مځکه کی دیو بل سره لګیدلی (اوبیا) مختلفي توټي دي (چی سره دپیوست والی یې اثرونه مختلف کیدل عجیبه خبره ده) او د انګورو باغونه دي او (مختلف) فصلونه دي او دخرماوو (درختي) دي چی ځینې خو په کي داسی دي چی لاندی یوه تنه وي او لوړ بیا دوې تنې سوی دي اودځینو دوې تنې نه وي (بلکه د زیلو څخه تر ښاخونو پوري یوه تنه تللی وی او) ټولو ته یوقسم اوبه ورکول کیږي او (سره ددی بیاهم) مونږ یوې ته دبلې پر میوې باندې لوړوالی ورکړی دی په دې (ذکر سوو) کارونو کی (هم) دپوهه لرونکو (دپوهې) دپاره (دتوحید) دلیلونه (موجود) دي.

(معلومات او مسئلي)

دا سورة مکي دی او ددی ټول آیتونه دروڅلویښت دی په دی سورة کی دقرآن مجید دحق کلام کیدو او د توحید او رسالت بیان او دشُبهاتو جوابونه ذکر دی.

المر: دا حرف مقطعه دی چی په معنی یې الله ﷻ پوهیږي امت ته ددی معنی نه ده ښودل سوی عام امت ته ددی په تحقیق کی لګیدل مناسب نه دي.

(درسول احادیث هم دقرآن په شان وحی الهی دی)

په اولني آیت کی دقرآن کریم دکلام اِلهی اوحقوالي بیان دی دکتاب څخه مراد قرآن دی او د، وَالَّذِيْ أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ: څخه هم کیدای سي چی قرآن مراد وي لیکن واوحرف عاطفه په ظاهره داغواړي چی کتاب او، الَّذِيْ أُنْزِلَ إِلَيْكَ: ددی دوو شیان جلا جلا وي ، په دی صورت کی دکتاب څخه مرادقرآن اود ،الَّذِیٓ أُنْزِلَ إِلَيْكَ: څخه مراد هغه وحی وی کومه چی دقرآن څخه علاوه راغلی ده ، ځکه چی په دی کی

خوهیڅ کلام نه سي کیدای چی پرنبی کریم ﷺ باندی راتلونکی وحی صرف په قرآن کریم کی منحصره نه ده، په خپله په قرآن کی دی، وَمَايَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ، إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ: يعنی نبی کریم ﷺ چی څه وایي، دی دخپل ځان څخه نه وایي بلکه یوه وحی ده کومه چی دالله ﷻ دطرف څخه ده ته لیږل کیږي، ددی څخه ثابته سوه چی نبی کریم ﷺ دقرآن څخه علاوه چی کوم نور احکام ورکوي دغه هم دالله ﷻ دطرف څخه نازل سوی دي فرق صرف دا دی چی دقران تلاوت کیدای سي، او ددغه تلاوت نه سي کیدای. او ددی فرق وجه دا ده چی دقرآن معاني که څه هم دالله ﷻ دطرف څخه نازلی سوی دي مگر الفاظ دواړه دالله ﷻ دطرف څخه دي اودقرآن څخه علاوه په حدیثوکی چی کوم احکام دوی صلی الله علیه وسلم ورکوي ددی هم معاني که څه هم دالله ﷻ دطرف څخه نازلی سوی دي مگر الفاظ دالله ﷻ دطرف څخه نه دي نازل سوی په دی وجه په لمانځه کی ددی تلاوت نه سي کیدای. د آیت معنی دا سوه چی دا قرآن اوکوم احکام چی په تاباندی نازلیږي دغه ټول حق دی چی دڅه شک اوشبهي گنجائش په کی نسته. لیکن اکثره خلق د غور اوفکر نه کولو په وجه سره په دی ایمان نه راوړی.

په دویم آیت کی دالله ﷻ دوجود او دده دیو والي دلیلونه ذکر دي چی دده مخلوقاتو او جوړو سوو شیانو ته لږ په غور سره وگوري نو دا یقین به وکي چی ددی جوړونکی یو داسی هستي ده کوم چی قادرمطلق دی اوټول مخلوقات اوکائنات دده په قبضه کی دی اراشد فرمایي.

اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا: یعنی الله ﷻ داسی دی چاچی د آسمانونو دومره لویي اوغټي قبی (گنبدي) بغیر دڅه ستنو څخه درولي دي لکه چی تاسی یې په دی حالت کی وینئ.

(آیادآسمان وجودپه سترگو سره په نظر باندی راځي)

په عام طور سره داسی ویل کیږي چی دا شین رنگ کوم چی مونږ ته په نظر راځي دآسمان رنگ دی مگر فلاسفه وایي چی دا رنگ دربڼا اوتیاري دخلط څخه په نظر راځي، ځکه چی لاندی دستورو رڼا اوسربیره تیاره ده، نو دباندی څخه یې رنگ شین معلومیږي، لکه په ژورو اوبو باندی چی رڼاولویږي، نو دا شني په نظر راځي. دقران کریم څو ایتونه داسی دي چی په دی کی دآسمان دلیدو ذکر دی لکه چی په دی آیت کی د(ترونها) الفاظ دي اوپه بل آیت کی، وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ: الفاظ دی، دفلاسفه وو دا تحقیق اول خو ددی منافي نه دی، ځکه چی داسی ممکنه ده چی دآسمان رنگ هم شین وي یاڅه بل رنگ وي مگر د درمیاني رڼا اوتیاري دخلط څخه شین په نظر راځي ددی څخه د انکارهیڅ دلیل نسته، چی ددی فضاپه رنگ کی دآسمان رنگ هم شامل دی، او دا هم ممکنه ده چی په قرآن کریم کی کوم ځای د آسمان دلیدو ذکر دی هغه حکمي اومجازي وي چی دآسمان وجود په داسی یقیني دلیلونو سره ثابت دی چی گویا تاسی لیدلی دی (روح المعانی)

ددی څخه وروسته فرمایي ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ: یعنی بیاپرعرش کوم چی دحکومت دتخت سره مشابه دی، قائم او داسی جلوه فرماسو کوم چی دده دشان سره لائق دی ددی دقائم کیدو اندازه هیچاته نه سي معلومیدای، دومره عقیده لرل کافي دی چی څنگه قایم کیدل دالله ﷻ دشان سره لائق وي هغه مراددی.

وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى : يعنى الله ﷻ لمر او سپوږمی مسخر اوحکم تابع کړی دی، په دی کی هریوپه یومعین رفتارسره ځي ، دمسخرکولوڅخه مراد دا دی چی دواړه یې په کوم کوم کارباندی لګولی دي ، په هغه برابرلیګدلی دی ، په زرګونو کلونه تیر سوي دي لیکن نه د دوی په رفتارکی یوڅای کمی یا زیاتوب نه دی راغلی ، نه سترړی سوی دی نه یوڅای دخپل مقرره کارڅخه خلاف په یو بل کار کی اخته کیږي ، او دمعیني مودي تللو دا معنی هم کیدای سي چی دټول عالم دنیادپاره چی کومه آخري موده دقیامت متعینه ده ټول دهغه طرف ته روان دي دغه منزل ته په رسیدو به د دوی دا ټول نظام ختم سي ، او دا معنی هم کیدای سي چی حق سبحانه ﷻ دهري یوې سیاري دپاره یو خاص رفتار او خاص مقدار مقرر کړی دی دغه همیشه په خپل مدارکی په خپل مقرره رفتار سره چلیږي ، سپوږمی خپل مدار په یوه میاشت کی پوره کوي اولمر یې په ټوله کال کی پوره کوي .

ددی سیّارو دا عظیم الشان وجود بیاپریوخاص مدار دخاص رفتارسره په زرګونو کلونه په یو ډول انداز کی داسی چلیدل چې نه یوڅای ددی مشین سُولیږي نه ماتیږي نه دګریسنګ ضرورت ورته راځي په انساني مصنوعاتوکی دسائنس ددی انتهایي ترقي څخه وروسته هم ددی مثل خو څه چی زرمه حصه یې هم پیداکیدل ناممکن دی، داقدرتي نظام په لوړآوازسره بیان کوي چی ددی چلوونکی اوددی جوړونکی یو داسی ذات خامخا سته کوم چی د انسان د ادراک اوشعور څخه بالاتر دی .

(دهر شي تدبیر په حقیقت کي دالله ﷻ کار دی دانسان تدبیر تش په نامه دی)

يُدَبِّرُ الْأَمْرَ: یعنی دهرکارتدبیرکوي ، انسان کوم چې په خپلو تدبیرونو باندی نازکوي که لږسترګي خلاصي کړي او وګوري نومعلومه به سی چی دده تدبیر نه څه شي پیداکولای سی ، نه یې جوړولای سی ، دده دټولو تدبیرونوخلاصه ددی څخه زیاته ده چی دالله ﷻ دپیداکړل سوو شیانو استعمال ایزده کی ، د ټول عالم دنیادشیانو د استعمال نظام هم دده دقدرت څخه بهر دی ، ځکه چی انسان په خپل هریوکارکی دنورو زرګونو انسانانو حیواناتو اونورو مخلوقاتو محتاجه دی کوم چی دی په خپل تدبیر سره په خپل کارکی نه سي لګولای ، خدایی قدرت دهر شي کړی دبل شي سره داسی پیوست کړي ده ، چی خودبخوده هر شی راکش کړل سوی راځي تاته دکور جوړولو ضرورت پیښیږي ، نو دنقشه جوړونکی څخه واخله تر رنګ او روغن کوونکی پوری په سوونو انسانان دخپلو ځانونو اوخپلو هنرونو سره ستاپه خدمت کی تیارپه نظر راځي ، دتعمیرسامان کوم چی په مختلفو دکانونوکی خپور وور وي ، دا ټول تاته تیار حاصلیږي ایا دا ستاپه قدرت کی وه چی دخپل مال یاتدبیر په زورسره دا ټول شیان تیار اوټول انسانان دخپل خدمت دپاره حاضرکي ، ته خو لاڅه کوي چی دلوي څخه لوي حکومت هم دقانون په زور سره دا نظام نه سی قائمولای ، بیشکه دا تدبیر او دنظام عالم قیام صرف دحی وقیوم کار دی ، انسان که دی ته خپل تدبیر ووایي نو دجهالت څخه ماسوا نور هیڅ نه دی .

(يفصل الايات) یعنی هغه خپل آیتونه په تفصیل سره بیانوي ددی څخه مراد دقرآن ایتونه هم کیدای سی کوم چی الله ﷻ په تفصیل سره نازل کړی دی ، بیادنبی کریم ﷺ په ذریعه ددی بیان اوتفسیر فرمایې ، او د آیتونوڅخه مراد دقدرت آیتونه یعنی دالله ﷻ دکامل قدرت نخښي کومي چی په آسمان او مځکي

اوپه خپله د انسان په وجودکی موجودي دي ، دغه هم کیدای سی ، کومي چی ډیري په تفصیل سره هروخت هرځای د انسان دنظر په مخکې دی .

لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ: یعنی دا ټول کائنات او ددی عجیبه او نا آشنا نظام او تدبیر په دی وجه الله ﷻ قائم کړی دی چی تاسی په دی کی غور وکړئ نوستاسی به په آخرت اوقیامت یقین راسي ، ځکه چی په دی عجیبه نظام اوپه پیدائش دعالم باندی دنظر کولو څخه وروسته دا اشکال خو پاته کیدای نه سی چی په آخرت کی د انسان دوباره پیدا کول دالله ﷻ دقدرت څخه دباندی وګنې اوهرکله چی په قدرت کی دا خل اوممکن والی یې معلوم سو او داسی یوي هستي یې خبر ورکړی دی دچاژبه چی په ټول عمرکی هیڅکله په درواغو نه ده چلیدلی ، نو ددی په واقع کیدو او ثابت کیدو کی څه شک پاته کیدای سي ؟

وَهُوَالَّذِي مَدَّالْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَارَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا : اوهغه ذات دی چی مځکه یې خپره کړه اوپه دی کی یې درانه غرونه اونهرونه جوړ کړل ، دمځکی خپرول ددی دګرې اوګول کیدو منافي نه دی ، ځکه چی ګول شي هر کله چی ډیرلوی وي نو ددی هره حصه جلاجلاخپره سوی سطح په نظر راځي او دقرآن کریم خطاب عامو خلقو ته د دوی دنظرونو مطابق وي په ظاهره لیدونکی دا یوه خپره سطحویني په دی وجه یې ددی څخه تعبیر په خپرولو سره وکي ، بیایې ددی دتوازن قائم ساتلو دپاره‌دا رنګه د ډیرو نورو فائدو دپاره پردی جګ جګ او درانه غرونه قائم کړل کومو چی یوطرف دمځکی توازن قائم ساتلی دی بل طرف ته ټول مخلقوته د اوبو رسولو انتظام کوي د اوبو ډیره لویه ذخیره د دوی پرسرونوباندی دبحرمنجمد «واوري» په شکل کی اینبودل کیږي چی ددی دپاره نه څه حوض سته اونه دټینکی جوړولو ضرورت سته اونه دپلیتیدو څه احتمال سته ، او نه دخرابیدو امکان دی بیایې دا تر مځکی لاندی دیو قدرتي پائپ لائن په ذریعه ټولي دنیا ته خپري کړي دي ددی څخه خو یو ځای په ډاګه ولي او نهرونه روان سوی دي او یوځای ترمځکي لاندی دڅاهانو په ذریعه ددی پائپ لائن پته لګول کیږي او اوبه ورڅخه حاصلیږي .

وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ : یعنی بیاددی مځکي څخه قسم قسم میوي راباسي اوهره یوه میوه یې دوه دوه قسمه پیداکړی ده ، وړه لویه سره سپینه تروه خوږه بلکه ډیر اقسام مراد وي چی شمیر یې دکم څخه کم دوه وي په دی وجه یې ورڅخه تعبیر په زوجین اثنین سره وکي ، اوڅه‌لیري خبره هم نه ده چی د زوجین څخه مراد نر او ښځه وي لکه د ډیرو درختو متعلق خو په تجربه سره ثابته سوی ده چی نر او ښځه په کی وي لکه خرما ، پپته وغیره ، په نورو درختو کي هم ددی امکان سته که څه هم لاتر اوسه تحقیقات دی ته نه دي رسیدلی .

يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ : یعنی الله ﷻ را خپروي شپه پر ورځ باندی مراد دا دی چی د ورځي درڼاڅخه وروسته شپه را ولی لکه یو روښانه شی چې په پرده کی پټ کړل شي .

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ : بیشکه ددی ټول کائنات په پیدائش او ددی په تدبیر اونظام کی دغور اوفکر کوونکو دپاره دالله ﷻ دکامل قدرت ډیري نخښي موجودي دي .

وَفِي الْأَرْضِ قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَىٰ بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ

بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ : يعنی بيا په مخکه کی ډيري تونې ديو بل سره ديوځای والی باوجود په مزاج اوخاصيت کې مختلفي دي ، ځينې مځکي ښې دي ځينې خرابي ځينې نرمي ځينې سختي ځينې دفصل قابلي ځينې دباغ قابلي ، او په دی تونوکی باغونه دي د انګورو اوفصلونه دي او دخرماوو درختې دي چې په دی کی ځينې داسې دي چې ديوې تنې لوړ دوې تنې جوړې سوې وي لکه عامې درختې او ځينې يوه تنه وي لکه خرما وغيره، او دا ټولې ميوې که څه هم ديوې مځکې څخه پيدا کيږي په يو شان اوبو باندې اوبه کيږي او دلمر اوسپوږمۍ شغلې اومختلف قسم هواګانې هم دی ټولوته يوشان رسيږي مګر بياهم د دوی رنګ او خوند مختلف او دکوچنې اولوی ښکاره فرق وي.

سره دمتصل والی څخه بياهم داقسم قسم اختلافات ددې خبرې ښکاره دليل دی چې داټول کاروبار ديوحکيم او تدبيرکوونکې دفرمان تابع چليږي محض دمادې خاصيتونه نه دي که دمادې خاصيتونه وای نودټولو مادو د مشترکوالی په سبب به دااختلاف ولې وای ديوې مځکې څخه يوه ميوه په يوه موسم کی پيدا کيږي اوبل قسم په بل موسم کی ديوې درختې په يوښاخ کی مختلف قسم کوچنې اولوی اومختلف قسم خوند والاميوې پيدا کيږي.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ: په دی کی بيشکه دالله ﷻ دقدرت اولويې او دده په ربووالی دلالت کوونکی ډيرې نخښې دي دعقل دخاوندانو دپاره ، په دی کی اشاره ده چې کوم خلق په دی شيانوکی غور نه کوي هغه عقل والا نه دي که څه هم په دنياکی ده ته هرڅومره عقل مند ويل کيږي.

وَإِن تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَإِذَا كُنَّا تُرَابًا أَإِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ ۗ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ ۖ

او که ته دتعجب خبره غواړې نو عجيبه ده د دوی خبره چې ايا هرکله مونږ سوخاورې ايادنوی سره څخه به جوړکړل سو؟ دغه دي چې منکر سول دخپل رب څخه

وَأُولَٰئِكَ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ

اودغه دي چې طوقونه به وي د دوی په ختونو کی او دغه دي خاوندان د دوږخ دوی

فِيهَا خَالِدُونَ ۝٥ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ

به په دی کی هميشه اوسيږي ، او ژر غواړې تا څخه بدی مخکې دنيکی څخه او

خَلَتْ مِن قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ ۗ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ

تيرسوی دی د دوی څخه مخکې ډير عذابونه ، اوستا رب معافی هم کوی خلقو ته

عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ ۖ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ۝٦ وَيَقُولُ الَّذِينَ

سره د دوی دظلم اوستا درب عذاب هم سخت دی ، او وايی کافران

كَفَرُوا لَوْلَآ أُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ۭ اِنَّمَآ اَنْتَ مُنْذِرٌ وَّ

او ووايي کافران ولي نه نازليږي په ده څه نخښه دده د رب څخه؟ ستا کار خو بيره اورول دي او

لِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ۝۷ اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ اُنْثٰى وَمَا تَغِيْضُ

د هرقوم دپاره سوی دی لاربښوونکی ، الله ﷻ پيژني څه چي په نس کی ساتي هره ماده او کومه چي وچيږي

الْاَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ ۭ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهٗ بِمِقْدَارٍ ۝۸

نس او زياتيږي ، او دهر يو شي دده سره اندازه ده.

لنډتفسير: او (اي محمد ﷺ) که تاته (ددی خلقو دقيامت څخه په انکارسر) تعجب وي نو (واقعي) د دوی دا خبره دتعجب لائقه ده چي کله مونږ (مړه) خاوري سو آيا (دخاوري کيدو څخه وروسته به) بيامونږ (په قيامت کی) دنوي سره پيداسو؟ (دتعجب لائق ځکه چي کوم ذات دداسی شيانو چي ذکر يې مخکې وسو په پيداکولو اول وار قادر دی . هغه ته دوباره پيدا کول څه مشکل دی اوپه دی سره جواب وسو دبيا پورته کيدو دمحال ګڼلو اودنبوت څخه د انکارهم چي مبنی يې دغه بيا پورته کيدل محال ګڼل وو ، ديوه جواب سره دبل جواب وسو. مخ ته د دوی دپاره دعذاب وعده ده چي) دا هغه خلق دی چي هغوی دخپل رب سره کفر وکي (ځکه چي دبياپورته کيدوڅخه په انکارسره يې دده دقدرت څخه انکار وکي اودقيامت څخه په انکار سره انکار دنبوت لازميږي) او د داسی خلکو په څټونوکی به (په دوزخ کی) طوقونه واچول سي اوداسی خلق دوزخيان دي (او) دوی به په کي هميشه اوسيږي . او دا خلق دعافيت (دميعاد ختميدو) څخه مخکی ستاڅخه دمصيبت (نازليدو) تقاضاکوي (چي که ته نبيي يې نو ورسره عذاب را وغواړه چي ددی څخه معلوميږي چي دوی دعذاب واقع کيدل محال ګڼي) حال دا دی چي تر دوی وړاندي (پر نورو کفارو) دعذاب واقعات تير سوی دي (نو پر دوی بې راتلل څه محال دی) او (دالله ﷻ په غفور او رحيم او ريدو دی دا خلګ نه مغروره کيږي چي اوس به مونږ نه په عذابيږو ځکه چي هغه صرف غفور او رحيم نه دی اوبيادتولو دپاره غفور او رحيم نه دی بلکه دواړي خبري پرخپله خپله موقع ظاهريږي يعنی) دا خبره هم يقيني ده چي ستارب دخلکوخطاګاني سره د دوی (ديوي خاصي درجي) دبې ځايه حرکتونومعاف کوي او دا خبره هم يقيني ده چي ستارب سزا سخته ورکوي (يعنی په ده کی دواړه صفتونه دي اودهريوه د ظهور شرطونه او اسباب دي نو دوی بې دسبب څخه خپل ځانونه درحمت اومغفرت مستحق ځنګه وګڼل بلکه دکفر په وجه سره خو د دوی دپاره دالله ﷻ سخت عذاب دی) او داکفار (دنبوت څخه د انکارپه غرض سره) داسی (هم) وايي چي پرده خاصه معجزه (کومه چي مونږ غواړو) ولي نازله نه کړل سوه (او دا اعتراض محض حماقت دی ځکه چي ته دمعجزو مالک نه يې بلکه)

ته صرف (دخدای ﷻ دعذاب څخه دکافرانو) بیرونکی (یعني نبی) یې (اودنبي دپاره مطلق دمعجزي ضرورت دی کومه چې ظاهره سوی ده نه دڅه خاصي معجزي) (اوته څه ناولده نبی نه یي راغلی بلکه دهرقوم دپاره (په تیرو امتونوکی) هادیان راغلي دي (په دوی کی هم دا قاعده راغلی ده چې دنبوت ددعوي دپاره مطلق دلیل کافي وګڼل سو دخاص دلیل التزام نه دی سوی) الله ﷻ دهرڅه څخه خبردی څه چې یوې ښځي ته حمل وي اوڅه چې په رحم کی کمی او زیاتوب کیږي او هر شی دالله ﷻ په نزد په یوخاص انداز سره دی.

(معلومات او مسئلې)

ددی ذکر سوو آیتونوپه اولنیو درو آیتونوکی دکفارو دشُبهاتو جواب دی کوم چې دنبوت متعلق وي او ددی سره دمنکرانو دپاره دعذاب وعدي دي ، د دوی دا شبهي درې وي یوه دا چې دخلقو دمرګ څخه وروسته دوباره ژوند او دمحشر حساب اوکتاب به یې محال او دعقل څخه خلاف ګڼي په دی وجه به یې د آخرت خبر ورکوونکي انبیآء علیهم السلام درواغجن کول او د دوی دنبوت څخه به یې انکار کوي لکه چې قرآن کریم د دوی ددی شبهي بیان په دی آیت کی فرمایلي دي ، هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَى رَجُلٍ يُنَبِّئُكُمْ إِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ : په دی کی په پیغمبرانو پوری دمسخرو کولو دپاره وایي چې راسی ، مونږ تاسی ته یو داسی سړی وښیو چې تاسی داوایاست چې کله تاسی دمرګ څخه وروسته ذره ذره سی او ستاسی دخاورو ذري هم په ټول جهان کی خپري سي ، نوتاسی به دغه وخت بیادوباره ژوندی کړل سی ؟

(دمرګ څخه وروسته د بیرته ژوندی کیدو ثبوت)

د ذکرسوو آیتونو څخه په اول آیت کی د دوی ددی شبهي جواب ورکړل سو ، وَإِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَئِذَا كُنَّا تُرَابًا أَئِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ : په دی کی نبی کریم ﷺ ته خطاب دی چې که تاته پردی تعجب وي چې داکفار ستا دپاره دښکاره معجزو اوستاپرنبوت دالله ﷻ دښکاره نخښو لیدلو باوجود ستادنبوت څخه انکار کوي اومني یې، نو داسی بې روحه ګټو مني په کوموکی چې نه حسن سته او نه شعور په خپله پرخپلي نفع او نقصان باندی هم قادر نه دي نو نوروته به څه نفع ورسول سی ؟ لیکن ددی څخه زیات دتعجب خبره دا ده چې دوی وایې چې آیا داسی کیدای سی ، چې هرکله مونږ مړه سو اوخاوري سو نو مونږ په دوهم واري پیداکړل سو؟ قرآن ددی تعجب وجه په وضاحت سره بیان نه کړه ځکه چې په تیرو آیتونوکی یې دالله ﷻ دکامل قدرت عجیبه عجیبه مظاهربیان کړل او دا یې ثابته کړي ده ، چې هغه داسی قادر مطلق دی چاچې ټول مخلوق دعدم څخه وجودته راوستی اوبیایې دهر شي په وجودکی څنګه څنګه حکمتونه کښینبوول چې انسان یې ادراک او احاطه هم نه سي کولی ، او دا ظاهره ده چې کوم ذات په اول وار باندی بالکل دعدم څخه یو شي موجود کولای سي ، هغه ته یې دوهم واري موجود کول څه مشکل دی انسان هم هرکله چې یو نوی شی جوړول غواړي نو په اول وار ده ته مشکلات مخ ته راځي او چې دوهم واري جوړول غواړي نو بیا آسان وي ، نو دعجب خبره دا ده چې دا خلق خو ددی قائل دی چې

په اول وار ټول کائنات دې شمیره حکمتونو سره هغه پیداکړی دی بیادوهم واري پیداکول یې څنګه محال اودعقل څخه خلاف ګڼي ؟
شاید ددی منکرانو په نزد لوی اشکال دا دي چې دمړکیدو او خاوري کیدو څخه وروسته د انسان اجزاء او ذری په ټوله دنیاکی خپرې سي ، هواګاني یې دکوم ځای څخه کوم ځای ته یوسي او په نورو اسبابو او ذریعو سره هم دا ذري په ټول جهان کی خپرې سي بیادقیامت په ورځ به دا ټولي ذري څنګه جمع کړل سي اوبیاچې جمع یې کړي نو دوهم وار به یې څنګه ژوندی کوي؟ مګر دوی نه ګوري چې دا وخت کوم وجود دوی ته حاصل دی آیاپه دی کی دټول جهان ذري نه دي جمع ؟ ددنیادمشرق اودمغرب شیان اوبه هوا او د دوی راوړي ذري د انسان په خوراک کی شاملی سي ، دده دبدن جزء جوړیږي دا مسکین خو ډېر واره خبر هم نه وي چې یوه ګوله کومه چې خُلې ته ورل کیږي په دی کی څومره ذري دا فریقي څومره د امریکي او څومره دمشرقي ملکونو دي نو کوم ذات چې په خپل بالغ حکمت او دکارونو دتدبیر په ذریعه دا وخت د یوه یوه انسان اوحیوان په وجودکی دټول جهان خپري ذري راجمع کړي دی او دی یې درولی دی ، صبا به ده ته دا څه مشکله وی چې دی ټولی ذری جمع کړی هرکله چې ددنیاټول طاقتونه هوا اوبه او نور ټول قوتونه دده حکم تابع اومسخر دي ، دده په اشاره هوا خپلي، اوبه خپلي، فضاء خپلي، ټولي دتنه ذري را جمع کړي په دی کی څه اشکال دي، حقیقت دا دی چې دوی دالله ﷻ قدرت اوقدر نه دی پیژندلی دهغه قدرت پرخپل قدرت قیاس کوي حال دا دی چې دآسمان اومځکی او د دوی په مینځ کی ټول شیان په خپل خپل حیثیت شعور او ادراک لري اودالله ﷻ دحکم تابع چلیږي .

خاک وباد وآب وآتش زنده اند بامن وتو مرده باحق زنده اند

یعنی خاوري باد اوبه او اور ژوندی دي زما او ستا په نزد مړه دي خو دخدای ﷻ په نزد ژوندی دي .
لنډه دا ده چې دښکاره نخښو لیدو باوجودلکه څنګه چې دده ﷺدنبوت څخه انکار د تعجب قابل دي ددی څخه زیات په قیامت کی ددوباره ژوندی کیدو اودحشر د ورځي څخه انکار د تعجب شی دی .
ددې څخه وروسته یې ددی عناد کوونکو منکرانو دسزا ذکر کړی دی چې دا خلق صرف ستاڅخه انکار نه کوي ، بلکه په حقیقت کی دخپل رب څخه انکارکوي ، د دوی سزا به دا وي چې د دوی په څټونو کی به طوقونه واچول سي او دوی به همیشه په دوزخ کی وي .
دویمه شُبه دمنکرانو دا وه چې که په واقع کی ته دالله ﷻ نبی او رسول یې نو دنبي پرمخالفت چې کوم د عذاب وعده ته اوروي دغه عذاب راځي ولي نه ؟ ددی جواب په دویم آیت کی دا ورکړل سو چې .

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ : یعنی دا خلق همیشه دعافیت دمیعاد دختمیدوڅخه مخکی ستاڅخه دمصیبت نازیلیدو تقاضاکوي ، چې که ته نبی یې نو فوراً عذاب را وغواړه ددی څخه معلومیږي چې دا خلق دعذاب راتلوته ډېر لري یاناممکن ګڼي ، حال دا دی چې د دوی څخه مخکې پر نورو کافرانو باندی ډېر واقعات دعذاب تیر سوی دي چې ډېرو خلګو لیدلی دی نو پر دوی عذاب راتلل څه لري خبره نه ده، دلته لفظ د (مثلت) دمثلة جمع ده چې معنی یې داسی سزا ده چې انسان دټولوخلګو په مخکې رسوا

کړي او نورو ته دعبرت ذريعه جوړه سي ، بيافرمايي چي بيشکه ستارب دخلقو دګناهونو اونافرمانيو باوجود لوی مغفرت او رحمت والا هم دی اوکوم خلق چي ددی مغفرت او رحمت څخه فائده نه پورته کړي او په خپله سرکښي او نافرماني باندي ټينګ پاته سي د دوی دپاره سخت عذاب ورکوونکی هم دی ، په دی وجه دالله ﷻ غفور اورحيم کيدوپه وجه دي څوک په غلط فهمي کی نه راځي چي پرمونږ عذاب راتلای نه سی .

دريمه شُبهه ددی کفارو دا وه چي که څه هم دنبی کريم ﷺ ډيري معجزي مونږ ليدلی دی ليکن دکومو خاصو خاصو معجزو چي مونږ مطالبه کړي ده هغه ولي نه ظاهروي ؟ ددی جواب په دريم آيت کی دا ورکړل سوی دی .

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۗ إِنَّمَا أَنتَ مُنذِرٌ ۖ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ: يعنی داکفارستاپرنبوت د اعتراض کولو دپاره دا وايي چي پرده خاصه معجزه کومه چي ورڅخه طلب کوی ، ولی نازل نه کړل سوه ؟ نو ددی جواب واضح دی چي معجزه ظاهرول دپيغمبر اونبی په اختيارکی نه وي بلکه دا سيده په سيده د الله ﷻ کار وي هغه يې په خپل حکمت سره څه وخت او څنګه معجزه چي ظاهرول غواړي دا ظاهروي ، هغه دچادمطالبي اوخواهش پابندنه دی په دی وجه يې وفرمايل ، اِنمَا اَنتَ مُنذِر: يعنی ته کافرانو ته دخدای ﷻ دعذاب څخه بيرونکی يې ، معجزی ظاهرول ستارکار نه دی .

وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ: يعنی دهريوقوم دپاره په تيرو امتونوکی هادي راغلی دی ته څه ناولده نبی نه يې دټولو انبياؤ وظيفه دا وه چي دوی قوم ته هدايت وکي اودالله ﷻ دعذاب څخه يې وبيروي ، معجزي ظاهرول يې دهيچاپه اختيارکی نه دی ورکړی الله ﷻ چي کله اوڅنګه معجزه ښکاره کول خوښوي ظاهروي يې .

(آياپه هرقوم او هرملک کي نبي راتلل ضروري دی؟)

په دی آيت کی چي کوم دا ارشاد دی چي دهرقوم دپاره يو هادي سته ددی څخه ثابته سوه چي يو قوم او يوه حصه دمځکی دالله ﷻ دطرف څخه ددعوت ورکوونکی اوهدايت کوونکی څخه خالي نه سي کيدای برابره خبره ده که هغه څوک نبی وي يادنبی قائممقام دنبی دعوت خپرونکی وي ، لکه چي په سورة يس کی دنبی دطرف څخه اول يو قوم ته دوه سړي ددعوت اوهدايت دپاره دليږلو ذکر دی چي په خپله نبيان نه وه او بيا د دريم سړي د دوی دتائيد او مدد دپاره دليږلو ذکر دی .

په دی وجه ددی آيت څخه دا نه لازميږي چي په هندوستان کی هم څوک نبی او رسول پيدا سوی وي ، البته د رسول ددعوت رسولو او خپرولو دپاره دعالمانو په کثرت سره دلته راتلل هم ثابت دی او بيادلته دبې شميره داسی هاديانو پيدا کيدل هم هر سړي ته معلوم دی .

تردی ځای پوری په درو آيتونوکی دنبوت د انکارکوونکو دشبهو جواب وو ، په څلورم آيت کی بيا اصل مضمون دتوحيد ذکر دی دکوم ذکر چي ددی سورت د اول سرڅخه را روان دی ارشاد دی .

اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنثَىٰ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ ۖ وَكُلُّ شَيْءٍ عِندَهُ بِمِقْدَارٍ : يعنی الله ﷻ په هرڅه خبر دی څه چي دښځې په حمل کی وي هلک وي او که انجلی ، ښائسته دی او که بدشکله نيک دی اوکه بد دی

او څه چې ددې ښځې په رحم کې کمي یا زیاتوب کیږي ، چې هرکله یو بچی پیداکیږي کله زیات اوکله ژر پیداکیږي او کله وروسته.
په دې آیت کې دالله ﷻ دیو خاص صفت بیان دی چې هغه په غیبو عالم دټولو کائناتو او مخلوقاتو د ذرې ذرې څخه خبر دی او دهرې ذرې دبدلیدونکو حالاتوڅخه هم خبر دی ددې سره د انسان دپیدائش دهر دور اوهر بدلون اوهر صفت څخه دپوره خبرداری ذکر دی چې دحمل یقیني اوصحیح علم صرف هغه ته وي ، چې هلک دی اوکه انجلۍ اوکه دواړه دي اویاهیڅ نسته صرف اوبه یا هوا ده په قرینو اوپه اندازه سره یوحکیم یا ډاکټر چې په دې معامله کې څه رایه ورکوي ددې حیثیت دیو ګمان او اندازې څخه زیات نه وي ډیر واره واقعه ددې څخه خلاف راووزي د ایکسرې نوي آله هم دا حقیقت نه سي په ډاګه کولای ددې حقیقي اویقیني علم صرف الله ﷻ ته دی ، ددې بیان په یو بل آیت کې دی«وَيَعْلَمُ مَافِي الْأَرْحَامِ» یعنی الله ﷻ ته معلوم دي څه چې په رحمونو کې دي.
لفظ د«تغیض» په عربي ژبه کې دکمیدو او وچیدو په معنی باندې راځي ، په ذکر سوي آیت کې ددې په مقابله کې د «تزدا د» لفظ دا متعینه کړه چې دلته معنی دکمیدو ده مطلب دا دی چې دمور په رحم کې څه کمي یازیاتوب کیږي ددې صحیح علم هم صرف الله ﷻ ته دی ددې کمي یازیاتوب څخه مراد دا هم کیدای سي چې دپیداکیدونکي بچي په شمیرکې کمي یا زیاتي وي چې په حمل کې صرف یو بچی دی او که زیات دی او دا هم کیدای سي چې دپیدائش په زمانه کې کمي یا زیاتي مراد وي ، چې دا حمل به په څومره میاشتو ، څومره ورځو اوڅومره ګنټو کې پیداسي او یو انسان ته به ظاهري وجود ورکي ، ددې یقیني علم هم بغیر دالله ﷻ څخه بل چاته نه سي کیدای.
دتفسیر امام مجاهد رحمه الله فرمایي چې دحمل په زمانه کې چې کومه وینه دښځې څخه راځي دغه دحمل په جسامت اوصحت کې دکمي باعث کیږي د «تغیض الارحام» څخه مراد دا کمي دی او حقیقت دا دی چې د کمي څومره قسمونه دي ، ټول ددې آیت څخه مراد کیدای سي ، په دې وجه هیڅ اختلاف نسته.
كُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ : یعنی دالله ﷻ په نزد دهر شي یوخاص اندازه اوپیمانه مقرر ده ، نه په دې کې کمي کیدای سي او نه زیاتوب دبچي ټول حالات هم په دې کې داخل دي ، چې دده هر شی دالله ﷻ په نزد متعین دی چې څومره ورځې به په حمل کې وي ، بیابه څومره زمانه په دنیا کې ژوندی وي اوڅومره رزق به ده ته حاصل وي دالله ﷻ دا بې مثاله علم دده دیو والي ښکاره دلیل دی.

عٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ۝٩ سَوَاءٌ مِّنكُم مَّنْ أَسَرَّ
پوهیدونکی په پټو او په ښکاره دټولو څخه لوی برتر ، برابر دی په تاسې کې کوم چې پټه

الْقَوْلَ وَمَن جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ
خبره کوي اوڅوک چې په زوره کوي او څوک چې پټیږي په شپه کې اوڅوک چې په کوڅو کې

بِالنَّهَارِ ﴿١٠﴾ لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِّنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ

گرځي دورځې ، دده پهره داران دي دبنده څخه مخکې اودشا څخه دده حفاظت کوي

مِنْ أَمْرِ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا

دالله ﷻ په حکم سره الله ﷻ نه بدلوی دیو قوم حالت ترڅو چې دوی بدل نه کړی هغه چې

بِأَنْفُسِهِمْ ۗ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ ۚ وَمَا لَهُمْ

په نفسونو د دوی کی دی ، اوکله الله ﷻ اراده وکړی پر قوم دآفت بیا نه ورڅخه واپس کیږي ، اونشته دوی ته

مِّنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ ﴿١١﴾ هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَ

دهغه څخه ماسوا څوک مددګار ، هغه دی چې تاسی ته ښیی بجلی دبیری او

طَمَعًا وَيُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ﴿١٢﴾ وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ

امید سره او پورته کوی وریځ درنه ، او تالانده تسبیح وایی دده په ثنا سره

وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ ۚ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا

او ملائکی تولی دهغه دبیری څخه ، اولیږي کړپیدونکی تندرونه بیایی غورځوی په چا چې یې

مَنْ يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ ۚ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ ﴿١٣﴾ لَهُ

وغواړی ، او دا خلق جګړه کوی دالله ﷻ په خبره کی ، او دهغه نیول سخت دی ، دهغه

دَعْوَةُ الْحَقِّ ۖ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ

بلنه رښتیا ده ، او کوم خلق چې بولی دالله ﷻ څخه ما سوا هغه په کار نه ورځي دوی ته

بِشَيْءٍ إِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ ۚ وَ

هیڅ ، هم مګر داسی لکه چې اوږده کړی وی چالاسونه خپل اوبو ته چې ورسیږي دده خلې ته او دغه هیڅکله

نه رسیږي ده ته

مَا دُعَآءُ الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ ﴿۱۴﴾ وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ

او ځومره بلنې چې کوي کافران تول ه گمراهي ده ، او الله ﷻ ته سجده کوي څوک چې دي په اسمانونو

وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا وَّظِلٰلُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ﴿۱۵﴾ السجدة

کې او په مځکو کې په خوښۍ او په زور سره او د دوی سایه سهار او مابنام.

لنډتفسير: هغه ټول پټ او ښکاره شيان پېژني دټولوڅخه لوی (او) عالي شان دی په تاسی کې چې کوم سړی څه خبره په پټه کوي اوکه په ښکاره يې کوي اوکوم سړی چې په شپه کې يوځای پټ سي اوکوم شی اوکوم چې د ورځې ګرځي راځي دا ټول (دخدای ﷻ په علم کې) برابر دي (يعنی دټولوڅخه يوشان خبر دی اولکه څنګه چې په تاسی کې دهرسړي څخه خبر دی دغه شان دهر يوحفاظت هم کوي ، چنانچې په تاسی کې) دهرسړي (دحفاظت) دپاره څه ملائکي (مقرر) دي چې د دوی بدلي کيږي ځيني دده څخه مخکي او ځيني دده څخه وروسته چې هغوی دخدای ﷻ په حکم (د ډيرو بلاګانو څخه) د دوی حفاظت کوي (اوپه دی سره دی څوک داسی نه ګني چې هرکله ملائکي زمونږ حفاظت کوی) نو بیاچې څه غواړو کوو به ، ګناه وي اوکه کفر عذاب نه سی نازلیدای ، دا ګڼل بالکل غلط دی ځکه چې واقعي الله ﷻ (اول خو چاته عذاب نه ورکوي ، چنانچې دهغه عادت دی چې هغه) دیو قوم (ښه) حالت نه بدلوي ترڅو پوري چې دغه خلق خپل (دصلاحیت) حالت بدل نه کړي (مګر ددی سره دا هم ده چې هرکله دوی په خپل صلاحیت کې خلل اچوونکی سي ، نو بیاداالله ﷻ دطرف څخه پر دوي مصیبت او عذاب ليږل منتخب کيږي) اوهرکله چې الله ﷻ پر يو قوم باندی مصيبت ليږي تجويز کړي نو بيا ددی د واپس کیدو هيڅ صورت نه وي (هغه واقع کيږي) او (په داسی وخت کې) هيڅوک دخدای ﷻ څخه ماسوا (دګومو په باره کی چې د دوی دا ګمان وی چې زمونږ حفاظت به کوي) د دوی مددګاري نه سي کولای (تردي چې ملائکي هم دده حفاظت نه کوي اوکه کوي يې هم نودغه حفاظت د دوی په کار نه سي ورتلی) هغه داسی (عظيم الشان)دی چې تاسی ته (دباران په وخت کی) بجلي (بريښدونکی) ښيی چې ددی څخه (تندر رالويدو) بيره هم وي او (ددی څخه دباران) اميد هم وي اوهغه وريځ (هم) لوړ وي کومي چې د اوبو څخه ډکي وي او رعد (ملائکه) دهغه په تسبيح سره دهغه پاکي بيانوي او (نوري) ملائکي هم دده دبيري څخه (دده حمد او ثنا کوي) اوهغه (دمځکي طرف ته) تندرونه ليږي بياچې پر چا غواړي راغورځوي يې او دغه خلق دالله ﷻ په باره کی (يعنی دده په توحيدکی سره دده دومره عظيم الشان کيدو) جګړي کوي حال دا دی چې هغه ډير لوی قوت والادی (چې بيريدل ورڅخه په کار دي مګر دا خلق پيريږي نه او دده سره شريک جوړوي او هغه ﷻ دعاګانې قبلوونکی دی) چې رښتيني بلل دهغه دپاره خاص دی (ځکه چې هغه يې پر قبلولو قادر دی) او دخدای ﷻ څخه ماسوا کوم چې دا خلق (په خپلو حاجتونو اومصيبتونوکی) را بولي هغه (په وجه دنه قدرت) د دوی درخواست ددی څخه ماسوا نه سي منظور وی

، کوم چي خپل دواړه لاسونه د اوبو طرف ته غزولي وي (او په اشاره سره يې خپل طرف ته را بلي) چي دغه (اوبه دده خلي ته راوالوړي) راسي اوهغه (دخانه) دده خُلي ته (په هيڅ ډول) راتلونکي نه وي (نولکه څنګه چي دغه اوبه دده د درخواست قبلولوڅخه عاجزه دي دغه شان د دوی معبودان عاجزه دي په دي وجه) دکافرانو (د دوی څخه) درخواست کول محض بې اثره دي او الله ﷻ (داسي قادر مطلق دي چي دهغه) په مخ کي ټول سرونه کښته کړي دي چي په آسمانونو کي دي او څومره چي په مځکه کي دي (ځيني) په خوښي سره او (ځيني) په مجبوري سره (په خوښي سره داسي چي په خپل اختيار سره عبادت کوي ، او دمجبوري دا معنی ده چي الله ﷻ په خپل مخلوق کي چي څنګه تصرف کول غواړي هغه يې مخالفت نه سی کولای) او ددغو (مځکو والا وو) سايو هم (سرونه يي کښته کړي دي) دسهار اوماښام په وختونو کي (يعني سايي څومره چي غواړي اوږدوي او څومره چي غواړي لنډوي او دسهار او ماښام په وخت کي چونکه د اوږديدو او لنډيدو زيات ښکاره کيدل وي ، په دي وجه يې ددی تخصيص وکي کنه نو سايه خو په دی معنی سره په هر ډول تابعداره ده)

(معلومات او مسئلي)

د ذکر سوو آيتونو څخه مخکې دالله ﷻ دخاصو صفتونو دکمال سلسله را روانه ده ، کوم چي په حقيقت کي دتوحيد دليلونه دي ، په دي آيت کي فرمايي .

عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ : دغيب څخه مراد هغه شيان دي کوم چي دحواسو څخه غائب وي يعنی نه په سترګو سره ليدل کيږي نه په غوږونو سره اوريدل کيږي ، نه په پزه سره بوی کيدای سي نه په ژبه سره څکل کيږي ، نه په لاسو سره مسح کيږي .

شَهَادَتْ . ددی په مقابله کي هغه شيان دي کوم چي انسان دذکر سوو حواسو په ذريعه معلومولای سی ، معنی دا ده چي دالله ﷻ دکمال خاص صفت دا دی چي هغه هرغيب داسي پيژني لکه څنګه چي حاضر او موجود پيژني .

د الکبير معنی لوی او د متعال معنی پورته اولوړ ، مراد ددی دواړو لفظونو څخه دا دی چي هغه د مخلوقاتو دصفتونو څخه لوړ اوپورته دی اولوی دی ، کفار اومشرکان دالله ﷻ دپاره په اجمالي طور باندی ذلويې او برايي خو اقرارکوي مګر دخپلي پوهي دقصورپه وجه الله ﷻ هم پرعامو انسانانو قياس کوي ، دالله ﷻ دپاره به يې داسي صفتونه ثابتول کوم چي دده دشان څخه ډير ليري دي ، لکه يهودو او نصاراوو چي دالله ﷻ دپاره زوی ثابت کی ، ځينو دالله ﷻ دپاره د انسان په شان جسم او اندامونه ثابت کړل ځينو ورته جهت اوطرف ثابت کي حال دا چي هغه ددی ټولو حالاتو اوصفتونوڅخه پورته او بالا او منزه دی ، قرآن کريم د دوی دبيان کړو صفتونوڅخه د براء ت دپاره بار بار فرمايي (سُبْحَانَ اللهِ عَمَّا يَصِفُونَ) يعنی پاک دی الله ﷻ دهغو صفتونو څخه کوم چي دا خلق بيانوي .

په اوله جمله (عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ) کی دارنګه ددی څخه په مخکی آيت (اَللهُ يَعْلَمُ مَاتَحْمِلُ كُلُّ اُنْثٰى) کی دالله ﷻ دکمال علمي بيان وو په دی دويمي جملی (اَلْكَبِيْرُ الْمُتَعَالِ) کی دکمال قدرت اولويې ذکر دی ، چي دده طاقت او قدرت د انساني تصوراتو څخه بالاتر دی ، دی څخه په وروستي آيت کی هم ددی

کمال علمي او کمال قدرت په يو خاص اندازه سره بيان فرمايي.
سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ (أَسَرَّ الْقَوْلَ) د اسرار څخه جوړ دی چې معنی يې پټه خبره او دجهر معنی په ډاګه خبره ده کومه خبره چې انسان بل انسان ته د اورولو دپاره کوي ، هغې ته جهر وايي او کومه چې خپل ځان ته د اورولو دپاره کوي هغې ته سِر وايي د مُسْتَخْفٍ معنی ده پټيدونکی ، دسَارِب معنی ده په آزادی او بی فکری سره پر لار تلونکی.
معنی د آيت دا ده چې دالله ﷻ دعلم محيط په وجه سره دده په نزد پټه خبره کوونکی او په زوره خبره کوونکی دواړه برابر دی ، هغه د دواړو خبره يوشان آوري او پوهيږي په دغه شان چې کوم سړی دشپې په تياره کی پټ وي او کوم چې د ورځې په رڼاکی پربنکاره لاره ځي دا دواړه دهغه دعلم او قدرت په اعتبار سره برابر دي ، چې د دواړو دننه او دباندی ټول حالات ده ته يو شان معلوم دي او پر دواړو باندی دده قدرت يو شان حاوي دی ، څوک دده دقدرت دلاس څخه دباندی نه دی ، ددی زيات بيان په راتلونکی ايت کی داسی دی.
لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ (دمُعقبات . دمعقبة) جمع ده هغه جماعت ته وايي کوم چې په بل جماعت پسې متصل وروسته راسي ، دی ته معقبه يا متعقبه ويل کيږي ، د: مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ لفظی معنی ده د دواړو لاسونو په مينځ کی ، مراد ورڅخه د انسان مخ او مخکې طرف دی (وَمِنْ خَلْفِهِ شا جانب په : من امرالله .کی (مِن) په معنی د(با) دسببيت دپاره دی د(بامرالله) په معنی راغلی . . په خينو قرائتونوکی دا لفظ (بامرالله) هم نقل دی (روح)
معنی د آيت دا ده چې هر سړی خپله خبره که پټوي يا ظاهروي دغه شان خپل تلل دشپی په سياره کی پټ ساتي يا په ډاګه پرسړکونو ګرځي ، ددی ټولو انسانانو دپاره دالله ﷻ دطرف څخه دملائکوجماعتونه مقرردي چې دوی يې دمخکی او وروسته څخه راګير کړي دي چې د دوی خدمت او وظيفه بدليږي او په يو بل پسی راځي ددوی پر ذمه داکارسپارل سوی دی چې دوی دخدای په حکم دانسانانو حفاظت کوي.
دصحيح بخاري په حديث کی دي چې دملائکو دوه جماعتونه دحفاظت دپاره مقرر دی يو دشپې دپاره بل د ورځي دپاره او دا دواړه جماعتونه دسهار اوماځيګر په لمونځونوکی يوځای کيږي ، دسهار دلمانځه څخه وروسته دشپي محافظان رخصت سي ، د ورځي محافظان خپل کارسنبال کړي ، او دماځيګر دلمانځه څخه وروسته دوی رخصت سي ، او دشپي ملائکي پر وظيفه سي ، د ابو داود په يو حديث کی په روايت دحضرت علي مرتضی ذکردی چې دهريوه انسان سره څه حفاظت کوونکی ملائکي مقرر دی کومي چې دده حفاظت کوي چې پرده باندی يو ديوال وغيره را ونه لويږي او يوې ژورې ته ارتاو نه سي يا يو حيوان يا انسان ده ته تکليف ونه رسوی البته هرکله چې دالله ﷻ حکم ديو انسان په بلاء او مصيبت کی د اخته کولو دپاره نافذ سي ، نو محافظي ملائکي دهغه ځای څخه وګرځي (روح)
د ابن جرير په يو حديث کی په روايت دحضرت عثمان غني ﷺ دا هم معلوميږي چې ددې محافظو فرښتو کارصرف ددنياوي مصيبتونو او تکليفونو څخه حفاظت نه دی ، بلکه دوی انسان دګناهونو څخه

دمحفوظ کولو اومحفوظ ساتلوهم کوشش کوي د انسان په زړه کی دنیکي اودخدای ﷻ دبیرې داعیه بیداروي چی ددې په ذریعه دی دګناه څخه محفوظ سی اوکه بیاهم ددغو فرښتو دالهام څخه غفلت وکړی او په ګناه کي اخته سي نو دوی ددې دعا اوکوشش کوی چی دی ژر توبه وکړي او دګناه څخه پاک سی ، بیا که دی په هیڅ شان سره هم واپس نه سی نو دوی یې په عملنامه کی ګناه ولیکي .

لنډه دا ده چی دا محافظي ملائکي ددین او دنیا دواړو دمصیبتونو او آفتونو څخه د انسان په ویښه او په خوب کی حفاظت کوي ، حضرت کعب احبار رحمه الله فرمایي چی که د انسان څخه دا حفاظتي خدایي پهره لیري کړل سي نو پیریان به دده ژوند وبال جوړکړی ، لیکن د اټولي حفاظتي پهري ترهغه وخته پوري کار کوي ترڅو چی تقدیر الهي د دوی دحفاظت اجازه ورکوي اوهرکله چی الله ﷻ دیو بنده مبتلا کول غواړي نو داحفاظتي پهره لیري کړل سي .

ددی بیان په راتلونکی آیت کی داسی سوی دی .

إِنَّ اللَّهَ لَايُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُم مِّن دُونِهِ مِن وَالٍ

یعنی الله ﷻ دیوقوم د امن اوعافیت حالت په آفت اومصیبت کی ترهغه وخته پوری نه بدلوي ترڅو پوری چی دغه قوم په خپله خپل خپل عملونه اوحالات په بدي اوفسادکي بدل نه کړي اوکله چی دی خپلو حالاتو ته په سرکشی اونافرمانی کي بد لوی نو الله ﷻ هم خپل طرز بدلوی او دا ظاهره ده چی هرکله الله ﷻ دچابده وغواړي اوعذاب ورکول وغواړي نونه بیادغه څوک منع کولای سی اونه څوک دالله ﷻ د حکم خلاف دده مدد کولای سی .

لنډه دا ده چی دالله ﷻ دطرف څخه د انسانانو دحفاظت دپاره دملائکو پهره لګیدلی وي ، لیکن کله چی یو قوم دالله ﷻ دنعمتونو شکر اودهغه فرمانبرداري پریږدي اوبدعملي اوسرکشي اختیارکړي ، نو الله ﷻ هم خپله حفاظتي پهره ورڅخه لوره کړي بیادالله ﷻ قهر اوعذاب پردوی ولویږي چی ددې څخه دمحفوظ کیدو بیاهیڅ صورت پاته نه سی .

ددی تشریح څخه معلومه سوه چی په ذکر سوی آیت کی دحالت بدلیدوڅخه مراد دا دی چی هرکله یوقوم فرمانبرداري اوشکر ګذاري پریږدي او په خپلو حالاتو کی بده تبدیلي پیداکي نو الله ﷻ هم خپل طرز د رحمت اوحفاظت بدل کړي .

ددی آیت چی کوم په عام توګه سره دا مطلب بیان ولکیږي چی په یوقوم کی ښه انقلاب ترهغه وخته پوری نه سی را تلای ترڅو چی دوی پخپله ددی ښه انقلاب دپاره خپل حالات برابر نه کړي په دی معنی کی دا شعر مشهور دی .

خدا نی آج تک اس قوم کی حالت نهی بدلی — نه هو جس کو خیال آپ اپنی حالت کی بدلنی کی

یعنی الله ﷻ تر ننه پوری دهغه قوم حالت نه دی بدل کړی دکوم سره چی په خپله دخپل حالت دبدلولو خیال نه وي پیدا سوی .

دا خبره که څه هم تر یو حده پوری صحیح ده مګر د ذکرسوی آیت دا مطلب نه دی او ددی صحیح والی هم د یوعام قانون په حیثیت سره دی چی کوم سړی په خپله دخپلو حالاتو د اصلاح اراده نه کوي، دالله

ﷻ دطرف هم دده د امداد اونصرت وعده نه وي . بلكه دا وعده په دي حالت كي ده كله چي څوک په خپله هم د اصلاح فكر وكي لكه چي دآيت كريمه (وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا: څخه معلوميږي چي دالله ﷻ دطرف څخه هم دهدايت لاري هلته خلاص سيږي كله چي په خپله دهدايت طلب موجود وي ، ليكن انعامات الهيه ددي قانو پابند نه دي ډير وارونه ددي څخه بغير هم وركول كيږي .

دا دحق را قابليت شرط نيست بلكه شرط قابليت دا دهست

دالله ﷻ وركړي لره دا شرط نه دي چي په ده كي يې قابليت وي بلكه پرچا چي الله ﷻ فضل كوي په خپله يې ددي قابل كړي .

په خپله زمونږ وجود او په دي كي بې شميره نعمتونه ، نه زمونږ دكوشش نتيجه ده اونه مونږ هيڅكله ددي دپاره دعاغوښتی وه چي مونږته دي داسې وجود راكړل سي چي سترګې، پزه، غوږونه اوټول قوتونه او اندامونه يې برابروي دا ټول نعمتونه بې غوښتلو حاصل سوي دي .

مانه بوديم وتقاضا ما نه بود لطف تو ناگفتهٔ مامی شنود

نه مونږوو اونه زمونږ تقاضا وه (چي مونږ داسي پيدا كړه) ستامهربانيو زمونږ ناويلي سوالونه قبول كي دي البته دخداى ﷻ د انعاماتو مستحق كيدل او وعده بغير دخپل كوشش څخه نه سي خاصليداى او ډيو قوم بغير دكوشش اوعمل څخه د انعاماتو په انتظار كي اوسيدل خان غولول دي .

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ : يعنى دالله ﷻ پاک ذات دي چي تاسي ته برق او بجلى ښيي كومه چي دانسان دپاره ډيره هم جوړيداى سي چي په كوم ځاى ولويږي ، هغه ټول ايره كړي او طمع هم كيداى سي چي دبجلي دبريښيدو څخه وروسته راځي كوم چي دانسان اوحيوان د ژوند غوښتنه ده اوهغه پاک ذات دي چي لويې درني وريځي دسمندر څخه پورته كړي اوبيا دا د اوبو څخه ډكي وريځي په فضاكي په ډيره تيزي سره ديوځاى څخه بل ځاى ته رسوي او دخپل حكم اوتقدير مطابق چي يې پركومه مځكه غواړي ورروي يې .

وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ : يعنى تسبيح وايي رعد دالله ﷻ دحمد او دشكر سره اوتسبيح وايي ملائكي دهغه دبيري څخه ، رعدپه عرف اومحاوره كي د وريځي آواز ته ويل كيږي كوم چي د وريځو ديوبل سره دټكراو څخه پيداكيږي ، ددې دتسبيح ويلو څخه مراد هغه تسبيح ده دكوم متعلق چي دقرآن كريم په يوبل آيت كي راغلي دي چي په مځكه او آسمان كي يو شي داسي نسته كوم چي دالله ﷻ تسبيح نه كوي . ليكن دا تسبيح عام خلګ نه سي آوريداى ، او په ځينو روايتونو دحديث كي دي چي رعد دهغه ملائكي نوم كوم چي پر باران اوررولو باندي مسلطه اومامور ده ددي معنى په اعتبار سره تسبيح ويل ظاهر دي .

وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ : صواعق دصاعقة جمع ده پرمځكه لويدونكي تندرته صاعقه وايي مطلب دآيت دا دي چي الله ﷻ دا تندر پرمځكه را اچوي چي ددي په ذريعه څوک وغواړي سوزي يې .

وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ : لفظ دمِحَال په زير دميم سره حيلى اوتدبير ته وايي اودعذاب په

معنی هم راځي او د قدرت په معنی هم ، د آیت معنی دا ده چې دا خلق دالله ﷻ د توحید په معامله کې دیوبل سره په جنګ او مجادلو کې اخته دي ، حال دا دی چې الله ﷻ لوی او قوي تدبیر کوونکی دی چې د هغه په مخکې د هیچا چم نه سی چلیدای .

قُلْ مَنْ رَّبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ قُلِ اللّٰهُ ؕ قُلْ اَفَاتَّخَذْتُمْ مِّنْ

پوښتنه وکړه چې څوک دی رب د اسمانو او د مځکو ، ووایه چې الله ﷻ ، ووایه چې بیا تاسي نیولي دي د

دُوْنِهٖۤ اَوْلِیَآءَ لَا یَمْلِكُوْنَ لِاَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا ؕ قُلْ هَلْ

هغه څخه ماسوا داسي مددګاران چې مالکان نه دي د خپل ځان دپاره د نفع او نه نقصان ، ووایه آیا

یَسْتَوِی الْاَعْمٰی وَالْبَصِیْرُ ۙ۬ اَمْ هَلْ تَسْتَوِی الظُّلُمٰتُ وَالنُّوْرُ ۚ۬

برابري دي ړوند او لیدونکی ، یا آیا برابره ده تیاره او رڼا

اَمْ جَعَلُوْا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ خَلَقُوْا كَخَلْقِهٖ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَیْهِمْ ؕ

آیا جوړ کړي دي دوی دالله ﷻ دپاره شریکان چې هغوی څه پیدا کړي دي لکه چې پیدا کړي دي الله پس مشتبه سو پیدائش د دوی په نظر کې .

قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَیْءٍ وَّهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿۱۶﴾ اَنْزَلَ مِنَ

ووایه الله ﷻ پیدا کوونکی دی د هرشي او هغه دی یو زبردست ، نازلې کړې هغه

السَّمَآءِ مَآءً فَسَالَتْ اَوْدِیَةٌۢ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّیْلُ زَبَدًا

د اسمان څخه اوبه بیا وبهیدې نالې په خپل خپل مقدار بیا په سر راوړي دغې نالې زګ

رَّابِیًا ؕ وَمِمَّا یُوْقِدُوْنَ عَلَیْهِ فِی النَّارِ ابْتِغَآءَ حِلْیَةٍ اَوْ مَتَاعٍ

پرسیدلې او کوم شي چې ګرموي په اور کې ، دپاره د ګالو یا د اسباب په دې

زَبَدٌ مِّثْلُهٗ ؕ كَذٰلِكَ یَضْرِبُ اللّٰهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ ؕ۬ فَاَمَّا الزَّبَدُ

کې هم زګ دی دغسې ، داسې بیانوي الله ﷻ حق او باطل پس هغه زګ

فَيَذْهَبُ جُفَآءً ۚ وَأَمَّا مَا يَنفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ ۚ

خو ولاړسي وچ سي او هغه کوم چي په کار ورځي دخلقو پس باقي پاته سي په ځمکه کي

كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ ﴿١٧﴾

دا سي بيانوي الله ﷻ مثالونه

لنډتفسير: ته (دوی ته داسي) ووايه چي د آسمانونو اوځمکو پروردګار (يعني ايجادکوونکی او باقي پاته کوونکی يعني خالق اوحفاظت کوونکی) څوک دی (چونکه ددې جواب خومعلوم دی ځکه دې وجه جواب هم) ته ووايه چي الله ﷻ دی (بيا) ته دا ووايه چي آيا (دا دليلونه دتوحيد اوري) بياهم تاسي دخدای څخه ماسوا نور مددګاران (يعني معبودان) مقرر کوئ کوم چي (په وجه د ډيري ناچاري) په خپله دځان دنفع اونقصان هم اختيارنه لري (اوبيادشرک دباطليدو اوتوحيد دحق کيدوڅخه وروسته دموحدينو او مشرکانو اوپه خپله دتوحيد اوشرک په مينځ کي دفرق ظاهرولو دپاره) ته دا (هم) ووايه چي آيا ړوند او ليدونکی برابريدای سي (دا مثال دی دشرک اوموحد) يايوځای تياره او رڼا برابريدای سي (دا مثال دی دشرک او دتوحيد) يا دوی الله ﷻ ته داسي شريکان مقررکړي دي چي دوی هم (يوشی) پيداکړی وي لکه چي خدای (د دوی د اقرار موافق هم) پيداکوي بيا (په دې وجه سره) دوی ته (د دواړو) پيداکول يو شان معلوم سوی وي (او په دې سره يې دليل نيولی وي چي هرکله دواړه يوشان خالقان دي نو دواړه يوشان معبودان به هم وي ددې متعلق هم) ته ووايه چي خاص الله ﷻ دهر شي خالق دی اوهغه (په خپل ذات او صفتونو دکمال کي) يو دی (او پر ټولو مخلوقاتو) غالب دی الله ﷻ دآسمان څخه اوبه نازلوي بيا (ددې اوبو څخه) نالې (ډکي) دخپل مقدارموافق رواني سي (يعني په وړه نالې کي لږ اوبه او په غټه نالې کي ډيري اوبه) بيادغه سيلاب (اوبه) خاشي اوخاشاک وبهوی کوم چي ددې (اوبو) پر سر سربيره رواني وي (يو خړي خاشي يعني زګ خو دا دی) اوکوم شيان چي په اورکي (ايږدي) دکالو يا اسباب (لوښو وغيره) جوړولو په غرض سره يې ګرموي په دې کي هم داسي ښيري (زګ پورته) راسي (نوپه دې دوو مثالونو کي دوه شيان دي يودکار شي چي اصل اوبه او اصل مال دی او يو بېکاره شي چي خاوري خاشاک او ښيری دي غرض)الله ﷻ دحق (يعني توحيد او ايمان وغيره) اودباطل (يعني کفر اوشرک وغيره) دغسې مثالونه بيانوي (چي تکميل يې په راتلونکي مضمون سره کيدای سي) پس (په دې دواړه ذکر سوو مثالونوکي) کوم چي ښيری او زګ وو هغه خو غورځول کيږي اوکوم شی چي دخلقو په کار ورځي هغه په دنياکي (دنفع رسولو سره) باقي پاته وي (اولکه څنګه چي دحق او باطل مثال بيان سو) الله ﷻ دغه شان (په هر يو ضروري مضمون کي) مثالونه بيانوي.

(معلومات او مسئلې)

د دواړو مثالونو خلاصه دا ده چي لکه څنګه چي په دې مثالونو کي ښيری او زګ ترڅه وخته پوری پر

اصلي شی سربیره په نظر راځي ، لیکن آخرهغه غورځول کیږي او اصلي شی پاته کیږي دغه شان باطل
که څه هم یو څو ورځي پرحق سربیره غالب په نظر راځي لیکن آخرت باطل محوه اومغلوب سی اوحق
باقي او ثابت پاته سی (لکه چی داسی په جلا لین کی دی)

لِلَّذِيْنَ اسْتَجَابُوْا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنٰىؔ ۚ وَالَّذِيْنَ لَمْ يَسْتَجِيْبُوْا لَهٗ لَوْ اَنَّ

چاچی ومنی دخپل رب حکم دهغوی دپاره نیکی ده ، او چاچی دده حکم ونه منی که د دوی

لَهُمْ مَّا فِى الْاَرْضِ جَمِيْعًا وَّمِثْلَهٗ مَعَهٗ لَافْتَدَوْا بِهٖ ؕ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ سُوْٓءُ الْحِسَابِ ۙ

سره وی څه چی په مځکه کی دی ټول اودومره ددی سره نورپس ټول ورکړی په خپله بدله کی، ددغه خلقو دپاره دی

وَمَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ؕ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ۝۱۸ اَفَمَنْ يَّعْلَمُ اَنَّمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ

بدحساب ، اوځای ددوی دوږخ دی اودغه بدځای دارام دی، ایا کوم سړی چی پوهیږي چی څه نازل سو په تا

رَّبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ اَعْمٰى ؕ اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ اُولُوا الْاَلْبَابِ ۝۱۹ ۙ الَّذِيْنَ

ستا درب څخه حق دی برابرید سی دړوندو سره ، پوهیږي هغه کوم چی دعقل خاوندان دی ، هغه خلق

يُوْفُوْنَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَلَا يَنْقُضُوْنَ الْمِيْثَاقَ ۝۲۰ ۙ وَالَّذِيْنَ يَصِلُوْنَ

چی پوره کوی دالله ﷻ وعده او نه ماتوی دا عهد او هغه خلق چی خپلولی ساتی

مَآ اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖٓ اَنْ يُّوْصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُوْنَ سُوْٓءَ

هغه چی الله ﷻ یی حکم کړی دی چی صله رحمی کوی او وبیریږي دخپل رب څخه او بیریږي دبد

الْحِسَابِ ۝۲۱ ؕ وَالَّذِيْنَ صَبَرُوا ابْتِغَآءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ

حساب څخه ، او هغه خلق چی صبر یی وکی ، دپاره دخوشحالولو دخپل رب او قائم یی کی لمونځ

وَاَنْفَقُوْا مِمَّا رَزَقْنٰهُمْ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً وَّيَدْرَءُوْنَ بِالْحَسَنَةِ

اوخرڅ یی کړی زمونږ د ورکړو څخه په پټه او په ښکاره او کوی دبدی په مقابله کی

السَّيِّئَةَ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ ۝۲۲ ۙ جَنّٰتُ عَدْنٍ يَّدْخُلُوْنَهَا

ښکی ددې خلقو دپاره دآخرت کور دی ، باغونه دی دوسیدو داخلیږي به په دی کی

وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَآئِهِمْ وَاَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيّٰتِهِمْ وَالْمَلٰٓئِكَةُ

او کوم چې نیکان وي د دوی د پلار نیکه څخه او د ښځو د دوی څخه او د اولاد د دوی څخه او ملائکې به

يَدْخُلُوْنَ عَلَيْهِمْ مِّنْ كُلِّ بَابٍ ﴿۲۳﴾ سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ

راځي دوی ته دهرې دروازې څخه ، وايي به سلامتيا ده په تاسې په بدله کې دهغه چې تاسې

فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ﴿۲۴﴾

صبر وکې پس غوره درکول سو د آخرت کور.

لنډتفسیر: کومو خلقو چې دخپل رب ویناومنله (اوتوحید او اطاعت یې اختیار کې) د دوی دپاره ښه بدله (یعنی جنت مقرر) دی او کومو خلقو چې دهغه وینا ونه منله (او پر کفر او نافرماني باندې پاته سول) د دوی سره (دقیامت په ورځ) که دټولې دنیا شیان (موجود) وي او (بلکه) ددې سره ددې برابر نور هم (مال او دولت) وي نو ټول دخپل خلاصون دپاره ورکړي ، ددې خلقو به سخت حساب وي (کوم ته چې یې په بل آیت کې حساب عسیر فرمایلی دی) او د دوی ځای (دهمیشه دپاره) دوزخ دی اودغه ډیر بد د اوسیدو ځای دی کوم سړی چې دا یقین لري چې څه ستادرب د طرف څخه پرتانازل سوی دی هغه ټول حق دی آیا داسې سړی دهغه په شان کیدای سی کوم چې (ددې علم څخه محض) ړوند وي (یعنی کافر او مومن برابر نه دي) پس نصیحت خو پوهه خلق قبلوي (او) دا (پوهه) خلق داسې دي چې د الله ﷻ سره یې څه عهد کړی دی، هغه پوره کوي او (دغه) عهدماتوي نه او دوی داسې دي چې الله ﷻ دکومو خپلولو دقائم ساتلو حکم کړی دی هغه قائم ساتي او دخپل رب څخه بیریږي او دسخت عذاب څخه بیره کوي (کوم چې به دکفارو سره خاص وي په دې وجه دکفر څخه ځان ساتي) اودغه خلق داسې دي چې دخپل رب درضا حاصلولو دپاره (پرحق دین) مضبوط اوسي او دلمانځه پابندي ساتي او څه چې مونږ دوی ته رزق ورکړی دی دهغه څخه په پټه هم او په ظاهره هم (څنګه چې موقع وي) خرځ کوي او (دخلقو) دبدۍ (کوم چې د دوی سره کوي) په ښه سلوک سره بدله ورکوي (یعنی چې څوک ورسره بدي وکړي نو دوی یې څه پروا نه ساتي بلکه دهغو سره ښه سلوک کوي) په هغه جهان کې (یعنی په آخرت کې) نیک انجام دهغو خلقو دپاره دی یعنی دهمیشه اوسیدو په جنت کې به دغه خلق هم داخل سی او د دوی په مور او پلار او بیبیانو او اولاد کې چې کوم (دجنت) لائق (یعنی مومنان) وي (که څه هم د دوی د درجې نه وي) دغه به هم (په جنت کې د دوی په برکت سره د دوی په درجو کې) داخل سی او فرښتې به دوی ته دهر (طرف) د دروازې څخه راځي (او دا به وایي) چې تاسې (دهر آفت او خطرې څخه) صحیح سلامت اوسئ ، په برکت دهغه چې تاسې (په حق دین) مضبوط پاته سوئ واست وروسته په دې جهان کې ستاسې انجام ډیر ښه دی

(معلومات اومسئلې)

په تیرو آیتونوکی دحق اوباطل وضاحت په مثالونوسره وسو، په دی ذکرسوو آیتونوکی دحق دخاوندانو اودباطل دخاوندانو نخښې اوصفتونه اود دوی دښو اوبدو عملونو او دجزا اوسزا بیان دی.

په اولنی آیت کی دالله ﷻ په حکمونو دعمل کوونکو دپاره دښو بدله او دنافرمانیو کوونکو دپاره د سختی سزا بیان دی.

په دویم آیت کی یې ددې دواړو مثال دلیدونکی او ړوند سره ورکړی دی او ددی په آخرکی فرمایي.

إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ: یعنی که څه هم خبره واضحه ده، مګر په دی هغه سړی پوهیږي کوم چی عقل والا وي او دکومو عقلونه چی غفلت اونافرمانیو بې کاره کړی دی هغه په دی دومره لوی فرق هم نه پوهیږي

د دریم آیت څخه ددی دواړو فریقو دخاصو خاصو عملونو او نخښو بیان سوی دی اول دالله ﷻ د حکمونو دمنونکو صفتونه داسی بیانوي چی.

الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ: یعنی دا هغه خلق دي کوم چی دالله ﷻ سره سوی وعده پوره کوي، مراد ددی څخه هغه ټول عهدونه او لوظونه دي کوم چی الله ﷻ دخپلو بندګانو څخه اخیستی دی چی په دی کی دټولو څخه اولنی هغه عهد درب والی دی کوم چی په ازل کی دټولو ارواحانو څخه اخیستل سوی وو (الست بربکم) یعنی آیا زه ستاسی رب نه یم؟ چی په جواب کی یې ټولو په جمع ویلي وو، بلی، یعنی ولي نه یې خامخا زمونږرب یې دغه شان دالله ﷻ دټولوحکمونودمنلو، دټولو فرضو د ادا کولو، اودناجائزوشیانو څخه دځان ساتلو، دالله ﷻ دطرف څخه وصیت او دبندګانو دطرف څخه ددی اقرار په مختلفو آیتونو کی ذکر دی.

دویم صفت، وَلَا يَنقُضُونَ الْمِيثَاقَ: دی یعنی دوی دیوعهد او لوظ خلاف ورزي نه کوي په دی کی هغه عهد اولوظونه هم دا خل دي کوم چی دبنده او دالله ﷻ په مینځ کی دی چی ذکر یې اوس دعهد الله، په الفاظو سره وسو او هغه عهد هم کوم چی د امت خلقو دخپل نبی او رسول سره کوي او هغه معاهدي هم کومي چی یو انسان دبل انسان سره کوي.

ابو داؤد په روایت دعوف بن مالک ﷺ دا حدیث نقل کړی دی چی نبی کریم ﷺ دصحابه کرامو رضی الله عنهم څخه پردی عهد اوبیعت واخیستی چی دالله ﷻ سره به څوک نه شریکوئ، پنځه وخته لمونځ به په پابندی سره کوئ او دخپلو امیرانو حکم به منئ او دیو انسان څخه به دڅه شي سوال نه کوئ.

ک... خلق... په دی بیعت کی شریک وه دهغوی حال دعهد په پابندي کی دا وو چی که پر آس باندی به دسپرلي په وخت ... د دوی ... نه به یې دا نه ویل چی دا چابک راپورته کړه بلکه په خپله به دسپرلي څخه کښته کیدی او را پورته کوي به یې، دا دصحابه کرامو رضی الله عنهم په زړونو کی دنبي کریم ﷺ دمحبت عظمت او دفرمانبرداري دجذبي اثر وو، کنه نو دا خو ظاهره ده چی دداسی قسم سوال کولو څخه منع فرمایل مقصود نه وو، لکه حضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ یو واري جماعت ته داخلیدی، چی ګوري چی نبی کریم ﷺ خطبه ورکوی او اتفاقًا دده جماعت ته دداخلیدو په وخت دوی ﷺ په ژبه مبارکه دا کلمه راغله چی، کښېنه، عبدالله بن مسعود ﷺ پوهیدی

چي ددی دا مطلب نه دی چي پرسرک یا بې موقعي چي ته کوم ځای ته هلته کښېنه مګر دفرمانبرداري جذبې دي مخکې تلو ته پرې نه ښووي او د دروازي څخه دباندی کوم ځای چي يې دا آواز آوریدلی وو هم هلته کښېنستی.

دریم صفت دالله ﷻ دفرمانبردارو بندګانو دا ښوول سوی دی، وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ: یعنی دا خلق داسی دي چي الله ﷻ دکومو تعلقاتو دقائم ساتلو حکم کړی دی هغه قائم ساتي ددی مشهور تفسیر خو دا دی چي دقرابت داري دتعلقاتو دقائم ساتلو او ددی په تقاضاو دعمل کولو چي الله ﷻ کوم حکم کړی دی دا خلق دا تعلقات قائم ساتي، ځينې تفسیر لیکونکي حضرات فرمايي چي ددی څخه مراد دا دی چي د ایمان سره نیک عمل یاپه نبی کریم ﷺ اوقرآن کریم باندی د ایمان سره په تیرو انبیاؤ علیهم السلام او د دوی په کتابونو ایمان شریکوي.

څلورم صفت يې دا بیان فرمايي، وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ: یعنی دا خلق دخپل رب څخه بیریږي دلته دلفظ خوف پرځای د(خشیة) په لفظ استعمالولو کی دی طرف ته اشاره ده چي دالله ﷻ څخه د دوی بیره داسی نه ده لکه د درنده حیوان یا دمؤذي انسان څخه چي طبعاً بیره وي، بلکه داسی بیره ده، لکه اولاد چي دمور اوپلار، شاګرد د استاد څخه عادتاً بیره کوي چي ددی منشاء د آزار رسولو بیره نه وي، بلکه دلوبي او محبت په وجه سره ددی بیره وي چي هسي نه زماڅخه يو داسي کار وسی چي الله ﷻ په خفه سی په دی وجه دصفت په ځای کی چي کوم ځای دالله ﷻ دبیري ذکر دی په عام طور سره هلته دا لفظ د(خشیت) استعمال سوی دی، ځکه چي (خشیت) هغه بیري ته ویل کیږي کومه چي دعظمت اومحبت په وجه سره پیداکیږي په دی وجه په راتلونکي جمله کی کوم ځای چي دحساب دسختي بیره بیان سوی ده، هلته د(خشیت) لفظ نه دی بلکه د(خوف) لفظ استعمال سوی دی، ارشاد فرمايي.

وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ: یعنی دا خلق دبدحساب څخه بیریږي، دبدحساب څخه مرادپه حساب کی سختي او د ذری ذری پوښتنه ده، حضرت صدیقه عائشه ﷺ فرمايي چي دانسان نجات خو په رحمت دالله ﷻ سره کیدای سی، چي دعملونو دحساب په وخت کی دسرسري اوعقوي اودرګذر څخه کار واخلي، کنه نو دکوم سړي سره چي د ذری ذری اوپوره حساب کول کیږي دده دعذاب څخه محفوظ کیدل ممکن نه دی، ځکه چي داسی څوک دی چي څه ګناه اوخطاء به نه وي ورڅخه سوی، دا دحساب دسختي بیره دنیکو او فرمانبردارو خلقو پنځم صفت دی.

شپږم صفت يې دا بیان فرمايي، وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ: یعنی دغه خلق کوم چي خالص دالله ﷻ درضا دپاره صبر کوي، دصبر معنی په عربي ژبه کی ددی معنی څخه زیاته عامه ده کومه چي په اردو ژبه کی ګڼل کیږي، چي پر يو مصیبت اوتکلیف باندی صبر وکي، ځکه چي ددی اصلي معنی په خلاف طبع شیانو نه پرېشانه کیدل دي بلکه په ثابت قدمۍ سره په خپل کارکی اخته اوسیدل دي، په دی وجه ددی دوه قسمونه بیانیږي يو صبر پرطاعت یعنی دالله ﷻ داحکامو پرمنلو ثابت قدم اوسیدل اوبل دګناه څخه، یعنی دګناهونو څخه پرځان ساتلو ثابت قدم پاته کیدل.

دصبرسره د، ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ : قید دا وښوولہ چی مطلق صبرځه دفضیلت شی نه دی ځکه چی کله ناکله خو بي صبره انسان ته هم آخر تر يوې مُدې وروسته صبر راسي ، کوم صبرچی غیر اختیاري وي ، دهغه يو خاص فضيلت نسته ، نه دداسی غیر اختیاري کیفیت الله ﷻ چاته حکم کوي په دی وجه په حدیث کی نبی کریم ﷺ فرمایي ، الصبرعندالصدمة الاولی : یعنی اصلی اومعتبرصبرخوهغه دی کوم چی دصدمي په اولني وخت کی اختیارکړل سی ، کنه نو وروسته خوکله ناکله په جبري طورسره انسان ته صبر راسی بلکه دصفت قابل هغه صبر دی کوم چی په خپل اختیار سره پرخلاف طبع کار برداشت کولو سره وکي خواه دغه دفرضو یا واجبو ادا کول وي یادحرامو او مکروهو څخه محفوظ کیدل وي .

په دی وجه که یوسړی دغلاپه نیت سره په یو کورکی داخل سی مگر هلته دغلا موقع پیدا نه سوه اوصبر یې وکي بیرته راغی نو دا غیر اختیاري صبر دځه ثنا او صفت شي نه دی ثواب هلته دی چی دگناه څخه دمحفوظ کیدو سبب دخدای بیره او دده رضا حاصلول وي .

اووم صفت ، وَأَقَامُوا الصَّلوٰةَ : د اقامت صلوة معنی لمونځ دده دپوره ادبونو اوشرطونو اوخشوع سره ادا کول دي ، محض لمونځ کول نه دی په دی وجه په قرآن شریف کی په عام توگه سره دلمانځه حکم د اقامت صلوة په الفاظو سره ورکړل سوی دی .

اتم صفت ، وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً : دی یعنی هغه خلق کوم چی دالله ﷻ په ورکړی رزق کی څه دالله ﷻ په نزدهم خرڅ کوي په دی کی اشاره وسوه چی ستاسی څخه دکوم مال د زکوة وغیره مطالبه الله ﷻ کوي هغه ستاسي څخه نه غواړي ، بلکه دخپل درکړي رزق څخه حصه هغه هم صرف دوه نیم فیصده په څه لږ مقدارکی ستاسی څخه غوښتل کیږي چی ددی په ورکولوکی طبعاًتاسی ته څه پس اوپیش کول نه دي په کار

دالله ﷻ په لاره کی دمال خرڅ کولو سره دپټ اوښکاره په قیدسره معلومه سوه چی په صدقه اوخیرات کی هرځای پټ ورکول سنت نه دی بلکه ځینی وخت ددی اظهارهم سم او صحیح وي په دی وجه علماء فرمایي چی دزکوة او واجبوصدقو اظهار اواعلان غوره دی ددی پټ ورکول مناسب نه دی چی نوروخلقو ته هم تلقین اوترغیب سی ، البته نفلي صدقي پټې ورکول غوره دی په کوموحدیثون کی چی دصدقوپه پټه ور کولو غوره والی او فضیلت راغلی دی هغه دنفلي صدقو متعلق دی .

نهم صفت ، وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ : یعنی دا خلق بدي په نیکۍ سره، دشمني په دوستۍ، ظلم په عفو او درگذر سره دفع کوي دبدي په جواب کی بدي نه کوي او ځینې حضرات ددی دا معنی فرمایي چی گناه په نیکي سره دفع کوي ، یعنی که یو وخت ورڅخه گناه اوخطاء وسی نو ددی څخه وروسته اطاعت او عبادت دومره ډیر کوي چی په دی سره دغه تیره گناه ختمه سی .

په حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ حضرت معاذ ؓ ته وصیّت وکي ، چی دبدي وروسته نیکي کوه ، نو دغه بدي به ختمه سی ، مراد دا دی چی هرکله پردی گناه اوبدي پیښمانه سی توبه وکاړی ، او ددی څخه وروسته نیک عمل وکي نو دا نیک عمل تیره گناه ختمه کي ، بغیر دستومانه کیدو او توبي څخه

دگناه څخه وروسته هيڅ يوه نيکي دگناه دمعاف کولو دپاره کافي نه وي دالله ﷻ دفرمانبردارو ددې نهو
۹ صفتونو بيانولو څخه وروسته د دوی جزا دا فرمايي ، أُولَٰئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ : د دارڅخه مراد د آخرت
کور دی يعنی ددی خلقو دپاره د آخرت دکور فلاح ده اوځينی حضرات فرمايي چی دلته د دار څخه مراد
ددنيا کور دی او مراد دا دی چی نيکو خلقو ته که څه هم په دی دنياکی تکليفونه هم ورپيښيږي ، مګر
آخر په دنيا کی هم فلاح اوکاميابي د دوی حصه وي .

مخ ته د(عقبى الدار) يعنی دآخرت دکور دفلاح بيان دی چی دغه به (جَنّٰتُ عَدْنٍ) وي چی دوی به په کی
داخليږي ، دعدن معنی قيام اوقرآن او قرار دی مراد دا دی چی ددی جنتونو څخه به هيڅ وخت هم دوی
نه ايستل کيږي ، بلکه په دی کی به د دوی قيام او قرار هميشه وي اوځينی حضرات فرمايي چی (عَدْنٍ)
دجنت دمينځ نوم کوم چی دجنت په مقامونو کی هم اعلی مقام دی .

ددې وروسته ددی حضراتو دپاره ديو بل انعام دا ذکر فرمايي چی دا انعام رباني صرف ددی خلقو تر
ذاته پورې به محدود نه وي ، بلکه د دوی پلارانو اونيکونو، ښځو او اولاد ته به هم په دی کی حصه
ورکول کيږي شرط دا دی چی دوی صالحان وي چی ادنی درجه يې دا ده چی مسلمانان وي او مراد دا
دی چی ددی خلقو دپلارانو، نيکونو، بيبيانو او اولاد خپل عملونه که څه هم دی مقام ته د رسيدو قابل
نه وي ، مګر دالله ﷻ دمقبولو بندګانو په رعايت اوبرکت سره به دوی هم دي مقام ته ورسول سی . ددې
څخه وروسته د آخرت په کورکی د دوی دفلاح اوکاميابي زيات بيان دا دی چی ملائکي به دهرې
دروازې څخه دوی ته سلام کوونکی دا خليږي ، او وايي به چی ستاسی دصبر په وجه سره دټولو
تکليفونوڅخه سلامتي ده او دا څومره ښه انجام دی د آخرت دکور .

وَالَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِن بَعْدِ مِيثَاقِهِ

او کوم خلق چی | ماتوی | عهد دالله ﷻ | دمضبوطولو | څخه وروسته

وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ وَ

او پريکوی | هغه شی کوم ته چی الله ﷻ فرمايلی دی | وصل کول

يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَٰئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ﴿٢٥﴾

او فساد کوی | په ملک کی | د دوی دپاره دی | لعنت | او د دوی دپاره دی بدکور

اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَفَرِحُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا

الله | فراخه کوی رزق | چا ته چی وغواړی | او تنګوی | اوخوشحاليږي | ددنيا | په ژوند

وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا مَتَاعٌ ﴿۲۶﴾ وَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا

او دآخرت په مقابله کې ددنیا ژوند هیڅ نه دی ، مگر سامان دی بی کاره ، او وایي کافران

لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ۭ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ

ولې نه نازلیږي په ده څه نښانه دده درب څخه ووایه الله ﷻ گمراه کوي چاته چې

يَّشَآءُ وَيَهْدِيْٓ اِلَيْهِ مَنْ اَنَابَ ﴿۲۷﴾ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَتَطْمَىِٕنُّ

چې وغواړي اوښیي لار خپل طرف ته هغه چاته چې رجوع کوي ، هغه خلق کوم چې ایمان راوړي او مطمئن سی

قُلُوْبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِ ۭ اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَىِٕنُّ الْقُلُوْبُ ﴿۲۸﴾ الَّذِيْنَ

زړونه د دوی دالله ﷻ په یاد سره خبردار دالله ﷻ په یادوسره مطمئن کیږي زړونه ، کوم خلق چې

اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ طُوْبٰى لَهُمْ وَحُسْنُ مَاٰبٍ ﴿۲۹﴾ كَذٰلِكَ

ایمان راوړي اونیک عملونه کوي خوشحالي ده د دوی پاره او ښه داوسیدو ځای ، دارنگه

اَرْسَلْنٰكَ فِيْٓ اُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَآ اُمَمٌ لِّتَتْلُوَا۟ عَلَيْهِمُ

لیږلی دی مونږ تا ته په یو امت کې چې تیر سوي دي ددې څخه مخکې ډیر امتونه چې واوروی ته دوی ته

الَّذِيْٓ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُوْنَ بِالرَّحْمٰنِ ۭ قُلْ هُوَ رَبِّيْ

کوم حکم چې لیږلی دی مونږ تاته او دوی انکار کوي درحمٰن څخه ته ووایه چې هغه رب زما دی

لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ مَتَابِ ﴿۳۰﴾

دچا بندگي نسته دهغه څخه ما سوا ، په هغه ما بروسه کړی ده او هغه ته رجوع کوم.

لنډتفسیر: اوځوک چې دخدای معاهدی ددې دېخولوڅخه وروسته ماتوي اوخدای ﷻ چې دکومو تعلقاتو دقائم ساتلو حکم کړی دی هغه پریکوي اوپه دنیاکی فساد کوي ، په داسی خلقو باندی به لعنت وي ، او د دوی دپاره به په دی دنیاکی خرابي وي (یعنی ظاهري دولت اومالداری په لیدو یې نه دی دوکه کیدل په کار چې گوندی په دی خلقو رحمت دی ځکه چې درزق خو دا کیفیت دی چې) الله ﷻ چاته

چي غواړي زيات رزق ورکوي (او دچا دپاره چي غواړي) تنگوي يې (دا درحمت) او (غضب معيارنه دی) او دا (کفار) خلق په دنيوي ژوند (او ددې په عيش اوعشرت) خوشحاليږي او (د دوی دا خوشحالي بالکل فضول اوغلطي ده ځکه چي) دا ددنياژوند (او ددې عيش اوعشرت) د آخرت په مقابله کی بغير ديو لږ سامان څخه نورهيڅ نسته او داکافران خلق (ستادنبوت دبدو ويلو او دا اعتراض کولو دپاره داسی) وايي چي پرده (پيغمبر) يوه معجزه (زمونږ دفرمايش دمعجزو څخه) دده د رب دطرف څخه ولي نازله نه سوه ؟ ته ووايه چي واقعي (ستاسی ددې بې ځايه فرمائشونو څخه داسی صفامعلوميږي چي) الله ﷻ چي څوک وغواړي گمراه کوي (دمعلوميدو وجه ظاهره ده چي سره دکافي معجزو چي په دوی کی دټولو څخه لوی قرآن کريم دی ، بياهم فضول خبري کوي ددې څخه معلوميږي چي په قسمت کی گمراهي ليکلې ده) او (لکه څنگه چي دی عناد گرو ته قرآن کريم چي دلويو معجزو څخه دی دهدايت دپاره کافي نه سو او گمراهي د دوی نصيب سوه دغه شان) کوم سړي چي دهغه طرف ته متوجه کيږي (اودحقي لاري طلب کوي چي مصداق يې مخ ته راځي اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَتَطْمَئِنُّ الخ) دوی ته خپل طرف ته (د رسيدو هدايت کوي (او دگمراهی څخه يې محفوظ کوي) مراد ددی څخه هغه خلق دي کوم چي ايمان راوړی او دالله ﷻ په ذکر سره (چي لوی فرد په کي قرآن کريم دی) د دوی زړونو ته اطمينان راځي (چي ددی لوی فرد ايمان دی يعنی دوی دقران کريم معجزي دنبوت دپاره کافي گني اوبې فائدي فرمائشونه نه کوي ، بيادخدای په يادو او اطاعت کی د دوی داسی رغبت وي چي ددنيا د ژوند په سامان باندی دکفارو په شان د دوی رغبت اومينه اوخوشحالي نه وی او) ښه پوهه سی چي الله ﷻ دذکر (داسی خاصيت دی چي په دی) سره زړه ته اطمينان راځي (يعنی چي دخدای کومی مرتبي ذکر وي ددغه مرتبو اطمينان وي چنانچي په قرآن کريم سره ايمان او په نيکو عملونو سره دطاعت سخته توجه اوتعلق دالله ﷻ حاصليږي غرض ،) کوم خلق چي ايمان راوړي اونيک عمل کوي (دکومو ذکر چي لوړ وسو) د دوی دپاره (په دنياکی) خوشحالي ده او (په آخرت کی) نيک انجام دی (چي دا يې په بل آيت کی په ، فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ : سره تعبير کړی دی دغه ډول) مونږ په يو داسی امت کی رسول جوړ کړی ليږلی دی چي ددی امت) څخه مخکي نور ډير امتونه تير سوی دي (اوته موځکه دوی ته رسول جوړ کړی ليږلی يې) چي دوی ته هغه کتاب واوروي کوم چي مونږ تاته دوحی په ذريعه درليږلی دی او (دوی ته په کار وه چي ددی لوی نعمت قدر يې کړی وای اوپه دی کتاب چي دا معجزه هم ده ايمان يې په راوړی وای مگر) دغه خلق د داسی لوی رحمټ والا ناشکري کوي (اوپه قرآن کريم ايمان نه راوړي) ته ووايه چي (ستا په ايمان نه راوړلو سره زماڅه ضرر نسته ، ځکه چي تاسی به د زيات څخه زيات زمامخالفت کوئ ، نو په دی سره زما ځکه څه بيره نسته چي) هغه زماپالونکی (اوساتونکی دی) دهغه څخه ماسوا څوک دعبادت لائق نسته (نوخامخابه هغه د کاملو صفتونو مالک وي او دحفاظت دپاره به کافي وي په دی وجه) ماپه هغه باور کړي دی اوهغه ته زمابيرته تلل دی (لنډه دا چي زمادحفاظت دپاره خوالله ﷻ کافي دی تاسی که مخالفت کوي نو زماهيڅ نه سی خرابولای . البته ستاسی دپاره نقصان دی)

(معلومات او مسئلي)

درکوع په شروع کی يې ټول انسانان دوې ډلي کړي ښودلی وو ، چی په دوی کی څه خلق دالله ﷻ فرمانبردار دي ، څه نافرمانه بيايې دفرمانبردارو څه صفتونه او نخښي بيان کړي اوپه آخرت کی يې د دوی دپاره دغوره جزا ذکر وکي .

اوس د دويم قسم خلقو نخښي او صفتونه او د دوی دسزا بيان په دی آيتونوکی دی په دی کی يې ددغو رکشانو اونافرمانوبندګانو يوخصلت خو دا وښووی .

اَلَّذِیۡنَ یَنۡقُضُوۡنَ عَہۡدَ اللّٰہِ مِنۡۢ بَعۡدِ مِیۡثَاقِہٖ : يعنی دا خلق دالله ﷻ عهد دپخولو څخه وروسته ماتوي دالله ﷻ په عهد کی هغه عهدهم داخل دی کوم چی په ازل کی دالله ﷻ په مخکې دهغه د ربوالی او ديووالی متعلق دټولو پيداکيدونکو روحونو څخه اخيستل سوی وو ، کوم چی کفارو اومشرکانو په دنياکی مات کي او دالله ﷻ سره يې په سوونو او زرګونو ربونه او معبودان جوړکړل .

اوهغه ټول عهدونه هم په کي داخل دی دکومو پابندي چی د ، لَآاِلٰهَ اِلَّا اللهُ : په ضمن کی پر انسان لازميږي څکه چی کلمه طيبه ، لا اله الا الله محمد رسول الله : ديوې عظيمي معاهدی عنوان دی چی تردی لاندی د الله ﷻ او دده د رسول ﷺ د ښوول سوو ټولو احکامو پابندي ، او دکومو څخه چی منع سوی ده ددی څخه دځان ساتلو عهد هم راځي په دی وجه چی هرکله يو انسان دخدای ﷻ او رسول ﷺ ديوحکم څخه مخ اړوي نو دغه عهد ماتوي .

دويم خصلت يې ددغو نافرمانو بندګانو دا ښوولی دی ، وَیَقۡطَعُوۡنَ مَاۤ اَمَرَ اللّٰہُ بِہٖۤ اَنۡ یُّوۡصَلَ : يعنی دا خلق هغه تعلقات پريکوي دکومو دقائم ساتلو چی الله ﷻ حکم کړی وو ، په دی کی دانسان هغه تعلق هم شامل دی کوم چی دده دالله ﷻ او دهغه د رسول ﷺ سره دی ، ددی تعلق قطع کول دا دی چی د دوی د احکامو خلاف ورزي وسی او دقرابت هغه تعلقات هم په دی کی شامل دی دکومو دقائم ساتلو او دهغه دحقوقو ادا کولو چی په قران کريم کی ځای په ځای هدايت سوی دی .

دالله ﷻ نافرماني کوونکی دا حقونه او تعليقات هم قطع کوي مثلاً دمور اوپلار خور ورور همسايه ګان اونور تعلقدارانو چی کوم حقوق الله او دهغه رسول پر انسان اچولی دی دا خلق هغه نه ادا کوي .

دريم خصلت يې دا ښوولی دی ، وَیُفۡسِدُوۡنَ فِی الۡاَرۡضِ : يعنی دا خلق په مځکه کی فساد خپروي او دا دريم خصلت په حقيقت کی د اولو دوو خصلتونو نتيجه ده چی کوم خلق دالله ﷻ او دبندګانو دعهد پرواه نه کوي هغه دنور چادحقونو اوتعليقاتو رعايت نه کوي ، ظاهره ده چی د دوی عملونه اوکارونه دنوروخلقو دپاره دضرر او آزار سبب جوړيږي ، دجنګ جګړو اوقتلونو او ژوبلو بازار به ګرم وي دا دمځکی دټولو څخه لوی فساد دی .

دسرکښو اونافرمانو بندګانو ددی درو خصلتونو ښوولو څخه وروسته يې د دوی دا سزا ښوولی ده .

اُولٰٓئِکَ لَہُمُ اللَّعۡنَۃُ وَلَہُمۡ سُوۡٓءُ الدَّارِ : يعنی د دوی دپاره لعنت دی او بدځای د اوسيدو دی ، دلعنت معنی دالله ﷻ درحمت څخه ليري کيدل اومحروم کيدل دی او ظاهره ده چی دده درحمت څخه ليري کيدل

اومحروم کیدل دي او ظاهره ده چې دده د رحمت څخه لیري کیدل دټولو عذابونو څخه لوی عذاب او دټولو مصیبتونو څخه لوی مصیبت دی.

(احکام او هدایتونه)

په ذکر سوو ایتونوکی دانسان د ژوند دمختلفو اړخونو متعلق خاص خاص احکام اوهدایتونه راغلي دي ځیني په وضاحت سره او ځیني په اشارو سره مثلاً.

(۱) اَلَّذِیْنَ یُوْفُوْنَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَلَایَنْقُضُوْنَ الْمِیْثَاقَ: څخه ثابته سوه چې کومه معاهده دچاسره وکړل سي. ددی پابندي فرض اوخلاف ورزي یې حرامه ده خواه که دغه معاهده دالله ﷻ او درسول سره وي لکه د ایمان عهد یاپه مخلوق کی دچاسره وي. خواه دمسلمان سره وي یادکافرسره عهدماتول په هر حال حرام دی.

(۲) وَالَّذِیْنَ یَصِلُوْنَ مَآاَمَرَاللّٰهُ بِهٖٓ اَنْ یُّوْصَلَ: څخه معلومه سوه چې د اسلام تعلیم په راهبانه انداز سره دتعلقاتو پریښوول نه دي بلکه ضروري تعلقات قائم ساتل او د دوی حقونه ادا کول یې ضروري ګرځولی دی، دمور اوپلارحقونه د اولاد او ښځي حقونه، او دنورو همسایه ګانو اوخپلوانو حقونه الله ﷻ پر هر انسان لازم کړی دی ددی نظر انداز کول اوپه څه نفلي عبادت کی یاپه څه دیني خدمت کی لګیا کیدل هم جائز نه دي. نو په نورو کارونوکی مشغوله کیدل او دا هیرول به څنګه جائز سي.

قرابت او دصله رحمي تعلقات قائم ساتل او د دوی خبرګیري او دحقونو ادا کولو تاکید دقرآن کریم په بې شمیره آیتونو کی ذکر دی.

دبخاري اومسلم په حدیث کی په روایت دحضرت انس ؓ ذکر دی چې نبی کریم ﷺ فرمایي چې کوم سړی دا غواړي چې الله ﷻ دده رزق فراخه کړي او په کارونوکی یې برکت واچوي نو ده ته په کار دی چې صله رحمي ساتي دصله رحمي معنی دا ده چې دکوموخلقو سره دقرابت خاص تعلقات دي دهغوی خبر ګیري او په قدر دګنجائش یې امداد او اعانت کوي.

اوحضرت ابو ایوب انصاری ؓ فرمایي چې یو کلیوال صحرایي دنبی کریم ﷺ کورته حاضر سو اوسوال یې وکړ چې ماته دا وښیاست چې هغه کوم عمل دی چې ماجنت ته نژدی او دجهنم څخه لیري کړي، دوی صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل چې دالله ﷻ عبادت کوه او دهغه سره څوک مه شریکوه اولمونځ قائم ساته زکوة ادا کوه اوصله رحمي کوه (بغوی)

اوپه صحیح بخاري کی په روایت دحضرت عبد الله بن عمر ؓ ذکر دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دي چې صله رحمي د دومره خبري نوم نه دی چې تاسی دبل عزیز د احسان بدله ادا کړئ او چې هغه پرتاسی څه احسان کړي وي نو تاسی پرده احسان وکړئ، بلکه اصل صله رحمي دا ده چې ستاسي قریب اوعزیز ستاسي په حقونوکی کوتاهي کوي، ستاسي سره تعلق نه ساتي اوتاسي بیاهم محض دالله ﷻ دپاره دده سره تعلق قائموئ او احسان پر کوي.

دخپلوانو دحقونواداکول او د دوی سره دتعلقاتو دساتلودپاره نبی کریم ﷺ فرمایي چې خپلي نسب نامي محفوظي ساتي چې په دی سره به تاسی خپل قرابتونه محفوظ وساتلای سی اوحقونه به یې اداکړل سی بیاارشادفرمایي چې دصله رحمي فائدي دادي چې په دی سره په خپل مینځ کی محبت پیداکیږي اوپه

مال کې برکت او زیاتوب وي او په عمرکې برکت پیدا کیږي (دا حدیث ترمذي روایت کړی دی)
او دصحیح مسلم په یوحدیث کې دي چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دي چې لویه صله رحمي دا ده چې سړی
دخپل پلار دمرګ څخه وروسته دده د دوستانوسره هغه تعلقات قائم ساتي کوم چې دپلار په مخکې وه.
(۳) وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ : څخه معلومه سوه چې دصبرکوم فضیلتونه په قرآن شریف اوحدیث
کې را غلي دي چې صبرکوونکو ته دالله ﷻ ملګرتیا اومددحاصل وي او بې حسابه اجر اوثواب ورته
رسیږي . داټول هغه وخت دی . هرکله چې دالله ﷻ درضاحاصلولو دپاره صبر اختیارکړي . کنه نوهسې
خوهرسړی ته کله ناکله صبر اختیارول راځي .
دصبر اصلي معنی خپل نفس په قبضه کې ساتل او دثابت قدم پاته کیدلو ده . چې ددی مختلف
صورتونه دي یو په مصیبت اوتکلیف باندی صبر چې بیریږي نه اومایوسه کیږي نه اوپرالله ﷻ
نظرساتي او امیدوار اوسي ، دوهم پراطاعت باندی صبر چې دالله ﷻ دحکمونو پابندي که څه هم نفس
ته ګرانه معلومیږي خو دی پرقائم وي . دریم دنافرمانیو اوبدیو څخه صبرکه څه هم دنفس تقاضادبدی
طرف ته دتلو وي لیکن دخدای دبیري څخه دی طرف ته نه ځي .
(۴) وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً : څخه معلومه سوه چې دالله ﷻ په لاره کې خرڅ کول په پټه اوښکاره
داورو دوله صحیح دي البته غوره دا ده چې واجب صدقي زکوة او دکوچني اختر سرسایه وغیره په
ښکاره اداکړي چې نورو مسلمانانو ته هم د ادا کولو ترغیب وسی اونفل صدقي کومي چې واجب نه دي
په پټه ادا کړي چې د ریا او نوم نمائش دشک څخه خلاص سی .
(۵) وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ : څخه معلومه سوه چې دهري بدي دفع کول کومه چې عقلي اوطبعي تقاضا
ده . په اسلام کې ددی طریقه دا نه ده چې دبدی جواب په بدی سره ورکړي ، اودفع یې کړي، بلکه
اسلامي تعلیم دا دی چې بدی په نیکي سره دفع کوي ، چاچې پرتاسی ظلم کړی دی تاسی دهغه سره
دانصاف معامله کوئ څوک چې ستاسی دتعلق حق نه ادا کوي تاسی دهغه حق ادا کوئ څوک چې تاسی
ته غصه کوي تاسی یې جواب په صبر او بردباري سره ورکوئ چې ددی لازمي نتیجه به دا وي چې دښمن
به هم دوست سی اوشرارت کوونکی به هم ستاسی په مخکې نیک جوړ سی .
اوددې جملې یوه معنی داهم ده چې دګناه بدله په طاعت سره اداکوئ چې که چیري څه ګناه درڅخه وسی
نو فوراً توبه وکړئ او دالله ﷻ په عبادت کې اخته سی نوپه دی سره ستاسی تیره ګناه هم معاف سی .
حضرت ابو ذرغفاري ﵁ فرمایي چې دنبی کریم ﷺ ارشاد دی چې کله په تاسی کې دچا څخه بدي یاڅه
ګناه وسی ، نو ددی څخه وروسته تاسی نیک عمل کوئ په دی سره به دغه ګناه ختمه سی (روایت یې
کړی دی احمدپه صحیح سند سره، مظهري) ددی نیکي شرط دا دی چې دتیري ګناه څخه توبه وکړئ
اونیک عمل اختیار کړئ .

جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ : ددی څخه مراد دا دی چې دالله ﷻ مقبولو او
نیکو بندګانو ته به په خپله هم په جنت کې مقام حاصل سی او د دوی دلحاظ څخه به د دوی مور اوپلار

بنځي او اولاد ته هم، شرط دا دی چې دا خلق صالحان يعني مؤمنان اومسلمانان وي کافران نه وي، که څه هم په نيکو عملونوکی دخپل ديني مشر سره برابر نه وي مګر الله ﷻ به ددی بزرګ په برکت سره داخلق هم دجنت دغه مقام ته ورسوي کوم چې ددی بزرګ مقام دی لکه چې په بل آيت کی دی ،
وَأَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ : يعني دخپلو نيکو بندګانو اولاد به هم د دوی سره يوځای کړي .
ددی څخه معلومه سوه چې دبزرګانو سره تعلق خواه که دنسب او يا دخپلولی وي اوکه د دوستي خو دغه په آخرت کی هم په شرط د ايمان نفع ورکوي .
سَلَامٌ عَلَيْكُم بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ : څخه معلومه سوه چې د آخرت نجات اولوړي درجی تولي ددی نتيجه وي چې انسان په دنيا کی دصبرڅخه کار واخلي ، دالله ﷻ او دبندګانو په حقونو اداکولو او دهغه دنافرمانيو څخه پرځان ساتلوخپل نفس مجبوره کوي .
أُولَٰئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ: څنګه چې په اولنيو آيتونوکی دالله ﷻ دفرمانبردارو بندګانو جزا دا ذکر سوه چې د دوی مقام به په جنت کی وي ملائکي به دوی ته سلام کوي او وايي ورته چې دا دجنت دائمي نعمتونه تول ستاسی دصبراوثابت قدمي اوفرمان برداري نتيجه ده دغه شان په دی آيت کی دنافرمانو او سرکښانو خلقو بدانجام دابښول سوی دی چې په دوی به دالله ﷻ لعنت وي يعني درحمت څخه به ليري وي اوددوی دپاره جهنم داوسيدو دپاره مقرر دی ددی څخه معلومه سوه چې عهد شکني اودخپلوانو او عزيزانو سره صله رحمي پريکول دلعنت اوجهنم سبب دی (الله ﷻ دی مونږ ورڅخه په امان کړي . آمين)

وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتَىٰ

اوکه چيری يو قرآن وی چې روانيدی په ده سره غرونه ياتوتی کيدی په ده سره مځکه ياخبری کولی په ده سره مرو

بَل لِّلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعًا ۗ أَفَلَمْ يَيْأَسِ الَّذِينَ آمَنُوا أَن لَّوْ يَشَاءُ اللَّهُ

نوځه به سوی وای؟بلکه تول کارخو دالله ﷻ په لاس کی دی پس ايازړه جمع نه سو دمؤمنانو په دی چې که وغواړي

لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا ۗ وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُم

الله نو په لاره به راولی تولو خلقو ته ، اوبرابر سی منکرانو ته د دوی په

بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ حَتَّىٰ يَأْتِيَ

شرار تونو عذاب يانازل سی د دوی دکورونو په خواکی ، تردی چې اورسيږي

وَعْدُ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٣١﴾ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ

وعده دالله ﷻ ، بيشکه الله خلاف نه کوی دخپلی وعدی څخه ، او مسخری سوی دی په خومره رسولانو

مِّنْ قَبْلِكَ فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ

پوری تا څخه مخکې پس مهلت ورکی مونږ منکرانو ته بیا مو هغوی ونیول پس څنګه

كَانَ عِقَابِ ﴿۳۲﴾ أَفَمَنْ هُوَ قَآئِمٌ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ

وو زما عذاب ، ایا پس هغه څوک چی ولاړ وی دهرچا په سر چی څه ده کړی وی

وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ قُلْ سَمُّوْهُمْ أَمْ تُنَبِّـُٔوْنَهٗ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي

او مقرر وی دالله دپاره شریکان ، ووایه نوم یی واخلی یا الله ته نبیی څه چی هغه ته نه دی معلوم په

الْأَرْضِ أَمْ بِظَاهِرٍ مِّنَ الْقَوْلِ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا

مځکه کی یا کوی سر سری خبری ، داسی نه ده ، بلکه ښائسته سوی دی منکرانو ته

مَكْرُهُمْ وَصُدُّوْا عَنِ السَّبِيْلِ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ

د دوی فریب او دوی منع کړل سوی دی دلاری څخه ، او څوک چی ګمراه کړی الله پس نسته ده

مِنْ هَادٍ ﴿۳۳﴾

ته څوک لاربنوونکی.

لنډتفسير: او (ای پیغمبره صلی الله علیه وسلم او ای مومنانو) ددغه کافرانو دعناد دا حال دی چی دقران کریم کوم موجوده حالت دی چی دده معجزه کیدل غور اوفکر غواړي . پرځای ددی) که یوقران کریم داسي وي چی دده په ذریعه غر (دځپل ځای څخه) ښوریدای سوای یادده په ذریعه مځکی ژر ژرقطع کولای سوای . یادده په ذریعه دمړو سره خبري کیدی سوای (یعنی مړی په ژوندی کیدای اوچابه خبري ورسره کولای سوای او دا هغه معجزي دي دکومو فرمایش چی به اکثروکفاروکوي څیني مطلقاً . څیني داسی چی قران په مجوده حالت کی خومونږ یې معجزه کیدل نه منو البته که په قرآن سره دا خوراق ظاهرسی مونږ به یې معجزی کیدل ومنو مطلب دا دی چی دقرآن څخه د داسی داسی معجزو ظهورهم وي چی په دی سره د دواړه قسمه خلقو فرمایش پوره کیدی یعنی کوموچی نفس دذکرسوی خوارق غوښتل اوکومو چی ددی ظهور دقران څخه غوښتی) بیاهم دا خلق ایمان راوړنکی نه دي (ځکه چی دا اسباب حقیقي اثرکوونکی نه دی) بلکه ټول اختیار الله ﷻ ته دي (هغه چی چاته توفیق ورکوي هغه ایمان راوړي او دهغه عادت دا دی چی مطلب کوونکی ته توفیق ورکوي اوعنادکوونکی محروم ساتي

اوچونکه دخپنو مسلمانانو زړه غوښتل چې ددې معجزو ظهور وسي نو شايد چې دوی ايمان راوړي په دې وجه مخکښې د دوی جواب دی چې)آيا(دا واورئ چې دا عنادکوونکي ايمان نه راوړي او دا چې ټول اختيار خدای ته دی او دا چې حقيقي اثرکوونکي اسباب نه دی آيا ددی آوريدو باوجود) بيا هم ايماندارو ته په دې خبره زړه نه جمع کيږي چې که خدای غوښتلای نو ټولو (ددنيا) خلقوته به يې هدايت کړی وای (مګر دخپنو حکمتونو په وجه سره يې دا رضانه سوه . نو ټول ايمان نه راوړي چې ددې لويه وجه عناد دی . نو بيا ددې عنادکوونکو د ايمان راوړلو په فکر کی ولي يې) او (هرکله چې ثابته سوه چې دا خلق ايمان نه راوړي نو ددې خبري خيال راتلای سی چې بيادوی ته سزا ولي نه ورکول کيږي ، ددی متعلق ارشاد دی چې) دا (مکي) کافران خو هميشه (روزانه) په دې حالت کی وي چې د دوی د (بدو) عملونو په سبب پر دوی څه ناڅه حادثه راځي (کله قتل کله قيدکله هزيمت اوشکست) يا (ځيني حادثې که پر دوی واقع هم نه سی مګر) د دوی دکلي په خوا کی نازليږي (مثلاً په يوقوم آفت راسی او د دوی سره بيره پيداسی چې هسي نه پر مونږ هم بلا راسی) تردې چې (په دې حالت کی) دالله وعده راسی (يعني د آخرت دعذاب سره دمخامخ سی کوم چې دمرګ څخه وروسته به شروع سی او) يقيناً الله وعده خلافي نه کوي (نو دعذاب واقع کيدل پر دوی يقيني دي که څه هم يو وخت په کی تيرسی) او (ددې خلقو دا د درواغجن کولو او مسخرو کولو معامله څه ستاسره خاص نه ده او دغه شان د دوی په عذاب کی څه وخت راتلل د دوی سره خاص نه دی ، بلکه دمخکښې رسولانو او د دوی د امتونوسره هم داسې سوی دی چنانچې) د ډيرو پيغمبرانوسره کوم چې ستاڅخه مخکښې تيرسوی دی (دکفارو دطرف څخه) مسخري سوی دي بيا مادغو کافرانوته مهلت ورکي ، بيامادغه کافران راګيرکړل (دپوهيدو خبره ده چې) زماسزا څه رنګه وه (يعني ډيره سخته وه ، هرکله چې دالله ﷻ شان معلوم سو چې هغه دهرڅه اختيار لري نو ددې معلوميدو او ثابتيدو څخه وروسته) بيا(هم) آياکوم (خدای) چې دهرسړي په عملونو خبر وي او ددې خلقو شريکان برابريدای سي او(سره ددې) دې خلقو خدای ته شريکان جوړکړي دي . ته ورايه چې ددې (شريکانو) نومونه خو واخلي (چې زه يې هم واورم چې څوک دي اوڅنګه دي) آيا (تاسې په حقيقت کی دوی شريکان ګڼي نو بياخو دا لازميږي چې) تاسې الله ﷻ ته داسې خبري خبر ورکوئ چې په (ټوله) دنياکی ددې (وجود) خبر الله ﷻ ته نه وي (ځکه چې الله ﷻ خوهغه موجود ګڼی کوم چې په واقع کی موجود وي او معدوم موجود نه ګڼي چې په دې سره دعلم غلطوالی لازميږي ، که څه هم په ښکاره کيدوکی دواړه يوشان دي ، غرض دوی ته په حقيقي شريکانو ويلو سره دا محال کار لازميږي ، نو د دوی شريکان کيدل هم محال دی) يا (دا چې دوی ته حقيقي شريکان نه وايي بلکه) محض دظاهري لفظ په اعتبار سره دوی ته شريکان وايي (اومصداق ددې په واقع کی هيڅ نسته ، نوکه خبره داسې وي بياخويې نه شريکوالی تاسې په خپله تسليموې بس دشرک باطليدل چې په دواړو شقونو ثابت سوه په اول شق کی په دليل سره په دويم شق کی ستاسې په تسليم سره او دا تقرير که څه هم په اعلى درجه سره کافی دی مګر دا خلق يې نه مني) بلکه دې کافرانو ته دا خپلې دغلطۍ خبري (چې دليل په نيسي اوپه شرک کی اخته کيږي) ښې معلوميږي او(په دې وجه سره) دا خلق د(حقي) لاري څخه

محروم پاته سوي دي او (اصل خبره دغه ده کومه چې لوړه په «بل الله الامرجميعاً سره معلومه سوي ده يعني) څوک چې خدای ﷻ په گمراهي کې ساتي . ده ته هيڅوک پر لاره راوستونکی نسته (البته هغه دی گمراه ساتي کوم چې سره د واضح کيدو دحق عناد کوي)

(معلومات او مسئلې)

دمکي دمشرکانو په مخکې داسلام دحقوالي واضح دليلونه او دنبی کريم ﷺ درښتونی رسول کيدو ښکاره نښاني د دوی د ژوند دهر اړخ څخه اوبيا په حيرانوونکی معجزو سره په پوره شان سره واضح سوي وو او د دوی سردار ابو جهل دا ويلی وه چې دبنوهاشمو سره زمونږ خانداني مقابله ده مونږ به د دوی دا برتري څنگه ومنو چې دخدای رسول په دوی کې راغی ، په دی وجه که دی هرڅه وايي او هر څومره نښاني ښيي خومونږ په هيڅ حال کې په ده ايمان راوړونکی نه يو په دی وجه به ده پرهره موقع ددی ضد اوعناد مظاهره په عبث قسم سوالونو او فرمائشونو سره کوله . دا ذکر سوی آيتونه هم د ابو جهل او دده دملگرو ديو سوال په جواب کې نازل سوی دي .

په تفسير بغوي کې دی چې دمکې مشرکانو چې په دوی کې ابوجهل بن هاشم اوعبدالله بن اميه په خصوصيت سره دذکر قابل دي يوه ورځ دبيت الله شاته کښينستل اوعبدالله بن اميه يې په نبی کريم ﷺ پسي وليږی ، ده ورته وويل چې که ته دا غواړي چې ستاقوم اومونږ ټول تا رسول ومنو اوستاتابعداري وکړو نو زمونږ يو څو مطالبې دي دخپل قرآن کريم په ذريعه دا پوره کړه نو مونږ به ټول اسلام قبول کړو، په مطالبو کې يوه خو دا وه چې دمکې مځکه ډيره تنگه ده هرطرف ته په غرونو کې گيره مځکه ده . چې نه په ـي دکروندي اوفصل گنجائش سته . نه دباغونو او نورو ضرورتونو . ته دمعجزې په ذريعه دا غرونه ليري يوسه چې دمکې مځکه فراخه سی آخرستادوينامطابق دحضرت داود ﷺ دپاره غرونه مسخرسوی وه . هر کله چې به هغه تسبيح کوله نو غرونه به ورسره هم تسبيح کوله ته دخپلې وينامطابق دالله ﷻ په نزد د داؤد ﷺ څخه څه کم خو نه يې .

دريمه مطالبه يې دا وه لکه څنگه چې دحضرت سليمان ﷺ دپاره ستادوينامطابق الله ﷻ هوا مسخر کړې وه اوږدي اوږدي فاصلې يې ورته لنډي کړي وي ته هم زمونږ دپاره داسې وکړه چې مونږ ته دشام او يمن وغيره سفر آسان سی .

دريمه مطالبه يې دا وه چې لکه څنگه به حضرت عيسی ﷺ مړي ژوندی کول ، ته هم دهغه څخه څه کم خو نه يې ته هم زمونږ دپاره نيکه قُصی ژوندی کړه چې مونږ دهغه څخه پوښتنه وکړوچې ستا دا دين رښتينی دی اوکه نه دی (مظهري په حواله دبغوي او ابن ابي حاتم از ابن مردويه)

په ذکر سوو آيتونوکی د دوی ددی عنادي مطالبو داسې جواب ورکړل سو.

وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتَىٰ بَل لِّلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعًا.

په دی کی . دتسييرجبال . څخه مراد دغرونو دخپل ځای څخه ليري کيدل او د(قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ) څخه په لږ وخت کې اوږد مسافت قطع کول او د(كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتَىٰ) څخه مراد دمړو ژوندی کول اوخبرې ورسره کول دي

او د(لو)حرف شرط جواب په قرينه دمقام محذوف دی يعنی (لماامنوا) لکه چی په قرآن کريم کی يوبل ځای داسی مضمون او ددی دا جواب ذکر دی ، وَلَوْ اَنَّنَا نَزَّلْنَا اِلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتٰى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَّا كَانُوْا لِيُؤْمِنُوْا: اومعنی دا ده چی که چيری دقرآن کريم په ذريعه په طور دمعجزي د دوی دا مطالبي پوره کړل سی خوبياهم دوی ايمان راوړونکي نه دي ځکه چی دوی ددی مطالبوڅخه مخکي داسی معجزي ليدلي دي چی هغه د دوی ددی مطالوبه معجزوڅخه ډيري زياتي لوی دي ، دنبی کريم ﷺ په اشاره سره دسپوږمی دوه ټوټی کيدل ، دغرونو دځپل ځای څخه دليري کيدو او دهوا دمسخرکيدو څخه ډيره زياته لويه معجزه ده اودغه شان دبې روحه ډبرو د دوی صلی الله عليه وسلم په لاس مبارک کی خبري کول اوتسبيح ويل دمړو دبيرته ژوندي کيدو اوخبرو کولو څخه زياته لويه معجزه ده دمعراج په شپه مسجد اقصی ته اوبيادهغه ځای څخه د آسمانونو سفر او ډير لږ وخت کی راتلل دهوا دمسخر کيدو اوتختِ سليماني دمعجزي څخه څومره زياته عظيمه معجزه ده . مګر دی ظالمانو ددی هر څه ليدو څخه وروسته هم هرکله چی ايمان را نه وړي نو اوس د دوی ددی مطالبو څخه هم د دوی دنيت څخه معلومه ده چی دوی هسي وخت تيروي څه مني اوکوی نه . دمشرکانو ددی مطالبومقصدچونکه دا وو چی زمونږ مطالبي پوره نه کړل سی نو مونږ به وايو چی معاذ الله دالله ﷻ پردی کارونو قدرت نسته . اوبيابيا دا چی دنبی کريم ﷺ خبره نه الله ﷻ مني اونه يې قبلوي چی په دی سره دا معلوميږي چی دي دالله ﷻ رسول نه دی په دی وجه ددی څخه وروسته ارشادفرمايي (بَلْ لِّلّٰهِ الْاَمْرُ جَمِيْعًا) يعنی ټول اختيار دالله ﷻ دی . مطلب دا دی چی ددغو مطلوبه مطالبو نه پوره کيدل په دی وجه سره نه دي چی دغه دالله ﷻ دقدرت څخه خارج دي بلکه حقيقت دا دی چی دعالم مصلحتونه هغه ته معلوم دي هغه په ځپل حکمت سره ددی مطالبو پوره کول مناسب ونه ګڼل . ځکه چی دمطالبه کوونکوعناد اوبدنيت هغه ته معلوم دی . هغه پوهيږي چی که دا ټولي مطالبي پوره کړل سی خو بيا دوی ايمان نه راوړي .

اَفَلَمْ يَايْـَٔسِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَنْ لَّوْ يَشَآءُ اللّٰهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيْعًا : امام بغوي رحمه الله نقل کړی دی چی هرکله صحابه کرامو رضوان الله عليهم دمکي دمشرکانو دا مطالبي واوريدي نو دا آرزو يې وکړه چی په طور دمعجزي که دا مطالبي پوره سی نوغوره ده . دمکي ټول خلق به مسلمانان سی او اسلام ته به لوی قوت حاصل سی پردی دا آيت نازل سو چی معنی يې دا ده چی آيا دا مومنان ددی مشرکانو دحيلو لټولو اوعنادي بحثونو باوجود تر اوسه د دوی د ايمان راوړلو څخه نه دی مايوسه سوی چی داسی آرزوګاني کوي هرکله چی دوی په دی هم پوهه دي چی که الله ﷻ غوښتلای نو ټولو انسانانو ته به يې داسي هدايت کړی وای چی دوی به بغير دمسلمانيدو څخه نه سوای پاته کيدای . مګر دحکمت تقاضا دا نه وه چی ټول په اسلام او ايمان باندی مجبور کړل سی . بلکه حکمت داوو چی دهرسړي ځپل اختيار باقي پاته سی په ځپل اختيار سره ايمان قبلوي اوکه کفر.

وَلَا يَزَالُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا تُصِيْبُهُمْ بِمَا صَنَعُوْا قَارِعَةٌ اَوْ تَحُلُّ قَرِيْبًا مِّنْ دَارِهِمْ : حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمايي چی دقارعه معنی مصيبت او آفت دی معنی د آيت دا ده چی ددی مشرکانو مطالبي خو په دی وجه منظوري

نه سوي چې د دوی بد نيتي او عناد معلوم وو ، چې په پوره کيدو يې هم دوی ايمان راوړونکی نه دي .
دوی خو دالله ﷻ په نزد ددی مستحق دي چې پر دوی په دنياکی هم آفتونه اومصيبتونه راسی لکه چې
دمکي پرخلقوکله دقحطي مصيبت راغی . کله په اسلامي غزاګانو بدر او أحد وغيره کې پر دوی دقتل
اوقيد آفت نازل سو پر څينو تندر را ولويده . څيني په بله څه بلاکی اخته سول ، أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِنْ دَارِهِمْ :
يعنی کله داسی هم وسی چې مصيبت سيده پرسيده پر دوی را نه سی . بلکه د دوی په خوا کی پرکليو
راسي . چې دوی عبرت ورڅخه واخلي اوخپل بد انجام ورته ښکاره سی .
حتی يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ : يعنی ددی آفتونو او مصيبتونو دا سلسله روانه ده ، ترهغه چې
دالله ﷻ وعده نه وي پوره سوی . ځکه چې دالله ﷻ وعده هيڅکله واپس کيږي نه ، مراد ددی وعدي
څخه دمکي دفتحي وعده ده . مطلب دا دی چې پردی خلقو به مختلف قسم آفتونه راځي تردی چې به
آخر کی به مکه فتح سی او دا ټول خلق به مغلوب اومقهور سی .
په ذکر سوی آيت کی د ، أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِنْ دَارِهِمْ : څخه معلومه سوه چې دکوم قوم اوکلي په خوا کی چې
څه عذاب يا آفت اومصيبت راځي نو په دی کی دالله ﷻ داحکمت هم پټ وی چې دخوا اوشا کلي خلق
په پوهه سی او دوی دنورو څخه عبرت حاصل کړي اوخپل عملونه برابرکړي نو دا دنورو عذاب د دوی
دپاره رحمت جوړ سی کنه نو بيايوه ورځ د دوی هم دغه انجام سی کوم چې يې دنورو ليدلی وي .
نن زمونږ په شاوخواکی هره ورځ پرڅه خلقو اوکليومختلف قسم آفتونه راځي ، چيري تباه کوونکی
سيلابونه ، کله دهوا طوفان ، کله د زلزلې عذاب ، کله يو بل آفت دقرآن کريم ددی ارشاد مطابق دا صرف
ددغو قومونو اوکليو سزا نه وي . بلکه دشاوخوا خلق هم پوهوي په تيره زمانه کی که څه هم دعلم اوفن
دومره زور او شور نه وو مګر دخلقو په زړونوکی دخدای بيره وه په يوځای کی چې به داسی څه حادثه
پيښه سوه نو په خپله دغه خلق هم او دشاوخوا خلق به هم وبيريدل . الله ﷻ ته به يې رجوع کوله دخپلو
ګناهونو څخه به يې توبه کوله او استغفار صدقي او خيراتونه به يې دنجات ذريعه ګڼله . اوپه سترګو به
ليدل کيده چې د دوی مصيبتونه به ډيرپه آسانۍ سره واپس کيدل . نن زمونږ دغفلت حال دا دی چې
دمصيبت په وخت کی هم خدای نه راته يادیږي . او نور هرڅه يادیږي ددنيا دعامو غيرمسلموپه شان
زمونږ نظرونه هم صرف پر مادي اسبابو باندي وي . دمسبب الاسباب طرف ته توجه هم د ډيرو کموخلقو
نصيب کيږي . ددی نتيجه دغه شان پرلپسې حادثې دي دکومو سره چې هميشه ددنياخلق مخامخ دي .
حتی يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ : يعنی پردي کفارو اومشرکانوپه دنياکی هم دمختلفو عذابونو
او آفتونو دا سلسله روانه وي تر دی پوري چې دالله ﷻ وعده راسی . ځکه چې الله ﷻ دخپلي وعدي
څخه هيڅکله مخالفت نه کوي .
دوعدی څخه مراد دلته فتح مکه ده . چې وعده يې الله ﷻ دنبی کريم ﷺ سره کړی وه اومطلب ددی آيت
دا سو چې په آخرکی خومکه فتح کيدل ا و ددی ټولو مشرکانو زير او زور مغلوب اومقهور کيدل دي
ددې څخه مخکې هم د دوی دجرمونو څيني څيني سزاګاني دوی ته ورکول کيږي او دا هم کيدای سی

چې د (وَعْدُ اللهِ) څخه مراد دلته دقیامت ورځ وي . چې وعده یې دټولو پیغمبرانو سره سوی ده او دهمیشه څخه سوی ده په دغه ورځ خو به هرکافر مجرم دخپلو عملونو سزا وینې .
په دی ذکر سوی واقعه کی دمشرکانو دعنادي سوالونو او د دوی دعناد څخه نبی کریم ﷺ ته دغم او تکلیف رسیدو بیره په دی وجه په راتلونکي آیت کی د دوی ﷺ دتسلي دپاره فرمایي ، وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ : دا حالات کوم چې تاته درپیښ دي دا څه نوازي تاته نه دي پیښ سوی . ستاڅخه وړاندي پیغمبرانو هم هم دغسي حالات پیښ سوی دي چې مجرمان او منکران د دوی پر جرم فوراً نه دي نیول سوی او دوی به دپیغمبرانو سره خنداګاني اومسخري کولی . کله چې به دوی انتهاء ته ورسیدل نو بیابه دوی دالله ﷻ عذاب ونیول او داسی به یې نیول چې دچابه دمقابلي طاقت پاته نه سو .
أَفَمَنْ هُوَ قَائِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ : په دی آیت کی یې دمشرکانو جهالت اوبي عقلي داسی واضحه کړې ده . چې دوی څومره بي وقوفه دي چې بې جانه او بي شعوره بتان دهغه پاک ذات سره برابروي کوم چې پرهر نفس نګران او دده دعملونو اوکارونو حساب کوونکی دی . بیافرمایي چې اصلي سبب ددی دا دی چې شیطان د دوی دا جهالت د دوی په نظرکی ښائسته کړی دی او دوی دغه لوی کمال او کامیابي ګڼي .

لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ
د دوی دپاره عذاب دی په ژوند ددنیا کی او دآخرت عذاب خو

أَشَقُّ ۖ وَمَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ ﴿٣٤﴾ مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ
ډیر سخت دی او نسته دوی ته څوک دالله ﷻ ماسوا محفوظ کوونکی حال دجنت چې وعده یې ده

الْمُتَّقُونَ ۖ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ أُكُلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا ۚ تِلْكَ
دپرهیزګارانو سره ، بهیږی ددغه لاندی نهرونه میوه ددی همیشه ده او سایه هم دا

عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا ۖ وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ ﴿٣٥﴾ وَالَّذِينَ
بدله ده دهغو چی بیرېږي او بدله دمنکرانو اور دی ، او هغه خلق

آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ ۖ وَمِنَ الْأَحْزَابِ
کوم ته چی مونږ ورکړی دی کتاب خوشحالیږي په دی سره چی په تا نازلیږي او ځینی فریقی

مَنْ يُّنْكِرُ بَعْضَهٗ ۚ قُلْ اِنَّمَآ اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ وَلَآ اُشْرِكَ

نه مني دديٖ ځيني خبره ، ووايه ما ته دا حکم سوی دی چي بندګي کوم دالله ﷻ او نه شريکوم

بِهٖ ۭ اِلَيْهِ اَدْعُوْا وَاِلَيْهِ مَاٰبِ ۝۳۶ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنٰهُ حُكْمًا

دهغه سره دهغه طرف ته رابلم او هغه ته زما ورتلل دی ، او دغه شأن نازل کړی دی مونږ دا کلام حکم

عَرَبِيًّا ۭ وَلَىِٕنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَاۗءَهُمْ بَعْدَ مَا جَاۗءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ

په عربي ژبه ، او که ته ولاړسی د دوی دخواهش مطابق ، وروسته دهغه علم چي تا ته راغلی ،

مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا وَاقٍ ۝۳۷ ع

هيڅوک به نه وی ستا دالله څخه حمايت کوونکی او نه محفوظ کوونکی .

تفسير: ددی کافرانو دپاره ددنيا په ژوندکی (هم) عذاب دی (چي هغه قتل، قيد، مرض ذلت او مصيبتونه دي) اودآخرت عذاب ددی څخه په ډيرو درجو زيات سخت دی (ځکه چي سخت هم دی او دائمي هم دی) او دالله (دعذاب) څخه به دوی ته څوک محفوظ کوونکی نه وي (او) دکوم جنت چي دمتقيانو سره (يعني دکفر اوشرک څخه دځان ساتونکو سره) وعده سوی ده ددی حال دا دی چي ددی (تر آباديو او درختو) لاندي به نهرونه جاري وي او ددی ميوه او ددی سايه به هميشه وي دا خوبه انجام وي دمتقيانو . او دکافرانو انجام به دوزخ وي او کومو خلقو ته چي مونږ (آسماني) کتاب (يعني تورات او انجيل) ورکړی دی او (او دوی هغه په پوره طور سره مني) هغوي په دی (کتاب) سره سره خوشحاله سوی دي کوم چي پرتانازل سوی دي (ځکه چي ددی خبرپه خپل کتاب کی ويني اوخوشحاليږي مني يې او ايمان راوړي لکه په يهودکی عبدالله بن سلام ؓ او دده ملګري او په نصارا وو کی نجاشي ؓ او دده استاذی چي ذکر يې په نورو آيتونو کی هم دي) او د دوی په ټولګيوکی ځيني داسي دي چي ددي (کتاب) دځيني حصي څخه (چي په دی کی د دوی دکتاب خلاف حکمونه وي) انکارکوي (اوکفر کوي) ته (دوی ته) ورفرمايه چي (احکام پر دوه قسمه دي اصول او فروع که تاسي په اصولوکی مخالف ياست پس دغه په ټولو شريعتونوکی مشترک دی چنانچي) ماته (دتوحيدمتعلق) صرف دا حکم سوی دی چي زه دالله ﷻ عبادت وکړم اوڅوک دهغه سره شريک جوړنه کړم (او دنبوت متلق دا خبره ده چي) زه (خلق دالله طرف ته راوبولم (يعني دنبوت خلاصه دا ده چي زه الله ﷻ ته بلونکی يم) او (دميعادمتعلق زماعقيده دا ده چي) دهغه طرف ته زما (ددنيا څخه بيرته) تلل دي (يعني اصول دا دري دي نو په دی کی يوه خبره هم د انکار قابله نه ده . چنانچي توحيد دټولو په نزدمنل سوی دی لکه چي دا مضمون په بل

ایت کی دی ، تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ : اوپه نبوت کی دخان دپاره مال اوجاه نه غوارم چی د
انکار گنجائش په کی پیداسی . محض دالله ﷻ طرف ته بلنه کوم پس داسی خلق زماخخه وراندي هم
راغلي دي کوم چی تاسي مني لکه چی دا مضمون بل ځای هم دی ، مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ :
دغه شان دمیعاد عقیده مشترکه اومنل سوي او ناقابل انکار ده اوکه په فروعوکی مخالفت وي نو
دهغه جواب الله ﷻ داسی ورکوي لکه څنګه چی مونږ نورو سوالونو ته په خاصو خاصو ژبوکی خاص
احکام ورکړی دی، دغه شان مونږ دا (قرآن) په دي طور سره نازل کړی چی دغه خاص حکم دی په عربي
ژبه کی (دعربي په وضاحت سره اشاره وسوه دنورو پیغمبرانو دنورو ژبو طرف ته . او د ژبو په اختلاف
سره اشاره وسوه اختلاف دامتونو ته . نوخلاصه دجواب دا سوه چی په فروعوکی اختلاف په سبب د
اختلاف د امتونوسو . څکه چی دامتونو مصلحتونه په هره زمانه کی جدا دی پس دشریعتونو د
اختلاف مقتضا خدایي اختلاف نه دی لکه چی ستاسی په منل سوو شریعتونوکی هم داسی اختلاف
دفروعو سوی دی . نوبیاستاسی دمخالفت او انکارڅه گنجائش دی) او (ای محمده ﷺ) که ته (په فرض
محال د دوی دنفساني خیالاتو (یعنی دمنسوخواحکامواوتحریف سوو احکامو) تابعداري وکړې
وروسته تردي چی تاته (دمقصودي حکمونو) علم (صحیح) رسیدلی دی نو دالله ﷻ په مقابله کی به نه
ستاځوک مددګار وي اونه څوک محفوظ کوونکی (اوکله چی نبی کریم ﷺ ته داسی خطاب کیدای سی
نو خلق چی انکار وکړي چیری به ځي نو په دی کی کنایه ده اهل کتابو ته نو په دوارو شقونو دمنکرینو
اومخالفینو جواب وسو .

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً ۚ وَمَا كَانَ

اولیږلي دي مونږ څومره رسولان تاڅخه مخکې اومونږ ورکړی وې دوی ته بیبیانې اولاد او نه دی سوی

لِرَسُولٍ أَن يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾ يَمْحُو اللَّهُ

یو رسول ته چی راوړی یوه نښانه ، مګر دالله ﷻ په اذن سره هره یوه وعده ده لیکل سوی ، ورانوی

مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ ۖ وَعِندَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾ وَإِن مَّا نُرِيَنَّكَ

الله ﷻ څه چی وغواري اوباقي ساتي اودهغه سره دی اصل کتاب ، او که وښیو مونږ تاته

بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ

څه وعده چی مونږ کړې ده د دوی سره یا پورته کړو تا ، پس ستا په ذمه خو رسول دی

وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ﴿٤٠﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنقُصُهَا

او زمونږ په ذمه دی حساب اخیستل ، ایا دوی نه ګوری چی مونږ راولو مخکی په کمیدو

مِنْ اَطْرَافِهَا ؕ وَاللّٰهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهٖ ؕ وَهُوَ سَرِيْعُ

داطرافو ددې څخه ، او الله ﷻ حکم کوي ، نسته څوک شاته وغورځوي دده حکم ، او هغه ډېر ژر اخلي

الْحِسَابِ ﴿۴۱﴾ وَقَدْ مَكَرَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلّٰهِ الْمَكْرُ جَمِيْعًا ؕ

حساب ، او فريب کړی دی هغو چې د دوی څخه مخکې وو ، پس دالله ﷻ په لاس کې دی ټول فريب

يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ ؕ وَسَيَعْلَمُ الْكُفّٰرُ لِمَنْ عُقْبَى

پوهيږي په څه چې کوي هر يو نفس ، او ژر ده چې معلومه به کړي کافران چې دچاد پاره دی

الدَّارِ ﴿۴۲﴾ وَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَسْتَ مُرْسَلًا ؕ قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ

دآخرت کور ، او وايي کافران نه يې ته پيغمبر راغلی ، ووايه کافي دی الله

شَهِيْدًا بَيْنِيْ وَبَيْنَكُمْ ۙ وَمَنْ عِنْدَهٗ عِلْمُ الْكِتٰبِ ﴿۴۳﴾ ع

شاهد زما او ستاسې په مينځ کې ، او چاته چې خبر دی دکتاب .

لنډتفسير: او (په اهل کتابو کې چې ځيني پرنبوت دا طعن لګوي چې دده سره ډېرې بيبياني دي نو ددې جواب دا دی چې) مونږ يقيناً ستا څخه وړاندې ډېر رسولان ليږلي دي او مونږ دوی ته بيبياني او بچي هم ورکړي دي (داڅه رسالت سره منافي کار دی؟ داسې مضمون په بل آيت کې دی ، اَمْ يَحْسُدُوْنَ النَّاسَ عَلٰى مَآ اٰتٰهُمُ اللّٰهُ : او (چونکه دشريعتونو د اختلاف شبه دنورو شبهو څخه زياته مشهوره او لوړ محض په اجمال سره ذکر وه . په دې وجه دا مخکې مکرر او په تفصيل سره ارشاد فرمايي چې کوم سړی پرنبي باندې دشريعت د اختلاف شبه کوي دي په پرده کې نبي د احکامو مالک ګڼي حال دا دی چې) ډېر پيغمبر په اختيار کې دا کار نسته چې يو آيت (يعني يو حکم) بغير دخدای دحکم څخه (دخپل طرف څخه) راوړل سي (بلکه د احکامو مقررول په اذن او اختيار دخدای سره موقوف دي او دالله ﷻ دحکمت او مصلحت په اعتبار سره دا معمول مقرر دی چې) دهرې زمانې مناسب خاص خاص احکام وي (بيا په بله زمانه کې په ځينو کارونو کې نور احکام راځي او اولني احکام موقف سي او ځيني پرخپل حال باقي پاته سي نو) الله ﷻ چې کوم حکم غواړي موقوف کوی يې او کوم حکم چې غواړي قائم يې ساتي او اصل کتاب (يعني لوح محفوظ) دهغه سره وي (او دا ټول احکام ناسخ او منسوخ او پرخپل ځای پاته سوی به دی کې ليکلي دي هغه دټولو جامع او ميزان دټولو دی ، يعنې دکوم ځای څخه چې دا احکام راځي هغه دالله ﷻ په قبضه کې دی نو دتيرو احکامو سره موافق يا دهغو څخه بدل د احکامو راوړلو دهيچا سره

ګنجائش او طاقت نه سی کیدای) او (دا خلق کوم چی په دی وجه دنبوت څخه انکار کوي چی که ته نبی یې نو دنبوت پر انکار چی دکوم عذاب وعده کیږي دغه عذاب ولي نه نازلیږي ددی متعلق واوږئ چی) کومي خبري (یعني عذاب) مونږ د دوی سره (دنبوت پرانکار) وعده کوو په دی کی ځیني واقعي که مونږ تاته وښیو (یعني ستاپه ژوند کی څه عذاب پر دوي نازل سي) خواه که (مخکي دنزول ددی عذاب څخه) مونږ تاوفات کړو (او بیا وروسته دغه عذاب نازل سي اوکه په دنیاکی یاپه آخرت کی نازل سي، په دواړوحالتونوکی ته فکر او اهتمام مه کوه ځکه چی) بس ستاپرذمه خوصرف (د احکامو) رسول دي او د دوي نیول خو زمونږ کار دی (ته ولي ددی فکر کوي چی که واقع سي نوغوره ده شاید چی ایمان راوړي او په دغوخلقوهم تعجب دی چی پرکفر باندی دعذاب واقع کیدوڅخه څنګه یکسر انکار کوي) آیا (دمقدمو دعذاب څخه) دا کار دوی نه ویني چی مونږ (داسلام دفتح په ذریعه سره د دوی) مځکه دهرځلورطرف څخه برابر پرمخ کموو (یعنی د دوي عملداري په سبب د ډیرو فتحو د اسلام ورځ په ورځ کمیږي. نو دا هم یوقسم عذاب دی کومه چی مقدمه ده د اصلي عذاب لکه چی په بل آیت کی دی، وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَىٰ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ) اوالله ﷻ چی څه غواړي حکم کوي دده دحکم څوک منع کوونکی نسته (پس عذاب ادنی یاعذاب اکبرو برابره خبره ده هر یو چی وي دا هیڅوک د دوی شریکان یاغیر شریکان نه سی ردولای) او (که دوی ته څه مهلت ورکول سی نو څه وسوه) هغه ډیر ژر حساب اخستونکی دی (دوخت انتظار دی بیا به فوراً وعده سوی عذاب شروع سي) او (دا خلق چی رسول ته په ازار رسولو یاداسلام په ناقص کولوکی قسم قسم تدبیرونه کوي نو په دی سره هیڅ نه کیږي چنانچی) د دوي څخه وړاندي چی کوم (کافران) خلق تیرسوی دي هغوی (هم ددی غرضونو دپاره لوی لوی) تدبیرونه کړي وو پس (هیڅ پرنه دی سوی ځکه چی) اصل تدبیر خو دخدای دی (دده په مخکي دهیچانه چلیږي. پس الله ﷻ د دوی دغه تدبیرونه چلیدو ته پري نه ښوول او) دي دهرڅه څخه خبر دی کوم سړي چی هرڅه هم کوي (نودوی ته به پروخت باندي سزا ورکړي) او (دغه شان) ددی کفارو (دعملونوخبري هم ورته ستہ پس دوی) ته به (هم) اوس معلومه سی چی پردغه جهان نیک انجام دچاپه حصه کی دی (چی د دوی دی اوکه دمسلمانانو یعنی ډیر ژر به دوي ته دخپلي بد انجامي اوعملونو سزا معلومه سی) او داکافران خلق (داسزاګاني هیروي) داسی وایي چی (نعوذ بالله) ته پیغمبرنه یې ته ووایه چی (ستاپردی بې معنی انکار څه کیدای سی) زمااوستاسی په مینځ کی (زماپرنبوت) الله ﷻ اوهغه سړی دچاسره چی د(آسماني) کتاب علم دی (چی په دی کی زمادنبوت تصدیق دی) کافي شاهدان دي (مراد ددی څخه د اهل کتابو عالمان دي کوم چی انصاف کوونکي وه او دنبوت پیش ګویي یې لیدلی وي. ایمان یې راوړي وو مطلب دا سو چی زمادنبوات دوه دلیلونه دي عقلي اونقلي عقلي خو دا چی الله ﷻ ماته معجزي راکړي دي کومي چی دنبوت دلیلونه دي اودالله ﷻ دشاهد کیدو هم دا معنی ده. اونقلي دا دی چی په تیرو آسماني کتابونوکی ددی خبرموجود دی که یقین نه کوئ نو دانصاف کوونکو عالمانو څخه پوښتنه وکړئ هغوی به یې درته ښکاره کړي پس دعقلي او نقلي دلیلونو په موجودګی کی دنبوت څخه انکارکول بغیر دبدبختی څخه نورڅه دي هیڅ هوښیارته هم په دی کي شک اوشُبه کول نه دي په کار)

(معلومات او مسئلي)

دکفارو او مشرکانو د رسول او نبي متعلق یوغام خیال دا وو چي دي دجنس بشر او انسان څخه علاوه یو بل مخلوق لکه ملائکي په کار دي چي ددې په وجه دعامو انسانانو څخه د دوی برتري واضحه سي. قران کریم د دوی ددې فاسد خیال جواب په ډیرو آیتونو کي ورکړی دی چي تاسي دنبوت او رسالت په حقیقت او حکمت پوهه نه یاست په دې وجه په داسي خیالاتو پسې سواست. ځکه چي الله ﷻ رسول یو نمونه جوړوي او را لیږي یې چي د امت ټول خلق دده پیروي وکړي. دده په شان اخلاق او عملونه ایزده کړي او دا ظاهره ده چي یو انسان دخپل هم جنس انسان پیروي او تابعداري کولای کوم چي دده دجنس څخه نه وي، دهغه پیروي دانسان څخه نامکنه ده. مثلاً فرښته نه وږي کیږي نه تږي کیږي نه بې دنفساني خواهشاتو سره څه واسطه وي نه خوب ورته راځي نه ستړی کیږي او س که انسانانو ته د دوی دپیروي او تابعداري حکم وي نو دا به د دوی دپاره پر دوی دطاقت زیات تکلیف وای. دلته هم دمشرکانو دا اعتراض پیش سو خاصکر دنبي کریم ﷺ د بیبیانو پر ډیروالي د دوی دا شبه نوره زیاته سوه. ددې جواب د اولني آیت په اولو جملوکي دا ورکړل سو چي دیوي یا دزیاتو نکاحونو کولو او دبنځو او بچیانو مالک کیدل تاسي په کوم دلیل سره دنبوت او رسالت څخه خلاف ګڼی. دالله ﷻ خو د ابتداء دپیدائش دمخلوق څخه دا سنت راغلی دی چي هغه پیغمبران داهل او عیال مالکان جوړوي خو میره پیغمبران علیهم السلام چي مخکي تیر سوي دي او چي په دوی کي دځینو دنبوت تاسو هم قائل یاست. دغو ټولو ډیري بیبیاني درلودي او صاحب اولاد وو، دا دنبوت او رسالت یا بزرګي او ولایت خلاف ګڼل نا پوهي ده. په صحیح بخاري او مسلم کي دي چي نبی کریم ﷺ فرمایلي دي چي زه روژه هم نیسم او ماتوم یې هم (یعني داسي نه ده چي همیشه روژي نیسم) او فرمایلي یې دي چي زه دشپې بیده کیږم هم او دلمانځه دپاره پورته کیږي هم (یعني داسي نه ده چي ټوله شپه عبادت کوم) او غوښه هم خورم دبنځو سره نکاح هم کوم کوم سړی چي زما دا سنت د اعتراض ځای وګڼي هغه مسلمان نه دی، وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ. یعني رسول ته اختیار نسته چي هغه یو آیت هم بغیر دالله ﷻ دحکم څخه په خپله راوړي.

کفارو او مشرکانو چي کوم دعناد سوالونه همیشه دپیغمبرانو علیهم السلام په مخکي پیش کړی دی او دنبي کریم ﷺ په وړاندي هم ددغه زماني مشرکانو پیش کړل. په دې کي دوه سوالونه ډیر عام دي. یو دا چي دالله ﷻ په کتاب کي زمونږ دخواهش مطابق احکام دي نازلیږي لکه چي په سورة یونس کي د دوی دا درخواست ذکر دی چي، اِئْتِ بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰذَآ اَوْ بَدِّلْهُ. یعني یا خو ته ددې موجوده قران کریم پرځای بالکل یو بل قران کریم راوړه چي زمونږ دبتانو عبادت په کي نه وي منع سوی یا بیا ته په خپله په دې راوړو حکمونو کي بدلون وکړه دعذاب پرځای رحمت او دحرامو پرځای حلال کړه.

دویم سوال د انبیاء علیهم السلام د واضحو معجزو لیدو باوجود دنورو نورو معجزو مطالبه کول چي فلاني قسم معجزه وښیه نو مونږ به ایمان راوړو دقرآن کریم په دې جمله کي دلفظ (آية) څخه دواړه شیان

مراد کیدای سی. ځکه چې دقران په اصطلاح کی قرانی آیتونو ته هم آیة ویل کیږي او معجزي ته هم په دي وجه ددی آیت په تفسیر کی دمفسرینو حضراتو ځخه ځینو دقرآن آیتونه مراد اخیستي دي او دا مطلب یې بیان کړی دي چې دیو پیغمبر دا اختیار نه وي چې دخپل طرف ځخه په خپل کتاب کی څه آیتونه جوړ کړي او ځینو ورځخه معجزي اخیستي دي او دا معنی یې کړی ده چې یو رسول او نبي ته الله دا اختیار نه دی ورکړی چې څه وخت غواړي او ځنګه غواړي معجزه ظاهره کړي. په تفسیر روح المعاني کی فرمایي چې دعموم مجاز په قاعده باندی دلته دادواړي معاني مراد کیدای سی او دواړه تفسیرونه صحیح کیدی سی.

په دی لحاظ سره دآیت دمضمون خلاصه دا شوه چې زموږ درسول ځخه دقرآني آیتونو دبدلولو مطالبه یې ځایه او غلطه ده موږ دا سی اختیار یو رسول ته هم نه دی ورکړی. دغه شان دا مطالبه چې فلانی قسم معجزه وښیه دا هم دنبوت حقیقت ځخه دناپوهی دلیل دی ځکه چې دیو نبي او رسول په اختیار کی دا نه وي چې دخلقو خواهش مطابق څه چې دوي غواړي معجزه ظاهره کړي.

لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ : د اجلُ معنی معینه موده او میعاد راځي او کتاب دلته په معنی دمصدر دی یعني تحریر معنی دا ده چې دهر شي میعاد او مقدار دالله ﷻ سره لیکلی دی په ازل کی لیکلی دی چې فلانی سړی به په فلانی وخت کی پیدا کیږي دوهره ورځې به ژوندی وي کوم کوم ځای ته به ځي څه څه کارونه به کوي څه وخت او کوم ځای به مړ کیږي.

دغه شان دا هم لیکل سوی دي چې په فلانی زمانه کی به پر فلانی پیغمبر کومه وحی او احکام نازلیږي ځکه چې د احکامو دهري زمانې او هرقوم دحال مناسب نازلیدل دعقل او انصاف تقاضا ده او دا هم لیکل سوی دي چې دفلاني پیغمبر ځخه به په فلانی وخت کی څه څه معجزه ظاهره سي.

په دی وجه دنبي کریم ﷺ ځخه دا مطالبه چې فلانی قسم احکام په قرآن کریم کی بدل کړه یا دا مطالبه چې خاص قسم معجزه وښیه یوه عنادي او غلطه مطالبه ده کومه چې درسالت او نبوت دحقیقت ځخه پر بې خبری باندی مبني ده.

يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ : د أُمُّ الْكِتَابِ لفظي معنی اصل کتاب دی مراد ددی ځخه هغه لوح محفوظ دی په کوم کی چې څه رد او بدل نه سی کیدای.

معنی دآیت دا ده چې الله ﷻ په خپل کامل قدرت او بالغ حکمت سره چې کوم شي غواړي ځرابوي او کوم شي چې غواړي باقي او ثابت یې ساتي او ددې ځرابولو او ثابت پاته کولو ځخه وروسته چې څه واقع کیږي د هغه الله ﷻ سره محفوظ دي چې نه دچا ځخه وس په رسیږي او نه په دی کی څه کمی یا زیاتوب کیدای سی.

دتفسیر په اماماتو کی حضرت سعید بن جبیر رحمه الله او قتاده رحمه الله وغیره دا آیت هم د احکامو او شریعتونو دمحوه او اثبات یعنی دنسخ دمسئلي متعلق ګرځولي دی او د آیت مطلب دا بیان فرمایي چې الله ﷻ دهري زمانې او هرقوم د پاره دمختلفو رسولانو په ذریعه خپل کتابونه لیږي چې په کی دشریعت د احکامو او فرضو بیان وي، دا ضروري نه ده چې دا ټول حکمونه دي همیشه وي او همیشه دي باقي وي

بلکه دقومونو دحالاتو اودزماني دبدليدو په مناسبت سره دخپل حکمت په ذريعه چې کوم حکم غواړي خرابوي اوکوم چې غواړي باقي او ثابت يې پاته کوي او اصل کتاب پر هرحال دهغه سره محفوظ دی چې په هغه کی دمخکې څخه دا ليکل سوی دي چې فلاني حکم کوم چې دفلاني قوم دپاره نازل سوی دی داثر يو خاص ميعاده پورې يادخاصو حالاتو پر بنا باندی دی کله چې دغه ميعاد تير سی يادغه حالات بدل سی نو دا حکم به هم بدل سی په دغه ام الکتاب کی ددی ميعاد اومقرر وخت هم په پوره تعين سره درج دی او دا هم چې دا حکم بدل سی نو کوم حکم به راوړل سی .

په دی سره دا شُبه هم ختمه سوه چې دالله ﷻ حکمونه هيڅکله نه منسوخ کيږي . څکه چې ديوه حکم دجاري کولوڅخه وروسته دهغه منسوخ کيدل نه دي په کار، څکه چې ديوه حکم دجاري کولوڅخه وروسته دهغه منسوخ کول ددی علامه ده چې ددی حکم جاري کوونکی ته دحالاتو اندازه نه وه معلومه په دی وجه دحالاتو دليدوڅخه وروسته يې منسوخ کول پيښ سول او ظاهره ده چې الله ﷻ ددی څخه لوړ او بالا دی چې يوشی دی دده دعلم څخه بهر وي . حکه چې دذکرسوی تقرير څخه معلومه سوه چې کوم حکم منسوخ کيږي دغه دالله ﷻ په علم کی دمخکې څخه وي چې دا حکم صرف د دومره مودی دپاره جاري کړل سوی دی ددی څخه وروسته به بدليږي ددی مثال داسی وي لکه ديومريض حال چې ووينی ، يوحکيم يادا کتر يوه دوا ددغه وخت مناسب منتخب کوي اوهغه پوهيږي چې ددی دوا دا اثر وي ددی څخه وروسته به دا دوا بدليږي فلاني بله دوا به ورکول کيږي . لنډه دا ده چې ددی تفسير مطابق په دی آيت کی دمحو او اثبات څخه مراد د احکامو منسوخ کيدل او باقي پاته کيدل دي .

او دتفسير د امامانو يوجماعت سفيان ثوري وکيع وغيره دحضرت ابن عباس ﷺ څخه ددی آيت دوهم تفسيرنقل کړي دی چې په دی کی يې دآيت مضمون دتقدير دليکلو متعلق ګرځولی دی . اودآيت معنی يې دا بيان کړی ده چې دقرآن کريم او دحديثونو دوضاحتونو مطابق دمخلوقاتو تقريرونه اودهرسړي په عمر او ژوندکی دپيداکيدونکی رزق او دراتلونکو خوشحاليو يا راحتونو يامصيبتونو او ددی ټولو شيانو مقدارونه الله ﷻ په ازل کی دمخلوقاتو دپيدائش څخه هم مخکې ليکلی دی ، بيادبچي دپيدائش په وخت کی يې په ملائکو باندی هم ليکی . اوهرکال په شب قدر په دی کال کی دپيښيدونکو معاملو ريکارډ ملائکو ته حواله کيږي .

لنډه دا چې دمخلوق دهر يوفردعمر، رزق، حرکاتوسکنات، ټول متعين دي اوليکل سوی دي مګرالله ﷻ دتقديرپه دی ليکلوکی کوم چې غواړي باقي ساتي وعنده ام الکتاب: يعني اصل کتاب دکوم مطابق چې دمحو او اثبات څخه وروسته آخرعمل کول ذي دغه دالله ﷻ سره دی په دی کی هيڅ رد اوبدل نه سی کيدای تشريح ددی دا ده چې د ډيرو صحيحو احاديثو څخه معلوميږي چې په ځينو عملونو سره د انسان عمر او رزق زياتيږي په ځينو کميږي . په صحيح بخاري کی دی چې صله رحمي په عمرکی دزياتوب سبب جوړيږي . او دمسنداحمد په روايت کی دی چې ځيني وخت سړی يوه داسی ګناه کوي چې دهغه په سبب درزق څخه محروم کيږي اودمور او پلار په خدمت او اطاعت سره عمر زياتيږی او دالله ﷻ تقدير هيڅ شی بغير ددعا څخه نه سی واپس کولی .

ددی تولو روایتونو څخه معلومیږي چې الله ﷻ کوم عمر یا رزق وغیره دچاپه تقدیرکی لیکلی وي . هغه دخپنو عملونو په وجه سره کمیدی یا زیاتیدای سی او ددعاپه وجه سره هم تقدیر بدلیدای سی .

په دی آیت کی ددی مضمون بیان داسی سوی دی چې دتقدیرپه کتاب کی په لیکلی عمر یارزق یامصیبت یاراحت وغیره کی چې کوم رد او بدل دیوعمل یادُعاپه وجه سره کیږي ددی څخه مراد دتقدیر دهغه کتاب دی کوم چې دملائکو په لاس کی یا د دوی په علم کی دی په دی کی ځیني وخت یوحکم دیو خاص شرط په وجه معلق وي . هرکله چې دغه شرط پیدا نه سی نو دا حکم هم پاته نه سی اوبیاداشرط ځیني وخت خوپه تحریرکی لیکلی دملائکو په علم کی وي . ځیني وخت لیکلی نه وي صرف دالله ﷻ په علم کی وي . هرکله چې دغه حکم بدل سی نو تول حیران پاته سی ، دغه شان هغه تقریرته معلق وایي په کوم کی چې ددی آیت دوضاحت مطابق محوه اواثبات کیدای سی . لیکن د آیت آخري جملی ، وعنده ام الکتاب : وښووله . چې ددی تقدیرمعلق سربیره یوتقدیر مبرم دی کوم چې په ام الکتاب کی لیکل سوی دالله ﷻ سره دی ، دغه یوازي دعلم الهی دپاره مخصوص دی په دی کی هغه احکام لیکل کیږي کوم چې دعملونو دشرطونو یا د دُعاڅخه وروسته دآخري نتیجي په طور باندی وي په دی وجه دغه دمحو او اثبات او کموالی او زیاتوالی څخه بالکل بری دی (ابن کثیر)

وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ : په دی آیت کی نبی کریم ﷺ ته دتسلي ورکولو اومطمئن کولو دپاره ارشاد فرمایي چې الله ﷻ کومي وعدي ستاسره کړي دي چې اسلام به مکمله فتح پیداکوی اوکفر او کافران به خوار او ذلیل سی . دا به خامخاکیږي مګرته ددی فکرمه کوه چې دا مکمله فتح به کله وي . ممکنه ده چې ستاپه ژوندکی وسی او دا هم ممکنه ده چې دوفات څخه وروسته وسی اوستا د اطمینان دپاره خو دا هم کافي ده چې ته پرمخ ویني چې مونږ دکفارو مځکي د اطرافو څخه راکمړو یعنی دا اطراف دمسلمانانو په قبضه کی راځي . دغه شان د دوی مقبوضه مځکي کمیږي او دمسلمانانو دپاره فراخي راځي دغه شان به یوه ورځ ددی فتح تکمیل هم وسی . حکم دالله ﷻ په لاس کی دی . دده دحکم څوک منع کوونکی نسته . هغه ډیر ژرحساب اخستونکی دی .

سورة الرعد ختم سو ، والحمد لله رب العالمین

(سورة ابراهيم)

سُورَةُ إِبْرَاهِيمَ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ اثْنَتَانِ وَخَمْسُونَ آيَةً وَسَبْعُ رُكُوعَاتٍ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

سورة ابراهیم په مکه کی نازل سوی دی او په دی کی دوپنځوس (۵۲) ایتونه دی . او اووه (۷) رکوع ګانی دی

شروع کوم دالله ﷻ په نوم سره چې بی حده مهربان نهایت رحم والا دی .

الٓرٰ كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى

خدای پوهیږي پرمعنی ددی . دا یو کتاب دی چې مونږ نازل کړی دی تاته چې ته اوباسی خلق د تیارو څخه د

النُّوْرِ ۙ بِاِذْنِ رَبِّهِمْ اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيْزِ الْحَمِيْدِ ۙ۝۱ اللّٰهِ الَّذِيْ

رڼا طرف ته د دوی درب په حکم سره لارې دزبردست ستايل سوي ته، دالله ﷻ هغه چي

لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَوَيْلٌ لِّلْكٰفِرِيْنَ مِنْ

هغه لره دي هغه څه چي په اسمانونو کي او هغه څه چي په مځکه کي دي او مصيبت دی کافرانو ته

عَذَابٍ شَدِيْدِ ۙ۝۲ الَّذِيْنَ يَسْتَحِبُّوْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ

ډير سخت عذاب څخه کوم چي خوښوي ژوند ددنيا دآخرت څخه

وَيَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَيَبْغُوْنَهَا عِوَجًا ؕ اُولٰٓئِكَ فِيْ

او منع کوي (خلق) دالله ﷻ دلاري څخه اولټوي په دي کي کوږوالی دغه په

ضَلٰلٍ بَعِيْدٍ ۝۳

ډير ليرې ګمراهي کي لويدلي دي

لنډتفسير: آلر (ددي معنی خو الله ﷻ ته معلومه ده) دا (قرآن) يو کتاب دی کوم چي مونږ پرتا نازل کړي دي چي ته (ددي په ذريعه سره) ټول خلق د دوی دپرور دګار په حکم سره (دتبليغ په مرتبه کي دکفر) دتيارو څخه راوباسي (د ايمان اوهدايت د) رڼاطرف ته يعني دهغه ذات چي غالب اوستايل سوی دی دلاري طرف ته يي راولی (رڼاته د راوستو مطلب دا دي چي هغه لار ورته وښيي) کوم چي دا سي خدای دی چي دهغه په ملکيت کي دی څه چي په آسمانونو کي دي اوڅه چي په مځکه کي دي او (هرکله چي دا کتاب دخدای لار ښيي نو) لويه خرابي يعني لوی سخت عذاب دی هغو کافرانو ته کوم چي (دا لاره نه په خپله قبلوي بلکه) دنيوي ژوند ته پر آخرت باندي ترجيح ورکوي (په دي وجه ددين لټون نه کوي) او (نه نور خلق دي لاري اختيارولو ته پرېږدي بلکه) دالله ﷻ د (دي) لاري څخه يي منع کوي اوپه دي کي کوږوالی يعني شبهات لټوي (چي ددي په ذريعه سره نور ګمراه کوي) داسي خلق په ډيره ليري ګمراهي کي پراته دي (يعني دغه ګمراهي دحق څخه ډيره ليري ده)

(معلومات اومسئلي)

(سورة او ددی مضامين)

دا دقرآن کريم څوارلسم سورة سورة ابراهيم شروع کيږي دا سورة مکي دی دهجرت څخه مخکي نازل سوی دی بغير دڅو آيتونو څخه چي دکومو په باره کي اختلاف دی چي مدني دي او که مکي

ددی سورة په شروع کی درسالت اونبوت او ددی دځینو خاصیتونو بیان دی ، بیادتوحیدمضمون اوددی دشواهدو بیان دی په دی سلسله کی دحضرت ابراهیم ﷺ قصه ذکر سوی ده . او ددی په مناسبت سره دسورة نوم سورة ابراهیم اینبودل سوی دی .

الٓرٰ كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ﴿بِاِذْنِ رَبِّهِمْ﴾ الٓر: دادحروفومقطعاتوڅخه دی چی ددی متعلق باربارذکرسوی دی چی په دی کی مثل سوی اوبی غباره خبره دسلف صالحینوده چی په دی ایمان او یقین ساتي چی څه ددی مراددی هغه ذی لیکن ددی دمعانیوي په تحقیق اوتلاش پسي کیدل په دي په کار

كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ اِلَيْكَ : کی دنحوی ترکیب په لحاظ سره زیاته واضحه اوصفا خبره دا ده چی دا دلفظ (هذا) محذوف خبر مقرر کړل سي . او دجملي معنی دا وي چی . دا هغه کتاب دی کوم چی مونږ هغه ستاطرف ته نازل کړی دی . په دی کی دنازلولو نسبت دالله ﷻ طرف ته او دخطاب نسبت رسول الله ﷺ طرف ته په کولوکی د دوو شیانوطرف ته اشاره کول کیږي یو دا چی دا کتاب د ډیري غټی مرتبي والا دی چی دا حق تعالی په خپله نازل فرمایلی دی . دویم دنبي کریم ﷺ لوی مرتبي طرف ته اشاره ده چی دوی یې ددی اولني مخاطب جوړ کړی دی .

لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ بِاِذْنِ رَبِّهِمْ : لفظ دناس عامو انسانانو ته ویل کیږي . ددي څخه مراد دټول عالم موجوده او راتلونکي انسانان دي (ظلمات) دظلمة جمع ده چی معنی یې تیاري مشهوري او معلومي دي . دلته د(ظلمات) څخه مراد دشرک اوکفر اوبدو عملونو تیاری دی او دنورڅخه مراد د ایمان رڼا ده . په دی وجه لفظ دظلمات په صیغه دجمع راوړل سو . ځکه چی دکفر اوشرک ډیر انواع او اقسام دي . دغه شان بدعملونه هم بې شمیره دي اولفظ دنور په صیغه دمفرد راوړل سو . ځکه چی ایمان اوحق یوذی معنی دآیت دا ده چی دا کتاب په دی وجه مونږ تاته نازل کړی دی چی ته ددی په ذریعه دټول عالم انسانان دکفراوشرک اوبدوعملونودتیاروڅخه راوباسي د ایمان اوحق رڼاته یې راولی د دوی درب په اجازه سره . دلته په لفظ درب راوړوکی دی طرف ته شاره کول کیږي چی دالله ﷻ پرعامو انسانانو باندی دانعام چی دخپل کتاب اوپیغمبرپه ذریعه دوی دتیاروڅخه را وباسي ددی سبب اومنشاء بغیر ددی لطف اوکرم څخه نور هیڅ نسته کوم چی دتمامو انسانانو خالق اومالک دخپل شان درب والي څخه پر دوی باندی زیرمبا کړی دی کنه نو دالله ﷻ پر ذمه نه دچاڅه حق لازم دی نه دچا زور پرده چلیږي .

(هدایت صرف دخدای کار دی)

په دی آیت کی دتیاری څخه رڼا ته را ویستل یې دنبي کریم ﷺ کار گرځولی دی . حال دا دی چی هدایت کول په حقیقت کی دالله ﷻ کار دی لکه چی په یوبل آیت کی ارشاد دی ، اِنَّكَ لَا تَهْدِيْ مَنْ اَحْبَبْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ : یعنی ته په خپل اختیارچاته هدایت نه سی کولای . بلکه الله ﷻ چی چاته غواړي هدایت کوي . په دي وجه یې په دی آیت کی د(باذن ربهم) لفظ زیات کی او دا شبه یې ختمه کړه . ځکه چی معنی دآیت داسوه چی دادکفراوشرک دتیاروڅخه را ایستل دایمان اونیک عمل رڼاته یې راوړل که څه هم داصل حقیقت په وجه سره ستاپه لاس کی نه دی مګردالله ﷻ په حکم او اجازه سره ته کولی سی

(احکام اوهدایتونه)

ددی آیت څخه معلومه سوه چی دټولو انسانانو او انساني نوع دبدو عملونو دتیارو څخه درا ایستلو او رڼاته د را وستو واحده ذریعه .او انسان او انسانیت لره ددنیا او آخرت دبربادي اوهلاکت څخه نجات ورکونکی واحده لار قرآن کریم دی څومره څومره چی خلق دی ته نژدي راځي په دغه اندازه سره به دوی ته په دنیاکی هم امن او امان اوعافیت اواطمینان نصیب وي اوپه آخرت کی به هم فلاح اوکامیابي حاصله وي اوڅومره چی ددی څخه لیري وي دومره به د دواړوجهانو دخرابیو او بربادیو مصیبتونو او پریشانیو په غار کی لویږي .

دآیت په الفاظوکی یې دا نه ده ښکاره کړی چی نبی کریم ﷺ به څنګه خلق دقران کریم په ذریعه دتیارو څخه خلاصوی او رڼا ته به یې را وباسي .لیکن دومره خبره ظاهره ده چی دیوکتاب په ذریعه دیو قوم دبرابرولو طریقه دا وي چی ددی کتاب تعلیمات اوهدایات په دی قوم کی خپاره کړل سی او دوی ددې پابند کړل سی .

(دقرآن کریم تلاوت هم مستقل مقصد دی)

مګردقرآن کریم یو زیات خصوصیت دا هم دی چی ددی تلاوت اوبغیر دپوهیدو دده دالفاظو ویل هم په خاص طور سره دانسان پرنفس اثر اچوي او دده دبدیو څخه په محفوظ کولوکی مددکوي . دکم څخه کم دکفر اوشرک څه هرڅومره خوبصورت جال وي دقران کریم ویونکی●که څه هم بغیر دپوهي څخه دده تلاوت کوي ددی په دام کی نه سی راتلای ، دهندوانو دشُدهی سنګتهن تحریکونو په زمانه کی دا لیدل سوي دي چی د دوی په دام کی صرف هغه خلق راغلل کوم چی دقرآن کریم دتلاوت څخه هم بیګانه وه، نن عیسائي مشینریاني دمسلمانانو په هره حطه کی قسم قسم شنه باغونه اوسنهري جالونه خپروي، لیکن ددی که څه اثر لویږي یوازي پرهغه کورونو کوم چی دقرآن کریم دتلاوت څخه هم غافله وي خواه دجهالت په وجه وي، یا دنوي تعلیم د اثر په وجه .

شاید دی معنوي اثر ته د اشاري کولو دپاره په قرآن کریم کی چی کوم ځای دنبی کریم ﷺ د رالیږلو مقصد ښوول سوی دی .

يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ : یعنی نبی کریم ﷺ یې د دروکارونو دپاره رالیږلی دی ، اولنی کار دقرآن کریم تلاوت دی اوظاهره ده چی دتلاوت تعلق دالفاظو سره دی ، معاني ایزده کول کیږي، ددی تلاوت نه سی کیدای ، دویم کارخلق دبدیو څخه پاکول ، او دریم کار دقران کریم اوحکمت یعنی درسول دسنتو تعلیم ورکول دي .

لنډه دا ده چی قرآن کریم یو داسی هدایت نامه ده چی ددی معنی ایزده کول اوعمل په کول خو اصل مقصد دی او ددی د انسان د ژوندپه اصلاح کی اثرکول خو واضحه خبره ده . ددی سره ددی دالفاظو تلاوت کول هم په غیر شعوري طور سره دانسان دنفس په اصلاح کی ښکاره اثر لري .

په دی آیت کی دخدای په اذن دتیاروڅخه د را ایستلو او رڼا ته د را وستو نسبت نبی کریم ﷺ ته په کولو کی دا ښودل سوی ده چی که څه هم دهدایت پیداکول په حقیقت دالله ﷻ کار دی . مګر دنبی کریم ﷺ

دواسطي ښخه بغير دا نه سي حاصليداى . دقرآن كريم معنى اومطلب هم هغه معتبردى كوم چى نبى كريم ﷺ په خپل قول ياعمل سره ښوولى وي ددى ښخه خلاف هيڅ تعبير معتبر نه دى .

إِلَىٰ صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ، اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ : ددى آيت په شروع كى چى كوم دتيارې اونور ذكر راغلى دى ظاهره ده چى دا هغه تياره او رڼا نه ده . كومه چى په عاموسترګو سره ليدل كيږي . په دى وجه ددى دواضح كولودپاره په دى جمله كى ارشادفرمايي چى دغه رڼا دالله ﷻ لار ده چى پردى باندى تلونكي دتيارې دتلونكي په شان نه يوځاى بې لارې كيداى سي . نه ورته لغزش ورځي او نه مقصدته په رسيدوكى ناكامه كيږي . دالله ﷻ دلارې ښخه مرادهغه لارده چى پر دى تلونكى انسان خداى ته رسيږي او دده رضاحاصلوي . دلته يې لفظ دالله وروسته راوړى ، ددى ښخه مخكي يې دده دوه صفتونه عزيز اوحميد ذكركړي دي دعزيز معنى دعربي لغت په اعتبار سره دقوي اوغالب ده . اوحميد معنى هغه ذات كوم چى دحمد مستحق وي . ددى دوو صفتونو دحق د اصلي نوم ښخه په مخكې راوړلو كى دى طرف ته اشاره ده چى دا لار دكوم پاك ذات طرف ته بوتلونكى ده هغه قوي اوغالب هم دى او دهر حمدمستحق هم دى . په دى وجه پردى لارتلونكى نه يوځاى ټكره خوري اونه به دده كوشش عبث سى بلكه دده منزل مقصود ته رسيدل يقيني دى . خو شرط دا دى چى دا لار پاته نه كي دالله ﷻ ددى دووصفتونو اول بيانولوښخه وروسته فرمايي ، اَللّٰهِ الَّذِىْ لَهٗ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ : يعنى دا هغه ذات دى چى څه په آسمانونو اوپه مځكوكى دى دغه ټول هغه پيداكړي دي ، اودهغه خاص ملكيت دى چى هيڅوك په كې ورسره شريك نسته .

وَوَيْلٌ لِلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ : لفظ د(ويل) دسخت عذاب اوهلاكت په معنى كى راځي معنى دا ده چى كوم خلق ددى قرآن كريم دنعمت ښخه منكردي او دكفر اوشرك په تياره كى پاته كيدل خوښوي د دوى دپاره لويه بربادي اوهلاكت دى دهغه سخت عذاب ښخه كوم چى پر دوى راتلونكى دى .

دمطلب خلاصه :دآيت خلاصه دا ده چى قرآن كريم ددى دپاره نازل سوى دى چى ټول انسانان دتيارو ښخه را وباسي دالله ﷻ دلارې رڼا ته يې راولي . مګركوم بدنصيبه چى دقرآن كريم ښخه منكرسى نو دوى په خپلولاسو ځانونه عذاب ته ور آچوي ، كوم خلق چى ددى ښخه منكر دي چى قرآن كريم دالله ﷻ كتاب دى نو دعذاب دوعدى ښخه مراد دغه خلق دي . مګر كوم چى په عقيده كى منكرنه دي خوعملاً يې قرآن پاته كړى دى . نه يې دتلاوت سره څه واسطه سته او نه يې دوباندى دځان پوهولو اوعمل كولو طرف ته نظر سته دغه بد نصيبه سره دمسلماني ددى وعيد ښخه بالكل برې نه دى .

الَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ : په دى آيت كى يې دقرآن كريم ښخه دمنكرانوكافرانو درې حالتونه ښوولى دي . يو دا چى دوى ددنياژوند دآخرت په نسبت زيات خوښوي اوترجيح ورلره وركوي . په دى وجه ددنيا دنفع يا آرام په خاطر دآخرت نقصان برداشت كوي په دى كى د دوى دمرض پيژندو طرف ته اشاره ده، چى دا خلق دقرآن كريم دواضحو معجزو ليدوباوجود ددى ښخه منكرولي دي؟وجه داده چى دوى ددنيادموجوده ژوند محبت دآخرت

دمعاملو څخه راڼده کړي دي په دې وجه د دوی خپلې تياري خوښي دي، د رڼا طرف ته د راتلو يې هيڅ خواهش نسته.

دويم خصلت يې د دوی دا بيان کړی دی چې دوی په خپله خو تياري خوښوي خو پردی سربيره ظلم دا دی چې دوی په خپله غلطی د پردي اچولو دپاره نور هم دالله ﷻ دلاري څخه منع کوي

(دقرآن کريم په پوهه کي دځينو غلطيو نښاني)

دريم خصلت په (وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا) کې بيان سوی دی ددی دوې معنی کيدای سی. يوه دا چې دا خلق دخپلې بد باطنی اوبدعملی په سبب په دې فکرکی لګيدلی وي چې دالله ﷻ په روښانه اوسيده لاره کی څه کوږوالي اوخرابي په نظر راسي او دوی ته دا اعتراض او طعن موقع په لاس راسی. ابن کثير رحمه الله يې دا معنی بيان کړی ده.

او ددی جملي دا معنی هم کيدای سی چې داخلق په دې فکرکی وي چې دالله ﷻ په لاره يعنی قرآن کريم اوسنت کی يو شي د دوي دخيالاتو او خواهشاتو موافق پيداسی. نو چې دغه دخپل حقوالي په دليل کی پيش کړي. په تفسيرقرطبي کی يې دا معنی اختيار کړي ده. لکه چې نن صبايې بې شميره دعلم خاوندان په دې کی اخته دي چې په خپل زړه کي يو خيال کله دخپلې غلطی څخه کله ديوبل قوم څخه دمتاثره کيدو په وجه جوړ کړي، بيايې قرآن کريم اوحديث کی ددی تائيدونه تلاش کوي اوکله چې يو لفظ دده دخيال موافق په نظر راسی نو دا په خپل حق کي قرآني دليل ګڼي حال دا دی چې داسی کول اصولاً غلط دی. ځکه چې دمومن کار دا دی چې دخپلو خيالاتو اوخواهشاتو څخه ذهن خالي کړي کتاب اوسنت ته ګوري اوڅه چې ددی څخه په واضح طور سره ثابت سي دغه خپل مسلک وګرځوي

أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ: په دې جمله کی دهغو کفارو دبد انجام بيان سوی دی دکوم چې دري صفتونه لوړ بيان سوي دي اوخلاصه ددی دا ده چې دغه خلق په خپله ګمراهي کی ډير ليري رسيدلي دي چې اوس د دوی پر لاره راوستل مشکل دی.

(احکام اومسئلي)

په تفسيرقرطبي کی دی چې که څه هم په دې آيت کی دا دري خصلتونه په صراحت سره دکفارو بيان سوي دي اودهغوی دا انجام ذکر سوی دی چې دغه په ګمراهي کی ليري لويدلی دي، ليکن د اصولو په اعتبار سره چې په کوم يو مسلمان کی هم دا دري خصلتونه موجود وي هغه هم دعذاب ددی وعدي مستحق دی ددی دريو خصلتونو خلاصه دا ده:

۱. چې ددنيا محبت په آخرت غالب کړي، ترڅو چې د دين رڼا ته را نه سی.

۲. نور هم دخان سره دشريکولو دپاره دالله ﷻ دلاري څخه منع کوي.

۳. په قرآن اوسنت کی چون او چرا کوي په خپلو خيالاتو يې دتپلو کوشش کوي. نعوذ بالله تعالیٰ منه.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ

او نه دی ليږلی موږ يو رسول مګر په ژبه دخپل قوم باندی

لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ

چي بيان وکړي دوی ته ، بيا بې لارې کوي الله ﷻ چاله چي وغواړي او لارښيي چا ته چي وغواړي

وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝۴

او هغه دی زبردست حکمتونو والا.

تفسير: او (ددې کتاب دالله ﷻ دطرف څخه په نازليدو کې چي کوم څينې کفارو دا شبه کوي چي دا عربي ولې دی چي په دې سره دا احتمال کيدای سي چي په خپله نبي کريم ﷺ تصنيف کړی وي په عجمي ژبه کې ولې نه دی چي دا احتمال په کي نه وای او دقرآن کريم به دنورو آسماني کتابونو سره په عجمي والي کې موافق هم وای نو دا شُبه هم محض لغوه ده څکه چي) موږ نه دی ليږلي (مخکني) پيغمبران (هم) د دوی دقوم په ژبه کې پيغمبران کړي ليږلي دي ددې دپاره چي (د دوی په ژبه کې) دوی ته (دالله ﷻ احکام) بيان کړي (چي اصل مقصود واضح بيان دی . نو دتولو کتابونو په يوه ژبه کې کيدل څه مقصدنه دی) بيا دبيانولو څخه وروسته چا لره چي الله ﷻ غواړي گمراه کوي (چي دوی دغه حکمونه قبول نه کړي) او چا لره چي غواړي هدايت ورته کوي (چي دوی دغه احکام قبول کړي) اوهغه (پر ټولو کارونو) غالب دی (او) حکمت والا دی (پس دغالب والي په سبب يې ټولو هدايت کولای سوه ، مگر د ډيرو حکمتونو مقتضي دا نه سوه)

(معلومات او مسئلې)

په اول آيت کې دالله ﷻ ددې نعمت او سهولت ذکر سوی دی چي الله ﷻ کله هم يو رسول ديو قوم طرف ته ليږلی دی نو ددغه قوم په ژبه يې ليږلی دی چي دی دالله ﷻ حکمونه د دوی په محاوره کې دوی ته وښيي او دوی ته په دې پوهيدل آسان وي که د رسول ژبه د دوی د ژبې څخه مختلفه وي نو ظاهره ده چي ددې په پوه کيدو کې به امت ته د ترجمه کولو مشقت لويدی او بيا به د احکامو په صحيح پوهيدو کې شک وای . په دې وجه عبراني ژبه ويونکو ته رسول په عبراني ژبه کې وليږل سو . دفارسيانو رسول په فارسي کې دبربريانو رسول په بربري ژبه کې مقرر سو برابره خبره ده که په دې صورت سره وي چي کوم سړی يې رسول ليږي هغه په خپله ددې قوم فرد او مورنی ژبه به يې ددې قوم ژبه وه يا دا چي دده پيدائش او مورنی ژبه که څه هم بله وي مگر الله ﷻ داسې اسباب پيدا کړي دي چي ده ددغه قوم ژبه ايزده کړې ده لکه حضرت لوط ﷺ چي اصل او سيدونکی دعراق وو د کوم ځای چي فارسي وه ، مگر دشام طرف ته دهجرت کولو څخه وروسته په دغو خلقو کې واده وکي او دشاميانو ژبه ده زده سوه بيا الله ﷻ دی دشام ديوې حصې نبي جوړ کی

او زمونږ نبي کريم ﷺ د کوم رالیږل چي دمکان او مقام په اعتبار د ټولې دنيا د پاره او دزماني په اعتبار ترقيامته پورې عام دی ددنيا قوم ديو يو ملک او سيدونکي ديوې ژبه ويونکي نه دي ده د رسالت او نبوت

دداثرې څخه بهر نه دی اوترقیامته پورې څومره قومونه او ژبې چې نوې پیداکیږې هغه هم ټول دنبی کریم ﷺ امت او په دعوت کې داخل دي . لکه چې په قرآن کریم کې ارشاد دی ، یاایها الناس انی رسول الله الیکم جمیعًا : یعنی ای خلقو زه دالله ﷺ رسول یم ستاسی ټول طرف ته .

اوپه صحیح بخاري اومسلم کې په روایت دجابر ذکر دي چې نبی کریم ﷺ دټولو انبیاء علیهم السلام په مینځ کې دخپلوپنځوامتیازي خصوصیاتو ذکرکوي او وي فرمایل چې زماڅخه مخکې هر یو رسول او نبی به خاص دخپل قوم او برادرئ دپاره رالیږل کیدی . الله ﷻ زه دټولو قومونو د انسانانو دپاره رالیږلی یم .

الله ﷻ په دی دنیاکی انساني آبادي دحضرت آدم ﷺ څخه شروع کړی ده او دی یې د انسانانو دپاره دټولو څخه اول نبی اوپیغمبر جوړکی . بیا انساني آبادي چې څومره بنوریده اوترقي یې کوله نوپه دغه مناسبت سره درُشد اوهدایت انتظامونه هم دالله ﷻ دطرف څخه دمختلفو رسولانو اوپیغمبرانو په ذریعه کیدل . دزماني دهر دور او هر قوم دحال مناسب احکام اوشریعتونه نازلیدل . تردی چې د انساني مخلوق نشو اونماسَنْ دکمال ته ورسیده . نوالله ﷻ سردار د اولینو او آخرینو امام د انبیاء محمد مصطفی ﷺ ددی ټولي دنیا دپاره رسول جوړکی را ولیږی اوکوم کتاب چې یې دوی ته ورکړی هغه یې دټول عالم اوترقیامته پورې دپوره زماني دپاره کامل اومکمل کي . او وربې کي او ارشاد یې وفرمایی ، اَلْیَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِیْنَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَیْكُمْ نِعْمَتِیْ : یعنی مانن ستاسی دپاره دین مکمل کي اوخپل نعمتونه مې ستاسی دپاره پوره کړل

دتیرو انبیاء علیهم السلام شریعتونه هم دخپل وخت او دخپل ځای په اعتبارسره کامل اومکمل وو . دوی ته هم ناقص نه سی ویل کیدای . لیکن دشریعت محمدی علی صاحبها الصلوة والسلام کمال دیر خاص وخت اوخاصی مخکې سره مخصوص نه دی . دا کامل علی الاطلاق دی په دی حیثیت سره ددین تکمیل ددی شریعت سره مخصوص دی اوپه دی وجه یې پرنبی کریم ﷺ باندی سلسله دنبوت ختمه کړه .

(قرآن کریم په عربي ژبه کې ولي دی)

دلته یو سوال دا پیداکیږي لکه څنګه چې دتیرو امتونو رسولان د دوی په ژبه ولیږل سوه او دوی ته دترجمې کولو دمحنت ضرورت پاته نه سو . نبی کریم ﷺ صرف په عربو کې په عربي ژبه کی ولي راولیږل سو او د دوی کتاب قرآن کریم هم خاص په عربي کی ولي نازل سو ؟

خو که دغور اوفکرڅخه کار واخیستل سی نوجواب صفا دی هر سړی په پوهیدی سی چې کله دنبی کریم ﷺ بعثت اودعوت دټولو قومونو دپاره عام سو په کوم کی چې په سوو ژبې رائج دی نو ددی ټولو دهدایت دپاره دوه صورتونه ممکن وه یو دا چې قرآن کریم دهر قوم په ژبه کی جُدا جُدا نازل سوی وای او دنبی کریم ﷺ تعلیمات اوهدایات هم دهر قوم په ژبه کی جُدا جُدا وای دالله ﷻ دکامل قدرت په مخکې ددی انتظام څه ګران نه وو لیکن دټول عالم دپاره دیو رسول یو کتاب یو شریعت دلیږلو چې کوم عظیم مقصد په دی ټولو قومونو دعالم کی د زرګونو قسمه اختلافاتو باوجود دیني اخلاق معاشرتي یووالي او یک جهتي پیداکول وو . دغه په دی یوه صورت سره نه سوای حاصلیدای .

دی ځکه علاوه هرکله چې دهرقوم اوملک قرآن اوحدیث په جُدا ژبو کې وای . نو په دې کې به دقرآن دتحریف دپاره بې شمیره لارې خلاصې سوې وای او دقرآن کریم محفوظ کلام کیدل کوم چې دده داسې خصوصیت دی چې اغیار اودقرآن کریم منکرین هم دده دمنلوځکه دی نه سې کولای دا معجزانه خصوصیت به یې باقي نه وای پاته سوی چې دیو دین یوکتاب کیدو باوجودبه ددې دمنونکو دوی مختلفې لارې جوړې سوې وای چې دیووالې یوه نقطه به هم باقي نه وای پاته سوې . ددې اندازه ددې ځکه کیدای سی چې دقرآن کریم په یوه عربي ژبه دنازلیدو باوجود ددې په تعبیر اوتفسیرکې څومره اختلافات په جائزو حدونوکې پیښ سول اوپه ناجائزو او باطلو طریقو سره خو د اختلافاتو ګرسره څه حد نسته لیکن ددې ټولو باوجود دمسلمانانو قوي یووالې اوممتاز تشخص په دې ټولوخلقوکې موجود دی کوم چې په قرآن کریم باندې په یوه درجه کې هم عمل کوونکې دي .

لهذه دا چې دنبی کریم ﷺ رسالت اوبعثت دټولو قومونو ددنیادپاره دعام والي په صورت کې ددې ټولو دتعلیم اوهدایت دا صورت چې قرآن دهرقوم په ژبه کې جلا جلا وای نو دا خو به دیو ادنی پوه سړي هم صحیح نه سوای ګڼلې په دې وجه ضروري سوه چې قرآن دې په یوه ژبه کې راسې . او درسول ژبه دې هم دغه دقرآن ژبه وې بیادې په نورو ملکې اوعلاقائي ژبوکې ددې ترجمې ورسول سې او خپرې دې کړل سې اودنبی کریم ﷺ نائبان عالمان دې په هرملک اوقوم کې د دوی هدایات دخپل خپل قوم اوملک په ژبه کې وښیي اوشائع دې کړي . په دې وجه الله ﷻ دټولې دنیاپه ژبه کې عربي ژبه غوره کړه چې ددې ډیرې وجهې دي .

(دعربي ژبې خصوصیات)

اول دا چې عربي ژبه د آسمان دفتري ژبه ده، دملائکو ژبه عربي ده دلوح محفوظ ژبه عربي ده لکه چې دقرآن دآیت ، بَلْ هُوَقُرْآنٌ مَجِيدٌفِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ : ځکه معلومیږي اوجنت چې د انسانانواصلي وطن دی اوکوم ته چې به دوی بیرته ځي . دهغه ژبه هم عربي ده په طبراني مستدرک دحاکم شعب الایمان دبیهقي کې په روایت دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ نقل دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دي ، احبُوا العرب لثلاث لانی عربی والقرآن عربی وکلام اهل الجنة عربی : دی روایت ته حاکم په مستدرک کې صحیح ویلي . په جامع صغیرکې یې هم دا دصحیح نخښه ښوولې ده . ځینې محدثینو دې ته ضعیف اومجروح ویلي دي دحدیثونو حافظ ابن تیمیه رحمه الله ویلي دي چې ددې حدیث مضمون حدیث ثابت دی دحسن تر درجې کم نه دی (فیض القدیر شرح جامع الصغیر صـ ۱۷۹ جـ۱)

دحدیث معنی دا ده چې تاسې خلق په درو وجهو دعربو سره محبت کوئ یو دا چې زه عربي یم دویم دا چې قرآن عربي دی دریم دا چې دجنتیانو ژبه عربي ده .

په تفسیرقرطبي وغیره کې دا روایت هم نقل دی چې دحضرت آدم علیه السلام ژبه په جنت کې عربي وه پرمخکه دنازلیدو او دتوبې دقبلیدوځکه وروسته په عربي ژبه کې یې څه رد اوبدل وسو اوسریاني ژبه پیدا سوه ددې ځکه دهغو روایتونو هم تائید اوتوقیت پیدا کیږي کوم چې دحضرت عبدالله وغیره ځکه نقل دی چې الله څومره کتابونه پرانبیاء علیهم السلام باندې نازل کړي دي د دوی اصل ژبه عربي وه جبرائیل

امین په قومي ژبه کی ترجمه کړی پیغمبرانو ته نبوولی دی او هغوی بیا په خپله قومي ژبه کی امتونو ته رسولی دی. دا روایتونه علامه سیوطي رحمه الله په الاتقان کی او اکثرو تفسیرو لیکونکو تر ذکر سوی آیت لاندی نقل کړی دی.

ددی خلاصه دا ده چی دټولو آسماني کتابونو اصلي ژبه عربي ده مګر دقرآن کریم څخه ماسوا نورکتابونه په ملکي او قومي ژبو کی ترجمه سوي ورکړل سوي دي. په دی وجه ددغو معانیوي خو ټولي دالله ﷻ دطرف څخه دي مګرالفاظ يې بدل سوي دي دا صرف دقرآن کریم خصوصیت دی چی دده دمعنی په شان الفاظ هم دحق ﷻ دطرف څخه راغلي دي. اوشاید دا وجه ده چی قرآن کریم دا دعوی وکړه چی دټول جهان پیریان او انسانان که جمع سی هم دقرآن دیو کوچني سورة بلکه دیو آیت مثل نه سی جوړولای. ځکه چی دی په معنوي اولفظي حیثیت سره دالله ﷻ کلام او دالله ﷻ یوصفت دی چی نقل يې څوک نه سی کولی. په معنوي حیثیت سره خو نور آسماني کتابونه هم دالله ﷻ دکلامو څخه دی. مګر په دوی کی شاید چی داصلي عربي الفاظو پرځای دترجمي کیدو په وجه سره دا دعوی یو بل آسماني کتاب نه ده کړی ګنی دقرآن په شان دالله ﷻ دکلام والی په حیثیت سره دهریوکتاب بې مثل والی یقیني وو دعربي ژبي دانتخاب یوه وجه په خپله ددی ژبي ذاتي صلاحیتونه هم دي چی دیو مطلب د ادا کولو دپاره په دی کی بې شمیره صورتونه او طریقي دي.

او یوه وجه دا هم ده چی مسلمان ته الله ﷻ په فطري طور باندی دعربي ژبي سره یومناسبت ورکړی دی چی ددی په وجه سره هرسړی په آساني سره عربي ژبه په قدر دضرورت ایزده کولای سی. دا وجه ده چی صحابه کرام رضی الله عنهم چی کوم ملک ته ورسیدل نو په لږه زمانه کی به بغیردځه جبراوزورڅخه په ټول ملک کی ژبه عربي سوه په مصر او شام او عراق کی دیو ملک ژبه هم نه وه کوم چی نن ورته عربي ملکونه وایي.

یوه دا وجه هم ده چی دعربو خلق که څه هم داسلام څخه مخکي په سختو بدو عملونو کی اخته وه، مګر ددی قوم صلاحیتونه اوملکات اوجذبات په دغو حالتونو کی هم بې مثله وه دغه وجه ده چی حق ﷻ خپل دټولوڅخه لوی او آخري نبي ﷺ په دوی کی پیداکي او د دوی ژبه یې دقرآن دپاره اختیاره کړه اونبي کریم ﷺ ته یې دټولوڅخه اول د دوی دهدایت اوتعلیم حکم ورکی، وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ او دټولو څخه اول یې ددی قوم داسی افراد دخپل رسول خواته جمع کړل کومو چی پرنبي کریم ﷺ خپل ځانونه مالونه او اولاد هرڅه قربان کړل او د دوی تعلیمات یې دخپلو نفسونو څخه زیات عزیز وګڼل اودغه شان پر دوي دنبي کریم ﷺ دصحبت اوتعلیم هغه ژور رنګ وختی چی په ټوله دنیاکي یوه داسی مثالي معاشره پیداسوه چی ددی مثال ددی څخه مخکي آسمان اومځکي نه وو لیدلي نبي کریم ﷺ دا بې مثله جماعت دقرآني تعلیماتو دخپرولو اوشایع کولو دپاره ودروئ او وي فرمایل.

بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً: یعنی زماڅخه اورول سوي هره خبره امت ته ورسوی: دی ځان نثارو صحابه وو دا هدایت ددنیا کونج کونج ته ورسوي. اوقرآن او ددی تعلیمات یې په دنیاکی خپاره کړل دنبي کریم ﷺ پر وفات باندی پنځه ویشت کاله نه وو تیر سوي چی دقرآن آواز ترمشرق اومغرب پوري ورسیدی.

بل طرف ته الله ﷻ په تقديري اوتكويني توگه سره دنبی كريم ﷺ پر امت دعوت چې په دوی كې ددنيا مشركان او اهل كتاب يهود اونصارا ټول داخل دي . په دوی كې يوه خاصه ملكه او دتعليم اوتعلم تصنيف اوتاليف او اشاعت يوه داسې جذبه پيدا كړه چې ددی مثل ددنيا په تير تاريخ كې نه پيدا كيږي . ددې په نتيجه كې په عجمي قومونو كې نه صرف دقرآن اوسنت دعلومو حاصلولو قوي جذبه پيدا سوه . بلكه دعربي ژبې په حاصلولو اوددې په رواج كولو اوخپرولو كې دعجميانو قدم دعربو څخه وروسته نه سو دا يو حيرانوونكې حقيقت دی چې دا وخت په عربي لغت اومحارو او ددی په قواعدو صرف او نحو (گرامر) چې څومره كتابونه په دنيا كې موجود دي دغه اكثر دعجميانو ليكل سوي دي . دقرآن اوسنت په جمع كولو او تدوين بيا په تفسير او تشريح كې هم د دوی حصه دعربي څخه نه ده كمه سوې .

دغه شان دنبی كريم ﷺ ژبه او د دوی كتاب دعربي كيدو باوجود پرټول عالم باندې محيط سو. او ددعوت اوتبليغ ترحده پورې دعربو اوعجمو فرق ورك سو. دهرملك اوقوم او دهرعجمي ژبه په خلقو كې داسې علماء پيدا سول كومو چې دقرآن اوسنت تعليمات په خپلو قومي ژبو كې ډير په آسانۍ سره ورسول او د رسول دقوم په ژبه كې چې دليږلو كوم حكمت وو هغه حاصل سو .

دآيت په آخر كې فرمايي چې مونږ دخلقو دآسانۍ دپاره خپل رسولان د دوی په ژبه كې څكه وليږل چې زمونږ احكام دوی ته ښه ايزده كړي اوښه يې په پوه كړي . ليكن هدايت اوگمراهي بيا هم دچاپه وس كې نه ده دالله ﷻ په قدرت كې ده ، هغه چاته وغواړي په گمراهۍ كې ساتي اوچاته چې وغواړي هدايت ورته كوي هغه لوی قوت او حكمت والا دی .

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيٰتِنَآ اَنْ اَخْرِجْ

او | ليږلی وو | مونږ موسیٰ ﷺ | دخپلو نخښو سره | چې وباسه

قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ۙ وَذَكِّرْهُمْ بِاَيّٰىمِ

خپل قوم | دتيارو څخه | رڼا طرف ته ، | اويادي كړه دوی ته | ورځې

اللّٰهِ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُوْرٍ ۝ ۵ وَاِذْ قَالَ

دالله ، خامخا په دې كې | نښانې دي هغه لره كوم چې صبر كوونكی شكر گذار دی ، اوكله چې ووېل

مُوسٰى لِقَوْمِهِ اذْكُرُوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ اَنْجٰىكُمْ مِّنْ

موسیٰ ﷺ | خپل قوم ته | ياد كړی | دالله ﷻ احسان | په خپل ځان | كله چې يې خلاص كړاست تاسې .

اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُوْمُوْنَكُمْ سُوْٓءَ الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُوْنَ اَبْنَآءَكُمْ

دفرعون دقوم څخه چې رسولو به يې تاسې ته بد عذاب او ذبح کول به يې ستاسې زامن

وَيَسْتَحْيُوْنَ نِسَآءَكُمْ ۚ وَفِيْ ذٰلِكُمْ بَلَآءٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَظِيْمٌ ۝٦

او ژوندۍ به يې پرېښوول ستاسې لوڼې او په دې کې مدد وسو ستاسې درب دطرف څخه لوی.

وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيْدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ

او هرکله چې واوروله ستاسې رب که احسان ومنئ نو زیات به درکړم تاسې ته او که ناشکري وکړئ

اِنَّ عَذَابِيْ لَشَدِيْدٌ ۝٧ وَقَالَ مُوْسٰٓى اِنْ تَكْفُرُوْٓا اَنْتُمْ وَمَنْ

نو خامخا زما عذاب سخت دی، او وویل موسیٰ ﷺ که چیرې کفر وکړئ تاسې او کوم خلق چې

فِى الْاَرْضِ جَمِيْعًا ۙ فَاِنَّ اللّٰهَ لَغَنِيٌّ حَمِيْدٌ ۝٨

په مځکه کې دي ټول نو بیشکه الله بې پرواه دی ستایل سوی.

تفسیر: او مونږ موسیٰ ﷺ دخپلو نخښنو سره ولیږی چې خپل قوم (دکفر او ګناهونو دتیارو څخه (را وباسه د ایمان او طاعت) درڼاطرف ته یې راوله او دوی ته دالله ﷻ معاملې (دنعمت او عذاب) وریادې کړه بیشکه په دې معاملو کې عبرتونه دي دهر صابر شاکر دپاره (څکه چې نعمت یادکړي شکر وکړي او بیا دنعمت لیرې کیدل او زوال چې یادکړي نو په آئنده احادثو په صبر وکړي) او هغه وخت یادکړه کله چې (زمونږ ددې لوړ ارشاد موافق) موسیٰ (ﷺ) خپل قوم ته وفرمایل چې تاسې دالله ﷻ انعام پرخپل ځان باندې یادکړئ کله چې یې تاسې ته دفرعونیانو څخه نجات درکړی کوموچې تاسې ته سخت تکلیفونه رسول او ستاسې زامن به یې ذبح کول او ستاسې ښځې یې (یعنې انجونې کومې چې به لوئیدې او ښځې کیدې به) ژوندې پرېښودې (چې کار او خدمت ورڅخه واخلې نو دا هم په مثل دذبحې یو عذاب وو) او په دې (مصیبت او نجات دواړو) کې ستاسې درب دطرف څخه یولوی امتحان دی (یعنې په مصیبت کې بلا وه او په نجات کې نعمت وو او ابتلاء او نعمت دواړه دبنده دپاره امتحان دی . نو په دې کې حضرت موسیٰ ﷺ د أيام الله یعنې دنعمت او زوال تذکیر وفرمایې) او موسیٰ (ﷺ دا هم) وفرمایل چې (اې زماقومه) هغه وخت یادکړئ کله چې ستاسې رب (زماپه ذریعه تاسې ته خبر درکی چې که (زمانعمتونه واورئ) تاسې شکر وکې نوتاسې ته به (یاپه دنیاکې هم یاپه آخرت کې خوخامخا) زیات نعمت درکړم او که تاسې (دا نعمتونه واورئ) او ناشکري وکړئ . نو (پوهه سئ چې) زماعذاب ډیرسخت

دئ (په ناشکری کی ددی احتمال دی) اوموسی (ﷺ دا هم) وفرمایل چی که تاسی او دټولي دنیاخلق ټول په جمع ناشکري وکړئ نو الله ﷻ (ته هیڅ نقصان نسته ځکه چی هغه) بالکل بې حاجته (اوپه خپل ذات کی) دستایل سوو صفتونو مالک دی (بل ته د احتیاج هلته څه احتمال نسته په دی وجه دالله ﷻ دضرر هم څه احتمال نسته اوتاسی خپل ضرر آوریدلی دی ، اِنَّ عَذَابِیۡ لَشَدِیۡدٌ : په دی وجه شکر کوئ ناشکري مه کوی)

(معلومات اومسئلي)

په اولنی آیت کی ذکر دي چی مونږحضرت موسی ﷺ ته خپل آیتونه ورکړل ومولیږی چی دی خپل قوم دکفر اوګناهونو دتیارو څخه د ایمان او اطاعت رڼا ته راولی.

دلفظ دآیتونو څخه دتورات آیتونه هم مراد کیدای سی چی د دوی دنازلولو مقصد دحق رڼاخپرول وو او دآیتونو نوري معنی معجزي هم راځی ، هغه هم دلته مرادکیدای سی ، چی حضرت موسی ﷺ ته الله ﷻ نهه (۹) معجزي ورکړي وي ، په دی کی دهمساڅخه مارجوړیدل او دلاس روښانه کیدل څوځایه په قرآن کریم کی ذکر دی چی دآیتونوڅخه معجزی مراد واخیستل سی . نومطلب به دا وي چی حضرت موسی ﷺ ته داسی ښکاره معجزي ورکړل سوی اولیږل سوی وي چی ددی دلیدو څخه وروسته یو شریف اوپوه انسان په خپله نافرماني او انکار قائم نه سی پاته کیدای.

یوه نکته : په دی آیت کی لفظ دقوم راغلی دی چی خپل قوم دتیارو څخه رڼاته راوله . لیکن دا مضمون ددی سورة په اول آیت کی نبی کریم ﷺ ته په خطاب کولوکی بیان سوی دی . نوهلته دقوم پرځای لفظ دناس استعمال سوی دی ، لِتُخۡرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَی النُّوۡرِ : په دی آیت کی اشاره ده چی دحضرت موسٰی ﷺ نبوت اورسالت صرف دخپل قوم بنی اسرائیل اومصري قومونو طرف وو او دنبی کریم ﷺ رسالت اونبوت دټولی دنیا دانسانانو دپاره دی . بیا ارشادفرمایي ، وَذَكِّرۡهُمۡ بِاَيّٰمِ اللّٰهِ : یعنی حق تعالی ﷻ حضرت موسٰی ﷺ ته حکم وکي چی خپل قوم ته ایام الله وریاد کړه .

ایام الله : ایام: دیوم جمع ده چی مشهوره معنی یې ورځ ده لفظ د (ایام الله) د دوو معانیو دپاره ویل کیږي او دواړي دلته مراد کیدای سی اول هغه خاص ورځ په کوموکی چی جنګ یا انقلاب راغلي وي . لکه دبدر، اُحد، احزاب اوحُنین وغیره جهادونو واقعات یاپرتیرو امتونو دعذاب نازلیدو واقعات دي چی په دی کی لوی لوی قومونه نیست او نابود سول . په دی صورت کی د ایام الله یادولو څخه ددی قومونو دکفر دبد انجام څخه بیرول او خبردارول به وي .

دوهمه معنی د ایام الله دالله ﷻ دنعمتونو او احسانونو هم راځي . نو ددی دیادولو مقصد به دا وي چی شریف انسان ته کله دیومحسن احسان وریادکړل سی نو هغه دده دمخالفت اونافرماني څخه وشرمیږي .

دقرآن مجید داصلاح طریقه په عام طور سره دا ده چی کله یوحکم ورکوي نو ددی سره په دی حکم دعمل اسانولو تدبیرونه هم ښودل کیږي . دلته په اوله جمله کی حضرت موسی ﷺ ته دا حکم ورکړل سوی دی چی دالله ﷻ آیتونه واوروه یامعجزي وښیه اوخپل قوم دکفر دتیاروڅخه راوباسه او د ایمان رڼاته یې راوله ددی تدبیر یې په دی جمله کی دا ارشاد وفرمایي چی دنافرمانو پر سیده لار د را وستو

دوه تدبيرونه دي يو دسزا څخه بيرول دويم دنعمتونو او احساناتو وريادول او دفرمانبرداري طرف ته يې رابلل په جمله (ذَكِّرْهُمْ بِأَيَّامِ اللّٰهِ) کې دا دواړه شيان مراد کيدای سې چې دتيرو امتونو دنافرمانيو بد انجا پر دوی راتلونکی عذاب اوپه جهادکې د دوی قتليدل يا ذليل او خوار کيدل دوی ته وریاد کړه چې دوی عبرت حاصل کي او ځان ورڅخه وساتي دغه شان پردی قوم چې کوم دالله ﷻ نعمتونه شپه او ورځ وريږي اوکوم مخصوص نعمتونه چې پرهره موقع د دوی دپاره نازل سوی دي مثلاً په بيابان دتيه کې د دوی پر سرونو د ورځي سايه دخوراک دپاره دمَنّ او سلوی نازليدل ، د اوبو ضرورت سو نو د ډبري څخه دچينو وغيره را وتل دوی يادکړه دخدای ﷻ دفرمانبرداری اوتوحيد طرف ته يې را وبله .

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ : په دې کی دآيتونو څخه مراد نخښې او دليلونه دي اوصَبّار دصبر څخه دمبالغی صيغه ده چې معنی يې ده ډير صبرکوونکی اوشکور دشکر دمبالغي صيغه ده چې معنی يې ده ډير شکر ګذار. دجملې معنی دا ده چې ايام الله ﷻ يعنی تري واقعي برابره خبره ده که هغه کوم چې دمنکرانو دسزا اوعذاب متعلق وي يا دالله ﷻ دکامل قدرت اوبالغ حکمت لوی نخښې او دليلونه دي دهغه چا دپاره چې ډير صبر کوونکی او ډير شکر کوونکی وي .

مطلب دا دی چې دا ښکاره نخښې او دليلونه که څه هم دهر يوه غورکوونکی دهدايت دپاره دی . مګر بدنصيبه کفارپه دی کی غور اوفکر ګرسره نه کوي ددی څخه هيڅ فائده نه سی پورته کولای ، فائده صرف هغه خلق ورڅخه پورته کولای سی کوم چې صبر اوشکر دواړه کوي . مراد ددی څخه مومنان دي ځکه چې بيهقي په روايت دحضرت انس ﷺ نقل کړی دی چې نبی کريم ﷺ فرمايي چې د ايمان دوې برخې دي نيم صبر او نيم شکر دی (مظهری)

حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ فرمايي چې صبرنيم ايمان دی اوپه صحيح مسلم اومسنداحمدکی په روايت دحضرت صهيب ﷺ ذکر دی چې نبی کريم ﷺ فرمايلي دي چې دمومن هرحال خير او خير او نيکي او نيکي ده ، او دا خبره ماسوا دمؤمن څخه دبل چانصيب نه ده . ځکه چې مومن ته که يو راحت نعمت يا عزت ورکول کيږي . نو دی پردی باندی دالله ﷻ شکر ګذار وي کوم چې دده دپاره په دين او دُنياکی دخير اوګټی سامان وي (په دنياکی خو دالله ﷻ دوعدی مطابق نور زياتيږي اوقائم پاته کيږي اوپه آخرت کی دده دشکر لوی اجر ده ته ورکول کيږي . اوکه مومن ته څه تکليف يامصيبت ورپيښ سی نودی پردی صبرکوي ددی صبر په وجه سره دغه مصيبت هم دده دپاره دنعمت او راحت سبب سی (په دنياکی داسی چې صبرکوونکو ته دالله ﷻ ملګرتيانصيب کيږي دقرآن ارشاد دی ، إِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ او الله ﷻ چې دچاسره وي آخر دده مصيبت راحت سره بدل سی اوپه آخرت کی داسی چې دصبر لوی اجر دالله ﷻ په نزد بې حسابه دی . لکه چې دقرآن شريف ارشاد دی ، إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُم بِغَيْرِ حِسَابٍ لنډه دا ده چې دمومن يوحال هم بد نه وي ښه خو يې هم ښه وي ، ليکن په غورځيدوکی هم دي ښه پورته کيږي او په روانيدو کی جوړيږي .

نه شوخی چل سکی باد صبا کی
بگڑنی مین بهی زلف اُس کی بنا کی

بادصباشوخی کوله چی دمحبوب زلفی خراب کړي ليکن ده چی څومره خرابی کړی هغومره هغه زياتی ښائسته ښکاره سوی.
ايمان هغه دولت دی کوم چی مصيبت اوتکليف هم په راحت اونعمت بدلوی . حضرت ابو درداء ﷺ فرمايي چی ما دنبی کريم ﷺ څخه او ريدلي دي چی الله ﷻ حضرت موسی ﷺ ته وفرمايل چی زه ستا څخه وروسته يو داسی امت پيداکوم چی که د دوی د زړه مراد پوره سی او دمنشاء مطابق يې کار وسی نو شکر به ادا کوي اوکه د دوی دخواهش اومرضي څخه خلاف ناخوښه او نارضا صورتِ حال ورپيښ سی نو دا به دثواب په ذريعه وګني صبر به کوي او دا هوښيار تيار او بردباري به د دوی دخپل ذاتي عقل اوحل نتيجه نه وي بلکه مونږ به دوی دخپل علم اوحلم يوه حصه ورعطا کړو (مظهري)
دشکر دحقيقت خلاصه دا ده چی دالله ﷻ ورکړي نعمتونه دهغه په نافرمانی اوحراموکارونوکی خرڅ نه کړي اوپه ژبه سره هم دالله ﷻ شکراداکوي اوخپل عملونه اوکارونه هم دهغه دمرضی مطابق جوړکړي.
او دصبرخلاصه دا ده چی پرخلاف طبع کارونو باندی پريشانه نه وي اوپه خپلو خبرو اوکارونوکی دناشکری څخه ځان وساتي او دالله ﷻ درحمت په دنياکی هم اميدوار وي اوپه آخرت کی دصبر دلوی اجر يقين ساتي.
په دوهم آيت کی دتير مضمون زيات تفصيل دی چی حضرت موسی ﷺ ته حکم ورکړل سو چی دی خپل قوم بنی اسرائيلوته دالله ﷻ دا خاص نعمت وريادکړي چی دحضرت موسی ﷺ څخه مخکی فرعون دوی په ناجائز طور سره غلامان جوړکړی وه اوبيا ددی غلامانو سره هم د انسانيت سلوک نه وو. د دوی هلکان به يې دپيداکيدو سره قتلول اوصرف انجونی به يې دخپل خدمت دپاره پرېښودي دحضرت موسی ﷺ د راتلو څخه وروسته دوی ته الله ﷻ دفرعون ددی عذاب څخه نجات ورکړي.

(دشکر اوناشکری نتيجې)

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ : لفظ دتاذن د اذن اطلاع ورکولو او اعلان کولو په معنی کی دی ، مطلب دآيت دا دی چی دا خبره دياد ولو ده چی الله ﷻ دا عام اعلان فرمايلی دی چی که تاسی زما دنعمتونو شکر ادا کي چی دغه تاسی زما په نافرمانيو اوناجائزو کارونو کی خرڅ نه کي او دخپلو عملونو اوکارونو مو زما درضا مطابق د جوړولو کوشش وکي نو زه به دغه نعمتونه نور زيات کړم دا زياتوالی دنعمتونو په مقدارکی هم کيدای سی او ددی په باقي اوهميشه پاته کيدوکی هم ، نبی کريم ﷺ فرمايلي دي چی دکوم سړي دشکر اداکولوتوفيق وسو ، دی به هيڅکله په نعمتونوکی دبرکت او زياتوب څخه محرومه نه سی (روايت کړی دی ابن مردويه د ابن عباس ﷺ څخه . مظهري)
او فرمايي چی که تاسی زما دنعمتونو ناشکري وکي نو زما عذاب هم سخت دی دناشکری مطلب دا دی چی دالله جل جلاله نعمتونه دهغه په نافرمانی او ناجائزو کارونوکی خرڅ کي يا دده په فرضو او واجبو کی سُستي وکي او دنعمت دناشکري سخت عذاب په دنياکی هم کيدای سی . چی دا نعمت ورڅخه ليرې سی يا په داسی مصيبت کی ګرفتار سی چی دنعمت څخه فائده وانخستل سی او په آخرت کی به هم په عذاب کی ګرفتار وي.

دلته داخبره دياده ولو قابله ده چي په دي آيت کي حق سبحانه وتعالى دشکر گذارو دپاره خو داجر او ثواب او دنعمت دزياتوالي وعده او هغه يې هم په لفظ دتاکيد سره فرمايلي ده (لازيدنکم) ليکن ددي په مقابله کي دناشکري کوونکو دپاره يې داونه فرمايل چي (لاعذبنکم) يعني چي زه به تاسي ته خامخاعذاب درکړم بلکه صرف په دومره فرمايلو يې وبيرول چي زماعذاب هم چي چاته ورسيږي هغه ډير سخت دي په دي خاص تعبيرکي اشاره ده چي دهريوناشکره په عذاب کي گرفتاريدل څه ضروري نه دي دمعافي هم امکان سته

وَقَالَ مُوسٰى إِنْ تَكْفُرُوا أَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ اللّٰهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ : يعني حضرت موسٰى ﷺ خپل قوم ته وفرمايل چي که تاسي او څومره خلق چي په مځکه کي دي دغه ټول په جمع سره دالله ﷻ دنعمتونو ناشکري شروع کړي . نو تاسي يادساتئ چي په دي کي دالله ﷻ هيڅ نقصان نسته . هغه دټولو دحمد اوثنا اوشکر او ناشکري څخه بې حاجته او بالاتر دی او هغه په خپل ذات کي حميد يعني مستحق د حمد دی، دده حمد که تاسي ونه کړي . نو دالله ﷻ ټولي ملائکي او دکائناتو ذره ذره يې کوي .

دشکر فائده چي څه ده هغه ستاسي دپاره ده په دي وجه دشکر گذاری تاکيد دالله ﷻ دطرف څخه څه دخپلي فائدي دپاره نه دي بلکه د رحمت په سبب سره يې تاسي ته دفائدي رسولو دپاره کړی دی .

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ ۛ وَالَّذِينَ مِنْ

ايا نه دی راغلي تاسي ته خبر دهغو خلقو کوم چي مخکي وو تاسي څخه قوم دنوح اوعاديان اوثموديان اوکوم چي

بَعْدِهِمْ ۛ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللّٰهُ ۗ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ

د دوی څخه وروسته راغلل هيچاته د دوی خبرنسته ، مگرالله ﷻ ته راغلل دوی ته د دوی رسولان په نخښو سره

فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ

پس کښينبودل دوی خپل لاسونه په خپلو خلوکی او وې ويل مونږ نه منو کوم چي تاسي په راليږل سوی

بِهٖ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ۝٩ قَالَتْ رُسُلُهُمْ

ياست او مونږ ته خوشك دي په دي لاره کي کومي ته چي تاسي مونږ رابولی په تردد کي اچونکي وويل د دوی

أَفِي اللّٰهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۖ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ

رسولانو آيا په الله کي شك دی چاچي جوړ کړی دی آسمانونه او مځکي ، هغه تاسي رابولي چي وبخښي تاسي ته

مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلٰى أَجَلٍ مُسَمًّى ۚ قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ

څه گناهونه ستاسي او وروسته کړي تاسو ديوی وعدي پوري چي مقرر سوی ده ، وې ويل چي تاسي خو زمونږ

إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا تُرِيدُونَ أَن تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ

په شان بنیادم یاست ، تاسو غواړی چی منع کړی مونږ دهغو شیانو څخه دکومو چی عبادت کوی

آبَاؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ⑩ قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِن

زمونږ پلا نیکه پس راوړی څه سند ښکاره ، وویل دوی ته رسولانو د دوی

نَّحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ مِنْ

مونږ خو دغه شان بنیادم یو لکه تاسو لیکن الله احسان کوی په خپلو بندگانو کی په چا چی غواړی

عِبَادِهِ ۖ وَمَا كَانَ لَنَا أَن نَّأْتِيَكُم بِسُلْطَانٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ

، او مونږ کار نه دی چی راوړو تاسو ته سند مگر دالله ﷻ په حکم سره

وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ⑪ وَمَا لَنَا أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى

او په الله ﷻ باندی تکیه په کار ده ایماندارو لره ، او مونږ له څه سوی دی چی تکیه نه کوو په

اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا سُبُلَنَا ۚ وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَا آذَيْتُمُونَا ۚ وَ

الله ﷻ باندی او هغه ښودلی دی مونږ ته زمونږ لاری او مونږ به صبر کوو په ازار کوم چی تاسو مونږ ته راکوی ،

عَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ⑫ ع وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا

او په الله ﷻ تکیه په کار ده تکیه کوونکو لره ، او وویل کافرانو

لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُم مِّنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا ۚ

خپلو رسولانو ته چی مونږ به وباسو تاسی دخپلی مځکی څخه یا به واپس سی په دین زمونږ کی

فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ ⑬ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ

پس حکم ولیږی دوی ته د دوی رب ، چی مونږ به هلاك کړو دا ظالمان ، او اباد به کړو تاسی

الْاَرْضَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ ؕ ذٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِيْ وَخَافَ

په دی مځکه کی د دوی څخه وروسته دا رسیږي هغو ته کوم چی بیریږي ددریدو څخه زما په مخکې

وَعِيْدِ ﴿۱۴﴾ وَاسْتَفْتَحُوْا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيْدٍ ﴿۱۵﴾

او بیریږي زما دعذاب دوعدی څخه او فیصله وغوښته پیغمبرانو او نامراده سو هر یو سرکش عنادګر.

لنډتفسیر: (ای دمکی کفارو) آیاتاسی ته دهغوخلقو (دواقعاتو) خبر (که څه هم اجمالاًصحیح) نه دی رسیدلی کوم چی ستاسی څخه مخکې تیر سوی دي یعنی قوم دنوح ﷺ او عادیان (قوم دهود ﷺ) او ثمودیان (قوم دصالح ﷺ) اوکوم خلق چی د دوی څخه وروسته راغلي دي کومو (چی تفصیلی حالات) چی بغیر دالله ﷻ څخه څوک نه پیژني (ځکه چی ددی حالاتو تفصیلاتو لیکل اوپه نقل کی نسته اوهغه واقعات دا دي چی) د دوی پیغمبرانو دوی ته دلیلونه راوړل پس په دغو قومونو (کی چی کوم کفار وه دوی) خپل لاسونه ددغو پیغمبرانو په خُلوکی ورکړل (یعنی منل خو پریږده دا کوشش یې کوي چی دوی خبره لاهم ونه کړي) او وي ویل چی کوم حکم تاسی (په خپل زعم) راوړی دی (یعنی توحید او ایمان مونږ ددی څخه منکر یو او کوم طرف ته چی ته مونږ غواړی (یعنی دغه توحید او ایمان ته) مونږ خو دده څخه ډیر په شک کی یو کوم چی مونږ یې په تردد کی اچولی یو (مقصود ددی څخه دتوحید او رسالت دواړو څخه انکار دی دتوحید څخه خو ظاهر دی او د رسالت څخه په ،تدعونا: کی چی ددی مطلب دا سو چی تاسې دخپل طرف څخه دتوحید دعوت راکوی دالله ﷻ دطرف څخه ماموره اوراليږي سوی نه یاست) دی پیغمبرانو (ددی خبري په جواب کی) وویل (تاسی ته) دالله ﷻ په باره کي (یعنی دده په توحیدکي) شک (اوانکار) دی کوم چی دآسمانونو او مځکو پیداکوونکی دي (یعنی ددی شیانو پیداکول په خپله دده د هستي دلیل دی او دده د یووالی، بیاسره ددی دلیل څخه شک کول او دتعجب خبره ده او تاسی چی د توحید ددعوت په مستقل طور سره ماته نسبت کوئ دهم محض غلطه ده. که څه هم توحید په وجه دحق والی ددی قابل دی چی که څوک په خپله رایې سره هم ددی دعوت ورکوي نو هم په کار ده مګر په محل جنګ کی خو زمادعوت دالله ﷻ په حکم سره دی پس) دغه تاسی (دتوحید طرف ته) رابولی چی (ددی دقبلولو په برکت سره) ستاسی (تیر) ګناهونه معاف کي او (ستاسی دعمر) معیني مودی پوری تاسی ته (په خیر او خوبي سره) ژوند درکړی (مطلب دا دی چی توحید علاوه ددی څخه چی في نفسه حق دی ستاسی دپاره په دواړه جهانه نفع مند هم دی او په دی جواب کی د دواړو کارونو متعلق جواب وسو دتوحید متعلق هم (أفي الله شک) الخ او درسالت متعلق هم په (یدعوکم) کی لکه چی دترجمی دتقریرڅخه ظاهره ده) بیا دوی (دوباره د دواړو کارونو متعلق خبري شروع کړي او) وي ویل چی تاسي (پیغمبران نه یاست بلکه) محض انسانان یاست لکه چی مونږ یو (او انسان رسول نه سی کیدای تاسی چی څه وایاست دغه دالله ﷻ دطرف څخه نه دی بلکه) تاسی (په خپلی رایې سره) داسی

غواړي چې زمونږ پلار نيکه دکوم شي عبادت کوي (يعنې بُت) ددې څخه مونږ منع کړې پس (که درسالت دعوی کوي نوعلاوه ددې دليلونو واضحو څخه نوري) صفا معجزي وښياست (چې ددې تولوڅخه زياتي واضحي وي په دې کې پرنبوت خو کلام ظاهر دی اوپه ،يعبد اباؤنا: کې پرتوحيد باندې کلام کولو ته اشاره ده چې ددې مطلب دا سو چې دشرک دحقوالي دليل دا دې چې زمونږ مشرانو دا کوي) د دوی رسولانو (ددې په جواب کې) وويل چې (ستاسي دتقرير څو جزئونه دي دتوحيد څخه انکار اودليل يې فعل دپلارانو انکار دنبوت مطالبه ددليل واضح علاوه دواضحو دليلونو مخکنيو څخه نو د اول کارمتعلق به (فاطرالسموات واالارض) کې جواب وسو ځکه چې دعقلي دليل په مقابله کې رسم او رواج څه شي نه دی د دويم کارمتعلق مونږ خپل بشريت منو چې واقعي) مونږ هم ستاسي په شان انسانان يو ليکن (په بشريت اونبوت کې څه منافات نسته ځکه چې نبوت دالله ﷻ يو اعلی درجه احسان دی او) الله ﷻ (لره اختيار دی چې) په خپلو بندګانو کې پرچا چې غواړي (دغه) احسان فرمايي (او د احسان دغير بشر سره دخاصوالی څه دليل نسته) او (د دريم کال متعلق دا ده چې د دعوی دپاره چې په دې کې دنبوت دعوت هم شامله ده . نفس دليل او مطلق بينه چې دنبوت ددعوی په صورت کې معجزه وي خامخاپه کار دی کوم چې پيش سوی دی پاته سو دليل او معجزه خاص کوم چې تاسي په صفادليل سره تعبير کوی نو اول خو دمناظري دقاعدو موافق ضروري نه دی دويم) دا خبره زمونږ په قبضه کې نه ده چې مونږ تاسي ته څه معجزه وښودل سوه بغير دخدای دحکم څخه (نوستاسي دټولو شبهو جواب وسو بياکه پر دې سربيره هم تاسو يې نه منئ اومخالفت کوی نو خير مونږ ستاسي دمخالفت څخه نه بيرېږو بلکه په الله ﷻ باور کوو) اوپه الله ﷻ باندې ټولو ايماندارو لره باور کول په کار دی (چونکه مونږ هم ايماندار يو او ايمان متقضي دی دتوکل نو په دې وجه مونږ هم دا اختيارو) او مونږ په الله ﷻ باندې د بروسي نه کولو دپاره کوم کار باعث کيدای سی حال دا دی چې هغه (زمونږ په حال لوی فضل کړی دی چې) مونږ ته يې زمونږ (د دوارو جهانو دنفع) لاري وښودي (دچا چې دومره لوی فضل وي پر هغه خامخا تکيه کول په کار دي) او (دبهرني ضررڅخه خو دغسي به فکره سو پاته سو داخلي ضرر چې ستاسي دمخالفت غم اوخفګان دي نو) تاسي چې (په عناد اوخلاف سره) څه آزار مونږ ته رسوي مونږ به پردې صبر کوو (نو په دې سره هم دغه توکل دی) او پر الله ﷻ باندې تکيه کوونکو لره (هميشه) تکيه ساتل په کار دي او (ددې ټولو حجتونو تماميدو څخه وروسته هم کفار نرم نه سول . بلکه) دې کفارو خپلو رسولانو ته وويل چې مونږ به تاسي دخپلي مځکي څخه وباسو يا به داسي وسی چې تاسي به زمونږ مذهب ته بيرته راسی (اوبيرته راتلل يې ځکه وويل چې دپيغمبرکيدوڅخه مخکي د دوی دسکوت څخه دوی دا ګڼله چې د دوی عقيده هم زمونږ په شان وه) نو دې رسولانو ته د دوی رب (دتسلی دپاره) وحی نازله کړه (چې دا بې چاره به ستاسي څه څه وباسي) مونږ به دا ظالمان خامخاهلاک کوو او د دوی (هلاک کولو) څخه وروسته به تاسي په دې مځکه کې آباد وساتو (او) دا (وعده د ابادولو څه ستاسي سره خاصه نه ده بلکه) دهر هغه سړي دپاره (عامه) ده کوم چې زماپه مخکې د دريدو څخه بيرېږي او زمادعذاب دوعدو څخه بيرېږي (مراد دا دی چې څوک مسلمان وي چې نخښنه يې دقيامت

ځخه او دعذاب ځخه بیره ده دټولو دپاره دا وعده دعذاب ځخه دنجات ورکولو عامه ده) او (پیغمبرانو
چې کوم دا مضمون کفارو ته واوروی چې تاسي ددلیلونو فیصله ونه منله اوس په عذاب سره فیصله
کیدونکې ده یعنی عذاب راتلونکی دی نو) کفار (چې په جهل مرکب اوعناد کې ډوب وه په دې هم ونه
بیریدل بلکه په کمال بې باکي سره هغو) فیصله وغوښتله (لکه چې دآیت ، فَأْتِنَابِمَاتَعِدُنَا : او ددې
دمثالونو ځخه معلومیږي) او (کله چې دغه فیصله راغله نو) خومره سرکښان (او) ضدیان خلق چې وه
هغوی ټول (په دې فیصله کې) نامراده سول (یعنی هلاک سول اوخه چې د دوی مراد وو چې ځانونه یې په
حقه ګڼل فتح اوکامراني یې غوښتله هغه حاصله نه سوه)

مِّنْ وَّرَآئِهٖ جَهَنَّمُ وَيُسْقٰى مِنْ مَّآءٍ صَدِيْدٍ ﴿۱۶﴾ يَّتَجَرَّعُهٗ وَلَا يَكَادُ يُسِيْغُهٗ

وروسته ددې ځخه دوزخ دی او چینبل کیږي به دوی ته اوبه دوینو زوو ، په غرپ غرپ به یې چیښی اودمری

وَيَأْتِيْهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَّمَا هُوَ بِمَيِّتٍ ؕ وَمِنْ وَّرَآئِهٖ

ځخه به یې نه سي تیرولی اوراځي به په دوی مرګ دهرطرف ځخه او دوی به مری نه ، او ددې ځخه وروسته

عَذَابٌ غَلِيْظٌ ﴿۱۷﴾

عذاب دی سخت

لنډتفسیر : (دکوم جبار اوعنید چې لوړ ذکرسوی دی علاوه د دنیوي عذاب ځخه) ده ته په مخکې دوزخ
(عذاب یې راتلونکی) دی او ده ته به (په دوزخ کې) داسې اوبه چینبلو ته ورکول کیږي کومې چې به
ویني زوي وي (یعنی دوینو زوو په شان به وي) کومې چې به (د ډیرې تندې ځخه) غرپ غرپ کوي
چیښي به او (د ډیرې ګرمۍ او بدوالي ځخه به) دغاړې ځخه به یې دتیرولو هیڅ صورت نه وي او
دهر(خلور) طرف ځخه به پرده (سامان د) مرګ راځي او دی به په هیڅ شان سره مري نه (بلکه دغسې به په
عذابیږي) او (بیا داسې هم نه ده چې دا ذکر سوی عذاب به پر یو حالت وي بلکه) دا (سرې به دنور زیات
سخت عذاب سره (برابر) مخامخ کیږي (چې ددې سره به دعادت کیدو احتمال په کې دسره نه وي لکه
چې دا قول دی دالله ﷻ ، كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُوْدُهُمْ بَدَّلْنٰهُمْ جُلُوْدًا غَيْرَهَا)

مَثَلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ اَعْمَالُهُمْ كَرَمَادِ

حال دهغو خلقو چې منکر سول درب خپل ځخه د دوی عملونه دي په شان دایرو

اِشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيْحُ فِيْ يَوْمٍ عَاصِفٍ ؕ لَا يَقْدِرُوْنَ مِمَّا كَسَبُوْا

چې سخته راسي په دې باندې هوا په ورځ دچپارکې ، هیڅ به د دوی په لاس ورنه سي دخپلې

عَلٰى شَىْءٍ ۭ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلٰلُ الْبَعِيْدُ ﴿۱۸﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ خَلَقَ

گتی ښخه ، دا ده گمراهی ډیره لیری ، آیا ته نه وینی چی الله جوړ کړی دی

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ۭ اِنْ يَّشَاْ يُذْهِبْكُمْ وَيَاْتِ بِخَلْقٍ

اسمانونه اوځمکی په حقه سره ، که وغواړی نو لیری کړی تاسو او را به ولی

جَدِيْدٍ ﴿۱۹﴾ وَّمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيْزٍ ﴿۲۰﴾ وَبَرَزُوْا لِلّٰهِ جَمِيْعًا

نور خلق ، اودا په الله څه گرانه نه ده ، او مخامخ به شی الله ته ټول

فَقَالَ الضُّعَفٰۗؤُا لِلَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْٓا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ

بیا به ووایی کمزوری لویی کوونکو ته مونږ ستاسی تابع وو پس آیا

اَنْتُمْ مُّغْنُوْنَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ۭ قَالُوْا لَوْ هَدٰىنَا

محفوظ به کړی مونږ دالله دڅه عذاب ښخه څه قدری دوی به ووایی که هدایت کړی وی مونږ ته

اللّٰهُ لَهَدَيْنٰكُمْ ۭ سَوَاۗءٌ عَلَيْنَآ اَجَزِعْنَآ اَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ

الله نو تاسو ته به مونږ کړی وای هدایت اوس برابره ده زمونږ په حق که فریاد کوو او که صبر کوو نسته مونږ لره

مَّحِيْصٍ ﴿۲۱﴾ وَقَالَ الشَّيْطٰنُ لَمَّا قُضِيَ الْاَمْرُ اِنَّ اللّٰهَ وَعَدَكُمْ

خلاصون ، او وبه وایی شیطان هرکله چی فیصله سی ټول کار بیشکه الله تاسی ته درکړی وه

وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُّكُمْ فَاَخْلَفْتُكُمْ ۭ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِّنْ

ربښتونی وعده ، او ما تاسی سره وعده وکړه بیا می درواغ کړه او زما په تاسی څه حکومت

سُلْطٰنٍ اِلَّآ اَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِيْ ۚ فَلَا تَلُوْمُوْنِيْ وَلُوْمُوْٓا

نه وو ، مګر دا چی ما راوبللاست تاسی پس تاسی ومنله زما خبره پس مه ملامته کوی ما او ملامته کوی

دهغه ښخه

أَنفُسَكُمۡۖ مَّآ أَنَا۠ بِمُصۡرِخِكُمۡ وَمَآ أَنتُم بِمُصۡرِخِيَّۖ إِنِّي كَفَرۡتُ

خپل ځانونه ، نه زه ستاسو فریادته رسیدی سم او نه تاسی زما فریاد ته رسیدی سی ، زه منکر یم

بِمَآ أَشۡرَكۡتُمُونِ مِن قَبۡلُۗ إِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿٢٢﴾

چې تاسې زه شریك جوړ کړی وم دوړاندی ، خامخاکوم چې ظالمان دی د دوی دپاره دی عذاب دردناك

تفسیر: ‹ددی کافرانو که دخپل نجات متعلق دا گمان وای چې زمونږ عملونه به مونږ ته نفع راکړي نو ددی قاعده کلیه دا واوره چې› کوم خلق دخپل پروردگار سره کفرکوي د دوی حالت په اعتبار دعمل دا دی ‹یعني د دوی دعملونو داسې مثال دی› لکه څه ایره چې وي ‹چې په التونوکی ډیره سپکه وي› کومه چې دتیزي سیلی په ورځ په تیزی سره هوا والوزوي ‹چې په دی صورت کي به ددغه ایري نوم اونخښه هم پاته نه سی دغه شان› دی خلقو چې کوم عملونه کړي وه ددی هیڅ حصه ‹یعني ډیره کمه نفع او اثر› به دوی ته حاصل نه سی ‹ددی ایري په شان به ضائع او برباد سی› دا هم ډیره لویه اوږده گمراهي ده ‹چې گمان یې وو چې زمونږ عمل نیک اونافع دی اوبیابنکاره سی بدٌ او مُضر لکه عبادت دبتانو او یاغیر نافع وجه لکه آزادول دغلامانو اوصله رحمي اوچونکه دحق څخه ددی ډیر لیری والی دی په دی وجه وویل سوه نوپه دی طریقي سره خو دنجات احتمال پاته نه سو. اوکه د دوی دا گمان وي چې دقیامت وجود محال دی اوپه دی صورت کې دعذاب احتمال نسته نو ددی جواب دا دی چې› آیا ‹ای مخاطبه› تا ته دا خبره نه ده معلومه چې الله ﷻ آسمانونه اومځکي بالکل صحیح صحیح ‹یعني پرنفعو اومصلحتونو مشتمل› پیدا کړي دي ‹اوپه دی سره دده قادروالی ظاهر دی نوهرکله چې دی قادرمطلق دی نو› که هغه وغواړي تاسې ټول به فناکړي اویوبل نوی مخلوق به پیدا کړي او دا ده ته څه مشکله نه ده ‹نوهرکله چې نوی مخلوق پیداکول ورته آسان دی نوستاسې دوباره پیداکول ورته څه مشکل دی› او ‹که دا وسوسه مووي چې زمونږ مشران به مونږ محفوظ کي . نودهغه حقیقت واورئ چې دقیامت په ورځ به› ټول دخدای په مخکې پیش سي بیادکښته درجی خلق ‹یعني عوام اوتابعین› دلوی درجی خلقوته ‹یعني خواصو اومتبوعینو ته په طور دملامتیا او عتاب› به ووایي چې مونږ ‹په دنیاکی› ستاسې تابع وو ‹تردی چې ددین کومه لار تاسې مونږ ته وښوده پرهغه مونږ روان سو اونن په مونږ مصیبت دی ، نو آیاتاسې دخدای دعذاب څه حصه زمونږ څخه لیري کولای سی؟ ‹یعني که بالکل مونه سی محفوظ کولای نوڅه قدری مو محفوظ کولای سی› دوی به ‹په جواب کی› ووایه چې ‹مونږ ستاسې څه محفوظ کولای سو. په خپله نه سو محفوظ کیدای البته› که الله ﷻ مونږ ته ‹یوه لار دمحفوظ کیدو› وښوولی نو مونږ به تاسی ته هم دغه لار دروښیو ‹او اوس خو› زمونږ دټولو په حق کی دواړه صورتونه برابر دي برابره خبره ده که پریشانه کیږو ‹لکه چې ستاسې پریشاني د ، فَهَلۡ أَنتُم مُّغۡنُونَ عَنَّا : څخه ظاهره ده› او زمونږ پریشاني د ، لَوۡ هَدَىٰنَا ٱللَّهُ : څخه ظاهره ده› خواه که صبرکوو ‹په دواړو

حالتونو کې) زمونږ دمحفوظ کیدو هیڅ صورت نسته (نو ددی سوال اوجواب څخه دا معلومه سوه چې دکفر دطریقې مشران به هم دخپلو تابعدارانو هیڅ په کار ورنه سی . په دی طریقه کې هم دنجات احتمال پاته نه سو) او (که د دوی تکیه وي چې دا معبودان دغیرالله به په کار راسی نو د دوی حال ددی قصي څخه معلومیږي چې) هرکله (په قیامت کې) ټولی مقدمي فیصله سی (یعنی ایماندار جنت ته اوکافران دوږخ ته ولیږل سی) نو (دوږخیان به ټول په شیطان پسي ورسی چې دی به هم هلته وي اوملامت به یې کړي چې کم بخته ته خو ډوب وی مونږ دی هم دځان سره ډوب کړو نو دغه وخت) شیطان به (په جواب کې) ووایي چې (تاسي ماپه ناحقه ملامتوی ځکه چې) الله ﷻ ستاسی سره (خومره وعدی کړی وي ټولی رښتیاوعدي یې کړي وي (چې په قیامت کې به پر کفر هلاکت وي اوپر ایمان به نجات وي) اوماهم وعده ستاسی سره کړی ده (چې قیامت نسته او دا ستاسی طریقه دکفر دنجات طریقه ده) نومادغه وعدی ستاسی سره خلاف کولی (او دالله ﷻ د وعدو پر حقوالي او زماد وعدو پر باطلوالي قطعي دلیلونه قائم وه نوسره ددی تاسی زماوعده صحیح او دالله ﷻ وعده موغلطه وګڼله نودخپله لاسه موځانونه ډوب کړل او (که تاسی دا ووایاست چې آخر رښتیني وعدی درواغ ګڼل او درواغ وعده درښتیا ګڼلو سبب هم زه یم نو خبره دا ده چې واقعی زه دغولولو په مرتبه کې خو خامخاسبب سوم لیکن دی ته وګوری چې زما دغولولو څخه وروسته تاسی مختار واست که مجبوره نو ظاهره ده چې) زماپرتاسی هیڅ زور نه چلیدی بغیر ددی څخه چې ماتاسی (دګمراهی طرف ته) رابللی واست پس تاسی (په خپل اختیار) زماخبره ومنله (که تاسی نه منلی نو ماپه زوره تاسی نه سوی ګمراه کولی هرکله چې دا خبره ثابته ده) نو پرما (ټول) ملامتیامه کوی (داسی چې ځان بالکل بري وګڼی) او (زیات) ځانونه ملامت کوی (ځکه چې اصل علت دعذاب کارستاسي دي اوزماکار خومحض سبب دی چې بعید اوغیر مستلزم دی . نو دملامت کولو جواب خو دا دی . اوکه ستاسی ددی خبري څخه مطلب دا وي چې زمونږ مدد وکړه نو زه به دچا څه مدد وکړم په خپله په مصیبت کې اخته او د امدا د محتاجه یم لیکن پوهیږم چې څوک زمامدد نه کولای سو، اونه زه ستاسی څخه دځان دپاره مدد غوارم . ځکه چې زیات مناسبت مي ستاسی سره دی بس اوس خو) نه زه ستاسي مددګار کیدای سم اونه تاسی زمامددګار کیدای سی (البته که ماتاسی سره دشرک دا طریقه حق ګڼلای نوهم به مي ددی تعلق په وجه سره دکومک مطالبه کړی وای لیکن) زه په خپله ستاسی ددی کارڅخه بیزاره یم (او دا باطل ګڼم) چې تاسی ددی څخه مخکې (په دنیاکې) زه (دخدای سره) شریک جوړولم (یعنی دبتانو وغیره دعبادت په باره کې به تاسی زما داسی حکم منی کوم منل چې خاصه دالله ﷻ دحکم ده . نو بتان شریک ګرځول په دی معنی سره شیطان شریک ګرځول دی نو زماستاسی سره هیڅ تعلق نسته اونه ستاسي دمدد غوښتلو څه حق سته پس) یقیناً دظالمانو دپاره دردناک عذاب (مقرر) دی (نو په عذاب کې پراته اوسئ مه زما دملامتولو څخه دنفع امید ساتی اونه دمدد غوښتلو څخه کوم ظلم چې تاسی کړی دی دهغه خوند تاسی څکی . کوم چې ماکړی دی زه به یې څکم نو خبري پریږدی، دا خلاصه سوه د ابلیس دجواب نو په دی سره دغیره الله معبودانو تکیه هم قطع سوه . ځکه چې کوم ددی معبودانو دعبادت اصل باني اومحرک دی اوپه حقیقت کې دغیرالله په عبادت

باندی زیات دی راضي وي . نوپه دی بناسره به دقیامت په ورځ په دوزخ کی دوزخیان دده سره سوال
اوجواب وکړي بل معبود غيرالله ته به هيڅ نه وايي . هرکله چی دی صفاجواب ورکړي دنورو څخه به څه
امید پاته سی . نو دکفارو دنجات ټولی طریقي بندي سوی اومقصود هم دا مضمون وو)

وَأُدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي

اودا خل به کړل سی کومو خلقو چی ایمان راوړی وو ، اونیك عملونه یی کړی وو باغونو ته چی بهیږي به لاندي

مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ﴿٢٣﴾

دهغو څخه نهرونه همیشه به وی په دی کی دخپل رب په حکم سره ملاقات به وی د دوی هلته په سلام سره

لنډتفسیر: اوکوم خلق چی ایمان را وړی اوهغوی نیک کار وکړي هغوی به داسی باغونو ته دا خل کړل
سی چی لاندي به یې نهرونه بهیږي (او) دوی به په هغوکی دخپل پروردګار په حکم سره همیشه همیشه
اوسیږي (او) هلته به دوی ته سلام په دی لفظ سره کول کیږي السلام علیکم (یعنی په خپل مینځ کی هم
او دفرښتو دطرف څخه هم لکه الله ﷻ فرمايي ، إِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا : یاداسی فرمايي ، وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ
عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ : الاية)

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ

ته نه ګوری چی څنګه بیا نوی الله یومثال دخبری پاکی یوه درخته

طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ﴿٢٤﴾ تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ

پاکه ددې چی بیخ یې مضبوط وی اوښاخونه یې په اسمان کی وی ، را وړی میوه خپله هر

حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ

وخت دخپل رب په حکم سره ، او بیانوی الله مثالونه دخلقو دپاره چی دوی

يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾

فکر وکړی.

لنډتفسیر: آیاتاته معلومه نه ده (یعنی اوس معلومه سوه) چی الله څنګه (ښه او دموقعی) مثال بیان کړی
دی دکلمی پاکي (یعنی دکلمی دتوحید او دایمان) چی هغه مشابه ده دیوې پاکي درختي سره (مراد

ورخخه دخرما درخته ده) چې ريښې يې (په مځکه کې دننه) ښې ښخې سوي وي او ددې ښاخونه پورته خي (او) دغه (درخته) دخدای په حکم سره په هرفصل کې (يعنې هرکله چې ددې دفصل موسم راسي) خپله ميوه ورکوي (يعنې ښه بار راوړي يوفصل يې هم نه خرابيږي دغه شان کلمه دتوحيد يعنې د. لا اله الا الله: يوه ريښه ده يعنې عقيده ده چې دمومن په زړه کې مضبوطه ښخه ده او ددې ښاخونه دي يعنې نيک عملونه کوم چې پر ايمان باندې مرتب کيږي کوم چې بارګاه دقبوليت ته آسمان طرف ته خيژي بيا پردې دهميشه رضا ثمره مرتب کيږي) اوالله ﷻ (داقسم) مثالونه دخلقو (پوهولو) دپاره په دې وجه بيانوي چې دغه (خلق په مقصودي معانيو) ښه پوه سي (ځکه چې دمثال څخه دمقصود ښه وضاحت کيږي)

وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيْثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيْثَةِ ٍاجْتُثَّتْ

او مثال دګنده خبرې په شان دګنده درختې دی چې راختلې وی

مِنْ فَوْقِ الْاَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ ﴿۲۶﴾ يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

دمځکې په سر هيڅ نه وی دی لره څه قرار، مضبوطوی الله ايماندارو لره

بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ ۚ وَيُضِلُّ اللّٰهُ

په مضبوطه خبره سره په ژوند ددنيا کې او په آخرت کې او بې لارې کوی الله

الظّٰلِمِيْنَ ۙ وَيَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَآءُ ﴿۲۷﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ بَدَّلُوْا نِعْمَتَ

ظالمان، او کوی الله څه چې وغواړي، آيا تا ونه ليدل هغه چاچې بدل کې د الله احسان په

اللّٰهِ كُفْرًا وَّاَحَلُّوْا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ﴿۲۸﴾ جَهَنَّمَ ۚ يَصْلَوْنَهَا ۚ وَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿۲۹﴾

ناشکري او کښته يې کې خپل قوم کور دتباهي ته، چې جهنم دی داخل به سي دی ته او ډير بد ځای دوسيدو دی

تفسير: اوډګنده کلمې (يعنې دکفر اوشرک دکلمې) مثال داسې دی لکه يوه خرابه درخته چې وي (مراد ورڅخه مرغونی ده) چې هم دمځکې دسرڅخه را کښل کيږي (او) ده لره (په مځکه کې) هيڅ قرارنه وي (خرابه يې ورته وويل په اعتبار ددې دبوی اوخوند اورنګ يادې دميوي دبوی، خوند او رنګ دا صفت دپاکې په مقابله کې سو او دلوړه څخه د را ايستلو مطلب دا دی چې ريښې ددې کښته په مځکه کې نه وي تللې پرسرباندې وي داېې د ، اَصْلُهَا ثَابِتٌ: مقابل وفرمايل او، مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ: يې ددې دتاکيد دپاره وفرمايل او ددې دښاخونو پورته نه تلل اوميوه يې دکار نه کېدل ظاهره ده دا حال دکفر

دکلمی دی. چی که څه هم دکافرپه زړه کی ددی ریښتی دي مگر دحق په مخکې ددی ورکیدل اومغلوب کیدل مشابه کیدل داسی دي لکه چی ریښتي یې گرسره وي نه. لکه ویلي دي الله ﷻ، حُجَّتُهُمْ داحِضَةٌ اوشاید چی د، مالها من قرار: دوضاحت څخه دکفر داورکیدل اومغلوبیت ښوول مقصود وي اوچونکه د دوی عملونه مقبول نه وي په دی وجه گویا ددی درختي ښاخونه هم په فضاکی نه خپرېږي اوچونکه د دوی پرعملونو باندی دالله ﷻ رضانه مرتب کیږي په دی وجه دمیوي نستوالی هم ظاهر دی اوچونکه دقبول او رضاکی بالکل احتمال نسته په دی وجه یې دمشبه به په جانب کی دښاخونو اومیوي ذکرقطعاً پاته کړی دی. په خلاف دنفس کفر چی ددی ذکر په دی وجه وسو چی ددی وجود محسوس هم دی او دجهاد وغیره په احکامو کی معتبرهم دی، دا خو د دوارو مثالونه سول. مخ ته یې د اثر بیان دی چی الله ﷻ ایماندا ران په دی پخه خبره (یعنی دکلمه طیبه په برکت سره) په دنیاکی او په آخرت کی (په دین او امتحان کی) مضبوط ساتي او (دکلمي پلیتي په سپیره توب سره) ظالمان (یعنی کافران په دنیا او آخرت کی په دین او امتحان کی) گمراه کوي او (دچاپه ثابت قدم ساتلو او دچاپه بې لاري کولوکی په زرگونوحکمتونه دي نو) الله ﷻ (په خپل حکمت سره) چی څه غواړي کوي. آیاتاهغه خلق ونه لیدل (یعنی د دوی حال عجیبه دی) چاچی پر ځای دالله ﷻ دنعمت (دشکر کولو) کفر وکې (ددی څخه مراد دمکې کافران دي لکه په درمنثورکی دی دابن عباس ﷺ څخه) اوچاچی خپل قوم دهلاکت کور یعنی جهنم ته ورسوی (یعنی دوی ته یې هم دکفر تعلیم وکې چې په دی سره به) هغوی دی ته (جهنم ته) داخل سی اوهغه د اوسیدو بدځای دی (په دی کی اشاره وسوه چی د دوی داخلیدل به دقرار او دوام دپاره وي)

(معلومات او مسئلې)

ددی ذکر سوو آیتونو څخه مخکې په یو آیت کی الله ﷻ دکفارو دعملونو دا مثال بیان کړی دی چی دغه د ایرو په شان دي چی تیزه اوسخته هوا پر راسی نو ذرې ذرې یې په هوا کی خپرې سی او ورک سی بیا یې جمع کول اوکار ورڅخه اخیستل نا ممکن وي.

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ: مطلب دا دی چی دکافرانو عملونه کوم چی په ظاهره ښه هم وي دغه هم دالله ﷻ په نزد مقبول نه دی، په دی وجه ټول بې کاره اوضائع دي. ددی څخه وروسته په ذکر سوو آیتونوکی یې اول دمومن او دده دعملونو یومثال ورکړی دی بیادکفارو اومنافقانو دعملونو په اولني آیت کی یې دمومن او دده دعملونومثال دیوې داسی درختي سره ورکې چی تنه یې مضبوطه اولوړه وي او بیخ یې په مځکه کی لاندی تللي وي اوترمځکی لاندی دچینو په اوبو سیراب کیږي د ژورو ریښو په وجه سره دا درخته مضبوطه او محکمه وي چی دهوا په چپو نه سی لویدای او دمځکی دسطحي څخه دپورته تلو په وجه سره ددی میوه دګندګی څخه پاکه صفا وي، دویم صفت ددی درختي دا دی چی ددی ښاخونه په لوړوالی کی د آسمان طرف ته وي دریم صفت ددی درختی دا دی چی ددی میوه هر وخت په هرحال کی خوړل کیږي.

دا درخته کومه اوکوم ځای ده ددی متعلق دمفسرینو روایتونه مختلف دي خو زیاته نږدې خبره دا ده چی دا دخرما درخته ده ددی په تائید کی تجربه اومشاهده هم ده او دحدیثونو د روایتونو څخه هم ددی

تائید کیږي دخرما دتني مضبوطوالی اولوړوالی خو دمشاهدي شی دی . هر سري يې پيژني ددی د ريښو په مخکه کی ترليري پوري او ژوري ته رسيدل هم معلوم دی او ددی ميوه هم په هر وخت اوپه هرحال کی خوړل کيږي، څه وخت چی ددی ميوه په درخته کی ښکاره سی . نو دهغه وخت څخه تر پخيدو پوري په هرحال اوپه هر صورت کی ددی ميوه په مختلفو طريقو سره دچکنيو اچارونو په طريقو سره ياپه نورو طريقو سره خوړل کيږي . بيادميوي دپخيدو څخه وروسته ددی ذخيره هم ټول کال باقي پاته کيدای سی . سهار مابنام او شپه او ورځ په گرمي يخ . غرض په هر موسم او هر وخت کی کار ورکوي ددی درختي مغز هم خوړل کيږي . ددی څخه خوږ رس را ايستل کيږي . ددی دپاڼو څخه ډير دفائدي شيان لکه چټائی او نور جوړيږي ددی هډوکی دحيواناتو خوراک دی . په خلاف دنورو درختو دميوو څخه چی هغه په خاص موسم کی وي او بيا ختميږي . ذخيره کولای يې هم نه سی اونه دهغو دهرشي څخه فائده اخيستلای سی .

اوترمذي ، نسائی ، ابن حبان اوحاكم دحضرت انس ﷺ په روايت نقل کړی دی چی نبی کريم ﷺ فرمايلي دي چی شجرة طيبة (دکومی ذکرچی په قرآن کريم کی دی) دخرمادرخته ده اوشحرة خبيثه دمرغونی درخته ده (مظهری)

اوپه مسند احمد کی په روايت دمجاهد ذکر دی چی حضرت عبدالله بن عمر ﷺ فرمايلي دي چی يوه ورځ مونږ دنبی کريم ﷺ په خدمت کی حاضر وو . يوصاحب دوی ته دخرمادرختي گوده (مغز) راوړل . دغه وخت دوی صلی الله عليه وسلم دصحابه کرامو رضی الله عنهم څخه پوښتنه وکړه چی په درختوکی يوه داسی درخته هم سته کومه چی دمرد مومن مثال دی (او دبخاري په روايت کی دلته دا هم ذکر دی چی دوی صلی الله عليه وسلم وفرمايل چی ددی درختو پاڼې په يو موسم کی هم نه لويږي) ووایاست هغه کومه درخته ده، ابن عمر ﷺ فرمايي چی زمازړه کی راغلل چی زه ووايم چی هغه دخرمادرخته ده مگر په مجلس کی ابوبکر ﷺ اوعمر ﷺ اونور مشران صحابه رضی الله عنهم موجود وه چی دوی مي خاموش وليدل نو زما دخبرو جرات ونه سو بياپه خپله نبی کريم ﷺ وفرمايل چی هغه دخرماوو درخته ده .

دمومن مثال ددی درختي سره د ورکولو يوه وجه دا ده چی په کلمه طيبه کی ايمان ددی ريښه ده چی ډيره مضبوطه اومستحکمه ده . ددنياحادثي دا نه سی ښورولای . دکاملو مومنانو صحابه رضی الله عنهم او تابعينو بلکه دهري زماني دپخو مومنانو داسی مثالونه څه کم نه دي چی د ايمان په مقابله کی يې نه د روح ورکولو پروا وکړه او نه دمال او نه دبل څه شي . دويمه وجه ددی پاکوالی او صفايی ده چی ددنيا دگندگيو څخه نه متاثره کيږي لکه پرلوړه درخته چی دمځکی دسطح دگندگی څه اثرنه کيږي . دا دوه صفتونه خو د ، اصلها ثابت : مثالونه دي . دريمه وجه دا ده چی لکه څنگه چی دخرما د درختي ښاخونه په پورته والی کی د آسمان طرف ته وي دمؤمن د ايمان ثمرات يعنی عملونه هم د آسمان ته پورته کول کيږي . په قرآن کريم کی دی ، اليه يصعد الكلم الطيب : يعنی الله ﷻ طرفته پورته کول کيږي پاکيزه کلمي، مطلب دا دی چی مومن دالله ﷻ ذکر اوتسبيح تهليل قرائت وغيره کوي دا سهار اومابنام الله ﷻ ته پورته رسيږي څلورمه وجه داده چی لکه څنگه چی دخرماميوه هروخت په هرحال اوپه هرموسم

کی شپه اوورځ خوړل کیږي دمومن نیک عملونه هم هر وخت په هر موسم کی سهار او ماښام جاري وي او لکه څنګه چي دخرمادرختی هر شی په کار راځي . دمومن هرقول اوفعل حرکت اوسکون او دده څخه پیداکیدونکی آثار دپوره دنیا دپاره نفع مند او فائده مند وي په دی شرط چی دی مومن کامل او د رسول د تعلیماتو پابند وي .

دذکر سوی تقریرڅخه معلومه سوه چی په ، تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ : کی د (اکل) څخه مراد میوه او دخوراک لائق شیان . او د(حین) څخه مراد هر وخت او هرحال دی . اکثرو مفسرینو دی ته ترجیح ورکړي ده دځینو حضراتو څخه نور اقوال هم نقل دي .

(دکفارو مثال)

ددی په مقابله کي دویم مثال دکفارو د ، شَجرة خبيثة : سره ورکړل سوی دی . څنګه چی دکلمه طیبه څخه مرادقول د ، لااله الا الله : یعني ایمان دی . دغه شان دکلمة خبيثة څخه مراد کلمات دکفر اوکارونه د کفردي دشجرة خبيثة څخه مراد په ذکرسوی حدیث کی یی مرغونی مقررکړي ده اوځینو اوږه وغیره ویلی ده . ددی شجري خبیثی حال قرآن دا بیان کړی دی چی ددی ریښي په مځکه کی دننه زیاتي ژوري نه وي . په دی وجه کله چی غواړي ددی درختی ټوله جُثه دمځکی څخه را ایستلای سی . د ، اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ : دا معنی ده څکه چی د(اجتثت) اصل معنی دا ده چی یو شی دجُثی سره پوره پوره را وکښل سی .

دکافرانو دعملونو ددی درختي سره دتشبیه ورکولو وجه ظاهره ده چی اول خو دده دعقیدي څه ریښي او بنیاد نه وي . په لږساعت کی وښوری او ورکه سی . دوهم ددنیا دګندګیو څخه متاثره کیږي درېم ددی درختی میوه یعنی عملونه دالله ﷻ په نزد کار آمد نه دی .

(دایمان خاص اثر)

ددی څخه وروسته دمومن دایمان او دکلمه طیبه یوخاص اثر یې په دوهم آیت کی بیان فرمایلي دي ، يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ : یعنی دمومن کلمه طیبه دمضبوطي اومحکمي درختی په شان یوقول ثابت دی کوم چی الله ﷻ همیشه قائم او برقرار ساتي په دنیاکی هم اوپه آخرت کی هم په دی شرط چی دا کلمه یې په اخلاص سره ویلي وي او د ، لا اله الا الله : مطلب پوره ایزده کړی او پوره عمل په وکړي .

مطلب دا دی چی پردی کلمه طیبه باندی ایمان لرونکو ته په دنیاکی هم دالله ﷻ دطرف تائید حاصل وي چی ددی په وجه سره دي ترمرګه پوری پردی کلمه قائم وي برابره خبره ده که ددی خلاف هرڅومره حادثي چی راپیښي سی . اوپه آخرت کی یې پردی کلمه قائم اوبر قرار ساتي مدد یې کولای سی . دصحیح البخاري او مسلم په یوحدیث کی دي چی دآخرت څخه مراد په دی آیت کی برزخ یعنی دقبر عالم دی .

(دقبر عذاب اوثواب دقرآن اوحدیث څخه ثابت دی)

حدیث دا دی چی نبی کریم ﷺ فرمایي چی هرکله په قبرکی دمومن څخه سوال وسی نوپه داسی هیبتناک مقام اوسخت حال کی به هم دي دالله ﷻ په تائید سره پردی کلمه قائم وي او د ، لا اله الا الله محمد رسول الله : شهادت به ورکړي اوبیافرمایي چی دقرآن د ارشاد ، يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي

الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ: دا مطلب دی (دا روايت دحديث حضرت براء ابن عازب ﷺ نقل کړي دي.
دغه شان تقريباً دخلويښتوصحابه کرامو ﷺ څخه په معتبرو سندونو سره ددی مضمون حديثونه نقل
دي . کوم چی امام ابن کثيردلته په خپل تفسيرکی جمع کړي دی اوشيخ جلال الدين سيوطي رحمه الله په
خپله رساله منظومه (التثبيت عند التبييت) کی اوپه شرح الصدورکی يې د اويا ۷۰ احاديثو حواله نقل
کړي ده دی روايتونوته يې متواتر فرمايلي دي دی ټولو حضراتو صحابه کرامو رضی الله عنهم په
ذکرسوی آيت کی دآخرت څخه مراد قبر او دا آيت يې دقبر دعذاب اوثواب سره متعلق مقرر کړی دی .
دمرګ اودفن څخه وروسته په قبرکی دانسان د دوباره ژوندی کيدو او دفرښتو دسوالونو جوابونه
ورکول بيا په دی امتحان کی پرکاميابيدو اوپرناکامه کيدو دثواب بياعذاب کيدل په قرآن کريم کی
تقريباً په لسو آيتونوکی اشارةً او د رسول کريم ﷺ په اويامتواترو حديثونوکی په ډير صراحت او
وضاحت سره ذکر دي چی په دی کی مسلمان ته دڅه شک اوشبهي ګنجائش نسته . پاته سوی هغه
داميانو شُبهي چی په دنياکی خوليدونکوته دا ثواب اوعذاب په نظر نه راځي، نو ددی دتفصيلی
جوابونو خو دلته ګنجائش نسته (اجمالاً دومره پوهيدل کافي دي چی ديو شي په نظر نه را تلل ددی دنه
موجوديدو څه دليل نه دی . پيريان او فرښتي هم چاته په نظر نه ورځي مګر موجود دي هوا په نظر
راځي مګرموجوده ده . دکومی کائناتي فضا چی په دی زمانه کی په راکټونو سره مشاهده کيږي . دغه د
اوس څخه مخکې چاته په نظرنه ورتله مګرموجود وه خوب ليدونکي په خوب کی که په هرڅومره مصيبت
کی ګرفتاروي په عذابيږي مګرخواته ناستو خلقو ته ددی هيڅ خبرنه وي اصولی خبره داده چی ديو عالم
دبل عالم پرحالاتو باندی قياس پخپله غلط دی هرکله چی خالق دکائناتو دخپل رسول ﷺ په ذريعه بل
عالم ته درسيدوڅخه وروسته دهغه دعذاب اوثواب خبر ورکړي نوپه دی ايمان اوعقيده ساتل لازم دی .
د آيت په آخرک کی فرمايي ، وَيُضِلُّ اللّٰهُ الظّٰلِمِيْنَ : يعنی الله ﷻ مومنان خوپرکلمه طيبه اوقول ثابت
باندی ثابت قدم ساتي او ددی په نتيجه کی دقبرڅخه د دوی د راحت سامان جمع کيږي ، مګر ظالمانو
يعنی کفارو اومشرکانو ته دا دخدای پاک نصرت او امداد نه رسيږي ، دمنکر اونکيرصحيح جواب
دسوالونو نه سي ورکولای او آخر چی ددی ځای څخه په يو قسم عذاب کی اخته سی .
وَيَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَاءُ : يعنی الله ﷻ هغه کوي چی څه غواړي . يوطاقت نسته چی دده اراده اومشيت منع کي
حضرت ابی ابن کعب ﷺ عبدالله ابن مسعود ﷺ حُذيفه بن يمان ﷺ وغيره حضرات فرمايي چی مومن ته
په دی عقيده ساتل لازم دی چی ده ته څه شی حاصل سی . دا دالله ﷻ په اراده اومشيت سره حاصل سوی
وي، ددی نه حاصليدل ناممکن وو، دغه ډول چی کوم شی حاصل نه سی ، ددی حاصليدل ممکن نه وو ،
او فرمايي چی که ستاسي پردی يقين اوعقيده نه وي ستاسي ځای جهنم دی .
اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ بَدَّلُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ كُفْرًا وَّاَحَلُّوْا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ، جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ : يعنی آياته هغه
خلق نه ويني کوم چی دالله ﷻ دنعمتونو په بدله کی کفر اختيار کړی اوخپل قوم يې کوم چی دده په وينا
چليدل دهلاکت او بربادي مقام ته کښته کړل دوی به جهنم ته راځي او جهنم ډير بد ځای دی .

دلته د ، نعمة الله : څخه دالله ﷻ عام نعمتونه هم مراد کيداى سى کوم چې محسوس وليدل سى او دکومو تعلق چې دانسان دظاهري نفعوسره دى لکه دخوړلو څښلو اغوستلو شيان . مځکه کور وغيره اوهغه مخصوص معنوي نعمتونه هم کيداى سى کوم چې دانسان د رُشد اوهدايات دپاره دالله ﷻ دطرف څخه راغلي دي . مثلاً انبياء او آسماني کتابونه اوکومي نخښبي چې دالله ﷻ دقدرت اوحکمت دخپل وجود په هر يو بند کې ، بيا دمځکې او ددې په بې شميره مخلوقاتوکې په آسمان او ددې په ناقابل ادراک کائنات کې دانسان دهدايت سامان دى .

ددې دواړو قسمونو نعمتونو تقاضا دا وه چې انسان دالله ﷻ عظمت اوقدرت پيژندى دده دنعمتونو شکرگذاروى دده فرمانبردارى يې کوله . مگرکفارو اومشرکانو دنعمتونوپه مقابله کې دنعمت ناشکري او نافرماني اوسرکښي وکړه چې ددې نتيجه دا سوه چې دوى خپل قوم دهلاکت اوبربادي مقام ته وغورځول او په خپله هم هلاک سول .

(احکام اوهدايتونه)

په دې دري سره آيتونوکې دتوحيد او دکلمه طيبي لا اله الا الله دعظمت اوفضيلت او ددې دبرکتونو او ثمرو او ددې څخه د انکار دبدبختي اوبد انجام بيان دى چې توحيد داسې لازوال نعمت دى چې ددې په برکت سره دخداى پاک تائيد په دنياکې ملگرى وي اوپه آخرت کې هم او ددې انکار دالله ﷻ نعمتونه په عذاب سره دبدلولو برابر دى .

وَجَعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَادًا لِّيُضِلُّوْا عَنْ سَبِيْلِهٖ ۗ قُلْ تَمَتَّعُوْا

او گرځولي يې دي الله ﷻ لره مقابل چې گمراه کړي خلق دهغه دلارې څخه ته ، ووايه چې نفع واخلئ

فَاِنَّ مَصِيْرَكُمْ اِلَى النَّارِ ﴿٣٠﴾ قُلْ لِّعِبَادِيَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يُقِيْمُوا

بيا ستاسو واپسى ده اورته ، ووايه زمابندگانو ته کومو چې ايمان راوړى دى اوقائم ساتي

الصَّلٰوةَ وَيُنْفِقُوْا مِمَّا رَزَقْنٰهُمْ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً مِّنْ قَبْلِ اَنْ

لمونځ او ورکوى زمونږ د ورکړى مال څخه په پټه او په ښکاره وړاندې ددې څخه چې

يَّاْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيْهِ وَلَا خِلٰلٌ ﴿٣١﴾ اَللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ

راسي هغه ورځ په کومه کې چې نه سودا وي اونه دوستي ، الله هغه دى چاچې جوړ کړى دى اسمانونه

وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجَ بِهٖ مِنَ الثَّمَرٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ

او مځکه اونازلوى داسمان څخه اوبه پس را وباسي په دې سره رزق ستاسو ميوې

وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ ۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ ﴿٣٢﴾ وَ

اوپه کارېي لګولې ده ستاسې کشتي چې ځي په درياب کې د ده په حکم سره اوپه کاريې لګولې دي ستاسې نهرونه

سَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ﴿٣٣﴾

او په کاريې لګولي دي ستاسو لمر او سپوږمۍ په يوه طريقه برابر ، اوبه کاريې لګولې ده ستاسو شپه اوورځ

وَآتَاكُم مِّن كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ ۚ وَإِن تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا ۗ

اودرکړې يې دي تاسې ته د هرشي څخه کوم چې تاسې غوښتل ، اوکه شميرې احسان دالله پوره به يې نه کړل سې

إِنَّ الْإِنسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾

بيشکه انسان ډيربې انصافه ناشکره دی

تفسير: او(پورته چې ويل سوي دي چې دی خلقو دنعمت دشکر پرځای کفر وکي اوخپل قوم يې جهنم ته ورسوي ددې کفر او درسولو بيان دا دی چې) دی خلقو دالله ﷻ سره مقابل جوړ کړي دي چې (نورهم دده ددين څخه ګمراه کړي (نو مقابل مقررکول کفر دی او دنورو ګمراه کول جهنم ته رسول دي) ته (دې تولو ته) ووايه چې لږ ورځي عيش وکي ځکه چې انجام ستاسي دوږخ ته تلل دي (دعيش څخه مراد په حالت دکفر کې اوسيدل دي ځکه چې هرسړي ته په خپل مذهب کې لذت وي يعني نور لږ کفر وکي . دا زورنه ده ، او مطلب د . خکه چې . دا دی چې چونکه جهنم ته تل خوستاسي ضروري دی . په دی واسطه سره دکفرڅخه واپس کيدل ستاسي مشکل دی خير لږ ورځي نوري تيري کي . بياخوبه خامخادغه مصيبت سره مخامخ کيدل وي او) کوم چې زماخاص ايماندار بندګان دي (دوی ددی ناشکري دنعمت په وبال باندی خبرکړه ددی څخه دمحفوظ ساتلو دپاره) دوی ته ووايه چې دوی (دالله ﷻ دنعمت داسی شکر ګذار اوسي چې) دلمونځ پابندي ساتي اومونږ چې دوی ته څه ورکړی په دی کی (دشريعت دقاعدو موافق) پټ اوښکاره (څنګه چې موقع وي) خرڅ کوي دداسی ورځ د راتلوڅخه مخکي مخکي چې په هغه کی نه اخيستل خرخول وي او نه دوستي وي (مطلب دا دی چې بدني اومالي عبادتونه دي ادا کوي چې دا شکر دی دنعمت) الله ﷻ داسی دی چاچې آسمانونه اومځکه پيدا کړل او دآسمانه يې اوبه وورولی بيا يې په دی اوبو سره دميوو دقسم څخه ستاسي دپاره رزق پيدا کی اوستاسي دنفع دپاره يې کشتي (او جهاز په خپل قدرت) مسخرکړل چې دوی دخدای په حکم (اوقدرت) سره په درياب کی روان وي (او ستاسي دتجارت اوسفر غرضونه په حاصل وي) اوستاسي دنفع دپاره يې نهرونه (دخپل قدرت) مسخر جوړکړل چې اوبه ورڅخه څښې اوبه کول پرې کوی اوکښتي په کي چلوی اوستاسی دنفع دپاره يې لمر

اوسپوږمۍ (دخپل قدرت) مسخر جوړکړل کوم چې هميشه روان او چليږي (چې تاسی ته د دړنيا اوګرمۍ فائده حاصليږي) اوستاسي دنفع دپاره يې شپې او ورځې (دخپل قدرت) مسخرجوړ کړل (چې تاسی ته دمعشيت او آرام حاصله سی) اوکوم کوم شی چې مو غوښتی (دغه ستاسی دحال مناسب وسو) تاسی ته يې هر شی درکې او (په ذکرسوو شيانو باندی څه انحصار دی) دالله ﷻ نعمتونه (خو دومره بې شميره دي چې) که چيری (ددی) شمېرکوې نو په شميرکی نه سی راتلای (مګر) رښتيا دا ده چې انسان ډير بې انصافه ډير ناشکره دی (دالله ﷻ دنعمتونو قدر اوشکرنه کوي بلکه چپه کفر او نافرمانی کوي لکه چې لوړ راغلی دی ، الم تر الی الذين بدلوا نعمة الله کفراً)

(معلومات او مسئلې)

دسورة ابراهيم په شروع کی د رسالت نبوت او دميعاد او آخرت متعلق مضامين وه . ددی څخه وروسته دتوحيد فضيلت او دکفر اوشرک دکلمې دبدوالي بيان دمثالونو په ذريعه وسو . بيا دمشرکانو بدوالی په دی خبره وسو چې دوی دالله ﷻ دنعمتونو دشکر د اداکولو پرځای دناشکرې اوکفر لار اختيار کړه .

ددې ذکرسوو آيتونو ځينی په اولنی ايت کې دکفارو اومشرکانو بدوالی او د دوی دبدانجام ذکر دی . په دويم آيت کې دمومنانو فضيلت اودوی ته دشکر اداکولو دپاره دالله ﷻ دځه حکمونو تاکيدسوی دی . په دريم څلورم اوپنځم آيت کې دالله ﷻ دعظيمونعمتونو ذکر يې وفرمايی او انسان يې په دی باندی اماده کې چې هغه دی دا نعمتونه دالله ﷻ په نافرمانی کې صرف نه کړی .

تفسير او تشريح : أَنْدَاداً د . دِنِدْ جمع ده چې معنی يې مثل او برابری ده . بتانو ته (انداد) ځکه ويل کيږي چې مشرکانو دا په خپل عمل کی دخدای مثل يا برابر ګڼلی وه . د (تمتع) معنی ديوشي څخه څو ورځې عارضې فائده حاصلول ده . په دی آيت کی دمشرکانو دا غلطه نظريه بدګڼل دي چې دوی بتان دخدای مثل اوشريک مقرر کړل . نبی کريم ﷺ ته حکم ورکړل سو چې دی خلقوته وړياد کړه چې د دوی انجام څه کيدونکی دی فرمايی چې يوڅوورځې ددنيادنعمتونوڅخه فائده واخلئ مګرستاسی ځای دجهنم اوردی

په دويم آيت کی نبی کريم ﷺ ته ارشاد دی چې (دمکې کافرانو خو دالله ﷻ نعمت په کفر سره بدل کې اوس) ته زما مومنانو بندګانو ته وفرمايه چې دلمونځ پابندې ساتی اومونږ چې کوم رزق دوی ته ورکړی دی ددی څخه دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کوي په پټه اوپه ډاګه . په دی آيت کی دمومنانو بندګانو دپاره لويه خوشخبري اوعزت دی . اول خو الله ﷻ دوی ته خپل بندګان وويل خطاب يې ورته وکې . بيايې دايمان په صفت سره موصوف کړل ، بيايې دوی ته دهميشه راحت اوعزت ورکولو ترکيب وښووی چې دلمونځ پابندې دی کوي نه دي ددی په وختونو کی سُستي کوي ، نه په آدابو کی کوتاهي ، او دالله ﷻ د ورکړل سوی رزق څخه دي څه دهغه په لاره کی هم خرڅ کوي . دخرڅ کولو دوه صورتونه يې جائزکړل چې په پټه صدقه اوخيرات کوي يا په ښکاره . ځينې علماء فرمايي چې فرض زکوة دواړه اختر صدقه وغيرا په ډاګه ورکول په کار دي چې نورو ته هم ترغيب وسی او نفل صدقه اوخيرات په پټه ورکول په کار دي چې دنوم اونمائش بيره په کي نه وي او اصل مدار پرنيت اوحالاتو باندی دی که په اعلان او اظهارکی دنوم او نمائش شبه پيدا سی نو دصدقې فضيلت ختم سی . برابره خبره ده که فرض وي اوکه نفل اوکه

نيت دا وي چي نورو ته هم ترغيب وسي نو په نفل او فرض دواړو کی اعلان او اظهار جائز دی .
مِنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيْهِ وَلَا خِلٰلٌ : لفظ د ، خِلاَلَ : د (خلة) جمع هم کيدای سی چي معنی يې بی غرضه دوستي ده . او دی لفظ ته دباب مفاعله مصدر هم ويل کيږي لکه قتال . دفاع وغيره په دی صورت کی ددی معنی د دوو خلقو په مينځ کی د دواړه طرف څخه مخلصانه دوستی کول به وي . ددی جملی تعلق دلوړ بيان سوو دواړو حکمونو يعنی لمونځ اوصدقه سره دی .
مطلب دا دی چي نن خو الله ﷻ دفرصت طاقت درکړی دی چي لمونځ اداکړي اوکه په تيرعمرکی درڅخه دغفلت په وجه څه لمونځ پاته سوی وي . نوچی قضايي وکي . دغه شان نن مال ستاپه لاس اوپه قبضه کی دی دا دالله ﷻ دپاره خرڅ کړه اودهميشه ژوندکار په جوړولای سی . ليکن هغه ورځ نژدی راتلونکی ده کله چي دا دواړه قوتونه اوقدرتونه ستاڅخه واخيستل سی . نه ستابدن دلمونځ کولوقابل پاته سی اونه ستاپه لاس اوقبضه کی څه مال پاته سی چي ضائع سوی حقونه په اداکړل سی اوپه دغه ورځ به څه اخيستل اوخرڅول هم نه سی کيدای چي ته يو شی واخلي او دخپلو کوتاهيو اوگناهونو کفاره يې کړي او په دغه ورځ به ديو بل په مينځ کی دوستي اوتعلقات هم په کار نه ورځي هيڅ عزيز او دوست به دچا دگناهونو بار پورته نه کړل سی اونه به دده څخه عذاب په څه طور سره ليری کړل سی . ددغه ورځي څخه مرادپه ظاهره دقيامت ورځ ده اوداهم کيدای سی چي دمرگ ورځ وي څکه چي داټولی نښی دمرگ دورځي څخه ظاهريږي نه په بدن کی دڅه عمل صلاحيت پاته کيږي او نه مال دده په ملکيت کی پاته کيږي .

(احکام اوهدايتونه)

په دی آيت کی چي کوم دا ارشاد دی چي دقيامت په ورځ به دچادوستي دبل چاپه کار نه ورځي ددی مطلب دا دی چي محض ددنيا دوستي به په دغه ورځ په کار ورنه سی . ليکن دکومو خلقو دوستي او تعلقات چي دالله ﷻ دپاره او دده ددين دکارونو دپاره وي د دوی دوستي به دغه وخت هم په کار ورځي چي دالله ﷻ نيک اومقبول بندگان به دنورو شفاعت کوي . لکه چي په ډيرو حديثونوکی نقل دي اوپه قرآن کريم کی هم ارشاد دی ، اَلْاَخِلَّآءُ يَوْمَئِذٍۭ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ اِلَّا الْمُتَّقِيْنَ : يعنی هغه خلق چي په دنياکی ديوبل دوستان وه په دغه ورځ به ديو بل دښمنان سی چي دا به غواړي چي پردوست باندی خپله گناه ور واړوي اوپه خپله بري سی مگر هغه خلق کوم چي متقيان دي څکه چي متقيان به هلته هم ديو بل مدد په شفاعت سره کولای سی .
په دريم څلورم اوپنځم آيتونوکی يې انسان ته دالله ﷻ لوی لوی نعمتونه وريادکړي دی . هغه دعبادت او اطاعت طرف ته يې انسان ته دعوت ورکړی دی . ارشاد دی چي الله ﷻ هغه ذات دی چاچي آسمان او مځکه پيداکړل چي پردی د انسان د وجود ابتداء او بقاء موقوفه ده . بيا يې د آسمانه اوبه نازلي کړي چي ددی په ذريعه يې قسم قسم ميوي پيداکړي چي دا ستاسي رزق جوړ سی لفظ د(ثمرات) دثمرة جمع ده دهر شي څخه حاصلي سوی نتيجي ته دهغي ثمره وايي په دی وجه په لفظ دثمرات کی هغه ټول شيان هم شامل دي کوم چي د انسان خوراک جوړيږي اوهغه شان هم کوم چي دده لباس جوړيږي اوهغه شان هم کوم چي دده د اوسيدو دپاره مکان جوړيږي څکه چي لفظ د رزق کوم چي په دی آيت کی ذکر دی دغه

پردی ټولو انساني ضرورتونو حاوي او شامل دی (مظهری)
بیا فرمایي چې الله ﷻ کشتی او جهازونه ستاسي په کارکی ولګول چی دالله ﷻ په حکم سره په دریابونو کی ګرځي . لفظ د (سخر) کوم چی په دی آیت کی راغلي دي ددی څخه مراد دا دی چی الله ﷻ ددی شیانو استعمال ستاسي دپاره آسان کړي دي لرګي وسپنه او ددی څخه دکشتۍ او جهاز جوړولو اوزار او آلات او د دوی څخه دصحیح کار اخیستو عقل او پوهه دا ټول شیان دهغه ورکړل سوی دي ، په دی وجه ددی شیانو موجود دی په دی ناز نه کوي چی دا مونږ ایجاد کړل یا جوړکړل ، ځکه چی دکومو شیانوڅخه په دی کی کار اخیستل سوی دی په دی کی یو شی هم نه تاسی پیداکړی دی اونه یې پیداکولای سی ، دخالق کائنات په جوړکړی لرګي ، وسپنه ، تانبه ، پیتل کی تصرفات کوی . ددی دایجاد نسبت خپل ځان ته کوی کنه نو که حقیقت ته وګورئ نو په خپله ستاسي خپل وجود خپل لاس او پښې خپل دماغ او عقل هم تاسو نه دی جوړکړی .
ددی څخه وروسته فرمایي چی مونږ ستاسې دپاره لمر او سپوږمۍ مسخر کړل چی دا دواړه همیشه پر یو حالت چلیږي . د ائبین د . داب څخه مشتق دی چی معنی یې عادت دی مراد دا دی چی هروخت او په هر حال کی تلل ددی دواړو سیارو عادت جوړ سوی دی چی هیڅکله ددی څخه خلاف نه کوي دمسخرکولو دا معنی نه ده چی دوی ستاسی په حکم او اشارو باندی چلیږي . ځکه چی لمر او سپوږمۍ یې دغه شان دانسان مسخرکړی وای چی د انسان دحکم تابع چلیدی نو د انسانانو دیوبل سره د اختلاف په دا نتیجه وه چی یو انسان به ویل نن دي لمر دوې ګنټي وروسته را وخیژي ځکه چی دشپي کار زیات دی . بل به ویل چی دوې ګنټي مخکی دي را وخیژي چی د ورځي کار زیات دی په دی وجه رب العزت ﷻ آسمان او ستوري خو د انسان مسخر جوړ کړل مګر په دی معنی یې مسخر کړل چی دوی هروخت په هرحال کی دالله ﷻ تر حکمت لاندی د انسان په کار کی لګیدلی دی داسی نه ده چی د دوی ختل او پریوتل او رفتار د انسان دحکم او مرضي تابع جوړسی .
دغه ډول دا ارشاد چی مونږ شپه او ورځ ستاسی مسخرکړل . ددې مطلب هم دا دی چی دا دواړه یې دانسان دخدمت او راحت په کار کي لګولی دی .
وَآتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ : یعنی الله ﷻ درکړی دی تاسی ته دهرهغه شي څخه کوم چی تاسی غوښتل که څه هم دالله ﷻ ورکړه اوبخښش دچاپرغوښتلو موقوف نه دی مونږ خو دا خپل وجود هم نه دی غوښتلی هغه په خپل فضل سره بی غوښتل را کی .

ما نبوديم وتقاضا ما نه بود　　　لطف تو نا گفتهٔ ما می شنود

مونږ نه وو او نه زمونږ تقاضا وه ، ستا مهربانیو ناویلی آرزوګاني زمونږ او ریدلي .
دغه ډول د آسمان ، مځکي ، سپوږمی ، لمر وغیره پیداکولو دعاچی غوښتلی وه ، دا هرڅه مالک بی غوښتلو را کړی دی . دغه ډول قاضی بیضاوی ددی لفظ دا معنی بیان کړی ده چی الله ﷻ تاسی ته هر هغه شی درکړی دی کوم چی دغوښتلوقابل دی که څه هم تاسی غوښتلی نه وي ، لیکن که دالفاظو ظاهري معنی مراد وي نو په دی کی هم څه اشکال نسته ، چی په عام طور سره انسان چی څه غواړي او

طلب کوي اکثره ده ته ورکول کيږي اوکوم ځای چې ده ده سوال په خپل ظاهري صورت کي نه سی پوره کيدای . په دی کی ددی سري دپاره یا دټولو عالم دپاره څه مصحلت وي چی ددی ده ته علم نه وي مګرعلیم اوخبیر پوهیږي چی که ده ده دا سوال پوره کړل سی نو په خپله ده ده دپاره یا ده ده دخاندان دپاره یا دټول عالم دپاره به وبال جان جوړ سی . په داسی صورت کی دسوال نه پوره کول لوی نعمت وي مګر انسان دخپل علم دقصور په وجه سره په دی نه پوهیږي په دی وجه دي غمجن وي .

وَإِن تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا : یعنی دالله ﷻ نعمتونه پرانسان دومره دي چی که ټول انسانان یې دشمیرلو دپاره یوځای سی اوشمیري یې نو په شمیرکی یې نه سی را تلای . دانسان په خپله خپل وجود هم یو ووړکی عالم دی . ده ه سترګي ، پزه، غوږونه، اولاس پښی او دبدن هر بند بلکه په هر رګ او ریشه کی درب العزت بی انتهانعمتونه پټ دي چی په دی سره دا ګرځیدونکی راګرځیدونکی په سوونو د نازکو مشنونو دا عجیبه او نا آشنا فیکټري (کارخانه) هر وخت په کار مشغوله وي، بیا آسمان او مځکه او ددی دواړو دمخلوقاتو دسمندرونو او غرونو مخلوقاتو چی دنن زمانی نوی تحقیقات اوپه دی کی دعمرونو خرځ کوونکي په زرګونو ماهران هم ددی احاطه نه سی کولای . بیانعمتونه صرف دغه نه دي کوم چی په مثبت صورت کی په عام طورسره نعمت ګڼل کیږي، بلکه دهرمرض هررنځ هرغم څخه محفوظ پاته کیدل جُدا یومستقل نعمت دی یو انسان ته څومره قسمه بیماري اوڅومره قسمه بدني او ذهني تکلیفونه په دنیا کی پیښیږی چی شمیر یې هیڅ انسان نه سی کولای . ددی څخه اندازه لګیږي چی دالله ﷻ دټولو بخششونو او نعمتونو شمیر دچا نه سی کیدای .

د انصاف تقاضا دا وه چی دبی شمیره نعمتونو په بدله کی بی شمیره عبادتونه او بی شمیره شکرونه لازم وي . مګر الله ﷻ ددی کمزوري اوضعیف انسان رعایت وفرمایل . چی کله دی پرحقیقت نظر وکي او دا اقرار وکي چی د واجب شکر څخه سبکدوش کیدل ده ه په قدرت کی نسته نو دا اقرار یې دشکر قائمقام مقرر کړی دی لکه چی الله ﷻ دحضرت داود ﷺ په داسی اعتراف ارشاد فرمایي چی ، الآن قدشکرت یا داود : یعنی دا اقرار کول دشکر ادا کولو دپاره کافي دی .

د آیت په آخرکی فرمایي ، إِنَّ الْإِنسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ : یعنی انسان ډیر بی انصافه او ډیر ناشکره دی ، یعنی دانصاف تقاضا خو دا وه چی څه تکلیف اومصیبت پیښ سی . نو چی دصبر اوسکون څخه کار واخلي ژبه او زړه دګیلي څخه پاک وساتي او داسی وګڼي چی دا څه چی را پیښ سوی دي دیو حاکم حکیم دطرف څخه راپیښ سوی دي دا هم دحکمت په مقتضا سره یو نعمت دی اوکله چی نعمت او راحت حاصل سی . نو په زړه . ژبه اوهرعمل سره ددی شکر ادا کوي . مګر دعامو انسانانو عادت ددی څخه مختلف دی چی لږ مصیبت او تکلیف ورته پیښ سی نو بی صبري او خبري کوي اوکه لږ نعمت او دولت ورته ورسیږي نو په دی کی مست سی خدای هیرکي . په دی وجه دمخلصو مومنانو صفت په تیر آیت کی صبار او شکور ښودلی سوی دی .

وَإِذْ قَالَ إِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا وَّاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَّعْبُدَ

او هغه وخت چې وويل ابراهيم اې ربه کړه دا ښار امن والا او بيرته وساتې ما او زما اولاد ددې خبرې څخه چې

الْأَصْنَامَ ﴿٣٥﴾ رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ ۚ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي ۖ وَمَنْ

عبادت وکې دبتانو ، اې ربه ! دوی گمراه کړل ډير خلق پس چاچې پيروي وکړه زما پس هغه زما دی او چاچې

عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٦﴾ رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي

زما خبره ونه منله پس ته بخښونکی والا مهربان يې ، اې ربه ما وسولی دی خپل يو اولاد

بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ ۙ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ

په ميدان کې چې کوم ځای فصل نسته ، ستا دمحترم کور په خواکې ، اې ربه زمونږ چې قائم وساتې لمونځ

فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِّنَ

پس وگرځوه دخينو خلقو زړونه چې مائيل وی د دوی طرف ته او رزق ورکړه دوی ته

الثَّمَرٰتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ ۗ

دميوو څخه شايددوی شکروکې ، اې ربه ! زمونږ ته خو پيژنې څه چې مونږ کوو په پټه او څه چې کوو په ښکاره ،

وَمَا يَخْفٰى عَلَى اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ﴿٣٨﴾

او پټ نه دی په الله څه شی چې په مځکه کې او نه په اسمان کې

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمٰعِيلَ وَإِسْحٰقَ ۗ إِنَّ

شکر دی دالله چاچې وبخښلو ماته په دومره لوی عمر کې اسمٰعيل او اسحٰق بيشکه

رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٩﴾ رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي ۖ

زمارب اوری دعا ، اې ربه زما کړی ما چې قائم ساتم لمونځ او زما د اولاد څخه هم اې ربه او

رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ ﴿٤٠﴾ رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ﴿٤١﴾

قبوله کړه زما دعاء اې زماربه وبخښه ما او زما مور او پلار او ټولو ايماندارو لره په کومه ورځ چې قائم سی حساب (يعني قيامت)

تفسیر: او (هغه وخت هم ‌ياد ولو دى) كله چې ابراهيم ﷺ حضرت اسماعيل ﷺ او حضرت هاجره په حكم د الله ﷻ دمكې ميدان ته را وستل او د پرېښودو په وخت كې يې د دعا په طور) وويل چې اى زماربه دا ښار (دمكې) امن والا جوړ كې (چې ددى او سيدونكي مستحق د امن سى يعنى حرم يې كې) او ما او زما خاص اولاد د بتانو دعبادت څخه (كوم چې دا وخت په جاهلانوكى خپور دى) وساتى (لكه چې تر اوسه دي ساتلي يو) اى زما پروردګاره (زه دبتانو دعبادت څخه دمحفوظ كيدو دعا ځكه كوم چې) دى بتانو ډير بنيادمان ګمراه كړي دي (يعنى د دوى د ګمراهى سبب سوى دى په دى وجه بيريږم . ستاپناه غواړم او زه لكه څنګه چې د اولاد محفوظ كيدو دعاكوم دوى ته هم دغه شان خبرې اوروم) بيا (زمادوينا او د اورولو څخه وروسته) چې كوم سړى زماپه لاره ځي هغه زما دى (او د دوى دپاره دمغفرت وعده خو ده چې ده) كوم سړى چې (په دى باره كې) زماخبره و نه مني (پس ته ورته هدايت وفرمايې ځكه چې) ته خو ډير بخښنى والا (او) ډير رحمت والايې (د دوى دمغفرت او رحمت اسباب برابرولاى سى چې دوى ته هدايت وكې مقصود ددى دعاڅخه شفاعت دمومنانو دپاره او مطلب دهدايت دغير مومنانو دپاره دى) اى زماربه ماخپل اولاد (يعنى اسماعيل ﷺ او دده په واسطه دده اولاد) ستا دمعظم كور (يعنى خانه كعبې) په خوا كې (كومه چې دمخكې څخه دلته جوړه سوى وه او دهميشه څخه په خلقوكى ددى ادب را روان دى) په يو (كوچنى ډول) ميدان كى كوم چې (په وجه ددى چې شګې او كاڼي دي) دكروندي قابل (هم) نه دى ، آبادومه اى زماربه (دبيت الحرام په خوا كې يې په دى وجه آبادومه) چې دغه خلق دلمونځ (خاص) اهتمام ساتي (او چونكه دا په دى وخت كې يو كوچنى ډول ميدان دى) نو ته دځينو خلقو زړونه ددى طرف ته مائله كړه (چې دلته راسى آباد سى او يوه پُر رونقه آبادي جوړه سى) او (چونكه دلته كرونده وغيره نسته په دى وجه) دوى (محض په خپل قدرت سره) دميوې دخوراک دپاره وركړي چې دا خلق (ددى نعمتونو) شكر وكې اى زماربه (دا دُعاګاني محض دخپلې بندګى او حاجتمندى د اظهار دپاره دي تا ته دخپل حاجت د اطلاع دپاره نه دى ځكه چې) تا ته هرڅه معلوم دي كوم چې مونږ په زړه كې ساتو او كوم چې ښكاره كوو او (زمونږ پر ظاهر او باطن څه حصر دى) دالله ﷻ څخه (خو) يو شى هم پټ نه دى نه په مځكه كې او نه په آسمان كى (ځينې دعاګاني به مخ ته راسى . په مينځ كى يې پرځينو تيرو نعمتونو حمد او شكر وكى چې دشكر په بركت سره دعاګاني قبوليت ته نژدې سى هم دارنګه فرمايې) ټول حمد (اوثنا) خداى لره (لائقه) ده چاچې ماته په زوړوالى كې اسماعيل او اسحاق (عليهم السلام دوه زامن) را كړل په حقيقت كې زمارب ددعا لوى آوريدونكى (يعنى قبلوونكى) دى (د اولاد د راكولو متعلق يې زما دا دعا ، رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصّٰلِحِينَ : قبوله كړه . بيا ددى نعمت دشكر اداكولو څخه وروسته مخ ته پاته دعاګاني پيش كوي چې) اى زماربه (كوم چې زمانيت دى دخپل اولاد دبيت الحرام په خوا كې د آبادولو څخه چې دوى دلمانځه اهتمام ساتي دا پوره كې او لكه څنګه چې د دوى دپاره دلمونځ اهتمام زمامطلب دى دغه شان يې دځان دپاره هم غواړم په دى وجه دځان او دوى دواړو دپاره دعا كوم او چونكه ماته په وحى سره معلومه سوى ده چې په دوى كى به ځينى غير مومن هم وي په دى وجه دعا دټولو دپاره نه سم كولاى . نو پردى مضامينو دنظر كولو څخه

وروسته دا دعاکوم چې) ماهم دلمانځه (خاص) اهتمام کوونکی ولري او زماپه اولادکې هم ځینې (دلمانځه اهتما کوونکی کړي) ای زماربه او زما (دا) دعا قبوله کړي (او) ای زما ربه ما ته بخښنه وکړې او زما مور او پلار ته هم او ټولو مومنانو ته هم دحساب دقائمیدو په ورځ (یعنی دقیامت په ورځ ددې ټولو مذکورینو مغفرت وکې)

(معلومات اومسئلې)

په تیرو آیتونو کې دتوحید دعقیدې دمعقولیت او اهمیت اودشرک دجهالت او بدوالي بیان وو، دتوحید په معامله کې په انبیاء علیهم السلام کې دټولوڅخه زیات کامیاب جهاد دحضرت خلیل الله ابراهیم ﷺ جهاد وو په دې وجه دین ابراهیمي ته په خاص طور سره ددین حنیف نوم ورکول کیږي.

په دې مناسبت سره دلته دحضرت ابراهیم ﷺ قصه په ذکر سوو آیتونوکی سوی ده یعنی وجه دا هم ده چی په تیر یو آیت کی ، اَلَّذِیْنَ بَدَّلُوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ کُفْرًا : کی دمکې دقریشو دهغو خلقو مذمت بیان سوی دی کوم چی دتقلید آبائي پر بنا باندی ایمان په کفر سره او توحید په شرک سره بدل کړی وو. په دې آیتونو کی یې دوی ته وښوولة چی ستاسی دمشر نیکه حضرت ابراهیم ﷺ عقیده اوعمل څه وو چی دپلار او نیکه په تقلید مینه کوونکی دی ته وګوری او دخپل کفر څخه منع سی (بحرِ محیطؔ)

او دا ظاهره ده چی د انبیاء علیهم السلام دقصو اوحالاتو دبیانولو څخه دقرآن کریم مقصد صرف د دوی تاریخ بیانول نه وي بلکه په دوی کی د انسانی ژوند دهر ارخ متعلق دښوودني اصول وي . ددغو دجاري کولو دپاره واقعات باربار په قرآن کریم کی بیانول کیږي.

دلته په اول آیت کی دحضرت ابراهیم ﷺ دوې دعاګاني ذکر دي اول ، رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا: یعنی ای زما پروردګاره دا ښار (دمکې) ځای د امن جوړکې په سورة بقره کی هم دا دُعا ذکر ده مګر په هغه کی لفظ دبلد بغیر دالف لام څخه بلداً راغلی دی چی معنی یې غیر معین ښار دی وجه دا ده چی دغه دعایې هغه وخت کړی وه کله چی دمکی ښار آباد نه وو . په دی وجه په عامو الفاظوکی یې دا دعا وکړه چی دلته یو ښار د امن جوړکې.

اودویمه دعایې هغه وخت کړی ده کله چی دمکې ښارآبادسوی وونودمکې ښاریې متعین کې اودعایې وفرمایله چی داځای دامن جوړکې دوهمه دعایې داوفرمایله چی مااوزمااولاد دبت پرستی څخه وساتی انبیاء علیهم السلام که څه هم معصوم دي ، د دوی څخه شرک اوبت پرتسی بلکه هیڅ ګناه هم نه سی کیدای ، مګر دلته حضرت خلیل ﷺ په دی دعا کی خپل ځان هم شامل کې . ددی وجه یا خو دا ده چی دطبعي بیرې په بنا سره انبیاء علیهم السلام هم هر وخت خپل ځانونه په خطره کی محسوسوي یا دا چی اصل مقصد دخپل اولاد شرک اوبُت پرستی څخه دمحفوظ کولو دعا کول وه اولاد ته ددی د اهمیت د ښوولو دپاره یې ځان هم په دعا کی شامل کې.

الله ﷻ دخپل خلیل دعاقبوله وفرمایله د دوی اولاد دشرک اوبت پرستی څخه محفوظ پاته سو، پر دی باندی دا سوال راځي چی دمکې خلق خو په عام طور سره دحضرت ابراهیم ﷺ اولاد دي او په دوی کی خو بت پرستی موجوده وه ، په بحرمحیط کی ددی جواب په حواله دسفیان بن عیینه دا ورکړی دی چی

په حقیقت کي دحضرت اسماعیل ﷺ په اولاد کي چابت پرستی نه ده کړی . بلکه څه وخت چی پرمکه باندی دجرهم قوم حمله وکړه . مکه یې قبضه کړه او دحضرت اسماعیل ﷺ اولاد یې دحرم څخه ویستی نو دی خلقو دحرم سره دانتهائی محبت پر بنا باندی دخان سره ددی ځای څخه ډبري وړي وي . دا ډبري به یې دحرم محترم او دبیت الله شریفي دیادګار په طور باندی مخ ته ایښودي عبادت به یې کوی او شاوخوا به یې طواف پرکوي چی په دی کی دیوغیرالله طرف ته هیڅ مخ نه وو بلکه څنګه چی بیت الله ته مخ کول اولمونځ کول یا دبیت الله پر شاوخوا طواف کول د الله ﷻ عبادت دی . دغه شان به دوی ددی ډبري طرف ته مخ کول او ددی څخه شاوخوا طواف کول دالله ﷻ دعبادت څخه منافي نه ګڼل ددی څخه وروسته دا طریقه کار دبُت پرستی سبب جوړ سو.

په دویم آیت کي یې دخپلی دی دعا وجه دا بیان کړه چی دبت پرستی څخه مونږ څکه پناه غواړو چی دی بتانو ډیر خلق په ګمراهی کي اچولی دی دا یې څکه وفرمایل چی حضرت ابراهیم ﷺ ته دخپل پلار اوقوم څخه تجربه سوي وه . چی دبت پرستی رسم او رواج دوی دهر خیر او صلاح څخه محروم کړل.

د آیت په آخرکی یې وفرمایل ، فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ : یعنی په دوی کی چی کوم سړی زماتابعداري وکي یعنی د ایمان اونیک عمل پابند سی نوهغه زمادی . مطلب دا دی چی پرده دفضل اوکرم اُمید خوظاهر دی چی زمانافرماني وکي نوته ډیرمغفرت کوونکی لوی رحمت کوونکی یې په دی کی دنافرماني څخه که صرف عملي نافرماني یعنی بد عمل مراد واخیستل سی نو معنی ظاهره ده چی ستا دفضل اوکرم څخه د دوی هم دمغفرت اُمید دی اوکه دنافرماني څخه مراد کفر او انکار واخیستل سی نو دا ظاهره ده چی دمشرک اوکافر دنه بخښلو او د دوی دشفاعت نه کولوحکم حضرت ابراهیم ﷺ ته مخکي سوی وو بیا د دوی دمغفرت اظهار کول نه سی صحیح کیدای په دی وجه په بحر محیط کی فرمایي . چی دلته حضرت خلیل ﷺ د دوی دسفارش یا دعا الفاظ اختیار نه کړل او دا یې ونه فرمایل چی ته د دوی مغفرت وکي . البته پیغمبرانه شفقت چی ددی په لمن کی کافر هم اوسي او دهر یو پیغمبر د زړه خواهش دا وي چی یو کافر هم په عذاب کی اخته نه سی . دخپل دي طبعي خواهش اظهار یې په دی عنوان سره وکی چی ته لوی غفور او رحیم یې . دایې ونه فرمایل چی د دوی سره دمغفرت او رحمت معامله وفرمایه . لکه چی حضرت عیسی ﷺ دخپل امت دکافرانو په باره کی فرمایي ، إِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ : یعنی که ته د دوی مغفرت وفرمایي نوته قوي اوحکمت والا یې هر څه کولای سی څوک منع کوونکی نسته.

دی دواړو بزرګانو دکافرانو په معامله کی پرسفارش باندی اقدام څو څکه ونه کي چی دا د ادب دحق څخه خلاف وه . مګر دا یې هم ونه فرمایل چی پردی کافرانو ته عذاب نازل کړه . بلکه په ادب سره یې په یو خاص عنوان سره دبخښني هم دطبعي خواهش اظهار وکي.

(احکام او هدایتونه)

دعاخو هر انسان غواړي . مګر دغوښتلو سلیقه دهر یوه سره نه وي . د انبیاء علیهم السلام دعاګاني سبق آموزي وي . د دوی څخه اندازه لګیږي چی کوم شی دغوښتلو دی . ددی ابراهیمي دعا دوه ۲

جزونه دي يو دمکي ښار دبيري اوخطري څخه آزاد د امن ځاي جوړول دويم خپل اولاد ته دهميشه دپاره دبت پرستي څخه نجات ورکول .

چې دغور څخه کار واخيستل سي نو د انسان دصلاح اوفلاح دا دوه بنيادي اصول دي ځکه چي انسانانو ته که دخپل اوسيدو په ځای کی دبيري اوخطري او ددښمنانو دحملو څخه امن او اطمينان نه وي نو نه په دنيوي او مادي اعتبار سره د دوی ژوند خوندور کيدای سی . او نه په ديني او روحاني اعتبار سره، د دنيا دټولو کارونو او راحتونو مدار خو ظاهره ده چی په امن او اطمينان سره دی . کوم سړی چی دددښمنانو په حملو اومختلف قسم خطروکی گيروي ، دده په مخکې ددُنيا دلوی څخه لوی نعمت دخوړلو چښلو بيده کيدو ويښيدو بهترينی آساني د اعلی قسم محلات او بنګلي دمال دولت ډيروالی هرڅه تراخه وي .

په ديني اعتبار سره هم دهرطاعت اوعبادت او دالله ﷻ دحکمونو تعميل انسان هغه وخت کولای سی . هر کله چی ده ته څه سکون او اطمينان حاصل وي .

په دی وجه دحضرت خليل الله ؑ په اولني دعا کی د انسان فلاح ټول ضروريات معاشي او اقتصادي او ديني او أخروي ټول داخل سول . په دی يوه جمله سره حضرت خليل الله ؑ دخپل ا ولاد دپاره ددنيا ټول مهم شيان وغوښتل .

ددی دعاڅخه دامعلومه سوه چی د اولادهمدردي او د دوی دمعاشي راحت انتظام هم دطاقت موافق دپلار په فرائضوکی دی ، ددی کوشش کول د زُهد او ترکِ دنيا منافی نه دی .

په دوهمه دعا کی هم ډيرجامعيت دی ځکه چی هغه ګناه دکومي چی دمغفرت امکان نسته هغه شرک او بت پرستي ده ددی څخه يې دمحفوظ پاته کيدو دعا وکړه . ددی څخه وروسته که يوه ګناه وسی هم ، نو ددی کفاره په نورو عملونو سره هم کيدای سی او دچاپه شفاعت سره هم معاف کيدای سی اوکه دعبادت اصنام لفظ دصوفياء کرامو داقوالومطابق په خپل وسيع مفهوم کی واخيستل سی چی هرهغه شی کوم چی انسان دالله ﷻ څخه غافله کړي هغه دده دبت دی او دده په محبت کی مغلوبه کيدل دخدای ﷻ نافرماني کول ، يوقسم سره دده عبادت دی ، نو په دی دعايعنی دعبادت د اصنامو څخه په محفوظ پاته کيدوکی دټولو ګناهونوڅخه دحفاظت مضمون راځي ، ځيني صوفياء کرامو په دی معنی کی خپل نفس ته خطاب کړی دی او پرغفلت او معصيت يې ملامتيا کړی ده .

سوده گشت از سجدهٔ راه بتان پیشانیم چند بر خود تهمت دین مسلمانی نهم

دبتانو په عبادت باندی ماتندی وسوليدی اوسره ددی به زه ترڅو پوری پرځان دمسلماني تهمت لګوم .

اوعارف رومي رحمه الله فرمايلي دي .

هر خيال شهوتي در راه دين بُتی است

دخواهشاتو هر يو خيال په لاره ددين کی بت دی .

په دريم آيت کی دحضرت ابراهيم خليل الله ؑ يوه بله حکيمانه دعاداسی ذکرده چی ، رَبَّنَآ اِنِّيٓ اَسۡکَنۡتُ الخ : ای زماپروردګاره، ماخپل څه اولاد يعنی اهل او عيال ديو داسی غره په لمن کی پاته کړي دي

چې په دې کې څه کرونده نه سي کیدای (اوپه ظاهره هلته د ژوند هیڅ سامان نسته) دا دغره لمن ستا دعظمت والا کور په خوا کې ده ددې دپاره چې دا خلق لمونځ ادا کړي. نوپه دې وجه ته دځینو خلقو زړونه د دوی طرف ته مائل کړه چې د دوی دالفت او آبادي سامان برابر سي او دوی ته ثمرات (میوي) ورکړي چې دا خلق شکر گذار سي.

دحضرت خلیل الله ﷺ ددې دعاواقعه دا ده چې دبیت الله شریف تعمیرکوم چې په طوفان نوح ﷺ کې وران سوی او نښان یې ورک سوی وو. هرکله چې الله ددې د دوباره آبادولو اراده وفرمایله نو خپل خلیل حضرت ابراهیم ﷺ یې ددې دپاره منتخب کی دشام دملک څخه په هجرت کولو حضرت هاجره رض سره د زوی حضرت اسماعیل ﷺ په دې بې اوبو او بې وښو مقام کې د وسولو دپاره مامورہ کړل.

په صحیح بخاری کې دي چې حضرت اسماعیل ﷺ دغه وخت دشیدو ماشوم وو. حضرت ابراهیم ﷺ دحکم مطابق دی او دده مور بي بي ﷺ دموجوده بیت الله او زمزم ځاه په خوا کې پریښودل دغه وخت دا ځاي دغرونو په مینځ کې یو خالي میدان وو. دلیری لیری پوری نه اوبه وی نه ابادی. حضرت ابراهیم ﷺ د دوی دپاره په یوه تیلی کي څه خوراک او په یوه مشکیزه کي اوبه کیښودی.

ددې څخه وروسته حضرت ابراهیم ﷺ ته دشام ملک ته د واپس کیدو حکم ورکړل سو، کوم کوم ځای چې ورته حکم ورکړل سوي وو هم دهغه ځای دحکم منلو دپاره روان سو. دبي بي او دشیدو ماشوم په دې وچ او بې سایې کیدونکی بیابان کی دپریښودو چې کوم طبعي او فطري اثر وو دهغه اظهار خو به دهغه دعا څخه وسی کومه چې یې وروسته وکړه. مګر دالله ﷺ دحکم په منلوکی یې دومره وخت اړول هم خوښ نه کړل چې حضرت هاجرې رض ته خبر ورکړي او څه دتسلي الفاظ ورته وفرمایي.

نتیجه دا سوه هرکله چې حضرت هاجرې دې په تلو باندې ولیدی نو بار بار یې ورته آوازونه وکړل چې په دې ځنګل کی ته مونږ چاته پریږدي او ته ځي. چې نه دلته څه انسان سته او نه د ژوند سامان. مګر خلیل الله شاته هم ونه کتل. نو وروسته دحضرت هاجرې رض خیال راغی چې دالله ﷺ خلیل داسی بې وفایی نه سی کولی. شاید چې دالله ﷺ حکم ورته ورکړل سوی وي. نو آواز یې ورته وکي او پوښتنه یې ورڅخه وکړه چې آیا تاته الله ﷺ ددې ځای څخه دتلوحکم کړی دی؟ نو وروسته حضرت ابراهیم ﷺ مخ راواړوی جواب یې ورکی چې ها حضرت هاجرې چې داواوریدل نووي فرمایل (اذالایضیعنا) یعنی اوس هیڅ پروا نسته کوم مالک چې تاته ددې ځای څخه دتلو حکم کړی دی هغه به مونږ هم ضائع نه کړي.

حضرت ابراهیم ﷺ پرمخ ولاړی تردی چې تر یوه غره پناه سو، کوم ځای چې حضرت هاجره اوحضرت اسماعیل ﷺ دسترګو څخه پناه سول. نو دغه وخت یې بیت الله شریف ته مخ کی او دعایې وغوښتله کومه چې په دی آیت کی ذکر ده. دحضرت ابراهیم ﷺ ددی دعاپه ضمن کی ډیر هدایت اومسئلي دي. دهغو بیان دا دی.

(د ابراهیمي دعا رازونه او حکمتونه)

۱. حضرت ابراهیم ﷺ یوطرف ته خو دالله ﷺ دخلیل والی حق ادا کي چې څه وخت اوپه کوم ځای کی ده ته دا حکم ورکول سو چې ته شام ته واپس څه. په دې بې اوبو او بې وښو او وچ کلک میدان کی خپله

بي بي او شیر خوار بچي پرېږده ته روان سه . نو دوی په کی یو ذره وخت دومره هم وانه ړول چی خپلي بي بي ته بیره ورسی او تسلي ورلره ورکړي او ورته ووایي چی ماته دا حکم راکول سوی دی ته بیره مه کوه بلکه چی کوم ځای ورته څه وخت حکم ورکول سو فوراً دالله ﷺ دحکم دمنلو دپاره روان سو.

دویم طرف ته د اهل او عیال دحقونو او د دوی دمحبت یې دا حق ادا کي چی دغره څخه شاته د دوی څخه دپناه کیدو سره دالله ﷻ په دربار کی د دوی د امن کیدو حفاظت او اطمینان سره د اوسیدو دعایې وکړه د دوی د راحت اسباب یې وغوښتل . ځکه چی دي په خپل ځان مطمئن وو چی دحکم منلو سره کومه دعا وکړل سی . هغه دالله ﷻ د دربار څخه هر گزنه ردیږي . اوهم داسی وسوه چی دا بې ځوکه او بې وسه بي بي اوکوچنی نه دا چی په خپله آباد سوه . بلکه د دوی په برکت یو ښار آباد سو اونه صرف دا چی دوی ته د ژوند ضرورتونه په اطمینان سره نصیب سول . بلکه د دوی په برکت ترننه پوری دمکي پرخلقو دنعمتو دروازي خلاصي دي.

دا دی پیغمبرانه استقامت اوحُسنِ انتظام ، چی دیو اړخ درعایت په وخت کی دویم اړخ ته هم نه نظر انداز کوی ، دوی دعامو صوفیاء کرامو په شان مغلوب الحال کیږي نه ، او دا دی هغه تعلیم دکوم په ذریعه چی یو انسان کامل انسان جوړیږي .

۲. غَیْرِذِی زَرْعٍ : حضرت ابراهیم ؑ ته هرکله چی دحق جل جلاله دطرف څخه دا حکم حاصل سو چی خپل دشیدو ماشوم بچی او دده مور بي بي پردی وچ میدان پرېږده اوته شام ته بیرته ولاړ سه ، نو په دی حکم سره خو د دوی دومره یقین سوی وو چی الله ﷻ به دوی نه ضائع کوي . بلکه د دوی دپاره به اوبه خامخا پیداکړي په دی وجه ، بِوَادٍغَیْرِذِی مَآءٍ : یې ونه فرمایل بلکه ،غَیْرِذِي زَرْعٍ : یې وفرمایل او درخواست یې داوکي چی دوی ته دي میوي ورکړل سی که څه هم دبل ځای څخه راوړل سوی وي. دا وجه ده چی په مکه مکرمه کی ترننه پوری هم دکروندي څه خاص انتظام نسته . مگر دټولي دنیامیوي او دهر شي ثمري دلته دومره را رسیږي چی په نورو ډیرو ښارونو کی ددی پیدا کیدل مشکل وي (بحرمحیط)

۳. د، عِندَبَیْتِكَ الْمُحَرَّمِ : څخه ثابته سوه چی دبیت الله شریفي آبادي دحضرت ابراهیم ؑ څخه مخکي سوی وه . لکه چی امام قرطبي رحمه الله په تفسیر دسورة بقره کی د ډیرو روایتونو څخه ثابته کړی ده چی دټولو څخه اول دبیت الله شریفي آبادي حضرت آدم ؑ کړی ده . هرکله چی دی مخکي ته راکښته کړل سو . نو په طور دمعجزي دغره دسر اندیپ څخه دی ځای ته دي را ورسول سو او جبریل امین ورته دبیت الله شریفي ځای هم وښوی ددی مطابق حضرت آدم ؑ دا آباد کي . دوی په خپله او د دوی اولاد به شاوخوا طواف پر کوی . تر دی چی دحضرت نوح ؑ په طوفان کی بیت الله شریفه پورته کړل سوه او بنیادونه یې په مخکه کی پاته سول . حضرت ابراهیم ؑ ته پردغو بنیادو دبیت الله شریفي دنوی آبادی حکم ورکول سو. حضرت جبریل امین ورته د زړو بنیادونو نخښه وښودله بیادحضرت ابراهیم ؑ دا آبادي دجاهلیت دعربو په زمانه کی ونړیده . دنو جاهلیت قریشو دنوي سره دا آبادي وکړه چی ددی په جوړولو کی د ابو طالب سره نبی کریم ﷺ هم دنبوت څخه مخکي حصه واخیسته .

په دی کی دبیت الله صف (محرم) ذکر کړی دی دمحرم معنی دعزتمند هم کیدای سی . او دمحفوظ هم . په بیت الله شریفه کی دا دواړه صفتونه موجود دي چی همیشه عزتمنده اومکرمه پاته سوی ده او د دښمنانو څخه محفوظ هم پاته سوی ده .

۴. لِیُقِیمُوا الصَّلَاةَ: حضرت خلیل ﷺ د دعاپه شروع کی دخپل بچی او دده دمور بي بي دبی وسی اوخسته حالي دذکرکولوڅخه وروسته دټولوڅخه اول چی کومه دعاوکړه. هغه دا ده چی دوی دلمانځه پابند جوړ کړي څکه چی لمونځ ددنیا او آخرت دټولو خیرونو اوبرکتونو جمع کوونکی دی ددی څخه معلومه سوه چی د اولاد په حق کی ددی څخه لویه همدردي او خیر خواهي نسته . چی دوی دلمونځ پابند جوړکړل سی اوکه څه هم هلته يې دغه وخت صرف يوه ښځه اوبچی پرې ایښی وو مګر په دعا کی يې صیغه دجمع استعمال کړه . ددی څخه معلومه سوه چی حضرت خلیل ﷺ ته دا معلومه سوی وه چی دلته به ښارآباد سي او ددی بچی نسل به وزیږي زیات به سی . په دی وجه يې په دعا کی دا ټول شریک کړل .

۵. أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ : دفواد جمع ده چی معنی يې زړه دی دلته يې لفظ د(أفئدة) نکره او ددی سره يې حرف د (من) را وړی دی کوم چی دتبعیض اوتقلیل دپاره راځي . په دی وجه معنی دا سوه چی دځینو خلقو زړونه دی طرف ته مائله کړي . دتفسیر امام مجاهد رحمه الله فرمايي چی که په دی دعاکي دا دتبعیض اوتقلیل حرف نه وی . بلکه (أفئدة الناس) يې ویلی وی . نو دټولی دنیادمسلمانانو غیرمسلمانانو یهودو او نصاراو دمشرق اومغرب هرطرف څخه به ټول خلق پرمکه راپرېوتل چی دا به بیا د دوی دپاره لوی زحمت جوړ سی . ددی حقیقت پیش نظر حضرت ابراهیم ﷺ په دعاکی دا الفاظ وفرمایل چی دځینو خلقو زړونه دی طرف ته مائله کي .

۶. وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ : ثمرات د(ثمرة) جمع ده چی معنی يې ده میوه . اوعادةً هغو میوو ته ویل کیږي کومې چی خوړل کیږي په دی اعتبار سره ددعاخلاصه دا سوه چی دی خلقو ته دخوراک دپاره هرقسم میوی ورکړي .

اوکله لفظ د (ثمرة) دنتیجي او پیداوار په معنی کی هم راځي کوم چی دخوراک دشیانوڅخه زیات عام وي دهرنفع مندشي نتیجي اوحاصل ته ثمره ویل کیږي . دمشینی اوصنعتي کارخانو ثمراتو ته د دوی پیداوار ویل کیږي . دملازمت او مزدوری ثمره هغه اجرت اوتنخواه ته ویل کیږي کوم چی ددی په نتیجه کی حاصل سی . په قرآن کریم کی په دی دعاکی د(ثمرات کل شیء) لفظ هم راغلی دی په دی کی دلفظ دشجر پرځای لفظ د(شيء) راوړل سوی دی چی ددی څخه دی طرف ته اشاره کیدای سی چی حضرت خلیل الله ﷺ ددی خلقو دپاره صرف دخوراک دمیوو دعاونه فرمایله . بلکه دهرشی دثمراتو اوحاصل سوی پیداوار دعايي وکړه چی په دی کی دټولي دنیامصنوعات اوهرقسم دنفع شیان ټول داخل دي . شاید ددی دعا دا اثر دی چی مکه مکرمه سره ددی چی نه څه زراعتي ملک دی نه تجارتي اوصنعتي لیکن دټولي دنیاشیان دمشرق اومغرب څخه راځي مکي مکرمي ته را رسیږي داسی چې ددنیا دلوی څخه لوی ښار ته هم غالباً نصیب نه دی .

۷ حضرت خليل الله ﷺ دخپل اولاد دپاره دا دعاونه کړه چې دمکې مخکه دکروندې قابله کې کنه نو هيڅ مشکله نه وه چې دمکې مخکه اونول عرونه سرسبز سوي وای . چې باغونه اوفصلونه په کې کيدل مگر خليل الله دخپل اولاد دپاره دا دکروندې مشغله خوښه نه کړه په دې وجه يې دعاوفرمايله چې دځينو خلقو زړونه د دوی طرف ته مائل کړې کوم چې دمشرق اومغرب او اطرافو دعالم څخه دلته راځي د دوی دا جمع کېدل به دټولې دنيا دپاره د رشد او هدايت او دمکې دخلقو دخوشحالۍ ذريعه جوړه سي . ددنيا د اطرافو شيان به دلته را رسيږي او دمکي خلقو ته به دمال حاصلولو ذريعي هم په لاس ورسي . الله ﷻ دا دعا قبوله کړه او تر ننه پورې دمکې خلقو بغير دکروندي او زراعت څخه دټولو ضرورتونو د ژوند څخه مالامال دي

۸ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُوْنَ کی يې اشاره وکړه چې د اولاد دپاره دمعاشي راحت او سکون دعا هم ددې دپاره وسوه چې دوی شکر گذاره جوړ سي او په دې هم اجر حاصل کی دغه ډول ددعا ابتداء دلمانځه دپابندي څخه وسوه او انتهايي بر شکر گذارۍ په مبنې کی دمعاشي راحت او سکون ذکر راغی په دې کی دا تعليم دی چې مسلمان ته داسی په کار دی چې دده عملونه او حالات اوخيالات او فکرونه ټول د آخرت دفلاح دپاره وي او ددنيا کار په قدر دضرورت وي

رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ وَمَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ : په دې آيت کی ددعا تکمله دالله ﷻ دعلم محيط حواله يې ورکړې ده اولفظ د(ربنا) يې د زارۍ اوعاجزي دپاره مکرر راوړی دی معنی دا ده چې ته زمونږ دهرحال څخه واقف او زمونږ د زړه او باطني خالاتو او ظاهري عرض او معروض هر څه څخه خبردار يې

دباطني کيفاتو څخه مراد هغه غم اوفکر دی کوم چې دشيدو ماشوم بچې او دده دمور په ډاګ ميدان باندی دپريښودو او د دوی دجدايي په وجه په فطري طور سره لاحق کيدی او دظاهري عرض اومعروض څخه دحضرت ابراهيم ﷺ دعا او دحضرت هاجري (رض) هغه کلمي مراد دي کومې چې دی دالله ﷻ دحکم خبري واوريدی او وې ويل . چې هرکله الله ﷻ تاته حکم کړی وي نوهغه زمونږ دپاره کافی دی هغه به مونږ ضائع هم نه کوو . د آيت په آخرکی دعلم الهی ددې وسعت زيات بيان دی چې زمونږ ظاهر اوباطن څه چې په ټوله مخکه او آسمان کی څه شي دالله ﷻ څخه پټ نسته .

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ: ددې آيت مضمون هم ددې دعا تکمله ده څکه چې دا دعا د آدابو څخه ده چې دالله ﷻ حمد اوثنا ورسره وسی حضرت ابراهيم ﷺ په خصوصيت سره دلته دالله ﷻ دهغه نعمت شکر ادا کړي چې په ډير زوړوالی کی الله ﷻ دده دعا قبوله کړه او صالح اولاد حضرت اسماعيل او حضرت اسحاق ﷺ يې ورکړل .

په دې حمد اوثنا کی دی طرف ته هم اشاره ده چې دا بچې کوم چې بی يار او مددگار مي په خالي ميدان کی پريښووی . ستاعطيه ده ، ته به د دوی حفاظت کوي په آخر کی دحمد اوثنا تکمله يې په ، اِنَّ رَبِّی لَسَمِيعُ الدُّعَآءِ : سره وکړه . يعنی بيشکه زما پروردگار ددعاګانو اوريدونکی او قبلونکی دی

ددې حمد اوثنا څخه وروسته بيايه دعاکی مشغول سو فرمايي ، رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا

وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ چې په دی کې دخپل ځان دپاره او دخپل اولاد دپاره په پرلمنځه دقائم اوسيدو دعاپې وکړه او په آخر کې يې بيا په طور د زاري غرض وکې چې ای زما پروردګاره زما دا دعا قبوله کړه

په آخرکې يوه جامعه دعاوفرمايله. رَبَّنَا اغْفِرْلِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ يعنی ای زما پروردګاره زما او زما دوالدينو او دټولو مومنانو مغفرت وکې په هغه ورځ کله چې به په مشحرکې دټول ژوند دعملونو حساب اخيستل کيږي.

په قرآن کې دموراوپلار دپاره بې هم دعاوکړه حال دادی چې دپلار يعنی د آذر کافر والی په قرآن کې ذکر دی کيدای سی چې دادعايې هغه وخت کړی وی کله چې حضرت ابراهيم عليه السلام دکافرانو دسفارش او د بخښني ددعاڅخه نه وومنع کړل سوی لکه بل ځای چې په قرآن کريم کې دی وَاغْفِرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ

(احکام او هدايتونه)

ذکر سوو آيتونو څخه ددعا آداب دا معلوم سول چې باربار دي په زاري او عاجزي سره کول کيږي او ددی سره دی دالله جل جلاله حمد او ثنا هم کول کيږي داسی دعا کولو دقبوليت اُميد ډير وي.

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ ۚ إِنَّمَا

او هرګز ګمان مه کوه چې الله ناخبره دی دهغه څخه چې کوی يې دا ظالمان دوی ته

يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ ﴿٤٢﴾ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي

خو مهلت ورکړی دی دهغه ورځی دپاره چې پاته به سی په دی کی سترګی ، منډی به وهی پورته کړی به يې وی

رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ ۖ وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ ﴿٤٣﴾ وَأَنذِرِ

سرونه خپل نه به واپس کيږي دوی ته سترګی د دوی او زړونه به د دوی الوتی وی او وبيره وه

النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا أَخِّرْنَا

خلق دهغه ورځی څخه چې راسی په دوی عذاب پس وبه وايی ظالمان ای ربه زمونږ مهلت راکړه

إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ نُّجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ ۗ أَوَلَمْ تَكُونُوا

مونږ ته ترلږی مودی پوری چې مونږ قبوله کړو ستابلنه او پيروی وکړو ستا درسولانو ، اياتاسی مخکې

أَقْسَمْتُم مِّن قَبْلُ مَا لَكُم مِّن زَوَالٍ ﴿٤٤﴾ وَسَكَنتُمْ فِي مَسَٰكِنِ

قسمونه خوړل ، چې نسته تاسی لره ددنيا څخه تلل ، اوبادوی تاسو په کلوکی

الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا

دهغو خلقو چې ظلم يې كړى وو په خپلو ځانونو او ښكاره ه سوى وو تاسو ته چې څه وكړل مونږ د دوى سره او

لَكُمُ الْاَمْثَالَ ﴿٤٥﴾ وَقَدْ مَكَرُوْا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللّٰهِ مَكْرُهُمْ وَاِنْ

ښودلې وې مونږ تاسو ته تولې قصې ، اودوى جوړكړى دى خپل چم او الله سره دى د دوى چم ، او نه دى

كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُوْلَ مِنْهُ الْجِبَالُ ﴿٤٦﴾ فَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ مُخْلِفَ وَعْدِهٖ

د دوى چل چې وښورى په دى سره غرونه ، اوخيال مه كوه چې الله به خلاف كړى خپله وعده

رُسُلَهٗ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ

دخپلو رسولانو سره بيشكه الله زبردست دى بدله اخيستونكى په كومه ورځ چې بدله كړل سى دامځكه په بله مځكه

وَالسَّمٰوٰتُ وَبَرَزُوْا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾ وَتَرَى الْمُجْرِمِيْنَ

اوبدل سى اسمانونه او خلق مخامخ ودريږي الله ﷻ يو زبردست ته ، اووبه وينې ته مجرمان

يَوْمَئِذٍ مُّقَرَّنِيْنَ فِى الْاَصْفَادِ ﴿٤٩﴾ سَرَابِيْلُهُمْ مِّنْ قَطِرَانٍ وَّتَغْشٰى

په دغه ورځ تړل سوى په زنځيرونو ، قميصونه د دوى به دګو ګورو وى او پټوى به

وُجُوْهَهُمُ النَّارُ ﴿٥٠﴾ لِيَجْزِىَ اللّٰهُ كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ

د دوى مخونه اور ، چې بدله وركړى الله ﷻ هريو نفس ته دده دګټى (يعنى عمل) بيشكه الله ډيرژر

الْحِسَابِ ﴿٥١﴾ هٰذَا بَلٰغٌ لِّلنَّاسِ وَلِيُنْذَرُوْا بِهٖ وَلِيَعْلَمُوْٓا اَنَّمَا هُوَ

حساب كوونكى دى ، دا خبر رسول دى خلقو ته او چې وبيريږي په دى سره او چې پوهه سى چې معبود

اِلٰهٌ وَّاحِدٌ وَّلِيَذَّكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿٥٢﴾

دغه يو دى اوچې سوچ وكړى دعقل خاوندان.

تفسير: او (اى مخاطبه) څه چې دا ظالمان (كافران) خلق كوي ددى څخه خداى ﷻ (د ژر عذاب نه وركولو پر بنا باندى) بى خبره مه ګڼه (څكه چې) دوى ته يې صرف ترهغه ورځې پورې مهلت وركړى دى

په کومه کې چې به ددې خلقو سترګي (دحیراني اوهیب څخه) خلاصي پاته سي (او دوی به دحساب دموقف طرف ته دطلب موافق) منډي وهونکي به وي (او) د دوی نظر به دوی ته بیرته نه سي راتلای (یعني داسې سیده سیده به ګوري چې سترګي به يې نه رپیږي) او د دوی زړونه به (دیر هیبت څخه) بالکل بدحواسه وي او (کله چې دغه ورځ راسی بیابه مهلت نه وي پس) ته دا خلق دهغه ورځي (دراتلو څخه وبیروه په کومه ورځ چې به پر دوی عذاب راځي بیا به دا ظالمان خلق وايي چې ای زموږ ربه دیوې لږې مودې پورې موږ ته (نور) مهلت راکړي (اودنیاته موږ بیاولیږي) موږ به (په دې موده کې) ستاخبره ټوله ومنو او دپیغمبرانو تابعداري به وکو (په جواب کې به ورته ار اشاد وسي چې آیا موږ تاسي ته په دنیا کې اوږد مهلت نه وو درکړی او) آیاتاسي (ددې اوږد مهلت په سبب) ددې څخه مخکې (په دنیاکې) قسمونه نه وه خوړلي چې تاسي ته (ددنیا څخه) ګرسره تلل نسته (یعني دقیامت څخه منکر واست او په دې به تاسي قسمونه خوړل لکه دا قول دالله ﷻ دی ، وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ . حال دا دی چې (د انکارڅخه د واپس کیدو اسباب ټول جمع وه چنانچې) تاسي دهغه (مخکې) خلقو د اوسیدو په ځایونوکي اوسیداست کومو چې (دقیامت څخه انکار اوکفر وکي) دخپلو ځانونو نقصان يې کړی وو اوتاسي ته (په پرلپسي خبرونو سره) دا هم معلومه سوې وه چې موږ د دوی سره څنګه معامله کړې وه (چې د دوی دکفر او انکار په وجه مو دوی ته سزاګاني ورکړې ددې څخه تاسي ته معلومیدای سوه چې انکار کول موجب دغضب دی نوتصدیق کول واجب دي او د دوی په ځایونوکي اوسیدل هر وخت د دوی ددې حالاتو یادولو سبب کیدای سو نو د انکار په هیڅ وخت کې ګنجائش نه وو) او (علاوه ددې واقعاتو د اوریدو څخه کوم چې دعبرت دپاره کافي وه) موږ (هم) تاسي ته مثالونه بیان کړل (یعني په آسماني کتابونوکې موږ هم دا واقعات دمثال په طور باندې بیان کړل چې که تاسي داسې وکې نو تاسي به هم دغسې مغضوب اومستحق دعذاب سي . نو د واقعاتو اول په خبر سره اوریدل بیا زموږ دطرف څخه ددغو بیانول بیا مثالونه بیا خبردارکول دا ټول اسباب مقتضی ددې وه چې تاسي دقیامت څخه انکار نه وی کړې) او (موږ چې کوم مخکې خلقو ته د دوی پرکفر او انکار سزاګاني ورکړې) دغو خلقو (دحق دین په خرابولوکې) خپل ډیرلوی لوی تدبیرونه کړی وو او د دوی (داټول) تدبیرونه دالله ﷻ په مخکې وو (دالله ﷻ دعلم څخه پټ نه سو پاته کیدای) او واقعي د دوی تدبیرونه داسې وه چې (دا عجیبه نه ده) چې په دې سره غرهم (دخپل ځان څخه) وښوري (مګر بیاهم حق غالب پاته سو او د دوی ټول تدبیرونه عبث او بې کاره سول او دوی هلاک کړل سول . ددې څخه هم معلومه سوه چې حق هغه دی کوم چې پیغمبر فرمایي او ددې څخه انکار موجب دغضب اوعذاب دی . هرکله چې په قیامت کې د دوی مغلوب کیدل معلوم سوه) پس (ای مخاطبه) الله ﷻ دخپلو رسولانو سره وعده خلافي کوونکی مه ګڼه (چنانچې دقیامت په ورځ ددې منکرینو دعذاب وعده وه نو دغه به پوره سي لکه چې لوړ يې ذکر وسو) بیشکه الله ﷻ لوی زبردست (او) پوره بدله اخیستونکی دی (چې هیڅوک يې دبدلې اخیستوڅخه نه سي منع کولای نوقدرت يې هم کامل دی بیادمشیت تعلق يې لوړ معلوم سو . بیا دوعدې خلاف کولو يې څه احتمال پاته سو . او دا بدله به په هغه ورځ وي) په کومه ورځ چې بله مځکه

بدله کړل سی ددی مځکي څخه علاوه او آسمان هم (نور بدل کړل سی ددی آسمانونو څخه علاوه ځکه چی په اولی شپیلي سره به ټوله مځکه او آسمانونه زیزه زیزه کړل سی بیا به دنوي سره مځکه او آسمانونه جوړ کړل سی) اوټول به دیو (او) زبردست الله ﷻ مخ ته پیش کړل سی (مراد ددی څخه دقیامت ورځ ده یعني په قیامت کی به بدله واخیستل سی) اوپه دی ورځ ای مخاطبه! ته به مجرمان (یعنی کافران) په زنځیرونو کی بند سوی ووینی (او) د دوی قمیصونه به د ګوګړو وي (یعنی ټول بدن به یې په ګوګړو کی پټ وي چی دی ته ژر اوپه تیزی سره اورلګیږي اوګوګړ دچیړ د درختي تیل وي لکه چی دلغاتو او دطب په کتابونوکی راغلي دي) او اور به د دوی دمخونو پرشاوخوا (هم) پیچل کیږي (دا هرڅه به ددی دپاره وي) چی الله ﷻ هر یو (مجرم) سړی ته دده دعمل سزا ورکړي (او که څه هم داسی مجرمان خو به ډیري وي مګر) یقیناً الله ﷻ (ته د دوی حساب اوکتاب څه ګران نه دی ځکه چی هغه) ډیر ژرحساب اخیستونکی دی (دټولوفیصله به شروع کړي او فوراً به یې ختمه کړي) دا (قرآن کریم) دخلقو دپاره احکام رسول دی (چی دتبلیغ کوونکي یعنی رسول تصدیق وکړي) او چی ددی په ذریعه سره (دعذاب) څخه وبیرول سی اوچی په دی خبره یقین وکړي چی هغه یو معبود بر حق دی او چی هوښیار خلق نصیحت حاصل کړي.

(معلومات او مسئلي)

په سورة ابراهیم کی د انبیاء علیهم السلام او د دوی دقومونو څه حالات اومعاملاتو تفصیل او دالله ﷻ دمخالفت کوونکو دبد انجام اوپه آخرکی دحضرت خلیل الله ابراهیم ﷺ ذکر وو چاچی بیت الله آباده کړه او دکوم د اولاد دپاره چی الله ﷻ دمکي مکرمي ښار آبادکي او ددی اوسیدونکوته هرقسم امن او امان اوپه غیرمعمولی طور باندی معاشي آساني ورکړي د دوی اولاد دبني اسماعیل دقرآن کریم اونبی کریم ﷺ اولنی مخاطب دی.

دسورة ابراهیم په دی آخري رکوع کی یې دخلاصی په توګه دی دمکي خلقوته دتیرو قومونو دحالاتو څخه دعبرت حاصلولو تلقین اوکه اوس هم نه پرسدکیږي نو دقیامت دهیبتناک عذابونوڅخه یې بیرولی دي.

په اولني آیت کی نبی کریم ﷺ اوهرمظلوم ته تسلی او دظالم دپاره سخت عذاب اخطار دی چی ظالمان او مجرمان خلق دي دالله ﷻ په دی مهلت ورکولوسره نه بی فکره کیږي او داسی دي نه ګني چی الله ﷻ د دوی دجرمونو څخه خبر نه دي. په دی وجه دجرمونو کولو باوجود دوی ښه آرام اوسي او څه عذاب او مصیبت پر دوی نه راځي بلکه دوی چی څه کوي ټول دالله ﷻ په نظر کی دي مګرهغه دخپل رحمت او حکمت په تقاضا سره دوی ته مهلت ورکوي.

لَاتَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلاً: یعنی مه ګڼه الله ﷻ ناخبره دا خطاب په ظاهره دهغه سړي دپاره دی چی دده غفلت او شیطان دی په دوکه کی اچولی وي اوکه مخاطب یې نبی کریم ﷺ وي نوهم مقصود ددی څخه دامت غافلانو ته اورول دي او خبرول یې دي ځکه چی دنبی کریم ﷺ څخه ددی امکان نسته چی دی معاذالله الله تعالی دحالاتو څخه بی خبره یا غافل وګني.

په دویم آیت کې یې وښودله چې پردې ظالمانو فوراً عذاب نه راتلل د دوی دپاره څه ښه نه دی ځکه چې ددی انجام دا دی چې دا خلق په ناڅاپه دقیامت او آخرت په عذاب کې ونیول سی مخ ته بیا دسورة تر ختمیدو پورې ددې آخرت دعذاب تفصیلات او دهیبتناکو واقعاتو بیان دی

لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ یعنی په هغه ورځ کله چې سترګې خلاصې پاته سی.

مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ یعنی دبیري اوحیرانتیاپه سبب به سرونه پورته اولوړکي بی اختیاربه غښتاوهي، لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ د دوی سترګي به نه رپیږي، وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ ددی زړونه به خالی او بدحواسه وي.

ددی حالاتو بیانولو څخه وروسته نبی کریم ﷺ ته خطاب دی چې ته خپل قوم ددغه ورځی دعذاب څخه وبیروه په کومه کی چې به ظالمان اومجرمان خلق مجبوره سی چیغي به وهي چې ای زمونږ ربه مونږ ته څه نور مهلت راکړه یعنی یا دنیاته دځو ورځو دپاره مونږ ولیږه چې مونږ ستا بلنه قبوله کو. او ستا د رسولانو تابعداري وکو. او ددی عذاب څخه نجات حاصل کي. دالله ﷻ دطرف څخه به د دوی درخواست دا جواب وي چې اوس تاسی داسی وایاست آیا تاسی ددی څخه مخکې دا قسمونه نه وه خوړلی چې زمونږ دی دولت اوشوکت ته زوال نسته. مونږ به همیشه په دنیاکی دغسې په عیش اوعشرت کی اوسیږو. او دبیرته ژوندي کیدو او آخرت څخه مُنکر وي.

وَسَكَنتُمْ فِي مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ الْأَمْثَالَ: ظاهره دا ده چې دا خطاب دعربو مشرکانو ته دی دکومو دپاره چې نبی کریم ﷺ ته حکم سوی دی، انذر الناس: یعنی وبیروه دا خلق، په دی خطاب کی یې دوی ته خبر ورکړی دی چې دتیرو قومونو حالات او انقلابات ستاسی دپاره غوره وعظونه دي. تعجب دی چې تاسی ددی څخه عبرت نه حاصلوي حال دا دی چې تاسی ددی هلاک سوو قومونو په کورنو کی اوسئ او په کي ګرځی راګرځی او تاسی ته څه حالات په لیدلو سره څه په متواترو خبرونو سره دا هم معلومه سوی ده چې الله ﷻ د دوی دنافرمانیو په وجه سره پر دوی څنګه سخت عذاب نازل کی او مونږ هم ستاسی پر لاره د راوستو دپاره ډیر مثالونه بیان کړل بیا هم تاسی په هوښ کی نه راځي.

وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِندَ اللَّهِ مَكْرُهُمْ وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ: یعنی دی خلقو دحق دین دخرابولو او دحق ددعوت ختمولو او مسلمانانو دآزارولو اوتکلیف رسولو دپاره ډیر زیات تدبیرونه وکړل اوالله ﷻ ته د دوی ټول ښکاره اوپټ تدبیرونه مخامخ موجود دي هغه دټولو څخه خبر دی او د دوی په ناکامه کولو باندی قادر دی که څه هم د دوی تدبیرونه داسی عظیم او سخت وه چې د دوی په مقابله باندی غرهم د خپل ځای څخه ښوریدای سو مګردالله ﷻ دقدرت کامله په مخکی داټول تدبیرونه خاوري اوناکامه سوه دکومو مخالفانه تدبیرونو چې په دی آیت کی ذکر سوی دي په دی کی دا احتمال هم دی چې ددی څخه مراد دتیرو هلاکو سوو قومونو تدبیرونه وي مثلاً نمرود فرعون قوم دعاد او ثمود وغیره او دا هم ممکنه ده چې په دی کی دموجوده مشرکانو دعربو حال بیان سوی دی چې د دوی دنبی کریم ﷺ په مقابله

کی دیر لوی اولیري رسیدونکي سازشونه او تدبیرونه وکړل مګر الله ﷻ دا ټول ناکامه کړل.

او اکثره مفسرینو په ، إِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ : کی لفظ د (اِن) حرف دنفي مقرر کړی دی او دا معنی یې کړی ده چی که څه هم دوی دیر تدبیرونه وکړل او چالونه یې وچلول لیکن د دوی تدبیرونو او چالونو سره دا ممکنه نه وه چی غر دځپل ځای څخه وښوري او دغر څخه مراد نبی کریم ﷺ او د دوی عزم او استقلال دی چی دکفارو یو چال هم پر دوی اثر ونه کي.

ددي څخه وروسته امت محمدی ﷺ ته د اورولو دپاره نبی کریم ﷺ ته یا هرمخاطب ته دا خبرداري ورکول کیږي ، فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ : یعنی څوک دی دا نه ګني چی الله ﷻ دخپلو رسولانو سره کومي وعدي دفتح نصرت اوکامیابي کړی دی هغه به ددی څخه خلاف وکړي.

بیشکه الله ﷻ زبردست اوبدله اخیستونکی دی هغه به خامخادخپلوپیغمبرانو ددښمنانوڅخه بدله واخلی او دپیغمبرانو سره یې چی کومي وعدي کړي دي هغه به پوره کړي.

ددي څخه وروسته په آیتونوکي بیادقیامت دهیبتناکو حالاتو او واقعاتو ذکر دی اراشاد فرمایي ، يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ : یعنی دقیامت ورځ به داسی وي چی په دی کی به موجوده مځکه هم بدله کړل سی او آسمان هم او ټول به دالله ﷻ واحد او قهار په مخ کی حاضر سی.

دمځکی او آسمان دبدلیدو دا معنی هم کیدای سی چی د دوی صفتونه اوشکل صورت بدل کړل سی لکه چی دقرآن کریم په نورو آیتونو او په روایتو دحدیثوکی دي چی ټوله مځکه به یوه همواره سطح جوړه کړل سی چی نه به په کي دیوکور پناه نه درخته وغیره ههه به څه غر او شله وي او نه غاري او ژوره.

قرآن کریم ددی حال ذکر داسی فرمایلي دي ، لاترى فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا : یعنی د آبادیو اوغرونو په وجه سره چی کوم نن صبا لاري اوسرکونه کاږه واږه تیریږي . یوځای لوړ وي . یوځای ژور دا صورت به پاته نه سی بلکه ټوله به یو هوار میدان سی.

اوتبدیلی دمځکی او آسمان دا معنی هم کیدای سی چی بالکل به ددی مځکی په بدله کی بله مځکه او ددی آسمان په بدله کی بل آسمان جوړ کړل سی . دحدیثونو په روایتونوکی چی ددي متعلق نقل دی.

په دی کی هم دځینو څخه صرف د صفتونو تبدیلی معلومیږي دځینو څخه د ذات تبدیلی.

دحدیثو امام بیهقي رحمه الله په صحیح سندسره دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه څخه ددی آیت په باره کی دا نقل کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلي دي چی دمحشر مځکه به بالکل نوي مځکه دسپینو زرو په شان سپینه وي او دا مځکه به داسی وي چی چابه څه ګناه نه وي پرکړي دچاناحقه وینه به نه وي پرتوی سوی ، دغه شان په مسند احمد اودتفسیر ابن جویر په حدیث کی دا مضمون په روایت دحضرت انس رضی الله عنه ذکر دی (مظهری)

په صحیحینو بخاري اومسلم کی دحضرت سهل بن سعد رضی الله عنه څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلي دي چی دقیامت په ورځ به خلق پر یوه داسی مځکه راپورته کړل سی چی داسی صفا اوسپینه به وي لکه دمیدي ډوډۍ، په دی کی به دهیڅ شي نخښه (کور، باغ، درخته، غر، غار وغیره) نه وي، دا مضمون

بيهقي دحضرت عبدالله ابن عباس ﷺ څخه ددی آيت په تفسيرکی نقل کړی دی ، اوحاکم په قوی سندسره دحضرت جابر ﷺ څخه نقل کړی دی چی نبی کريم ﷺ فرمايلي دي چی دقيامت په ورځ به دا مځکه داسی راکش کړل سی لکه څرمن چی راکشيږي او لوړي او ژوري کوت اوګونج به ورڅخه ووزي په دی وجه سره به دمځکی غارونه اوغرونه ټول برابر سی او يوه هواره سطح به ورڅخه جوړه سی، اودغه وخت به ټول اولاد د آدم ﷺ پردی مځکه جمع سی ددی رش اوګڼوالی په وجه سره به ديو انسان په حصه کی صرف دومره مځکه وي چی دی پرودريدل سی . بياپه محشرکی به دټولوڅخه اول زه را وبلل سم زه به درب العزت ﷻ په مخکی پرسجده پريوزم بيابه ماته دشفاعت اجازه را کړل سی نو زه به دټول مخلوق دپاره شفاعت کوم چی د دوی سره حساب کتاب ژر وسی .

ددي آخري روايت څخه خوپه ظاهره دا معلوميږي چی په مځکه کی به تبديل صرف دصفت وي . چی غار او غر او آبادي او درختي به په کي نه وي مګر ذات دمځکی به دا باقی وی او د اولنيوروايتونو څخه معلوميږي دمحشر مځکه به ددی مځکی څخه علاوه يوبل وي او دکومي تبديلي ذکر چی په دی آيت کی دی ددی څخه د ذات تبديلي مراد ده . په بيان القران کی حضرت حکيم الامت رحمه الله فرمايي چی په دی دواړو خبروکی څه تضاد نسته . کيدی سی چی د اولی شپيلي په وخت کی ددی موجوده مځکی صفتونه بدل کړل سی او بيا دحساب اوکتاب دپاره دوی دبلی مځکی طرف ته نقل کړل سی .

په تفسير مظهري کی دمسند عبد ابن حميد څخه دحضرت عکرمه ﷺ يوقول نقل کړل سوی دی چی دهغه څخه ددی تائيد کيږي . ددی دالفاظو ترجمه دا ده چی دا مځکه به راونغښتل سی او ددی په خوا کی به يوه بله مځکه وي چی پرهغه به خلق دحساب کتاب دپاره ودرول سی .

په صحيح مسلم کی په روايت دحضرت ثوبان ﷺ نقل دی چی نبی کريم ﷺ ته يو يهودي عالم راغی او دا سوال يې وکي چی هرکله دامځکه بدليږي نوانسان به کوم ځای وي ؟ ده صلی الله عليه وسلم ارشاد وفرمايي چی دپُل صراط په خوا کی په يوه تياره کی به وي .

ددی څخه هم دا معلوميږي چی دموجوده مځکي څخه به په ذريعه دپُل صراط بل طرف ته خلق منتقل کړل سی . او ابن جرير په خپل تفسيرکی د ډيرو صحابه وو رضی الله عنهم او تابعينو رحمهم الله دا اقوال نقل کړي دي چی دغه وخت به موجوده مځکه او ددی ټول دريابونه اور سی ګوا کی دا ټوله علاقه پر کومه چی اوس دنيا آباده ده وخت به دجهنم علاقه سی او حقيقت دحال الله ﷻ ته معلوم دی دبنده دپاره ددی څخه ماسوا بله چاره نسته .

زبان تازه کردن با قرار تو نينګيختن علت از کار تو

ژبه په اقرار باندی تازه کول په کار دي چی ستا هره وينا اوکار سم دی او ستا په کارونو کی چون او چرا نه دی کول په کار .

په آخري آيتونوکی دجهنميانو دا حال ښوول سوی دی چی مجرمان خلق په يو زنځيرکی وتړل سی يعنی دهر يو جُرم به جُدا جُدا جمع کړل سی يوځای به وتړل سی او دوی ته به دګوګرو جامي واغوستول سی کوموته چی تارکول وايي او دا يوه اور راکښوونکی ماده ده چی اور فوراً اخلي .

په آخري آيت کی ارشاد فرمايي چی دقيامت دا ټول حالات بيانول دخلقو دخبردارولو دپاره دی . ددې دپاره چی دوی اوس هم پوه سی چی دعبادت او فرمانبرداري قابل صرف يو ذات الله ﷻ دی او چی په دوی کی په کومو کی هوش او عقل وي هغوی دشرک څخه منع سی .

سورة ابراهيم ختم سو.

تفسير

معارف القرآن

په قندهاری پښتو کی

(تالیف)

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع رحمۃ اللہ علیہ

پښتو ترجمه کوونکې (ابو صدیق احمد .... مولوی نصیر احمد حقّانی)

تصحیح اوسمون... مولوی نصیر احمد (حقّانی) اومولوی آمین الله (حقّانی)

دکمپوز او ترجمې چارې .... الدین العلم کمپوزنگ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

پاره (۱۴)

خپرونکې

مکتبہ حنفیہ

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

کانسي روډ حاجي غيبي چوک کوئټه

چاپ ځای .... لاهور

فهرست تفسیر معارف القرآن

مضمون	مخ
(سورة الحجر)	۷
الر تلكَ آياتُ الكتَابِ الخ ۱ تا ۵	۷
معلومات اومسئلې	۸
وَقَالوا يا أيُّهَا الذي نُزِّلَ الخ ۶ تا ۹	۸
معلومات اومسئلې	۹
دمامون د درباره يوه واقعه	۹
دقرآن دحفاظت په وعده کې دحديث حفاظت هم شامل دی	۱۱
مطلق د رسول ﷺ احاديثو ته غيرمحفوظ ويونکي په حقيقت کې قرآن ته غير محفوظ وايي	۱۱
ولَقدْ أرسَلْنَا منْ قَبْلكَ الخ ۱۰ تا ۱۵	۱۲
ولَقدْ جَعلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا الخ ۱۶	۱۳
معلومات اومسئلې	۱۳
وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ الخ ۱۷ تا ۱۸	۱۳
شهاب ثاقب	۱۴
وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا الخ ۱۹ تا ۲۵	۱۶
دالله حکمت د ژوند په ضرورتونو کې مناسبت او موزون والی	۱۷
ټول مخلوق ته د اوبو رسولو او اوبه کولو عجيبه بي مثله الهی انتظام	۱۸
په نيکو کارونو کې د وراندې کيدو او په وروسته پاته کيدو کې د درجو فرق	۲۰
وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ الخ ۲۶ تا ۲۴	۲۱
د انسان په بدن کې روح پُوکل او دې دملائکو د مسجود جوړولو مختصر تحقيق	۲۳
د روح او نفس متعلق د حضرت قاضی ثناء الله رحمه الله تحقيق	۲۴
حکم دسجدې ملائکو ته سوی وو ابليس په کښې تبعاً شامل کړل سو	۲۵
دالله پر مخصوصو بندګانو دشيطان دتسلط کيدو معنی	۲۵
دجهنم اووه ۷ دروازې	۲۲
إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ الخ ۴۵ تا ۵۰	۲۲
معلومات اومسئلې	۲۷
وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ الخ ۴۵ تا ۵۰	۲۸
دنبی کريم ﷺ خاص اعزاز او اکرام	۳۲

په غیر الله قسم خوړل	۳۲
په کومو کلو چې عذاب نازل سو دهغوي څخه عبرت حاصلول په کار دي	۳۳
وَإِنْ كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الخ ۷۸ تا ۸۶	۳۳
قصه داصحاب ایکه او اصحاب حجر	۳۴
وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي الخ ۸۷ تا ۹۹	۳۵
سورة فاتحه دټول قرآن کریم متن او خلاصه ده	۳۸
په محشرکی به سوال دڅه شی کول کیږي	۳۸
په تبلیغ او ارشاد کی تدریج په قدر د طاقت	۳۸
د دښمنانو د زار څخه د زړه تنګیدو علاج	۳۹
(سورة النحل)	۳۹
أَتَى أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ الخ ۱ تا ۲	۳۹
معلومات اومسئلی	٤٠
خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ الخ ۳ تا ۸	۴۱
معلومات اومسئلی	۴۲
په قرآن کی دریل ، موټر اوهوایی جهاز ذکر	۴۳
وَعَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا الخ ۹	۴۴
معلومات اومسئلی	۴۵
هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ الخ ۱۰ تا ۱۶	۴۵
معلومات اومسئلی	۴۷
أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ الخ ۱۷ تا ۲۳	۴۹
معلومات اومسئلی	۵۱
وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَا أَنْزَلَ الخ ۲۴ تا ۲۹	۵۱
معلومات اومسئلی	۵۳
وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا الخ ۳۰ تا ۳۴	۵۴
وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ الخ ۳۵ تا ۴۰	۵۶
معلومات اومسئلی	۵۹
آیا په هندوستان پاکستان کی هم دالله ﷺ یو څوک رسول راغلی دی	۵۹
وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ الخ ۴۱ تا ۴۲	۵۹

تشریح اوتفسیر	۶۰
آیا هجرت په دنیا کی هم د ژوند د فراخي سبب جوړیږي	۶۰
دوطن پرېښودو اوهجرت مختلف قسمونه او حکمونه	۶۲
وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ الخ ۴۳ تا ۴۴	۶۴
معلومات اومسئلې	۶۵
دمجتهدینو امامانو تقلید پرغیرمجتهدینو واجب دی	۶۵
خبرداری	۶۸
په قرآن د وپوهیدو دپاره د رسول ﷺ احادیث ضروري دی دحدیثو څخه انکار په حقیقت کی دقرآن څخه انکار دی	۶۸
اَفَاَمِنَ الَّذِيْنَ مَكَرُو الخ ۴۵ تا ۴۷	۶۹
معلومات اومسئلې	۷۰
دقرآن دپوهي دپاره معمولي عربي داني پوره نه ده	۷۱
دعربی ادب ازده کولو دپاره دجاهلیت دشاعرانوکلام ویل جائز دی	۷۱
ددنیاعذاب هم یوقسم رحمت دی	۷۱
اَوَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَاخَلَقَ اللّٰهُ الخ ۴۸ تا ۵۷	۷۱
وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِالْاُنْثٰى الخ ۵۸ تا ۶۰	۷۴
معلومات اومسئلې	۷۴
وَلَوْ يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ الخ تا ۶۵	۷۵
وَاِنَّ لَكُمْ فِي الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً الخ ۶۶	۷۷
معلومات اومسئلې	۷۷
وَمِنْ ثَمَرٰتِ النَّخِيْلِ الخ ۶۷	۷۸
معلومات اومسئلې	۷۸
وَاَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ الخ ۶۸ تا ۶۹	۷۹
معلومات اومسئلې	۸۰
فِيْهِ شِفَاءٌ لِّلنَّاسِ ، تشریح	۸۲
فائدی	۸۳
وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفّٰكُمْ الخ ۷۰	۸۵
معلومات اومسئلې	۸۵

د، أَرذَلِ الْعُمُرِ ، تشریح	۸۶
وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلىٰ بَعْضٍ الخ ۷۱	۸۶
معلومات اومسئلې	۸۶
په معاش کې ددرجو اختلافات د انسانانو دپاره رحمت دی	۸۸
د دولت پریوځای دجمع کیدو خلاف قرآني حکمونه	۸۸
وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ الخ ۶۲ تا ۷۶	۹۰
معلومات اومسئلې	۹۳
وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ الخ ۷۷ تا ۸۳	۹۴
معلومات اومسئلې	۹۷
دکور جوړولو اصل مقصد د زړه او جسم سکون دی	۹۸
وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ الخ ۸۴ ال ۸۹	۹۹
معلومات اومسئلې	۱۰۱
إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ الخ ۹۰	۱۰۲
معلومات اومسئلې	۱۰۲
د دریو ۳ شیانو حکم او د دریو شیانو څخه منع	۱۰۳
د الاحسان ، تشریح	۱۰۴
وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ الخ ۹۱ تا ۹۶	۱۰۶
دعهد پوره کولو حکم او دعهد ماتولو بدوالی	۱۰۷
معلومات او مسئلې ،	۱۰۹
عهد ماتول حرام دی	۱۰۹
د دوکی ورکولو دپاره په قسم کی دایمان دلیری کیدو بیره ده	۱۱۰
رشوت اخیستل سخت حرام او دالله ﷻ سره عهد ماتول دي	۱۱۰
درشوت جامع تعریف	۱۱۰
ددنیا راحت ، تکلیف ، دوستی دښمنی ټول فنا کیدونکی دی	۱۱۱
مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ الخ ۹۷	۱۱۱
معلومات اومسئلې	۱۱۲
حیات طیبه څه شی دی ؟	۱۱۲
فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ الخ ۹۸ تا ۱۰۰	۱۱۲
دایتونو ترون	۱۱۳

لنډ تفسير	۱۱۲
معلومات او مسئلې	۱۱۴
په الله ﷻ باندې ایمان او توکل د شیطانی تسلط څخه د نجات لار ده	۱۱۵
وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَّكَانَ الخ ۱۰۱ تا ۱۰۵	۱۱۵
د آیتونو ترون	۱۱۶
په نبوت باندې د کفارو د شبهو جواب، سره د زورنې	۱۱۶
مَن كَفَرَ بِاللهِ مِن بَعْدِ الخ ۱۰۶ تا ۱۰۹	۱۱۷
معلومات او مسئلې	۱۱۹
د اکراه تعریف او د دې حد	۱۱۹
ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا الخ ۱۱۰ تا ۱۱۳	۱۲۱
فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللهُ الخ ۱۱۴ تا ۱۱۹	۱۲۲
په ذکر سوو محرماتو کې حصر اضافي دی حقیقي نه دی	۱۲۵
إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا الخ ۱۲۰ تا ۱۲۴	۱۲۶
د آیتونو ترون	۱۲۶
د نبي کریم ﷺ د پاره د ملت ابراهیمي تابعداري	۱۲۸
ادْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ الخ ۱۲۵ تا ۱۲۸	۱۲۸
معلومات او مسئلې	۱۳۰
د دعوت او تبلیغ اصول او مکمل نصاب	۱۳۰
د دعوت اصول او آداب	۱۳۱
د الله ﷻ طرف ته د دعوت پیغمبرانه اداب	۱۳۲
د رواجي بحث او مباحثو دیني او دنیوي ضررونه	۱۳۸
د حق دعوت کوونکي ته که ازار ورسول سي نو بدله اخیستل هم جائز دي مګر صبر کول غوره دي	۱۴۱
د ذکر سوو آیتونو شان نزول او د نبي کریم ﷺ او صحابه ؓ د طرف څخه حکم منل	۱۴۱

خوارلسمه پاره ختمه سوه

﴿سورة الحجر﴾

سُورَةُ الْحِجْرِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ آيَةً وَسِتُّ رُكُوعَاتٍ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

سورة حجر په مکه کې نازل سوې دی او په دې کې نه نوی (۹۹) ایتونه او شپږ (۶) رکوع گانی دی.

شروع کوم د الله ﷻ په نوم سره چې بې حده مهربانه نهایت رحم والا دی.

الٓرٰ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ وَقُرْاٰنٍ مُّبِيْنٍ ①

، دا ایتونه دی دکتاب او واضحه قرآن

رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْ كَانُوْا مُسْلِمِيْنَ ② ذَرْهُمْ يَأْكُلُوْا

څه وخت به ارزو وکی دا خلق کوم چې منکر دی څه به ښه وی که وی مسلمانان ، پریږده دوی چې خوری

وَيَتَمَتَّعُوْا وَيُلْهِهِمُ الْاَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُوْنَ ③ وَمَآ اَهْلَكْنَا

او نفع اخلی او په امید کی اوسی پس ائنده به پوه سی ، او مونږ نه دی هلاك کړی

مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَّعْلُوْمٌ ④ مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ

یو کلی دهغه وخت لیکلی سوی وو معلوم مقرر ، نه مخکی کیږي یوه ډله

اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَاْخِرُوْنَ ⑤

دخپل وخت مقرر څخه او نه وروسته کیدی سی.

لنډتفسير: آلرا (ددی معنی خو الله ﷻ ته معلومه ده) دا آیتونه دي دیو کامل کتاب او قرآن واضح (یعنی ددي دا دواړه صفتونه دي ، کامل کتاب کیدل هم او واضح قرآن کریم کیدل هم ، په دی کلمو سره دقرآن دحق کلام والی او واضح کولو څخه وروسته دهغو خلقو دحسرت او عذاب بیان دی کوم چې په قرآن ایمان نه راوري یایې په احکامو عمل نه کوي فرمایي ، ربمایود: یعنی هرکله چې په قیامت دحشر اونشر په میدان کی پر کافرانو قسم قسم عذاب وي نو) کافران خلق به بار بار آرزو وکي چې څه به ښه وای که دوی (یعنی مونږ په دنیا کي) مسلمانان وای (بار بار په دی وجه چې هرکله څه نوی سختي اومصیبت وینې نو په هر وار به پرخپل اسلام نه راوړو افسوس تازه کیږي) ته (په دنیاکی د دوی په کفرغم مه کوه او) دوی د دوی په حال پریږده چې دوی ښه خوراک کوي او خوندونه اخلي اوخیالي منصوبو دوی په غفلت کی غورځولي دي دوی ته به ډیر ژر (دمرگ سره) حقیقت معلوم سی (اوپه دنیا کی چې کومه دوی

ته دکفر اوبدعملي فوراً سزا نه ورکول کیږي ددې وجه دا ده چې الله ﷻ دسزا وخت مقرر کړی دی اوس لاهغه وخت نه دی راغلی) اوموږ چې څومره کلي (دکفر په وجه سره) هلاک کړي دي د دوی ټولو دپاره یو مقرر وخت لیکل سوی دی او (زموږ اصول دا دي چې) یو امت دخپل مقرر وخت څخه نه مخکې هلاک سوی دی او نه وروسته پاته سوی دي (بلکه پرمقرروخت هلاک سوی دي دغه شان کله چې د دوی وخت راسی نو دوی ته به هم سزاورکړل سی)

معلومات اومسئلې ذَرْهُمْ يَاكُلُوا الخ ، څخه معلومه سوه چې خوړل اوچښل مقصد اواصل مشغله جوړول او ددنیادعیش اوعشرت په سامان کې دمرګ څخه بې فکره کیدل اوږدې منصوبې جوړول دکفاروڅخه کیدای سی ، دکوموچې په آخرت او ددی په حساب اوکتاب اوجزا اوسزا باندې ایمان نسته مومن هم خوراک اوچښاک کوي او د ژوند دپاره په قدر دضرورت اسباب تیار وي او د راتلونکي کار او بار دپاره منصوبې هم جوړ وي مګرپه دې کارونو دمرګ او آخرت څخه غافله کیږي نه ، په دې وجه په هرکارکې دحرامو اوحلالو فکر کوي اوفضول منصوبه بندي خپله مشغله نه جوړوي ، نبی کریم ﷺ فرمایلي دي چې څلور شیان دبدبختي اوبدنصیبي نخښې دي دسترګو څخه اوښکي نه بهیدل (یعنی په خپلو ګناهونو اوغفلتونو نه پښیمانه کیدل اونه ژړل) او زړه سختیدل اوږده امیدونه او ددنیاحرص (قرطبي دمسند البزاز څخه په حواله د انس ﷺ) او د اوږدو امیدونو مطلب دا دی چې ددنیاپه محبت او حرص کې داسې سرګرمه سی چې دمرګ او آخرت څخه به بې فکرې سره اوږدې اوږدې منصوبې جوړوي قرطبي کومې منصوبې چې ددیني مقصدونو دپاره یادقوم اوملک دراتلونکو دپاره جوړول کیږي هغه په دې کې داخلې نه دي ځکه چې دغه هم د آخرت دفکر یو صورت دی .

او نبی کریم ﷺ فرمایلي دي چې ددې امت د اولې طبقې نجات به دکامل ایمان او ددنیاڅخه د زړه کولو په وجه سره وي او د آخري امت خلق به دبخل او اوږدو امیدونو په وجه سره هلاک وي .

اوحضرت ابودرداء ﷺ څخه نقل دی چې دی ددمشق دجامع مسجدپرمنبرباندې ودریدی اووې فرمایل ای ددمشق خلکو آیاتاسې دخپل یو همدرد اوخیر خواه ورور خبره اوریدای سی ؟ واورئ ! چې ستاسې څخه مخکې لوی لوی خلق تیر سوی دي کومو چې مال او اسباب ډیر جمع کړي اولوی لوی شاندار محلونه یې جوړ کړل او لویې اوږدې اوږدې منصوبې یې جوړې کړي نن هغه ټول هلاک سوی دي دهغوی کورونه دهغو قبرونه دي او دهغوی اوږده امیدونه ټول دوکه اوفریب ثابت سوه دعادیانو قوم تاسې ته نژدې وو کومو چې دخپلو سریو څخه او دهرقسم مال اواسباب او وسلو او آسونو څخه ملک ډک کړی وو نن څوک سته چې دهغوی میراث زما څخه په دوه درهمه اخیستو ته تیار سی .

حضرت حسن بصري ﷺ فرمایي چې کوم سړی په خپل ژوندکې اوږده امیدونه تړي دده عمل خامخا خرابیږي (قرطبي)

وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ۝ لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلَائِكَةِ

او خلق وایې ای هغه څوکه ! چې په تانازل سوی دی قرآن ته بیشکه دیوانه یې ولې نه راولې ته موږته ملائکې

إِن كُنتَ مِنَ الصَّٰدِقِينَ ۞ مَا نُنَزِّلُ الْمَلَٰئِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذًا

که ته رښتونی يې ، مونږ نه نازلوو ملائکې مګر دکار پوره کولو دپاره او دغه وخت به نه

مُّنظَرِينَ ۞

ورکول کيږي دوی ته مهلت

لنډتفسير: (په ، اِلاَّ بِالْحَقِّ ، کی دلفظ دحق څخه مرادفيصله دعذاب ده ځينو تفسيرليکونو ورڅخه قرآن يا رسالت مراد اخيستی دی په بيان القران کی يې اولی معنی ته ترجيح ورکړی ده دا معنی دحسن بصری رحمه الله څخه نقل ده).

دآيتونو تفسير دا دی: او دی کفارو (دمکي نبی کريم ﷺ ته) داسی وويل چی ای هغه څوک په کوم چی (دده ددعوی مطابق) قرآن نازل سوی دی ته (نعوذبالله) ليونی يی (اودنبوت غلطه دعوه کوي کنه نو) که ته (په دی دعوه کی) رښتينی يې نو مونږ ته ملائکي ولی نه راولی (کومی چی زمونږ په وړاندی ستا د رښتينوالي شاهدي وکړي ، لکه دا قول دالله ﷻ ، لولا انزل اليه ملک فيکون معن نذيرا: الله ﷻ جواب ورکوي چی) مونږ ملائکوته (په کومه طريقه چی دوی درخواست کوي) صرف دفيصلي دپاره نازلوو او (که داسی کيدای نو) دغه وخت به دوی ته مهلت هم نه ورکول کيدای (بلکه چی کله د دوی په راتلو يې هم ايمان نه راوړي لکه چی د دوی دحالاتو څخه دا يقيني ده نو فوراً به هلاک کيده لکه چی دسورة انعام د اولی رکوع په آخري آيتونو کی ددی وجه ذکر سوی ده)

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَٰفِظُونَ ۞

مونږ په خپله نازل کړی دی دا نصيحت او مونږ په خپله ددې حفاظت کوونکی يُو.

لنډتفسير: مونږ قرآن نازل کړی دی او (دا دعوی يې دليله نه ده بلکه دده معجزوالی پر دی باندی دليل دی او ددی ديوه اعجاز بيان خو په نورو سورتونوکی ذکر دي چی يو انسان دده ديو سورة مثل نه سی جوړولی ، دويم اعجاز يې دا دی چی) مونږ ددی (قرآن) حفاظت کوونکی (اونګهبان) يو (په دی کی څوک کموالی يازياتوب نه سی کولی ، لکه چی په نورو کتابونو کی کيدای سی دا داسی ښکاره او واضحه معجزه ده چی هرعام اوخاص په پوهيدای سی ، اوله معجزه چی دقران دفصاحت اوبلاغت اوجامعيت څوک مقابله نه سی کولی ، په دی خو صرف اهل علم پوهيدای سی ، مګر کموالی او زياتوالی نه په کي کيدل په دی خو يو آنْ جاهل هم پوهيدای سی)

(معلومات او مسئلې)

(دمامون د دربار يوه واقعه)

امام قرطبی رحمه الله دلته په سندمتصل سره يوه واقعه داميرالمومنين مامون د دربار نقل کړي ده ، چی

دمامون عادت وو چې کله کله به دده په دربار کې پر علمي مسئلو بحث مباحثي او مذاکرې کيدې چې په دې کې به هرعالم ته دراتلو اجازه وه ، په داسې يوه مذاکره کې يو يهودي هم راغی چې دصورت شکل اولباس وغيره په اعتبار سره هم يو ممتاز سړی معلوميدی بياچې خبري يې وکړې نوهغه هم فصيحي اوبليغي دعاقلانو خبرې وې هرکله چې مجلس ختم شو نو مامون دې را وغوښتی اوپوښتنه يې ورځخه وکړه چې ته اسرائيلي يې هغه اقرار وکې نومامون يې د امتحان اخيستو دپاره وويل چې که ته مسلمان سوې ، نو مونږ به ستا سره ډير ښه سلوک کوو .

ده جواب ورکې چې زه خپل اودخپل پلار اونيکه دين نه سم پريښووی خبره ختمه سوه ، دا سړی ولاړي بيايوکال وروسته دا سړی مسلمان سو راغی او دمذاکرې په مجلس کې يې داسلامي فقهي پرموضوع باندې بهترين تقرير اوغوره تحقيقات پيش کړل ، دمجلس ختميدو څخه وروسته مامون دی راوبلی ورته يې وويل چې ته هغه سړی يې کوم چې تيرکال راغلی وې ده جواب ورکې چې هو ! هم هغه يم مامون ورڅخه پوښتنه وکړه چې هغه وخت خو تا د اسلام قبلولو څخه انکار کړی وو بيا اوس دې دمسلمانيدو سبب څه وسو؟

ده وويل چې کله زه ددې ځای څخه بيرته ولاړم نو په موجوده مذهبونو مې دتحقيق کولو اراده وکړه ، زه يوخطاط اوخوشنويس سړی يم چې کتابونه وليکم نو په ډير ښه قيمت سره خرڅيږي ، ماد امتحان کولو دپاره دتورات درې نُسخې کتابت کړې ، چې په ډيرو ځايونوکې مې په کې دخپل طرف څخه کمی او زياتوب وکې او دا نسخې مې کنيس ته «ديهوديانو عبادت خانې ته» يوړې ، يهوديانو دغه ډيرې په مينه سره واخيستې ، بيامې دغه شان د انجيل درې نسخې دکمی اوزياتوب سره کتابت کړې ، دنصاراو عبادت خانې ته مې يوړې هلته هم نصاراوٌ په ډير قدر او عزت سره زما څخه دا نُسخې واخيستې بيا ما دا کار دقرآن سره وکې ددې مې هم درې نسخې ښائسته کتابت کړې چې په دې کې مې هم دخپل طرف څخه کمی او زياتوب کړی وو دا نُسخې چې مې کله دخرڅولو دپاره را ويستلې نوچاته چې به مې وروړې نو هغه به کتلې چې صحيح دی او که نه؟ هرکله چې ورته په کې کمی او زياتوب په نظر راغی نو ما ته يې واپس کړې .

ددې واقعې څخه ما ته دا سبق حاصل سو چې دا کتاب محفوظ دی ، اوالله ﷻ دده حفاظت کوونکی دی ، په وجه مسلمان سوم ، قاضي يحيی بن اکتم رحمه الله ددې واقعې راوي وايي چې اتفاقاً په دې کال زما دحج توفيق وسو اوهلته مې دسفيان بن عينيه رحمه الله سره ملاقات وسو نو داقصه مې هغه ته واوروله هغوي وفرمايل چې بيشکه داسې په کار ده ځکه چې ددې تصديق په قرآن کې موجود دی.

يحيی بن اکتم رحمه الله پوښتنه وکړه چې دقرآن په کوم يو آيت کې ؟ نو وې فرمايل چې قرآن کريم کوم ځای دتورات او انجيل ذکرکړی دی ، په دې کې خو فرمايي . بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ : يعنی يهودو او نصاراوٌ ته دکتاب الله تورات او انجيل دحفاظت ذمه واري سپارل سوې ده ، نو په دې وجه چې هرکله يهودو اونصاراوو دحفاظت فرض ادا نه کړل نو دا کتابونه مسخ محرف او ضائع سول په خلاف دقرآن کريم څخه چې ددې متعلق الله ﷻ فرمايي ، اِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ : يعنی مونږ ددې حفاظت کوونکي يو

نو په دې وجه چې ددې دحفاظت ذمه په خپله الله ﷻ اخیستې ده ، نو ددښمنانو د زرګونو کوششونو باوجود ددې په یوه نقطه اویو زبر او زیر کې فرق را نه وستل سو، نن درسالت دزماني څخه هم څه دپاسه څوارلس ۱۴ سوه کلونه تیرسوي دي ، په ټولو دیني او اسلامي کارونوکې دمسلمانانو دکوتاهیو او غفلت باوجود دقرآن کریم دحفظ کولوسلسله دټولي دنیاپه مشرق اومغرب کې دغه ډول قائمه ده ،په هره زمانه کې په کروړونو مسلمانان ځوانان بوډاګان هلکان او انجونۍ داسې موجود وي چې د دوی په سینوکې پوره قرآن کریم محفوظ وي دچا دیو لوی څخه لوی عالم هم مجال نسته چې یو حرف غلط ووایي نو دغه وخت به ډیري لوی او کوچنی دده غلطي ونیسي .

(دقرآن دحفاظت په وعده کې دحدیث حفاظت هم شامل دی)

ټول اهل علم پردې متفق دي چې قرآن نه صرف د الفاظو دقرآن نوم دی نه صرف دمعانیو دقرآن کریم بلکه د دواړو مجموعي ته قرآن ویل کیږي وجه دا ده چې دقرآن معاني اومضامین خوپه نوروکتابونو کې هم موجود دي اوپه اسلامي کتابونو کې خو په عام طور سره دقران مضامین وي مګر دی ته قرآن نه ویل کیږي ځکه چې الفاظ دقران نه وي دغه شان که یوسړی دقرآن الفاظ اوجملي را واخلي یوه مقاله یا رساله ورڅخه ولیکي نو دیٌ ته هم څوک قرآن نه سی ویلای که څه هم په دی کی یو الفاظ هم دقرآن څخه بهر نه وي ، ددی څخه معلومه سوه چې قرآن صرف دهغه مصحف رباني نوم دی دکومو الفاظو اومعنی چې یوځای محفوظ وي .

ددی څخه دا مسئله هم معلومه سوه چې په یوه ژبه اردو انګریزي وغیره کی په کومه صرف ترجمه دقرآن شائع کړی اوخلق ورته د اردو یا د انګریزي قرآن وایي دا هیڅکله جائز نه دی ځکه چی دغه قرآن نه دی اوکله چی دا معلومه سوه چی قرآن صرف دالفاظو دقرآن نوم نه دی بلکه معاني هم ددی یو جزء دی نو د حفاظت چی کومه ذمه داري په دی آیت کی الله ﷻ په خپله ذمه مقررکړی ده په دی کی لکه څنګه چی دالفاظو دقرآن دحفاظت وعده او ذمه واري ده دغه شان دقرآن دمعانیو اومضامینو دحفاظت اومعنوي تحریف څخه د دوی دمحفوظ کیدو هم ذمه واري الله ﷻ اخیستې ده .

او دا ظاهره ده چی معاني دقرآن هغه دی دکومو دتعلیم ورکولو دپاره چی، یې نبی کریم ﷺ رالیږل سوي دي ، لکه چی قرآن کریم فرمایلي دي ، لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ : یعنی ته په دی وجه لیږل سوی یې چی وښیې خلقوته مطلب دهغه کلام کوم چی د دوی دپاره نازل کړل سوی دی او دا معنی ددی آیت ده . يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ : اوپه دی وجه حضور ﷺ فرمایي ، اِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّمًا : یعنی زه معلم رالیږل سوی یم اوهرکله چی نبی کریم ﷺ دقرآن دمعانیو دبیان اوتعلیم دپاره رالیږل سوی دی نو دوی ﷺ چی امت ته د کومو خبرو او کارونو تعلیم ورکړی دی ، ددغو خبرو او کارونو ، نوم حدیث دی .

(مطلق د رسول ﷺ احادیثوته غیرمحفوظ ویونکي په حقیقت کي قرآن ته غیر محفوظ وایي)

کوم خلق چی نن صبادنیاپه دی مغالطه کی غورځول غواړي چی د احادیثوکومه ذخیره چی په مستندو کتابونو کی موجوده ده ، دغه په دی وجه د اعتبار قابله نه ده چی دغه دنبی کریم ﷺ دزماني څخه ډیره وروسته راغونډه کړل سوی ده .

اول خو د دوی دا ویناهم صحیح نه ده ځکه چی دحدیثو حفاظت اوکتابت په خپله درسالت په زمانه
کی شروع سوی وو ، وروسته ددی تکمیل وسو ، ددی څخه علاوه د رسول ﷺ احادیث په حقیقت کی
دقرآن تفسیر او معاني دي ددی حفاظت الله ﷻ په خپله ذمه اخیستی دی ، بیا دا څنګه کیدای سی
چی دقرآن صرف الفاظ محفوظ پاته سی اومعاني یې (یعنی احادیث درسول) ضائع سی .

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٠﴾ وَمَا يَأْتِيهِمْ

اوموږ لیږلی دي رسولان ستاڅخه په وړاندی فریقو کی اونه راځی دوی ته

مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿١١﴾ كَذَٰلِكَ نَسْلُكُهُ فِي

یو رسول مګر دوی ورپوری توقی کوی ، دارنګه کښینولی ده موږ دا

قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ ۖ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾

په زړونو دګناهګارانو کی ، یقین نه کوی په دی او دا یو رسم دی را روان دمخکنیو څخه

وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴿١٤﴾

اوکه موږ خلاص کړو دوی ته دروازه داسمان پس دوی په کی توله ورځ خیژی ،

لَقَالُوا إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ ﴿١٥﴾

نو هم به دا ووایی چی زموږ سترګی بندی کړل سوی دی ، داسی نه ده بلکه په موږ جادو سوی دی .

لغات: شِيَعْ ، دشیعه جمع ده چی معنی یې دیوسري پیروکار او مددګار هم راځي او داسی فرقي ته هم
شیعه ویل کیږي کوم چی پرخاصو عقیدو او نظریو اتفاق لري ، مراد دا دی چی موږ په هره فرقه او
ډله کی رسول لیږلی دی ، په دی کی دلفظ د(ال) په ځای (في شیع الاولین) وفرمایي اودی طرف ته هم
اشاره وکړه چی دهري ډلی رسول ددغه ډلی څخه لیږل سوي دی چی دخلقو په ده اعتماد کول آسان وي
اودی هم ددوی دخویونو اومزاجونو څخه خبر وي او د دوی د اصلاح دپاره مناسب انتظام جوړ کړل سی
لنډتفسیر: او(ای محمد ﷺ ته د دوی ستاپر درواغجن کولوغم مه کوه ځکه چی دا معامله د انبیاء
علیهم السلام سره همیشه کیدونکی را روانه ده چنانچي) موږ ستاسي څخه مخکي هم پیغمبر د
وړاندی خلقو په ډیرو ډلوکی لیږلی وه (او د دوی دا حالت وو چی) یو رسول دوی ته داسی نه دی
راغلی دکوم سره چی دوی مسخري نه دي کړي (کوم چی د درواغجن کولو ترټولو بېکاره قسم دی ، نو
لکه څنګه چی ددغو خلقو په زړو کی دا مسخري پیداسوی وي) دغه شان موږ دا مسخري ددی
مجرمانو (یعنی د مکي دکفارو) په زړونو کی اچوو (چی ددی په وجه سره) داخلق په قرآن ایمان نه را

وړي او دا دستور د مخکنیو څخه په مخه را روان دي (چې پیغمبران درواغجن کوي پس ته غمجن کیږه مه) او (د دوی د عناد خو دا حال دی چې دفرښتو د آسمان څخه راتلل خو پریږده ددی څخه زیات) که چیری (په خپله دوی آسمان ته ولیږل سی داسی چې) مونږ د دوی دپاره په آسمان کی یوه دروازه خلاصه کو بیا دوی د ورځي په وخت (چې په کي دخوب اوپریشاني وغیره څه شُبهه هم نه وي) په دی (دروازه) کی (آسمان ته) وخیژي بیا به هم داسی وایي چې زمونږ نظر بندي سوی ده (چې په دی سره مونږ خانونه آسمان ته ختونکي وینو او په واقع کی مونږ ختلي نه یو او په نظر بندی کی څه دداسی واقعي تخصیص نسته) بلکه په مونږ خلقو خو بالکل جادو سوی دی (که مونږ ته ددی څخه زیات هم څه معجزې وښودل سی هغه به هم واقع کی معجزه نه وي)

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَّزَيَّنّٰهَا لِلنّٰظِرِيْنَ ﴿۱۶﴾

او مونږ جوړ کړی دی په اسمان کی برجونه اوښائسته کړی دی مونږ دا دپاره دکتونکو.

لنډتفسیر: په تیرو آیتونوکی دمنکرانو دعناد او بغض ذکر وو، په دی آیتونوکی کوم چې مخته راځي دالله ﷻ دوجود یووالی علم او قدرت واضح دلیلونه د آسمان اومځکی او ددی دواړوپه مینځ کی د مخلوقاتو اومشاهدو سره بیان کړی دی چې که په دی کی یوه ذره غور هم وکړل سی نو دیو هوښیار د انکار مجال نه پاته کیږي ارشاد فرمایی.

اوبې شکه مونږ په آسمان کی غټ غټ ستوري پیدا کړل او دلیدونکو دپاره مونږ آسمان په (ستورو سره) ښائسته کي.

(معلومات او مسئلي)

بُرُوْجًا: دبُرج جمع ده کوم چې غټ محل او قلعي وغیره ته ویل کیږي دتفسیر دامامانو مجاهد رحمه الله قتاده رحمه الله ابو صالح رحمه الله وغیره دلته دبروج تفسیر په غټو ستورو سره کړی دی، او په دی آیت کی چې کوم ددی غټو ستورو په آسمان کی دپیداکولو ارشاد دی دلته د آسمان څخه مراد آسماني فضاء ده کومی ته چې دنن صباپه اصطلاح کی خلاء ویل کیږي او دلفظ دسماء په دواړو معانیو کی اطلاق عام او مشهور دی د آسمان وجود ته هم سماء ویل کیږي او د آسمان څخه ډیر لاندی چې کومه آسماني فضاء ده دی ته هم په قرآن کریم کی ځای پرځای لفظ دسماء ویل سوی دی، او دسیّارو اوستورو په آسمانونو کی دننه نه بلکه په آسماني فضاء کی دکیدلو مکمل تحقیق دقرآن کریم دآیتونو څخه دارنګه د زړو او نوو آسماني عملونو دتحقیق څخه چې انشاء الله تعالی دسورة فرقان دآیت تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا: په تفسیر کی به راسی.

وَحَفِظْنٰهَا مِنْ كُلِّ شَيْطٰنٍ رَّجِيْمٍ ﴿۱۷﴾ اِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَاَتْبَعَهٗ

او محفوظ کړی دی مونږ دا دهرشیطان مردود څخه، مګر هغه چې غلا وکړی داوریدو پس په ده پسی

شِهَابٌ مُّبِينٌ ﴿۱۸﴾

سی سکروټه بريښيدونکي .

تفسير: مونږ آسمان (دستورو په ذريعه) دهر شيطان مردود څخه محفوظ کړي دی (چې هلته د دوی رسيدل ونه سی) البته چې څه خبره (دملائکو څخه) په غلا وا وري منده کړي نو يوه روښانه شغله ورپسی سی (او ددی اثر سره دغه شيطان هلاک يا بدحواسه سی)

(معلومات اومسئلي _____ شهاب ثاقب)

ددی آيتونوڅخه يوه خو دا ثابته سوه چې دشيطانانو رسائي اسمانونو ته نه سی کيدای ، د ابليس لعين دحضرت آدم ﷺ دپيدائش په وخت کی په آسمانونوکی کيدل اوحضرت آدم او حوا عليهم السلام په دوکه کی اخته کول وغيره دا ټول دحضرت آدم ﷺ مخکی ته د راتلو څخه مخکی واقعات دي ، تردغه وخته پورې دپيريانو اوشيطانانو آسمانونو ته داخليدل منع نه وو، دحضرت آدم ﷺ دراکښته کيدو او دشيطان د ايستلو څخه وروسته دا داخليدل منع سول ، دسورة جن په آيتونو کی دا ذکر دی ، اَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ يَّسْتَمِعِ الْاٰنَ يَجِدْ لَهٗ شِهَابًا رَّصَدًا: ددې څخه دامعلوميږي چې دنبی کريم ﷺ دپيغمبرکيدو څخه تر وراندی پوری به شيطانانو دآسمانونو خبري دملائکو ديوبل سره دخبرو اتروڅخه اوريدلي ، ددې څخه دا نه لازميږي چې شيطانان به آسمانونو ته داخليدل او اوريدل به يې د، نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ: دالفاظو څخه دا مطلب هم اخيستل کيږي چې دغلو په شان په آسمان فضا کی کوم ځای چې ورځ وي هلته به پټ کښينستل اوخبرونه به يې اوريدل ، ددی الفاظو څخه په خپله هم داسی معلوميږي چې د نبی کريم ﷺ دپيغمبر کيدو څخه وړاندی دپيريانو او شيطانانو داخله آسمان ته منع وه ، مګر آسماني فضاته به رسيدل اوهلته به يې څه اوريدل دنبی کريم ﷺدپيغمبر کيدو څخه وروسته د وحي دحفاظت دا زيات انتظام وسو چې شيطانان ددی غلا څخه هم په ذريعه دشهاب ثاقب بندکړل سول ، پاته سو دا سوال چې دآسمانونو دننه دملائکو خبري اتري د آسمانونو څخه دباندی شيطانانو څنګه اوريدلي ؟ نو دا څه ناممکن شی نه دی ديره ممکنه ده چې داسمانونو وجود داوازو اوريدو څخه منع کوونکی نه وی اوداهم بعيده نه ده چې کله به ملائکي د آسمان د آسمانونو لاندی راتلي او ديو بل سره به يې خبري کولی نو دا به شيطانانو اوريدي او تښتيدل به په صحيح بخاري کی دحضرت عائشی صديقي ﷺ د حديث څخه ددی تائيد کيږي چې ملائکي دآسمان څخه لاندی کوم ځای چې ورځ وي څه وخت دلته راکښته کيږي او دآسماني خبرونو ديو بل سره ذکر کوي ، شيطانان به په دی آسماني فضا کی پټيدل او دغه خبرونه به يې اوريدل کوم چې دشهاب ثاقب په ذريعه بند کړل سول ددی پوره تفصيل به انشاء الله تعالی په سورة جنّ کی د ،وَاَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ الخ په تفسير کی به راسی
دويمه مسئله : په دی آيتونوکی دشهاب ثاقب ده دقرآن کريم د ارشاداتوڅخه معلوميږي چې دا شهاب دوحی دحفاظت دپاره دشيطانانو دويشتو دپاره پيداکيږي ، د دوی په ذريعه شيطانان دفع کول کيږي

چې دوی دملائکو خبرې وا نه اوري.
په دې کې يو قوي اشکال دا دی چې د آسمان په فضا کې د شهابونو وجود څه نوې شی نه دی دنبی کريم ﷺ دپيغمبر کيدو څخه مخکې هم د ستورو ماتيدل ليدل سوی دی او وروسته هم دا سلسله جاري ده، نو دا څنګه ويل کيږي چې شهاب ثاقب دشيطانانو ددفع کولو دپاره پيداکيږي کوم چې د زماني دنبوت خصوصيت دی ددی څخه خو په ظاهره دا خبره قوي کيږي کوم چې د فلاسفرانو خيال دی چې دشهاب ثاقب حقيقت دومره دی چې دلمر په ګرمي سره کوم بخارات د مځکې څخه پورته کيږي، په دې کې يو څه اور اخيستونکي مادی هم وي، پورته چې ولاړ سی او دوی ته د لمر يا بلې وجهې څخه زياته ګرمي ورسيږي نو دغه د اور بخرې سی او ليدونکو ته داسی ښکاري چې يو ستوری مات سو په دی وجه په محاوراتو کې يې ددی څخه دستوري په ماتيدو سره تعبير کړی دی په عربي ژبه کې هم ددی دپاره د انقضاض کوکب لفظ استعماليږي کوم چې ددی هم معنی دی.
جواب دا دی چې په دی دواړو خبرو کې څه ټکراو او اختلاف نسته چې دمځکې څخه پورته سوی بخارات د اور بخرې سی، دا هم ممکنه ده او دا هم څه ليري خبره نه ده چې ديو سياري يا ستوري څخه شغله ووزي او را ولويږي او داسی کيدل د عام عادت مطابق دهميشه څخه جاري وي مګر دنبی کريم ﷺ د راتلو څخه مخکې ددی شغلو څخه څه خاص کار نه سو اخيستل کيدای دنبی کريم ﷺ د راتلو څخه وروسته ددی شهابي شغلو څخه دا کار واخيستل سو چې کوم شيطانان دملائکو خبرې په غلا سره او ريدل غواړي دوی په دی شغلو سره ويشتل کيږي.
علامه آلوسی رحمه الله په روح المعاني کی دا توجيه بيان کړی ده او نقل کړی يې دی چې دحديثو د امام زهري رحمه الله څخه چاپوښتنه وکړه چې آيادنبی کريم ﷺ د راتلو څخه مخکې هم ستوري ماتيدل؟ وي فرمايل چې هوا نو پردې باندی ده دسورة جن ذکر سوی آيت دمعارضی دپاره پيش کړي نو وې فرمايل چې شهاب ثاقب خو مخکې هم وه مګر دنبی کريم ﷺ د راليږلو څخه وروسته چې کله پرشيطانانو سختي وکړل سوه نو د شهابونو څخه د شيطانانو ددفع کولو کار واخيستی.
دصحيح مسلم په يوحديث کې په روايت د ابن عباس رضی الله عنه په خپله دنبی کريم ﷺ دا ارشاد موجود دی چې ده ﷺ دصحابه ؤ رضی الله عنهم په يوه مجمع کې تشريف فرما ؤ چې ستوري مات سو حضور ﷺ د خلقو څخه پوښتنه وکړه چې په زمانه د جاهليت کې يعنی د اسلام څخه مخکې ددی ستوري ماتيدل به تاسی څه ګڼل؟ خلقو وويل چې مونږ به دا ګڼله چې په دنيا کې يوه لويه حادثه پيښدونکی ده يا به څوک لوی سړی مري يا به پيداکيږي دوی وفرمايل چې دا عبث خيال دی ددی د چا د مرګ يا ژوند سره هيڅ تعلق نسته دا شغلي خو دشيطانانو ددفع کولو دپاره ويشتل کيږي.
لنډه خبره دا ده چې دشهاب ثاقب چې فلاسفرانو څه ويلي دي هغه هم د قرآن څخه خلاف نه دی او دا هم څه ليري نه ده چې دا شغلي سيده په سيده د ځينو ستورو د ماتيدو څخه راغورځول کيږي دقرآن مقصد په دواړو صورتونو کې ثابت او واضح دی.

وَالْاَرْضَ مَدَدْنٰهَا وَاَلْقَيْنَا فِيْهَا رَوَاسِيَ
او مځکه مونږ خوره کړه او کېښودل مونږ په دې غرونه

وَاَنْۢبَتْنَا فِيْهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَّوْزُوْنٍ ﴿۱۹﴾ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيْهَا
او زرغون کې مونږ په دې کې هر شی په اندازه سره، او جوړ کې مونږ ستاسی د پاره په دې

مَعَايِشَ وَمَنْ لَّسْتُمْ لَهٗ بِرٰزِقِيْنَ ﴿۲۰﴾ وَاِنْ مِّنْ شَيْءٍ اِلَّا
کې د ژوند سامان او هغه شیان کو مو لره چې تاسی رزق نه ورکوی، او د هر شی

عِنْدَنَا خَزَآئِنُهٗ وَمَا نُنَزِّلُهٗۤ اِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُوْمٍ ﴿۲۱﴾ وَاَرْسَلْنَا الرِّيٰحَ
مونږ سره خزانې دی، او نازلوو مونږ په اندازه معلوم سره، او چلوو مونږ هواګانې

لَوَاقِحَ فَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَسْقَيْنٰكُمُوْهُ وَمَآ اَنْتُمْ لَهٗ
داوړ څخه ډکې بیا نازلې کړې مونږ داسمان څخه اوبه بیا مونږ تاسی ته وڅېښولې او تاسی سره نسته

بِخٰزِنِيْنَ ﴿۲۲﴾ وَاِنَّا لَنَحْنُ نُحْيٖ وَنُمِيْتُ وَنَحْنُ الْوٰرِثُوْنَ ﴿۲۳﴾ وَلَقَدْ
ددې خزانې، او مونږ یو ژوندی کونکی او مړه کوونکی او مونږ یو وروسته پاته کیدونکی او

عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِيْنَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَاْخِرِيْنَ ﴿۲۴﴾ وَاِنَّ
مونږ معلوم کړی دی وړاندې کیدونکی تاسی څخه او مونږ معلوم کړی دی وروسته پاته کیدونکی، او

رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ ؕ اِنَّهٗ حَكِيْمٌ عَلِيْمٌ ﴿۲۵﴾
ستا رب به دوی راجمع کړی، بیشکه هغه دی حکمتونو والا خبردار.

لنډتفسیر: او مونږ مځکه خوره کړه اوپردی (مځکه) مونږ دلته درانه غرونه وغورځول او په دې کې مونږ هر قسم (دضرورت حاصلات) په یو معلوم مقدار سره را وټوکوي او مونږ ستاسی دپاره په دې (مځکه) کې د ژوند سامان جوړ کړي (چې په دې کې د ژوند د ضرورت ټول شیان داخل دي کوم چې د خوړلو څښلو اغوستلو استعمالولو سره تعلق لري) او (دا د ژوند سامان او ضروریات یې صرف تاسی لره درته کړل بلکه) هغو لره مو هم ورکړل کومو لره چې تاسی رزق نه ورکوي (یعنی هغه ټول مخلوقات کوم چې

په ظاهرکې هم ستاسې دلاس څخه دخوړلو څښلو او ژوند تيرولو سامان نه پيداکوي ، ظاهر يې په دې وجه وويل چې دکور دساتلو ځاروي پسه ، بزه، غوا، خر، قچر، آس وغيره هم که څه هم دحقيقت په اعتبار سره خپل رزق او د ژوند ضرورتونه په حقيقت کې دالله دطرف څخه پيداکوي مګر په ظاهر کې د دوی دخوړلو څښلو او اوسيدو انتظام د انسانانو په لاسونو کې وي د دوی څخه علاوه دټولي دنيا د وچې او دريابونو حيوانان مرغي او درندګان داسې دي دکومو د ژوند په اسباب کې چې د انسان ارادي اوعمل هيڅ دخل او شائبه هم نه مونډل کيږي او دا حيوان دومره بې حده او بې شميره دي چې انسان نه دغه ټول پيژندی سی او نه يې شميرلای سی) اوڅومره شيان چې (د ژوند د ضرورتونو سره متعلق) دي زمونږ سره دټولو خزانې په خزانو (ډکې پرتي) دي او مونږ (دخپل خاص حکمت مطابق) دا (شی) په يو معلوم مقدار سره نازلوو اومونږ هواګانې ليږو کومې چې وريځې د اوبو څخه ډکوي بيا مونږ د آسمان څخه اوبه اوروو بيا دغه اوبه تاسې ته دڅښلو دپاره درکوو او تاسې ددې ذخيره کوونکي او ساتونکي نه وی (چې دراتلونکي بل باران پورې دغه ذخيره مو ا ستعمالولی) او مونږ يو چې ژوندی کوو او مړه کوو او(دټولو دمړه کيدوڅخه وروسته) مونږ به باقي پاته سو اومونږ پيژنو په تاسې کې وړاندي کيدونکی او مونږ پيژنو وروسته پاته کيدونکی او بيشکه ستا رب به دا ټوله (په قيامت کې) را جمع کړي (دا يې څکه وفرمايل چې پورته توحيد ثابتيږي په دې کې يې د توحيد څخه انکار کوونکو ته د سزا ورکولو طرف ته اشاره وکړه) بيشکه هغه حکمت والا دی (هر سړی ته به دده مناسب بدله ورکړي او) علم والا دی (د ټولو د عملونو څخه هغه پوره خبردار دی)

(معلومات اومسئلې)

(دالله حکمت د ژوند په ضرورتونو کې مناسبت او موزون والي)

د، مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَّوْزُونٍ : يو مطلب خو دغه دی کوم چې په ترجمه کې را اخيستل سوی دی چې دحکمت په تقاضا سره يې د هر يو توکيدونکی شي يو معلوم مقدار راوتوکوي ، چې که ددې څخه کم وي نو هم به په ژوند کې ګرانوالي پيداکيدای او که زيات وی نو هم به مشکلات وه د انسان ضرورت غنم او وريجي وغيره او د ښه څخه ښه اعلی قسم ميوې که دومره زياتي پيداسی چې د انسانانو او حيواناتو د خوړلو او څښلو څخه وروسته هم ديري باقي پاته کيږي نو ظاهره خبره ده چې وروستی کيږي به او ايښول به يې هم مشکل وي او دغورځولو دپاره به يې بيا ځای هم پاته نه سی.

ددې څخه معلومه سوه چې دالله ﷻ په قدرت کې خو دا هم وه چې پر کومو غلو او ميوو باندی د انسان ژوند ولاړ دی دا يې دومره زياتوب پيداکړي وی چې هر سړی ته هر ځای مفت رسيدی او په بې فکرۍ سره يې داستعمالولو څخه وروسته هم غتی غتی ذخيري پرتي وي ليکن دا به د انسان دپاره عذاب وو په دې وجه په يوخاص مقدار کې پيداکړی چې قدرت او قيمت يې هم باقي پاته وي او بې کاره هم پاته نه سی.

او د، مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَّوْزُونٍ : يو مطلب دا هم کيدای سی چې ټول توکيدونکی شيان الله ﷻ په يو خاص نسبت او موزونيت سره پيداکړي دي چې په دی سره په دی کې حُسن او دل کشی پيداکيږي دمختلفو

درختو تني ښاخونه پاڼي ګلونه او میوې په مختلف سائز اومختلف شکل مختلف رنګ اوخوندسره يې پيداکړل چې ددې مناسب او ښايسته منظر سره خو انسان فائده اخلي ، مګر ددې په تفصيلي حکمتونو پوهيدل دهيڅ انسان دوس خبره نه ده چې په دې پوهه سي.

(ټول مخلوق ته د اوبو رسولو او اوبه ګولو عجيبه بې مثله الهي انتظام)

د ، وَاَرْسَلْنَا الرِّيٰحَ : څخه تر، وَمَا اَنْتُمْ لَهٗ بِخٰزِنِيْنَ : پوری دقدرت الهی دهغه حکیمانه انتظام طرف ته اشاره ده دکوم په ذريعه چې په مخ دمځکې د اوسيدونکو ټولو انسانانو حيوانانو څريدونکو الوتونکو درندګانو دپاره دضرورت مطابق د اوبو رسولو يو داسې محکم نظام قائم کړی دی چې هره سړی ته هرځای په هرحال کې دخپل ضرورت مطابق دڅښلو لامبلو مينځلو مځکو او درختو د اوبه کولو دپاره اوبه بې دڅه قيمت څخه ورکول کيږي اوکوم چې په يو ځاه جوړولو يا پائپ لګولو باندې خرڅ راځي دغه دځان دپاره د اسانيو حاصلولو قيمت دی د اوبو د يوې قطرې قيمت هم څوک نه سی اداکولی او نه د چا څخه غوښتل کيږي.

په دې آيت کې اول خو ددې ذکر وسو چې څنګه قدرت الهی دسمندر اوبه ټولې مځکې ته د رسولو عجيبه او انا آشنا انتظام جوړکړی دی چې دسمندر څخه بخارات پيداکړي دکومو څخه چې دباران مواد (مون سون) پيداسی سربيره هواګانې پر وچلوې کومې چې دا بخارات په وريځ بدل کړي د اوبوڅخه ډکې دغرونو په ډول جهازونه څخه جوړ سی بيا د اوبو څخه ډک دا هوايي جهازونه ددنيا هر يو کونج ته کوم کوم ځای ته چې يې رسول غواړي ورسوي ، بيا دالله ﷻ دحکم تابع چې په کومه مځکه دڅومره اوبو غورځولو حکم وي ددې مطابق دا په خپله چليدونکې هوايي جهاز هلته هغو مره اوبه وُوروي.

دغه ډول دا د درياب اوبه ددنيا په هر کونج کې اوسيدونکو انسانانو اوحيوانانوپه خپل کورناست ورسيږي په دې نظام کې يو عجيبه او نا آشنا تبديلي د اوبو په خوند او نورو حالاتو کې پيداکړل سی څکه چې دسمندر اوبه الله ﷻ په خپل بالغ حکمت سره انتهايي ترخې او داسې مالګيني جوړې کړې دي چې په زرګونو ټنه مالګه ددې څخه را ايستل او استعمالول کيږي حکمت په دې کې دا دی چې دا عظيم الشانه علاقه د اوبو چې په کروړنو قسمه حيوانان په دې کې اوسيږي په دې کې مري او ورستيږي او دټولې دنيا ګنده اوبه دې ته رالويږي که چيرې دا اوبه خوږې وای نو په يوه ورځ کې به ورستې سوې وای او ددې بد بوې به دومره سخت وای چې د وچې د اوسيدونکو صحت او ژوند به مشکل سوی وای په دې وجه قدرت دا داسې تيزابې او ترخې جوړې کړې چې دټولې دنيا ګندګې دې ته ورسيږي نوختم او ايره سی غرض دا چې ددې حکمت پر بنا باندې دسمندر اوبه تروې بلکه ترخې جوړې سوې چې نه څښل کيږي اونه په دې سره تنده مري دقدرت نظام چې کومې اوبه دهوايي جهاز د وريځو په شکل کې تياری کړې دي ، دا يې يوازې دسمندرې اوبو خزانه جوړه نه کړه بلکه دبخاراتو به شکل کې دپورته کيدو څخه پر مځکه تر دريدو پورې يې په دې کې داسې تبديلي بغير دڅه ظاهري مشين څخه پيداکړی چې ددې اوبوڅخه يې مالګين خوند ليرې کړی او خوږې اوبه ورڅخه جوړې

سوی په سورة مرسلت کی یې دی طرف ته اشاره فرمایلي ده ﴿وَأَسْقَيْنَاكُمْ مَاءً فُرَاتًا﴾ په دی کی دلفظ دفرات معنی ده داسی خوږي اوبه په کومو چی تنده مری معنی دا ده چی د وریځو په قدرتي مشینونو سره دسمندر ترخي او تروي اوبه ستاسي دڅښلو دپاره خوږي جوړي کړي.

په سورة واقعه کی یې دا مضمون ارشاد فرمایلي دي، ﴿أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ ، أَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ ، لَوْنَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ﴾ : ایا وینې تاسی چی کومی اوبه تاسی څښئ آیا تاسی نازلی کړي دا د وریځي څخه اوکه مونږ یې نازلوو که مونږ وغواړو نو کړوبه دا ترخي بیا ولی احسان نه منی.

تردی ځای پورې خو یې دالله ﷻ دقدرت دا کرشمه سازي ولیده چی دسمندر اوبه یې په خوږو اوبو کی بدلي کړي اوټولي دنیا ته یې د وریځو په ذریعه په څنګه ښکلی انتظام سره ورسولي، چی دهري مځکی نه یوازي انسانانو ته بلکه هغو حیوانانو ته هم کوم چی د انسان د معلومتیا څخه بهر دی، پر کور ناست اوبه وریسدی، او بالکل مفت، بلکه په جبري طور سره رسیږي، لیکن د انسانانو او حیوانانو مسئله صرف په دومره خبره نه سی حل کیدای څکه چی اوبه د دوی داسی ضرورت دی دکومو احتیاج چی هره ورځ بلکه هر وخت دی په دی وجه د دوی دهری ورځی ضرورت پوره کولو یوه طریقه خو دا وه چی پر هرځای د کال د دولس میاشتي روازنه باران کیدای لیکن په دی صورت کی به د دوی د اوبو ضرورت خو پوره کیدای مګر په نورو ضرورتونو د ژوند کی به خومره خلل راتلی ددی اندازه تجربه کارته ښه لګیدی سی ټول کال روزانه باران به په صحت څومره اثر اچولی اوپر کار او بار نقل وحرکت کی به څومره بندیز راتلی.

دوهمه طریقه دا وه چی دټول کال په خاصو خاصو میاشتو کی دومره باران وسی چی اوبه یی دباقي میاشتو دپاره کافي سی مګر ددی دپاره به ضروري وه چی دهر سړي یوه کوټه مقرره کړی او ده ته وسپارل سی چی دی خپله کوټه او دخپلي برخې د اوبو په خپله حفاظت وکړي.

اندازه ولګوي چی که داسی کولی سوای نو هر سړی به دومره ټینکی او لوښی وغیره د کوم ځای څخه پیدا کولی چی د درو یا شپږو میاشتو اوبه په کښي جمع کړي اوکه په یو وجه یې داسی کولی هم سوای نو ظاهره ده چی څو ورځي وروسته به دغه اوبه وزستیدی او دڅښلو څه چی د استعمال به هم قابلي نه وای په دی وجه قدرت الهی ددی د باقي ساتلو او په وخت د ضرورت هرځای د ملاویدلو یو بل عجیبه او انا اشنا نظام جوړکړی چی کومي اوبه د باران په ذریعه وورول سی ددی څه برخه خو فوراً د درختو فصلونو او انسانانو حیوانانو د اوبه کولو په کار راسی څه په تالابونو او ډنډونو کی محفوظي سی او ددی لویه برخه د واورو په شکل دبحر منجمد په طور دغرونو پر سرونو باندی کښیښوول سی داسی ځای چی نه ورته ګرد او غبار رسیږي او نه څه بله ګندګي بیا که دغه د ویلي سوو اوبو په صورت کی وای نو دهوا په ذریعه به ورته دڅه ګرد او غبار یا بل خراب شی د رسیدو بیره وای د مرغیو او حیواناتو په دی کی د غورځیدو او مړ کیدو بیره به وای چی دا اوبه به په خرابیدی مګر قدرت د اوبو دا لویه خزانه بحر منجمد ﴿واوره﴾جوړه کړه او د غرونو پر سرونو یې

کښیښنول چې پر دغه ځای لړه لړه ویلې کیږي په رګونو کې ننوځي او بیا د چینو په صورت کې هرځای ته رسیږي او کوم ځای چې دا چینې هم نه وي نو هلته د مځکې په بیخ کې دا اوبه د انساني رګونو په شان دمځکې هرې حصې ته بهیږي او په ځاه کیندلو باندې را ښکاره کیږي .
لنډه دا ده چې د اوبو رسول دا قدرتي نظام په خپل ځان کې په زرګونو نعمتونه لري اول خو اوبه پیدا کول یو ډیر لوي نعمت دی بیا دوریځو په ذریعه دا د مځکې هرې حصې ته رسول دویم نعمت دی بیا دا دانسان د څښلو قابلې جوړول دریم نعمت دی ، بیا انسان ته ددی دڅښلو موقع ورکول څلورم نعمت دی، بیا دا اوبه دضرورت مطابق جمع او دمحفوظ ساتلو محکم نظام پنځم نعمت دی ، بیا انسان ته ددی څخه دڅښلو اوسیراب کیدو موقع ورکول شپږم نعمت دی ، ځکه چې د اوبو د وجود سره هم داسې آفتونه کیدای سی چې دهغه په وجه بنده پر څښلو قادر نه وي ، د قرآن کریم په آیت، فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ : کې دالله ﷻ ددې نعمتونو طرف ته اشاره او خبرداری سوی دی ، فتبارک الله احسن الخالقین .

﴿ په نیکو کارونو کې د وړاندې کیدو او په وروسته پاته کیدو کې د درجو فرق ﴾

وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ :په مستقدمین او مستاخرین کې څوتفسیرونه د امامانو اصحابو رضی الله عنهم او تابعیو رح څخه مختلف نقل دي (۱) مستقدمین هغه خلق چې تر اوسه پورې پیداسوی دي اومستاخرین هغه کوم چې لاتروسه نه دي پیداسوی (قتاده ؓ وعکرمه ؓ) (۲) دمستقدمین څخه مراد مره خلق دي او دمستاخرین څخه مراد هغه خلق کوم چې اوس ژوندي دي (ابن عباس ؓ او ضحاک ؓ) ، (۳) دمستقدمین څخه مراد د امت محمدي ﷺ مخکې حضرت دي او د مستاخرین څخه امت محمدیه ﷺ (مجاهد) ، (۴) دمستقدمین څخه مراد نیکان او فرمانبردار دي او د مستاخرین څخه ګناهګاران او غافلان دي (حسن ؓ او قتاده ؓ) ، (۵) مستقدمین هغه خلق دي کوم چې د لمانځه په صفونو یا دجهاد په صفونو او نورو نیکو کارونو کې مخکې کیدونکي دي ، اومستاخرین هغه دي کوم چې په دې شیانو کې په وروسته صفونو کې پاته کیدونکي او وخت اړوونکي دي دحسن بصري ؓ ، سعید بن مسیب ؓ قرطبي شعبي وغیره د تفسیر د امامانو دا تفسیر دی او دا ظاهره ده چې په حقیقت کې په دې اقوالو کې څه خاص اختلاف نسته ټول جمع کیدی سی، ځکه چې دالله ﷻ علم محیط پر دی ټولو اقسامو دمستقدمینو او مستاخرینو باندې حاوي دی .
قرطبي په خپل تفسیر کې فرمایي چې په دې آیت سره دلمانځه داول صف اوپه اول وخت کې دلمانځه ادا کولو فضیلت ثابتیږي لکه چې په حدیث کې دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دي چې که خلقوته معلومه وای چې په اذان ویلو اودلمانځه په اول صف کې ددرېدوڅومره لوي فضیلت دی نو ټولو خلقو به ددی کوشش کولای چې په اول صف کې ودریږي او د ټولو دپاره به ځای نه وای نو هسکه به یې کولای .
قرطبي ددی سره دحضرت کعب ؓ دا قول هم نقل کړی دی چې په دې امت کې څه داسې خلق هم دي چې کله دوی سجدې ته ځي نو څومره خلق چې په دوی پسې وروسته وي ، دټولو مغفرت کیږي په دې وجه حضرت کعب ؓ به په آخرې صف کې پاته کیدل خوښول چې شاید په وړاندې صفونو کې دالله ﷻ

یو بنده په دی شان سره وې نو دده په برکت سره به زما مغفرت وسی ، ختم سو کلام دده .
او ظاهره دا ده چی اصل غوره والی خوپه اول صف کی دی لکه چی دقرآن د آیت او دحدیثو د
وضاحتونو څخه ثابته سوه لیکن کوم سړی ته چی په یو وجه سره په اول صف کی ځای پیدا نه سی نو
ده ته هم یو قسم فضیلت دا حاصل سو چی شاید په وړاندی صفونو کی دیو نیک بنده په برکت دده هم
مغفرت وسی او د ذکر سوی آیت څخه لکه څنګه چی د لمونځ د اول صف فضیلت ثابت سو دغه شان
د جهاد د اول صف فضیلت ورڅخه هم ثابت سو.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٦﴾ وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ

او جوړ کی مونږ بنیادم دګړنګیدلی خمیره سوی ختی څخه ، او پیری جوړ کی مونږ ددی څخه مخکی

مِنْ نَّارِ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا

دتپ داور څخه ، او هرکله چی وویل ستا رب ملائکو ته زه جوړوم یو بشر

مِّنْ صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٨﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ

دګړنګیدلی خمیره سوی ختی څخه ، بیا کله برابر کړم دی اوپوکړم په ده کی

مِنْ رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٢٩﴾ فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿٣٠﴾

دخپل روح څخه نو پریوځی ده ته سجده کوونکی ، پس سجده وکړه دی ملائکو ټولو په جمع سره ،

إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ يَا إِبْلِيسُ

مګر ابلیس ونه منله چی سی دسجده کوونکو سره وفرمایل ای ابلیسه !

مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ لَمْ أَكُنْ لِأَسْجُدَ لِبَشَرٍ

څه وسوه تاله چی نه سوی دسجده کوونکو سره ؟ وې ویل زه هغه نه یم چی سجده وکړم یو بشر ته

خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٣٣﴾ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا

کوم چی تا جوړ کی دګړنګیدلی خمیره سوی ختی څخه ، وې فرمایل پس ووزه ددی

فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَىٰ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٣٥﴾ قَالَ

ځای څخه ته ترټل سوی یی ، او په تاباندی لعنت دی تر ورځی دانصاف پوری ، وې ویل

رَبِّ فَأَنْظِرْنِيْٓ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُوْنَ ﴿٣٦﴾ قَالَ فَاِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِيْنَ ﴿٣٧﴾

اى ربه ماته مهلت را كړه تر هغه ورځى پورى چى مړى ژوندى سى ، وې فرمايل پس تاته مهلت دركړل سو

اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُوْمِ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ بِمَآ اَغْوَيْتَنِيْ لَاُزَيِّنَنَّ

تر مقرر وخت دورځى پورى ، وې ويل اى ربه ! څنګه چى تا زه بې لارى كړم زه به هم دى

لَهُمْ فِي الْاَرْضِ وَلَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿٣٩﴾ اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ

تولو ته بهارونه ښيېم په مځكه كى او بې لارى كوم به دوى تول ، مګر كوم چى ستا

الْمُخْلَصِيْنَ ﴿٤٠﴾ قَالَ هٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيْمٌ ﴿٤١﴾ اِنَّ

مخلص بندګان دى ، وې وفرمايل دا لار ده ماته برابره كوم

عِبَادِيْ لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطٰنٌ اِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ

چى زما بندګان دى نسته ستا په هغوى باندى څه زور مګر كوم چى ستا تابعدارسى

الْغٰوِيْنَ ﴿٤٢﴾ وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿٤٣﴾ لَهَا سَبْعَةُ

دبې لارى سو څخه ، او دوږخ خاى دوعدى دى د دوى تولو ، دده اوو (٧)

اَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُوْمٌ ﴿٤٤﴾ ع

دروازى دي دهرى دروازى دپاره په دوى كى يوه فرقه ده تقسيم سوى .

لنډتفسير: او مونږ انسان (يعنى ددى نوع اولنى اصل آدم عليه السلام) د كړنګيدلي ختي څخه چې خميره سوى ده جوړ كړي (يعنى اول مو ختي ته بنه خميره كړه چې بوي يې ورڅخه روان سو بيا هغه وچه سوه داسى وچه چې وكړنګيده لكه د خاوري لوښي چې په ترينګئ ووهي هغه كړنګ وكړي، بيا ددى وچي ختي څخه د آدم عليه السلام تنه جوړه سوه چې دقدرت لويه نخښه ده) او پيرى (يعنى ددى نوع اصل د پيريانو پلار) تردى مخكى (يعنى تر حضرت آدم ﷺ مخكې) د اور څخه چې دغه (د پير نرم والي په وجه سره) يوه ګرمه هوا وه پيداكړى وو (مطلب دا دى چې چونكه په دى اور كى د دود اجزاء نه وو، په دى وجه دهوا په شان په نظر نه راتلى ، څكه چې دُ اور په نظر راتلل د درنو اجزاوو دخلط په وجه سره وي دا يې په بل آيت كى داسى فرمايلي دي ، وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَّارِجٍ مِّنْ نَّارٍ : اوهغه وخت

دیادولو قابل دی کله چی ستا رب ملائکو ته (ارشاد) وفرمایي چي زه یو بشر (یعنی دده تنه)
د کړنګیدلی ختي څخه پیداکوم چي د خمیره سوی خاوري څخه جوړیږي پیداکوونکی یم نو چي زه کله
دي (یعنی دده دجسم اندامونه) پوره جوړکړم او په ده کی دخپل (طرف څخه) روح واچوم نو تول دده په
وړاندي پر سجده پریوزئ نو (هرکله چي الله ﷻ دي جوړکړو نو) ټولو ملائکو په جمع (حضرت آدم ﷺ
ته) سجده وکړه مګر ابلیس چي ده دا خبره قبوله نه کړه چي دسجده کوونکو سره شامل سی (یعنی
سجده یې ونه کړه) الله ﷻ وفرمایل ای ابلیسه تا ته کوم کار باعث سو چي ته دسجده کوونکو څخه نه
سوی ، وې ویل چي زه داسی نه یم چي بشر ته سجده وکړم کوم چي تا د کړنګیدلي ختي څخه چي
دخمیره سوی خاوري څخه جوړ دی پیداکړي دی (یعنی دداسی حقیري او ذلیلي مادي څخه جوړ
سوی دی څکه چي زه د نوراني مادي د اور څخه پیداسوی یم نو سره د نوراني کیدو ظلماني ته څنګه
سجده وکړم) ارشاد ورته وسو نو (ښه دی بیا) د آسمان څخه ووزه څکه چي بیشکه ته (په دی حرکت
سره) مردود سوی اوبیشکه پر تا (زما) لعنت به تر قیامته پوری وي (لکه چي په بل آیت کی دی،
عَلَيْكَ لَعْنَتِيْ: یعنی تر قیامته پوری ته زما د رحمت څخه لیري سوی دتوبي توفیق به دی ونه سی او
مقبول او مرحوم به نه سی او ظاهره ده چي تر قیامته پوری څوک محل د رحمت نه وي ،نو بیا په
قیامت کی خو دمرحوم کیدو ګرسره احتمال نسته ، نو تر څه وخته پوری چي احتمال وو دهغه څخه خو
نفي وسوه او په دی سره دی دا شک نه کول کیږي چي په دی کی خو دمهلت غوښتلو څخه مخکي
دمهلت ورکولو وعده وسوه خبره دا ده چي مقصود تر قیامته پوری عمر ورکول نه دي چي دا شک
پروسي ، بلکه مطلب دا دی چي ددنیا په ژوند کی خو ته ملعون یی ، که څه هم دغه تر قیامته پوری
اوږدولی نه وي) وې ویل (چي دده څخه او دده د اولاد څخه ښه بدله واخلم) ارشاد ورته وسو (هرکله
چي ته مهلت غواړې) نو (څه) تا ته تر مقرر وخت تاریخه پوری مهلت درکړل سو وې ویل ای زما ربه !
په سبب ددی چي تازه (په حکم تکویني سره) ګمراه کړی یم زه قسم خورم چي زه به په دنیا کی د دوی
(یعنی د اولاد د آدم) په نظر کی ګناهونه ښائسته ښکاره کوم او دوی ټوله به ګمراه کرم بغیر ستا
دهغوبندګانو څخه کوم چي په دوی کی منتخب سوی دي (یعنی چي تا دوی زما د اثر څخه محفوظ
کړی دی) ارشاد وسو چي (البته) دا (منتخب کیدل چي طریقه یی نیک عملونه او کامل اطاعت دی)
یوه سیده لار ده کومه چي ما ته را رسیږي (یعنی چي پردی چلیږي نو ماته نژدي کیږي) واقعی زما پر
دی (ذکر سوو) بندګانو به ستا یوه ذره هم وس ونه چلیږي ، البته مګر کوم په ګمراه خلقو کی چي ستا
پر لار روان سی (نو څې دي) او (کوم خلق چي ستا پر لار روان سی) ددی ټولو ځای جهنم دی چي اووه
۷ دروازي یی دي پر هره دروازه (دتلو) دپاره ددی خلقو جلا جلا حصي دي (چي څیني به پر یوه دروازه
ننوزي او څیني په بله)

(معلومات او مسئلې)

(د انسان په بدن کي روح پوکل او دی دملائکو د مسجود جوړولو مختصر تحقیق)

روح یوجسم دی یاجوهر مجرد، په دی کی دعالمانو اوحکماؤ اختلاف دپخوا څخه را روان دی ، شیخ

عبدالرؤف المنادی المصري رحمه الله فرمايي چې په دې کې دحکماؤ اقوال زرو ۱۰۰۰ ته رسيدلی دي مگر ټول قياسونه او اندازي دي يوه ته يقيني نه سی ويل کيدای ، امام غزالي رحمه الله امام رازي رحمه الله او په عام طور سره د صوفيانو او فلاسفرانو قول دا دی چې دا جسم نه دی بلکه جوهر مجرد دی امام رازي رحمه الله په دې کی دوولس ۱۲ دليلونه پيش کړي دي .

مگر جمهور عالمان د امت روح يو لطيف جسم گڼي ، دنفخ معنی پُوکي کول دي که دجمهورو په قول د روح څخه لطيف جسم مراد سی نو پوکل يی ظاهره خبره ده اوکه جوهر مجرد ومنل سی نو د پوکلو معنی به دده دبدن سره تعلق پيداکول وي (بيان القرآن)

(د روح او نفس متعلق د حضرت قاضي ثناء الله رحمه الله تحقيق)

دلته اوږد بحث پريښودل کيږي او په يو خاص تحقيق باندې بسوالی کول کيږي کوم چې په تفسير مظهري کی قاضی ثناء الله پانی پتی رحمه الله ليکلی دی .

حضرت قاضی رحمه الله فرمايي چې د روح دوه ۲ قسمونه دي ۱ ، علوي او ۲ سفلي، روح علوي د مادې څخه مجرد دالله ﷻ يو مخلوق دی چې حقيقت موندل يې مشکل دی اهل کشف ته ددی اصلي مقام تر عرش لوړ ښکاره کول کيږي څکه چې دغه دعرش څخه زيات لطيف دی او روح علوي په کشف نظر سره لاندې باندې په پنځو درجو کی محسوس کيدای سی ، هغه پنځه دا دي قلب، روح، سر، خفي، اخفی، او دا ټول دعالمي امر دلطائفوڅخه دي د کوم طرف ته چې په قران کريم کی اشاره فرمايلي ده.

قُلِ الرُّوْحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّی .

او روح سفلی هغه لطيف بخار دی کوم چې د انسانی بدن دڅلورو عناصرو اور اوبو خاوري او هوا څخه پيدا کيږي ، او دی روح سفلی ته نفس ويل کيږي الله ﷻ دا روح سفلی کوم ته چې نفس ويل کيږي د ارواح علويه ذکر سوو آئنه جوړه کړي ده . لکه څنگه چې آئنه لمر ته مخامخ سی نودلمر د ډير ليري والی باوجود په دې کی دلمر عکس راځي او د رڼا په وجه دغه هم دلمر په شان ځليږي او د لمر گرم والی په دې کی هم راځي چې جامه سوزي، دغه ډول ارواح علويه که څه هم دځپل تجرد په وجه سره ډير لوړ او پورته او په ډير اوږد مسافت باندې دی ، مگر د دوی عکس ددې سفلی روحونو په آئنه کی راسی د ارواح علويه کيفيات او آثار په دې کی منتقل کيږي او دغه اثار کوم چې په نفسونو کی پيداکيږي د هر هر فرد دپاره ارواح جزئيه ويل کيږي .

بيا دا روح سفلی کوم ته چې نفس ويل کيږي دځپل دی کيفياتو او اثارو سره کوم چې يې د ارواحو علويه وو څخه حاصل کړی دی ددی تعلق په بدن انساني کی تر ټولو وړاندی مضغة قلبيه سره کيږي او ددی تعلق نوم حيات او ژوند دی د روح سفلی په تعلق سره تر ټولو اول د انسان په زړه کی ژوند او هغه ادراکات پيداکيږي ، کوم چې نفس د ارواح علويه څخه حاصل کړی وي دا روح سفلی د ټول بدن په رگونو کی چليږي ، کومو ته چې شرائن وايي او دغه شان دی دټول بدن هري برخی ته رسيږي د روح سفلی په انسان بدن کی چليدو ته يې نفخ روح ويلی دی، څکه چې دا په يو شی کی د پوکي کولو سره مشابه دی .

اوپه ذکر سوی آیت کی الله ﷻ د روح خانته نسبت کړی دی، مِنْ رُوْحِیْ : یې څکه فرمایلي دي چی په ټول مخلوقات کی د روح انساني اعلی او اشرف والی واضح سی، څکه چی دا بغیر د مادي څخه محض په امر الهی سره پیدا سوی دی دا رنګه په دی کی دتجلیات رحماني دقبلولو داسی استعداد دی کوم چی د انسان څخه علاوه دبل جاندار په روح کی نسته.

اودانسان په پیدائش کی که څه هم غالب عنصر د خاوري دی او په دی وجه یې په قرآن کریم کی د انسان دپیدائش د خاوري طرف ته نسبت کړی دی لیکن په حقیقت کی دلسو ۱۰ شیانو دی جمع کوونکی دی چی پنځه په کښې دعالم خلق څخه دي او پنځه د عالم امر دی ، دعالمی خلق څلور عناصر اوبه اور خاوره هوا او پنځم ددی څلورو څخه پیداکیدونکی لطیف بخار کوم ته چی روح سفلی یا نفس وایي او دعالم امر پنځه شیان هغه دي د کومو ذکر چی لوړ سوی دی یعنی قلب، روح، سر، خفی، اخفی.

ددی جامعیت په سبب انسان دخلافت الهی مستحق جوړ سو او دمعرفت دنور اودمحبت د اور ښکوونکی سو چی نتیجه یې بې کیفه دمعیت الهی حصول دي څکه چی دنبی کریمﷺ ارشاد دی، المرء مع من احب : یعنی هر انسان دهغه فرد سره وي د کوم سره چی دده محبت وي او په انسان کی د تجلیات الهی قابلیت او دمعیت الهی کومه درجه چی ده ته حاصله ده په دی وجه سره دحکمت الهی تقاضا دا سوه چی دی دملائکو مسجود جوړکړي ارشاد وسو، فَقَعُوا لَهٗ سٰجِدِیْنَ.

(حکم دسجدي ملائکو ته سوی وو ابلیس په کښې تبعاً شامل کړل سو)

په سورة اعراف کی ابلیس ته خطاب کوي ارشاد فرمایي (مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذْ اَمَرْتُكَ) ددی څخه معلومیږي چی دسجدي حکم دملائکو سره ابلیس ته هم سوی وو په دی وجه په دی سورة کی چی کوم آیت تاسې اوس ویلی دی په کوم سره چی په ظاهره ددې حکم دملائکو دپاره خاص معلومیږي ددی مطلب دا کیدای سی چی اصالة دا حکم ملائکو ته ورکړل سو، مګر ابلیس هم چونکه په ملائکو کی موجود وو، په دی وجه بتعاً هغه هم په دی حکم کی شامل وو ، څکه چی دحضرت آدم ﷺ دتعظیم او تکریم دپاره هرکله چی دالله تعالی بزرګ ترین مخلوق ملائکو ته حکم وسو نو د نور مخلوق تبعاً په دی حکم کی داخلیدل بالکل ظاهري وو، په دی وجه ابلیس په جواب کی دا ونه ویل چی ما ته خو د سره د سجدي حکم سوی نه دی نو د نه منلو جرم پر ما نه راځي او شاید د قرآن کریم په الفاظو (اَبٰی اَنْ یَّكُوْنَ مَعَ السّٰجِدِیْنَ) کی هم دی طرف ته اشاره وي چی د (ابی ان یسجد) پرځای یې (اَبٰی اَنْ یَّكُوْنَ مَعَ السّٰجِدِیْنَ) ذکر وفرمایل ، چی په دی سره دی طرف ته اشاره موندل کیږي چی اصل سجده کوونکی خوملائکي وي مګر په عقل سره لازمه وه چی ابلیس هم هرکله چی په دوی کی موجود وو نو په دي هم دملائکو سجده کوونکو سره شامل سوی وي په دی نه شاملیدو عتاب پر وسو.

(دالله پر مخصوصو بندګانو دشیطان دتسلط کیدو معنی)

دا اِنَّ عِبَادِیْ لَیْسَ لَكَ عَلَیْهِمْ سُلْطَانٌ څخه معلومه سوه چی الله پر خاصو او منتخبو بندګانو دشیطاني فریب اثر نه سی کیدای ، مګر په دی واقعه د آدم ﷺ کی دا هم ذکر دی چی پر ادم او حوا علیهم

السلام دده فریب وچلیدی دغه شان د صحابه کرامو ﷺ په باره کی دقرآن کریم ارشاد دی چی ﴿اِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا﴾ (آل عمران) ددی څخه معلومیږي چی پر اصحابو ﷺ هم دشیطان فریب پردی موقع وچلیدی په دی وجه په ذکر سوی آیت کی دالله پر خاصو بندګانو دشیطان د وس نه چلیدو مطلب دا دی چی د دوی پر زړونو او عقلونو دشیطان داسی واک نه سی راتلل چی دوی په خپله غلطي هیڅ وخت خبردار نه سی او په دی وجه ورته هیڅ وخت هم توبه نصیب نه سی یا یو داسی ګناه وکړي چی مغفرت یې ونه سی .

او ذکر سوی واقعات ددی منافي نه دی څکه چی حضرت آدم او حوا علیهم السلام توبه وکړه او دا توبه قبوله سوه دغه شان اصحابو حضراتو ﷺ هم توبه کړی وه او دشیطان په مکر سره چی په کومه ګناه کی د دوی ازمانښ وسو هغه معاف سوه .

(دجهنم اووه ۷ دروازي)

﴿لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ﴾ امام احمد رحمه الله ابن جریرطبري رحمه الله اوبیهقي رحمه الله په روایت دحضرت علي کرم الله وجهه لیکلی دی چی دجهنم اووه دروازي لاندی باندی داوو ۷ طبقوپه اعتبارسره دي او څیني حضرات دا دعامو دروازو په شان ګنې هره دروازه به دخاص قسم مجرمانو دپاره مخصوصه وي ، (قرطبي)

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٤٥﴾ ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِنِينَ ﴿٤٦﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِي

بیشکه پرهیزګاران په باغونو اوچینو کی دی ، ویل کیږي به دوی ته داخل سی دی ته په سلامتیا خاطرجمعی سره

صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿٤٧﴾ لَا يَمَسُّهُمْ

ویستل مونږ څه چی په سینو کی وو خفګان ورونه سول په تختونو ناست یوبل ته مخامخ ، وبه نه رسیږي دوی

فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ ﴿٤٨﴾ نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي

هلته څه تکلیف او نه به دوی دهغه ځای څخه ویستل سی ، خبر واوروه زما بندګانو ته چی زه

أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ﴿٥٠﴾

یم اصل بخښونکی مهربان ، او دا هم چی زما عذاب هغه عذاب درد ناک دی

لنډتفسیر: بیشکه د خدای څخه بیریدونکي (یعنی ایماندار) به په باغونو او چینو کی وي (برابره خبره ده که د اول څخه وي که ګناه یې نه وي یا معاف سوی وي او که د ګناه د سزا تیرولو څخه وروسته دوی ته به وویل سی چی) تاسی په دی (باغونو او چینو) کی په سلامتي او امن سره داخل سی (یعنی دا وخت هم د هر ناخوښه شی څخه سلامتي ده او آئنده هم د څه شی څخه بیره نسته) او (په دنیا کی به طبعي تقاضا سره) د دوی په زړونو کی چی کومه کینه وه مونږ هغه تول (د دوی د زړونو څخه جنت ته

د داخلیدو څخه وړاندې) لیرې کړو چې د وروڼو وروڼو په رنګ (په الفت او محبت سره) اوسیږي پر تختونو به یو بل ته مخامخ ناست وي هلته به دوی ته ذره هم تکلیف ونه رسیږي او نه به دوی ددغه ځای څخه ویستل سی (ای محمدﷺ) ته زما بندګانو ته خبر ورکړه چې زه لوی مغفرت او رحمت والا هم یم او (دارنګه) دا چې زما سزا (هم) دردناکه سزا ده (چې دوی خبر سی نو د ایمان او تقوی طرف ته به یې مینه او کفر او نافرماني څخه یې بیره پیدا سی)

(معلومات اومسئلي)

حضرت عبدالله بن عباس ﷺ فرمايي چې جنتیان کله جنت ته داخلیږي نو د ټولو څخه اول به د دوی په مخکې دوه چیني لوښي پیش کړل سی، په اول چیني کی به دوی اوبه وڅښي نو د دوی دټولو د زړونو څخه به هغه خفګان چې په دنیا کی ددوی په مینځ کی راغلی وو او په طبعي طور سره د هغه اثر تر اخره پورې موجود وو هغه ټول به ومینځل سی او د ټولو په زړونو کی به د یو بل سره الفت او محبت پیداسی، څکه چې په خپل مینځ کی خفګان هم یوتکلیف اوعذاب دی اوجنت دهرتکلیف څخه پاک دی.

اوپه صحیح حدیث کی چې داراغلي دي چې دکوم سړي په زړه کی دیوې ذرې برابرهم کینه دیومسلمان سره وي هغه به جنت ته نه ځي ددي څخه مرادهغه کینه اوبغض دی کوم چې دذُنیاوي غرض دپاره اوپه خپل قصداواختیارسره وي اوددی په وجه سره داسړی په دی پسي وي چې کله موقع پیداکړي اوخپل دښمن ته تکلیف اونقصان ورسوي طبعي دروندوالی کوم چې بشري خاصه اوغیر اختیاري دی هغه په دی کی داخل نه دی دغه ډول کوم چې پرشرعي بنیادباندی مبني وي دداسی بغض اودزړه د دروندوالي ذکر په دی آیت کی دی چې دجنتیانو د زړونو څخه به هر قسم د زړه تنګي او خفګان لیرل کړل سی.

ددی متعلق علی کریم الله وجهه فرمايي چې زما امید دی چې زما او دطلحه ﷺ او زبیر ﷺ عنه په زړونو کی چې کوم دیو بل څخه غبار دی جنت ته د داخلیدو په وخت کی به لیری کړل سی اشاره دهغواختلافاتوطرف ته ده کوم چې دده حضراتو اوحضرت علی کرم الله وجهه په مینځ کی پیښ سوی وه.

(لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ) په دی آیت کی دجنت دوه خصوصیات معلوم سول اول دا چې چاته به په کښې ستړي والی او کمزوري محسوسه نه سی په خلاف ددنیا څخه چې دلته دمحنت او مشقت په کارونو سره کمزوري او ستړي والی وي په خالص آرام او تفریح سره هم څه ناڅه وخت سړی ستړي کیږي او کمزوري محسوس برابره خبره ده که هر څومره خوندناک کار او شُغل وي.

دویمه خبره دا معلومه سوه چې کوم آرام او راحت او نعمتونه هلته چاته ورکړل سی بیا به دغه دائمي وي نه به دغه نعمتونه کله کمیږي او نه به ددغو څخه دا سړی ایستل کیږي په سورة ص کی ارشاد دی (إِنَّ هَٰذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِن نَّفَادٍ) یعنی دا زمونږ رزق دی کوم چې به هیڅکله ختم نه سی او په دی آیت کی فرمايي (وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ) یعنی دوی به هیڅکله ددی نعمتونو او راحتونو څخه نه ایستل کیږي به خلاف ددنیاوي معاملو څخه چې دلته که څوک چاته دلوی څخه لوی انعام او راحت هم ورکړي خو دا خطره ورسره هر وخت وي چې چا دا انعامات راکړي دي هغه که یو وخت ناراضه سی نو ددی ځای څخه به مې هغه وباسي یو دریم احتمال کوم چې دا وو چې نه به دجنت نعمتونه ختمیږي او نه ورڅخه

ځوک ایستل کیږي مگر دی به په خپله هلته همیشه پاته کیدو سترې سی او دباندی تلل به وغواړي
قرآن کریم دا احتمال هم په یوه جمله کی په دی الفاظو سره ختم کړی دی چی ﴿لا یبغون عنها حولا﴾
یعنی دا خلق به دهغه ځای ځخه د بیرته راتلو هیڅکله هم خواهش ونه کړي .

وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ إِبْرٰهِيمَ ﴿۵۱﴾ إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلٰمًا

او حال واوروه دوی ته دابراهیم عليه السلام دمیلمنو ، کله چی راغلل دده کورته او وې ویل سلام

قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ ﴿۵۲﴾ قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلٰمٍ

هغه وویل مونږ ستاسی ځخه بیره ده ، وې ویل بیریږی مه مونږ تا له زیری درکوو دیو هوښیار هلک

عَلِيمٍ ﴿۵۳﴾ قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلٰى أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمَ

وې ویل آیازیری راکوی ماته په داسی حال کی چی ورسیدی ماته زوړوالی ، پس دځه

تُبَشِّرُونَ ﴿۵۴﴾ قَالُوا بَشَّرْنٰكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقٰنِطِينَ ﴿۵۵﴾

زیری راکوی ، وې ویل مونږ تاته زیری درکوو په حقه سره ، پس ته مه کیږي دناامیدو ځخه

قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ ﴿۵۶﴾ قَالَ فَمَا

وې ویل اونه ناامیده کیږی درحمت درب خپل ځخه مگر ځوک چی گمراهان دی وې ویل بیا

خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿۵۷﴾ قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلٰى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ ﴿۵۸﴾

څه مهم دی ستاسو ای دالله رالیږل سوو ؟ وې ویل مونږ رالیږل سوی یو یو قوم گناهگار ته

إِلَّا آلَ لُوطٍ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۵۹﴾ إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَا

مگر دلوط کور والا ، مونږ به هغوی محفوظ کړو ټوله مگر یوه دهغه بی بی مقرر کړی ده مونږ

إِنَّهَا لَمِنَ الْغٰبِرِينَ ﴿۶۰﴾ فَلَمَّا جَاءَ آلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ ﴿۶۱﴾ قَالَ

هغه ده په پاته کیدونکو کی بیا چی کله ورسیدل دلوط کورته دغه لیږل سوی وې ویل

إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ ﴿۶۲﴾ قَالُوا بَلْ جِئْنٰكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿۶۳﴾

تاسی خلق یاست نا اشنا ، وې ویل داسی نه ده بلکه راوړی دی مونږ تاته هغه شی چی دوی په کی جگړه کوله

وَاٰتَيْنٰكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ۝۶۴ فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ

او مونږ راوړی ده تاته پخه خبره او مونږ رښتیا وایو پس بوزه خپل کوروالا په یوه حصه د

الَّيْلِ وَاتَّبِعْ اَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ وَّامْضُوْا حَيْثُ

شپه کی او ته ځه په دوی پسی وروسته او پشادي نه ګوري ستاسي څخه څوك او ځینی کوم ځای ته چی

تُؤْمَرُوْنَ ۝۶۵ وَقَضَيْنَآ اِلَيْهِ ذٰلِكَ الْاَمْرَ اَنَّ دَابِرَ هٰٓؤُلَآءِ مَقْطُوْعٌ

در ته حکم سوی دی ، او مقرر کړله مونږ ده ته دا خبره چی د دوی بیخ به پریکیږي

مُّصْبِحِيْنَ ۝۶۶ وَجَآءَ اَهْلُ الْمَدِيْنَةِ يَسْتَبْشِرُوْنَ ۝۶۷ قَالَ اِنَّ

په وخت دصبا کیدو کی ، او راغلل دښار خلق خوشحالی کوونکی لوط ﷺ وویل دا

هٰٓؤُلَآءِ ضَيْفِيْ فَلَا تَفْضَحُوْنِ ۝۶۸ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُوْنِ ۝۶۹

خلق زما میلمانه دی پس ما مه رسواکوی ، او وبیره وکی دالله څخه او ما مه شرمنده کوی

قَالُوْٓا اَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعٰلَمِيْنَ ۝۷۰ قَالَ هٰٓؤُلَآءِ بَنٰتِيْٓ اِنْ

وې ویل ایا مونږ ته نه یی منع کړی ددنیا دخلقو دحمایت څخه ، وې ویل دا حاضري دی زما لونی

كُنْتُمْ فٰعِلِيْنَ ۝۷۱ لَعَمْرُكَ اِنَّهُمْ لَفِيْ سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُوْنَ ۝۷۲ فَاَخَذَتْهُمُ

که تاسی څه کول غواړی ، قسم دی ستا په ځان چی دوی په خپله مستی کی بی هوښه دی ، پس ونیول دوی

الصَّيْحَةُ مُشْرِقِيْنَ ۝۷۳ فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ

چغې په وخت دلمر ختو کی ، بیا کی مونږ دغه کلی کښته پورته او ووروول مونږ په دوی باندی

حِجَارَةً مِّنْ سِجِّيْلٍ ۝۷۴ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِيْنَ ۝۷۵ وَاِنَّهَا

کانی دګړط بیشکه په دی کی نښانی دی دفکر کوونکو دپاره ، او دغه

لَبِسَبِيْلٍ مُّقِيْمٍ ﴿۷۶﴾ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۷۷﴾

کلی واقع دی په سیده لاره ، خامخا په دی کی نخښی دی دایماندارو دپاره

تفسیر: او (ای محمد ﷺ) ته دوی (خلقو) ته د ابراهیم (علیه السلام) دمیلمنو (دقصي) هم اطلاع ورکړه (دغه قصه هغه وخت واقع سوی وه) کله چی دغه (میلمانه کوم چی په واقع کی ملائکي وي او دانساني شکل کیدو په وجه حضرت ابراهیم (علیه السلام) دوی میلمانه وګڼل) دده یعنی دحضرت ابراهیم (علیه السلام) خوا ته راغلل بیا (د راتلو سره) دوی السلام علیکم وویل (حضرت ابراهیم (علیه السلام) دوی میلمانه وګڼل فوراً یې خوراک تیار کي دوی ته یې راوړی مګر چونکه هغه ملائکي وي دوی نه خوړه پس) ابراهیم (علیه السلام) په زړه کی وبیریدی چی دا خلق خوراک ولي نه خوري ځکه چی دوی په شکل د انسان ملائکي وي او ده انسانان وګڼل او د خوراک نه کولو څخه یې شک پیدا سو چی دا خلق نه مخالفین نه وي) وي ویل چی مونږ خو ستا څخه بیره کوو هغوي وویل چی تاسې بیره مه کوئ ځکه چی مونږ (ملائکي یو او دالله ﷻ دطرف څخه مو خوشخبري راوړی ده او) تاته د یو زوی خوشخبري درکوو کوم چی به لوي عالم وي (مطلب دا دی چی نبی به وي ځکه چی په انسانانو کی د ټولو څخه زیات علم انبیاؤ ته وي مراد ددی زوي څخه حضرت اسحق (علیه السلام) دی او په نورو آیتونو کی دحضرت اسحاق (علیه السلام) سره د حضرت یعقوب (علیه السلام) خوشخبري هم ذکر ده) ابراهیم (علیه السلام) وفرمایل چی آیا تاسې ما ته په داسی حالت کی (د زوي) خوشخبري راکوئ چی پر ما بوډا والی راغی نو (په داسی حالت کی ماته) دځه شی خوشخبري راکوئ (مطلب دا چی دا کار في نفسه عجیبه دی نه دا چی دقدرت څخه لیري دی) هغوي (ملائکو) وویل چی مونږ تاته د واقعي کار خوشخبري درکوو (یعنی زوي دی خامخا کیدونکی دی) نو ته نا امیده کیږه مه (یعنی خپل زوړوالی ته مه ګوره ځکه چی پر داسی عادتي اسبابو په نظر کولو سره دنا امیدئ وسوسي غالبي کیږي) ابراهیم (علیه السلام) وفرمایل چی د خپل رب د رحمت څخه به څوک ناامیده کیږي مګر ګمراه خلک (یعنی زه نبی یم د ګمراهانو په صف کی څنګه شاملیدی شم محض مقصود ددی کار عجیبه والی دی باقي دالله ﷻ وعده رښتیا او زما د امید څخه زیات پردی کامل یقین دی ددی څخه وروسته دنبوت په پوهه سره ده ته معلومه سوه چی ددی ملائکو د خوشخبري څخه علاوه د بل یو کار هم د راتلو وجه ده، په دی وجه) وي فرمایل چی (هرکله ما ته دا معلومه سوه چی ستاسې د راتلو مقصود یو بل دی) نو (دا وواياست چی) اوس ستاسې څه مهم دی ای ملائکو ! ملائکو وویل چی مونږ د یو مجرم قوم طرف ته (دوی ته د سزا ورکولو دپاره) رالیږل سوی یو (مراد قوم دلوط دی) مګر دلوط (علیه السلام) خاندان چی مونږ په دوی ټوله (دعذاب څخه) محفوظ کړو (یعنی دوی ته د محفوظ کیدو طریقه وښیو چی ددی مجرمانو څخه جلا سی) بغیر دهغه (یعنی حضرت لوط (علیه السلام)) د بي بي څخه چی ددی په نسبت مونږ تجویز جوړ کړی دی چی دا به خامخا په دی مجرم قوم کی پاته کیږي او د دوی سره به په عذاب کی اخته کیږي) بیا چی هرکله دغه ملائکي خاندان دلوط (علیه السلام) ته راغلی (نو چونکه په شکل د انسانانو وي په دی وجه) وي ویل چی تاسې خو ناآشنا خلق یاست (وګوری چی ددی

ښار خلک به ستاسې سره څه سلکو کوي ځکه چې دوی نااشنا خلق ډیر پریشانه کوي) هغوي وویل چې داسې نه ده (مونږ انسانان نه یو) بلکه مونږ (ملائکي یو) تا ته مونږ هغه شی راوړی دی (یعني عذاب) په کوم چې دی خلقو شک کوي او مونږ تاته یقیني کیدونکی شی (یعني عذاب) راوړی دی او مونږ (په دی خبر درکولو کې) بالکل رشتیني یو نو ته دشپې په یوه حصه کې خپل کور والا روان کړه (ددی ځای څخه) او ته د ټولو څخه وروسته ځه (چې څوک پاته نه سی یا بیرته ونه ګرځي او ستا د رُعت او هیبت په وجه سره څوک شاته ونه ګوري چې ددې څخه منع سوی ده) او په تاسې کې دی څوک شاته هم نه ګوري (یعنی ټول تلوار ځي) اوکوم ځای ته چې (دتللو)تاسې ته حکم سوی دی د هغه طرف ته ټول ځي (په تفسیر دُر منثور کې په حواله د سدي نقل کړی دی چې دغه ځای دهغه طرف دی ، دکوم طرف ته چې یې دی حضراتو ته د هجرت کولو حکم کړی وو) او مونږ (ددی ملائکو په واسطه سره) لوط (ﷺ) ته دا حکم ولیږی چې دسهار کیدو سره به بالکل د دوی ریښې پریکړل سی (یعنی بالکل به هلاک او برباد سی دملائکو دا خبري اتري د واقع کیدو په اعتبار سره ددی قصې څخه وروسته سوی دی د کومې ذکر چې اوس وړاندی راځي لیکن په ذکر کولو کې یې دا ځکه مخکې کې چې د قصې بیانولو څخه کومه خبره مقصود ده یعنی پر نا فرمانو عذاب او فرمانبردارو نجات او کامیابي هغه اول په اهتمام سره معلومه سي مخته قصه دا ده) او دښار خلقو (چې دا خبره واوریده چې د لوط ﷺ کره ښائسته هلکان راغلي دي) ښې خوشحالی یې کولی (پر خپل فاسد نیت او ناکاره ارادو سره دلوط ﷺکور ته راغلل) لوط ﷺ چې لا تر ا وسه دوی انسانان او خپل میلمانه ګڼل د دوی په فاسدو ارادو باندې پوه سو) وي فرمایل چې دا خلق زما میلمانه دي (ددوی په پریشانه کولو سره)ما (په عامو خلقو کې) مه رسوا کوئ (ځکه چې د میلمنو سپکوالی د کور به سپکوالی وي که ستاسې پردی مسافرو رحم نه راځي نو کم از کم زما خیال خو کړئ چې زه ستاسې د کلي اسیدونکی یم ددی څخه علاوه کومه اراده چې تاسې کوئ دغه د الله ﷻ دقهر او غضب سبب دی) تاسې د الله ﷻ څخه وبیرېږئ اوما(ددی میلمنو په نظر کې) شرموئ مه (چې میلمانه به داسې وګڼي چې دخپل کلي په خلقو کې هم دده څه عزت نشته) هغوي وویل (چې دا رسوائي زمونږ دطرف څخه نه ده تا په خپله پر خپلو لاسونو اخیستی ده چې دوی دي میلمانه کړي دي) آیا مونږ ته دټولي دنیا خلګو (د خپل ځان سره د میلمنو کولو) څخه (څو واره) منع کړي نه یې (نه به تا دوی میلمانه کول او نه به ددی رسوایي نوبت راتلی) لوط (ﷺ) وفرمایل چې (دا وواياست چې ددی عبث حرکت ضرورت څه دی دکوم په وجه چې مونږ ته دچا دمیلمه کولو هم اجازه نسته ، دشهوت د طبعي تقاضو پوره کولو دپاره)دا زما (ښایسته) لوڼي (کومي چې ستاسي په کورونو کی دي) موجودي دي که تاسې زما خبره منئ (نو په شریفانه طور سره د خپلو ښځو څخه خپل مطلب پوره کوئ مګر دوی د چا دا نه منل) ستا په روح قسم دی په خپل مستی کی بې هوښه وه نو دلمر ختلو سره دوی سخت آواز ونیول (دا ترجمه دمشرقین ده، ددی څخه مخکې چې کوم دمصبحین لفظ راغلی دی چې معنی یې د سحر کیدو سره ده ددی دواړو جمع کیدل په دی اعتبار سره ممکن دی چې د سهار کیدو سره یې شروع وسوه او تر اشراقه پورې یې خاتمه وسوه)بیا (ددی سخت

اواز څخه وروسته) مونږ ددې کليو (مځکه کښته پورته کړه) سربېره مخ مو يې لاندې کړې (اولاندې مخ مو يې سربېره کړو) او پردې خلقو مونږ د قرط کانو باران وکړو په دې واقعه کې ډېرې نخښې دي دعاقلانو دپاره (مثلاً يوه خو دا چې د بدکار نتيجه آخر بده وي که څه ورځې مهلت او وروسته والې ورکول سي نو په دې دوکه کيدل نه دي په کار دويم دا چې هميشه او باقي پاته کيدونکې راحت اوعزت صرف په الله ﷻ د ايمان راوړلو اودهغه پر حکم منلو باندې موقوف دی ، دريم دا چې دالله ﷻ قدرت پر انساني قدرت باندې دقياس کولو په فريب کې اخته کيدل نه دي په کار، دالله ﷻ د قدرت په قبضه کې هر څه دي هغه د ظاهري اسبابو څخه خلاف هم چې څه غواړي کولای يې سي وغيره)

(معلومات اومسئلي)

(دنبي کريمﷺ خاص اعزاز او اکرام)

قوله ، لعمرک، په روح المعاني کې يې دجمهورو تفسير ليکونکو دا قول نقل کړی دی چې د لعمرک مخطاب نبي کريمﷺ دی الله ﷻ د دوی په ژوند قسم خوړلی دی بيهقي په دلائل النبوة او ابو نعيم او ابن مردويه وغيره دحضرت عبدالله ابن عباس ؓ څخه روايت کړی دی چې الله ﷻ دغه ټول مخلوقات او کائنات کې چا ته دمحمد ﷺ څخه زياته مرتبه او عزت نه دی ورکړی دغه وجه ده چې الله ﷻ ديوپيغمبر يايوې ملائکې په ژوند باندې هيڅکله قسم نه دی خوړلی او په دې آيت کې يې دنبي کريم ﷺپه ژوند او عمر قسم خوړلی دی کوم چې د نبي کريم ﷺ انتهائي عزت او اکرام دی.

(په غير الله قسم خوړل)

ديو انسان دپاره جائز نه دي چې دالله ﷻ دنومونو اوصفتونو څخه علاوه په بل يو شی قسم وخوري ، ځکه چې قسم په هغه چا خوړل کيږي کوم چې د ټولو څخه زيات لوي وګڼل سی ، او دا خو ښکاره خبره ده چې دټولو څخه زيات لوي صرف الله ﷻ کيدای سی .

په يو حديث کې دی چې نبي کريمﷺ فرمايلي دي په خپلو پلرونو او بتانو قسم مه خورئ او دالله ﷻ څخه ما سوا په بل چا قسم مه خورئ ، او په الله ﷻ قسم هم صرف په هغه وخت کې خورئ کله چې تاسي په خپله خبره کې رښتيني ياست (روايت يې کړی دی ابو داود نسائي د ابو هريره ؓ څخه)

اوپه صحيحنو کې دی چې يو وار نبي کريم ﷺ حضرت عمر بن خطاب ؓ وليدی چې په خپل پلار يې قسم خوري نو نبي کريم ﷺ ورته آواز وکې او وې فرمايل چې خبردار الله ﷻ په پلرونو دقسم خوړلو څخه منع فرمايلې ده که څوک قسم خوري نو دالله ﷻ په نوم دې خوري کنه نوچُپ دې اوسي (قرطبي وغيره)

ليکن دا حکم دعامو مخلوقاتو دپاره دی ، الله ﷻ په خپله په خپلو مخلوقاتو کې په مختلفو شيانو قسمونه خوري دا دهغه دپاره مخصوص دی ، چې مقصد يې په څه خاص اعتبار سره ددغه شي شرافت اودلوی فائدې بيا نول وي اوعامو خلقو لره دغيره دقسم خوړو څخه دمنع کولو چې کوم سبب دی ، هغه دلته موجود نه دی ځکه چې دالله ﷻ په کلام کې ددې هيڅ امکان نسته چې هغه خپل يو مخلوق لره دټولو څخه لوی اوغوره وګڼي ، ځکه چې مطلق لوئي خوصرف دالله ﷻ دذات سره مخصوص ده.

(په کومو کلو چې عذاب نازل سو دهغوي څخه عبرت حاصلول په کار دي)

﴿اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِيْنَ وَاِنَّهَا لَبِسَبِيْلٍ مُّقِيْمٍ﴾ په دې کې الله ﷻ د دغو کلو محل وقوع بيان کړی کوم چې د عربو څخه شام ته دتلو پرلاره باندې دي او ددې سره ارشاد فرمايي چې په دې کې دهوښيارانو دپاره دالله ﷻ دکامل قدرت لويې نخښې دي.

په يوبل آيت کې ددې متعلق ارشادسوی دی ، ﴿لَمْ تُسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ اِلَّا قَلِيْلًا﴾ يعني دغه کلی دالله ﷻ د عذاب په ذريعه دورانيدوڅخه وروسته بيابيرته ابادنه سول بغير دڅو کلو څخه ، ددې تولو څخه معلومه سوه چې الله تعالی دا کلي او ددې مکانونه دراتلونکو نسلونو دپاره دعبرت سامان جوړ کړی دی.

دغه وجه ده چې نبی کريم ﷺ به چې کله په دې مقاماتوباندې تيريدی نوپه ده ﷺ به دالله ﷻ دهيبت يو خاص حال ووچې سر مبارک به يې کښته سو اوده ﷺ به خپله سپرلي په دې ځايونوکی تيزه کړه او د ژر تيريدوکوشش به يې کوئ دنبی کريم ﷺ دې عمل داسنت قائم کړل چې په کومو ځايونو دالله ﷻ عذاب راغلی دی هغه دتماشو ځای جوړول ډيره سخت دلی ده ، بلکه ددې څخه د عبرت حاصلولو طريقه دا ده چې هلته په رسيدو سره دالله ﷻ کامل قدرت ځانته حاضرکړي اودهغه دعذاب بيره پر غالبه سی.

دحضرت لوط ﷺ کلی کوم چې کښته پورته سوی دی د قرآن کريم د ارشاد مطابق دعربو څخه شام ته د تلو پر لاره باندې د اردن په علاقه کی نن هم دا مقام دسطح سمندر څخه کافي ژور ديو عظيمي صحرا په صورت کی موجود دی ددې پر يوه ډيره لويه قبه باندې يو خاص قسم اوبه د درياب په صورت کی ولاړې وي په دې اوبو کی يو ماهي چنګښه وغيره حيوان ژوندی نه سی پاته کيدای ، په دې وجه دی درياب ته بحرميت يا بحر لوط وايي او په تحقيق سره معلومه سوه چې په حقيقت کې په دې کی د اوبو اجزاء ډير کم دي او دتيلو دقسم اجزاء ډير زيات دي په دې وجه په دې کی دريابي حيوان ژوندی نه سی پاته کيدی.

نن صبادااثارقديمه محمکې څه داوسيدوعمارتونه هوټلونه وغيره هم جوړکړي دي اودآخرت څخه غافله ماده پرستو طبيعتونونن صبادا دسيل يوځای جوړکړی دی خلق دتماشو په طور سره ددې ليدو ته ځي قرآن کريم پردې غفلت شعاري د خبرداروډو دپاره په آخر کی فرمايي ﴿اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّلْمُؤْمِنِيْنَ﴾ يعنی په حقيقت کی خو دا واقعات او مقامات دهر يو پوهه لرونکي دپاره دعبرت دي ليکن ددې عبرت څخه فائده اخيستونکي مومنان دي نورخلق دې ځايونوته دتماشې په حيثيت سره ګوري اوځي ورڅخه

﴿وَاِنْ كَانَ اَصْحٰبُ الْاَيْكَةِ لَظٰلِمِيْنَ ۝٧٨ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ ۘ وَاِنَّهُمَا﴾

او په تحقيق سره دبنو اوسيدونکي وه ګناهکار پس مونږ بدله واخيسته د دوی څخه او دا دواړه

﴿لَبِاِمَامٍ مُّبِيْنٍ ۝٧٩ وَلَقَدْ كَذَّبَ اَصْحٰبُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِيْنَ ۝٨٠﴾

کلي واقع دي په ښکاره لاره ، او بيشکه درواغجن کړل حجر والاوو پيغمبران .

وَاٰتَيْنٰهُمْ اٰيٰتِنَا فَكَانُوْا عَنْهَا مُعْرِضِيْنَ ﴿٨١﴾ وَكَانُوْا يَنْحِتُوْنَ

او ورکړی مونږ دوی ته خپلی نخښې پس سو د دوی څخه مخ اړونکی ، او وو دوی چې تراش کول به یې

مِنَ الْجِبَالِ بُيُوْتًا اٰمِنِيْنَ ﴿٨٢﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِيْنَ ﴿٨٣﴾

په غرونو کی کورونه په اطمنان سره ، بیا ونیول دوی چیغی دصباکیدو سره ،

فَمَآ اَغْنٰى عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿٨٤﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ

بیا په کار راغلل د دوی هغه څه چی دوی کړی وو ، او مونږ نه دی جوړ کړی اسمانونه

وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ ۭ وَاِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ فَاصْفَحِ

او مځکه او څه چی د دوی په مینځ کی دی بغیر دحکمت څخه ، او قیامت بیشکه راتلونکی دی پس عفوه وکړه

الصَّفْحَ الْجَمِيْلَ ﴿٨٥﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلّٰقُ الْعَلِيْمُ ﴿٨٦﴾

په غوره عفوی سره ، ستا رب چی دی هغه دی پیداکوونکی خبردار .

لنډتفسير

(قصه د اصحاب ايکه او د اصحاب حجر)

او بنو والا (یعني دشعیب ﷺ امت هم) ډیر ظالمان وو نو مونږ د دوی څخه (هم) بدله واخیسته (او دوی مو په عذاب سره هلاک کړل) او د داوړو (قومونو) کلي پر ښکاره سړک باندی (واقع) دي (او شام ته دتلو په وخت کی په نظر راځي) اوحجر (په کسری دحاء سره) والا وو (هم) پیغمبران د روغژون کړل (څکه چی هرکله صالح ﷺ ته یې د روغژن وویل او دټولو پیغمبرانو اصل دین یو دی نو ګویا چی ټول یې دروغژن کړل) او مونږ دوی ته خپلي نخښي (دخپل طرف څخه) ورکړي (په کومو چی دالله ﷻ توحید اودصالح ﷺ نبوت ثابتیدی مثلاً دلیلونه دتوحید او اوښه چی دصالح ﷺ معجزه وه) نو دغو خلقو ددی (نخښو) څخه مخ واړوی او دغو خلقو به غرونه ترا شل او کورونه به یې په کښې جوړول (د ټولو آفتونو څخه) په امن به په کښې اوسیدل نو دوی دسهار په وخت کی (برابره خبره ده که دسهار کیدو سره سم یا چی لږ ورځ را وختله دواړه احتمال دی په کښې) سخت اواز ونیول پس د دوی (ددنیا) هنر د دوی هیڅ په کار ورنغی (په دغو محکمو کورنو کی یې په عذاب سره کار تمام سو، ددی آفت څخه د دوی کورونو دوی محفوظ نه کړل بلکه د دوی سره ددی آفت څه احتمال هم نه وو او که وی هو خو څه به یې کړی وای)

(معلومات او مسئلي)

ایکه،بن، یعنی گور ځنګل ته وایي، ځینې وایي چې دمدین په خوا کې یو بن وو، په دې بنا ایکه د اصحاب مدین لقب دی ځینې وایي چې اصحاب ایکه او اصحاب مدین دوه جلا جلا قومونه وه دیو قوم دهلاکت ځخه وروسته شعیب ﷺ دبل قوم طرف ته ولیږل سو.

په تفسیر روح المعاني کې د ابن عساکر په حواله سره دا مرفوع حدیث نقل کړی دی چې، اِنَّ مَدْیَنَ وَاَصْحَابَ الْاَیْکَةِ اُمَّتَانِ بَعَثَ اللّٰهُ تَعَالٰی اِلَیْهِمْ شُعَیْبًا. والله اعلم.

اوحجر دیوې وادي نوم دی کومه چې دحجاز اوشام په مینځ کې واقع ده په دې کې قوم دثمود آباد وو.

دسورة په شروع کې دحضور ﷺ سره چې دمکي دکفارو کوم سخت عناد اومخالفت وو دهغه بیان وو دی سره یې په اجمالي طوردده ﷺ دتسلي مضمون هم ذکرکړی وو اوس دسورة پر ختمیدو باندې ددغه عناد او مخالفت په باره کې د دوی دتسلي دپاره تفصیلي مضمون بیان ولکیږي هم دارنګه ارشاد دی.

باته لنډتفسیر: او (ای محمد ﷺ ته ددې خلقو دعناد اوخلاف غم مه کوه ځکه چې ددې یوه ورځ فیصله کیدونکې ده اوهغه ورځ د قیامت ده چې ددې د راتلو متعلق مونږ ستا سره ذکر کوو چې) مونږ آسمانونه اومځکې او د دوی په مینځ کې شیان بغیر دځه مصلحت ځخه نه دي پیداکړي (بلکه په دې مصلحت سره مو پیداکړه چې دی ته وګورئ او جوړونکي د عالم د وجود او یووالی او لویي دلیل پر قائم کړی او دده حکمونه ومنئ او وروسته تر قائمیدو ددې حجت چې څوک داسې ونه کړي هغه په عذاب سي) او (په دنیا کې خو پوره عذاب نه سي کیدای نو بل ځای په کار دی ددې دپاره قیامت مقرر دی نو) خامخا قیامت راتلونکې دی (هلته به تولو ته عذاب وځکول سي) نو ته (هیڅ غم مه کوه بلکه)په ښه ډول سره (د دوی د شرارتونو ځخه) درګذر کوه (د درګذر مطلب دا دی چې په دې غم کې مه کیږه ددې خیال مه کوه او ښه داسې چې ګیله او شکایت هم مه کوه ځکه چې) بیشکه ستا رب (چونکه) لوي خالق) دی ددې ځخه ثابته سوه چې) لوي عالم (هم) دی (د تولو حال ورته معلوم دی، ستا د صبر هم او د دوی دشرارت هم، نو په دې وجه به د دوی ځخه پوره پوره بدله واخلي)

وَلَقَدْ اٰتَیْنٰكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِیْ وَ الْقُرْاٰنَ الْعَظِیْمَ ﴿۸۷﴾ لَا تَمُدَّنَّ

او مونږ درکړی دی تاته اووه ایتونه وظیفه اوقرآن دلوی درجې مه غورځوه

عَیْنَیْكَ اِلٰی مَا مَتَّعْنَا بِهٖۤ اَزْوَاجًا مِّنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَیْهِمْ

خپلې سترګې په هغوشیانوکوم چې داستعمال دپاره ورکړی دي مونږ په دوی کې څوقسمه خلقوته اومه غم کوه په

وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِیْنَ ﴿۸۸﴾ وَقُلْ اِنِّیْۤ اَنَا النَّذِیْرُ

دوی اوکښته کوه خپلې وزرې دایماندارو دپاره، او ووایه چې زه یم هغه ښکاره بیرونکی

الْمُبِيْنُ ﴿۸۹﴾ كَمَآ اَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِيْنَ ﴿۹۰﴾ الَّذِيْنَ جَعَلُوا الْقُرْاٰنَ

لکه چی مونږ لیږلی دی په دغو تقسیم کوونکو ، کوم چی کړی دی قرآن

عِضِيْنَ ﴿۹۱﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿۹۲﴾ عَمَّا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۹۳﴾

حصی حصی ، پس قسم دی ستا په رب چی مونږ به پوښتنه کوو ددی ټولو ، څه چی دوی کول

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿۹۴﴾ اِنَّا كَفَيْنٰكَ

پس واوروه ښکاره څه چی تاته حکم وسو او پرواه مه کوه دمشرکانو ، مونږ پوره یو ستا دطرف څخه

الْمُسْتَهْزِءِيْنَ ﴿۹۵﴾ الَّذِيْنَ يَجْعَلُوْنَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَسَوْفَ

مسخری کوونکو لره ، کوم چی مقررکوی دالله ﷻ سره دنورو بندگی پس دیر

يَعْلَمُوْنَ ﴿۹۶﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ اَنَّكَ يَضِيْقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُوْلُوْنَ ﴿۹۷﴾

ژر به پوهه سی ، او مونږ پوهیږو چی ستا زړه تنگیږي د دوی په خبرو سره

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِّنَ السّٰجِدِيْنَ ﴿۹۸﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ

پس ته یادوه خوبیانی دخپل رب اوسه دسجده کوونکو څخه اوبندگی کوه دخپل رب

حَتّٰى يَاْتِيَكَ الْيَقِيْنُ ﴿۹۹﴾

ترهغه چی راسی تاته یقینی خبره .

لنډتفسیر: او (ته د دوی معاملي ته مه گوره چی غم په زیاتیږي بلکه زمونږ دطرف څخه ستا سره مهربانۍ اوعنایتونه دي چنانچي)مونږتاته (یو لوي غټ نعمت یعنی)اووه ۷ آیتونه درکړي دي کوم چی (په لمانځه کې)بیا بیا ویل کیږي او دغه (په وجه ددی چی د لویو لویو مضامینو جمع کوونکی دی ددی قابل دی چی ددی درکولو ته داسی وویل سی چی) قرآن عظیم درکړل سوی دی (مراد ددی څخه سورة فاتحه ده د کومي دعظمت په وجه چی ددی نوم ام القرآن هم دی یعنی د قرآن مور نو ددی نعمت درکوونکی طرف ته گوره نو ستا زړه به خوشحاله او مطمئن وي ددی خلقو د عناد او خلاف په طرف ته مه گوره او) ته خپلي سترگي مه پورته کوه دهغه شي طرف ته مه گوره (نه په لحاظ د افسوس او نه په لحاظ د خفگان)کوم چی مونږ مختلف قسم کافرانو ته (مثلاً یهودو، نصاراؤ، مجوسیانو او

مشرکانو ته›د استعمال دپاره ورکړی دی ‹او ډیر ژر به د دوی څخه جلا سی› او د دوی ‹پر حالت دکفر›باندی ‹هيڅ›غم مه کوه‹په حالت د ناراضه کيدو کی دنظر کولو څخه مراد دا دی چی چونکه دوی د خدای دښمان دي په دی وجه د الله ﷻ دپاره ورسره دبُغض کولو په وجه غصه درلره درسی چی داسی نعمتونه ددوی سره نه وای ددی جواب ته په متعناً کی اشاره ده چی دا څه داسی لوي او غټ دولت نه دی چی ددی مبغوضينو سره نه وای بلکه دا خو متاع فاني دی ډير ژر تلونکي دي او په لحاظ د افسوس د نظر کولو مطلب به دا وي چی افسوس دی دا شيان د دوی د ايمان څخه منع کونکي دي که دا نه وای نو غالباً چی ايمان به يې راوړی وای ددی جواب په، لاتحزن، کی دی تفصيل يې دا دی چی ددوی په خته کی زياته درجه عناد دی ددوی څخه په هيڅ قسم توقع نسته او غمژن کيدل وي په خلاف توقع کار واقع کيدو باندی ، هرکله چی توقع نسته نو بيا غمژن کيدل بي وجهي دی او په لحاظ دحرص خو دنظر کولو ستا څخه احتمال نسته غرض دا دی چی ته هيڅ شان هم ددی کفارو په فکر او غم کی مه لويږه› اوپرمسلمانانو شفقت کوه ‹يعنی د مصلحت او شفقت دفکر کولو دپاره مسلمان کافي دی چی دوی ته ددی څخه نفع هم ده› او ‹دکافرانو دپاره دفکر چونکه هيڅ نتيجه نسته په دی وجه د دوی طرف ته گرسره توجه هم مه کوه البته تبليغ کوم چی ستامنصبي فرض دی دا ادا کوه او دومره› وايه چی زه ښکاره په ډاگه ‹تاسی ته دخدای دعذاب څخه› بيرونکی يم ‹اودخدای دطرف څخه تاسی ته دا مضمون رسوم چی هغه عذاب دکوم څخه چی زمونږ نبی تاسی بيروي مونږ به يې پر تاسی يو وخت خامخا نازل کړو› لکه چی مونږ ‹دغه عذاب› پر هغوخلقو ‹په مختلفو تيرو وختونو کي› نازل کړی دی کومو چی ‹دالله ﷻ حکمونه›حصي حصي کړي وه يعنی د آسماني کتاب يې مختلف اجزاء مقرر کړی وه ‹په دی کی چی به يې کوم دمرضي موافق سو منی به يې کوم چی به يې د مرضي خلاف وو انکار به يې ورڅخه کوئ، مراد ددی څخه تير يهود او نصارا دي پر کومو چی د انبياء عليهم السلام د مخالفت په وجه د عذابونو کيدل لکه مسخ کيدل په صورت د بيزوگانو خنزيرانو قيديدل قتليدل مشهوراو معلوم وه ، مطلب دا دی چی دعذاب نازليدل څه ليري خبره نه ده مخکی نازل سوی دی نو که پر تاسو هم وسی نو تعجب په کښې څه دی برابره خبره ده که دغه عذاب په دنيا کی وي او که په آخرت کی ، او هرکله چی ددی ذکر سوی تقرير څخه دا خبره واضحه سوه چی لکه څنگه چی تير خلق د انبياء عليهم السلام د مخالفت په وجه د عذاب مستحق سوی دي دغه شان دا موجوده خلق هم دعذاب مستحق سول› نو ‹ای محمد ﷺ › ستا په پروردگار ‹يعنی خپل څان› قسم دی چی مونږ به ددی ټولو ‹وړاندينيو او وروستنيو څخه› د دوی دعملونو ‹دقيامت په ورځ› خامخا پوښتنه وکړو ‹بيا به هر يوه ته دده مناسبه سزا ورکړو› غرض دا چی ‹حاصل دخبري دا دی چی› تا ته چی د کومي خبري ‹د رسولو› حکم سوی دی دا ‹خو› صفا صفا بيانوه او ‹که دوی يې نه مني نو ددی مشرکانو ‹دنه منلو مطلق›پروا مه کوه ‹يعنی غم مه کوه لکه چی لوړ راغلی دی، لا تحزن، او مه په طبعي طور سره بيره کوه چی دا مخالف خو ډير دی څکه چی› دا خلق چی کوم ‹ستا او دخدای مخالف دي نو په تا پوري› خاندی ‹او› دالله ﷻ نور معبودان مقرر کوي د دوی ‹ شر او

ضرر ځخه) ستا (دمحفوظ ساتلو او د دوی څخه دبدلي اخیستو دپاره) موږ پوره یو نو دوی ته به ډیر زر اوس معلومه سی (چی د مسخرو او شرک څه انجام وي ؟ غرض دا هرکله چی موږ کافي یو نو بیا بیره دڅه ده) او واقعي موږ ته معلومه ده چی دا خلق کومي (د کفر او مسخرو) خبري چی کوي ، په دی سره به ستا زړه تنګیږي (چی دا طبعي خبره ده) نو (ددی علاج دا دی چی) ته دخپل رب تسبیح او تحمیده کوه او دلمونځ کوونکو څخه شه او د خپل رب عبادت کوه تردی چی (په دی حالت کي) تا ته مرګ راسی (یعنی تر مرګه پوري په ذکر او عبادت کی مشغول اوسه څکه چی د الله ﷻ په ذکر او عبادت کی د آخرت د اجر او ثواب څخه علاوه دا خاصیت هم دی چی په دنیا کی کله انسان دی طرف ته ولګیږي نو ددنیا غم او تکلیف او مصیبت سپک سی)

(معلومات او مسئلي)

(سورة فاتحه دټول قرآن کریم متن او خلاصه ده)

په دی آیتونو کی سورة فاتحه ته په قرآن کریم ویلو کی دی طرف ته اشاره ده چی سورة فاتحه په یو حیثیت سره پوره قرآن دی څکه چی داسلام ټول اصول په دی کی ځای سوی دی .

(په محشرکي به سوال دڅه شي کوکیږي)

په ذکر سوی آیت کی الله ﷻ په خپل پاک ذات قسم خوري اوفرمایي چی ددی ټولو وړاندینیو او وروستنیو څخه به خامخا سوال او پوښتنه کول کیږي صحابه کرامو ﵃ دنبی کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چی دا سوال به د کومي معاملي متعلق وي ؟ نووي فرمایل چی د لا اله الا الله :متعلق، په تفسیر قرطبي کی ددی روایت نقل کرلوڅخه وروسته فرمایي چی زموږ په نزد ددی څخه مراد ددی عهد په عملي طور سره پوره کول دي، دکوم نخښنه چی، لا اله الا الله ده ، محض دژبی وینامقصود نه ده ، څکه چی په ژبه سره اقرار خو به منافقانو هم کوي ، حضرت بصري ﵀ فرمایي چی ایمان دیوخاص وضع اوهیئت په جوړولو سره او دین محض په ارزوګانو کولو سره نه جوړیږي بلکه ایمان دهغه یقین نوم دی کوم چی په زړه کی غورخول سوی وي او عملونو ددی تصدیق کړی وي ، لکه په یوحدیث کی دحضرت زید بن ارقم ﵁ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلي دي کوم سړی چی په اخلاص سره لا اله الا الله ووایي، دی به خامخا جنت ته ځي خلقو پوښتنه وکړه چی یا رسول الله په دی کلمه کی د اخلاص مطلب څه دی؟ ده ﷺ وفرمایل چی کله دا کلمه انسان دالله ﷻ دمحرماتو اوناجائزو کارونو څخه منع کړي نو دغه به اخلاص سره ده (قرطبي)

(په تبلیغ او ارشاد کي تدریج په قدر د طاقت)

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ، ددی آیت د نازلیدو څخه مخکي به نبی کریم ﷺ او صحابه کرامو ﵃ په پټه پټه عبادت اوتلاوت کوي او دتبلیغ او ارشاد سلسله هم په پټه د یو یو دوو دوو کسانو سره جاري وه څکه چی په اظهار اواعلان کی دکفارو دازار رسولوبیره وه په دی آیت کی الله ﷻ دمسخرو کوونکو او ازار رسوونکوکفارو دازارڅخه دمحفوظ ساتلوذمه واري په خپل ځان واخیسته په دی وجه دغه وخت په بي فکری سره داعلان او اظهار په ذریعه د تلاوت او عبادت او تبلیغ او دعوت سلسله شروع سوه

إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ، کی چی دکومو خلقو ذکر دی د دوی مشران پنځه تنه وه عاص بن وائل، اسود بن المطلب، اسود بن عبد یغوث، ولید بن مغیره، حارث بن طلاطله، دا پنځه سره په معجزانه طور سره په یو خت کی دحضرت جبرئیل علیه السلام په اشاره سره هلاک کړل سول ددی واقعي څه تبلیغ او دعوت په معامله کی دا حاصله سوه چی که انسان په یو داسی مقام یا داسی حال کی اخته سی چی هلته دحقي خبري په ډاګه ویلو سره دغو خلقو ته خو د څه فائدی رسیدلو امید نه وي او خپل ځان ته د نقصان او تکلیف رسیدو بیره وي ، نو په داسی حال کی دا کار په پټه کول هم صحیح او جائز دي البته هرکله چی د اظهار او اعلان قدرت پیدا کړي نو بیا دی په اعلان کی کوتاهي نه کوي .

(د دښمنانو د زار څخه د زړه تنګیدو علاج)

د ،وَلَقَدْ نَعْلَمُ ، څخه تر : فَسَبِّحْ، پوري ددی څخه معلومه سوه چی هرکله انسان ته ددښمن د خبرو څخه تکلیف رسیږي او زړه یې تنګ سی نو ددی روحاني علاج دا دی چی دالله ﷻ په تسبیح اوعبادت کی مشغول سی الله ﷻ به په خپله دده تکلیف لیري کړي .

سورة الحجر ختم سو

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

﴿سورة النحل﴾

سُوْرَةُ النَّحْلِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ مِائَةٌ وَثَمَانٌ وَعِشْرُوْنَ اٰيَةً وَسِتَّ عَشَرَ رُكُوْعًا بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سورة النحل په مکه کی نازل سو او په دی کی یوسل (۱۲۸) اته ویشت ایتونه دی او شپاړس رکوع ګانی دی .

شروع کوم دالله په نوم سره چی بی حده مهربان نهایت رحم والا دی .

أَتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ①

راغی حکم دالله پس ددی تلوارمه کوی ، هغه پاك دی اولوی دی د دوی دشریك جوړولو څخه

يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ

نازلوی ملائکی په وحی سره په خپل حکم باندی په چاچی غواړی دخپلو بندګانو څخه

أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ ②

چی خبردار کړی چی دچا بندګی نسته ماسوا زما څخه پس زما څخه وبیریږي .

تفسیر: ددی سورة نحل په دی مناسبت سره اینودی سوی دی چی په دی کی دګبین دمچیو ذکر د قدرت عجیبه او نا اشنا صنعت ګري دبیان په سلسله کی سوی دی ، ددی دویم نوم سورة نعم هم دی ،

(قرطبي) نعم د نون په زير سره دنعمت جمع ده څکه چې په دې سورة کې په خاص طور سره دالله ﷻ د عظيمو نعمتونو ذکر دي.

دالله ﷻ حکم (يعنې د کفر د سزا وخت نژدې) را ورسيدې نو تاسي په دې کې (په انکار سره تلوار مه کوئ (بلکه توحيد اختيار کړې او ددې حقيقت واورئ چې) هغه دخلقو دشرک څخه پاک او لوړ دي، هغه الله ﷻ (د) ملائکو (جنس يعني جبرائيل ؑ) ته وحې يعنې خپل حکم ورکړې په خپلو بندګانو کې چې پر چا غواړي (يعني پر انبياء) نازلوي (يې او دهغه حکم) دا (دي) چې خلک خبردار کړي چې زما څخه ما سوا څوک لائق دعبادت نسته نو زما څخه بيره کوئ (يعنې زما سره څوک مه شريکوئ کنه نو سزا به پيدا کړي)

(معلومات او مسئلې)

دې سورة ته يې بغير دڅه تمهيدڅخه د يوې سختې وعدې د عذاب او هيبتناک عنوان څخه شروع وکړه چې دده وجه دمشرکانو دا وينا وه چې محمد (ﷺ) مونږ دقيامت څخه اودالله ﷻ دعذاب څخه بيروي او را ته وايي چې الله ﷻ دده دغالب کولو او مخالفينو ته د سزا ورکولو وعده کړې ده، مونږ ته خو هيڅ کيدل نه ښکاري ، ددې په جواب کې يې ارشاد فرمايي چې راغې حکم دالله ﷻ تاسي تلوارې مه کوئ ، دالله ﷻ دحکم څخه دلته مراد هغه وعده ده کومه چې الله ﷻ دخپل رسول ﷺ سره کړې ده چې دده دښمنان به لاندې اومغلوب کړل سي او مسلمانانو ته به فتح او نصرت او عزت او شوکت حاصل سي ، په دې آيت کې الله ﷻ په هيبتناکه لهجه کې ارشاد فرمايي چې دالله ﷻ حکم را ورسيدې يعنې را رسيدونکې دې کوم چې به تاسي دير ژر ووينئ.

او ځينې حضرات فرمايي چې په دې کې دالله ﷻ دحکم څخه مراد قيامت دي ددې د را رسيدو مطلب هم دا دې چې ددې واقع کيدل نژدې دي او که د ټولې دنيا دعمر په اعتبار سره وکتل سي نو دقيامت نژدې را رسيدل هم څه ليرې خبره نه ده (بحر محيط)

ددې څخه په وروسته جمله کې چې داارشادفرمايي چې الله ﷻ دشرک څخه پاک دې ددې څخه مراد دا دې چې داخلق چې کومه دخداى ﷻ وعده غلطه ګرځوي داکفراوشرک دې الله ﷻ ددې څخه پاک دې (بحر)

ددې آيت خلاصه ديوې سختې وعدې دعذاب په ذريعه دتوحيد دعوت ورکول دي ، په دوهم آيت کې په دليل نقلي سره دتوحيد ثابتول دي چې دحضرت آدم ؑ څخه واخله تر خاتم الانبياء عليهم السلام پورې ددنيا په مختلفو حصو کې په مختلفو زمانو کې هر يو رسول چې راغلې دې هغه د توحيد عقيده پيش کړې ده حال دا دې چې يوه ته د بل د حال او د تعليم ورکولو په ظاهري اسبابو هيڅ اطلاع هم نه وه، غور وکړې چې کم از کم يو لاک شل زره حضرات عاقلان کوم چې په مختلفو وختونو کې په مختلفو حصو مختلفو ملکونو کې پيدا وي او ټول د يوې خبرې قائل وي نو فطرتاً انسان په دې پوهيدو مجبوره کيږي چې دا خبره نه سي غلطيدې د ايمان راوړلو دپاره يوازې دا دليل هم کافي دې

د روح د لفظ څخه مراد په دې آيت کې په قول د ابن عباس رضي الله عنهما وحې او په قول د نورو مفسرينو هدايت دي (بحر)

په دې آيت کې دتوحيد د روايتي او نقلي ثبوت پيش کولو څخه وروسته په راتلونکو آيتونو کې دا د توحيد عقيده په عقلي طور سره دالله ﷻ دنعمتونو دنظر په وړاندې راولي او ثابتوي يې ارشاد دې .

خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ۭ تَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ۝۳ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ

پيدا کړې دي اسمانونه او مځکه صحيح صحيح ،هغه لوى دى د دوى دشرک جوړولو څخه پيدا کړى دى انسان

نُّطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيْمٌ مُّبِيْنٌ ۝۴ وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَا ۚ لَكُمْ فِيْهَا

دنطفې څخه بياسو جګړه مار ښکاره کوونکى ، او حيوانان يې پيدا کړي دي ستاسى دپاره په دې کې

دِفْءٌ وَّمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَاْكُلُوْنَ ۝۵ وَلَكُمْ فِيْهَا جَمَالٌ حِيْنَ

دول دي او ګومره فائدې او ځينې ورڅخه خورى ، او ستاسو دپاره په دې عزت دى کله چې يې

تُرِيْحُوْنَ وَحِيْنَ تَسْرَحُوْنَ ۝۶ وَتَحْمِلُ اَثْقَالَكُمْ اِلٰى بَلَدٍ لَّمْ

ماښام دځرڅخه راولي او کله چې يې دځرد پاره بيايي ، او پورته کوى ستاسى بار هغو ښارونو ته چې

تَكُوْنُوْا بٰلِغِيْهِ اِلَّا بِشِقِّ الْاَنْفُسِ ۭ اِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ۝۷

تاسى ورته نه رسيږئ ، مګر په سختۍ دنفس سره ، بيشکه ستا رب لوى شفقت کوونکى مهربان دى

وَّالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيْرَ لِتَرْكَبُوْهَا وَزِيْنَةً ۭ وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ۝۸

او اسونه يې پيدا کړل او غاترى او خره چې سپاره سى پرا و دښائست دپاره او پيدا کوى چې تاسى ته نه دى معلوم

دلغاتو تشريح : خَصِيْم، دخصومت څخه مشتق دى په معنى دجګړې کوونکي ، انعام دنعم (په زبر د نون) جمع ده په چارپايانو کې او ښ بزې غوا ته ويل کيږي (مفردات راغب)

دفء : ګرمي او دګرمۍ حاصلو شي ، مراد ورڅخه وړى ده دکومي څخه چې ګرمي کپړې جوړيږي ،

تُرِيْحُوْنَ، د رواح څخه او : تَسْرَحُوْنَ : دسراح څخه مشتق دي چارپايان او حيوانات دسهار په وخت کې د ځر خاى طرف ته بيولو ته سراح او ماښام کور ته دبيرته را وستلو ته رواح ويل کيږي ، شِقِّ الْاَنْفُسِ ، د روح محنت او مشقت ،

لنډتفسير: (الله ﷻ) آسمانونه او مځکه په حکمت سره جوړ کړه هغه د دوى دشرک څخه پاک دى (او) انسان يې دنطفې څخه جوړکى بيا دى فوراً ښکاره په ښکاره (دخداى په ذات او صفاتو کې) او د انسان د طرف څخه ناشکري) او هغه حيوانان جوړ کړل په دې کې ستاسى ديخني هم اسباب دي (دحيواناتو د وړينتو او ځرمنې څخه د انسان پوستين او کپړې جوړيږي) او نورې هم ډيرې فائدې دي

(لکه سپرلی بار برداری وغیره) او په دی (چی کوم د خوړلو قابل دي هغه) خوري هم او د دوی په وجه ستاسی دول هم دی کله چی دماښام په وخت کی (دڅرځای څخه کورته) را ولي او کله چی دسهار په وخت کی (د کور څخه څر ځای ته) بیایاست او دوی ستاسی بارهم پورته کوي داسی ښاررونو ته یې وړي کوم ځای ته چی تاسی بغیر دسخت محنت څخه نه سی رسیدی واقعي ستاسی رب ډیر شفقت او رحمت والا دی (چی ستاسی د آرام دپاره یې څه څه اسباب پیدا کړو) او آسونه قچري او خره یې هم پیدا کړل چی سپرلي پر کوي او دا رنګه دښائست دپاره هم او هغه داسی داسی شیان (ستاسی دسپرلي وغیره دپاره) جوړوي د کومو څخه چی تاسی خبر هم نه یاست.

(معلومات او مسئلي)

په دی آیتونو کی دکائناتو دپیدائش دعظیم الشانه نخښو څخه دالله ﷻ یووالی ثابتوي اول خو یې د ټولو څخه مخکی د مخلوق آسمانونو او مځکی ذکر وفرمایي ددی څخه وروسته د انسان دپیدائش ذکر فرمایي کوم چی الله ﷻ دکائناتو مخدوم جوړ کړی دی (یعنی ټول کائنات یې دده په خدمت کی لګولي دي) د انسان پیدائش یې دیوي سپکي غوندي نطفي څخه بیان کړو او وي فرمایل (فَاِذَاهُوَ خَصِيْمٌ مُّبِيْنٌ) یعنی کله چی دی پیدائشی کمزوری انسان ته طاقت او قوت دخبرو ورکړل سو نو د خدای په ذات او صفتونو کی یې جګړه شروع کړه.

د انسان څخه وروسته یې دهغوشیانو دپیدائش ذکر وکړو کوم چی د انسان د فائدی دپاره په خصوصي طور سره جوړ سوی دی او د قرآن کریم د ټولو څخه اولنی مخاطب چونکه عرب وه اودعربو د ژوند لوي دار او مدار پر ساتونکو حیواناتو اوښ غوا او بزه باندی وو، په دی وجه اول یې د دوی ذکر وفرمایي (وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَا)، بیا دحیواناتو څخه چی کومي فائدی انسان ته حاصلیږي په دی کی یې دوې فائدی په خاص طور سره بیان کړی یوه ، لَكُمْ فِيْهَا دِفْءٌ ، یعنی ددی حیواناتو د وړی څخه انسان جامي او د څرمني څخه پوستین ټوپی وغیره جوړوی دیخ په موسم کی ګرمي په حاصلوي.

دویمه فائده (وَمِنْهَا تَاْكُلُوْنَ) یعنی انسان دا حیوانان ذبح کوي خپل خوراک یې جوړوي او ترڅو پوری چی دغه حیوانان ژوندي وي دشیدو څخه یې دځان دپاره غوره خوراک پیداکوي ، شیدي ، مستي، کچي، غوړي او ددی څخه جوړیدونکي ټول شیان په دی کی داخل دي ، اوباقي دعامو فائدو دپاره یې وفرمایل وَمَنَافِعُ، یعنی بې شمیره نفعي او فائدی د انسان د حیوانانو دغوښی څرمني هډوکي او وریښتو سره تړلي دي ، په دی ابهام او اجمال کی هغو ټولو نوو نوو ایجاداتو طرف ته هم اشاره ده کوم چی د حیوانانو د اجزاؤ څخه د انسان دخوراک جامو دوایانو استعمالي شیانو دپاره تر اوسه ایجاد سوی دی یا آئنده تر قیامته پوري ایجاد کیږي.

ددی څخه وروسته ددی حیوانانو یوه بله فائده یې دعربو دمذاق مطابق دا بیان کړه چی دغه ستاسی دپاره دښائست او رونق ذریعه ده خاصکر کله چی دوی ماښام دڅر دځایونو څخه ستاسی دکورونو طرف ته ځي یا سهار د کورونو څخه د څر ځایونو طرف ته وزي ځکه چی په دغه وختونو کی به حیوانانو سره د مالکانو د خاص شان او شوکت مظاهره وي.

په آخر کې ددې حیواناتو یوه مهمه فائده یې دا بیان کړه چې دا حیوانان ستاسې د ژوند بار د لیرې لیرې ښارونو طرف ته رسوي کوم ځای ته چې ستاسي اوستاسي د اسباب رسیدل په ډیرو سختیو سره هم ممکن نه وي ، اوښ اوغویي په خاص طور سره د انسان دا خدمت په لویه پیمانه سره پوره کوي ، نن د ریل ګاډیو ټرکونو هوایي جهازونو په دې زمانه کې هم انسان ددې حیواناتو څخه بې حاجته نه دي ډیر ځایونه داسې دي کوم ځای ته چې دا نوي ایجاد سوی سپرلی د بار برداری کار نه سی ورکولی هلته بیا هم انسان د دوی څخه په خدمت حاصلولو باندې مجبوره وي .

اَنۡعَامَ :یعنی اوښ غویي وغیره، د بار برداری ذکر راغی نو د دوی څخه وروسته دهغو حیواناتو او چارپایانو ذکر هم مناسب معلوم سو دکومو چې پیدائش د بار برداری دپاره وي د دوی دشیدو یاغوښې سره د انسان فائده متعلق نه ده څکه چې په شریعت سره دغه د اخلاقي بیماریو دسبب والي په وجه ممنوع دی فرمایي .

﴿وَالۡخَيۡلَ وَالۡبِغَالَ وَالۡحَمِيۡرَ لِتَرۡكَبُوۡهَا وَزِيۡنَةً﴾ یعنی مونږ آسونه غاطری اوخره پیداکړل چې تاسې په سپاره سی په دې کې باربرداري هم ضمناً راغله اودایې ددې دپاره هم پیداکړل چې داستاسې دپاره زینت جوړ سي د زینت څخه هغه شان شوکت مراد دی کوم چې عرفاً ددې حیواناتو مالکانو ته په دنیا کې حاصل وي .

(په قرآن کې د ریل موټر هوائي جهاز ذکر)

په آخرکې دسپرلي د درو حیواناتو آس قچر او خر په خاص طور سره دبیانولوڅخه وروسته د نور قسم سپرلیو متعلق په صیغه د استقبال سره فرمایي ، وَيَخۡلُقُ مَا لَا تَعۡلَمُوۡنَ یعنی الله ﷻ به پیداکړي هغه شیان کوم چې تاسې نه پیژنئ په دې کې هغه ټول نوي ایجاد سوی پسرلي او ګاډیاني هم داخلي دي دکومو چې په پخوان زمانه کې نه وجود وو او نه څه تصور مثلاً ریل موټر، هوایي جهاز وغیره کوم چې تر اوسه پوری ایجاد سوی دي اوهغه ټول شیان هم په دې کې داخل دي کوم چې به په آئنده زمانه کې ایجاد کیږي ، څکه چې پیدائش ددې ټولو شیانو په حقیقت کې دخالق مطلق کار دی دپخواني او نوي سائنس په دې دور کې صرف دومره کار دی چې د قدرت په پیدا سوو شیانوکې دقدرت د ورکړي عقل او پوهي په ذریعه جوړښت وکړي مختلفي پرزي ورڅخه جوړي کړي او بیا په دې کې دقدرت الهي دپیداکړي هوا اوبو او وغیره څخه بجلي پیداکړي یا دقدرت د ورکړو خزانو څخه پټرول راوباسي او په دې سپرلیو کې استعمال کړي که نوي او زوړ سائنس یوځای هم سي، نه څه اوسپنه او پیتل پیدا کولی سي اونه د ایلو مینیم قسم سپک داتونه جوړولی سي نه لرګي پیداکولی سي نه هوا او اوبه پیداکول دده په وس کې دی دده کار ددې څخه زیات نسته چې دقدرت الهی دپیداکړل سوو قوتونو استعمال زده کړی ددنیا ټول ایجادات صرف ددې استعمال تفصیل دی، په دې وجه هرکله چې لږ هم دغور او فکر څخه کار واخیستل سی نو ددې ټولو ایجاداتو پیداکوونکو خالق مطلق ویلو او منلو څخه ماسوا بله چاره نسته .

دلته دا خبره په خاص طور سره دنظر قابله ده چې دتیرو ټولو شیانو په پیداکولو کې لفظ دماضي، خَلَقَ استعمال سوی دی او دمعلومو سپرلیو ذکر کولو څخه وروسته په صیغه دمتسقبل : يَخۡلُقُ ارشاد

سوي دي ، دعنوان ددي بدلون څخه واضحه سوه چې دا لفظ دهغوسپرليو او نورو اشياؤ متعلق دی کوم چې لا تراوسه په وجود کې نه دي راغلي او دالله ﷻ په علم کې دي چې په راتلونکي زمانه کې چې څه سپرلي او نور شيان پيداکول دي ددې اظهار يې په دې لنډه غوندې جمله کې وفرمايي .

حق تعالیٰ جل جلاله دا هم کولی سوای چې په آئنده کې دپيداکيدونکو تولو نوو ايجاداتو نومونه يې اخيستی وای او ذکر فرمايلی وای او په دغه زمانه کې يې دريل موټر هوائي جهاز وغيره اخيستي وای او ذکر فرمايلی وای نو ددې څخه به بغير د ذهن پريشانه کيدو څخه بله هيڅ فائده نه وای ځکه چې ددې شيانو دغه وخت تصور کول هم دخلقو دپاره اسانه نه وو او نه دا الفاظ دغه وخت دڅه شيانو دپاره مستعمل وو چې دوی په پوهه سي .

زماپلارصاحاب حضرت مولانامحمد ياسين صاحب رحمه الله فرمايلي دي چې زما استاذ استاذ الکل حضرت مولانا محمد يعقوب صاحب نانوتوي رحمه الله به فرمايل چې په قرآن کريم کې د ريل ګاډي ذکر موجود دی او دا آيت به يې په دليل کې فرمايي تر دغه وخته پورې موټران عام نه وه او هوائي جهاز ايجاد سوی نه وو په دې وجه د ريل پر ذکر يې بس والی وکي .

مسئله : قرآن کريم اول د أَنْعَامْ يعنی اوښ ، غوا بزه ذکر وفرمايي او د دوی په فائده وو کې يوه مهمه فائده د دوی غوښه خوړل يې هم مقرر کړه بيا يې ددې څخه جلا کړه اووي فرمايل .

﴿وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ﴾ د دوی په فائدو کې يې سپرلي کول او د دوی څخه دخپل ښائست حاصلولو ذکر خو يې وکي مګر دغوښې خوړلو يې دلته ذکر ونه کي په دې کې دا دلالت موندل کيږي چې د آس قچر او خر غوښه حلاله نه ده دقچري اوخر غوښې پر حراموالي خو دجمهورو فقهاؤ اتفاق دی او په يو مستقل حديث کې د دوی دحرمت صراحة هم ذکر راغلی دی مګر د آس په معامله کې دحديث دوه روايتونه مُتعارض راغلي دي په يو کې حراموالی او په بل کې حلالوالی معلوميږي ، په دې وجه د امت د فقهاؤ اقوال په دې مسئله کې مختلف سول ځينو حلال وګرځوي او ځينو حرام امام ابو حنيفه رحمه الله دلائلو دتعارض په وجه د آس غوښه دقچر او خر دغوښې په شان حرامه خو نه ده ويلي البته مکروهه يې ګرځولې ده (احکام القرآن للجصاص)

مسئله : ددې آيت دجمال او زينت جواز معلوميږي که څه هم فخر اوتکبر کول حرام دي فرق دا دی چې جمال او زينت حاصل دخپل زړه خوشحالي يا دالله ﷻ دنعمت اظهار وي ، نه په زړه کې خپل ځان ددې مستحق ګڼل او نه نور سپک ګڼل بلکه دالله ﷻ بخشش او انعام دده دنظر په وړاندې وي ، او په تکبر او فخر کولو کې خپل ځان ددې نعمت مستحق ګڼل او نور سپک ګڼل وي دغه حرام دی (بيان القرآن)

وَعَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِرٌ ۚ وَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩﴾

او الله ته رسيږي سيده لار اوځينی لاری کږی هم دی که هغه غوښتلي نوسيده لاربه يې درکړې وای تاسي ټولو ته

لنډتفسير: او (په ذکر سوو تيرو او پيوستو دليلونو چې کومه) سيده لار (ددين ثابتيږي دغه خاص الله ﷻ ته رسيږي اوځينې لارې (کومې چې ددين څخه خلاف دي) کږې هم دي (چې په دغو سره)

رسيدل ممكن نه دي ، نو ځيني پر سيده لار چليږي او ځيني پر كږه، او كه خداى غوښتلى نو تولو ته به يې (منزل) مقصود ته رسولى (مګر هغه جل جلاله هغه پيژني كوم چې دسيده لارې طلب كوونكى هم وي وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا : په دې وجه تاسى ته په كار دي چې په دليلونو كې غور وكړي او په دې سره حق طلب كړي چې تاسى ته منزل مقصود ته رسيدل نصيب سى)

(معلومات اومسئلې)

په دې تيرو آيتونو كې يې داالله ﷻ دعظيم الشانه نعمتونو ذكر وفرمايي او دتوحيدعقلي دليلونه يې جمع كړل مخكې هم ددې نعمتونو ذكر دى په مينځ كې دا آيت په طور دجملي معترضي پردې خبره د خبردارولو دپاره را وړل سو چې الله ﷻ دخپلې زړې وعدې پر بنا باندې په خپله ذمه اخيستى ده چې دې دخلقو دپاره سيده لار واضحه كړي كومه چې الله ﷻ ته رسوونكى ده په دې وجه داالله ﷻ د وجود او توحيد دليلونه جمع كول كيږي.

ليكن ددې برخلاف ځينې خلقو نورې كږې لارې هم اختيار كړې دي او دوى ددې تولو واضحو دليلونو او آيتونو څخه هيڅ فائده نه اخلي ، بلكه په ګمراهي كې ورک ګرځي.

بيا ارشاد فرمايي چې كه الله ﷻ غوښتلى نو تول به يې مجبوراً پر سيده لار روان كړي واى نو دا دهغه په اختيار كې وه مګر دحكمت او مصلحت تقاضا دا وه چې جبر ونه كړل سى دواړې لارې وړاندې كړل سى نو تلونكى چې پر كومه لار تلل غواړي ولاړ دي سى سيده لار به يې الله ﷻ او جنت ته ورسوي او كږه لار به يې جهنم ته ورسوي انسان ته يې اختيار وركي چې كومه لار غواړي اختيار يې كړه.

هُوَ الَّذِىٓ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً لَّكُمْ مِّنْهُ

هغه دى چې نازلى يې كړى داسمان څخه اوبه ستاسى دپاره ددې څخه

شَرَابٌ وَّمِنْهُ شَجَرٌ فِيْهِ تُسِيْمُوْنَ ⑩ يُنْۢبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ

چيښى او په دې درختې اوبه كيږي چې څروى په كې ، راټوكوى په دې سره ستا سو دپاره فصل

وَالزَّيْتُوْنَ وَالنَّخِيْلَ وَالْاَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرٰتِ ۭ اِنَّ فِىْ

اوزيتون او خرماوى او انګور اودا هرقسم ميوى په دې

ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ⑪ وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۙ

كى البته نخښى دى دهغو خلقو دپاره كوم چې غوركوى ، اوپه كارې لګولى دى ستاسو شپه او ورځ

وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرٰتٌ بِاَمْرِهٖ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ

او لمر او سپوږمى ، او ستورى ؛ په كار كې لگيدلي دي دده په حكم سره ، په دې كې

لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ﴿۱۲﴾ وَمَا ذَرَاَ لَكُمْ فِي الْاَرْضِ مُخْتَلِفًا

نخښې دي دهغو خلقو دپاره كوم چې پوهيږي ، او كوم شيان چې يې خواره كړي دي ستاسې دپاره په مځكه كې

اَلْوَانُهٗ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّذَّكَّرُوْنَ ﴿۱۳﴾ وَهُوَ الَّذِيْ

رنگ په رنگ په دې كې نخښې دي دهغو خلقو دپاره كوم چې سوچ كوي ، او هغه دى چې

سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَاْكُلُوْا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَّتَسْتَخْرِجُوْا مِنْهُ حِلْيَةً

په كار كې يې لگولى دى درياب چې خورى ددې څخه غوښه تازه او را باسى ددې څخه كالي

تَلْبَسُوْنَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيْهِ وَلِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ

چې اغوندى يې اووينى كشتى چې ځي په اوبو كې او ددې پاره چې تلاش كړى دده دفضل څخه

وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۱۴﴾ وَاَلْقٰى فِي الْاَرْضِ رَوَاسِيَ اَنْ تَمِيْدَ بِكُمْ

او چې احسان ومنى اوغورځولي يې دي په مځكه غرونه چې ټينگ كړي تاسى اوجوړ

وَاَنْهٰرًا وَّسُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ ﴿۱۵﴾ وَعَلٰمٰتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُوْنَ ﴿۱۶﴾

كړي يې دي نهرونه اولارې چې تاسى لار پيدا كې اوجوړ كړي يې دي نخښې اوپه ستورو باندې خلق لار معلوموي

لنډتفسير: دغه (الله) داسى دى چاچې ستاسى (دفايدې) دپاره دآسمان څخه اوبه وورولي چې په دې سره تاسى ته څښل دركول كيږي اوچې ددې (په سبب) سره درختي (پيدا) كيږي چې تاسى په كې (خپل حيوانان) څروي (او) په دى (اوبو) سره ستاسى (دفائدې) دپاره فصل او زيتون اوخرما اوانگور اوهر قسم ميوي (دمځكى څخه) پيدا كوي بيشكه په دى (ذكر سوو) كې دسوچ كوونكو دپاره (دتوحيد دليل (موجود) دى اوده الله ﷻ ستاسى د(فائدى د) پاره شپې او ورځي اولمر اوسپوږمى (خپل) مسخر (د قدرت) جوړ كړل او (دغه شان نور) ستوري (هم) دعقلمندو دپاره (د توحيد) څو دليلونه (موجود) دي او (دغه دول) هغه شيان يې هم (دقدرت) مسخر جوړ كړل كوم چې ستاسى (دفائدې) دپاره په دى طور سره پيدا كړل چې د دوى قسمونه (يعني جنسونه او قسمونه) مختلف دي (په دى كې تول حيوانات او نباتات اوجمادات مفردات او مركبات داخل سول) بيشكه په دى (ذكر سوو) كې (هم) دپوهه خلقو

دپاره) دتوحيد (دليلونه موجود دي او دغه (الله) داسې دی چې ده درياب (هم دقدرت) مسخرکې چې ددې څخه تازه تازه غوښه (يعنی ماهي راباسي) خوري او (چې) ددې څخه (ملغلرو) کالی راباسی کوم چې تاسې (سرې او ښځې ټول) اغوندی او (ای مخاطبه ددې درياب يوه فائده دا هم ده چې) تاسې کښتی (برابره خبره ده که کوچنی وي او که غټې لکه لوي) جهازونه نو دوی وينې چې په (درياب) کې (ددې) اوبه څيرې رواني وي او (دا رنګه يې ځکه درياب مسخر دقدرت جوړکي) چې تاسې (په دې کې دتجارت مال وړې سفرکوئ، او ددې په ذريعه سره) دخدای روزي طلب کوي، او چې (دا ټولي فائدي ووينئ دهغه) شکر وکړئ او ده پر مځکه غرونه کښېښودل چې دغه (مځکه) تاسې ټينګ کړې اونه ښوريږي اوده (کوچنی کوچنی) نهرونه اولاري جوړي کړي چې (ددې لارو په ذريعه سره خپل) منزل مقصود ته رسيږي او (ددې لارو دپيژندو دپاره يې) ډيري نخښي جوړ کړي (لکه غرونه درختي ابادي وغيره چې په دوی سره لار پيژندل کيږي او که چيري ټوله مځکه يو ډول هواره وای نو لار به مو نه سوای پيژندی) او دستورو څخه هم خلق لار معلوموي (لکه چې ظاهره او معلومه ده)

(معلومات او مسئلې)

(منه شجرفيه تُسِيمُونَ) لفظ دشجراکثردرختي ويل کيږي کومه چې پرتنه باندی ولاړه وي اوکله مطلق د مځکې څخه ټوکيدونکی هرشی ته هم شجرويل کيږي ګياه اوبوټی وغيره هم په دې داخليږي په دې آيت کې دامعنی مراده ده ځکه چې ورپسې دحيواناتودخړولوذکردی اوددی تعلق زيات تروښوسره دی تُسِيمُونَ، د أُسامت څخه مشتق دی چې معنی يې ده حيوان څرځای ته دخړولو دپاره پريښودل.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ : په دې ټولو آيتونو کې دالله ﷻ دنعمتونو اوپه عجيبه اوناآشناحکمت سره دکائناتو دپيدائش ذکر دی چې په دې کې غور اوفکر کوونکو ته داسې دليلونه او شواهد ليدل کيږي چې په دې سره دالله ﷻ يووالی ګويا په سترګو ليدل کيږي، په دې وجه ددې نعمتونو دذکر کولو سره باربار پردې خبرداری ورکوي ددې آيت په آخر کې فرمايي چې په دې کې دفکر کوونکو دپاره دليل دی، ځکه چې دفصلونو درختو او د دوی د ګلونو او ميوو وغيره تعلق دالله ﷻ دکاريګري اوحکمت سره څه قدرغور اوفکر غواړي، چې انسان دا فکر وکي چې ددانی يا بمبتی څخه په مځکه کې د غورځولو او اوبو ورکولو څخه خودبخوده دا نه سی کيدای چې ددې څخه يوه عظيم الشانه درخته جوړه سی او رنګارنګ ګلونه په کې راسی په دې کې د کرونده ګر يا زيمندار دعمل هيڅ دخل نسته دا ټول د قادر مطلق د کاريګری اوحکمت سره تړلی دي، او ددې څخه وروسته دشپې او ورځې دالله ﷻ دحکم تابع دچليدو ذکر راغلی نو په آخر کې ارشاد فرمايي.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ : يعنی په دې شيانو څو دليلونه دي دعاقلانو دپاره په دې کې اشاره دی طرف ته ده چې ددې شيانو دالله ﷻ په حکم سره مسخرکيده داسې ښکاره دي، چې په دې کې دډه زيات غور اوفکر ضرورت نسته، دچاچې لږهم عقل وي هغه په پوهه سی ځکه چې د درختو اوبوټو په ټوکيدو کې خو لږ ډير د انساني عمل دخل هم وو مګر دلته هغه هم نسته.

ددې څخه وروسته دمځکې د نورو مختلفو اقسامو او انواعو پيداوار ذکر کوي فرمايي إِنَّ فِي ذَٰلِكَ

لَآيَةً لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ: په دې کې دليل دی دهغوخلکو دپاره کوم چې نصيحت قبلوي مراد دا دی چې دلته هم د ډير زور فکر او نظر ضرورت نسته ، ځکه چې ددی دلالت بالکل ښکاره دی مګر شرط دا دی چې څوک ددی طرف ته په توجه سره وګوري او نصيحت حاصل کړي که چري بي وقوفه بي فکره سړی کوم چې شاوخوا نظر نه کوي ده ته ددی څخه څه فائده رسيږي ؟

وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ : دشپي او ورځی دمسخر کولو مطلب دا دی چې دوی د انسان په کار کی د لګولو دپاره يې دخپل قدرت مسخر کړل چې شپه انسان ته د ارام سامان تياروي او ورځ دده دکارونو لاري هواروي د دوی دمسخر کولو دا معنی نه ده چې شپه او ورځ د انسان د حکم تابع چليږي .

وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا : دآسمانونو اومځکو دمخلوقاتو او په دوی کی د انسان دنفعو اوفائدو بيانولو څخه وروسته په لوي سمندر کی چې د الله ﷻ په حکمت بالغه سره کومي کومي فائدي دي د هغوي بيان دی چې په درياب کی د انسان د خوراک څنګه ښکلی انتظام سوی دی چې د ماهي تازه غوښه ده ته ورکول کيږي .

لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا: په دی الفاظو کی دماهي غوښه په تازه مقرر کولو سره دی طرف ته هم اشاره کول کيږي چې د نورو حيوانانو په شان پرده د ذبح کولو شرط نسته دا ګويا تياره غوښه ده .

وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا: دا يې د درياب بله فائده ښوولی ده چې په دی کی په غوټو وهلو سره انسان دخپل ځان دپاره کالی راباسي دحليه لفظی معنی زينت دی مراد ورڅخه هغه ملغلري اوغمي او جواهرات دي کوم چې دسمندر څخه راوزي او ښځی ورڅخه هارونه جوړوي په غاړه يا به پله طريقه يی په غوږونو کی اچوي دا کالی که څه هم ښځی اغوندي ليکن قرآن لفظ دمذکر استعمال کی وي فرمايل تَلْبَسُونَهَا ، يعنی تاسی خلق يی اغوندی اشاره ددی خبري طرف ته ده چې دښځو کالی اغوندل په حقيقت کی د سړو دفائدي دپاره دی دښځی ښائست په حقفت کی دسړي حق دی ، دی خپله ښځه په ښائسته جامو او کالو اغوندلو مجبوره کولی هم سی ددی څخه علاوه د جواهراتو استعمال سړی هم په ګوتمۍ وغيره کی کولی سی .

وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ : دا دريمه فائده د درياب وښودل سوه ، دفُلک معنی کشتي او مواخر دماخره جمع ده د مخر معنی د اوبو څيرولو ده مراد هغه کشتۍ او بحري جهازونه دي کوم چې د اوبو څيري خيري او روان وي .

مطلب د آيت دا دی چې درياب الله ﷻ دليري ملکونو دپاره لاره جوړه کړی ده ، ليري ليري ملکونو ته د درياب په ذريعه سفر کول او تجارتي مال وړل راوړل يی آسان کړي دي او دا يی د رزق حاصلولو عمده ذريعه مقرر کړه ، ځکه چې د درياب پر لاره باندی تجارت د ټولو څخه زيات نفع مندوی .

وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ: رواسي د راسيه جمع ده درونډ غر ته ويل کيږي تميد د ميد مصدر څخه مشتق دی چې معنی يی ربړيدل يا ښوريدونکی حرکت کول دي .

معنی د آيت دا ده چې دمځکی کُره الله ﷻ د ډيرو حکمتونو ترمخه دسختو او متوازنو اجزاؤ څخه نه

ده جوړه کړي ، په دې وجه دا يو طرف ته درنه او بل طرف ته پسته واقع سوې ده ، ددې لازمي نتيجه دا وه چې که مزکه دعامو فلاسفرانو په شان ساکنه ومنل سي يا دځه پخوانيو او نوو فلاسفرانو په شان ورله حرکت مستديره ومنل سي نو په دواړو حالاتو کې به په مځکه کې دنهه يو اضطرابي حرکت وو ، کوم ته چې رپيدل يا ښوريدل ويل کيږي ، ددې رپيدونکي حرکت دمنع کولو او دمځکې اجزاء د متوازن کولو دپاره الله ﷻ پر مځکه د غرونو وزن کيښووی چې دا د رپيدو حرکت ونه کړل سي پاته سوه مسئله د هغه حرکت کوم چې په خپله دائره کې کوي لکه چې ټول ستوري کوي او په پخوانيو فلاسفرانو کې د فيثا غورث دا تحقيق وو او نوی فلاسفران ټول پردې باندې متفق دي او نوو تجربو دا نوره هم واضحه کړې ده نو په قرآن مجيد کې نه چيري ددې اثبات سته او نه يې نفي بلکه دا د رپيدو حرکت کوم چې د غرونو په ذريعه بند کړل سوی دی ددې مستدير حرکت دپاره به نور زيات مددګار وي کوم چې د سيارو په شان مځکه ثابتول کيږي . والله اعلم

وَعَلَامَاتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ :لوړچونکه دتجارتي سفر ذکر راغلی دی نو مناسبه سوه چې دهغواسانيو ذکر هم وکړل سي کوم چې الله دمسافرانو دپاره دمزل کولو او منزل مقصود ته د رسيدو دپاره په مځکه اوآسمان کې پيدا کړي دي په دې وجه فرمايي : وعَلٰمٰتٍ، يعنی مونږ په مځکه کې دلاري پيژندو دپاره ډيري نخښې دغرونو، دريابونو، درختو، کورونو وغيره په ذريعه قائم کړي دي ظاهره ده که ټوله مځکه يوهموار ميدان وای نو انسان به يو ځای ته د رسيدو دپاره د لاري ځځه بې لاري کيدی .

وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ: يعنی سفر کوونکي څنګه چې دمځکې په نخښو سره لار پيژني دغه ډول د ستورو په ذريعه هم طرف معلوموي لاره پيژني په دې عنوان کې دې طرف ته اشاره معلوميږي چې د ستورو د پيدا کولو اصلي مقصد څه بل دی ددې سره يوه دا فائده هم چې په دوی سره لاري هم پيژندل کيږي .

أَفَمَن يَخْلُقُ كَمَن لَّا يَخْلُقُ ۗ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٧﴾

ايا پس هغه چې پيدا کوي ، برابردی دهغه کوم چې نه پيدا کوي ايا تاسې سوچ نه کوی ،

وَإِن تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا ۗ إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٨﴾

اوکه شمار کړی دالله ﷻ نعمتونه نو پوره به يې نه کړی بيشکه الله بخښونکی اومهربان دی

وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿١٩﴾ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِن

او الله تعالی پيژني کوم چې تاسې پټوی او کوم چې ظاهروی ، اوکوم چې بولی

دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْوَاتٌ غَيْرُ

دالله تعالی څخه ماسوا ، هيڅ نه سي پيدا کولی او دوی په خپله پيدا کړل سوي دي ، مړه دي چې

أَحْيَاءٍ ۖ وَمَا يَشْعُرُونَ ۙ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٢١﴾ إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۚ

روح په کی نسته ، او نه پوهیږي چی کله به پورته کول کیږي ، معبود ستاسی معبود یو دی

فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُم مُّنكِرَةٌ وَهُم

پس دکومو چی یقین نسته دآخرت په ژوند د دوی زړونه نه منی او دوی

مُّسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٢﴾ لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۚ

مغروره دی صحیح خبره ده چی الله تعالی پوهیږي څه چی دوی پټوی اوڅه چی دوی ظاهروی

إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ ﴿٢٣﴾

بیشکه هغه نه خوښوی غرور کوونکی

لنډتفسیر : نو (هرکله چی دالله ﷻ خالقوالي د ذکر سوو شیانو او په دې کی دده یوازي والي ثابت سو نو) آیا څوک چی پیداکول کوي (یعني الله ﷻ) هغه دهغه چاپه شان کیدای سی چی هیڅ نه سی پیداکولی (چی تاسي دواړه معبودان ګڼي نو په دې کی خو د الله ﷻ سپکوالی دی چی دې دبتانو سره برابروي) بیا آیا تاسي (دومره هم) نه پوهیږي او (الله ﷻ چی کوم لوړ دتوحید په دلیلونو کی خپل نعمتونه ښوولي دي هغه صرف دغومره نه دي هغه خو دومره ډیر دي چی) که تاسي دالله ﷻ (دا) نعمتونه شماروي نو (هیڅکله) به یې شمار نه کړی (مګر مشرکان شکر نه کوي او قدر یې هم نه کوي او دا جُرم دومره عظیم وو چی نه په معاف کولو سره معاف کیدای او نه په اصرار سره، مخکی دا نعمتونه ورکول کیده لیکن) واقعي الله ﷻ لوي مغفرت والا لوي رحمت والا دی (چی څوک دشرک څخه توبه وکړي اوکه ونه کړي نو بیا به ټول نعمتونه تر ژونده پوری نه قطع کیږي) او (البته دنعمتونو په رسیدو سره دي دا نه ګڼي چی هیڅکله به سزا نه وي بلکه په آخرت کی به سزا وي ، ځکه چی) الله ﷻ ته ستاسی ظاهري اوپټ حالات ټول معلوم دي (نو ددی موافق به سزا درکړي دا خو ددی خبري بیان وو چی الله ﷻ خالق اونعمت ورکوونکی دی) او دکومو چی داخلق دالله ﷻ څخه ماسوا عبادت کوي دغه خوهیڅ شی نه سی پیدا کولای ، او دوی په خپله مخلوق دي (او پورته قاعده کلیه ثابته سوې ده چی غیر خالق او خالق برابر نه دي نو دا معبودان څنګه دعبادت مستحق کیدای سی او) هغه (معبودان) مړه (بي روحه) دي (برابره خبره ده که همیشه وي لکه بتان یافی الحال لکه هغه خلق چی مړه سوی دي یا مړه کیږي وروسته لکه پیریان اوحضرت عیسی علیه السلام وغیره) ژوندي (پاته کیدونکی) نه دي (نو خالقان به څنګه سی) او دوی (معبودانو) ته دومره (هم) خبر نسته چی (په قیامت کی) به مړي کله پورته کیږي (یعنی ځینو ته خو علم هم نسته او ځینو ته یې تعین نه دی معلوم اومعبود لره خو علم

محیط په کار دی خاصکر دقیامت چې په دی کی به دعبادت کولو اونه کولو جزا او سزا وي ، نو ددی علم خو دمعبود دپاره ډیر مناسب دی ، نو دخدای برابر به په علم کی څنګه وي ددی تقریر څخه ثابته سوه چې) ستاسی معبود برحق یومعبود دی نو (دحق په دی واضح کیدوهم) کوم خلق چې په اخرت ایمان نه راوړي (او په دی وجه دوی نه بیرېږي چې توحید قبول کړي معلومه سوه چې) د دوی زړونه (داسی ناقابله دي چې دمعقولی خبري څخه) انکار کوي او (معلومه سوه چې) د دوی دحق قبلولو څخه تکبر کوي (او) ضروري خبره ده چې الله ﷻ ته د دوی ټول حالونه پټ او ښکاره معلوم دي (او دا هم یقیني خبره ده چې الله ﷻ تکبر کوونکی نه خوښوي (نو هرکله چې د دوی تکبر معلوم دی نو دوی یی هم ناخوښه دي او سزا به ورکړی)

(معلومات او مسئلې)

په تیرو آیتونوکی دالله ﷻ دنعمتونو او دکائناتو دپیدائش دمفصل ذکر کولو څخه وروسته یی په دغه خبره خبرداری ورکړی دی دکومی دپاره چې یی ددی ټولو نعمتونو تفصیل بیان کړی دی اوهغه دي د الله ﷻ یووالی چې دده څخه ماسوا څوک د عبادت لائق نسته ، په دی وجه فرمایي چې هرکله دا ثابته سوه چې الله ﷻ یکي یوازي مځکه اوآسمانونه جوړکړل غرونه او دریابونه یی جوړکړل نباتات او حیوانات یی جوړ کړل درختی او ددی ګلونه او میوی یی جوړي کړي نو آیا دغه پاک ذات چې ددی ټولو شیانو خالق دی ددغو بتانو په شیان کیدای سی کوم چې هیڅ نه سی پیداکولای نو آیا تاسی دومره هم نه پوهیږي.

وَإِذَا قِيلَ لَهُم مَّاذَا أَنزَلَ رَبُّكُمْ ۙ قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾ لِيَحْمِلُوا

او کله چې وویل سی دوی ته چې څه نازل کړل ستاسو رب نووایي قصی دی دپخوانیو چې پوره کړی

أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۙ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ أَلَا سَاءَ مَا

بار خپل پوره په ورځ دقیامت اوڅه بار دهغه کوم چې بی لاری کوی ، بی تحقیقه ، خبردار ناکاره بار دی

يَزِرُونَ ﴿٢٥﴾ قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُم مِّنَ

کوم چې دوی پورته کوی ، خامخادوکه کړی ده هغوچې مخکې د دوی څخه وو بیاورسیدی حکم دالله ددوی ابادوته

الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِن فَوْقِهِمْ وَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ

د بنیادونو بیا پریوتل په دوی باندی چتونه دلوری څخه اوراغی په دوی باندی عذاب

مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ

دکوم طرف څخه چې دوی خبر نه وو ، بیا دقیامت په ورځ به رسوا کړی دوی اووبه وایی

أَيْنَ شُرَكَآءِيَ الَّذِينَ كُنتُمْ تُشَاقُّونَ فِيهِمْ قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا

کوم ځای دی زما شریکان په کومو چی تاسو ضد نیولی وو ؟ وبه وایی کوموته چی ورکړل سوی وو

الْعِلْمَ إِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّوٓءَ عَلَى الْكَفِرِينَ ﴿٢٧﴾ الَّذِينَ تَتَوَفَّٰهُمُ

خبر بیشکه رسوایی دنن ورځی اوبدی په منکرانو باندی ده دکومو چی روح وباسی

الْمَلَٰٓئِكَةُ ظَالِمِيٓ أَنفُسِهِمْ فَأَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِن

ملائکی اودوی بد کړی وی په خپل حق کی ، پس ظاهره به کړی فرمانبرداری چی مونږ نه ده کړی څه

سُوٓءٍ بَلَىٰٓ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾ فَادْخُلُوٓا أَبْوَٰبَ

بدی ، ولی نه؛ الله ښه پوهه دی په هغو چی کوم تاسو کوی پس داخل سی دروازوته

جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَا فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٢٩﴾

د دوږخ اوسیږي همیشه په دی کی ، پس څه بد ځای دی دتکبر کوونکو.

تفسیر: اوکله چی دوی ته ویل سی (یعنی یو ناخبره سری دتحقیق دپاره یا یوخبر سری دامتحان دپاره د دوی څخه پوښتنه کوي) چی ستاسی رب څه شی نازل کړی دی (یعنی قرآن کوم ته چی رسول الله ﷺ د الله ﷻ نازل کړل سوی فرمایی آیا دا صحیح ده) نو وایی چی (صاحبه ! کله دالله ﷻ نازل کړل سوی دی) دغه خومحضی بی سنده خبري دي کومي چی دپخوانیو څخه (نقل) را رواني دي (یعنی دملتونوخلق د وړاندی څخه دتوحید اونبوت اومیعاد مدعیان راغلي دي دهغوڅخه دوی هم نقل وکي باقي دا دخدای ورکړی دعوی نه دی) ددی (وینا) به دا نتیجه وي چی دا خلق به دقیامت په ورځ د خپلو گناهونو پوره بار اوکوم خلک چی دی خلقو په بي عملي سره گمراه کول د دوی د گناهونو هم څه بار به پر خپل سر پورته کوي (دگمراه کولو څخه مراد دا ویل دي چی : أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ، ځکه چی په دی سره دبل سړي عقیده خرابیږي اوکوم سړی چی خوک گمراه کوي ده ته به ددی گمراهي گناه وي او دی گمراه کونکی لره به دده د گمراهي سبب جوړیدی ، دی حصي دسبب جوړیدو ته یی څه بار وفرمایل او دخپلي گناه خو په کامل طور سره پورته کول ظاهر دی یعنی یو به یې د خپلي گناه بار وي او بل بار به ددغه گمراه د گمراه کولو په سبب پرواچول سی) خبردار کومه گناه چی دوی پر ځان بار کوي دغه ډیر بد بار دی (او دوی چی د گمراه کولو کوم دا تدبیر را ایستلی دی چی نورو ته داسی خبري کوي او غولوي یی نو دا به دحق په مقابله کی ونه چلیږي بلکه په خپله به پر دوی باندی ددی وبال او عذاب بیرته راځي هم دارنگه) کوم خلق چي د دوی څخه مخکی تیر سوی دي دوی

(د پیغمبرانو په مقابله اومخالفت کې) لوي لوي تدبیرونه وکړل، نو الله ﷻ د دوی (د تدبیرونو) آباد کړي کورونه دبیخ اوبنیاد څخه ونړول بیا دوی داسې ناکامه سول لکه چې گویا سربیره پر دوی د دوی د کور چتونه را ولویدل (یعنې لکه څنګه چې په چت را ولیدو سره ټول لاندې تر ختم سي دغه ډول خلق ناکامه او زیانکاران سول) او (علاوه دناکامي څخه) پر دوی (دخدای) عذاب داسې راغې چې د دوی خیال هم نه وو (څکه چې توقع د دوی په دغه تدبیرکې د کامیابي وه دتوقع څخه خلاف پر دوی دناکامي څخه زیات عذاب راغی کوم چې د دوی په ذهنونو کې گرسره راغلی هم نه وو پر تیرو کافرانو باندې دعذابونو راتلل معلوم او مشهور وو دا حالت خو د دوی په دُنیا کې سو) بیا دقیامت په ورځ (به د دوی دپاره دا وي چې) الله ﷻ به دوی رسوا کړي او (په دې کې به یوه رسوائي دا وي چې) دا به ورته ووائي چې (تاسې چې کوم) زماسره شریک (جوړ کړي وو) دکومو په باره کې چې تاسې (دپیغمبرانو اوایماندارو سره) جګړې کولې (هغوی اوس) کوم ځای دي (دا حالت چې ووینې نوحق) پیژندونکې به ووایي چې نن پوره رسوائي اوعذاب په کافرانو باندې دي دکومو روح چې ملائکو په حالت دکفر باندې قبض کړي وو (یعنې تر آخر وخته پورې کافران پاته سوي وو شاید چې ددې اهل علمو خبره یې په مینځ کې ددې دپاره بیان کړي وي چې د کفارو د رسوایي عام والي او ښکاره والي معلوم سي) بیا به کافران خلق (دخپلو شریکانو جواب کې) دصلحې پیغام ورکړي (او وبه وایي چې شرک کوم چې د اعلی درجې گناه او د الله ﷻ مخالفت دي زمونږ څه مجال وو چې مونږ داکړي وای) مونږ خو هیڅ بدکار (چې په هغه کې ادنی قدر مخالفت هم د حق تعالی وي) نه کوي (دې ته یې د صلحې مضمون څکه وویل چې په دُنیا کې به دوی دشرک کوم چې یقیني مخالفت دی په ډیر جوش او خروش سره اقرار کوي لکه دا قول د الله، لَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا اَشْرَكْنَا، او دشرک اقرار دمخالفت اقرار وو، خاصکر د انبیاء علیهم السلام سره خو به په خپله د ښکاره مخالفت دعیودار وه هلته به دشرک د انکار څخه د مخالفت انکار وکړي په دې وجه یې دې ته صلح وفرمایله او دا انکار داسې دی لکه په بل آیت کې چې دی، وَاللّٰهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِيْنَ، الله ﷻ به د دوی دا خبري رد وفرمایي چې) ولې نه (بلکه واقعي تاسې لوی مخالف کار کړی دی) بیشکه الله ﷻ ته ستاسې دټولو عملونو پوره خبر دی نو (ښه ده) دجهنم په دروازو (سره جهنم ته) داخل سی (او) په دې کې همیشه همیشه اوسي غرض دا چې د (حق څخه) دتکبر (اومخالفت اومقابله) کوونکو دپاره دغه ناکاره ځای دی (دا د آخرت دعذاب ذکر وسو نو خلاصه د آیت دا سوه چې دځان څخه د وړاندې کافرانو حال خساره او ددنیا او آخرت دعذاب حال تاسې واوریدی دغه شان چې کوم تدبیرونه او مکرونه دحق دین په مقابله کې تاسې کوئ او خلق گمراه کوئ دغه انجام به ستاسې وي)

(معلومات او مسئلې)

په تیرو آیتونو کې دالله ﷻ دنعمتونو اوعالم په پیداکولو کې دیووالي ذکر یې وکي، دمشرکانو دخپلې گمراهۍ بیان وو، په دې آیتونو کې دنورو د گمراه کولو او ددې دعذاب بیان دی او ددې څخه مخکې یو سوال دقرآن متعلق دی اوددې سوال مخاطب دلته خومشرکان دي او د دوی جاهلان جواب دلته

ذکر کوي او دعذاب وعده پر بیانوي او پنځه آیتونه وروسته بیا دا سوال مومنانو متقیانو ته خطاب کوي فرمایي او د دوی جواب او پر دی د انعاماتو د وعدې ذکر دی.
قرآن کریم دا نه ده ښکاره کړی چې سوال کوونکی څوک وو؟ په دی وجه دمفسیرینو په دی کی مختلف قولونه دي چاکافران سوال کوونکی ګڼلي دي چامسلمانانان چایو سوال دمشرکانو اوبل دمومنانو ګڼلي دي لیکن قرآن کریم دا کار پاته کي او دی طرف ته یی اشاره کړی ده چې په دی بحث کی د ورتلو ضرورت ګرسره ضرورت سته نه، چې سوال د چا دطرفه وو، کتل جواب ته او ددی نتیجې ته دی کومه چې قرآن په خپله بیان کړی ده.
دمشرکانو دطرف څخه دجواب خلاصه دا ده چې دوی دا ونه منله چې یو کلام دالله ﷻ دطرف څخه نازل سوی هم دی بلکه قرآن یی دتیرو خلقو قصې وګرځولي، قرآن کریم پردی باندی دعذاب وعده واورول چې داظالمان قرآن ته قصې وایی او نور خلق هم ګمراه کوي ددی نتیجه به دوی څکي چې دقیامت په ورځ دخپلو ګناهونو پوره وبال خو پر دوی راتلونکی دی خو ددی سره کوم خلق چې دوی ګمراه کوي د هغوي به هم څه وبال پردوی راځي اوبیافرمایي دګناهونو کوم بارچې داخلق ځان ته تړي ناکاره بار دی.

وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنزَلَ رَبُّكُمْ ۚ قَالُوا خَيْرًا ۗ لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا

او وویل پرهیزګارانوته څه نازل کړل ستاسی رب، وي ویل نیکه خبره چاچې نیکی وکړه

فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ ۚ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ ۚ وَلَنِعْمَ دَارُ

په دی دنیاکی ده لره نیکی ده، او دآخرت کور غوره دی، او څه ښه کور دی

الْمُتَّقِينَ ﴿٣٠﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

دپرهیزګارانو، باغونه دی دهمیشه وسیدو کومو ته چې به دوی داخلیږي بهیږي دهغوی لاندی نهرونه

لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ ۚ كَذَٰلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣١﴾ الَّذِينَ

د دوی دپاره هلته دی څه چې غواړي، داسی بدله ورکوی الله تعالی پرهیزګارانو ته، دکومو

تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ ۙ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا

روح چې ملائکو قبض کوی او دوی پاک وی، وایی ملائکی سلامتی ده په تاسی، داخل سی

الْجَنَّةَ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا أَن تَأْتِيَهُمُ

جنت ته بدله ده دهغه چې تاسی کول، ایا کافران ددې انتظار کوی چې راسی دوی ته

الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ يَاْتِيَ اَمْرُ رَبِّكَ ۭ كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۭ

ملائکې اویاراسي حکم ستا درب ، دا رنګه کړي وو د دوی څخه مخکې خلقو

وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿۳۳﴾

او الله تعالی ظلم نه دی کړی په دوی لیکن دوی په خپله د ځان سره بد کول

فَاَصَابَهُمْ سَيِّاٰتُ مَا عَمِلُوْا وَحَاقَ بِهِمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ

پس پرېوتې د دوی په سر د دوی بدکار او ګیر کړل دوی هغه چې دوی وریوری

يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿۳۴﴾

مسخری کولې.

تفسیر: اوکوم خلق چې دشرک څخه ځان ساتي دوی ته (چې دقرآن په باره کې (وویل سې چې ستاسی رب څه شی نازل کړی دی ، دوی وایي چې ډېر خیر (او برکت شی یې) نازل کړی دی ، کومو خلقو چې نیک کارونه کړي دي (چې دا ذکر سوی خبره او ټول نیک عملونه په کې راغلل) د دوی دپاره په دې دنیا کې هم نیکي ده (دغه نیکي دثواب وعده اوخوشخبري ده) اوعالم آخرت خو (په وجه ددې چې هلته به ددې وعدې حق کیدل اوښکاره کیدل وي) نور زیات غوره دی (اوموجب دخوشحالۍ دی) او واقعي چې دغه دشرک څخه دځان ساتونکو دپاره ښه کور دی دغه کور (څه دی) دهمیشه پاته کیدو باغونه دي چې دوی به ورته داخلیږي ددې باغونو (د درختو او آبادیو) لاندې به نهرونه جاري وي کوم شی چې د دوی زړه غواړي هلته به دوی ته ورکول کیږي (او خاص د دوی څه تخصیص دی د کومو خبره چې په دې مقام ذکر ده بلکه) دغه شان بدله به دالله دطرف څخه (دشرک څخه ځان ساتونکو ټولو ته ورکړل سي) د کومو روح چې ملائکو په داسی حالت کې قبض کړی وي چې دوی (دشرک څخه) پاک (صفا) وي (مطلب دا دی چې ترمرګه پوری پرتوحید باندې قائم وي او) دغه (ملائکې) به وایي السلام علیکم تاسې (د روح قبض کولو څخه وروسته) جنت ته داخل شئ دخپلو عملونه په سبب دا خلق (کوم چې پر خپل کفر او عناد او جهالت باندې اصرار کوي او سره د واضح کیدو د دلیلونو دحق ایمان نه راوړي نو معلومیږي چې دوی صرف) ددې خبري انتظار کوي چې دوی ته (دمرګ) ملائکې راسی یا ستا رب حکم (یعنی قیامت) راسی (یعنی ایا دمرګ په وخت کې یاپه قیامت کې به ایمان راوړي هرکله چې ایمان قبول نه وي ګویا دغه وخت به ټول کفار په وجه دحقیقت ښکاره کیدو توبې وباسي لکه چې د کفر پر اصرار باندې دا خلق کوي) داسی د دوی څخه مخکې چې کوم خلق وه هغوي هم (پر کفر اصرار) کړی وو او (د اصرار په وجه یې سزا پیداکړه نو) پر دوی الله ﷻ یوه ذره ظلم هم ونه کړ لیکن دوی په

خپله پر خپل ځان ظلم کوي (چې سره دپوهې يې د سزا کارونه کول) آخر د دوی دبدو عملونو دوی ته سزا ورکول سوه او په کوم عذاب (په خبرپوری چې يې) دوی خنداکوله دوی دغه (عذاب)ګيرکړل (نوداسې حال به ستاسې هم وي)

وَقَالَ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا عَبَدْنَا

او وايي ، مشرکان که رضا وی دالله تعالی نوموږ به عبادت نه وای کړی

مِنْ دُوْنِهٖ مِنْ شَيْءٍ نَّحْنُ وَلَآ اٰبَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُوْنِهٖ

دهغه څخه ما سوا دڅه شي او نه زموږ پلارانو او نه به وای حرام کړی موږ بغير دهغه دحکم څخه

مِنْ شَيْءٍ ؕ كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ فَهَلْ عَلَى

څه شی ، دارنګه کړی وو د دوی څخه وړاندنيو خلقو پس درسولانو

الرُّسُلِ اِلَّا الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ﴿۳۵﴾ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِيْ كُلِّ اُمَّةٍ رَّسُوْلًا

په ذمه نسته مګر رسول صفا صفا ، او موږ راپورته کړی دی په هر يو امت کی رسول

اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوْتَ ۚ فَمِنْهُمْ مَّنْ هَدَى

چې بندګی کوی دالله او ځان ساتی دشيطانانو څخه بيا چاته هدايت وکی د دوی څخه

اللّٰهُ وَمِنْهُمْ مَّنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلٰلَةُ ؕ فَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ

الله او په چا ثابته سوه ګمراهي ، پس سفر وکړی په ملکونو کی

فَانْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِيْنَ ﴿۳۶﴾ اِنْ تَحْرِصْ عَلٰى

بيا وګوری چې څنګه سو انجام د دروا غجن کوونکو ، که ته طمع کوی دوی ته

هُدٰىهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِيْ مَنْ يُّضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِّنْ

په لاره دراوستو نو الله تعالی لار نه ښيي هغه چاته چې ګمراه سی او هيڅوک به نه وی د دوی

نّٰصِرِيْنَ ﴿۳۷﴾ وَاَقْسَمُوْا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ ۙ لَا يَبْعَثُ اللّٰهُ مَنْ

مدد ګاران ، او قسمونه خوری په الله سخت قسمونه چې پورته نه کړی الله څوک چې

يَمُوتُ ۚ بَلَىٰ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾

مړ سي ولې نه وعده سوې ده ددې پخه او ليکن اکثر خلق - نه پوهيږي ،

لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا

پورته به يې کړي چي ښکاره سي دوی ته هغه خبره چي دوی په کې جګړه کوله ، او چي معلوم کړي کافران

أَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ ﴿٣٩﴾ إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ

چي دوی وو درواغجنان زمونږ وينا يو شي ته کله چي مونږ يې کول وغواړو داده چي وواېو

لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾

هغه ته چي سه نو هغه وسي .

تفسير: اومشرکان خلق داسي واېي چي که الله ﷻ ته (په طور د رضا دا کار) منظور وای (چي مونږ د غيره الله عبادت نه کولی کوم چي زمونږ دطريقي په اصولو کی دی اوځيني شيان مونږ نه وای حرام کړي کوم چي زمونږ دطريقي په فروعو کی دی مطلب دا چي که دالله ﷻ زمونږ دا موجوده اصول او فروع ناخوښه وای) نو دخدای څخه ماسوا به ديو شي نه مونږ عبادت کړی وای او نه زمونږ پلار او نيکه او نه به مونږ بغير دهغه (دحکم) څخه څه شي ته حرام ويلي وای (ددی څخه معلومه سوه چي زمونږ دا طريقه د الله ﷻ خوښه ده که چيري نو مونږ به يې ددی کولو ته نه وای پرېښي اې محمد ﷺ ته په دی مه غمژن کيږه ، ځکه چي داعبث جګړه څه نوی خبره نه ده بلکه) کوم (کافران) چي د دوی څخه وړاندی تيرسوی دي داسي حرکتونه دوی هم کړی وه (يعني عبث جګړي يې دخپلو پيغمبرانو سره کړی وي) نو دپيغمبرانو (په دی سره څه خراب سوه او دوی چي د کومې لاری طرف ته بلنه کوي هغه ته څه نقصان ورسيدی د دوی) پر ذمه خو (د احکامو) صرف صفا صفا رسول دي (صفا صفا دا چي دعوی واضحه وي او صحيح دليل پردی قائم وي دغه شان ستا پر ذمه هم دا کار وو کوم چي ته کوي بيا که دعناد په وجه په دعوی او دليل کی غور نه کوي نو ستا يی په څه) او (لکه څنګه چي د دوی معامله ستاسره يعني جګړه څه نوي خبره نه ده دغه شان ستا معامله ددوی سره يعني دتوحيد او حق دين طرف ته بلل څه نوي خبره نه ده بلکه ددی تعليم هم د پخوا څخه را روان دی چنانچي) مونږ په هرامت کي (د تيرو امتونو څخه) څه ناڅه پيغمبران (ددی خبري دتعليم دپاره) ليږلی دی چي تاسی (خاص) دالله ﷻ عبادت کوي اودشيطان (دلاري) څخه (چي هغه شرک او کفر دی) ځان ساتی (په دی کی دشيانو هغه حراموالی هم راغی کوم چي مشرکانو په خپله رای سره کوي ځکه چي دغه دشرک او کفر شعبه وه) نو په دوی کی ځيني هغه سول کوموته چي الله ﷻ هدايت وکي (چي دوی حق قبول کي) او ځيني په دوی

کې هغه سول پر کومو چې د ګمراهي ثبوت وسو.
(مطلب دا دی چې دکفارو او دپیغمبرانو په مینځ کې دا معامله دغه شان را روانه ده او دهدایت او ګمراهي متعلق د الله ﷻ معامله هم دهمیشه څخه دغه شان جاري ده چې د کفارو جګړه هم پخوانی او تعلیم د پیغمبرانو علیهم السلام هم پخوانی او د تولو هدایت نه پیداکیدل هم پخوانی دی بیا نه غم ولې کوي؟ تردې ځای پورې تسلي وفرمایله چې ددې په آخري مضمون کې ددې شبهې اجمالي جواب هم وسو چې داسې خبري کول ګمراهي ده چې د دوی د ګمراه والي مخکې تائید او دجواب زیات وضاحت دی یعنې که د پیغمبرانو سره د جګړې کولو ګمراه والی تاته معلوم نه وي) نو (ښه) ده په مځکه کې وګرځې بیا (نخښونه) وګورې چې د (پیغمبرانو د) دروغژن کوونکو څنګه (بد) انجام سو (نو که چیرې دغه ګمراهي نه وای نو عذاب به ولې پر نازلیدی او اتفاقي واقعات ورته ځکه نه سی ویل کیدای چې د عادت څخه خلاف سوی دی او دپیغمبرانو علیهم السلام دپیش ګویې څخه وروسته سوی دی او مومنان ورڅخه محفوظ پاته سوی دي نو ددغه په عذابوالي کې څه شک دی او چونکه نبي کریم ﷺ ته دامت د یو فرد د ګمراهي څخه هم زیاته صدمه رسیده، په دې وجه مخکې بیا د ﷺ ته خطاب دی چې لکه څنګه چې تیر ځیني خلق سوي دي پرکومو چې ګمراهي قائمه سوې وه دغه شان دا خلق هم دي نو) د دوی پر سیده لاره باندې د راتلو که ستا خواهش وي نو (هیڅ نتیجه یې نسته ځکه چې) الله ﷻ داسې سړي ته هدایت نه کوي څوک چې (دده دعناد په وجه سره) ګمراه کوي (البته که دغه سړي عناد پریږدي نو هدایت ورته کوي لیکن دی دسره عناد نه پریږدي په دې وجه ده ته هدایت هم نه سی کیدی) او (د ګمراهي او عذاب په باره کې که دده دا ګمان وي چې زمونږ معبود به په دې حالت کې هم مونږ دعذاب څخه محفوظ کړي نو دی دې پوهه سی چې د خدای جل جلاله په مقابله کې) به دده هیڅوک مدد ګار نه وي (تردې ځای پورې د دوی د اولې شبهې دجواب تقریر وو وړاندې د دویمې شبهې متعلق خبره ده) او دا خلق ډېر زور دار قسمونه په الله ﷻ خوري چې څوک مړ سي الله ﷻ به دې دپاره ژوندی نه کړي (او قیامت به را نه سي وړاندې جواب دی) ولې به یې نه ژوندی کوي (یعنې خامخا به یې ژوندی کړي) دا وعده الله ﷻ پر ځان لازمه کړې ده لیکن اکثر خلق (سره د قائمیدو د صحیح دلیل په دې) ایمان نه راوړي (او دا دوباره ژوندی کول به ځکه وي) چې (ددین متعلق) په کوم شي کې دا خلق (په دنیا کې) اختلاف کوي (او د انبیاء علیهم السلام په فیصله سره نه پر لاري کیږي) د دوی مخامخ (ددې حقیقت په سترګو سره په لیدو) اظهار وکړي او چې (د حقیقت ددې اظهار په وخت کې) کافران خلق (پوره) یقین وکړي چې واقعي دوی دروغژون وه (او پیغمبران او مومنان رښتیني دي) نو دقیامت راتلل یقیني او په عذاب سره فیصله کیدل ضروري دی دا جواب سو د : لَا يَبْعَثُ اللهُ، او چونکه دغو خلقو دقیامت څخه ځکه انکار کوي چې دمرګ څخه وروسته ژوندی کیدل د دوی په خیال کې دچا د وس خبره نه وه په دې وجه وړاندې د خپل کامل قدرت په ثابتولو سره د دوی دا شُبهه دفع فرمائي چې زمونږ قدرت داسې لوی دی چې) مونږ (دکوم شي) پیداکول وغواړو (مونږ ته په دې کې څه محنت او مشقت کول نه وي) بس دی نه زمونږ دومره وینا (کافي) وي چې ته (پیدا) سه بس هغه

(موجود) سی (نو د دومره لوی کامل قدرت په وراندی په بي روحه شیانو کی روح اچول څه گرانه دی؟
لکه چی په اول واري په دوی کی روح اچولی دی اوس د دوارو شبهو پوره جواب وسوو ولله الحمد)

(معلومات او مسئلي)

ددغو کفارو اوله شبهه خو دا وه چی الله ﷻ ته که زمونږ کفر او شرک او ناجائز کار ناخوښه وای نو هغه مونږ په زور سره ولي نه منع کوي.

ددی شبهي بي هوده والی خو واضح وو په دی وجه ددی د جواب ورکولو پرځای صرف د نبی کریم ﷺ پرتسلی باندی بس والی وسوچی په داسی عبثوسوالونوباندی ته مه غمژن کیږه اودشبهیي دعبث والی وجه ظاهره ده چی الله ﷻ دعالمي دنیا نظام پردی بنیاد قائم کړی دی چی انسان یې بالکل مجبور نه دی جوړکړی ، یوقسم اختیار یی ده ته هم ورکړی دی ، دغه اختیار که دی دالله ﷻ په فرمانبرداری کی استعمال کړي نو د ثواب او که په نافرمانی کی استعمال کړي نو دعذاب وعدي یی وفرمایلي ددی په نتیجه کی دقیامت اوحشر اونشر ټولي هنگامي دي که الله ﷻ غوښتلی چی ټول مجبورکړی اوخپله فرمان برداری په وکړي نو دچا به څه مجال وای چی د فرمانبرداري څخه وتلی وای مگر دحکمت په تقاضاسره مجبورکول صحیح نه وه په دی وجه یی انسان ته اختیاورکی نواوس د کافرانو دا وینا چی که د الله ﷻ زمونږ داطریقه خوښه نه وای نومونږ مجبوره کوي ولي نه یو احمقانه او دعنادسوال دی

(آیا په هندوستان پاکستان کي هم دالله ﷻ یو څوک رسول راغلي دی)

(وَلَقَدۡ بَعَثۡنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا) ددی آیت څخه او دارنگه د بل آیت (وَإِنۡ مِّنۡ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ) څخه ظاهراً دا معلومیږي چی د هندوستان او پاکستان په علاقوکی هم دالله ﷻ پیغمبر به خامخا راغلی وي برابره خبره ده که هغه ددی ځای اوسیدونکی وي یادبل ملک وي او دده مبلغ او نائب دلته را رسیدلی وي او د آیت (لِتُنذِرَ قَوۡمًا مَّا أَتَاهُم مِّن نَّذِيرٍ) څخه چی کومه دا معلومیږي چی نبی کریم ﷺ چی کوم امت ته لیږل سوی دی دوی ته د دوی څخه وړاندی بل رسول نه دی راغلی ددی جواب دا کیدای سی چی ددی څخه مراد په ظاهره دعربو هغه قوم دی کوم چی د دوی دنبوت او رسالت د ټولو څخه اولنی مخاطب سول چی په دوی کی دحضرت اسماعیل ﷺ څخه وروسته هیڅ یو رسول نه وو راغلی په دی وجه ددی خلقو لقب په قرآن کریم کي :أُمِّيِّينَ، اینبوول سوی دی ، ددی څخه دا نه لازمیږي چی په باقي دنیا کی هم دده ﷺ څخه مخکی هم څوک رسول نه دي راغلی. والله اعلم

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِن بَعۡدِ مَا

او چاچی کور پرینبودی دالله ﷻ دپاره پس دهغه

ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمۡ فِي الدُّنۡيَا حَسَنَةً وَلَأَجۡرُ الۡآخِرَةِ أَكۡبَرُ

چی ظلم پر وسو خامخابه مونږورکړو دوی ته ځای په دنیا کی ښه اوثواب دآخرت خو ډیر لوی دی

لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ﴿۴۱﴾ الَّذِيْنَ صَبَرُوْا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ﴿۴۲﴾

که دوی پوهیدی کوم خلق چی ثابت قدم پاته سول او په رب خپل یی توکل وکی

لنډتفسیر: اوکوموخلګو چی دالله ﷺ دپاره خپل وطن «مکه» پرېښوده «اوحبسی ته ولاړل وروسته ترهغه چی پردوی باندی «دکفارو دطرف څخه» ظلم وکړل سو «څکه چی په داسی مجبوري کی وطن پرېښودل ډیر سخت وي» مونږ به دوی ته په دنیا کی خامخا غوره ځای ورکړو «یعنی دوی به مدیني ته ورسوو ښه امن او راحت به ورکړو چنانچی څه موده وروسته الله ﷺ مدیني ته ورسول او دغه یې ورلره اصل وطن مقرر کي په دی وجه یې دی ته ټیکانه وویل او هلته یې هر قسم ترقي وسوه په دی وجه یی ورته حسنه وویل او په حبشه کی یی پاته کیدل عارضي وو په دی وجه یی هغې ته ټیکانه ونه ویله» او دآخرت ثواب «ددی څخه» په ډیرو درجو لوي دی «چی خیر هم دی اوباقي پاته کیدونکی هم دی» کاشکي «ددی آخرت د اجر» دوی «بي خبره کافرانو» ته «هم» خبر وای «او ددی دحاصلولو په مینه سره مسلمانیدی» دغه «مهاجرین ددی وعدو څکه مستحق دي چی دغه» داسی دي کوم چی «پر سختو واقعاتو» صبرکوي «چنانچی دوطن پرېښودل ګویا دوی ته سخت دی مګر بغیر ددی څخه یې په دین عمل نه سو کولای ددین دپاره یی وطن پرېښووی او صبر یی وکي» او «دوی په هر حال کی» پرخپل رب توکل لري «دوطن پرېښودو په وخت کی دا خیال نه کوي چی خوري او څیښي به یی د کوم ځای څخه»

(معلومات او مسئلي : تشريح او تفسير)

الَّذِيْنَ هَاجَرُوْا: دهجرت څخه مشتق دی دهجرت لغوي معنی وطن پرېښول دي ، دالله ﷺ دپاره چی کوم وطن پرېښول سی دغه په اسلام کی لوي طاعت او عبادت دی نبی کریم ﷺ فرمایي «اَلْهِجْرَةُ تَهْدِمُ مَاكَانَ قَبْلَهَا» هجرت هغه ټول ګناهونه ختم کوي چی بنده دهجرت څخه مخکی کړي وي دا هجرت په څینو صورتونو کی فرض او واجب او په څینو صورتونو کی مستحب او غوره وي ، ددی په تفصیل سره حکمونه خو دسورة نسآء تر آیت ۹۷ «اَلَمْ تَكُنْ اَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوْا فِيْهَا» لاندی تیر سوی دی دلته صرف دهغو وعدو بیان دی کومي چی الله ﷺ دمهاجرینو سره کړی دی .

(آیا هجرت په دنیا کي هم د ژوند د فراخي سبب جوړيږي)

په ذکر سوو آیتونو کی یی دڅو شرطونو سره دهجرت کوونکو دپاره دوه عظمي الشانه وعدی کړي دي، اوله خوپه دنیا کی دغوره ځای ورکولو دویمه په آخرت کی دبې حسابه لوي ثواب په دنیا کی غوره ځای دا یو نهایت جامع لفظ دی په دی کی دا هم داخل دی چی هجرت کوونکي ته د اوسیدو دپاره کور او ښه همسایګان ورکول کیږي دا هم په کښې دا خله ده چی ده ته رزق ښه ورکول کیږي پر دښمنانو یی فتح او غلبه نصیب سی د عامو خلقو په ژبه دده صفت او ښه والی وي عزت او شرافت ورته حاصل سی کوم چی دده تر خاندان او اولاده پوري چلیږي (قرطبي)

د آیت شان نزول اصالةً هغه اولنی هجرت دی کوم چی اصحابو کرامو ﷺ دحبشي طرف ته وکي او دا هم احتمال دی چی دحبشي هجرت او ددی څخه وروسته دمديني منوري هجرت دواړه په دی کی دا

په آیت کې ددغه مهاجرینو دحبشې یامهاجرینو دمدینې منورې ذکر دی په دې وجه ځینې عالمان فرمايي چې دا وعده ددغو حضراتو اصحابو ﷺ دپاره وه کومو چې دحبشې طرف ته یا بیا دمدینې منورې طرف ته هجرت کړی وو او د الله ﷻ دا وعده په دنیا کې پوره سوه کومه چې تولو ولیده چې الله ﷻ مدینه منوره د دوی دپاره څومره ښه ټیکانه جوړه کړه د ازار رسوونکو همسایګانو پرځای ورته غمخوار همدرد او جان نثاره همسایګان ورکول سول او په دښمنانو ورته فتح اوغلبه نصیب سوه د هجرت څخه دلږ زمانه تیردو څخه وروسته پر دوی د رزق دروازې خلاصې سوې فقیران او مسکینان مالدار سول ددنیا ملکونه فتح سول د دوی دښو اخلاقو اوعمل کارنامې تر قیامته پورې دهر موافق او مخالف په ژبه باندې دي دوی ته او د دوی نسلونو ته الله ﷻ لوی عزت او شرافت ورکی دا خو په دنیا کې کیدونکې شیان وه کوم چې وسوه او د آخرت وعده پوره کیدل هم یقیني دی لیکن په تفسیر بحر میحط کې ابو حیان رحمه الله وایي.

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا: وَالَّذِينَ هَاجَرُوا عَامٌ فِي الْمُهَاجِرِينَ كَائِنًا مَا كَانُوا فَيَشْمَلُ أَوَّلَهُمْ وَآخِرَهُمْ . ص ۴۹۲ ، ج ۵ .

لفظ دټولو مهاجرینو ددنیادپاره عام اوشامل دی دهرې مخکې اوزمانې مهاجرین چې وي په دې وجه دا لفظ اولنیو مهاجرینو لره هم شامل دی او تر قیامته پورې دالله ﷻ دپاره هر یوهجرت کوونکی په دې کې دا خل دی.

دعامې تفسیر ضابطیې تقاضا هم دا ده چې د آیت شان نزول که څه هم څه خاص واقعه اوخاص جماعت وي مګر اعتبار دلفظ عام والی لره وي په دې وجه په دې وعده کې دټولې دُنیا اودهرې زمانې مهاجرین هم شامل دي او دا دواړه وعدې د ټولو مهاجرینو دپاره پوره کیدل یقیني خبره ده.

دغه شان یوه وعده دمهاجرینو دپاره دسورة نسآء په دې آیت کې سوې ده ﴿وَمَن يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً﴾ چې په دې کې د فراخې دکور او دفراخې د ژوند په خاص طور سره وعده ده، مګر قرآن کریم ددې وعدو سره د مهاجرینو څه صفتونه او دهجرت خاص طور سره وعده ده مګر قرآن کریم ددې وعدو سره د مهاجرینو څه صفتونه او د هجرت څه شرطونه هم بیان کړي دي، په دې وجه ددې وعدو مستحق هغه مهاجرین کیدای سي په کومو کې چې دا صفتونه وي او کومو چې مطلوبه شرطونه پوره کړي وي په دې کې دټولو څخه اولنی شرط خو د : فی الله، دی یعنی چې دهجرت کولو مقصد دالله ﷻ راضي کول وي په دې کې ددنیا فائدې تجارت ملازمت وغیره او ځاني فائدې دنظر په وړاندې نه وي او دویم شرط ددې هجرت کوونکو مظلوموالی دی : مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا، دریم وصف په ابتدائي تکلیفونو او مصیبتونو صبر کول او ثابت قدم پاته کیدل دي، الَّذِينَ صَبَرُوا، څلورم وصف د ټولو مادي تدبیرونو د اهتمام کولو سره سره هم باور صرف پر الله ﷻ درلودل دي چې فتح او نصرت او هره کامیابي صرف دهغه په لاس کې ده. وعلى ربهم يتوكلون.

ددې څخه معلومه سوه چې ابتدائي تکالیف اومشکلات خو په هر کار کې وي په دې کې د پورې وتو څخه وروسته هم که یو هجرت کوونکي ته ښه ټیکانه او ښه حالات حاصل نه سي نو د قرآن په وعده کې دشک کولو پرځای دي دخپل نیت او اخلاص او دهغه ښه عمل معاینه واخلي پر کوم چې دا

وعدي سوی دي نو ده ته به معلومه سی چی قصور دده خپل دي کله به په نیت کی خرابي وي او کله به په صبر او تکل کی کمي وي.

(دوطن پریښودو او هجرت مختلف قسمونه او ددی حکمونه)

امام قرطبي رحمه الله دلته دهجرت اووطن پریښودو په قسمونو او ددی پرځه احکامو یو مفید مضمون لیکلی دی د فائدی پوره کولو دپاره دا نقل کوم.

قرطبي رحمه الله په حواله د ابن عربي رحمه الله لیکلی دی چی د وطن څخه وتل او سفر کول په مخکی کی کله خو دیو شي څخه د تښتیدو او ځان ساتلو دپاره وي او کله د یو شی دحاصلولو اولټون دپاره وي اول قسم سفر کوم چی دځه شي څخه دتښتیدو یا ځان ساتلو دپاره وي دی ته هجرت وایی او ددی شپږ ۶ قسمونه دي.

اول یعني د دار الکفر ددار اسلام طرف ته تلل ، دا قسم سفر درسالت په زمانه کی هم فرض وو اوترقیامته پوری په شرط دطاقت اوقدرت فرض دی (هرکله چی په دارالکفرکی دخپل ځان او مال او عزت امن نه وي یا ددیني فرضو ادا کول ممکن نه وي ، ددی باوجود که په دار الحرب کی پاته کیږي نو گناهگار به وي.

دویم د دارالبدعت څخه وتل ، ابن قاسم رحمه الله وایی چی ما د امام مالک رحمه الله څخه اوریدلي دي چی د یومسلمان دپاره په داسی مقام کی اوسیدل حلال نه دي په کوم کی چی سلف صالحینو ته بدي ردي او ښکنځل کول کیږي ابن عربي رحمه الله ددی قول نقل کولو څخه وروسته لیکي چی دا بالکل صحیح ده ځکه چی که تاسی یو بدر کار منع کولی نه شئ نو په تاسی لازمه ده چی په خپله د هغه ځای څخه لیري سی لکه چی دالله ﷻ ارشاد دی (وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ)

دریم سفر هغه دی پر کوم ځای چی د حرامو غلبه وي د هغه ځای څخه وتل، ځکه چی دحلالو طلب په هر یو مسلمان باندی فرض دی.

څلورم دجسماني ازار رسیدو څخه د محفوظ کیدو دپاره سفر، دا سفر جائز او دالله ﷻ دطرف څخه انعام دی چی انسان کوم ځای د دښمنانو څخه د بدني اذیت (تکلیف) د رسیدلو بیره محسوسه کړي نو د هغه ځای څخه ووزي چی د دیري خطري څخه محفوظ وي دا څلورم قسم سفر دټولو څخه اول حضرت ابراهیم عليه السلام وکي ، هرکله چی دقوم دتکلیفونو ورکولو څخه دخلاصون حاصلولو دپاره دعراق څخه د شام دملک طرف ته روان سو او وي فرمایل، إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي، ددی څخه وروسته حضرت موسی عليه السلام داسی یو سفر دمصر څخه دمدین طرف ته وکي. فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ .

پنځم سفر د آب او هوا د خرابي او د مرضونو د خطري څخه د محفوظ کیدو دپاره دی ، اسلامی شریعت ددی هم اجازه کړی ده لکه چی نبی کریم ﷺ څو حیوانانو څرونکو ته دمدیني څخه دباندی په بیابان کی د اوسیدو ارشاد وفرمایي ځکه چی دښار آب او هوا د دوی سره موافقه نه وه دغه شان حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه ابو عبیده رضي الله عنه ته حکم ولیږی چی دارالخلافة د اردن څخه بدله کړي یو لوړ ځای ته ولاړسی دکوم ځای چی آب اوهوا خرابه نه وي ، لیکن دا په هغه وخت کی ده کله چی به

یومقام باندی طاعون یا وبائي مرضونه خپاره سوی نه وي او کوم ځای چې وبا خپره سی دهغه ځای دپاره دا حکم دی چې کوم خلق دلته د وراندی څخه موجود وي هغوی دي ددغه ځای څخه نه تښتي اوکوم چې دباندی دي هغه دی ورته دننه نه راځي لکه چې حضرت فاروق اعظم ﷺ ته دشام دسفر په وخت کی را پیښه سوه ، چې دشام سرحدته ورسیدی نو معلومه سوه چې په شام کی د طاعون وبا خپره سوی ده نو ده ﷺ ته دغه ملک ته په داخلیدو کی تردد(شک) پیښ سو د اصحابو کرامو ﷺ سره د پرله پسې مشورو کولو څخه وروسته په آخر کی کله چې حضرت عبدالرحمن بن عوف ﷺ ده ﷺ ته دا حدیث واوروی چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دي ، اذا وقع بارض وانتم بها: فلاتخرجوامنهاواذاوقع بارض ولستم بهافلاتهبطوا علیها «رواه الترمذي وقال حدیث حسن صحیح» هرکله چې په یوملک کی طاعون خپورسی اوتاسی هلته موجود یاست نو اوس دهغه ځای څخه مه وزئ اوکله چې تاسی دمخکی څخه هلته موجود نه یاست اوهلته دطاعون دخپریدو خبر واورئ نومه ورته داخلیږئ.

دغه وخت حضرت فاروق اعظم ﷺ دحدیث په حکم دعمل کولودپاره تولی قافلي ته دبیرته تلواعلان وکي.

ځینی عالمان فرمایي چې دحدیث شریف په دی حکم کی یوخاص حکمت دا هم دی چې کوم خلق هلته اوسیږي اوکوم ځای چې وبا خپره سوی ده ، ددی ځای په خلقو کی غالب گمان دا دی چې دوبا جراثیم به په کی موجود وي ، دوی که ددی ځای څخه وتښتي نو په چا کی چې دی جراثیمو چلن کړی دی ، دغه خو محفوظ کیدای نه سی اوکوم ځای ته چې دوی ولاړ سی دهغه ځای پرخلقو به اثر وکي په دی وجه یی دا حکیمانه فیصله وکړه ،

شپږم سفر دخپل مال دحفاظت دپاره دی، هرکله چې یوسړی په یومقام کی دغلو ډاکوگانو بیره محسوس کړي نو دهغه ځای څخه دی بدل سی اسلامي شریعت ددی هم اجازه ورکړی ده ځکه چې دمسلمان دمال هم دغسي احترام دی څنگه چې دده دبدن دی.

دا شپږ قسمونه خو دهغه وطن پرېښودو دی کوم چې دیو شی څخه دمحفوظ کیدو اوتښتیدو دپاره کړی وی اوکوم سفر چې دیو شی دطلب اولټون دپاره کول کیږي دهغه نه ۹ قسمونه دي.

۱، دعبرت دپاره سفر، یعنی ددنیا سیل اوسفر ددی کار دپاره کول چې دالله ﷻ مخلوقات اوکامل قدرت اوتیر قومونه وویني اوعبرت ورڅخه حاصل کي قرآن کریم دداسی سفر ترغیب ورکړی دی (اولم یسیروا في الارض فینظروا کیف کان عاقبة الذین من قبلهم) دحضرت ذی القرنین سفرهم عالمانو دداسی قسم سفر څخه مقرر کړی دی او ځینی فرمایي چې دده سفر په مځکه کی دالله ﷻ د قانون نافذکولودپاره وو.

۲، دحج سفر، ددی هم دخو شرطونو سره اسلامي فرض ژالی تولو ته معلوم دی.

۳، د جهاد سفر، ددی فرض یا واجب یا مستحب والی هم تولو مسلمانانو ته معلوم دی.

۴، د معاش دپاره سفر، هرکله چې یو سړی ته په خپل وطن کی دضرورت مطابق معاشی سامان نه حاصلیږي نو پرده لازمه ده چې ددی ځای څخه سفر وکړي او بل ځای ته د روزگار تلاش وکړي.

۵، دتجارت سفر، یعنی د ضرورت څخه د زیات مال حاصلولو دپاره سفر کول دا هم په شریعت کی

جائز دی دحق جل جلاله ارشاد دی ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ﴾ دابتغآء فضل، څخه مراد په دی آیت کی تجارت دی الله ﷻ دحج په سفر کی هم د تجارت اجازه ورکړی ده نو دتجارت دپاره سفر کول خو په طریقه اولی سره جائز دی.

۲، د علم د طلب دپاره سفر، ددی پرقدر دضرورت دین فرض عین کیدل او زیات دضرورت څخه فرض کفایه کیدل معلوم دی.

۷، یو مقام مقدس او مبارک ګڼل او سفر ورته کول، دا بغیر د درو مسجدونو څخه جائز نه دی مسجد حرام (بیت الله شریف مکه مکرمهٔ) مسجد نبوی (مدینه طیبه) مسجد اقصی (بیت المقدس) دا دقرطبي رحمه الله او ابن عربي رحمه الله رایه ده، نورو مشرانو علماؤ پخوانیو او وروستنیو دعامو مبارکو ځایونو طرف ته سفر کول هم جائز مقرر کړی دی، محمد شفیع رحمه الله.

۸، د اسلامي سرحدونو دحفاظت دپاره سفر: کوم ته چی رباط ویل کیږي، په ډیرو احادیثو کی ددې لوی فضیلت ذکر دی.

۹: دخپلوانو او دوستانو دملاقات دپاره سفر: (په حدیث کی یی دا هم دثواب باعث مقرر کړی دی لکه چی دصحیح مسلم په حدیث کی دخپلوانو او دوستانو دملاقات دپاره دسفر کوونکو دپاره دملائکو دعا ذکر کړی ده (دا هلته دی چی د دوی په ملاقات سره یی د الله ﷻ رضا مقصود وي څه دنیاوي غرض په کښی نه وي) والله اعلم (قرطبي ص ۳۴۹ تا ص ۳۵۱ ج ۵ سورة نساء)

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ فَسْئَلُوا أَهْلَ

او ستا څخه وړاندې هم مونږ دغه سړي لیږلي وو چی حکم لیږي مونږ دوی ته پس پوښتنه وکړی

الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ ۗ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ

دیاد ساتونکو څخه که تاسي ته معلومه نه وی ، نخښې مو ورکړی وی او پاڼې ، او نازل کړی دی مونږ تاته

الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾

دایا دابنت چی ښکاره کړی ته خلقو ته هغه شی چی نازل سوی دی د دوی دپاره چی دوی ښایي غور وکړی

لنډتفسیر: او (دامنکران خلق کوم چی ستا د رسالت او نبوت څخه پردی بانړدی انکار کوي چی ته بشر او انسان یی او نبي او رسول د دوی په نزد څوک انسان او بشر نه دی په کار دا د دوی جاهلانه خیال دی ځکه چی) مونږ ستا څخه وړاندې هم صرف انسانان رسولان جوړ کړي او معجزې او کتابونه مو ورکړي لیږلي دي چی پر دوی به مو وحی لیږله (نوای د مکي منکرانو) که تاسی ته علم نه وي نو دنورو اهل علمو په خیال کی هم دمسلمانانو چی دډیرو پیغمبرانو دحالاتو علم وي او دغه خلق ستاسی په خیال کی هم د مسلمانانو طرف داري نه کوي اودغه ډول مونږ ته هم (رسول جوړ کړي) په تا مو هم دا قرآن

نازل کړي دي ددې دپاره چې کوم هدايتونه (ستا په واسطه سره) خلقو ته ليږل سوي دي هغه هدايتونه ته دوی ته واضح کړې او دوی په پوهه کړي او ددې دپاره چې دوی په دې کې غور او فکر وکړي.

(معلومات اومسئلې)

په ورح المعاني کې دي چې ددې آيت دنازليدوڅخه وروسته دمکي مشرکانوخپل قاصدمديني طيبې ته ديهودو څنګ ته دحال معلومولو دپاره وليږي چې آيا داخبره واقعي ده چې وړاندی هم ټول پيغمبران د بشراوانسان دجنس څخه راغلي دي، که څه هم په لفظ داهل الذکرکې اهل کتاب اومومنان ټول داخل دي مګرداښکاره خبره ده چې دمشرکانواطمينان دغيرمسلمو دبيان څخه کيدای سي څکه چې دوی په خپله دنبي کريم ﷺ په خبره مطمئن نه وه نو دنورو مسلمانانو خبره به يې څنګه منلې وای.

داهل الذکر، لفظ دڅو معانيو دپاره استعماليږي په دې کې يوه معنی دعلم هم ده په دې مناسبت سره يې په قرآن کريم کې تورات ته هم ذکر فرمايلي دي (وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ) اودقرآن کريم څخه يې هم دذکرپه لفظ سره تعبير فرمايلي دي لکه چې ددې څخه وروسته په راتلونکو آيت کې د (وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ) څخه مراد قرآن دی ، په دې وجه داهل الذکر لفظي معنی اهل علم سوه اودلته د اهل علم څخه کوم خلق مراد دي په دې کې ظاهره خبره دا ده چې د اهل کتابو عالمان يهود اونصارا مراد دي داقول دابن عباس ﷺ حسن السدي وغيره دي اوځينی حضراتودلته هم دذکرڅخه قرآن مراد اخيستی دي او داهل الذکرتفسير يې په اهل قرآن سره کړی دی په دې کې زياته واضحه خبره درماني زجاج ازهري ده هغوي وايي (اَلْمُرَادُ بِاَهْلِ الذِّكْرِ عُلَمَآءُ اَخْبَارِ الْاُمَمِ السَّالِفَةِ كَآئِنًامَّنْ كَانَ فَالذِّكْرُبِمَعْنَى الْحِفْظِ كَاَنَّهُ قِيْلَ اسْئَلُوا الْمُطَّلِعِيْنَ عَلٰى اَخْبَارِ الْاُمَمِ يُعْلِمُوْكُمْ بِذٰلِكَ) ددې تحقيق پربنابانده په دې کې اهل کتاب هم داخل دي او اهل قرآن هم په کې داخل دي.

د، بَيِّنٰتُ .معنی معروف (معلوم) ده او مراد ددې څخه دلته معجزې دي، زُبُرْ ، په اصل کې د،زبرة جمع ده کوم چې د اوسپني غټو ټوټو ته ويل کيږي (اٰتُوْنِىْ زُبَرَ الْحَدِيْدِ) دټوټو يوځای کولوپه مناسبت سره ليکلو ته زبر ويل کيږي ، اوليکلی کتاب ته زبر او زبور وايي دلته مراد ددې څخه دالله ﷻ کتاب دي چې په دې کې تورات انجيل زبُور او قرآن ټول دا خل دي.

(دمجتهدينو امامانوتقليدپرغير مجتهدينو واجب دی)

دذکرسوي آيت داجمله ، فَاسْئَلُوا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَاتَعْلَمُوْنَ :دلته که څه هم ديوخاص مضمون په باره کې راغلی ده ، مګرالفاظ يې عام دي کوم چې ټولومعاملو ته شامل دی ، په دې وجه دقرآنی اسلوب په اعتبار سره په حقيقت کې دا مهمه ضابطه ده کومه چې عقلي هم ده اونقلي هم ، کوم خلق چې احکام نه پيژني دوی دي دپوهانوڅخه پوښتنه کوي اوعمل دې کوي او په ناپوهانو فرض دي چې دپوهانوپه ښودنه عمل کوي، ددې نوم تقليد دی ، دا دقرآن واضح حکم هم دی اوعقلاًهم ددې څخه ماسوا دعمل عام کولوهيڅ صورت نه سی کيدای ، په امت کې داصحابو ﷺ دزمانی څخه واخله ترننه پورې بې د اختلاف څخه په دې ضابطه عمل را روان دی کيږي ، څوک چې دتقليد څخه مُنکر دي

هغوی هم ددی تقلید انکارنه کوي چې کوم خلق عالمان نه دي دوی دي دعالمانوڅخه فتوی اخلي عمل دي پرکوي ، او دا ښکاره خبره ده چې ناپوهه عوامو ته که علماء قرآن کریم اوحدیثو دلیلونه وښیي هم خو دوی دغه دلیلونه هم ددی عالمانو په اعتماد باندې قبلوي په دوی کی په خپله ددلیلونو دپوهیدو اوکره کولو صلاحیت خو سته نه اوتقلید ددی نوم دی چې ناپوهه دپوهو په اعتماد باندی یوحکم دشریعت حکم مقرر کړی اوعمل په کوي ، داتقلیدهغه دی دکوم په جواز بلکه وجوب کی چې دڅه داختلاف گنجائش نسته ، البته هغه علماء کوم چې په خپله په قرآن اوحدیث اواجماع په موقعو دپوهیدو صلاحیت لری دوی ته په داسی احکاموکی کوم چې په قرآن اوحدیث کی واضحه اوښکاره طور سره ذکر دی اوپه علماؤ اوداصحابو رضي الله عنهم او تابعینو رحمهم الله په مینځ کی په دی مسئلو کی څه اختلاف هم نه وی په دی احکامو کی دغه عالمان سیده په سیده په قرآن اوحدیث او اجماع عمل کوي، په دی کی علماؤ ته دیومجتهد د تقلید ضرورت نسته لیکن هغه احکام اومسئلې کومې چې په قرآن او سنت کی واضح ذکرنه دي یاپه کوموکی چې دقرآن په آیتونو اوحدیثونو په روایتونو کی په ظاهره څه تعارض په نظر راځي یاپه کومو کی چې داصحابو رضي الله عنهم اوتابعینو رحمهم الله په مینځ کی دقرآن اوسنت دمعنی په متعین کولوکی څه اختلاف پیښ سوی دی دغه مسئلې اواحکام محل داجتهاد وي دي ته په اصطلاح کی مجتهدفیه مسئلې ویل کیږي د دوی حکم دا دی چې کوم عالم ته د اجتهاد درجه حاصله نه وي ده ته هم په دی مسئلوکی دیوامام مجتهد تقلید ضروري دی محض دخپلې ذاتي رای په اعتماد سره یو آیت یا روایت ته ترجیح ورکول او اختیارول او بل آیت یا روایت پریښودل دده دپاره جائز نه دی.

دغه شان چې کوم احکام په قرآن کریم اوسنت کی په وضاحت سره ذکر نه وي دا دقرآن اوسنت دبیان کړو اصولو څخه را ایستل او د هغه شرعي حکم متعین کول دا هم ددغو مجتهدانو د امت کار دی کوموته چې دعربي ژبې عربي لغت او محاورو او داستعمال دطریقو دارنگه دقرآن اوسنت سره دمتعلقه ټولو علمونو معیاری علم اوپر هیزگاری اوتقوا لوړمقام حاصل وي ، لکه امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله شافعي رحمه الله مالک رحمه الله احمدبن حنبل رحمه الله یا او زاعي فقیه ابو اللیث رحمه الله وغیره په کومو کی چې الله ﷻ دنبوت زماني ته دنژدي والي اوداصحابو رضي الله عنهم اوتابعینو رحمهم الله دصحبت په برکت سره دشریعت د اصولو او مقصدونو پیژندو خاص ذوق او په منصوصو احکامو دغیرد منصوصو قیاس کولو اوحکم را ایستلو خاصه سلیقه ورکړی وه ، په داسی مجتهدفیه مسئلوکی عامو عالمانوته هم په مجتهدینو امامانوکی دیوچاتقلید لازم دی دمجتهدینو امامانو څخه خلاف څه نوي لار اختیارول خطاء ده .

دغه وجه ده چې د امت مشرانو عالمانومحدثینو فقهاؤ امام غزالي رحمه الله ، رازي رحمه الله ترمذي رحمه الله ، طحاوي رحمه الله ، مزني رحمه الله، ابن همام رحمه الله ، ابن قدامه رحمه الله او ددی معیار په لکونو مخکنیو او وروستنو عالمانو سره ددی چې دعربي علمونو اوشریعت دعلمونو اعلی مهارت ورته حاصل ود، په داسی اجتهادي مسئلو کی همیشه دمجتهدینو دتقلید پابند پاته سوی دی ټولو دمجتهدینو خلاف په

خپله رایه سره څه فتوی ورکول جائز نه دی ګڼلی.
البته دی حضراتو دعلم اوتقوی هغه معیاري درجه حاصله وه چی دمجتهدینو اقوال او رایه به یی دقرآن اوسنت په دلیلونو سره معاینه کوله او کره کوله، بیا په مجتهدینو امامانو کی چی به دکوم امام قول دوی دکتاب اوسنت سره ډیر نژدی وګنی هغه به یی اختیاروئ مګر دمجتهدینو امامانو دمسلک څخه وتل او د دوی تولوخلاف یورایه قائمول یی هیڅکله جائزنه ګڼل ، دتقلید اصل حقیقت دومره دی.
ددی څخه وروسته ورځ په ورځ دعلم معیار کمیدی او دتقوی او دخدا ترسی پرځای نفساني غرضونه غالب کیدل شروع سول په داسی حالاتو کی که دا ازادي ورکړل سی چی په کومه مسئله کی غواړي د یو امام قول دی اختیاروي او په کومه کی چی غواړي دبل امام قول دي اخلی ، نو ددی لازمي اثر به دا سوی وای چی خلقو به د شریعت دتابعداري نوم اخیستی اودخواهشاتو په تابعداري کی به اخته کیدل چی دکوم امام په قول کی به یی نفساني خواهش پوره کیدای هغه به یی اختیارول او دا ظاهره ده چی داسی کول به دځه دین اوشریعت تابعداري نه وه بلکه دخپل غرض اوخواهش تابعداري به وه کومه چی په اجماع د امت سره حرامه ده علامه شاطبي رحمه الله په مواقات کی پردی ډیره په تفصیل سره خبره کړی ده او ابن تیمیه رحمه الله هم دعام تقلید دمخالفت باوجود دغه ډول تابعداري په خپله فتاوی کی په اجماع د امت حرامه کړی ده په دی وجه وروستنیو فقهاؤ دا ضروری وګڼله چی عمل کوونکو ته دیومجتهد امام دتقلیدپابندکول په کار دي ، ددی ځای څخه دشخصي تقلید شروع وسوه ، کومه چی په حقیقت کی یو انتظامي حکم دی چی په دی سره ددین انتظام قائم سی او خلق ددین په شا د خواهشاتو دتابعداري نه سی ، ددی مثال بعینه هغه دی کوم چی حضرت عثمان غني رضی الله عنه په اجماع داصحابو رضی الله عنهم دقرآن د اوو ۷ حرفونو (یعنی اووه ۷ لغاتو) څخه صرف یولغت په خاص کولوکی وکي که څه هم اووه ۷ سره لغتونه د قرآن لغتونه وه او دجبرائیل امین په ذریعه دنبی کریم صلی الله علیه وسلم دخواهش مطابق نازل سوی وه مګرهرکله چی قرآن کریم په عجموکی خپورسو اوپه مختلفو لغاتوکی دقرآن کریم دتحریف خطره محسوسه کړل سوه نه په اجماع داصحابو رضی الله عنهم پرمسلمانانو لازمه کړل سوه چی صرف په یولغت کی قرآن کریم لیکلی اولولی حضرت عثمان غني رضی الله عنه ددي یولغت مطابق تول قرانونه ولیکل او اطرافو دعالم ته یی ولیږل اوترننه پوری تول امت ددی پابند دي ددی معنی دا نه ده چی نور لغتونه حق نه وه بلکه ددین د انتظام او دقرآن دتحریف څخه دحفاظت پربناصرف یولغت اختیارکړل سو دغه شان امامان مجتهدین تول حق دي ، په دوی کی دیوه دتقلید دپاره دمعین کولومطلب دا هیڅکله نه دی چی دکوم معین امام تقلید چا اختیار کړی دی دده په نزد نور امامان دتقلید قابل نه دی ، بلکه خپله رایه او آساني چی دکوم امام په تقلید کی ولیده هغه اختیار کړه او نور امامان دی هم دغه ډول واجب الاحترام ګڼي.
او دا بالکل داسی ده لکه یو مریض سړی چی دښار په حکیمانو او ډاکټرانوکی چایو ته دخپل علاج دپاره متعین کول ضروری وګڼل ، ځکه چی که مریض په خپله رایه سره کله دیو ډاکټر څخه پوښتنه کوی او دوا یی استعمالوی او کله دبل څخه نو دا به دده دهلاکت سبب سی ، دی چی کله یو ډاکټر دخپل

علاج دپاره منتخب کوی نو ددې دا مطلب هیڅکله نه وی چی نور ډاکټران ماهران نه دی یا په دوی کی دعلاج صلاحیت نشته .

دحنفي شافعي مالکي اوحنبلي کوم تقسیم چی د امت کی قائم سو ددی حقیقت ددی څخه زیات نور هیڅ نه وو، په دی کی دفرقه بندۍ اوګروه بندۍ رنګ او دیوبل سره دجنګو اومخالفتونو ګرم بازاري نه څه ددین کار دی او نه هیڅکله پوهانو عالمانو د ا ښه ګڼلی دی دځینو عالمانو په خبرو کی علمي بحث او تحقیق دمناظرو رنګ اختیار کړو او وروسته بدو ردو او طعنو ته نوبت ورسیدی بیا جاهلانو جګړو او جنګونونوبت دی حدته ورسوی کوم چی نن په عام طورسره ددین داري ازمذهب پسندۍ نخښنه جوړه سوی ده نوالله ﷻ دی زمونږپرحال رحم وفرمایي طاقت اوقدرت ټول الله ﷻ ته دی چی دیرلوي اوبرتر دی

خبرداري: په مسئله دتقلید او اجتهاد چی څه دلته ولیکل سوه دا ددی مسئلی یولنډه خلاصه ده کومه چی دعامو مسلمانانو دپوهیدو دپاره کافي ده عالمانه تحقیقات اوتفصیلات د اصول فقه په کتابونو کی په تفصیل سره موجود دي ، خصوصاً په کتاب الموافقات کی علامه شاطبي رحمه الله خلورم باب الاجتهاد کی او دعلامه سیف الدین امدی رحمه الله په کتاب احکام الاحکام دریم جلد القاعدة الثالثة فی المجتهدین کی دحضرت شاه ولي الله رحمه الله په کتابونو حجة الله البالغة اورساله عقدالجیدکی اوپه آخر کی دحضرت حکیم الامت مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله په کتاب الاقتصاد فی التقلید والاجتهاد کی دا کتابونه په دی مسئله کی په خاص طورسره دلیدوقابل دی عالمان خلق دي دوی ته رجوع وفرمایی .

(په قرآن دوپوهیدو دپاره درسول ﷺ احادیث ضروري دی دحدیثوڅخه انکار په حقیقت کي دقرآن څخه انکار دی)

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ : په دی آیت کی دذکرڅخه مرادپه اتفاق سره قرآن کریم دی اونبی کریم ﷺ په دی آیت کی ماموره سوی دی چی ته دقرآن دنازل سووآیتونوبیان اووضاحت خلقوته کوه په دی کی ددی خبري واضح ثبوت دی چی دقرآن کریم په حقیقتونومعلوماتو او احکامو صحیح پوهیدل دنبی کریم ﷺ په بیان موقوف دی که هرسړی صرف په عربی ژبه اوعربي ادب پوهه سی اودقرآن په احکامو دخدای ﷻ دمنشاء مطابق قادریدی نو نبی کریم ﷺ ته به دبیان او وضاحت دخدمت سپارلو هیڅ معنی نه وه.

علامه شاطبی رحمه الله په موافقات کی په پوره تفصیل سره ثابته کړی ده چی دنبی کریم ﷺ سنت پوره په پوره دکتاب الله بیان دی ، څکه چی قرآن کریم درسول الله ﷺ متعلق فرمایي (وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ) او حضرت عائشه صدیقه رضي الله عنها ددی خلق عظیم په تفسیر کی فرمایي (کان خلقه القرآن) ددی مطلب دا سو چی د نبی کریم ﷺ څخه چی کوم قول اوفعل ثابت دی هغه ټول د قرآن ارشادات دي ځینی خو په ظاهري طور سره دیوآیت تفسیر او وضاحت وي په کوم چی عام اهل علم پوهیږي اوځینی په ظاهره په قرآن کی ددی څه ذکر نه وي مګر دنبی کریم ﷺ په زړه مبارک کی په طور د وحي دغه وغورځول سی، دغه هم په یو حیثیت سره دقرآن په حکم کی وي څکه چی دقرآن دوضاحت مطابق دده ﷺ یوه خبره هم په خپل خواهش سره نه وي بلکه دالله ﷻ دطرف څخه وحي وي (وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى، إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ

يُوحىٰ،عَلَّمَهٗ شَدِيْدُالْقُوٰى» ددى څخه معلومه سوه چى دنبى كريم ﷺ ټول عبادتونه معاملي اخلاق عادتونه ټول په جمع دخداى وحى اوپه حكم دقرآن كى دى اوكوم ځاى چى دوى په خپل اجتهاد سره څه كار كړى دى نو آخر په وحى الهي سره يا ددغه په بدونه ګڼلو سره ددى صحيح والى او تائيد سوى دى نو په دى وجه دغه هم په حكم د وحى كى سى.

لنډه دا ده چى دى آيت دنبى كريم ﷺ دراليږلومقصد دقرآن كريم تفسير اوبيان مقرركى لكه چى دسورةِ جمعه وغيره په ډيرو آيتونو كى دتعليم دكتاب په الفاظوسره د راليږلو دامقصد بيان كړى دى اوس د حديثو هغه ذخيره كومه چى د اصحابو ﷺ او تابعينو څخه واخله تر وروستنيو محدثينو پورى دامت باكمال خلقو يى دخپلو ځانونو څخه زيات حفاظت كړى دى او امت ته يى رسولى دى او ددى په لټون كى يى خپل عمرونه ختم كړي دي دحديثونو د روايتونو درجي يې مقرر كړي دي اوكوم روايت چى يې په حيثيت دسند سره ددى درجي نه دى بللى چى دشرعي احكامو بنياد پركښيښودل سى دغه يى د حديثونو دذخيري څخه جلا كړى دى اوصرف پرهغو روايتونو يى مستقل كتابونه ليكلى دي كوم چى د ټول عمر دتنقيد او تحقيق څخه وروسته يى صحيح او د اعتماد قابل بللي دي.

كه نن يو سړى دحديثونو دى ذخيري ته په څه هيله اوبهانه سره ناقابل اعتماد ووايى نوددى صفا مطلب دا دى چى نبى كريم ﷺ دقرآن ددى حكم خلاف ورزى وكړه چى دقرآن مضامين يى بيان نه كړل يا دا چى دوى ﷺ خو بيان كړى وه مګر پرځاى محفوظ پاته نه سول په هرو دواړو صورتونو كى قرآن په حيثيت د معنى محفوظ پاته نه سو د كوم د حفاظت ذمه واري چى په خپله الله ﷻ پر خپله ذمه اخستى ده «وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوْنَ: دده دا دعوه دقرآن ددى نص څخه خلاف ده ددى څخه ثابته سوه چى كوم سړى د رسول سنت د اسلام ددليل منلو څخه انكار كوي هغه په حقيقت كى د قرآن څخه منكر دى

اَفَاَمِنَ الَّذِيْنَ مَكَرُوا السَّيِّاٰتِ اَنْ يَّخْسِفَ اللّٰهُ بِهِمُ الْاَرْضَ

پس ايا بى بيرى سول هغه خلق كوم چى ناكاره فريبونه كوى ددي څخه چى ډوب كړى الله دوى په مځكه كى

اَوْ يَاْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿٤٥﴾ اَوْ يَاْخُذَهُمْ

يا راسى په دوى عذاب دداسى ځاى څخه چى دوى ور څخه خبر نه وى يا ونيسى دوى

فِىْ تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِيْنَ ﴿٤٦﴾ اَوْ يَاْخُذَهُمْ عَلٰى تَخَوُّفٍ

په ګرځيدو كى پس دوى نه دى عاجزه كوونكى، يا ونيسى دوى دبيرولو څخه وروسته

فَاِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ﴿٤٧﴾

پس ستاسو رب ډير مشفق مهربان دى.

تفسیر: کوم خلک چی (دحق دین دباطلولو دپاره) ناکاره تدبیرونه کوي (چی کله په دی کی شبهات او اعتراضونه راباسي او دحق څخه انکار کوي چی گمراهي ده کله نور گمراه کوي چی منع کوي بي ددین څخه) آیاداسی خلق (چی دادکفرکارونه کوي) بیاهم ددی خبري څخه بي فکره (سوی) دي چی الله ﷻ دوی (د دوی دکفر په وبال کی) په مځکه کی غرق کړي یا پر دوی دداسی طرف څخه عذاب راسی دکوم څخه چی د دوی گمان هم نه وي (لکه په جنگ بدر کی دداسی بي سر وسامانه مسلمانانو سره دوی ته سزا ورکول سوه چی کله هم د دوی په عقل سره دا گمان نه راتلی چی پرمونږ به دوی غالب سی) یادوی په گرځیدوکی (په یو آفت سره) ونیسي (لکه ناڅاپه په یو مرض پر راسی) نو (که په دی کارونو کی څه کار وسی نو) دا خلق خدای نه سی عاجزه کولی یا دوی په کمیدو کمیدو ونیسي (لکه قحطي یاوبا پر راسی او په کرار کرار یی خاتمه وسی یعنی زره ورکیدل نه دي په کار دخدای پاک هر څنگه قدرت دی مگر دامهلت چی یی کوم ورکړی دی) نو (ددی وجه دا ده چی) ستاسی رب لوي مشفق مهربان دی (په دی وجه مهلت درکوي چی که اوس هم پوهه سی او دفلاح او نجات لار اختیار کړي)

(معلومات اومسئلي)

ددی څخه په وړاندی آیتونوکی یی کافران دآخرت دعذاب څخه بیرولي وه (ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُخْزِيهِمْ) په دی آیتونوکی یی دوی ددی څخه بیرولی دي چی داهم کیدای سی چی دآخرت دعذاب څخه وړاندی په دنیا کی هم دالله ﷻ په عذاب کی ونیول سی پرکومه مځکه چی ناست یاست په هغه کی مو دننه کړي یا د یوی بي گمانه لاري څخه دالله ﷻ په عذاب کی ونیول سی لکه دبدرپه جهادکی چی زر ۱۰۰۰ تنه باوسله بهادران خوانان دیو څو کسانو بي سر وسامانه مسلمانانو دلاسه داسی په عذاب سول چی دا چیري د دوی په وهم اوخیال کی هم نه راتله یا داسی هم کیدای سی چی په گرځیدو کی دربانی دالله ﷻ څه عذاب راسی اوگیر سی په کی ، چی څه دمرگ مریضی درباندی راسی یا دیو لوړځای څخه ولویږئ یا دڅه شی سره ټکر ووهئ هلاک سئ او دعذاب دا صورت هم کیدای سی چی ناڅاپه عذاب رانه سی مگر مال صحتو تندرستي او اسباب او راحت اوسکون په کمیدوسی دغه شان په کمیدو کمیدو کی ددغه قوم خاتمه وسی.

لفظ د، تَخَوُّف: کوم چی په دی آیت کی راغلی دی په ظاهره دخوف څخه مشتق دی ، اوځینو مفسرینو حضراتو یی ددی معنی په اعتبار سره دا تفسیر کړی دی چی یوه ډله په عذاب سره ونیسی چی بله ډله وبیریږي ، دغه ډول بله ډله ونیسي چی دریمه وبیریږي . دغه ډول په بیرولو بیرولو دټولو خاتمه وسی مگر دقرآن تفسیر کونکي حضرت ابن عباس ﷺ اومجاهد وغیره امامانو دتفسیر دلته لفظ: دتخوف د: تنقص په معنی کی اخیستی دی او ددی معنی په اعتبار سره یی ترجمه کمول کمول کړی ده.

حضرت سعید بن مسیب ﷺ فرمایي چی حضرت فاروق اعظم ﷺ ته هم ددی لفظ په معنی کی تردد پیښ سو نو دوی ﷺ پر منبر باندی صحابه کرام ﷺ مخاطب کړل او وي فرمایل چی دلفظ د: تخوف تاسی څه معنی کوئ ؟ عام خلق پټه خوله پاته سول ، مگر دقبیله هذیل یوسړی عرض وکي چی امیر المومنین دا زمونږ دقبیلي خاص لغت دی زمونږ سره دا لفظ دتَنَقُّصْ په معنی کی استعمالیږي

په معنی کم کول کرار کمول حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه پوښتنه وکړه چې آیا عرب په خپلو اشعارو کې دا لفظ د تنقص په معنی کې استعمالوي نو یوه عرض وکړ چې هو، او د خپلې قبیلې د شاعر ابو کبیر هذلي یو شعر یې پیش کې چې په هغه کې دا لفظ د کرار کرار کمولو په معنی کې استعمال شوی وو پر دې باندې حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه وفرمایل چې خلکو تاسې د جاهلیت د اشعارو علم حاصلوئ ځکه چې په دې کې ستاسې د کتاب تفسیر او ستاسې د کلام د معنا فیصله کیدای شي

(دقرآن دپوهې دپاره معمولي عربي داني پوره نه ده)

ودې څخه پوه خبره خو دا ثابته شوه چې په معمولي طور باندې د عربي ویلو او لیکلو قابلیت د قرآن د پوهې دپاره کافي نه دی بلکه په دې کې دومره مهارت او پوهه ضروري ده چې د جاهلیت د عربو کلام پوره ازده کړي ځکه چې قرآن کریم په دې ژبه او د دوی په محاوراتو کې نازل شوی دی د دومره درجې پورې د عربي ادب زده کول پر مسلمانانو لازم دي.

(د عربي ادب زده کول و دپاره د جاهلیت شاعرانو کلام ویل جائز دي که څه هم هغه پر خرافاتو باندې مشتمل وي)

ددې څخه دا هم معلومه شوه چې په قرآن کریم د پوهیدو دپاره د جاهلیت د زماني عربي او د دوی لغت او محاورې زده کول د جاهلیت د زماني د شاعرانو کلام ویل جائز دي که څه هم دا ظاهره خبره ده چې د جاهلیت د شاعرانو کلام پر جاهلانه رسمونو او د اسلام خلاف پر جاهلانه کارونو مشتمل دی، مګر په قرآن د پوهیدو د ضرورت په وجه ددې لوستل او ویل جائز کړل شوي دي.

(د دنیا عذاب هم یو قسم رحمت دی)

په ذکر شوو آیتونو کې د دنیا د مختلف قسم عذابونو ذکر کولو څخه د آیتونو پر ختمیدو باندې فرمایي، فان ربکم لرءوف رحیم: یعنې کوم اول خبره په کې وه د رب تعالیٰ تر طرف نه اشاره وه چې دا دنیا عذاب لخوا نه دی مخبرولو دپاره د شان د رب والي تقاضا ده چې یا هلاک شوي وه ته کی سر مونږ الله تعالیٰ مشفقو الی ... اشاره وکړه چې د دنیا د خبرولو دپاره ... په حقیقت کې ...

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ يَتَفَيَّأُ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ

سُجَّدًا لِّلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٨﴾ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

... او الله ته سجده کوي هر څه چې په اسمانونو کې دي او څه چې په ځمکه

مِن دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٩﴾ يَخَافُونَ

کې دي د حیواناتو څخه او ملائکې او هغه تکبر نه کوي بیریږي

رَبَّهُم مِّن فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿۵۰﴾ وَقَالَ

دخپل رب څخه دخپل ځان دلوړ څخه او کوی څه چی ورته حکم کیږي او ویلی دی

اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلَٰهَيْنِ اثْنَيْنِ ۖ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ فَإِيَّايَ

الله مه نیسی معبودان دوه دغه معبود یو دی ، پس زما څخه

فَارْهَبُونِ ﴿۵۱﴾ وَلَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَهُ الدِّينُ

بیره کوی او دهغه دی څه چی په اسمانونو کی دی او په مځکه کی دی او دهغه عبادت دی

وَاصِبًا ۚ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَتَّقُونَ ﴿۵۲﴾ وَمَا بِكُم مِّن نِّعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ

همیشه ، پس ایا بغیر دالله څخه دچا څخه بیره کوی ، او څه چی تاسو سره دی نعمت پس دالله دطرف څخه

ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْأَرُونَ ﴿۵۳﴾ ثُمَّ إِذَا كَشَفَ الضُّرَّ

بیا کله چی تاسو ته رسیږي سختی نو هغه ته چیغی وهی ، بیا چی کله لیری کړی سختی تاسی څخه

عَنكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنكُم بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿۵۴﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا

دغه وخت یو فریقه په تاسی کی دخپل رب سره شریك جوړوی ، چی منکر سی دهغه شی څخه

آتَيْنَاهُمْ ۚ فَتَمَتَّعُوا ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿۵۵﴾ وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ

کوم مونږ دوی لره ورکړی دی، پس نفع واخلی دیرژربه پوهه سی ، او مقرر کوی دهغه دپاره چی خبر ورته نسته

نَصِيبًا مِّمَّا رَزَقْنَاهُمْ ۗ تَاللَّهِ لَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنتُمْ تَفْتَرُونَ ﴿۵۶﴾

یوه حصه زمونږ د ورکړی رزق څخه ، قسم دی په الله تاسو څخه به پوښتنه وسی دهغه چی تاسو دروغ جوړوئ

وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ ۙ وَلَهُم مَّا يَشْتَهُونَ ﴿۵۷﴾

او مقرر کوی دالله دپاره لونی هغه ددي څخه پاك دی او دځان دپاره چی څه یی زړه غواړی

لنډتفسیر: آیا (دا) خلق دالله ﷻ دي پیداکړوشیانوته نه ګوري (اوددی په لیدو دتوحید دپاره دلیل نه نیسي) دکومو سایه چی کله یو طرف ته کله بل طرف ته داسی کږیږي چی (بالکل) دخدای (دحکم تابع)

دي (يعنى دسايي اسباب چى دلمر نوراني كيدل او دسايه دارجسم كثيف كيدل دي، او دسايي دحركت سبب چى دلمرحركت دى، بيا دسايي خواص دا ټول دالله ﷻ په حكم دى) اوهغه (سايه دار) شيان هم (د الله ﷻ په وړاندى) عاجز (اودحكم تابع) دي او (څنګه چى دا ذكر سوى شيان په كوموكى چى حركت اراديه نسته لكه چى د، يَتَفَيَّؤُا، اسناد دظلال طرف ته ددى قرينه ده ، څكه چى كوم شى په خپله اراده حركت كوي دهغه دسايي حركت خو په خپله ددغه شى په حركت سره وي دالله ﷻ دحكم تابع دى داسى) دالله ﷻ (دحكم) تابعدار دى څومره شيان چى (په اراده سره) تلونكي په آسمانونو كى (لكه ملائكي) او په مځكه كى (لكه حيوانات) موجود دي او (خاص) ملائكي (هم) اوهغه (ملائكي سره دلوړوالى دمكان اوپورته والي دالله ﷻ دفرمان بردارئ څخه) تكبر نه كوي (اوپه دى وجه يى خاص د دوى ذكر وكي، سره ددى چى په مافى السموات كى دا خلي وي) دوى دخپل رب څخه بيرېږي كوم چى پر دوى باندى زورآور دي او دوى ته چى (دخداى ﷻ دطرف څخه) څه حكم كول كيږي هغه دى كوي اوالله ﷻ (ټولو مكلفينو ته په واسطه درسولانو) فرمايلي دي چى دري (يا زيات) معبودان مه جوړوى نو يو معبود دى (اوهركله چى دا خبره ده) نو تاسى خلق خاص زما څخه بيره كوى (څكه چى كله الوهيت زما سره خاص دى نو كوم كوم چى ددى لوازم دي لكه دكمال قدرت وغيره به هم زماسره خاص وي نو دانتقام وغيره بيره زماڅخه په كار ده او دشرك انتقام اخيستل غواړي نو شرك نه دى كول په كار) او دده (ملكيت) دى ټوله شيان كوم چى په آسمانونو كى او مځكه كى دي او په لازمي طور اطاعت په ځاى راوړل دهغه حق دى (يعنى هغه ددى كار مستحق دى چى ټول دهغه اطاعت پرځاى راوړي كله چى دا خبره ثابته ده) نو آيا بيا هم دالله ﷻ څخه ماسوا د نورو څخه بيره كوى (او نورو څخه بيره كوى عبادت يى كوى) او (څنګه چى دبيري قابل بغير دخداى ﷻ څخه بل څوک نسته ، دغه ډول نعمت وركوونكي او داميد قابل بغير دخداى څخه بل هيڅوك نسته هم دارنګه) ستاسي سره چى څه (دهرقسم) هم نعمتونه دي دغه ټول دالله ﷻ دطرف څخه دي بياچى كله تاسى ته (لږ څه) تكليف رسيږي نو (ددى د رفع كيدو دپاره) دغه (الله) ته فرياد كوي (اوڅه بُت وغيره دغه وخت ستاسى په ياد نه وي چى په دى سره د توحيد حقوالى دغه وخت ستاسى دحال د اقرار څخه هم معلوميږي ليكن) بيا چى كله (الله ﷻ) ستاسى څخه دا تكليف ليري كى نو په تاسى كى يوه ډله (او دغه غټه ډله) دخپل رب سره (دتيرحال په شان) شرك كول شروع كړي چى ددى مطلب دا دى چى زمونږ د وركړي نعمت (چى دغه تكليف ليري كول دي) ناشكري كوي (كومه چى په عقل سره هم قبحيه ده) خير يو څو ورځي عيش وكي (ګوري) ډير ژر به (دمرګ سره) تاسى خبرسى (او يوه ډله يى په دى وجه وويل چى څينى دا حالت يادوى او پر توحيد او ايمان قائميږي لكه دا قول دالله ﷻ دى (فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ) او (منجمله ددى شرك څخه يو دا دى چى) دا خلګ زمونږ په وركړل سوو شيانو كى د خداى ددغه (معبودانو) حصه مقرر كوي دكومو (دمعبود كيدو) متعلق چى دوى ته هيڅ علم (او د دوى د معبودكيدو هيڅ دليل اوسند) نسته (لكه چى ددى تفصيل د اتمي پاري په دريمه ركوع آيت، وَجَعَلُوا لِلّٰهِ) كى تير سوى دى) قسم دى په خداى ﷻ چى ستاسى څخه به ستاسى ددى درواغو جوړولو (په قيامت

کي خامخا پوښتنه وسي او (پو شرک د دوي دا دی چې) دالله ﷻ دپاره لوڼې خوښوي سبحان الله (څو مره مهملة خبره ده) او (عجيبه خو دا ده چې) دځان دپاره دخوښی شی (يعنی زامن خوښوي)

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾

او کله چې خوشخبري ورسيږي په دوی کی يوه ته په لور نو ټوله ورځ ده تور او دی زړه خوری

يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِن سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ ۚ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ

پټ ګرځي دخلقو څخه دوجې دبدوالي ددې خوشخبری چې واوري ايا پاته کړی دی

هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ ۗ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٥٩﴾

په ذلت قبلولو سره يا يې ومندي په خاورو کی خبردار ډير بده فيصله کوي

لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ ۖ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ

کوم چې نه منونکي آخرت دی دوی په مثال دی او دالله مثال

الْأَعْلَىٰ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٠﴾

دټولو څخه لوړ دی، او هغه دی زبردست حکمت والا

تفسير: او کله چې په دوی کی چاته دلور (پيدا کيدو) خبر ورکړل سی (کومې چې دوی دالله ﷻ دپاره خوښوي) نو (دومره خفه سي چې) ټول ورځ ده مخ يې بې رونقه وي او دی په زړه زړه کی ويلې کيږي او د کوم شي چې ده ته خبر ورکړل سوی دی (يعنی دلور پيدا کيدو) ددی دشرم په وجه دخلقو څخه پټ پټ ګرځي (او په زړه کی کړل او ربيل کوي چې) آيا دا (نوی پيدا سوی بچی) په (حالت د) ذلت باندی پاته کړي يا دی (ژوندی يا مړ کړي) په خاورو کی ښخ کړي. ښه ولوری د دوی دا تجويز ډير بد دی (چې اول خو دخدای دپاره اولاد ثابتول دا څومره ناکاره خبره ده، بيا اولاد هم هغه کوم چې په خپله دومره ذليل او موجب دشرام ګڼي پس) کوم خلق چې په آخرت يقين نه لري د دوی بدعادت دی په دنيا کی هم چې په داسي جهل کی اخته دي او په آخرت کي هم چې په عذاب او ذلت کی به اخته سي) او دالله ﷻ دپاره خو لوی د اعلی درجي صفتونه دي (هغه نه کوم چې دا مشرکان يې وايي) او هغه ډير لوی زبردست دی (که دوی ته په دنيا کی دشرک سزا ورکول وغواړي نو هيڅ مشکل ورته نه دی ليکن ددی سره لوی حکمت والا هم دی (دحکمت په مقتضا سره يې سزا د مرګ څخه تر وروسته پوری وروسته کړی ده)

(معلومات او مسئلی)

په دی آيتونو کی يې دعربو دکافرانو پر دوو ۲ خصلتونو باندی بدوالی بيان کړی دی، چې اول خو

دوی په مخ کور کی انجلی پیدا کیدل ډېر بد ګڼلي چې د شرم په سبب د خلقو څخه پټ ګرځي او په
دی سبب کمو پراته وي او ویل به انجلی پیدا کیدو سره ډېر کوم ذلت پیښ دی یا په دی صبر کړم او دی
ژوندۍ په قبر کی ښخ کړم او ځان ورڅخه خلاص کړم او په دی سربیره دا جهالت چې کوم اولاد
ځان د پاره نه خوښوی دالله ﷻ طرف ته دهغوی نسبت کوي چې ملائکې دالله ﷻ لوڼې ګڼي
د دوی [illegible] مطلب په تفسیر بحر محیط کی په حواله د ابن عطیه وا
دوی [illegible] نه [illegible] کړي دي چې اول خو د دوی دا فیصله ناکاره فیصله ده چې انجلی پر عذاب
او ذلت ګڼي [illegible] دهغه الله ﷻ طرف ته نسبت کوي [illegible]
په [illegible] (وهو العزيز الحكيم) [illegible] هم دې طرف ته اشاره ده چې د انجلی پیدا کیدل مصیبت او کمال
او [illegible]
قانون د حکمت دی (روح البيان)
مسئله: په دې آیتونو کی واضحه اشاره ورکړل شوه چې په کور کی انجلی پیدا کیدل مصیبت او ذلت
ګڼل [illegible] (روح البيان) [illegible]
ته په کار دي چې د انجلی پر پیدا کیدو زیات د خوشحالي اظهار وکړي چې د جاهلیت پر کار باندې رد
راشي او په یو حدیث کی دي چې هغه ښځه مبارکه وي د کومې چې په اول کیده انجلی پیدا شي د قرآن
کریم [illegible] کی هم د اناثو ته وړاندې ذکر کولو کی د هر طرف
ته اشاره ورکول کیږي چې د اولی کیدې څخه انجلی پیدا کیدل غوره دي
او په یو حدیث کی ارشاد دی چې د چا په دې انجونو کی ډېري سره واسطه راشي او بیا ورسره کې د
احسان [illegible]
کی به ذیوال شي (روح البيان)
لنډه دا ده چې د انجونو پیدا کیدل بد ګڼل د جاهلیت ناکاره رسم دی مسلمانانو ته د دې څخه ځان ساتل
په کار دي [illegible] اوس په مقابله کی چې الله ﷻ کوم وعده ده په دې مطمئن کیدل او خوشحاله کیدل په
کار دي [illegible]

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَّا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَآبَّةٍ وَّلٰكِنْ يُّؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى

او که چیرې نیولی الله تعالی خلقو د دوی په بې انصافی باندې نو پاته به نه کړي په مځکه باندې تلونکې لیکن مهلت
ورکوی دوی ته تر یو وخت مقرر پورې [illegible]

فَاِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَاْخِرُوْنَ سَاعَةً وَّلَا يَسْتَقْدِمُوْنَ ۝٦١

[illegible]

وَيَجْعَلُوْنَ لِلّٰهِ مَا يَكْرَهُوْنَ وَتَصِفُ اَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ اَنَّ

او گرځوي يې الله لره كوم چې د دوى زړه نه غواړي او بيا نوى ژبې د دوى دروغ چې

لَهُمُ الْحُسْنٰى ۭ لَاجَرَمَ اَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَاَنَّهُمْ مُّفْرَطُوْنَ ﴿٦٢﴾ تَاللّٰهِ

دوى لره ښه والى دى ، خامخا ثابته ده چې د دوى دپاره اور دى او دوى ورته وړاندې كيږي ، قسم دى په الله

لَقَدْ اَرْسَلْنَآ اِلٰٓى اُمَمٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ اَعْمَالَهُمْ

چې مونږ رسولان ليږلي دي مختلفو فرقو ته ستا څخه وړاندې بيا ښائسته كړل دوى ته شيطان د دوى كارونه

فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٦٣﴾ وَمَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ

پس دغه ملګرى د دوى دى نن ، او دوى دپاره عذاب دردناك دى او مونږ نازل كړى دى په تا

الْكِتٰبَ اِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِى اخْتَلَفُوْا فِيْهِ ۙ وَهُدًى وَّرَحْمَةً

كتاب ددې دپاره چې ښكاره بيان كړې ته دوى ته هغه شى په كوم كې چې دوى جګړه كوله او دسيده لارې ښوولو

لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿٦٤﴾ وَاللّٰهُ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَحْيَا بِهِ

دپاره او رحمت دپاره دايماندارو ، او الله نازل كړى داسمان څخه او به بيا ژوندى كوى په دى

الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّسْمَعُوْنَ ﴿٦٥﴾ ع

سره مځكه ، وروسته ترمرګ ددې ، په دى كې نخښى دى دهغو خلقو دپاره كوم چې اورى :

تفسير: او كه الله ﷻ د(ظالمانو) خلقو د دوى ظلم (يعني شرك اوكفر) په سبب (فوراً په دنياكې پوره)
عذاب نازلولى نو پرمخ دمځكې به هيڅ حركت كوونكى نه واى پاته سوى (بلكه ټول به يې هلاك كړي
واى) ليكن (فوراً عذاب نه راولي بلكه) ديو مقرر ميعاد پورې مهلت وركوي (چې كه څوک توبه كول
غواړي نو چې امكان وي) بيا كله چې د دوى (هغه) مقرر وخت (نژدې) را ورسيږي دغه وخت به يو ګړى
نه (ددې څخه) وروسته ښوريدى سى ، اونه به مخكې ښوريدى سى (بلكه سزا به فوراً وي) او دالله ﷻ
دپاره هغه كارونه خوښوي كوم چې په خپله (دځان دپاره) نه خوښوي (لكه لوڼ چې راغلى دى (وَيَجْعَلُوْنَ
لِلّٰهِ الْبَنٰتِ) او (بيا) پردى په خپلو ژبو د دروغو دعوي كوي چې د دوى، (يعني زمونږ) دپاره (پردى
تقديركى قيامت قائم سى) هر قسم خير وي (الله ﷻ فرمايي چې خير به دكوم طرفه وي بلكه) لازمي خبره

ده چي د دوی دپاره (دقیامت په ورځ) دوږخ دی او بي شکه دغه خلق به (دوږخ ته) دټولوځخه وړاندي
ولیږل سی (ای محمد ﷺ ته د دوی پر کفر او جهالت هیڅ غم مه کوه ځکه چي) په خدای قسم دی ستا
(دزماني) ځخه مخکي چي کوم امتونه تیر سوی دی دوی ته هم مونږ رسولان لیږلی وه (لکه چي ته مو
دوی ته لیږلی یي) نو (لکه څنګه چي دا خلق خپل کفریات خوښوي او پردي قائم دي دغه شان) دوي ته
هم شیطان دهغوي عملونه (دکفر) ښائسته کړی ښوول نو هغه (شیطان) نن (یعنی په دنیا کي) د دوی
ملګري دي (یعنی ملګري یي وو چي هغوی ته یي غولول ښودل نو په دنیا کي خو یي دا تاوان وسو) او
بیا په قیامت کي) د دوی دپاره دردناکه سزا (مقرر) ده (غرض دا وریسي خلق هم دمخکنیو په شان کفر
کوي او دهغوي په شان به د دوی هم سزا وي نو ته ولي غم کوي) او مونږ پر تا دا کتاب (چي نوم یي
قرآن دی په دی وجه نه دی نازل کړی چي دټولو پر هدایت کول ستا پر ذمه وي چي دځینو پرهدایت نه
کیدو ته غم کوي ، بلکه) صرف په دی وجه یي نازل کړی دی چي په کومو کارونو (ددین) کي دوی
اختلاف کوي (لکه توحید او آخرت او دحرامو حلالو احکام) ته پر (عامو) خلقو باندی دغه ظاهر کړه
(دا فائده خو دقرآن عامه ده) او د ایماندارو دپاره د (خاص) هدایت او رحمت په غرض سره (یي نازل
کړی دی نو دا کارونه دالله ﷻ په فضل سره حاصل دی) او الله ﷻ د آسمان ځخه اوبه را واورولی بیا
یي په دی سره مځکه وروسته ددی د مړه کیدوځخه ژوندی کړه (یعنی په دی کي دبوټو دشنه کولو
قوت ختمیدو ځخه وروسته بیا تقویت ورکي) په دی (ذکر سوی) کار کي دداسی خلقو دپاره (دتوحید
اومنعم والي) لوي دلیل دی کوم چي (په زړه سره دا خبري) آوري

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً ۖ نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهِ مِن

او ستاسو دپاره په حیوانانو کي دسوچ ځای دی ځینو په تاسو د دوی دنس دشیانو ځخه ،

بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَّبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِّلشَّارِبِينَ ﴿٦٦﴾

دخرشنو اووینی دمینځ ځخه شیدی خالص (سوچه) ژر هضم کیدونکی دڅیښوونکو دپاره .

لنډتفسیر: او (دا رنګه) تاسی ته په حیواناتو کي غور په کار دی (اوګوري) د دوی په نس کي چي کوم
خرشنه او وینه (ماده) ده ددی دمینځ ځخه (دشیدو ماده چي یوه برخه دوینی ده وروسته تر هضمیدو
جلاسی دغولانځي په مزاج سره ددی رنګ بدل سی دا) صفا په مرئ کي ژر تیریدونکی شیدي (جوړه
کړه) مونږ یي ستاسی څښلو ته درکوو.

معلومات او مسئلې: د : بُطُونِهِ ضمیر د أَنْعَام طرف ته راجع دی د لفظ د انعام چي جمع مؤنث دی ، ددی
تقاضا دا وه چي بطونها یي ویلی وای لکه چي په سورة مؤمنون که دغه ډول (نُسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهَا)
یي ویلی دی.
قرطبي ددی توجیه دا کړی ده چي په سورة مؤمنون کي یي دجمع دمعنی رعایت وکی او ضمیر

دمونث یې راوړي او په سورة نحل کې دلفظ دجمع په رعایت سره ضمیر مذکر استعمال شو او دعربو
په محاوروکې ددې مثالونه بې شمیره دي چې د جمع د لفظ طرف ته ضمیر د مفرد راجع کیږي
دخرشنو او وینې د مینځ څخه د صفا شیدو را ایستلو متعلق حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمائي
چې حیوان کوم واښه خوري ، هرکله چې هغه دده په معدة کې جمع سي نو معدة یې پخوي ، دمعدې
په دې عمل سره دخوراک ګندګي لاندې کښیني ، لوړې شیدې سي او پرڅې سربیره وینه ، بیا قدرت
دا کار څیګر ته سپارلی دی چې دا دري سره قسمونه جلا جلا په خپلو مقاماتو باندې تقسیموي وینه
جلا کوي رګونو ته یې لیږي او شیدې جلا کوي او دحیوان غولانځې ته یې رسوي او س په معدة کې
صرف فضله (ګندګي) پاته سي کومه چې دغوښانو او خرشنو په صورت کې وزي

مسئله: ددې آیت څخه معلومه سوه چې دخوندناک او خوږ خوراک استعمال د زهد څخه خلاف نه دی
هر کله چې دا په حلاله طریقه سره حاصل سوی وي او په دې کې اسراف او فضول خرچې نه وي سوې،
حضرت حسن بصري رحمه الله داسې فرمائیلي دي (قرطبي)

مسئله: نبي کریم ﷺ فرمائیلي دي چې هرکله تاسې څه خوراک خورئ نو دا وایاست : اَللّٰهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيْهِ وَأَطْعِمْنَا
خَيْرًا مِّنْهُ (یا الله ! په دې کې زموږ دپاره برکت واچوې او آینده تر دې ښه خوراک موږ ته نصیب کړې)
او فرمائي چې هرکله شیدې څښئ نو دا وایاست : اَللّٰهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيْهِ وَزِدْنَا مِنْهُ (یعنې یا الله ! زموږ دپاره په
دې کې برکت واچوې او زیات یې کړې) ددې څخه دښه سوال یې ځکه ونه کړ چې په انساني خوراکونو
کې دشیدو څخه ښه بل خوراک نسته ، په دې وجه قدرت دهر انسان او حیوان اولنی خوراک شیدې
جوړې کړې ، کوم چې دمور دتیونو څخه ده ته رسیږي (قرطبي)

وَمِنْ ثَمَرٰتِ النَّخِيْلِ وَالْاَعْنَابِ تَتَّخِذُوْنَ مِنْهُ سَكَرًا وَّرِزْقًا

او دمیو څخه　دخرماو او دانګورو څخه جوړوئ　ددې څخه نشه　او رزق

حَسَنًا ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ﴿۶۷﴾

ګاڼي ... په دې کې نخښې (ده) ... دهغو خلکو دپاره چې پوهیږي

لنډ تفسیر: او د ... دخرماو او انګورو په حالت ... چې ... میوو څخه تاسې ...
خلق ... او ... خوراک ... خوما ، کشمش ، ... جوړوي بېشکه په
دې کې (هم) د توحید او د منعم والي ... خلقو دپاره دلیل دی لوړې کوم ، چې ... عقل لري

معلومات اومسئلې: په تیرو آیتونو کې دالله ﷻ دهغو نعمتونو ذکر وو کوم چې ... انساني خوراک پیدا
کولو کې دقدرت عجیبه کارونه ... کوي ، په دې کې یې اول د شیدو ذکر وکړ کوم چې
قدرت ... حیوانانو په ... کې ... او فضلې ... ګندګیو څخه جلا کړې ... خوراک
یې د انسان دپاره جوړ کړ چې په دې کې انسان ته دڅه زیات کار کولو ضرورت نسته ، په دې وجه یې
دلته لفظ د : نُسْقِيْكُمْ استعمال کړ چې موږ ... در څښئ ...

ددي خخه وروسته فرمايي چې د خرماؤ او انګورو د ميوو څخه هم انسان ښه خوراک او د نفع شان
جوړوي په دې کې اشاره ده طرف ته د دې چې د خرماؤ او انګورو د ميوو څخه د ځيل خوراک او نفع د
شيانو په جوړولو کې د انسان د کاريګرۍ هم دخل دی او د دې دخل په نتيجه کې ور څخه دوه قسمه
شيان جوړيږي يو د نشې شی چې خمر يا شراب ورته ويل کيږي، دويم غوره رزق چې انګور او خرما
تازه استعمال يا يې وچ کړي او ذخيره ور څخه جوړه کړي

مقصد دا دی چې الله ﷻ په خپل کامل قدرت سره د انګورو او خرماؤ ميوه انسان ته ورکړه او ددې
څخه يې د ځيل خوراک وغيره جوړولو اختيار ورته هم ورکړ اوس دا د ده خوښه ده چې ددې څخه څه
جوړوي د نشې شی ور څخه جوړوي عقل په خرابوي او که خوراک ور څخه جوړوي او قوت په حاصلوي
ددې تفسير مطابق په دې آيت کې د نشې د شيانو يعنې د شرابو په حلاليدو باندې څه دليل نه سي نيوی
ځکه چې دلته مقصد د قدرت ورکړه د ډول ډول د استعمال د مختلفو صورتونو بيان دی کوم چې
په هر حال کې د خدای نعمت دی لکه ټول خوراکونه او د اجتماعي نفع شيان چې ډير خلق يې په ناجائزو
طريقو هم استعمالوي مګر د هغو په غلط استعمال سره اصل نعمت د نعمت والي څخه نه وزي په دې
وجه دلته د دې تفصيل بيانولو ضرورت نشته چې په دې کې کوم استعمال حلال دی او کوم حرام خو
بيا هم يو نرۍ غوندې اشاره په دې کې هم دې طرف ته وشوه چې د سکر په مقابله کې يې ((رزق حسن))
کښيښوولی چې ددې څخه معلومه شوه چې سکر ښه رزق نه دی د سکر معنی د جمهورو مفسرينو په
نزد نشه راوړونکی شی دی (روح المعاني، قرطبي، جصاص)

دا آيت په اتفاق د امت مکي دی او د شرابو حراموالی ددې څخه وروسته په مدينه طيبه کې نازل
سوی دی د دې آيت د نزول په وخت کې که څه هم شراب حلال وه او په عام طور سره مسلمانانو څښل،
مګر د هغه وخت هم په دې آيت کې اشاره دې طرف ته وسوه چې ددې چښل ښه نه دی وروسته په سختۍ
سره د شرابو د حراموالي په باره کې قرآني احکام نازل سول (دا په لنډه توګه د جصاص او قرطبي)

وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا

او حکم وکړ ستا رب د شاتو مچې ته چې جوړ کړه په غرونو کې ... کورونه ... او په درختو کې او کوم

يَعْرِشُونَ ﴿٦٨﴾ ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ

ځای چې چترونه جوړوي ... بيا ... خوره د هر قسم ميوو څخه ... بيا ځه ... په لارو

رَبِّكِ ذُلُلًا ۚ يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ

د خپل رب چې صفا پرتې دي، راوزي د دوی د نسو څخه د څښلو شی چې مختلف يې دي رنګونه په دې

...شِفَآءٌ لِّلنَّاسِ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٦٩﴾

مرضونه ښه کيږي دخلقو ، په دې کې نخښي دي دهغو دپاره کوم چې فکر کوي

تفسير: او (دا خبره هم د غور قابله ده چې) ستا رب د شاتو مچې ته په زړه کې واچوله دا خبره چې په غرونو کې کور (يعنى ګينى) جوړوه او په درختو کې (هم) او خلق چې کومې آبادي جوړوي په دې کې هم چرګينيان جوړوه چنانچې په دې ټولو ځايونو کې دوی کورونه جوړوي) بيا د هر قسم (مختلفو) ميوو څخه (کومي چې ستاسي خوښې وي) خوري (چنانچې د ډير ليرې څخه بې د څه لارې هيرولو خپل مرګينيو ته را واپس کيږي بيا چې کله ميوي وزوبي او دخپل کور طرف ته بيرته را سی نو) د دوی دنسو څخه دچښلو يو شي راوزي (يعنى شات) چې رنګونه يې مختلف وي په دې کې دخلقو (د ډيرو ناجوړيو) دپاره شفا ، ده په دې کې (هم) دهغو خلقو دپاره (دتوحيد او منعم والي) لوي دليل دی کوم چې فکر کوي.

معلومات او مسئلي: أَوْحَىٰ ، وحی دلته په خپله اصطلاحي معنى کې نه ده بلکه په لغوي معنى کې ده او هغه داچې خبره کونکی مخاطب ته يو خاص خبره په پټه باندې داسې وښيي چې بل سړی په پوهه نه سی

اَلنَّحْلَ : دشاتو مچې دخپل عقل او پوهې په لحاظ سره او د ښه تدبير په وجه سره په ټولو حيواناتو کې ممتاز حيوان دی ، په دې وجه الله ﷻ دی ته خطاب هم په امتيازي شان سره کړی دی ، دباقي حيواناتو په باره کې خوبې دکلي قانون په ذريعه سره: أَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَىٰ فرمايلي دي ليکن ددې کوچنې مخلوق په باره کې يې په خاص طور سره (أَوْحَىٰ رَبُّكَ) وفرمايل چې په دې کې يې اشاره دی طرف ته وکړه چې دا د نورو حيواناتو څخه په نسبت دعقل او شعور او دپوهې يو ممتاز حيثيت لري.

دشاتو دمچمچيو دپوهې او عقل اندازه د دوی دحکومت دانتظام څخه په ښه ډول سره کيدای سی ، ددې کمزوري حيوان د ژوند نظام د انساني سياست او حکمراني پر اصولو باندې چليږي ټول انتظام يې د يوې لوی مچې په لاس کې وي کومه چې دټولو مچيو حکمرانه وي ددوی د انتظام او تقسيم د کار په وجه ټول نظام صحيح سالم چليږي ، ددې عجيبه او انا اشنا نظام او محکم قوانين او ضابطې ليدلو سره نو د انسان عقل حيران پاته سی په خپله دا (ملکه) په دريو هفتو کې د شپږو ۲۰۰۰ زرو څخه تر دوولسو ۱۰۰۰ زرو پورې هګۍ اچوي دا دخپلې اندازې بدن او قدر او قامت په لحاظ سره د نورو مچيو څخه ممتازه وي دا ملکه دتقسيم کار پر اصولو باندې خپل رعيت په مختلفو کارونو باندې مامور کوي په دوی کې ځينې د دربانۍ فرض پوره کوي او نامعلومي او د بل ځای ناآشنا مچې دننه داخليدو ته نه پريږدي ، ځينې دهګيو حفاظت کوي ځينې دنابالغو بچيو پالنه او پرورش کوي ځينې دکاريګرۍ او انجنيرۍ فرائض پوره کوي د دوی دجوړو کړو چرګينيانو خانې اکثره د شلو زرو ۰۰۰ څخه تر ديرشو ۳۰۰۰ زره پورې وي ، ځينې موم جمع کوي او کاريګرو ته يې رسوي چې په دې سره هغوي خپل کورونه جوړوي دا موم دوی د بوټو سربيره دسپين پښم څخه را جمع کوي پر ګنې باندې دا ماده ډيره زياته ليدل کيږي په دوی کې ځينې پر مختلف قسم ګلونو کښيني خوند ورڅخه را کاږي کوم چې د دوی په ګيډو کې په شات سره بدليږي دا شات د دوی او د دوی د بچيو خوراک دی

او دغه زمونږ دټولو دپاره هم دخوند او خوراک او دوايي او دشفا نسخه ده دا مختلفي پارټي په ډيره سرګرمي او تيزي سره خپل خپل فرض پوره کوي او د خپلي (ملکي) حکم په زړه او ځان سره قبلوي په دوی کی چی کومه يوه پر ګندګي کښيني نو د چرګيني درباري دا دباندی منع کړي او ملکه دا قتل کړي د دوی دی حيرانوونکی نظام او ښکلی کارکردګي ته چی وګوري نو د انسان عقل حيران سی، (دعلامه طنطاوي رحمه الله د تفسير جواهر څخه)

بُيُوتًا : په اَوْحٰى رَبُّکَ سره چی کوم هدايت ورکړل سوی دی ، په دی کی دا اولنی هدايت دی ، چی په دی کی دکور جوړولو ذکر دی دلته دا خبره دغور قابله ده چی هر يو حيوان د خپلو اوسيدو دپاره کور خو جوړ وي بيا په دومره اهتمام سره مچيو ته د کور جوړولو په حکم کی څه خصوصيت دی ، بيا دلته لفظ هم :دبيوت : استعمال سو ،کوم چی په عام طور سره د انسانانو د کورونو دپاره استعماليږي ، ددی څخه اشاره يوه خو دی طرف ته ده چی دمچيو کار چونکه شات تيارول دي په دی وجه چی د وراندی څخه يو محفوظ کور جوړکړي، دويم دی طرف ته يی اشاره وکړه چی کوم کور دوی جوړوي هغه به دعامو حيوانانو د کورونو په شان نه وي ، بلکه ددی ساخت او تياري به په غير معمولي قسم سره وي ، چنانچی د دوی کور دعامو حيوانانو دکورونو څخه ممتازي چی ددی په ليدوانساني عقل هم حيرانيږي د دوی کور په شپږ ګوټی شکل باندی وي په پر کار او مسطر سره هم که ددي پيمائش وسی نو دوريښته برابر فرق په کښی نه وي دشپږ ګوټی شکل څخه علاوه دوی بل شکل څلور ګوټی او پنځه ګوټی په دی وجه نه اختيار وي چی په دوی کی ځينی کونجونه بيکاره پاته کيدای سی . الله ﷻ مچيوته محض د کور جوړولو حکم نه دی ورکړی بلکه ددی ځای د جوړولو يی ورته چم هم وښوی چی د اېريو لوړ ځای باندی جوړول غواړي ، څکه چی پردی سی ځايونو باندی شات ته تازه او صفا هوا رسيږي او د ګنده هوا څخه محفوظ وي او د ماتيدو او خرابيدو څخه هم محفوظ وي چنانچی ارشاد فرمايي .

مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ : يعنی ددی کورنو ابادول پر غرونو، درختو او لوړو ابادیو باندی په کار دي چی شات بالکل په محفوظ طريقه سره تيار سی .

ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ : دا دويم هدايت دی چی په دی کی مچی ته حکم ورکول کيږي چی دخپلي ميني او خوښي مطابق دميوو د ګلونو څخه رس راټولوی، دلته يی: مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ : وفرمايل ليکن دلته په ظاهره دلفظ د : کل څخه دټولي دنيا ګلونه او ميوي مراد نه دي بلکه کومو ته چی په آسانی سره دوی رسيدی سی او مطلب ورڅخه حاصل سی ، دکل دا لفظ دملکه سباپه واقعه کی هم راغلی دی وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ : او ظاهره ده چی هلته هم استغراق کلی مراد نه دی چی د ملکه سبا سره هوائي جهاز ريل موټر کيدل هم لازم سی بلکه دهغه وخت ټول ضرورتونه اومناسبات مراد دی دلته هم د :(من کل الثمرات) څخه دا مراد دی .

دمچی داسی نرم نرم او قيمتی اجزاء راکاږي چی دنن په سائنسي دورکی په مشينانو سره هم دغه جوهر نه سی را ايستل کيدی .

فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِّلنَّاسِ : دا مچې ته دریم هدایت ورکول کیږي، چې دخپل رب په هوارو کړو لارو باندې ځې، دوی چې هرکله دکور څخه لیرې مقاماتو ته دمیوو اوګلونو څخه د رس را ټولولو دپاره ولاړې سي نو په ظاهره ددوی خپل کور ته بیرته راتلل ګران په کار وه، لیکن الله ﷻ د دوی دپاره لارې آسانې کړي دي، نو دوی په میلونو لیرې ځي او بغیر د ورکیدو خپل کور ته بیرته را رسیږي، الله ﷻ په فضا کی د دوی دپاره لارې جوړې کړې دي، ځکه چې دمزکي په کږو وږو لارو کې د دوی د ورکیدو ویره وه نو الله ﷻ فضا ددې کمزورې مچې دپاره مسخره کړه چې دا بغیر دڅه ورکیدو څخه خپل کور ته په اسانۍ سره ورسیږي.

ددې څخه وروسته دوچې دده حکم چې کوم حقیقي ثمره وه هغه بیان فرمایي لمته: يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِّلنَّاسِ یعنې په دې دکینډې اخخه د مختلفو رنګونو دڅښلو شیان راوزي چې پښتانه دپاره په کې شفاء ده، د رنګونو اختلاف دخوراک او موسم د اختلاف په وجه دی... اوجه ده، چې کله په یوه خاصه علاقه کې دیو خاص قسم ګلونو او میوو کثرت وي نو ددې علاقې په شاتو کې ددې اثر او خوند خامخلوي ... شکل کې دي ... دڅښلو شی (شراب) وفرمایل، په دې جمله کې هم دالله ﷻ د یو عالیشان کامل قدرت قاطع دلیل موجود دی چې دیو کوچني حیوان دګیډې څخه څومره فائده مند او خوندناک دڅښلو شیان راوزي حال دا دی چې دغه حیوان په خپله زهرجن دی ... څخه د ... دالله ﷻ د کامل قدرت عجیبه مثال دی بیا د قدرت دا هم عجیبه کاریګري ده چې د شید ... کومچې حیوانات شنه ... د موسم او خوراک په اختلاف سره ... نه وي هم دمچو شات په مختلفو رنګونو وي ...

فِيهِ شِفَاءٌ لِّلنَّاسِ ... قوت ... د خوند ... ډیر ... مرضونو دپاره ... نسخه ... په ... دخالق کائناتو ... کنسته مشین چې د هر قسم ګلونو او میوو څخه مقوي عرق او پاکیزه جوهر راکاږي او په خپلو محفوظو کورونو کې یې ذخیره کوي ... دوا او شفا ... نو د دوی په ... مرضونو کې بې له واسطې څخه او په نورو مرضونو کې د نورو اجزاو سره یوځای په طور د دوا د شات استعمالیږي طبیبان یې په معجونو کې په خاص طور سره استعمالوي ددې یو خاصیت دا هم دی چې په خپله هم نه خرابیږي او د نورو شیانو حفاظت هم ډیره زمانه کوي دغه وجه ده چې طبیبان یې د زرګونو کلونو څخه د الکحل پرځای استعمالوي شات دست (اسهال) راوستونکي (قبض ماتونکي) دي اود نس څخه په فاسده ماده ایستلو کې ډیره فائده ورکوي، نبي کریم ﷺ ته یو صحابي دخپل ورور د بیماري حال بیان کې نو ده ﷺ ورته دشات څښلو مشوره ورکړه په بله ورځ بیا راغی او وې ویل چې د ورور د بیماري هغه دول ده دوی ﷺ بیا دغه مشوره ورکړه په دریمه ورځ چې هغه بیا وویل چې اوس هم څه فرق نه دی راغلی نو دوی ﷺ وفرمایل (صَدَقَ اللّٰهُ وَكَذَبَ بَطْنُ أَخِيكَ) یعنې دالله ﷻ قول یقیناً رښتینی دی ستا د ورور نس دروغژن دی، مراد دا دی چې قصور د دارو نه دی، د مریض دخاص مزاج په وجه سره یې ژر اثر ظاهر نه سو ددې څخه وروسته یې نور په وڅښل نو مریض ښه سو

دلته په قرآن کريم کي : شفاء : نکره تحت الاثبات ده چي په دې دلالت کوي چي دهر مرض دپاره خو شفاء [illegible] کيدل نه معلوميږي ليکن دشفاء تنوين کوم چي دتعظيم دپاره دی پردی خبره خامخا دلالت کوي چي [illegible] دشفاء لويه عظيمه او [illegible] شخه ده [illegible]

او دالله ﷻ ځيني اهل دل بندګان داسي دي کوم چي ذکر يواځي دپاره د شفاء کيدو کي هيڅ نه [illegible] دلته دخپل [illegible] محکم يقين او مضبوطه اراده او عقيده ده چي د دالو او [illegible] علاج به نه [illegible] هم [illegible] مرضونو [illegible]

[illegible] حضرت ابن عمر [illegible] په رواياتونو کي دي چي [illegible] کله به دا ته [illegible] علاج نه [illegible] کولي [illegible] ځيني خلقو [illegible] وجه [illegible] جواب کي [illegible]

وفرمايل چي الله ﷻ په قرآن کريم کي ددې په حقله دا نه دي فرمايلي : فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ (قرطبي [illegible]) الله ﷻ دخپلو بندګانو سره هم هغه دول معامله کوي څنګه چي [illegible] عقيده [illegible] په حديث قدسي کي فرمايي (اَنَاعِنْدَظَنِّ عَبْدِیْ بِیْ) يعني الله ﷻ فرمايي چي [illegible] ګمان [illegible] زه [illegible] [illegible] معامله [illegible]

اِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ : الله ﷻ دخپل کامل قدرت دلورو ذکر سوو مثالونو بيانولو څخه [illegible] فکر او کړه [illegible] ته د [illegible] پيدا کوي چي [illegible] په ذريعه [illegible] هم داسي د يو [illegible] خالق [illegible] او لږکي د بي روحه بتانو دپاره وي؟ او بنه پوهه سي ايا دا هم ستاسي په عقل کي را [illegible] دا هر [illegible] په زبان حال [illegible] حکمت [illegible] خالق [illegible] عبادت او [illegible] مستحق دي هغه مشکل کشا دی او شکر او ثناء هغه لره لايق ده. [illegible]

[illegible] عقل [illegible] هم [illegible] عقل [illegible] دا [illegible] وجه ده چي که دليونتوب په وجه سره د انسان په عقل کي [illegible] دی [illegible]

[illegible] کريم ﷺ [illegible]

[illegible]

الذُّبَّانُ كُلُّهَافِي النَّارِ يَجْعَلُهَاعَذَابًالِاَهْلِ النَّارِ اِلَّاالنَّحْلَ ....

يعنى دنورو ضرر رسونكو حيوانانو په شان دمچمچيو هم ټول قسمونه دوزخ ته ځي چې هلته به دېر دوزخيانو په طور دعذاب مسلط كيږي ، مگر دشات مچې به دوزخ ته نه ځى ، دا رنگ په يو بل حديث كې يې ددې وژل منع كړي دي (ابو داؤد)

۳، دطبيبانو په دې كې خبري دي چې شات دمچې فُضله ده اوكه ناري (توكاني) يې دي ، ارسطاطاليس د شيشې يو صفا چرگنيى جوړكړى وو مچې يې په دې بندې كړې وي ، هغه د دوې دكارانتظام كتل غوښتل ليكن دې مچو دټولو څخه اول دلوښي پر دننه حصه باندې موم او خه خه پورې كړه ځايونه يې په پرده كې كړل او چې تر څو پورې يې ځان پوره نه وو پټ كړى تر هغې يې خپل كار نه شروع كوي.

حضرت علي ﷺ دحقارت مثال وركوي فرمائي .

اَشْرَفُ لِبَاسِ بَنِيْ آدَمَ فِيْهِ لُعَابُ دُوْدَةٍ وَاَشْرَفُ شَرَابِهِ رَجِيْعُ نَحْلَةٍ :

د انسان غوره وريشمي جامه دكاڼناتو دكوچني چينجي ناړې دي او دده غوره او مزيدار شربت دمچې فُضله ده .

۴، د : فِيْهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ ، څخه دا هم معلومه سوه چې په دوا يې سره دمرض علاج كول جائز دي ، ځكه چې الله ﷻ دا په طور د انعام ذكر كړى دى ، بل ځاى ارشاد دى ، وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِيْنَ : په حديث كې د دوايي استعمالولو او علاج كولو ترغيب راغلى دى دنبى كريم ﷺ څخه ځينو حضراتو پوښتنه وكړه چې موږ دوائي استعمالوو؟ دوى ﷺ وفرمايل چې ولي نه علاج كوي ځكه چې الله ﷻ چې كوم يومرض پيداكړى دى دهغه دپاره يې دوائي هم پيداكړي ده مگر ديو مرض علاج نسته هغوى پوښتنه وكړه چې هغه مرض كوم يو دى دوى ﷺ وفرمايل چې بُوډوالي، (ابو داؤد، ترمذي په حواله د قرطبي)

دحضرت خزيمه ﷺ څخه روايت دى دوى فرمايي چې يو وخت ما دنبي كريم ﷺ څخه پوښتنه وكړه چې موږ دا كوم د دم او درود عمل كوو يا په دوايي سره خپل علاج كوو، دغه شان دحفاظت اومحفوظ كيدو چې كوم انتظامونه كوو، آيا دا دالله ﷻ تقدير بدلولى سى ، دوى ﷺ وفرمايل چې دا هم دالله ﷻ د تقدير صورتونه دي.

غرض دا چې په علاج كولو او دوايي استعمالولو او ددې پر جوازجول عالمان متفق دي او په دې سلسله كې بې شميره احاديث او روايتونه راغلي دي دحضرت ابن عمر ﷺ په اولاد كې كه به څوك لړم وچيچي نو تارياق به يې وركول او په دم او درود به يې علاج وركوي دوى دلقوي په مريض داغ ولگوئ او علاج يې ورله وكي (قرطبي)

دځينو صوفيانو څخه نقل دى چې دوى به علاج كول نه خوښول او په اصحابو حضراتو ﷺ كې هم دځينو دعمل څخه دا ثابتيږي ، مثلاً روايت دى چې حضرت ابن مسعود ﷺ مريض سو حضرت عثمان ﷺ يې د پوښتنې دپاره تشريف راوړى او پوښتنه يې ورڅخه وكړه چې تاته څه شكايت دى دوى جواب

ورکي چي زما سره دخپلو ګناهونو فکر دی حضرت عثمان ﷺ وفرمایل بیا دي دخه شی خواهش دی، وي فرمایل چي زه دخپل رب درحمت طلب ګار یم حضرت عثمان ﷺ وفرمایل که ستا خوښه وی .... به طبیب را وغواړم؟ هغوي جواب ورکړو چي طبیب خو زه پرې ایستلی یم ، (دلته په مجازي طور سره دطبیب څخه مراد الله ﷻ دی)

لیکن دا قسم واقعات ددی خبرې دلیل نه دی چي دی حضراتو به علاج کول مکروه ګڼل کیدای سی چي دغه وخت به د دوی طبیعت نه غوښتله په دی وجه یې نه خوښوله دا په وقتي طور د غلبې د حال یو کیفیت وي چي دا دعلاج دناجائز یامکروه والي دپاره دلیل نه سی جوړیدی، دحضرت عثمان ﷺ حضرت ابن مسعود ﷺ ته درخواست کول چي زه تا ته طبیب راولم په خپله ددی خبرې دلیل دی چي علاج جائز دی ، بلکه په ځینو صورتونو کی خو علاج کول واجب سی .

وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفّٰىكُمْ ۙ وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّرَدُّ اِلٰٓى اَرْذَلِ الْعُمُرِ

او الله تاسی پیدا کړاست بیا تاسی مړه کوی ، او ځینی په تاسو کی رسیږي ارزل عمرته

لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْـًٔا ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ قَدِيْرٌ ۝۷۰

چي ناپوهه سی وروسته دپوهیدو څخه په هیڅ شی ، الله ﷻ خبردار دی قدرت والا .

لنډتفسیر : او (ستاسی خپل حالت هم دسوچ کولو قابل دی چي) الله ﷻ تاسی ته (اول) پیدا کړل بیا (په عمر ختمیدو) ستاسی روح اخلی (چي ځینی خو په کی ځوانه ځوانی کي مړه سی) او ځینی په تاسی کی هغه دی چي نا کاره عمرته رسول کیږي (چي نه په کی بدنی طاقت پاته وي او نه یې عقل په ځای وی) ددې اثر دا وی چي سره ددې چي دیوشی څخه خبر دار وی اوبیا ورڅخه نا خبره سی (چي اکثر داسی سپینږیری لیدل کیږي چي اوس به ورته خبره وسی او فوراً به یې هیره وی ، بیابه پوښتنه کوی) بیشکه الله ﷻ لوی علم والا لوی قدرت والا دی (په علم سره هر یو مصلحت لره پیژنی او په قدرت سره هم هغسی کوی ، په دی وجه یې د ژوند او وفات حالتونه مختلف کړل ، نو دا توحید دلیل دی)

معلومات او مسئلې : ددې څخه مخکې الله ﷻ د اوبو ، بوټو حیواناتو او شاتو دمچی مختلف حالات بیان کړی او انسان یې په خپل کلمل قدرت او دمخلوق دپاره په خپلو انعاماتو خبر دار کړو ، اوس په دی آیاتونو کی ده ته په خپل اندرونی حالاتو دغور او فکر بلنه ورکوی چي انسان هیڅ نه وو ، الله ﷻ دی دنشت څخه شته کړو ، بیا چي کله وغواړی مرګ ورته را ولی او دغه نعمت ور څخه اخلی اوځینی خو دمرګ څخه مخکې داسی زوړوالی ته ورسوی چي هوش وحواس یې په ځای پاته نه سی دلاسو پښو طاقت یې ختم سی نه بیادی په څه خبره پو هیږي او خبره یاده ساتلای سی ، دا ادلون بدلون په دی خبره دلالت کوی چي علم او قدرت ددغه ذات په خزان کی دی کوم چي خالق او مالك دی .

وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ : د مَنْ يُرَدُّ په لفظ سره اشاره دی طرف ته چي په انسان اول هم دضعف او کمزورۍ یو حالت تیرسوی دی دا دده دکوچنیوالی ابتدائی دور وو چي دی په کی دڅه عقل وفکر مالك نه وو ، دده

قوي بالکل کمزوري او نا توانه وي ، دي دخپلي لوري تندي ليري کولو او کښينستو ولاړيدو کي نورو ته محتاجه وو ، بيا الله ﷻ ده ته خواني ورکړه ، دا ده دترقي زمانه ده ، بيا کراړ کراړ دي دزوروالي داسي درجي ته رسوي چي په کي دي بالکل هغه شان کمزوري او ضعيفي ته واپس کوي ، لکه څنګه چي په کوچنيوالي وو.

اَرْذَلِ الْعُمُرِ : ددي څخه مراد د زوروالي هغه عمر دي په کوم کي چي دانسان ټول جسماني او دماغي قوتونه ختم سي ، نبي کريم ﷺ به ددي عمر څخه پناه غوښتله ارشاد دي

اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ سُوْءِ الْعُمُرِ وَفِيْ رِوَايَةٍ مِنْ اَنْ اُرَدَّ اِلٰى اَرْذَلِ الْعُمُرِ

يعنی ای الله زه ستاسی پناه غوارم دناکاره عمر څخه او په يو روايت کي دي چي پناه غوارم د ارذل عمر څخه

د اَرْذَلِ الْعُمُرِ په تعريف کي څه تعين نسته ، البته ذکر سوي تعريف راجح معلوميږي چي ددي طرف ته قرآن هم په لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا [illegible] هوش او حواس باقي نه پاته کيږي نو ددي نتيجه دا وي چي د خپل ټول معلومات هير کړي

د اَرْذَلِ الْعُمُرِ په تعريف کي نور اقوال هم دي څنو ايا ٨٠ کاله عمر ارذل العمر مقرر کړي دی او څنو [illegible] الى المظهري

لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا : د بوډاوالي انتهائي درجي ته د رسيدو څخه وروسته په سړي کي نه جسماني قوت باقي پاته کيږي او نه عقلي ، چي ددي اثر دا وي چي د ډير شي څخه سره د خبريدو نا خبره وي ، ټول معلومات ورڅخه هير سي بالکل د ډيرو د ډبچي په ډول سي چي نه يي علم او خبروي او نه پوهه ، حضرت عکرمه ؓ فرمايي چي د قرآن ويونکي به دا حالت نه وي.

اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ قَدِيْرٌ : بيشکه الله ﷻ لوی علم والا ، لوی قدرت والا دي ، په علم سره ورته د هر سړي عمر معلوم دي او په قدرت سره چي څه غواړي کولای سي ، که وغواړي نو په طاقتور ځوان باندي دا رذل عمر حالت راوستل سي او که وغواړي نو د سلو [illegible] کالو زوړ انسان هم ځوانانو طاقتور کولای سي ، او هر څه د هغه ذات د قدرت په لاس نو کي دي د کوم رچي هيڅوک شريک نسته.

وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ فِى الرِّزْقِ ۚ فَمَا الَّذِيْنَ فُضِّلُوْا

او الله تعالى غوره والی درکړی دی ځينو تاسي لره په ځينو په رزق کي [illegible] پس کوم لره چي غوره والی

بِرَآدِّيْ رِزْقِهِمْ عَلٰى مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيْهِ سَوَآءٌ ۗ

ورکړی دی هغوی نه ورکونکي د خپل رزق هغوی ته چي مالکان دي د دوی [illegible] چي دوی ټول په کي

اَفَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَجْحَدُوْنَ ﴿٧١﴾

برابر سي ، آيا د الله تعالى د نعمت څخه منکر دي.

لنډتفسیر: او (دتوحید) دثابتیدو سره دشرک قبیح والی دخپل مینځ په یوه معامله کی واوری چی، الله ﷻ په تاسی کی ځینو لره پر ځینو په رزق کی غوره والی درکړی دی (مثلاً څوک یی غني او دغلامانو مالک جوړکړی چی د دوی په لاسونو سره دغه غلامانو ته هم رزق رسیږي او ځینی یی غلامان جوړکړل چی دوی ته دمالکانو دلاسونو څخه رزق رسیږي او ځینی یی نه داسی غنیان جوړکړل چی نورو غلامانو ته یی ورکړي نه یی غلامان جوړکړل چی دیومالک دلاسه څخه ورته رسیږي) نو کومو خلقو ته چی (په رزق کی خاص) فضیلت ورکړل سوی دی (چی مال ورسره هم دی اوغلامان یی هم دي (دغه) خلق) دخپلي حصي مال خپلو غلامانو ته داسی هیڅکله ورکوونکی نه دی چی دوی (مالکان او غلامان) ټول په دی کی برابر سی (څکه چی که غلام یی ساتي او مال ورکوي نو دهغوي ملکیت نه سی راتلی بلکه بدستور دمالک په قبضه کی به وي اوکه ازاد وي یی او ورکوي نو بیا مساوات ممکن دی مگر هغه به بیا غلام نه وي نو غلامي او مساوات ممکن نه دی دغه شان دا بتان وغیره هرکله چی دمشرکانو په اقرار سره د خدای ﷻ مملوك دی . نو سره د مملوکوالی په عبادت کی به دخدای سره څنگه برابر سی؟ په دی کی خو دشرک انتهائی قبیح والی دی چی کله ستاسی غلامان ستاسی سره په رزق کی نه سی شریکیدای نو د الله ﷻ غلامان دهغه سره په خدایی کی څنگه شریکیدای سی) آیا (ددی مضمون اوریدو او څخه وروسته)بیا هم دخدای ﷻ سره شریک جوړ وي چی ددی څخه خوعقلاً دا لازمیږي چی) دخدای ﷻ دنعمت (یعنی ددی خبري چی خدای ﷻ نعمت ورکړی دی) انکار کوي.

معلومات او مسئلي: ددی څخه په مخکښیو آیتونو کی الله ﷻ دخپل علم اوقدرت مهمي نخښي اوانسان ته د ورکړل سوو نعمتونو ذکر وفرمایي او دخپل یووالي فطري دلیلونه یی بیان کړي دي چی ددی په لیدو سره د ادنی پوهي سړی هم یو مخلوق دالله ﷻ سره دده په صفتونو دعلم اوقدرت وغیره کی شریک نه سی منلی په دی آیت کی یی دتوحید دا مضمون دخپل مابین دیوې معاملي په مثال سره واضح کړی دی چی الله ﷻ په خپل حکمت بالغه سره د انساني مصلحتونو پر بنا باندی په رزق کی ټول انسانان نه دي برابر کړي بلکه ځینو ته یی پر ځینو فضیلت ورکړی دی او مختلفي درجی یی قائمي کړي دي څوک یی داسی غني جوړکړی چی د ساز او سامان مالک دی نوکران خادمان او غلامان لري، دی په خپله هم دخپلي منشاء مطابق خرڅ کوي او غلامانو او خدمت گارانو ته هم دده دلاسه رزق رسیږي اوڅوک یی غلام او خدمت گار جوړکړی چی دی به په نوروڅه خرچ وکړي دده خپل خرڅ هم دنورو دلاسه ده ته رسیږي او څوک یی درمیانه حاله جوړکړو نه دومره غني دی چی په نورو خرچ وکړي نه دومره فقیر او محتاج چی دخپلو ضرورتونو دپاره هم بل نه محتاج وي.
ددی قدرتي تقسیم دا اثر هر سړی ویني چی چاته په رزق کی فضیلت ورکړل سوی دی او غني جوړسوی دی هغه هیڅکله هم دا خبره نه خوښوي چی خپل مال په خپلو غلامانو او خدمت گارانو داسی تقسیم کړي چی هغوي هم په دی مال کی دده سره برابر سی
په دی مثال باندی پوهه سی چی هرکله مشرکان هم دا خبره مني چی دا بتان او نور مخلوقات دکومو چی دوی عبادت کوي ، ټول دالله ﷻ مخلوق اومملوک دی نو دا څنگه خوښوي چی دا مخلوق او

مملوک دخپل خالق اومالک سره برابر سی ، آیا داخلق داتولي نخښې وینې او دا مضامین اوري بیا هم دخدای ﷻ سره څوک شریک او برابر گرځوي، ددی لازمي نتیجه دا ده چې دوی دخدای ﷻ دنعمتونو څخه انکار کوی ، ځکه چې که دا اقرار یې وی چې دا ټول نعمتونه صرف دالله ﷻ دطرفه راکړل سوی دي په دی کی چادځانه جوړسوی بُت یا یو انسان او پیري هیڅ دخل نسته ، نو بیا به یې دا شیان دالله ﷻ سره څنگه برابر گرځول.

دامضمون په سورة روم په دی آیت کی هم ارشاد سوی دی، ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ أَنْفُسِكُمْ هَلْ لَكُمْ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَاءَ فِيمَا رَزَقْنَاكُمْ فَأَنْتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ (سورة روم آیت ۲۸) ستاسی دپاره په تاسی کی یومثال درکول کیږي کوم خلق چې ستاسی ترلاس لاندی دی آیا هغوي زمونږ په درکړی رزق کی ستاسی سره شریک دی داسی چې تاسی په کی برابر سوی یاست ؟

ددی هم مطلب دا دی چې تاسی خپل مملوک غلامان اوخدمتګاران دځان سره برابرول نه خوښوی نو د الله ﷻ دپاره دا څنګه خوښوی چې هغه او دهغه مخلوق اومملوک شیان دهغه سره برابر سی .

(په معاش کی ددرجو اختلافات د انسانانو دپاره رحمت دی)

په دی آیت کی په واضح طور سره دا هم ښودل سوی ده چې فقیري او غني والی او په معیشت کی د انسانانو مختلفي درجي کیدل چې څوک امیر دی څوک غریب څوک درمیانه حال دا څه اتفاقي حادثه نه ده دالله ﷻ دحکمت بالغه تقاضا ده او دانسانانو مصلحت داسی غواړي او د دوی دپاره رحمت دی که داسی صورت پاته نه سی او په مال او سامان کی ټول انسانان برابر سی نو د عالم په نظام کی به خلل او فساد پیداسی ، په دی وجه د کله څخه چې دنیا اباده سوی ده په یو دور او یوه زمانه کی ټول انسانان دمال او اسباب په اعتبار سره برابر سوی نه دي او نه کیدای سی او که چیري په زبردستي سره داسی مساوات پیداهم کړل سی نو په لږو ورځو کی به ټول انساني کاروبار کی خلل او فساد ولیدل سی الله ﷻ لکه څنګه چې انسانان دعقل دماغي قوت اوطاقت او د کار دصلاحیت په اعتبار سره په مختلفو مزاجونو کی تقسیم کړی دی او په دوی کی د اعلی ادنی او متوسط اقسام دي چې ددی څخه یو دعقل خاوند هم ا نکار نه سی کولی دغه شان دا هم ناچاري وه چې په مال او اسباب کی هم دا مختلفي درجي قائمي وي چې هر سړی د خپل خپل صلاحیت په اعتبار سره بدله پیداکړي او که صلاحیت والا او نااهله برابر کړل سی نو دا په صلاحیت والاوو دل شکني وي چې په معیشت کی دوی د نااهلو برابر دی نو دوی بیا ولي دومره جد او جهد او کار کوي چې ددی لازمي نتیجه به صلاحیت بربادول وي .

(ددولت پریوځای دجمع کیدو خلاف قرآني حکمونه)

البته دکائناتو خالق چې کوم ځای په عقلي او جسماني قوتونو کی ځینو لره پر ځینو فضیلت ورکړی او ددی مطابق یې په رزق او مال کی تفاوت قائم کړی ، هلته یې دمعاشی دا محکم نظام هم قائم کړی چې داسی ونه سی چې د دولت په خزانو او دکسب معاش په مرکزونو یوڅو افراد یا یو خاص جماعت قبضه وکړي ، نورو دصلاحیت خاوندانو ته گرسره میدان پاته نه سی چې دوی دخپل عقل اوجسماني

صلاحیتونو ځخه کار واخلي او په معاش کی ترقي وکړل سی ، په دی وجه دقرآن کریم په سورة حشر کی ارشاد فرمایی ، كَيْلَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ :یعنی مونږ ددولت دتقسیم قانون ځکه جوکړی چی دولت صرف دسرمایه دارو سره بند پاته نه سی، نن صبا ددنیا په معاسی نظامونو کی چی ځومره خرابي خپره سوی ده دغه ددی الهی قانون دنظر انداز کولو په وجه سره ده یو طرف ته سرمایه دارانه نظام دی چی په دی کی د دولت پر مرکزونو دسود او قمار په لارو سره یو ځو افراد یا یو ځو جماعتونه قابض سوی دي باقي ټول مخلوق یی په خپلو معاشی غلامانو جوړولو باندی مجبوره کړي دي د دوی دپاره بغیر د غلامي او مزدورۍ ځخه بله لار دخپلو ضرورتونو پوره کولو دپاره نسته دوی دخپلو اعلی صلاحیتونو باوجود دصنعت اوتجارت په میدان کی قدم نه سی اېښودی.
دسرمایه دارو ددی ظلم او زیاتوب دَ رَدِّ عمل په طور باندی یو متضاد نظام د اشتراکیت دکمیونزم یا سوشلزم په نوم سره په وجود کی راځي چی ددی نعره د امیر اوغریب تفاوت ختمول او په ټولو کی مساوات پیداکول دي ، دسرمایه دارو دظلمونو ځخه تنګ سوی عوام په دی نعره پسي سی مګر په ځو ورځو کی دوی ووینی چی دا نعره محض فریب وو دمعاشی مساوات خوب شرمنده تعبیر نه سو او غریب چی دخپلي لوړي تندي سره هم یو انساني احترام درلودی دخپلي مرضي مالک وو دغه انساني احترام یی هم دلاسه ووتی په اشتراکي نظام کی د انسان هیڅ قدر او قیمت دمشین دیوي پرُزي ځخه زیات نسته د څه جایداد دملکیت خو هلته تصور هم نه سی کیدای او کومه معامله چی هلته د یو مزدور سره کول کیږي پردی چی غور وسی نو دی دهیڅ شی مالک نه وي دده اولاد اوښځه هم دده نه وي بلکه ټول د ریاست دمشین کل پرزي وي کومه چی دمشین د استارټ (شروع) کیدو سره په خپل کار دلګیدو ځخه ماسوا بله چاره نه وي دریاست د جوړو سوو مقصدونو ځخه ماسوا نه دده څه ضمیر وي نه آواز، دریاست د زور او سختیو او ناقابل برداشت محنت څه اسویلي کول هم یو بغاوت شمیرل کیږي چی سزا یی مرګ دی دخدای ﷻ او دمذهب مخالفت اوخالص ماده پرستي د اشتراکی نظام بنیادي اصول دي.
دا هغه حقیقتونه دي چی ددی ځخه یو اشتراکي هم انکار نه سی کولی د دوی دپیشوایانو کتابونه او عمل نامي پردی شاهد دي چی ددی حوالو جمع کول هم یو مستقل کتاب جوړول غواړي.
قرآن کریم دظالمانه سرمایه داري او احمقانه اشتراکیت دواړو په مینځ کی د افراط او تفریط ځخه پاک یو داسی نظام جوړکړی دی چی په رزق او دولت کی دفطري تفاوت باوجود یو فرد یا جماعت عام مخلوق خپل غلامان نه سی جوړولی او په مصنوعي ګراني او قحط کی نه سی اخته کولی سوډ او خمار یی حرام وګرځوي ، د ناجائزه سرمایه داري بنیاد یی ونړوی بیا یی دهرمسلمان په مال کی دغریبانو حق مقررکی او ورسره شریک یی کړل ، چی داپرغریبانو احسان نه دی، بلکه خپل فرض ادا کول دي ، آیت ، وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ ۝ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ : په دی شاهد دی ، بیا دمرګ ځخه وروسته دمري ټول ملکیت یی دخاندان پر افرادو تقسیم کړی او د دولت دجمع کیدلو خاتمه یی وکړه، قدرتي چینی، سمندرونه او د غرونو ځنګلونه د ځانه سره پیداوار یی دخدای ﷻ دمخلوق

شریکه سرمایه مقرر کړه چې پردی دیو سړي یا یو جماعت مالکانه قبضه جائز نه ده او په سرمایه داري نظام کې دا ټول شیان صرف د سرمایه دارو ملکیت مقرر سوی دی.
چونکه دعلمي اوعملي صلاحیتونو تفاوت او اختلاف یو فطري امر دی او دمعاش حاصلول هم د دې صلاحیتونو تابع دی په دې وجه په مال او دولت کې تفاوت هم عین دمساوات نعري لګوونکي هم د یو څو قدمه تللو څخه وروسته ددې مساواتو ددعوی په پرېښودو او په معیشت کې په تفاوت او زیاتوب او کمي پیدا کولو باندې مجبوره سو
خروشف په ۵ مئ سنه ۱۹۲۰ ـه کې دسپریم سویت په وړاندې تقریر کوي وي ویل
(مونږ په اجرتونو کې دفرق ختمولو دتحریک په سختي سره مخالف یو مونږ په اجرتونو کې دمساوات قائمولو او د دوی یوې سطحې ته د راوستلو په ډاګه مخالف یو، دا د لینن تعلیم دی دهغه تعلیم دا وو چې په سوشلسټ نظام کې به دمادي محرکاتو پوره لحاظ ساتل کیږي:
(سویټ ورلډ ص ۳۴۶)
دمعاشي مساواتو دخوب داتعبیر دعدم مساوات خو د اول څخه مخ ته راغلی وو مګر د لیدو لیدو سره دا عدم مساوات او د امیر اوغریب تفاوت په اشتراکي حکومت روس کې تر عامو سرمایه دارو ملکونو هم مخ ته تیر سو.
لیون شیډو لیکي
شاید یوځای یو سرمایه دار ترقي یافته ملک داسې کوم ځای وي چې دمزدورانو په اجرتونو کې بې دومره تفاوت وي څومره چې په روس کې دی.
د واقعاتو دې څو مثالونو د آیت، وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ: جبري تصدیق یې دمنکرانو د ژبو څخه وکي، وَاللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ، دلته ددې آیت لاندې خو صرف دومره بیانول وو چې په رزق اومال کې تفاوت قدرتي او فطري او د انسان د مصلحتونو سره عین مطابق دی باقي د دولت دتقسیم اصول او دسرمایه داري او اشتراکیت دواړو څخه ددې امتیاز خو به انشاء الله دسورة زخرف پاره ۲۵ د آیت نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ: لاندې راسي، او په دې موضوع د احقر یوه مستقله رساله د اسلام کانظام تقسیم دولت، په نوم سره شائع سوې ده دهغه مطالعه هم کافي ده

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا وَّجَعَلَ لَكُمْ مِّنْ اَزْوَاجِكُمْ بَنِيْنَ

او الله پیدا کړې دي تاسې دپاره ستاسې دقسم څخه ښځې او درکړې یې دي تاسې ته ستاسې دښځو څخه زامن

وَحَفَدَةً وَّرَزَقَكُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُوْنَ وَبِنِعْمَتِ اللّٰهِ

اولمسي او خوراک یې درکړې دي تاسې ته پاک شیان، پس ایا دروغ خبرې مني او دالله تعالی فضل

هُمْ يَكْفُرُونَ ﴿٧٢﴾ وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ

نه مني ، اوعبادت کوی دالله تعالی څخه ماسوا دهغو چی اختیارمند نه دی

لَهُمْ رِزْقًا مِّنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ شَيْئًا وَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٧٣﴾ ع

د دوی درزق داسمان اومځکی څخه هیڅ هم او نه قدرت لری

فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ ۚ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ

پس مه جوړوی په الله پوری مثالونه ، بیشکه الله تعالی پوهیږي اوتاسی

لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧٤﴾ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَّمْلُوكًا لَّا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ

نه پوهیږي ، الله تعالی وښوودی یو مثال یوبنده غلام قدرت نه لری په څه شی

وَمَن رَّزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنفِقُ مِنْهُ سِرًّا

او یو کوم له چی ورکړی دی مونږ رزق دخپل طرف څخه خاص رزق پس هغه خرځ کوی ددې څخه په پټه

وَجَهْرًا ۖ هَلْ يَسْتَوُونَ ۚ الْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

او په ښکاره ، ایا دا دواړه برابریدی سی؟ تول ثنا صفت الله لره دي ، بلکه ډیرخلق نه پوهیږي ،

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ

اوښوولی دی الله تعالی یوبل مثال دوه سړی دی یو ګونګی چی هیڅ کار نه سی کولی

شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلَىٰ مَوْلَاهُ أَيْنَمَا يُوَجِّههُّ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ ۖ

اودی بار دی پرخپل مولا باندی کوم طرف ته چی یی دی لیږي ، نوڅه خیر نه راوړی

هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَن يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ ۙ وَهُوَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٧٦﴾ ع

ایا برابر دی دغه او یو هغه سړی چی حکم کوی په انصاف سره ، او دی په سیده لاره باندی

لنډتفسیر: او (منجمله ددلیلونو دقدرت او وجهو د نعمت څخه یو لوي نعمت او دلیل دقدرت دالله ﷻ په خپله ستاسی وجود او ستاسی بقاء اوستاسی نوعه ده چې، الله ﷻ ستاسی څخه (یعنی ستاسی

دجنس او نوع څخه) ستاسی دپاره ښیښاني جوړي کړي او (بیا) ددی ښیښانوڅخه یی ستاسي زامن او لمسي پیدا کړل (چی دا دنوع بقاء ده) اوتاسی لره یی ښه ښه شیان خوراک (او څښاک) لره درکړل (چی دا ستاسی د بدن بقاء ده او چونکه بقاء موقوفه نه ده پر وجود باندی په دی کی دی طرف ته هم اشاره وسوه) آیا (دا ټول دلیلونه دنعمتونو اوري) بیا هم په بی بنیاده شی (یعنی بتانو وغیره چی د دوی دمعبودوالي هیڅ دلیل نسته بلکه ددلیل څخه خلاف ده) ایمان لري او دالله ﷻ دنعمت ناشکري (بي قدري) کوي او (مطلب ددی ناشکري دا دی چی) الله ﷻ پریږدي دداسی شیانو عبادت کوئ چی نه د آسمان څخه دوی ته درزق رسولو اختیار لري او نه دمځکی څخه (یعنی نه د باران اورول دوی اختیار لري او نه دمځکی څخه دخه پیداکولو) او نه (د اختیار حاصلولو) قدرت لري (ددی په نفي سره زیاته مبالغه وسوه ځکه چی ځینی وخت لیدل کیږي چی یوسړي بالفعل خو اختیارمند نه وي ، لیکن په جد اوجهدسره اختیارات حاصلوي په دی وجه یی ددی هم نفي وفرمایل) نو (هرکله چی دشرک بطلان ثابت سو نو) تاسی دالله ﷻ دپاره مثالونه مه جوړوئ (چی دالله ﷻ مثال ددنیا دبادشاهانو په شان دی هر سړي دوی ته خپل حاجت نه سی عرض کولی نو په دی وجه ددوی نائبان وي چی عوام هغوي ته خپل حاجتونه عرض کوي بیا یی دوی بادشاهانو ته وړاندی کوي لکه په تفسیر کبیر کی چی دی، را اخیستل سوی ددی قول څخه ، مَا نَعۡبُدُهُمۡ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا* هٰٓؤُلَآءِ شُفَعَٰٓؤُنَا عِندَ ٱللَّهِ الله ﷻ (ښه) پوهه دی (چی داسی مثالونه محض مهمل دی) او تاسی (په وجه د نیستوالی دتدبیر) نه پوهیږي (په دی وجه چی ځه غواړئ هغه عبثیات کوئ او) الله ﷻ (دشرک د باطلوالی ښکاره کولو دپاره) یو مثال بیان فرمایي چی (فرض کړه) یو (خو) غلام دی (دچا) مملوک چی (د تصرف کولو په مالونو کی د) څه شی (بي د اجازت دمالک څخه) اختیار نه لري او (بل) یو سړي دی چی هغه ته مونږ دخپل طرف څخه ښه رزق ورکړی دی نو ددی څخه په پټه اوپه ښکاره (څنګه چی غواړي) خرڅ کوي (ده لره څوک منع کوونکی نشته) آیاداقسم سړي په خپل مینځ کی برابریدی سی (نوهرکله چی مجازي مالک اومجازي مملوک نه سی برابریدی نو مالک حقیقي او مملوک حقیقي کله برابریدی سی، او مستحق والي دعبادت موقوف دی پر برابري باندی او هغه سته نه) ټول ثناء او صفت الله ﷻ لره لایق دی (ځکه چی په ذات اوصفاتو کی کامل هغه دی پس معبود هم هغه کیدی سی مګر بیا هم مشرکان د غیر الله عبادت نه پریږدي) بلکه په دوی که اکثر خو (په وجه د نستوالي دتدبر) نه پوهیږي (او چونکه نستوالی دعلم په خپله د دوی سبب نستوالی دعلم په خپله د دوی سبب دنستوالي دتدبیر دی ، په دی وجه به معذورنه وي) اوالله ﷻ (د دوی دوضاحت دپاره) یوبل مثال بیان فرمایي چی (فرض کړه) دوه سړي دي چی په دوی کی یوخو (دغلاموالی څخه علاوه) ګونګی (کوڼ هم) دی (او په وجه دکوڼ والي او ګونګي والي او بي عقله کیدو) هیڅ کار نه سی کولی او (په دی وجه) دکوڼ خپل مالک وبال جان دی (چی دغه مالک دده ټول کارونه کوي او) هغه (مالک) چی دی هرچیري لیږي یو کار هم نه برابروي (یعنی په خپله څه کول خو پریږده چی د نورو په ښوونه هم دده څخه یو کار نه سمیږي نو ، آیا دا سړي او داسی سړي دیو بل سره برابریدی سی کوم چی دښو خبرو ښودنه کوي (چی په دی سره ددی خبري کوونکی هوښیاروالی علمي

قوت معلومیږي)او په خپله هم (هرکله) په درمیانه طریقه باندی چلیږي (چی په دی سره دده علمي قوت منظم معلومیږي ، هرکله چی په مخلوق کی سره دشریک والی دماهیت اوشریک والی دصفتونو دا تفاوت دی نو چیري مخلوق اوخالق او د، لَایَقْدِرُ، په ترجمه کی بي له اجازته د مولا د قید څخه چی کومه په تیرو آیتونو کی ده، فقهي شبهي دفع سوی اوخوک دي په دی وسوسه کی نه لویږي چی شاید غیره الله معبود ته به هم اجازت سوی وي جواب دا دی چی د رب والي دپاره نه چاته اجازت سوی دی او نه به وسی)

معلومات اومسئلي: جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا : په دی آیت کی دیومهم نعمت ذکر فرمایي چی الله ﷻ ستاسی دجنس اوقوم څخه ستاسی بیبیاني جوړي کړي چی دیو بل سره موالفت او مؤانست هم پوره وي او د انساني شرافت او بزرگي هم قائمه وي، دویمه اشاره دی طرف هم کیدای سی چی ستاسی بیبیاني ستاسي دجنس څخه دي د دوی ضرورتونه او جذبات هم ستاسي په شان دي نو د دوی دجذباتو او خواهشاتو ساتنه پر تاسی لازم ده.

وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً : یعنی ستاسی دبیبیانو څخه مونږ ستاسی زامن او لمسي پیداکړل. دلته دا خبره دکتلو قابله ده چی اولاد خو دمور اوپلار دواړو څخه پیداکیږي په دی آیت کی د دوی صرف دمیندو څخه د پیداکیدو ذکر کړی دی په دی کی اشاره ده چی د بچي په پیداکیدو کی دپلار په نسبت دمور دخل زیات دی دپلار څخه خو صرف یوه بي روحه قطره وزي ، په دي قطره مختلف قسم دورونه تیریدل په انساني شکل کی بدلیدل او په دی کی روح راتلل دقدرت ددی تولو پیدائشی کارنامو ځای د مور نس دی ، په دی وجه په حدیث کی د مور حق دپلار تر حق اول اینبودل سوی دی. په دی جله کی د زامنو سره دلمسیوپه ذکر کولو کی دی طرف ته هم اشاره کیږي چی ددی جوړي جوړولو اصل مقصد د انساني نسل باقي پاته کیدل دي چی اولاد بیا د اولاد په مخه کیږي نو دا د انساني د نوع د باقي پاته کیدو اسباب سو.

بیاپه: وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ :کی یی د انسان دشخصي (یعنی بدني) بقاء اسباب ذکر کړل چی انسان پیدا سی نو بیا دده د وجود د بقاء دپاره د خوراک ضرورت دی دغه هم الله دده دپاره تیار کړو، په آیت کی د لفظ د :حفدة، اصل معنی د مددگار او خدمت گار ده، د اولاد دپاره ددی لفظ په استعمالولو کی دی طرف ته اشاره ده چی اولاد دخپل مور او پلار دپاره خادمان کیدل په کار دي (قرطبي)

فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ : کی یی یو مهم حقیقت واضح کړی دی چی ددی څخه غفلت کولو سره تول کافرانه شکونه او شبهي پیداکیږي هغه دا چی په عام طور سره خلق الله ﷻ په خپل نوع د انسانانو باندی قیاس کوي په دوی کی دتولو څخه لوی انسان مثلاً بادشاه او فرمانرواته دالله ﷻ مثال مقرروي او بیا پردی غلط بنیاد باندی دالله ﷻ دقدرت نظام هم دانساني بادشاهانو پرنظام قیاس کوي او داسی وایی چی لکه څنگه چی په یو حکومت او بادشاهت کی یوازي بادشاه د تول ملک انتظام نه سی چلولی بلکه خپل ما تحتو وزیرانو او نورو افسرانو ته اختیارات وسپاري د دوی په ذریعه دحکومت انتظام چلوي دغه شان دا هم په کار ده چی دالله ﷻ ما تحت څه نور معبودان هم وي کوم چی دالله ﷻ

په کارونو کی دده مدد کوي دا دټولو بُت پرستو اومشرکانو عامه نظریه ده دی جملی د دوی ددی شبهي ریښی پریکړي چی دالله ﷻ دپاره دمخلوق مثالونه پیش کول په خپله بي عقلي ده هغه دمثالونو او زمونږ دوهمونو او گمانونو څخه ډیر بالاتر دی.

په اخري دوو ۲ آیتونو کی چی یی دانسان کوم دوه مثالونه ورکړي دي ، په دوی کی یی په اولني مثال کی دمالک اوغلام مثال ورکړی دی او بندولی یی ده چی کله سره ددی چی دا دواړه دیوجنس اویو نوع دی او بیا هم دیو بل سره نه سی برابریدی نو یو مخلوق دخدای ﷻ سره څنگه برابر وي ؟

او په دویم مثال کی یو طرف ته یو انسان دی چی خلقو ته عدل او انصاف اوښی خبري ښیی کوم چی دده دعلمي قوت کمال دی اوپه خپله هم پر معتدله اوسیده لاره باندی چلیږي کوم چی دده دعلمي قوت کمال دی ، په دی علمي اوعملي قوت کی دمکمل انسان په مقابله کی هغه انسان دی کوم چی خپله خپل کار کولی سی او نه دبل کار برابر ولی سی دا دواړه قسمه انسانان دیوجنس یونوع اویوې وروروولي کیدو باوجود په خپل مینځ کی نه سی برابریدی نو خالق او مالک دکائناتو کوم چی حکیم مطلق او قادر مطلق او علیم او خبیر دی دده سره یو مخلوق څنگه برابریدی سی ؟

وَلِلّٰهِ غَیْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَمَآ اَمْرُ

او دالله تعالی سره دی غیب داسمانونو او دمځکی او دقیامت کار

السَّاعَةِ اِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى

خو داسی لکه دسترگو رپ یاددې څخه هم زیات نژدی ، بیشکه الله تعالی په

كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ﴿۷۷﴾ وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِّنْۢ بُطُوْنِ اُمَّهٰتِكُمْ

هر شی قادر دی ، او الله تعالی تاسی را ویستلاست ستاسی دمندو دگیډو څخه

لَا تَعْلَمُوْنَ شَیْـًٔا ۙ وَّجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٕدَةَ ۙ

چی نه پوهیدی په هیڅ شی ، او دربی کړل تاسی ته غوږونه او سترگی اوزړونه

لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۷۸﴾ اَلَمْ یَرَوْا اِلَى الطَّیْرِ مُسَخَّرٰتٍ فِیْ جَوِّ

ددې دپاره چی تاسی احسان ومنی ، ایا نه گوری مرغانو ته په حکم سره تړلی سوی په هوا کی

السَّمَآءِ ؕ مَا یُمْسِكُهُنَّ اِلَّا اللّٰهُ ؕ اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیٰتٍ لِّقَوْمٍ

داسمان . نه دی ټینگ کړی دوی مگر الله ، په دی کی نخښی دی دهغو خلقو دپاره

يُؤْمِنُوْنَ ﴿٧٩﴾ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْ بُيُوْتِكُمْ سَكَنًا وَّجَعَلَ

کوم چي يقين کوي او الله جوړ کړي دي تاسي ستاسي کورونه دوسيدو خايونه اوجوړ کړي يي دي

لَكُمْ مِّنْ جُلُوْدِ الْاَنْعَامِ بُيُوْتًا تَسْتَخِفُّوْنَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ

تاسي لره دحيوانانو دڅرمنو څخه کورونه چي سپک وي په تاسي په ورځ دسفر ستاسي

وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْ ۙ وَمِنْ اَصْوَافِهَا وَاَوْبَارِهَا وَاَشْعَارِهَآ

او په ورځ دکور پاته کيدو او دپسو دوړيو او داوښانو دوېښتيانو څخه او دبزو دوېښتيانو څخه

اَثَاثًا وَّمَتَاعًا اِلٰى حِيْنٍ ﴿٨٠﴾ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّمَّا خَلَقَ ظِلٰلًا

څومره اسبابونه اودا ستعمال شيان دمقرر وخت پوري، او الله جوړ کړي دي تاسي دپاره دخپلو جوړ کړو شيانو څخه سايه

وَّجَعَلَ لَكُمْ مِّنَ الْجِبَالِ اَكْنَانًا وَّجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيْلَ

او جوړ کړي يي دي تاسي دپاره په غرونو کي پټيدو خايونه اوجوړ کړي يي دي تاسي ته قميصونه

تَقِيْكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيْلَ تَقِيْكُمْ بَاْسَكُمْ ۭ كَذٰلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهٗ

چي ساتونکي دي ستاسي دګرمي څخه اوقميصونه چي ساتونکي دي ستاسي دجنګ څخه ، دارنګه پوره کوي

عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُوْنَ ﴿٨١﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلٰغُ

خپل احسان پرتاسو ددي دپاره چي تاسي حکم ومنئ ، بياکه واپس سي نو ستاکار خودا دي ښکاره

الْمُبِيْنُ ﴿٨٢﴾ يَعْرِفُوْنَ نِعْمَتَ اللّٰهِ ثُمَّ يُنْكِرُوْنَهَا وَاَكْثَرُهُمُ

بيانول ، پيژني دالله تعالیٰ احسان بيا ورڅخه انکار کوي اوډير په دوی کي

الْكٰفِرُوْنَ ﴿٨٣﴾ ع

ناشکره دي

لنډتفسير : او دآسمان اومځکي ټولي پټي خبري (کومي چي چاته معلومي نه دي په اعتبار دعلم) دالله سره خاص دي (نو په صفت دعلم کي هغه کامل دی) او (په قدرت کي داسي کامل دی چي ددی

غیبو څخه کوم عظیم کار دی یعنی دقیامت (ددی) معامله بس دا سی (چټ پټ) به وي لکه دسترګو رپول بلکه ددی څخه هم ژر (دقیامت دمعاملي څخه مراد دی په مروکی روح را تلل او ددی په نسبت دسترګو درپ ژر کیدل ظاهره ده ځکه چی د زماني څخه ډیر ژر وی او په دی باندی تعجب دی نه کول کیږي ځکه چی) یقیناً الله ﷻ په هر ډول پوره قدرت لري (او دقدرت ثابتولو دپاره دقیامت تخصیص یی شاید په دی وجه وکي چی دی په ټولو غیبو شیانوکی خاص هم دی په دی وجه دغه دعلم اودقدرت دواړو دلیل دی ، دواقع کیدو څخه مخکی دعلم او دواقع کیدو څخه وروسته دقدرت) او (منجمله ددلیلونو دقدرت او وجهو دنعمت څخه داکاردی چی) الله ﷻ تاسی ستاسي دمیندو دګیډو څخه په دی حالت کی را وایستلاست چی تاسی هیڅ هم نه پیژندل (ددی درجی نوم دفلاسفه وو په اصطلاح کی عقل هیولاني دی) او ده تاسی ته غوږونه درکړل اوسترګي او زړه چی تاسی شکروکاږئ (په قدرت باندی ددلیل دپاره) آیا خلقو مرغان لره نه دی لیدلی چی تر آسمان (لاندی) په فضاء کی (دقدرت مسخردی (یعنی) دوی (دغه ځای) هیڅوک نه سی ټینګولی بغیر دالله ﷻ څخه (کنه نو د دوی دجسمونو دروندوالي او دهوا نرم والي دا غواړي چی دوی لاندی راسی په دی وجه په دی ذکر سوی کارکی) دایماندارو دپاره (دالله ﷻ د قدرت) څو دلیلونه دي (موجود ، څو نخښي یی په دی وجه وفرمایلي چی مرغان په خاص وضع سره پیدا کول چی په دی سره الوتل ممکن وي ، یو دلیل دی ، بیافضاء په داسی طرز باندی پیداکول چی الوتل په کی ممکن وی ، دویم دلیل دی بیابالفعل ددی مرغانو واقع کیدل دریم دی او کومو اسبابو ته چی په الوتلو کی دخل دی ټول د الله ﷻ پیداکړل سوی دی بیاپه دی اسبابوباندی دمسبب یعنی دالوتلو بناکیدل دا هم مشیت الهی دی ، کنه نو اکثره داسی هم کیږي چی د یو شی اسباب موجود وي او بیا هم هغه په وجود کی نه راځي ، په دی وجه یی ، مَا يُمْسِكُهُنَّ الخ وفرمایل او منجمله دوجهو دنعمت او دلیلونو څخه دقدرت داکار دی چی) الله ﷻ ستاسی دپاره (په حالت دکور کی) ستاسی په کورنو کی د اوسیدو ځای جوړ کړی (اوپه حالت دسفر کی) ستاسی دپاره دحیواناتو دڅرمنوڅخه کورونه (یعنی خیمی) جوړ کړل کومو چی تاسی دسفر په ورځ او دمقام (کولو) په ورځ سپک پیدا کوي (او په دی وجه ددی وړل راوړل او په یوځای درول ټول درته آسان وي) او ددی (حیواناتو) د وړیو او اوښانو د وړیو او وریښتو څخه (ستاسی) دکور سامان او دفائدی شیان تر یوی مودي پوری جوړکړل (دمودي پوری یی ځکه وفرمایل چی د آسامان په نسبت دپنبه وو دجامو ډیر وخت اروي ، اومنجمله ددلیلونو دقدرت او وجهو دنعمت څخه یوه دا ده چی) الله ﷻ ستاسی دپاره دخپلو ځینومخلوقاتو سائی جوړي کړی (لکه درختي او کورونه وغیره) او ستاسی دپاره یی په غرونو کی دپناه ځایونه جوړکړل (یعنی غارونه وغیره چی په دی کی د ګرمي یخ باران موذي دښمن حیوان سرې څخه محفوظ پاته کیدی سی) اوستاسی دپاره یی داسی قمیصونه (هم) جوړ کړل چی دګرمی څخه ستاسی حفاظت کوی او داسی قمیصونه یی (هم) جوړ کړل چی ستاسی په مینځ کی په جنګ کی (د زخمي کیدو څخه) ستاسی حفاظت کوي (مراد ددی څخه زغری دي) الله ﷻ په تاسی دغه ډول خپل نعمتونه پوره کوي چی تاسی (ددی نعمتونو په شکر کی) فرمانبردار جوړ سی (اوهر څومره که په دی

ذکر سوو نعمتونو کی د بندگانو جوړسوی هم دي، مگر د دوی ماده او ددی دجوړولو سلیقه خو الله ﷻ پیدا کړي ده په دی وجه حقیقي نعمت ورکوونکی هغه دی بیا ددی نعمتونو ښخه وروسته هم) که دا خلق د ایمان ښخه منع کوي (نو ته غم مه کوي ستا هیڅ نقصان نه دی ځکه چی)ستا پر ذمه خو صرف صفا صفا رسول دي)او د دوی د ډډي کولو وجه دا نه چی دوی ته دا نعمتونه معلوم نه دي بلکه دغه خلق) دخدای نعمتونه خوپیژني مگر سره دپیژندو بیا (په سلوک کولو کی) ددی ښخه منکر کیږي (چی کوم سلوک دنعمت ورکوونکي سره په کار وو یعنی عبادت او طاعت هغه د نورو سره کوي) او زیات په دوی کی دغه شان ناشکره دي.

معلومات اومسئلي : (لَا تَعْلَمُوْنَ شَيْئًا) په دی کی اشاره ده چی علم د انسان ذاتي هنر نه دی دپیدائش په وخت کی دی هیڅ علم او هنر نه لري بیا د انساني ضرروت مطابق ده ته لږ لږ علم د الله ﷻ دطرف ښخه بي له واسطي ښخه ازده کول کیږي چی په دی کی نه دمور او پلار دخل وي نه د چا استاد دټولو ښخه اول ده ته ژړا وښودل سی دغه وخت دده دا صفت دده ټول ضرورتونه پوره کوي لوږه تنده ورته راسی نو دی ژاړي ، یخ او گرمي یی وسی نو ژاړي یابل څه تکلیف ورته ورسیږي نو ژاړي قدرت دده د ضرورتونو دپاره دمور او پلار په زړونو کی خاص الفت اچولی دی ، چی کله دبچي آواز واوري نو دده دتکلیف معلومولو او دهغې دلیری کولو دپاره تیار سی که بچی ته دالله ﷻ دطرف ښخه دا د ژړا تعلیم نه وای ورکړل سوی نو چا به ورته دا کار ښودلی سوای چی کله درته څه ضرورت پیښ سی نو داسی ژاړه ددی سره ده ته الله ﷻ په الهامي طور سره دا هم وښودله چی دخپل خوراک دمور دسینې ښخه دحاصلولو دپاره دخپلو وړیو او شونډانو ښخه کار واخلي که داتعلیم فطري او بي واسطي نه وای نو دکوم یو معلم دا مجال وو چی دی بچي ته ځُله چلول اوتی رودل ور زده کړي دغه شان څومره څومره چی دده ضرورتونه زیاتیږي ، قدرت ته ته بي دواسطي دمور اوپلار ښخه خود بخود وښودل، څه موده وروسته په ده کی دا سلیقه پیداکیدل شروع سی چی دمور اوپلار اونورو خوا او شا دخلقو خبري اوري یا یو شی ویني نو څه زده کول شروع کړي، او بیاپه دغو اوریدل سوو اوازونو او لیدل سوو شیانو کی دسوچ کولو اوځان په پوهولو سلیقه په کی پیداسی.

په دي وجه په ذکر سوی آیت کی د(لَا تَعْلَمُوْنَ شَيْئًا) ښخه وروسته فرمایي ، وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ : یعنی که څه هم دپیدائش په اول وخت کی انسان ته دهیڅ شی علم نه وو، مگرقدرت دده په بدن کی دعلم حاصلولو عجیبه او اناآشنا قسمه الات درولي وه په دی الاتو کی دټولو ښخه اول د اوریدو د قوت ذکر یی وفرمایي چی ددی د وړاندی کولو وجه شاید چی دا ده چی انسان ته دټولو ښخه اولنی علم او دټولو ښخه زیات علم دغوږونو پر لار راځي په اول کی سترگي خوبندي وي مگر غوږونه اوري او ددی ښخه وروسته هم که غور وکړل سی نو انسان ته په خپل ټول عمر کی چی څومره معلومات حاصلیږي په دی کی دټولو ښخه زیات په غوږونو اوریدل سوی وي ، په سترگو لیدل سوی معلومات ددی په نسبت ډیر کم وي .

ددی ښخه وروسته نمبر دهغومعلوماتو دی کوم چی انسان په خپل اوریدلو او لیدلو شیانو کی دغور

او فکر کولو ځخه وروسته معلوموي او دا کار دقرآني ارشاداتو مطابق د زړه دی په دی وجه پر دریم نمبر یی ، أَفْئِدَةَ : وفرمایل کوم چی دفُؤَادٌ : جمع ده چی معنی یی زړه دی فلاسفه په عام طور سره دپوهي او ادراک مرکز د انسان دماغ مقرر وي مگر دقرآن ارشاد ځخه معلومه سوه، چی ددماغو که څه هم په دی ادراک کی دخل ضرور سته ، مگر دعلم او ادراک اصل مرکز زړه دی .

په دی موقع حق ﷻ د اوریدو لیدو اوپوهیدو دقوتونو ذکر فرمایلي دي دگویایی او ژبي ذکر یی نه دی فرمایلي ځکه چی دنطق اوگویایي په علم حاصلولو کی دخل نسته بلکه ، دغه داظهارعلم ذریعه ده ددی ځخه علاوه امام قرطبي فرمایي چی دلفظ د ، سمع : سره نطق هم ضمناًراغلی . ځکه چی تجربه شاهده ده چی کوم سړی اوري هغه وایی هم، گونگی کوم چی پرویلوقادرنه وي، دی په غوږونوکوڼ وي ، اوشاید چی دده دخبرونه کولوسبب داوي چی دی اوازنه اوري چی څه واوري اوخبره زده کړي . والله تعالی اعلم

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا : بیوت دبیت جمع ده په کوم مکان کی چی شپه تیرول کیږي دغه ته بیت وایی امام قرطبي رحمه الله په خپل تفسیر کی فرمایی .

كُلُّ مَاعَلَاكَ فَاَظَلَّكَ فَهُوَ سَقْفٌ وَسَمَآءٌ وَكُلُّ مَا اَقَلَّكَ فَهُوَ اَرْضٌ وَكُلُّ مَا سَتَرَكَ مِنْ جِهَاتِكَ الْاَرْبَعِ فَهُوَ جِدَارٌ فَاِذَا انْتَظَمَتْ وَاتَّصَلَتْ فَهُوَ بَيْتٌ .

کوم شی چی ستا پر سر لوړ چت وي او پر تا سایه کوي هغه ته چت یا آسمان وایی اوکوم شی چی تا پر ځان سربیره ساتی هغه مځکه ده اوکوم شی چی دځلور طرفه ستا پرده کوي هغه دیوالونه دي اوکله چی دا ټول شیان جمع سی نو هغه کور (یعنی بیت) دی .

(دکور جوړولو اصل مقصد د زړه او جسم سکون دی)

په دی کی الله ﷻ دانسان کورته سکن وفرمایی دکور جوړولو فلسفه اوحکمت یی واضح کی چی ددی اصل مقصد د زړه اوجسم سکون دی عادتاً دانسان کسب اوکار دکورځخه بهر وي کوم چی دده دحرکت کولوځخه په وجودکی راځی ، دده دکور اصل منشاء دا ده چی کله دحرکت اوعمل کولوځخه ستړی سی نو ولاړسی او په دی کی آرام وکړي اوسکون حاصل کړي که څه هم په ځینو وختونو کی انسان په خپل کور کی هم په حرکت او عمل کی مشغول وي مگر دا عادتاً کم وي .

ددی ځخه علاوه سکون په اصل کی د زړه اودماغو سکون دی دغه انسان ته په خپل کور کی حاصلیږي ددی ځخه دا هم معلومه سوه چی د انسان دکور دټولوځخه لوی صفت دا دی چی په دی کی سکون حاصل سی ، نن په دنیا کی دتعمیراتو سلسله ښه په عروج او ترقي ده او په دی کی په ظاهري ټیپ او ټاپ بي حده خرڅ هم کول کیږي لیکن په دی کی داسی مکانات ډیر کم دي په کومو کی چی زړه او جسم ته سکون حاصل وي ځینی وخت دجوړولو تکلفات په خپله ارام او سکون برباد کړي او که دغه هم نه وي نو په کور کی چی د کومو خلقو سره واسطه راځي هغوي دغه سکون ختموي دداسی عالي شان مکانونو ځخه هغه جونگړي ښی دي د کومو اوسیدونکو ته چی د زړه او جسم سکون حاصل وي .

قرآن کریم دهر شی روح او اصل بیانوي ، دانسان دکوراصل مقصد او دټولوڅخه لوی غرض او غایت یې سکون مقرر کی، دغه شان دښځي او خاوند د ژوند اصل مقصد یې هم سکون مقرر کړی دی ، لِّتَسْكُنُوٓا اِلَيْهَا د کوم ښځي دخاوندوالي د ژوند څخه چې دا مقصد حاصل نه وي . هغوي ددی د اصل فائدی څخه محرومه دي دنن دنیا په دی شیانوکی رسمي او غیر رسمی تکلفات او د ظاهري ټیپ ټاپ حد نه دی پاته سوی او مغربی طور طریقو اومعاشرت په دی شیانوکی دظاهري زیب او زینت ټول سامانونه جمع کړل مګر د زړه او بدن د سکون څخه یې قطعاً محرومه کړل .

د مِنْ جُلُودِ الْاَنْعَامِ ، او ، وَمِنْ اَصْوَافِهَا وَاَوْبَارِهَا : څخه ثابته سوه چې دحیوانانو څرمن وریښته او وړی ټول د انسان د استعمال دپاره حلال دی په دی کی دا قید هم نسته چې حیوان ذبحه سوی وي او که مردار وي او نه دا قید سته چې غوښه یې حلاله وي او که حرامه ددی ټولو قسمونو حیوانانو څرمن درنګ کولو څخه وروسته استعمالول حلال دی او په وریښتو او وړی باندی خو دحیوان دمرګ هیڅ اثر نه کیږي دغه بغیر دڅه خاص کار کولو څخه حلال او جائز دی د امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله دا مذهب دی البته دخنزیر څرمن او دده ټول اجزاء په هر حال کی پلیت او د نفع اخیستو قابل نه دی .

سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ دلته یې انسان ته دقمیص غرض دګرمي څخه محفوظ کیدل وفرمایل ، حال دا دی چې قمیص انسان د ګرمي او یخ دواړو څخه محفوظ کوي ، ددی یو جواب خو امام قرطبي رحمه الله او نورو تفسیر لیکونکو د اور کړی دی چې قرآن کریم په عربی ژبه کی راغلی دی ددی اولني مخاطب عرب دی ، په دی وجه په دی کی دعربو دعادت او ضرورتونو لحاظ ساتل سوی دی او خبره سوی ده ، عرب یو ګرم ملک دی هلته د واوري اوریدو او یخ تصور مشکل دی په دی وجه د ګرمي څخه د بچ کولو پر ذکر یې بس والي وکی حضرت تهانوي رحمه الله په بیان القرآن کی فرمایي چې قرآن کریم ددي سورة په شروع کی ، لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وفرمایل او دجامو په ذریعه د یخ څخه دمحفوظ کیدو او د ګرمي حاصلولو ذکر یې مخکي کړی وو په دی وجه یې دلته صرف دګرمي دفع کولو ذکر وکی .

وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِن كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا

او په هغه ورځ | چې ودروو | مونږ په هر فرقه کی یو شاهد | بیا

يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٨٤﴾ وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ

حکم حاصل نه سی | منکرانو ته | او نه به د دوی توبه قبوله سی ، | او کله چې وویني

ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٨٥﴾

ظالمان | عذاب | بیا به سپك نه سی | د دوی څخه او نه به دوی ته مهلت ورکړل سی

وَإِذَا رَأَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا شُرَكَاءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ شُرَكَاؤُنَا

او كله چې ووينى مشركان خپل شريكان وبه وايى اى ربه ! دا زمونږ شريكان دي

الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا مِنْ دُونِكَ ۚ فَأَلْقَوْا إِلَيْهِمُ الْقَوْلَ إِنَّكُمْ

كوم چې مونږ بلل ستا څخه ماسوا پس وبه غورځوى دوى ته خبره چې تاسى

لَكَاذِبُونَ ﴿٨٦﴾ وَأَلْقَوْا إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ ۖ وَضَلَّ عَنْهُمْ

دروا غجنان ياست ، او وبه غورځيږي په دغه ورځ دالله په مخكى په عاجزى او هير به سى ورڅخه

مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٨٧﴾ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ

كوم دروغ چې دوى جوړول ، كوم خلق چې منكران سول او منع كوى دلارى

اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴿٨٨﴾

دالله تعالى څخه ، دوى به مونږ زيات كړو عذاب سربيره دعذاب په بدله دهغه چې دوى شرارت كوى

وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ

او په كومه ورځ چې ودروو مونږ په هره فرقه كى يوشاهد په دوى د دوى څخه

وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ ۚ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ

او تا راولو شاهد په دغو خلقو او نازل كړى دى مونږ په تا كتاب

تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾ ع

ښكاره بيان دهر شى او هدايت او رحمت او خوشخبرى دحكم منونكو دپاره.

لنډتفسير: او (هغه ورځ دياد ولو قابله ده) په كومه ورځ چې مونږ دهر يو امت څخه به يو يو شاهد (چې ددى امت پيغمبر به وي) ودر وو (چې د دوى دبدوعملونو شاهدي به وركوي) بيابه دى كافرانو ته (دعذر اومعذرت كولو) اجازه ورنه كړل سى او نه به دوى ته د الله ﷻ دراضي كولو فرمائش وسى (يعنى دوى ته به داسى ونه ويل سى چې تاسى توبه يا ښه عمل وكړي او الله ﷻ خوشحاله كړي ، وجه ددى ظاهره ده ، چې آخرت دار الجزاء دى دار العمل نه دى) او كله چې ظالمان (يعنى كافران) خلق

عذاب ويني (يعني په دی کی ولوېږي) نو دغه عذاب به نه د دوی څخه سپک کړل سی او نه به ورته (په دی کی) څه مهلت ورکړل سی (چی څه څو ورځي وروسته به عذاب جاري کړل سی) اوکله چی مشرکان خلق خپلو شريکانو (دکومو چی يی دخدای څخه ماسوا عبادت کوي) ويني نو (په طور د اقرار دجرم) به ووايي چی ای زما پروردګاره هغه زمونږ شريکان دا دي چی ستا څخه ماسوا مونږ د دوی عبادت کوي نو دغه (شريکان به وبيرېږي چی هسي نه زمونږ کوم بختي راسی په دی وجه) هغوي به دوی ته خبره متوجه کړی چی تاسی درواغجن ياست (اصل مطلب به د دوی دا وي چی زمونږ اوستاسو هيڅ تعلق نسته چی په دی يی مقصد خپل حفاظت کول دي اوس برابر خبره ده که دا مطلب د دوی صحيح وي لکه چی مثلاً مقبولينو انبياء او ملائکو عليهم السلام دا خبره ويلي وي نو صحيح ده لکه دا قول د الله ﷻ ، بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ : اوکه دا غلطه وي لکه چی په خپله شيطانان به ووايي او که دوی ته دصحيح اوغلطي خبر نه وي لکه بتان او درختي وغيره چی ووايي) او دا مشرکان او کافران خلق به په دغه ورځ دالله ﷻ په مخکي دفرمانبرداري خبري شروع کړي او په دنيا کی چی يی څه درواغ جوړول (دغه وخت) هغه به تول ورک سی (او په دوی کی) چی کومو خلقو کفر کوي (په خپله هم او نور خلق به يی هم) دالله ﷻ دلاري (يعني دين) څخه منع کول د دوی دپاره به مونږ پر يوه سزا (چی دکفر په مقابله کی به وي) دويمه سزا په مقابله کی د دوی دفساد (چی دخدای دلاري څخه به يي خلق منع کول) زيات کړو او (هغه ورځ هم د يادولو او دخلقو دبيرې ده) په کومه ورځ چی مونږ دهر يو امت څخه يو يو شاهد کوم چی د دوی څخه وي د دوی په مقابله کی ودر وو (مراد يی ددغه امت نبي دی او د دوی څخه کيدل عام دی برابره خبره ده که په اعتبار په شرکت نسب سره وي او که په اعتبار د شرکت د خای د اوسيدو سره وي) او ددغو خلقو په مقابله کی تا شاهد جوړي کړي را ولو (او ددی اخبار دشهادت څخه چی کوم ستا رسالت معلومېږي ددی دليل دا دی چی) مونږ پر تا قرآن نازل کړی دی کوم (چی علاوه دمعجزوالی څخه چی مدار داثبات د رسالت دی دهغوخوبيو جمع کوونکی دی) چی دټولو خبرو (ددين په واسطه يا بي د واسطي دعامو خلقو دپاره) بيانوونکی دی او (خاص دمسلمانانو دپاره لوي هدايت او لوي رحمت او (په ايمان) خوشخبري اوروونکی دی .

معلومات اومسئلي: وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ :په دی کی يی قرآن دهر شی بيان فرمايلي دي ، مراد ددی څخه ددين ټول شيان اوخبري دي څکه چی د وحي اونبوت مقصد ددی شيانو سره تعلق لري په دی وجه معاشی فنون او ددی مسئلي په قرآن کی لټول دسره غلط دی که چيري څه ضمني اشاره راسی نو هغه ددی منافي نه ده ، پاته سو دا سوال چی په قرآن کريم کی ددين هم تولي مسئلي ذکر نه دي نو، تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ : به څنګه صحيح سی ؟

ددی جواب دا دی چی په قرآن کريم کی اصول خو دټولو مسئلو موجود دی ددی په رڼا کی دنبی کريم ﷺاحاديث ددغو مسئلو بيان کوي اوځيني تفصيلات اجماع اوشرعي قياس ته سپارل کيږي ددی څخه معلومه سوه چی دنبی کريم ﷺ د احاديثو اواجماع اوقياس څخه چی کومي مسئلي را وتلي دي دغه هم په يو حيثيت سره دقرآن بيان کړل سوی دی .

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ

الله تعالى حکم کوی دانصاف کولو اوښېگنې کولو اوخپلوانو لره دورکړو

وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ وَالْبَغْيِ ۚ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ

او منع کوی دبی حیایی ځخه اوبدو خبرو ځخه اوسرکښی ځخه اوتاسی پوهوی

تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾

چی یاد ساتی

لنډتفسير: بيشکه الله ﷻ (په قرآن کی) دانصاف او احسان او خپلوانو ته د ورکولو حکم فرمايي او د ښکاره بدي او مطلق بدي او (پرچا) دظلم (او زياتوب) کولو ځخه منع فرمايي (اوپه ماموراتو او منهياتو ذکرسوو کی ټول نيک عملونه اوبدعملونه راغلل، ددی جامعيت په وجه سره دقرآن ښکاره بيانونکی کيدل صفاظاهر دی) اوالله ﷻ تاسی ته (دذکرسووکارونو) ځکه نصيحت فرمايي چی تاسی نصيحت قبول کی (اوعمل وکي ځکه چی هدايت اورحمت اوخوشخبري کيدل پردی باندی موقوف دي)

معلومات اومسئلي: دا آيت دقرآن کريم په ټولو آيتونوکی زيات جامع آيت دی چی په دی کی يی پوره اسلامی تعليمات په څو الفاظو کی ځای کړي دي ، په دی وجه دسلف صالحينو دمبارکي زماني ځخه تر ننه پوری دستور راروان دی چی دجُمعي اواخترونودخطبوپه آخرکی دا آيت تلاوت سی ، حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمايي چی د قرآن کريم د ټولو ځخه جامع ترين آيت په سورة نحل کی دا دی، إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ : (ابن کثير)

اوحضرت اکثم بن صيفي ﷺ خو ددی آيت پر بنا په اسلام کی دا خل سو، امام ابن کثير رحمه الله د حديثونو دحافظ ابو يعلی په کتاب معرفة الصحابه کی په سند سره دا واقعه نقل کړی ده چی اکثم بن صيفي دخپل قوم سودار وو کله چی ده ته دنبی کريم ﷺ دنبوت دعوه او د اسلام د اشاعت خبر ورسيدی نو ده اراده وکړه چی دنبی کريم ﷺ خدمت کی حاضر سی ، مگر دقوم خلقو ورته وويل چی ته زمونږ د ټول مشر يی ، ستا پخپله تلل مناسب نه دي ، اکثم وويل چی ښه ده نو دقبيلي دوه تنه سړي غوره کړئ چی هلته ولاړ سی او د حالاتو معاينه وکړئ ، او ماته ووايی دا دواړه دنبی کريم ﷺ په خدمت کی حاضر سول او عرض يی وکي چی مونږ د اکثم بن صيفي ځخه د دوو خبرو معلومولو دپاره راغلي يو د اکثم دوه سوالونه دا دي .

من أنتَ وَمَا أنتَ؟ ته څوک يی او څه يی؟

ده صلی الله عليه وسلم ارشاد وفرمايی چی د اول سوال جواب خو دا دی چی زه محمد ﷺ زوي دعبدالله يم او د دويم سوال جواب دا دی چی زه دالله ﷻ بنده او د هغه رسول يم ددی ځخه وروسته ده صلی الله

علیه وسلم دسورة نحل دا آیت تلاوت وفرمایی ، يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ : دی دوارو قاصدانو دا درخواست وکړي چې داجملي مونږ ته بیا واوروئ، ده صلی الله علیه وسلم ددی آیت تلاوت تر هغه پورې کوي چې دی قاصدانو ته یاد سو.

قاصدان واپس اکثم بن صیفي ته راغله او ورته یې وویل چې مونږ په اول سوال کی دا غوښتل چې دده نسب معلوم کړو، مګر دوی دی ته زیاته توجه ورنه کړه ، صرف دپلارپه نوم بیانولو یې اکتفاوکړه مګر کله چې مونږ د نورو خلقو څخه دده دنسب تحقیق وکړو نو معلومه سوه چې دی د ډیر لوې نسب شریف سړی دی اوبیا دی قاصدانو وویل چې محمد ﷺ مونږ ته یو څو کلمات هم اوروليي دي، هغه مونږ بیانوو.

دی قاصدانو ذکر سوی آیت اکثم بن صیفي ته واوروي د آیت د اوریدو سره اکثم وویل چې ددې څخه معلومیږي چې دوی دمکارم اخلاق هدایت کوي او دبدو او رذیلو اخلاقو څخه منع کول کوي تاسی ټول دده په دین کی ډیر ژر دا خل سی چې تاسی د نورو خلقو څخه مخکی او وړاندی سی چې وروسته تابع جوړ نه سی (ابن کثیر)

دغه شان حضرت عثمان بن مظعون ؓ فرمایي چې په شروع کی مادخلقو دوینا او اوریدو دشرم څخه اسلام قبول کړی وو مګر زما پر زړه اسلام راسخ نه وو ترڅو چې یوه ورځ دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر وم ، ناڅاپه پر ده ﷺ دوحی نزول شروع سو او دځینو عجیبه حالاتو څخه وروسته ده ﷺ وفرمایل چې دالله ﷻ قاصد ماته راغی او دا آیت پر ما نازل سو حضرت عثمان بن مظعون ؓ فرمایي چې دا واقعه ماولیده او دا آیت ما واوریدی نو په زړه کی مې ایمان مضبوط اومستحکم سو اودنبی کریم ﷺ محبت زماپه زړه کی ځای ونیوی (ابن کثیر ؒ داواقعه نقل کوي اوفرمایي چې اسناد ددی جید دی)

اوکله چې نبی کریم ﷺ دا آیت د ولید بن مغیره په وړاندی تلاوت کی نو ددی اثر دا وو چې ده دخپل قوم قریشو په مخکی بیان وکړ. ________________

وَاللهِ اِنَّ لَهُ لَحَلَاوَةً وَاِنَّ عَلَيْهِ لَطَلَاوَةً وَاِنَّ اَصْلَهُ لَمُوْرِقٌ وَاَعْلَاهُ لَمُثْمِرٌ وَمَاهُوَ بِقَوْلِ بَشَرٍ.

په خدای قسم دی په دی کی یو خاص خوږوالی دي او پردی سربیره یوخاص رونق دی او نور دي ددی د ریښو څخه ښاخونه او پاڼی وتونکي دي او پر ښاخونو یې میوه لګیدونکی ده دا دیوانسان کلام هیڅکله نه سی کیدی.

(د دریو ۳ شیانو حکم او د دریو شیانو څخه منع)

په دی آیت کی الله ﷻ د دریو ۳ شیانو حکم کړی دی عدل احسان او خپلوانو ته د ورکړو او د دریو ۳ شیانو څخه یې منع فرمایلې ده فحش کار، هر بد کار اوظلم او زیاتوب ددی شپږو الفاظو شرعی مطلب او ددی دحدنو تشریح دا ده. ۲

عدل : ددی لفظ اصلی اولغوی معنی د برابرولو ده ، په دی مناسبت سره دحاکمانو دخلقو په نزاعی نیصلو کی په انصاف سره فیصلی ته عدل ویلی په قرآن کریم کی، اَنْ تَحْكُمُوْا بِالْعَدْلِ: ددی معنی دپاره راغلی دی ، اوپه دی لحاظ سره لفظ دعدل دافراط او تفریط په مینځ کی اعتدال ته هم ویل کیږي او

په دی مناسبت سره دتفسیر ځینو امامانو دلته دلفظ دعدل تفسیر دظاهر اوباطن په برابري سره کړی دی یعنی کوم قول یا فعل چی د انسان دظاهري اندامونو څخه صادر سی او په باطن کی هم دده دغه عقیده اوحال وي اواصل حقیقت دادی چی دلته لفظ دعدل په خپله عامه معنی کی دی کوم چی دټولو صورتونو لره شامل دی څه چی د امامانو دتفسیر څخه نقل دی په دی کی هیڅ اختلاف یا تضاد نشته اوابن عربی رحمه الله فرمایی چی دلفظ دعدل اصل معنی دبرابري کولوده بیاپه مختلفونسبتونو سره ددی مطلب مختلف کیږي مثلاًیومطلب دعدل دادی چی انسان دخپل نفس اودخپل رب په مینځ کی عدل کوي نوددی معنی به داسی چی دالله ﷻ حق پرخپل لذت دنفس اودهغه رضاحاصلول پرخپلوخواهشاتو مقدم وګنی او دهغه د احکامو په منلو کی دهغه دمنع سوو اوحرامو سوو څخه مکمل ځان ساتی.
دویم عدل دا دی چی بنده دخپل نفس سره دعدل معامله کوي ، هغه دا چی خپل نفس دداسی ټولو شیانو څخه محفوظ ساتی په کوم کی چی دده جسمانی یا روحانی هلاکت وي دنفس داسی خواهشات نه پوره کوي کوم چی دده دپاره انجام کار مضر وي او دقناعت اوصبر څخه کار اخلي پر نفس بي وجهي زیات بار نه اچوي.
دریم عدل دخپل نفس اوټول مخلوقات په مینځ کی دی ددی حقیقت دا دی چی دټول مخلوقات سره د خیر خواهی اوهمدردي معامله کوي اوپه څه وړه یا لویه معامله کی دچا سره خیانت نه کوي دټولو خلقو دپاره دخپل نفس څخه د انصاف مطالبه کوي یو انسان ته دده د څه قول یا فعل څخه ازار نه رسیږي نه ظاهراً او نه باطناً.
دغه شان یوعدل دا دی چی کله دوه فریقه دخپلی معاملی فیصله ده ته را وړی نو دی ورله دحق مطابه فیصله وکړي او یو عدل دا هم دی چی په هره معامله کی د افراط او تفریط لار پریږدي او میانه روي اختیار کړي ابو عبدالله رازي رحمه الله دا معنی اختیار کړی ده او فرمایی چی په لفظ دعدل کی دعقیدي اعتدال دعمل د اعتدال داخلاقو اعتدال ټول شامل دی (بحر محیط)
امام قرطبی رحمه الله دعدل په مفهوم کی ددې تفصیل ذکر کولو څخه وروسته فرمایی چی دا تفصیل دیر غوره دی ، ددې څخه دا هم معلومه سوه چی ددې آیت صرف دعدل لفظ دټولو نیکو عملونو اوښو اخلاقو پابندی او دبدو عملونو اوبدو اخلاقو څخه ځان ساتلو باندی حاوی او جامع دی.
اَلْاِحْسَانَ : ددی اصل لغوي معنی ښه کول دي او ددی قسمونه دي ، یو دا چی کار یا اخلاق او عادتونه په خپل ذات کی ښه او مکمل کړی دویم دا چی دیوبل سړي سره ښه سلوک اوغوره معامله کوي او د دویمي معنی دپاره په عربی ژبه کی دلفظ داحسان سره حرف د، اِلیٰ : استعمالیږي لکه په آیت کی ، وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ : فرمایلی دی.
امام قرطبی رحمه الله فرمایی چی په آیت کی دا لفظ په خپل عام مطلب کی استعمال سوی دی په دی وجه د احسان دواړو قسمونو ته شامل دی بیا د اول قسم احسان یعنی یو کار په خپل ذات کی ښه کول دا هم عام دی ، عبادتونه ښه کول، عملونه او اخلاق ښه کول، معاملات ښه کول، (ټولو لره عام دی) دحضرت جبرائیل علیه السلام په مشهورحدیث کی په خپله نبی کریم ﷺ چی د احسان کومه معنی بیان کړی ده

، دغه احسان دعبادت دپاره دی ددی خلاصه دا ده چی دالله ﷻ عبادت داسی کوه چی گویا ته خدای ﷻ وینی اوکه دالله ﷻ دحضور دا درجه درته نصیب نه وي نو د دومره جبري یقین خو هر سړی ته په کار دی چی حق ﷻ دده عمل ویني ځکه چی دا خو د اسلامي عقیدي مهم جزء دی چی دالله ﷻ دعلم اونظر څخه د کائناتو یوه ذره د باندی نه سی کیدی.

لنده دا ده چی دویم حکم په دی آیت کی د احسان راغلی دی په دی کی دعبادتونو احسان دحدیث د تشریح مطابق دا خل دی او دټلو عملونو اخلاقو او عادتونو احسان یعنی دوی لره دمطلوبه صورت مطابق بالکل صحیح او درست کول هم دا خل دي او دټول مخلوق سره ښه سلوک په کښی هم دا خل دی، برابره خبره ده که هغه مسلمان وي او که کافر انسان وي او که حیوان.

امام قرطبي رحمه الله فرمایی چی دکوم سړي په کورکی دده پیشوته ددی خوراکونه اوضرورتونه نه حاصلیږي او دچا په پنجره کی چی دبندو مرغیو پوره خبر گیري نه وي نو دی که هر څومره عبادت کوي خو په محسنین کی نه سی شمار کیدی.

په دی آیت کی یی اول دعدم حکم وکي، بیاداحسان ځینی دتفسیر امان فرمایی چی عدل خو دا دی چی دبل حق پوره پوره ورکړل سی او خپل سی وصول سی نه کم نه زیات او چی څوک درته څومره تکلیف ورسوي نو صحیح هغومره تکلیف ورته ورسوي، نه کم نه زیات اواحسان دا دی چی بل ته دهغه د اصل حق څخه زیات ورکړي اوپه خپل حق کی دچشم پوشئ څخه کار واخلی چی که کمی په کښی راسی نو په خوشحالی یی قبول کړي دغه شان دعدل حکم خو دفرض او واجب په درجه کی سو او داحسان حکم په نفلی طور باندی سو.

وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَى : دریم حکم چی کوم په دی آیت کی ورکړل سوی دی هغه وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَى دی، د ایتاء معنی ده څه شی ورکول او دلفظ دقربی معنی خپلولی او رسته داري ده نومعنی دا سوه چی رشته دار ته څه ورکول دلته یی ددی وضاحت نه دی فرمایلی چی څه شی ورکول لیکن په یو بل آیت کی ددی مفعول ذکر دی، فَآتِ ذَا الْقُرْبَى: یعنی رشته دارته دده حق ورکړي، ظاهره دا ده چی دلته هم دامفعول مراد دی چی رشته دار ته دده حق ورکړل سی په دی حق کی رشته دار ته مال ورکول مالی خدمت کول هم دا خل دی اوجسمانی خدمت هم، بیمار پرسی اوخبر گیري هم، زباني تسلي او دهمدردي اظهار هم او که څه هم په لفظ داحسان کی درشته دارانو حق ادا کول هم دا خل وو، مگر ددی دزیات اهمیت ښکاره کولو دپاره یی جلا ذکر وکي.

دادری حکمونه ایجابی وه وراندي دري دممانعت اوحُرمت احکام دي. وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ یعنی الله ﷻ منع کوی دفحش مُنکر اوبغي څخه فحشآء هر هغه ناکاره کار یاخبري ته ویل کیږي، چی بدوالی یی ښکاره او واضح وي، هرسړی هغه بدگڼی اومُنکر هغه قول اوفعل دی چی پر حراموالی او ناجائز والی یې د اهل شرع اتفاق وی په دی وجه په اجتهادی اختلاف کی یو جانب ته منکر نه سی ویل کیدای او په لفظ دمنکر کی ټول ظاهري او باطني عملي او اخلاقي گناهونه دا خل دي، او دبغی اصل معنی دحد څخه تجاوز کول دي مراد ددی څخه ظلم او زیاتوب دی دلته که څه هم دلفظ دمنکر په

مطلب کی فحشآء هم دا خل دی بغی هم لیکن فحشآء د انتهائی ناکاره والی او بدوالی په وجه سره یې
جلا او اول بیان کړی او بغی یې څکه جُدا بیان کې چې دده اثر پر نورو باندی کیږي اوځینی وخت دا
زیاتوب جنګ جګړو او عالمي فساد ته رسیږي.
په حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی چې دظلم څخه ماسوا بله ګناه داسی نسته چې بدله اوعذاب یې
ژر ورکړل سی ددی څخه معلومه سوه چې پرظلم باندی دآخرت سخت عذاب خودی چې دی ددې څخه
مخکی په دُنیا کی هم الله ﷻ دظلم سزا ورکوي ، که څه هم ظالم ته دا معلومه نه وي چې دا دفلاني
ظلم سزا ده او الله ﷻ دمظلوم دمدد کولو وعده فرمایلې ده.
په دی آیت کی چې کوم شپږ حکمونه ایجابی اوتحریمی ورکړل سوی دی که غور وکړل سی نو د انسان
د انفرادي او اجتماعی ژوند دمکملی فلاح اکسیر نسخه ده الله ﷻ دي په دی زمونږ عمل کولو نصیب
کړي. آمین.

وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدتُّمْ وَلَا تَنقُضُوا

او پوره کوئ | عهد دالله | کله چې په خپل مینځ کی عهد وکړی | او مه ماتوی

الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا

قسمونه | وروسته | دمضبوطولو څخه | او تاسی الله خپل ضامن ګرځولی دی

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا

الله پوهیږي په هغه څه چې تاسی کوئ ، | او مه کیږي په شان دهغه ښځی چې پریکړل هغې خپل سپنږسی

مِن بَعْدِ قُوَّةٍ أَنكَاثًا تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَن

وروسته دمحنت کولو څخه توټې توټې چې جوړ کړئ خپلو قسمونو لره بهانه ددخل ورکولو په خپل مینځ کی

تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَىٰ مِنْ أُمَّةٍ ۚ إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ ۚ وَلَيُبَيِّنَنَّ

ددې دپاره چې یوه فرقه سی غالبه په بله فرقه باندی ، | بیشکه الله ازمائش کوی ستاسی په دی سره او انډه

لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ

ښکاره کړی تاسی ته الله دقیامت په ورځ په کومه خبره کی چې تاسی جګړه کوله ، | او که الله غوښتلای نو

لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَّاحِدَةً وَّلٰكِنْ يُّضِلُّ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِيْ

لره به يې يوه فرقه جوړه كړې وه ، ليكن بې لارې كوي چا ته چې وغواړي اولار ښيي

مَنْ يَّشَآءُ ۭ وَلَتُسْـَٔــلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿۹۳﴾ وَلَا تَتَّخِذُوْٓا

چا ته چې وغواړي ، او تاسې څخه به پوښتنه كيږي دهغو كارونو چې تاسې كول ، او مه جوړوى

اَيْمَانَكُمْ دَخَلًۢا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌۢ بَعْدَ ثُبُوْتِهَا وَتَذُوْقُوا

خپلو قسمونو لره دوكه په خپل مينځ كې چې ونه ښوئيږي قدمونه دچا پس دكلكيدو څخه او تاسې وڅكى

السُّوْۗءَ بِمَا صَدَدْتُّمْ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۚ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿۹۴﴾

سزا په دې خبره چې منع كړې مو وو دالله دلارې څخه او تاسې ته عذاب دى لوى

وَلَا تَشْتَرُوْا بِعَهْدِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيْلًا ۭ اِنَّمَا عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ

او مه اخلى دالله تعالى په عهد باندې قيمت لږ ، بيشكه څه چې دالله تعالى سره دى هغه

خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۹۵﴾ مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا

غوره دى تاسې لره كه تاسې پوهيږئ څه چې تاسې سره دى ختم به سي او څه چې

عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ ۭ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِيْنَ صَبَرُوْٓا اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا

دالله سره دى هيڅكله نه ختميږي ، او مونږ به په بدله كې وركړو صبر كوونكو ته د دوى حق په ښو كارونو باندې

كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۹۶﴾

كوم چې دوى كول

لنډتفسير

(دعهد پوره كولو حكم او دعهد ماتولو بدوالي)

اوتاسې دالله ﷻ عهد (يعني د كوم عهد دپوره كولوچې الله ﷻ حكم كړى دى دغه) پوره كوئ (ددې څخه هغه وروتې كوم چې دشريعت څخه خلاف عهد وي اوباقي ټول جائز عهدونه برابره خبره ده كه دحقوق الله سره متعلق وي يا دحقوق العباد سره متعلق وي ، په دې كې دا خل سول كله چې تاسې دا

(په خاص طور يا په عام طور سره) په خپله ذمه کړئ (خاص داسې چې په ډاګه ديو کار ذمه تاسې واخلې او عام داسې چې ايمان مو راوړئ نو دټولو واجبو حکمونو ذمه داري په دې کې راغله) او (خاصکر په کومو عهدونو کې چې قسم خوړل سوي وي ، هغه زيات داهتمام قابل دي نو په دې کې) قسمونه وروسته دمحکم کولو څخه (يعنې دالله ﷻ په نوم سره دقسم په خوړلو) مه ماتوئ او تاسې (ددې قسمونو په وجه په دې عهدونو کې) الله ﷻ شاهدهم جوړکړی دی (داقيدونه، بَعْدَ تَوْكِيْدِهَا : او، قَدْ جَعَلْتُمْ : قيدونه واقعي دي ، په وفاء دعهدباندې دخبردارول دپاره وضاحت سوی دی) بيشکه الله ﷻ ته معلوم دی څه چې تاسې کوئ (برابره خبره ده که عهد پوره کوئ اوکه يې ماتوئ ، نو ددې موافق به تاسې ته جزا او سزا درکړي) او تاسې (په عهد ماتولو کې) دهغې (مکي اوسيدونکي ليونۍ ښځې په شان جوړېږئ کومې چې خپل سپنرسي د وريښلو څخه وروسته ټوټې ټوټې کړل وي شکول (دغه شان تاسې (هم) خپلو قسمونه (وروسته دکلکولو څخه مات کړل دا) په خپل مينځ کې دفساد غورځولو ذريعه جوړوئ (ځکه چې دقسم اوعهد ماتولو څخه په خپلو کې بې اعتباري او په مخالفينو کې غصه راپورته کيږي او دا دفساداصل دی ، اوماتول هم محضې په دې وجه سره چې) يوه ډله دبلې ډلې څخه (په کثرت يا ثروت) زيات سي (مثلاً دکفارو د دوو ډلو په منيځ کې مخالفت وي اوستاسې ديوې سره وسې ، بيا بل طرف ته ټول دروند ووينئ دکومې ډلې سره چې تاسې صلح کړې وه دهغې څخه عذر وکړئ او دبلې ډلې سره سازش جوړکړئ يا مثلاً يونفر مسلمان سي او په مسلمانانو کې شامل سي او بيا دکافرانو طرف ته زور ووينې نو داسلام عهد مات کړي مرتدسي او دا چې کومه يوه ډله تر بلې زياته سوي وي يا په يوبل جماعت په شامليدو سره زياتيږي نو) بس په دې (زياتيدو) سره الله ﷻ ستاسې ازمائش کوي (چې وګورئ چې عهدپوره کوئ اوکه دروند ټول ووينئ دهغه طرف ته اوړئ) په کومو شيانوکې چې تاسې اختلاف کوئ (او پرمختلفو لارو ځليږئ) د قيامت په ورځ به (حقيقت) ددې ټولو ستاسې په وړاندې (عملاً) ظاهر کوي (چې دحق خاوندانو ته جزا او باطل خاوندانو ته به سزا ورکړل سي ، وړاندې ددې اختلاف حکمت په طور دجُملې معترضې اجمالاً بيانوي) او (که هر څومره چې دالله ﷻ دا قدرت هم وو چې اختلاف يې نه واى پاته کړی چنانچې) که الله ﷻ ته منظوره واى نو تاسې ټول به يې په يوه طريقه جوړکړی واى ليکن (په مقتضا دحکمت چې تفصيل اوتعين يې دلته ضروري نه دی) چا ته چې وغواړي بې لارې کوي اوچاته چې وغواړي پرلارې کوي (چنانچې منجمله دهدايت څخه پوره کول دعهد دي اومنجمله دګمراهۍ څخه ماتول دعهد هم دي او داسې نه دي ګڼل په کار چې لکه څنګه چې په دنياکې ګمراهانو ته پوره سزا نه ورکول کيږي داسې به په آخرت کې هم ازاد وي ، هرګز داسې نه ده بلکه په قيامت کې) ستاسې څخه به ستاسې دټولو عملونو خامخا پوښتنه کيږي او (لکه څنګه چې په عهد او قسم ماتولو سره ضرر محسوسيږي، لکه چې لوړ يې بيان سوی دی ، دغه شان ددې معنوي ضرر هم وي وړاندې ددې ذکر دی يعنې) تاسې خپل قسمونه په خپل مينځ کې دفساد جوړيدو ذريعه مه جوړ وئ (يعنې قسمونه او عهدونه مه ماتوئ هسې نه چې دا ووينې او دبل قدمونه دمضبوطيدو څخه وروسته ونه ښوئيږي يعنې نور هم ستاسې تقليد کړي اوعهد

ماتول شروع کړي) بیا تاسی ته په دی سبب سره چی تاسی (د نورو) دخدای دلاري څخه منع کونکی سواست ، تکلیف در باندی راسی (څکه چی پوره کول دعهد دخدای لاره ده ، تاسی ددې دماتولو سبب جوړ سواست ، او دا دی هغه معنوي ضرر چی نورو لره مو هم وعده ماتوونکی جوړکړل اوتکلیف به دا وي چی په دی حالت کی به) تاسی ته لوي عذاب وي (لکه څنګه چی په غالبه ډله کی په شاملیدو دمرتبی حاصلولو په غرض سره عهد ماتول منع دی دکوم چی لوړ ذکر وسو ، دغه شان دمال حاصلولو په غرض سره چی کوم عهد مات سی ددی ممانعت فرمایی چی) اوتاسی خلق دخدای دعهدپه عوض کی (ددنیا) لږه څه فائده مه حاصلوئ (دخدای دعهد معنی خو د آیت په شروع کی معلومه سوی ده او دلږ قیمت څخه مراد دنیاده چی سره دډیروالی هم لږه ده ، ددی حقیقت داسی بیان فرمایی چی) نو دالله سره چی کوم شی دی (یعنی د آخرت ذخیره) هغه ستاسی دپاره (ددنیا دسامان څخه) په ډیرو درجو غوره دی که تاسی پوهیدل غواړی (نو سامان دآخرت ډیر سو او سامان ددنیا که هرخومره وي لږ سو) او (علاوه ددی تفاوت دلږ او ډیر څخه ، دویم دا تفاوت هم دی چی) څه چی ستاسی سره (په دنیا کی) دی ، دغه (یوه ورځ) ختمیدونکی دی (برابره خبره ده که په زوال سره وي یا په مرګ سره) اوڅه چی دالله ﷻ سره دی هغه به همیشه وي اوکوم خلق چی (په پوره کولو د عهد وغیره دیني حکمونه باندي) ثابت قدم وي ، مونږ به د دوی دښوکارونو په بدله کی د دوی اجر(یعنی دغه ذکرسوی باقي پاته کیدونکی نعمتونه) دوی ته خامخا ورکړو (نو عهد پوره کوئ ډیر او غیر فاني دولت حاصلوئ او د لږ او فاني دپاره عهد مه ماتوئ)

(معلومات او مسئلي) (عهد ماتول حرام دی)

لفظ دعهد هغوټولو معاملو اومعاهدو لره شامل دی دکومو چی په ژبه سره التزام وکړل سی ، یعنی ذمه داري واخیستل سی برابره خبره ده که قسم پر وخوړل سی یانه او برابره خبره ده که دغه دڅه کار کولو متعلق وي یا دنه کولو ، او دا آیتونه په حقیقت کی دتیرو آیتونو تشریح او تکمیل دی په تیر آیت کی د عدل اواحسان ذکر وو د عدل د لفظ په مطلب کی دعهد پوره کول هم شامل دی (قرطبی) دچاسره دعهد دمعاهده کولوڅخه وروسته بې ماتول لویه ګناه ده مګرددې پرماتولوڅه کفاره مقرره نه ده بلکه دآخرت عذاب دی په حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی ، چی دقیامت په ورځ به دعهد ماتوونکو په شاه یوه جنډه ودرول سی ، کومه چی به په میان دحشرکی دده درسوایی سبب جوړه سی. دغه شان دکوم کارقسم چی وخوړل سی ، ددی خلاف کول هم ګناه کبیره ده اوپه آخرت کی یې لوی عظیم وبال دی اوپه دنیا کی هم ددی په خاصو صورتونو کی کفاره لازمیږي (قرطبي)

اَنْ تَكُوْنَ اُمَّةٌ هِيَ اَرْبٰى مِنْ اُمَّةٍ : په دی آیت کی مسلمانانوته داهدایت سوی دی چی دکومی ډلی سره ستاسی معاهده وسی دغه معاهده ددنیوي غرضونو اوفائدو دپاره مه ماتوي مثلاً تاسی په دی پوهه سی چی د کومي ډلی یاپارټی سره ستاسی معاهده سوی ده دا کمزوری او په شمیر کی کمه ده یادمال په اعتبار سره غریبه ده او د دوی په مقابله کی دغه بله ډله قوي اومضبوطه ده یامالداره او دولتمنده ده ، نوصرف په دی طمع سره چی په قوي او مالداره پارټی کی په شاملیدو سره نفع زیاته حاصلیږي ،

د اولی پارټی سره عهدماتول جائزنه دي بلکه پرخپل عهددي قائم وي ، اونفع اوضرر دي خدای ﷻ ته وسپاري ، البته دکومي پارټی سره چی يی عهدکړی دی که دا دشريعت خلاف کارونه شروع کړي اوپه دوی هم کوي نو بيا د دوی سره دا عهد ماتول واجب دی په دی شرط چی په داګه دوی ته ووايی چی مونږ اوس ددی عهد پابند نه يو ، لکه چی په آيت ، فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ : کی ذکر دی .

د آيت په آخر کی يی دا ذکر سوی صورت حال دمسلمانانو دپاره د ازمائش ذريعه ښودلی ده چی الله ﷻ د دوی امتحان اخلي چی د دوی دخپلو نفسونو دغرضونو او خواهشونو تابعدار کيږي او عهد ماتوي يا د الله ﷻ حکم منی او نفسانی جذبات قربانوي .

(چا ته د دوکي ورکولو دپاره په قسم خوړلو کي د ايمان د ليري کيدو او تللو بيره ده)

وَلَاتَتَّخِذُوااَيْمَانَكُمْ دَخَلًا: په دی آيت کی ديوي بلي عظيمی ګناه اووبال څخه دمحفظو کيدو هدايت دی هغه داچی دقسم خوړلو په وخت کی يی داول څخه ددی قسم څخه دخلاف کولو اراده وي صرف مخاطب ته ددوکی ورکولو دپاره قسم خوري نودادعام قسم دماتولو څخه زياته خطرناکه ګناه ده چی ددی په نتيجه کی دا بيره ده چی د ايمان د دولت څخه محرومه سی ، د فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَادا مطلب دی (قرطبي)

(رشوت اخيستل سخت حرام او دالله ﷻ سره عهد ماتول دي)

وَلَا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيلًا: يعنی دالله ﷻ عهد دلږڅه قيمت په بدله کی مه ماتوئ، دلته دلږڅه قيمت څخه مراد دنيا او ددی نفع ده دا که په مقدارکی هر خومره ډيري وي دآخرت دنفعو په مقابله کی ټوله دنيا اوددی ټول دولتونه هم لږدي چا چي د آخرت په بدله کی دنيا واخيسته ، ده انتهائی دخساري سودا يی وکړه ، چی هميشه پاته کيدونکی اعلی ترين نعمت او دولت يی ددير ژر فنا کيدونکی ردي قسم شيانو په عوض کی خرڅ کي ، چی داهيڅ دپوهي اوعقل خاوند هيڅکله هم نه خوښوي .

ابن عطيه رحمه الله فرمايی چی دکوم کار پوره کول ديو سړي پرذمه واجب وي دغه دالله ﷻ عهد دده پر ذمه دی ددی په پوره کولو باندی دچا څخه معاوضه اخيستل او بغير دمعاوضي اخيستلو يی نه کول د الله عهد ماتول دي دغه شان د چاڅخه کار نه کول دچاپر ذمه واجب وي اودچا څخه معاوضه اخيستل او کول يی دا هم د الله ﷻ عهد ماتول دي .

ددی څخه معلومه سوه چی درشوت ټول مروجه قسمونه حرام دي لکه يو سرکاري ملازم دڅه کار تنخواه دحکومت څخه اخلي، نو ده د الله ﷻ سره عهد کړي دی چی ددی تنخواه په اخيستو به زه دا خپل فرض پوره کوم کوم کارونه چی زما پر ذمه دی ، دا به پوره په پوره سرته رسوم اوس که دی ددغو په کولو د چا څخه معاوضه وغواړي او بغير دمعاوضي يی سرته نه رسوي نو دا د الله ﷻ عهد ماتول دي دغه شان چی کوم کار دمحکمی دطرف څخه دده په اختياراتو کی نسته ، دغه په رشوت سره کول هم دالله ﷻ عهد شکني ده (بحر محيط)

(درشوت جامع تعريف)

د ابن عطيه رحمه الله په دی کلام درشوت جامع او پوره تعريف هم راغلی کوم چی دتفسير بحر محيط په الفاظو کی دا دی .

اَخذُ الاَموَالِ عَلیٰ فِعلِ مَایَجِبُ عَلیٰ الاَخذِ عَطلُهٗ اَو فِعلُ مَایَجِبُ عَلَیهِ تَرکُهٗ.
یعنی دکوم کارکول چی دده په ذمه واجب دی دهغه پر پرېښودلو معاوضه اخیستل یا دکوم کارپاته کول چی دده پر ذمه لازم دی د هغه پر کولو معاوضه اخیستل رشوت دی. (تفسیر بحرمحیط ص ۵۳۳ ج ۵)
او د پوره دنیا دټولو نعمتونو لروالی یی په راتلونکی آیت کی داسی بیان وفرمایی.
مَا عِندَكُمْ يَنفَدُ وَمَا عِندَ اللَّهِ بَاقٍ: یعنی څه چی ستاسی سره دي (مراد ددی څخه ددنیا نفع ده) دغه ټولی ختمی اوفناکیدونکی دی اوڅه چی دالله ﷻ سره دي (مراد ددی څخه د آخرت ثواب اوعذای دی) دغه همیشه باقي پاته کیدونکی دی.
(دهنیا راحت، تکلیف، دوستي دښمني ټول فنا کیدونکي دی او ددی فائدی او نتیجي کومي چي د الله ﷻ سره دی هغه باقي پاته کیدونکي دی)
مَاعِندَكُمْ: په لفظ سره ذهن په عام طور سره مال اومتاع ته ځي، استاذ محترم مولاناسید اصغر حسین صاحب رحمه الله فرمایی چی لفظ د، مَا: دلغت په اعتبار سره عام دی او دعام معنی مراد اخیستلو څخه دلته څه شرعي امر مانع هم نسته، په دی وجه په دی کی ددنیا مال اومتاع هم داخل دي او په دی کی پیښیدونکی ټول حالات اومعاملات،خوشحالی اوغم،تکلیف اوراحت، بیماري اوصحت، نفع اونقصان دچا دوستي یا دښمني دا ټول شیان شامل دي چی دا ټول هر څه فنا کیدونکي دي البته پردی حالاتو او معاملاتو چی کوم آثار مرتب کیدونکی دی او په قیامت کی پرهغه عذاب اوثواب مرتب کیدونکی دی هغه ټول باقی پاته کیدونکی دی، دفنا کیدونکو حالاتو اومعاملاتو په شغل کی لګیدل اوخپل ژوند او قوت ددی په فکر کی لګول، دهمیشه عذاب اوثواب څخه غافله کیدل دیو هوښیارکار نه دی.

دوران بقاء چو باد صحرا بگذشت | تلخی وخواهش وزشت وزیبا بگذشت
پنداشت ستمگر که جفا بر ما کرد | بر گردن وی بماند وبرما بگذشت

ترجمه: ددنیا ژوند دبادپه شان تیر سو، خوږ تریخ، ښه اوبدهرڅه تیرسو ظالم په خپل خیال پرما ظلم کول غوښتل پرماتیره سوه سختي وه او که راحت او دی په دائمي عذاب د آخرت کی گرفتار پاته سو.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً
چا چی وکړی نیک کار سړی وی اوکه ښځه اودی مؤمن وی نو پس ژوندبه ورکړو

طَيِّبَةً ۖ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾
مونږ ده ته ښه ژوند، او په بدله کی به ورکړی دوی ته حق د دوی په ښو کارونو چی دوی کول.

لنډتفسیر: (ددی آیت څخه وراندی آیتونوکی دعهد پوره کولو تاکید او دعهد ماتولو بدي بیان سوی وه کوم چی یوخاص عمل دی، په دی آیت کی دټولونیکوعملونو اوعمل کوونکو نیکی کوونکو عام بیان دی، مضمون د آیت دا دی چی د آخرت اجر او ثواب او ددنیا برکتونه صرف په عهد پوره کولو

پوره منحصر نه دي او نه د څه کار کوونکي تخصيص سته، بلکه قاعده کليه دا ده چي) کوم سړي چي
هم څه نيک کارونه وکړي خواه سړی وي او که ښځه په شرط ددې چي دايمان خاوندوي (ځکه چي دکافرنيک
عملونه مقبول نه دي) مونږ به دغه سړي ته (په دنيا کی خو) دخوند ژوندورکوو او (په آخرت کی) دده
دښو کارونو په عوض کی به ده ته اجر ورکی.

معلومات اومسئلي (حيات طيبه څه شي دی)

دجمهورو مفسرينوپه نزد دلته دحيات طيبه څخه مراد ددنيا پاکيزه اومزه دار ژوند دی اوځينو امامانو دتفسيرددی څخه دآخرت ژوند مراد اخيستی دی او دجمهورو دتفسير مطابق هم ددی څخه مراد دا نه دی چي ده ته به هيڅکله لوږه تنده يا بيماري نه ورځي بلکه مراد دا دی چي مومن ته که چيري معاشی تنگی يا څه تکليف هم ورپيښ سي خو دوه شيان دي پرېشانی ته نه پريږدي يوقناعت اودساده ژوند عادت چي په تنگدستی کی هم چليږي دويم دده دا عقيده چي ماته ددی تنگی او ناجوړي په بدله کی د آخرت عظيم الشانه دائمی نعمتونه راکول کيږي په خلاف دکافر اوفاجرڅخه چي که ده ته تنگدستی او ناجوړي ورپيښه سی نو دده دپاره دتسلی هيڅ اسباب نسته ، عقل اوهوش يی بی ځايه سی ، ځينی وخت ځان وژنی ته نوبت ورسيږي اوکه فراخی اوعيش ورته هم نصيب سی خو د زيادت حرص يی هيڅ وخت هم ارام ته نه پريږدي چي کروړ پتی شی نو د ارب پتی جوړيدو فکرورله عيش خراب کړی وي.
ابن عطيه رحمه الله فرمايي چي صالحانومومنانوته الله ﷻ په دنياکی هم هغه راحت خوشحالی اودخوند ژوند ورکوی کوم چي په هيڅ حال کی هم بدليږي نه دتندرستی او فراخ دستی په وخت کی خو دده ژوند مزه ..ار کيدل ظاهره خبره ده ، خاص کر په دی بنا چي دمال بی ضرورته دزياتولو حرص په ده کی خو وی نه کوم چي انسان لره په هرحال کی پريشانه ساتی اوکه تنگدستی يابيماری هم ورپيښه سی ، نود الله ﷻ په وعدو دده مکمل يقين او دمشکل څخه وروسته د آسانی اوتکليف څخه وروسته دراحت حاصليدو قوی اميد دده ژوند بی مزه کيدوته نه پريږدی ، لکه چي زميندار دکروندی کولو او ددی دپرورش په وخت کی دی څومره تکليفونه تيروي خو دی دا هر څه په دی وجه راحت گڼی چي څو ورځی وروسته ده ته ددی لويه بدله حاصلدونکی ده ، سوداگر په خپله سوداگری کی، نوکر دخپلی نوکري په وخت کی څومره محنت او مشقت بلکه ځينی وخت ذلت هم برداشت کوي مگر په دی وجه خوشحاله وي چي څو ورځی وروسته ده ته دتجارت لويه نفع يا دنوکري دتنخواه دحاصليدويقين وي دمومن هم دا عقيده وي چي ماته په هرتکليف اجرحاصليږي او په آخرت کی ددی بدله دائمی دعظيم الشانه نعمتونوپه صورت کی به ورکول سی او ددنيا ژوند د آخرت په مقابله کی هيڅ حقيقت نه لري په دی وجه ددی ځای رنځ او راحت يخ گرمی هرڅه په خوشحالی برداشت کوی دده ژوندپه داسی حالت کی هم پريشانه او بی مزی نه وي داهغه حيات طيبه دی کوم چي مومن ته په دنياکی نقد حاصليږي.

فَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ

پس کله چي ته وايي قرآن نو پناه غواړه په خدای سره دشيطان

الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾ إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطٰنٌ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَلٰى

ترټل سوي شخه، دده زور نه چليږي په هغو کوم چي ايمان لري او په

رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾ إِنَّمَا سُلْطٰنُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ

خپل رب توکل کوي، دده زور خو په هغوي دی کوم چي ده لره ملګري ګڼي او کوم

هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٠﴾ ع

چي ده لره شريك مني.

دآيتونو ترون: په تيرو آيتونو کی اول دعهد پوره تاکيد او مطلقاً دنيکو عملونو تاکيد او ترغيب بيان راغلی دی انسان ته په دی حکمونو کی غفلت دشيطان په لمس سره پيداکيږي، په دی وجه په دی آيت کی دشيطان رجيم څخه دپناه غوښتلو تعليم ورکړل سوی دی، چي ددی ضرورت په هرنيک عمل کی دی مګر په دی آيت کی يی داپه خاص طورسره دقرآن دقراءت سره ذکر کړی دی ددی تخصيص وجه دا هم کيدای سی چي دقرآن تلاوت يو داسی عمل دی چي ددی څخه خودبخوده شيطان تښتي.

ديو بگريزد ازان قوم که قرآن خوانند

شيطان دهغو خلقو څخه تښتي کوم چي دقرآن تلاوت کوي.

اوځيني خاص آيتونه اوسورتونه خاص کر دشيطان داثراتو دزائل کولو دپاره مجرب دي دکومو مؤثر کيدل اوفائده مندکيدل چي په شرعی نصونو سره ثابت دی (بيان القرآن) ددی باوجود چي هرکله دقرآن دتلاوت په وخت کی داعوذبالله ويلوحکم وکړل سو نو دنورو عملونوسره خو نورهم زيات ضروري سوه ددی څخه علاوه په خپله دقرآن کی دشيطانی وسوسوهم خطره وي، چي دتلاوت په ادابوکی کمی راسی فکر اوخشوع کډه وډه سی، نو ددی دپاره هم دشيطان دوسوسو څخه پناه غوښتل ضروري وګڼل سی. (ابن کثير، مظهري وغيره)

لنډتفسير: (اوهرکله چي دنيک عمل فضيلت معلوم سو اوکله کله شيطان په دی کی خلل اچوي، کله په پوره کولو دعهدکی هم خلل اچوي اوکله په نورعمل لکه دقرآن په قرائت کی هم) نو (ای محمد ﷺ ته او ستاپه واسطه سره دی ستا امت واوری چي) هرکله چي ته (هم څنګه نيک کارکول غواړي تردی چي) قرآن ويل غواړي نو دشيطان مردود (دشر) څخه دالله ﷻ پناه غواړه (په اصل کی خو په زړه سره په خدای نظر ساتل دي او دا حقيقت دپناه غوښتلو واجب دی اوپه قرائت کی لوستل په ژبه سره هم سنت دي، او د پناه غوښتلوحکم مونږ څکه درکړی، چي) يقيناً دده واک په هغوخلقونه چليږي کوم چي ايمان لري اوپه خپل رب باندی (په زړه سره) توکل لري، نو دده واک خو صرف په هغوخلقوباندی چليږي کوم چي دده سره تعلق ساتی اوپه هغوی باندی (چليږي) کوم چي دالله ﷻ سره شرک کوي.

معلومات اومسئلې: ابن کثیر رحمه الله دتفسیر په مقدمه کې فرمایي چې دانسان دښمنان دوه (۲) قسمه دي یو ۱ قسم په خپله دانسانانوڅخه لکه عام کفار، دویم دپیریانوڅخه چې کوم شیطانان اونافرمان دي، د اول قسم دښمن سره اسلام دجهاد اوقتال په ذریعه دځان ساتلوحکم کړی دی، مګر د دویم قسم دپاره صرف دالله ﷻ څخه دپناه غوښتلوحکم دی، ددې وجه دا ده چې اولنی قسم دښمن دخپل جنس څخه دی دده حمله په ښکاره وي، په دې وجه دده سره جهاد او قتال فرض سو، اوشیطانی دښمن په نظر نه راځي، دده حمله هم په انسان مخامخ نه وي، په دې وجه دده څخه دځان ساتلو دپاره دیوداسې ذات پناه اخیستل واجب کړل سو چې نه انسان ته په نظر راځي اونه شیطان ته او دشیطان څخه ځان ساتل خدای ﷻ ته په حواله کولوکې داهم مصلحت دی چې شیطان پرچا غالب سی هغه دالله ﷻ په نزد مردود او دعذاب مستحق دی، په خلاف دانسانی دښمن یعنی کفاروڅخه چې د دوی په مقابله کې که څوک مغلوب سی یاووژل سی نوشهید اودثواب مستحق دی، په دې وجه دانساني دښمن مقابله په اندامونوسره په هرحال کې نفع اونفع ده، یا به په دښمن غالب راسي قوت به یې ختم کړي یا به په خپله شهید سی، دالله ﷻ په نزد به اجر پیداکړي.

مسئله: دقرآن دتلاوت څخه مخکې، اعوذبالله من الشیطن الرجیم، ویل په دې آیت دعمل کولو دپاره د نبی کریم ﷺ څخه ثابت دی مګر کله کله ددې صلی الله علیه وسلم پرېښول هم په صحیح احادیثو ثابت دي په دې وجه جمهور علماء د امت دې حکم ته واجب نه بلکه سنت وایي او ابن جریر طبری په دې باندې اجماع دامت نقل کړی ده په دې معامله کې دحدیثو روایتونه قولي اوعملي دتلاوت څخه مخکې په اکثرو حالاتوکې داعوذ بالله دلوستلو اوپه څینوحالاتوکې د نه لوستلو دا ټول ابن کثیر دخپل تفسیر په شروع کې ډیر ذکر کړی دي.

مسئله: په لمانځه کې اعوذبالله صرف د اول رکعت په شروع کې لوستل کیږي یادهر رکعت په شروع کې په دې کې د فقهاؤ امامانو مختلف اقوال دي د امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله په نزدصرف په اول کې لوستل مستحب ګڼي د دواړو دلیلونه په تفسیر مظهری کې په تفصیل سره لیکلي دي، (ص ۴۹ ج ۵)

مسئله: دقرآن تلاوت په لمانځه کې وي اوکه دباندې دلمانځه څخه، په دواړوصورتونوکې دتلاوت څخه مخکې اعوذبالله ویل سنت دي، مګریو واری چې ووایي نو وړاندې چې څومره تلاوت کوي دغه یوه اعوذبالله کافي ده البته که دتلاوت په مینځ کې په څه دنیوی کارمشغول سی اوبیایي دوباره شروع کوي نو دغه وخت دوباره اعوذ بالله او بسم الله ویل په کار دي.

مسئله: دقرآن دتلاوت څخه علاوه دبل کلام یا کتاب لوستلوڅخه مخکې اعوذ بالله لوستل سنت نه دی، هلته صرف بسم الله لوستل په کار دي (در مختار او شامي)

البته په مختلفو کارونو اوحالاتوکې داعوذ بالله تعلیم په حدیث کې مقبول دی مثلاً کله چې چاته زیاته غصه ورسی نو په حدیث کې دي چې په اعوذ بالله لوستلو سره غصه سړیږي (ابن کثیر)

دارنګه په حدیث کې دي چې اودس ماتی ته دکښېنستلوڅخه مخکې، اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَعُوْذُ بِکَ مِنَ الْخُبْثِ وَالْخَبَائِثِ : لوستل مستحب دی (شامي)

(په الله ﷻ باندې ايمان اوتوکل دشيطاني تسلط څخه دنجات لارده)

په دې آيت کې يې داواضحه کړه چې الله ﷻ شيطان ته داسې قوت نه دی ورکړی چې دی یوانسان په بدۍ مجبوره اوبې اختياره کړي چې انسان په خپله خپل اختياراوقدرت په غفلت يابل نفساني غرض سره استعمال نه کړي نو دا دده قصور دی په دې وجه فرمايي چې کوم خلق په الله ﷻ ايمان لري اوخپلو حالاتواوعملونوکې دخپل قوت ارادې پرځاي په الله ﷻ اعتمادکوي چې هغه دهرخيرتوفيق ورکوونکي دی اوهرشرڅخه محفوظ کوونکې دی پرداسې خلقودشيطان تسلط نه سي راتلی البته څوک چې دخپلونفساني غرضونوپه سبب دشيطان سره دوستي کوي اودهغه خبرې خوښوي اودالله ﷻ سره غيرشريکوي نوپه دوی شيطان مسلط سي چې دهيڅ نيکۍ طرف ته يې نه پريږدي اوپه هره بدۍ کې دې مخکې مخکې وي.

دامضمون دسورة حجر دآيت دې په کوم کې چې دشيطان ددعوی په مقابله کې په خپله الله ﷻ داجواب ورکړی دی إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ :يعنی زماپه خاص بندګانو ستا تسلط نه سي راتلی البته په هغوی باندې کوم چې په خپله ګمراه سول اوستا اتباع يې شروع کړه.

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَّكَانَ آيَةٍ ۙ وَاللَّهُ أَعْلَمُ

او هرکله چې بدلوو مونږ يوايت په ځاي دبل ايت او الله تعالی ته ښه معلوم دی

بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنتَ مُفْتَرٍ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

څه چې نازلوي نو وايي چې تا خو جوړه کړی ده دا نوی خبره ، بلکه اکثر په دې نه پوهيږي

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِن رَّبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ

ته ووايه په دا نازلوي پاکه ملائکه ستا درب دطرف څخه په حقه سره چې مضبوط کړي ايماندار ان

آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٢﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ

او هدايت او خوشخبري دمسلمانانو دپاره ، او مونږ ته ښه معلومه ده چې دوی

يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ ۗ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ

وايي ده ته ښيي يو سړی ، دکوم سړي طرف ته چې يې دوی نسبت کوی ،

أَعْجَمِيٌّ وَهَٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُّبِينٌ ﴿١٠٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

دهغه ژبه عجمی ده اودا قرآن په عربي ژبه دی صفا هغه خلق چې

بِاٰيٰتِ اللّٰهِ لَا يَهْدِيْهِمُ اللّٰهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۱۰۴﴾ اِنَّمَا

دالله تعالی په خبرو یقین نه کوی دوی ته الله تعالی لارنه ښیی ، او دوی دپاره عذاب درناك دی ، دروغ

يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ۚ وَاُولٰٓئِكَ

خو هغه خلق جوړوی دکومو چی یقین نسته دالله په خبرو اودغه خلق

هُمُ الْكٰذِبُوْنَ ﴿۱۰۵﴾

درواغجنان دی

دآیتونو تړون: ددی څخه مخکی آیت کی دقرآن دتلاوت په وخت کی داعوذ بالله دلوستلو هدایت وو چی په دی کی اشاره ددی خبرې وه چی شیطان دتلاوت په وخت کی دانسان په زړه کی وسوسه اچوی په دی ذکر سوو آیتونوکی ددغه شیطانی وسوسو جواب دی . دآیتونو لنډتفسیر دا دی .

(په نبوت باندی دکفارو دشبهو جواب ، سره د زورني)

اوکله چی مونږ یوآیت په ځای دبل آیت بدلوو (یعنی یوآیت لفظاًیامعنی منسوخ کړو او ددی په ځای بل حکم راولیږو) اوحال دا دی چی الله ﷻ کوم حکم (په اول وار یاپه دوهم وار) رالیږی (ددی مصلحت او حکمت) هغه ښه پیژنی (چی څانه داحکم ورکړل سوی دی د دوی دحالاتوپه اعتبارسره په یووخت کی مصلحت یو ډول وو ، بیا دحالت په بدلیدلوسره مصلحت اوحکمت بل ډول سو) نو دا خلق وایی چی (معاذ الله) ته (په خدای باندی) درواغ جوړ وي (چی دخپل کلام نسبت الله ﷻ ته کوي کنه اوکه دالله ﷻ حکم وي نو دبدلیدو یی بیاڅه ضرورت وو آیا الله ﷻ ته اول علم نه وو ، او داخلق پردی غورنه کوي چی په ځینو وختونوکی سره ددی چی علم په ټولوحالاتو وي ، په اول حالت پیښیدو باندی اولنی حکم ورکول کیږي ، او د دوهم حالت په پیښیدو که څه هم چی دغه وخت هم علم وي ، مګرپه مقتضاء د مصلحت ددغه دویم حالت حکم دغه وخت نه بیانوي بلکه هرکله چی دغه حالت پیښ سی ، هغه وخت بیانیږي لکه چی طبیب ، ډاکټر یوه دوا ورکوي او دی پوهیږي چی ددی دوایی په استعمال سره به حالت بدلیږي او بیابه بله دوا ورکول کیږي مګر په ابتداء کی مریض ته ټول تفصیل نه سی ښوولی داحقیقت د نسخ داحکامودی کوم چی په قرآن اوحدیث کی کیږي ، کوم چی دحقیقت څخه خبرنه وي هغوی دشیطان په لمس دنسخ څخه انکار کوي ، په دی وجه ددی په جواب کی الله ﷻ فرمایي، چی نبی کریم ﷺ دخانه جوړونکی نه دی) بلکه په دوی کی اکثره خلق جاهلان دي (چی په احکامو کی نسخ بی دڅه دلیل څخه د الله ﷻ دکلام والی څخه خلاف ګڼی) ته (د دوی په جواب کی) وفرمایه (چی دا کلام زما جوړسوی نه دی بلکه دا) روح القدس (یعنی جبرائیل علیه السلام) ستا درب دطرف څخه حکمت موافق راوړی دی (په دی وجه دا دالله ﷻ کلام دی اوپه دی کی داحکامو تبدیلی په مقتضاء

دحکمت اومصلحت ده اوداکلام څکه رالیږل سوی دی) چی ایمانداران (په ایمان) ثابت قدم ولري او ددی مسلمانانو دپاره دهدایت او د خوشخبري (ذریعه) سي (ددی څخه وروسته دکفارو دیوې بلی عبثی شُبهي جواب دی) اومونږ ته معلومه ده چی دا خلق (یوه بله غلطه خبره) دا هم وایی چی ده ته خو یوسړي ښوونه کوي (ددی څخه مراد یو عجمی دروم اوسیدنکی آهنګر (پښ) دی چی نوم یی بلعام یامقیس وو ده به دنبی کریم ﷺ خبري په زړه سره اوریدی نوحضور ﷺ به کله کله دده خواته تلی اوکښینستی به اوهغه څه به انجیل وغیره هم پوهیدی پردی باندی کافرانو دا خبره خپره کړه چی دا سړی نبی کریم ﷺ ته قرآن کلام زده کوي لکه چی په در منثورکی داسی دی الله ﷻ ددی جواب ورکی چی قرآن مجید دالفاظو اومعانیو دمجموعی نوم دی تاسی خلق که دقرآن معنی اومعلومات نه سئ پیژندی نوکم ازکم دعربی ژبی دمعیاری فصاحت او بلاغت څخه خوناخبره نه یاست نوپه دومره خبری خوتاسو لره پوهیدل په کار دي چی که بالفرض دقرآن معنی دغه سړی ده ته ښودلی وي نو دکلام الفاظ او دده داسی فصاحت اوبلاغت چی دمقابلی کولو څخه یی ټول عرب عاجزه سوی دی دا دکوم ځای څخه راغلل څکه چی) دکوم سړی طرف ته چی تاسی ددی نسبت کوی دهغه ژبه خو عجمی ده او دا قرآن صفا عربی دی (څوک عجمی بی چاره داسی عبارت څنګه جوړولی سی اوکه وویل سی چی عبارت به نبی ﷺ جوړکړی وي نو ددی جواب خو په هغه چلینج کی په پوره ډول سره سوی دی کوم چی په سورة بقره کی راغلی دی چی نبی ﷺ دخدای په اذن سره د خپل نبوت او دقرآن دحقانیت دامقررکړی وو چی که ستاسی دوینا مطابق دا د انسان کلام وي نو تاسی هم انسانان یاست او دلوی فصاحت اوبلاغت دعیودار یاست نو تاسی هم ددی په شان کلام که زیات نه وي نو دآیت برابرخو پیش کړی مګر دټولو عرب سره ددی چی دده ﷺ په مقابله کی خپل هرڅه جان قربانولو ته تیار وو مګر ددی چیلینج دقبلولوهمت په هیچاک کی ونه سو ددی څخه وروسته په منکرانو دنبوت اوقرآن په داسی اعتراضونو کولو دعذاب وعده او زورنه ده چی) کوم خلق چی دالله ﷻ په آیتونو ایمان نه راوړي نو الله ﷻ به هیڅکله دوی پر لاره نه کړي او د دوی دپاره به دردناکه سزا وي (او دا خلق کوم چی نعوذبالله تاته درواغ جوړونکی وایي) درواغ جوړونکی خوداخلق دي کوم چی دالله ﷻ په آیتونو ایمان نه راوړي او داخلق دي پوره درواغجن.

مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ اِيْمَانِهٖٓ اِلَّا مَنْ

څوک چی منکر سو دالله څخه پس دیقین کولو څخه مګر هغه نه پرچا چی

اُكْرِهَ وَقَلْبُهٗ مُطْمَىِٕنٌّۢ بِالْاِيْمَانِ وَلٰكِنْ مَّنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ

زبردستي وسوه ، او زړه دده برقرار وی په ایمان مګر کوم چی په پراخ زړه سره منکر سو

صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللّٰهِ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿۱۰۶﴾

پس په دوی غضب دی دالله تعالی ، او دوی لره لوی عذاب دی

ذٰلِكَ بِأَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ ۙ وَأَنَّ اللّٰهَ

دا په دی واسطه چی دوی غوره کړو ددنیا ژوند دآخرت څخه او الله

لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكٰفِرِينَ ﴿۱۰۷﴾ أُولٰٓئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى

لار نه ښیي منکرانو خلقوته دا هغه دی چی مهر وهلی دی الله په

قُلُوبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ ۚ وَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْغٰفِلُونَ ﴿۱۰۸﴾

زړونو د دوی او په غوږونو د دوی او په سترګو د دوی او دا دی بی هوښه

لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْخٰسِرُونَ ﴿۱۰۹﴾

په خپله ظاهره ده چی دا خلق په آخرت کی خراب دی

تفسیر: کوم سړی چی د ایمان راوړلوڅخه وروسته په الله ﷻ سره کفر وکړي (په دی کی کفر په رسول او انکار دقیامت وغیره ټول دا خل دي) مګر په کوم سړی باندی چی (دکافرانو دطرف څخه) زبردستی وکړل سی (چی که ته دکفرفلانی خبره نه کوی نو مونږ به تا قتل کړو مثلاً او دحالاتوڅخه هم دا اندازه لګیږي چی دوی داسی کولی سی) په دی شرط چی دده زړه په ایمان مطمئن وي (یعنی په عقیده کی یی څه خرابی رانه سی او دغه کار یا خبره سخته ګناه اوبده ګنی نوهغه ددی حکم څخه مستثنی دی چی دده په ظاهره کلمه دکفر یاکار دکفرکی اخته کیدل دیوعذر په بناسره دی په دی وجه کومه وعده دعذاب چی په مرتدکیدو باندی وراندی راغی هغه دداسی سړی دپاره نه ده) لیکن البته کوم چی په پراخ زړه سره (یعنی دغه کفرصحیح اوښه وګنی) کفروکړي نو په داسی خلقوبه دالله ﷻ غضب وي او دوی لره به لویه سزا وي (او) دا (غضب اوعذاب) په دی سبب سره به وي چی دوی ددنیا ژوند دآخرت په مقابله کی خوښ کی اوپه دی سبب سره به وي چی الله ﷻ داسی کافرانوخلقوته (چی دنیاته همیشه پرآخرت باندی ترجیح ورکړی) هدایت نه کوي (دا دوه سببونه جُدا جُدا نه دی بلکه مجموعه سبب دیو مطلب ددی دا دی ، چی دکار د ارادي څخه وروسته دالله ﷻ عادت دا دی چی فعل پیداکوي په کوم چی دفعل صادریدل بنا کیږي ، دلته د، اِسْتَحَبُّوا: څخه ارادی او د، لَا يَهْدِي : څخه دخلق طرف ته اشاره ده اوپه دی مجموعه باندی دیوقبیح فعل صادریدل مرتب دی) دا هغه خلق دی چی (په دنیا کی د

دوی پرکفر باندی د اصرار حالت دا دی چې) الله ﷻ د دوی په زړونو اوغوږونو اوسترګو مُهر لګولی دی اوداخلق (دانجام څخه) بالکل غافله دی (په دی وجه) لازمي خبره ده چې په آخرت کی دا خلق به بالکل په تاوان کی وي.

معلومات اومسئلی : مسئله : ددی آیت څخه ثابته سوه چې کوم سړی دکفر پرکلمې ویلو داسی مجبوره کړل سو چې که دی کلمه دکفرنه وایی نوقتلوی یی ، اوداهم په غالب ګمان معلومه وي چې دغه اخطار ور کوونکی ته پرده پوره قدرت حاصل دی نودداسی اکراه په حالت کی که دی په ژبه سره دکفرکلمه روایی مګر زړه یی په ایمان مضبوط وي اوداکلمه باطله اوبده ګنی نو پرده هیڅ ګناه نسته او نه دده ښځه پرده حرامیږي (قرطبي ومظهري)

دا آیت دهغوصحابه کرامو ﷺ په باره کی نازل سوی دی کوم چې مشرکانو ګرفتار کړی وو او ورته یی ویلی وه چې کفراختیارکړي کنه نو مونږ تاسی قتلوو دا ګرفتار سوی حضرات حضرت عمار ﷺ او دده مور اوپلارياسر اوسمیه اوصهیب اوبلال اوخباب ﷺ وه، چې په دوی کی حضرت یاسر او دده بی بی دکفر دکلمې ویلوڅخه قطعی انکار وکی حضرت یاسر ﷺ یی قتل کی اوحضرت سمیه ﷺ یی د دوه اوښانو په مینځ کی وتړله اوهغه یی وزغلول چې ددی څخه هغه دوې ټوټی سوه اوشهیده سوه اوداهغه دوه بزرګان دي کوموته چې داسلام په خاطرترټولو اول شهادت نصیب سو دغه شان حضرت خباب ﷺ د کفر دکلمې ویلوڅخه قطعي انکار وکی اوبنه په اطمینان سره یی قتلول قبول کړل په دوی کی حضرت عمار ﷺ دمرګ دبیرڅخه په ژبه اقرار دکفر وکی مګر زړه یی په ایمان مطمئن وو دي چې ددښمنانوڅخه راخلاص سو اودنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سو نو په ډیر غم سره یی ددی واقعی اظهار وکی نبی کریم ﷺ دده څخه یی پوښتنه وکړه چې کله تا دغه کلمه ویله نو ستا د زړه څه حال وو ده عرض وکی چې زړه خو می په ایمان مضبوط اوکلك وو، نونبی کریم ﷺ دی مطمئن کی چې په تا ددی هیڅ وبال نسته ستا ددی فیصلی په تصدیق کی دا آیت نازل سوی دی (قرطبی ومظهری)

(داکراه تعریف او ددی حد)

داکراه لفظی معنی دا ده چې یو سړی په داسی خبره یا کارمجبوره کړل سی چې دهغه په ویلویاکولو باندی دی راضی نه وي بیا ددی دوې ۲ درجې دي یوه درجه د اکراه دا ده چې دی په زړه سره خودی ته تیارنه وي مګر داسی بی اختیاره اوبی واکه هم نه وي چې انکارنه سی کولی دی ته دفقهاء په اصطلاح کی اکراه غیرملجئ وایی، په داسی اکراه سره دکفرڅه کلمه ویل یایوحرام کارکول نه جائزکیږي البته په ځینو جزئی احکاموکی په دی هم څه اثارمرتب کیږي کوم چې دفقه په کتابونوکی په تفصیل سره ذکر دی

دویمه درجه د اکراه دا ده چې دده څخه اختیارات ختم کړل سی چې که دی د اکراه کوونکو په ویناعمل ونه کړي نوقتل به کړل سی یا به یو اندام ورپریکړل سی دی ته د فقهاء په اصطلاح کی اکراه مجلئ وایی چې معنی یی دا ده داسی اکراه چې دانسان اختیارات په کښی ختم کړل سی اومجبور محض کړل سی دداسی اکراه په حالت کی دکفر کلمه په ژبه سره ویل به دی شرط چې زړه یی په ایمان

مطمئن وي جائز ده دغه شان بل انسان دقتل کولوځخه علاوه په بل حرام کار کولو کې مجبوره کړل سي نو په دې کې به هم څه ګناه نه وي.

مګرپه دواړه قسمه اکراه کې شرط دا دی چې اکراه کوونکی دکوم کاراخطار ورکوي هغه پردې قادرهم وي اوکوم سړی چې په کښې مبتلاوی دده غالب ګمان دا وي چې که زه دا خبره ونه منم نو دکومې خبرې اخطار چې راکوي دی به خامخا دغه وکړي (مظهری)

مسئله: معاملات په دوه قسمه سره دی یوهغه چې په کښې په زړه سره رضامندی ضروري وي، لکه اخیستل خرڅول بخښل وغیره چې په دی کې په زړه سره رضامندي دمعاملي دپاره شرط ده په نص د قرآن سره، إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ : یعنی دبل سړی مال حلال نه دی ترڅو چې دتجارت وغیره معامله د دواړو جانبینو په رضامندی سره نه وي.

په حدیث کې دی «لَايَحِلُّ مَالُ امْرِءٍ مُسْلِمٍ الَّا بِطِيْبِ نَفْسٍ مِّنْهُ» : یعنی دیومسلمان مال ترهغه وخته پورې حال نه دی ترڅو پورې چې په خوشحالی سره یې هغه په ورکولو راضی نه وي.

داسې معامله که په اکراه سره وکړل سي نوشرعاًیې بیاهیڅ اعتبارنسته داکراه دحالت دوتلوڅخه وروسته به ده ته اختیار وي چې په حالت داکراه یې کومه بیعه یاهبه وغیره کړی وه داپه خپله رضاسره باقی پاته کوي اوکه خرابوی یې.

اوځه معاملې داسې هم دي په کوموکې چې صرف په ژبه سره په ویلوباندی مدار دي د زړه قصد او اراده یا رضا اوخوشحالی دمعاملی سره شرط نه دی مثلاًنکاح طلاق رجعت عتاق وغیره دداسې معاملې متعلق په حدیث کې ارشاد دی.

ثَلٰثٌ جِدُّهُنَّ جِدٌّ وَهَزْلُهُنَّ جِدٌّ اَلنِّكَاحُ وَ الطَّلَاقُ وَالرَّجْعَةُ: (رواه ابوداود والترمذی وحسنه)

یعنی که دوه تنه په ژبه سره دنکاح ایجاب اوقبول دشرائطو مطابق وکړي یابوخاوندخپلې ښځې ته په ژبه سره طلاق ورکړي یا دطلاق څخه وروسته په ژبه سره رجعت وکړي برابره خبره ده که په طور دخندا اوټوقو وي، په زړه کې اراده دطلاق او نکاح یارجعت وي اوکه نه وي بیاهم محض په الفاظو ویلو سره نکاح کیږي طلاق واقع کیږي دارنګه رجعت صحیح کیږي (مظهری)

امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله شعبی رحمه الله زهری نخعی رحمه الله اوقتادة رحمه الله په نزد دطلاق مکره هم دا حکم دی چې په حالت د اکراه کې که څه هم دی په زړه سره طلاق ورکولوته تیارنه وي په مجبوري یې الفاظ دطلاق ویلی دی اودطلاق دواقع کیدوتعلق صرف دطلاق په الفاظواداکولوسره دی د زړه قصد اواراده په کښې شرط نه ده لکه دذکر سوی حدیث څخه چې ثابته ده په دې وجه دا طلاق به واقع سي.

مګر امام شافعي رحمه الله حضرت علی اوحضرت ابن عباس رضي الله عنه په نزد داکراه دحالت طلاق نه واقع کیږي ځکه چې په حدیث کې دی.

رُفِعَ عَنْ اُمَّتِيَ الْخَطَاءُ وَالنِّسْيَانُ وَمَا اسْتُكْرِهُوْا عَلَيْهِ (رواه الطبرانی عن ثوبان رضي الله عنه)

یعنی زما د امت څخه خطاء او هیره او دڅه چې پردوی باندې جبر وکړل سي تول پورته کړل سوی دي.

داامام ابوحنیفه رحمه الله په نزد دا حدیث د آخرت د احکامو متعلق دی چې په خطا یا په هیره یا د اکراه

په حالت کې څه کارياخبره دشريعت خلاف وسي په دې به ګناه نه وي باقي پاته سول احکام ددنيا اوهغه نتيجې کومې چې پردې کار باندې مرتب کيداى سي ددې واقع کيدل خومحسوس اودليدو دي اوپه دنيا کې چې د دوى په واقع کيدلوکوم اثار اواحکام مرتب کيږي هغه خوکيږي مثلاًيوڅاڅوک په خطا سره قتل کړي ، نو ددې قتل ګناه او دآخرت سزا خو به بيشکه چې نه وي مګر څنګه چې دقتل محسوس اثر دقتل سوى ساه ختل دي هغه خو واقع دي دغه شان ددى دا شرعي اثرهم ثابت سي چې دده ښځه دعدت څخه وروسته دويم نکاح کوي دده مال په وراثت کې به تقسيمېږي دغه شان الفاظ دطلاق يانکاح يا رجعت چې په ژبه سره ادا سي نو ددې شرعي اثربه هم ثابت سي (مظهري اوقرطبي) والله سبحانه وتعالى اعلم وعلمه اتم .

ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِيْنَ هَاجَرُوْا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوْا ثُمَّ جٰهَدُوْا وَصَبَرُوْٓا اِنَّ رَبَّكَ

بيا خبره دا ده چې ستا درب په هغو خلقو چې دوى وطن پرېښودلى دى پس دمصيبت پورته کولو څخه بيا جهادکوى اوقائم پاته سي ، بيشکه ستا رب

مِنْۢ بَعْدِهَا لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١١٠﴾ يَوْمَ تَاْتِيْ كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ

ددې خبرو څخه وروسته بخښنې والا مهربان دى ، په کومو ورځ چې راسى هرنفس سوال جواب کوونکى

عَنْ نَّفْسِهَا وَتُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿١١١﴾

دخپل طرف څخه اوپوره به ورکړل سى هرنفس ته څه چې ده کړى وى او په دوى به ظلم نه وى .

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ اٰمِنَةً مُّطْمَئِنَّةً يَّاْتِيْهَا

اوښوولى دى الله يو مثال يو کلى وو په ارام امن سره راتلى ده ته

رِزْقُهَا رَغَدًا مِّنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِاَنْعُمِ اللّٰهِ فَاَذَاقَهَا

رزق دده په فراغت سره دهر ځاى څخه بيا يې ناشکرى وکړه دالله داحسانونو بيا وڅکوى

اللّٰهُ لِبَاسَ الْجُوْعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوْا يَصْنَعُوْنَ ﴿١١٢﴾ وَلَقَدْ

دوى ته الله خوند چې د دوى دتن کپړى سوى لوږه اوبيره په بدله دهغه کې چې دوى کول ، او دوى ته

جَآءَهُمْ رَسُوْلٌ مِّنْهُمْ فَكَذَّبُوْهُ فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ

ورسيدى رسول د دوى څخه بيا يې دى دروغجن کې ، بيا ونيول دوى عذاب اودغه

ظٰلِمُوْنَ (۱۱۳)

گناهګاران وو

لنډتفسیر: په تیروآیتونوکی په کفرباندی دعذاب دوعدی ذکر وو برابره خبره ده که اصلی کفر وي یا مرتد کیدل ددغو څخه وروسته په دی ذکر سوو درو ۳ آیتونوکی په اولنی آیت کی داوښودل سوه چی ایمان داسی دولت دی چی کوم کافر یا مرتد رښتینی ایمان راوړي نو دده تیر ټول ګناهونه معاف سی په دویم آیت کی دقیامت ذکرڅکه وسوچی داجزا اوسزا ټول دقیامت څخه وروسته کیدونکی دی په دریم آیت کی داوښودل سوه چی دکفر اوګناه اصل سزا خو دقیامت څخه وروسته به ورکول کیږي مګر د ځینو ګناهونو سزا په دنیا کی هم څه ورکول کیږي د درو واړو آیتونو لنډتفسیر دا دی.

بیا(که دکفرڅخه وروسته داخلق ایمان راوړي نو) بیشکه ستارب دداسی خلقودپاره چی کومودمبتلا کیدو دکفرڅخه وروسته (ایمان راوړي) هجرت یی وکی بیایی جهاد وکی او(په ایمان) قائم پاته سو نو ستارب (دداسی خلقو دپاره) د دوی (دعملونو) څخه وروسته لوی مغفرت کوونکی لوی رحمت والادی (یعنی دایمان اونیکوعملونوپه برکت سره به د دوی تیرګناهونه معاف سی اودالله ﷻ په رحمت سره به دوی ته په جنت کی لوی لوی درجی ورکړل سی دکفرڅخه وراندی ګناه خوصرف په ایمان سره معاف کیږي جهاد وغیره نیک عملونه شرط دمعافی نه دي لیکن نیک عملونه دجنت د درجوحاصلیدو اسباب دي په دی وجه یی ددی سره ذکر وسو.

(او دا جزا اوسزا ذکرسوی به په هغه ورځ واقع کیږي) په کومه ورځ چی هرسړی په خپله طرفداری کی خبري کوی (اودنورچاپوښتنه به نه کوي) اوهرسړی ته به دده دکړو پوره بدله ورکړل سی (یعنی دنیکی په بدله کی به کمی نه وي، ګویاچی دالله ﷻ درحمت څخه دزیاتوب امکان سته اودبدی په بدله کی به زیاتوب نه وی، هو! دا ممکنه ده چی په رحمت سره په دی کی څه کمی وسی، دامطلب دی ددی چی) په دوی به ظلم ونه کړل سی (ددی څخه وروسته دا ښودل سوی ده چی که څه هم دکفر اوګناه پوره سزا به د قیامت څخه وروسته وي مګر کله کله په دنیاکی هم ددی وبال دعذاب په صورت کی راځی) اوالله ﷻ د یوکلي دخلقوعجیبه حال بیانوی چی دغه په (لوی) امن اواطمینان سره اوسیدل (او) د دوی دخوړلو څښلو اغوستلو شیانوپه لوی فراغت سره دځلورطرف څخه دوی ته رارسیدل (دی خلقو دالله ﷻ د نعمتونوشکر ادا نه کی بلکه) دوی دخدای دنعمتونو بی قدری وکړه (یعنی په کفر اوشرک اومعصیت کی اخته سول) په دی سره الله ﷻ په دوی د دوی دحرکتونو په سبب سره دیو اوږد قحطی اوبیری خوند وڅکوي (چی مال او دولت ورڅخه واخیستل سو، په قحطی اولوږه کی اخته سول، او ددښمنانو بیره پر مسلطه سوه، ددی کلیو امن او اطمینان هم ختم سو) او (په دی سزا کی دالله ﷻ دطرف څخه څه تلوارنه دی سوی بلکه اول ددی دخبرداري اواصلاح دپاره) دوی ته د دوی څخه یورسول هم (دالله ﷻ دطرف څخه) راغلی (دکوم دصدق او دیانتداری حال چی په خپله دخپل قوم څخه دکیدو په وجه سره دوی ته په پوره ډول سره معلومه وو) نو دی (رسول هم) دوی درواغجن کړل نو دوی عذاب ونیول کله

چي دوی بالکل ظلم ته ملا ګاني وتړلې.

معلومات اومسئلې: په آخري آيت کې دلوږې اوبيرې دخوندڅکولو دپاره لفظ دلباس استعمال کړل سوی دی، چي جامې دلوږې اوبيرې دوی ته وڅکول سوې حال دا دی چي جامې دڅکلو شی نه دی مګردلته د لباس لفظ دمحيط اوهمه ګيروالي په وجه تشبيهًا استعمال سوی دی چي دابيره اولوږه پردی ټولو داسې راخپره سوې وه لکه څنګه چي لباس دبدن سره لازم ملزوم وي دابيره اولږه هم پردوی داسې مسلطه کړل سوه.

دامثال کوم چي په دې آيت کې بيان سوی دی دځينو امامنو دتفسير په نزدخوعام مثال دی دځه خاص کلي سره ددې تعلق نسته اواکثرو حضراتو دا دمکې مکرمې واقعه ګڼلې ده چي دغه تر اوو ۷ کالو پورې په سخته قحطي کې اخته سول چي دمردارو حيواناتو سپيو اونوروګندګيو په خوړلو مجبور سول او دمسلمانانو بيره په دوی مسلطه سوه بيا دمکې سردارانو نبي کريم ﷺ ته عرض وکی، چي دکفر او نافرماني قصور لرونکي خوسړي دي، ښځې اوکوچنيان خو بې قصوره دي، په دې باندې نبي کريم ﷺ دوی ته دمدينې طيبې څخه دخوراک وغيره سامان وليږی (مظهري)

اوابوسفيان په حالت دکفرکي نبي کريم ﷺ ته درخواست وکی چي ته خو دصله رحمې اوعفو اودرګذر تعليم ورکوي دا ستا قوم هلاکيږي دالله ﷻ څخه دعاوغواړه چي داقحط زمونږڅخه ليرې سي په دې باندې نبي کريم ﷺ د دوی دپاره دُعا وفرمايله او قحط ختم سو (قرطبي)

فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ

پس خوری کوم چي رزق درکړی دی تاسی ته الله حلال اوپاک، اوشکر کوی دالله تعالی داحسان

اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١١٤﴾ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ

که تاسی دهغه عبادت کوی، الله تعالی حرام کړی دی په تاسی مرداره

وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ

او وينه او دسور غوښه او په کوم چي نوم واخيستل سی دالله څخه ماسوا دبل چا بيا څوک چي ناچاره سی چي

بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٥﴾ وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ

نه بغاوت کوی او نه زياتوب کوی پس الله تعالی بخښنې والا مهربان دی، او مه وايي په خپلو ژبو هغه چي

أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَٰذَا حَلَالٌ وَهَٰذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ

جوړوی، ژبې ستاسی دروغ چي دا حلال دی او دا حرام دی چي جوړ کړئ په الله تعالی باندی

الْكَذِبَ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿١١٦﴾

دروغ　بیشکه څوك چی　دروغ جوړوی په الله تعالی باندی　د دوی خیر نسته

مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١٧﴾ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا

لږه شان فائده ده ، او د دوی دپاره عذاب دردناك دی ،　او کوم خلق چی یهودیان دی

حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِن قَبْلُ ۖ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَٰكِن

په دوی حرام کړي وو موږ څه چی تاته وراندی او رول سوی دی　او موږ په دوی ظلم نه وو کړی ، لیکن

كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٨﴾ ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ

دوی په خپله په خانونو ظلم کوی　بیا خبره دا ده چی ستا رب په هغو خلقو کومو چی بدی یی وکړه

بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ مِن

په ناپوهی سره　بیا　توبه وکی　، ددې څخه وروسته ، او خپله اصلاح وکړی ، بیشکه ستا رب ددې څخه

بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٩﴾

څخه وروسته　بخښنی والا او مهربان دی .

لنډتفسیر: په تیر آیت کی دالله ﷻ په نعمتونو باندی دکفارو دناشکری بیان وو او پردی باندی د دوی د عذاب ذکر وو، په دی ذکر سوو آیتونوکی اول خومسلمانانوته په دی هدایت وسو چی دوی دي ناشکري نه کوي ، الله ﷻ چی کوم حلال نعمتونه دوی ته ورکړي دي ، دا دي په شکر سره استعمالوي ددی څخه وروسته دا ارشاد فرمایی چی کفارو اومشرکانو دالله ﷻ دنعمتونو دناشکري یوخاص صورت داهم اختیار کړی وو چی ډیر شیان کوم چی الله ﷻ د دوی دپاره حلال کړي وه دخپل طرف څخه یی هغوته حرام ویل شروع کړل ، اوډیرشیان کوموته چی الله ﷻ حرام ویلی وه هغو ته یی حلال ویل شروع کړل مسلمانانو ته یی په دی باندی خبرداری وفرمایل چی دوی دي داسی نه کوي ډیو شی حلال یا حرام کول صرف دهغه ذات حق دی چا چی دوی پیداکړي دي دخپل طرف څخه داسی کول په خدایی اختیاراتو کی دخل کول دي اوپه الله ﷻ باندی دروغ جوړول دي .
په آخرکی داهم ارشادفرمایی چی کوموخلقوپه جهالت سره داسی جرمونه کړي دي هغوی دی هم دالله ﷻ درحمت څخه مایوسه کیږي نه ، که دوی توبه وکاږي اوصحیح ایمان راوړي نوالله ﷻ به د دوی ټول گناهونه وبخښی دآیتونو لنډتفسیر دا دی .

کوم شیان چې الله ﷻ تاسي ته حلال اوپاک کړي دي دا (حرامه مه بولی څکه چې دادمشرکانوجاهلان رسم دی بلکه دوی) خوری اودالله ﷻ دنعمتونوشکرکوي که تاسی (دخپلی دعوی په مطابق) دهغه عبادت کوی په تاسی خو (منجمله ددغوشیانوڅخه کوموته چې تاسی حرام واياست الله تعالی) صرف مرداره حرامه کړی ده اووينه اودخنزير غوښی (وغيره) اوکوم شی چې دغيره الله په نوم کړل سوی دی، بیاکوم سړی چې (ددیری لوږی څخه) بالکل بی قراره سی، په دی شرط چې خوند اخیستونکی نه وي اونه دحد (دضرورت) څخه تجاوزکوونکی وي نوالله ﷻ (دده دپاره که هغه داشیان وخوري) بخښنی والامهربانی کولووالادی، اودکوموشیان متعلق چې محضی ستاسی ددرواغو زبانی دعوه ده (اوپه دی کی څه صحیح دلیل نسته) د دوی متعلق داسی مه واياست چې فلانی شی حلال او فلانی حرام دي (لکه چې داتمی پاري څلورمی حصی ته نژدی دا آیت، وَجَعَلُوا لِلّٰهِ: کی د دوی داسی درواغ دعوی راغلی دی) چې ددی مطلب به دا وي چې په الله ﷻ درواغ تهمت لګوی (څکه چې الله ﷻ خو داسی نه دی ویلی، بلکه ددی خلاف یی فرمایلی دي) بیشکه کوم خلق چې په الله ﷻ درواغ لګوی هغوی په هیڅ خیر پیدانه کړي (برابره خبره ده که په دنیا اوپه آخرت دواړو کی یاصرف په اخرت کی) دا (په دنیاکی) یوڅو ورځی عیش دی (او وروسته دمرګ څخه) د هغوی دپاره دردناکه سزا ده او (دامشرکان دملت ابراهیمی دتابعدار کیدو دعوه کوی حال دا دی چې د دوی په شریعت کی خو داشان حرام نه وه کوم چې دوی حرام مقرر کړی دی، البته ډیره زمانه وروسته په دغو شیانو کی) صرف په یهودیانو باندی مونږ هغه شیان حرام کړی وه دکومو بیان چې مونږ ددی څخه مخکی (په سورة انعام کی) تاته کړی دی (اوددغو په حراموالی کی هم) مونږ په هغوی (صورتًاهم) هیڅ زیاتوب نه دی کړی لیکن هغوی په خپله په ځان (دانبیاؤپه مخالفت کولو) زیاتوب کوي (نومعلومه سوه چې پاک شیان خو قصداً هیڅکله نه دي حرام سوی اوپه شریعت ابراهیمی کی دڅه وقتی ضرورت په وجه هم نه دي سوی بیاداتاسی دکوم ځای څخه جوړکړل) بیا ستارب دداسی خلقو دپاره کومو چې په جهالت سره بدکار وکی (خواه که هرڅنګه چې وي) بیاددی څخه وروسته یی توبه وکړه او (دآئنده دپاره) یی خپل عملونه برابرکړل نوستارب ددی څخه وروسته لوی مغفرت کوونکی لوی رحمت کوونکی دی.

معلومات او مسئلې (په ذکر سوو محرماتوکي حَصَر اضافي دی حقیقي نه دی)

په دی آیت کی دلفظ د، اِنَّمَا: څخه معلومیږي چې حرام شیان صرف داځلوردي کوم چې په دی آیت کی ذکر دي او ددی څخه په زیات واضح طور سره د آیت، قُلْ لَّآ اَجِدُ فِيْمَآ اُوْحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا: څخه دا معلومیږي چې ددی شیانوڅخه ماسواڅه شی حرام نه دی حال دا دی چې دقرآن اوسنت دتصریحاتو مطابق په اجماع دامت نورهم ډیر شیان حرام دي، ددی اشکال جواب په خپله ددی آیتونو په وړاندی او وروسته باندی دغورکولوڅخه معلومیدی سی چې دلته دعامو حلالو اوحرامو بیانول مقصد نه دی بلکه مشرکانو دجاهلیت چې کوم شیان دخپل طرف څخه حرام کړی وه حال دا دی چې الله ﷻ دهغوی دحرام والی حکم نه وو کړی دهغوی بیانول مقصود دی چې ستاسی په حرام کړو شیانوکی دالله ﷻ په نزدصرف دا شیان حرام دي ددی آیت مکمل تفسیر او ددی څلورو محرماتو داحکاموتفصیلی بیان

دسورة بقره په آيت ۱۷۳ کې تير سوی دی هلته يې وګورئ.

(په توبه سره دګناه معافي عامه ده که بې پوهې يې وکړي اوکه سره دپوهې يې وکړي)

ايت: ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَةٍ : کې لفظ دجهل نه بلکه دجهالت يې استعمال کړی دی جهل دعلم په مقابله کې راځي اوبې علمي دبې پوهې په معنی کې ده او دجهالت لفظ جاهلانه حرکت کولوته ويل کيږي که څه هم قصداً يې وکړي ، ددی څخه معلومه سوه چې په توبه سره دګناه معافي په ناپوهې يابې اختياري سره تړل سوی نه ده بلکه په پوهه سره وي اوکه په ناپوهې سره خومعافي يې کيدای سي

إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٠﴾

په اصل کې ابراهيم ووپيشوا فرمانبردار دالله تعالی دټولو څخه يو طرف ته ، او نه وو دشرک کوونکو څخه

شَاكِرًا لِأَنْعُمِهِ ۚ اجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٢١﴾ وَآتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً ۖ وَإِنَّهُ

حق منونکی دهغه داحسانونو دی الله غوره کړی وو اوهدايت يې ورته کړی وو دسيده لارې او ورکړه مونږ ده ته په

فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٢٢﴾ ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ

دنياکې نيکي ، او دی په آخرت کې دنيکانو څخه دی ، بيا حکم وکې مونږ تاته چې تابعداری کوه ددين

إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٣﴾ إِنَّمَا جُعِلَ

دابراهيم چې يو طرف سو ، او نه وو دی دشرک کوونکو څخه دهفتې ورځ چې

السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ ۚ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ

مقرر سوی ده پس په هغو باندې کومو چې په دې کې اختلاف کوی ، اوستارب به حکم وکې په دوی کې

يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٢٤﴾

دقيامت په ورځ په کومه خبره کې چې دوی اختلاف کوی.

لنډتفسير

دآيتونو تړون: په تيروآيتونوکې دشرک اوکفر په اصولو يعنې دتوحيد اورسالت په انکار باندې رد او د کفر اوشرک په څينو فروعو يعنې دحراموپه حلالوالی اودحلالو په حراموالی د رد اوباطلوالی تفصيل وو اودمکې مکرمې مشرکانوکوم چې دقران کريم اولنی اوبلاواسطه مخاطب وه دخپل کفراوبت پرستی باوجود به يې دا دعوه کوله چې مونږ دملت ابراهمی پابنديو او دا مونږ چې څه کوو دا ټول دحضرت ابراهيم عليه السلام تعليمات دي په دې وجه په دې ذکر سووځلورو ايتونو کې د دوی ددی

دعوی تردید او د دوی دمسلماتو څخه یی د دوی دجاهلانه خیالاتو باطلوالی داسی وکی چی په ذکر سوو پنځو ایتونو کی یی په اولنی آیت کی حضرت ابراهیم ﷺ دټولوقومونو دعالم دپاره منل سوی پیشوا بیان کی، کوم چی دنبوت اورسالت اعلی مقام دی په دی سره ثابته سوه چی دی عظیم الشانه نبی اورسول دی اوسره ددی یی په (مَاكَانَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ) ویلو دده کامل موحد والی بیان کی.
اوپه دویم آیت کی یی دده شکر گذار کیدل اوپه صراط مستقیم کیدل بیان کړل او دوی ته یی خبرداری وکړی چی تاسی دالله ﷻ ناشکری کوی نوپه کومه څُله سره ځان ته دهغه تابعداران وایاست.
په دریم آیت کی د دوی په دنیا اوآخرت کی کامیاب اوبامراده کیدل، اوپه څلورم آیت کی دنبی کریم ﷺدنبوت اورسالت دثابتولوسره د دوی ﷺ په صحیح ابراهیمی ملت باندی پابندکیدل بیان کړی دی او دا هدایت یی کړی دی چی که تاسی په خپله دعوه کی رښتیا یاست نو په نبی کریم ﷺ باندی دایمان او د دوی داطاعت څخه بغیر دا دعوه نه سی صحیح کیدی.
په پنځم آیت إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ : کی یی اشارتًا بیان کړل چی په ملت ابراهیمی کی پاک شیان حرام نه وه کوم چی په خپله تاسی په ځان حرام کړي دي ، دآیتونو لنډتفسیر دا دی.
بیشکه ابراهیم (ﷺ کوم چی تاسی هم منی) لوی پیشوا (یعنی اولوالعزم نبی اودیوعظیم امت پیشوا) د الله ﷻ پوره فرمانبردار وو (دده هیڅ عقیده یاعمل په خپل نفسانی خواهش سره نه وو بیاتاسی دده خلاف محض دخپل نفس په تابعداري سره دالله ﷻ حرام حلال اوحلال حرام ولی گرځوی اوهغه) بالکل یو (خدای) طرف ته کیدای (اومطلب دیوطرف ته کیدو دا دی چی) هغه دشرک کوونکو څخه نه وو(نو بیا تاسي شرک څنگه کوی اوهغه) دالله ﷻ دنعمتونو(لوی) شکر گذار وو (بیاتاسو په شرک اوکفرکی مبتلا کیږي اوناشکري ولی کوی، غرض دا چی دابراهیم ﷺ دا شان اوطریقه وه اوهغه داسی مقبول وو چی) الله ﷻ منتخب کړی وو او دی یی په سیده لار روان کړی وو اومونږ ته ده په دنیاکی هم خوبی (لکه په نبوت اورسالت کی منتخب کیدل اوپر هدایت کیدل وغیره) ورکړی وي اوهغه په آخرت کی هم (داعلی درجي) دښو خلقو څخه به وي (په دی وجه تاسی ټولوته دهغه طریقه اختیارول په کار دي اوهغه طریقه اوس صرف په طریقه محمدی کی ده چی بیان دهغه دا دی چی) بیا مونږ تاته وحی ولیږله چی ته د ابراهیم په طریقه کوم چی بالکل یو (خدای) طرف ته کیدای چلیږی (اوچونکه ددغه زمانی هغه خلق کوم چی دملت ابراهیمی دتابعداري دعوه کوونکی وه څه ناڅه په شرک کی اخته وه په دی وجه یی مکرر وفرمایل چی) هغه دشرک کوونکوڅخه نه وو (ددی دپاره چی دبت پرستو سره دیهودو اونصاراؤ په موجوده طریقه هم رد وسی کوم چی دشرك څخه خالی نه دی اوچونکه داخلق دپاکو شیانو دحراموالی په جاهلانه اومشرکانه رسمونوکی اخته وه په دی وجه فرمایی چی) نو دهفتی تعظیم (یعنی دهفتی په ورځ دماهي دښکار منع والی چی دپاکو شیانو دحرام والی یوجزء دی دغه خو) صرف په هغوخلقو باندی لازم کړل سوی وو کومو چی په دی کی (عملاً) خلاف کړی وو (چی ځینو ومنی عمل یی په وکی اوځینویی خلاف وکی،مراد ددی څخه یهود دی ، چی دپاکوشیانو دحراموالی داصورت په شان د نورو صورتونو صرف دیهودو سره مخصوص وو په ملت ابراهیمی کی داشیان حرام نه وه مخ

ته دالله ﷻ په حکمونوکی د اختلاف کولو متعلق فرمايي چی) بیشکه ستارب به دقیامت په ورځ د دوی په مینځ کی (عملاً) فیصله وکړی په کومه خبره کی چی دوی (په دنیا کی) اختلاف کوي.

معلومات اومسئلي: لفظ د: أُمّت دځو معانيو دپاره استعماليږي مشهوره معنى يى دجماعت اوقوم ده او حضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه دلته دامعنى نقل ده اومراد دادی چی حضرت ابراهيم علیه السلام يوازی ديوفرد په امت اوقوم دکمالاتواوفضيلتونوجامع دی اويوه معنى دلفظ دامت پيشوادقوم اودجامعوکمالاتوهم راځي خيني تفسيرليکونکی دلته دامعنى اخلی اودقانت معنى ده تابع فرمان ابراهيم علیه السلام په دی دواړوصفتونو کی خاص امتيازلري، دپيشوا والی خو يى دا حال دی، چی دټولی دنيادټولومشهوررو مذهبونوخلق ټول په ده عقيده لري، اودده دملت تابعداري عزت اوفخرګنی، يهود اونصارا اومسلمانان خو دده تعظيم کوي دعربو مشرکان دعربو دبت پرستی باوجود ددی بت شکن معتقد اودده په ملت چليدل خپل فخر ګنی او د دوی دقانت والی اوفرمانبرداري خاص امتيازدهغوامتحانونوڅخه واضحه ګنی دکوموڅخه چی دالله ﷻ داخليل تير سوی دی، دنمرود اور، اهل اوعيال په سوړداګ ميدان پريښودل او دده ورڅخه تلل بيا په ارزوګانو دحاصل سوی زوی قربانولوته تياريدل، داټول هغه امتيازات دي دکومو په وجه چی الله ﷻ دی علیه السلام په دی القابو سره عزتمند کړی دی.

(دنبي کريم ﷺ دپاره دملت ابراهيمي تابعداري)

الله ﷻ چی کوم شريعت اواحکام حضرت ابراهيم علیه السلام ته ورکړی وه دحضرت خاتم الانبياء عليهم السلام په شريعت کی هم دځينو خاصو احکامو څخه علاوه ددغه مطابق اينبودل سوی وي اوکه څه هم نبی کريم ﷺ دټولو انبياء اورسولانو څخه افضل دی مګر دلته افضل ته دمفضول دتابعداري په حکم کی دوه حکمتونه دي اول خو دا چی دغه شريعت اول دنياته راغلی دی اومعلوم اوپيژندل سوی دی، اخری شريعت هم چونکه دده مطابق کيدونکی وو په دی وجه يی دا داتباع په لفظ سره تعبيرکړی، دويم په قول دعلامه زمخشري رحمه الله داحکم داتباع هم دخليل الله داکرامونو اوعزتونوڅخه يوخاص اعزاز دی او ددی خصوصيت طرف ته يی په لفظ دثم سره اشاره کړی ده چی دحضرت ابراهيم علیه السلام ټول فضيلتونه او کمالونه يوطرف ته او پردی ټولو سربيره دا کمال دی چی الله ﷻ خپل دټولو څخه افضل رسول او حبيب ﷺ ته د دوی علیه السلام دملت دتابعداری حکم فرمايلی دی.

ادْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ ۖ وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ

بلل کوه دخپل رب لاری ته، په حکمت او نصيحت غوره سره اوبحث ورسره کوه په هغه طريقه چی

أَحْسَنُ ۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِ ۖ وَهُوَ أَعْلَمُ

غوره ده، ستارب ښه پوهه دی، په هغه چاچی بی لاری سی دده دلاری څخه او هغه ښه پيژنی هغه.

بِالْمُهْتَدِيْنَ ﴿۱۲۵﴾ وَاِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوْا بِمِثْلِ مَا عُوْقِبْتُمْ بِهٖ ؕ

چي په لاره وي، او كه بدله اخلئ نو بدله اخلئ په هغه قدر چي تاسي ته يي تكليف رسولى دى

وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصّٰبِرِيْنَ ﴿۱۲۶﴾ وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ اِلَّا

او كه صبر وكئ نو دا غوره ده دصبركوونكو دپاره او ته صبر كوه او ستا صبر دالله تعالى

بِاللّٰهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِيْ ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُوْنَ ﴿۱۲۷﴾

په مدد سره دى او غمجن كيږه مه په دوى باندى او مه تنگيږه د دوى په فريب باندى

اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِيْنَ اتَّقَوْا وَّالَّذِيْنَ هُمْ مُّحْسِنُوْنَ ﴿۱۲۸﴾

الله ملگرى دى دهغو چي پرهيزگار دى او كوم چي نيكى كوونكى دى.

لنډتفسير: دآيتونوترون: په تيروآيتونوكى دنبى كريم ﷺ دنبوت اورسالت دثابتولوڅخه مقصود داوو چي امت دده حكمونه ومنى اودرسالت حقونه اداكى په دى ذكرسووآيتونوكى په خپله نبى كريمﷺ ته د رسالت دحقونواداكولوتعليم دى چي ددي په عموم كى ټول مومنان شريک دى لنډتفسردآيتونو دا دى. ته دخپل رب لاري (يعني دين اسلام) ته (دخلقو) په حكمت اوښه نصيحت په ذريعه بلنه كوه (دحكمت څخه مراد هغه طريقه ددعوت ده په كوموكى چي دمخاطب دحالاتو رعايت سره داسى تدبيراختياركړي كوم چي دمخاطب په زړه باندى اثر واچوى اودنصيحت څخه مراد دا دى ، چي دخيرخواهى اوهمدردى په جذبه سره خبره وكړل سى او دښه نصيحت څخه مراد دا دى چي عنوان هم نرم وي او زړه تكوونكى او توهين را وستونكى هم نه وي) او د دوى سره په ښه طريقه بحث كوه (يعني كه دبحث اومباحثى نوبت راسى نوهغه دى هم سخته اوپه غصه سره اوپه مخاطب باندى د الزامونو لگولو اوبى انصافيوسره نه وي ، بس دومره كارستادى، بياددى په تحقيق كى مه راځه چي چاومنله اوچاونه منله داكاردخداى ﷻ دى نو) ستارب ښه پوهه دى په هغه سړى هم كوم چي ددى لارى څخه ورک سو اوهغه په لاره چليدونكى هم ښه پيژنى او(كه چيرى مخاطب په علمى بحث اومباحثه كى دحدڅخه تيرسى عملى جگړه اوپه لاسو ياژبه سره ازار رسوونكى سى نو په دى كى تاته اوستاتابعدارانو ته بدله اخيستل هم جائزدى اوصبر كول هم) نوكه چيرى (اولنى صورت اختيار كړي يعني) بدله اخلى نو دومره بدله اخلى څومره چي ستاسي سره سلوک سوى دى (ددى څخه زياتوب مه كوى) اوكه چيرى (دويم صورت يعني په ازارونو باندى) صبر كوى نو دغه (صبر كول) دصبر كوونكو په حق كى ډيرښه خبره ده (چي په مخالف هم ښه اثر راځى اوپه ليدونكو هم اوپه آخرت كى يى لوى اجر دى) اوصبركول كه څه هم دټولو دپاره غوره دى مگر ستا دلوى شان په لحاظ سره تاته په خصوصيت

سره حکم دی چی ته د انتقام اخیستو صورت مه اختیاروه بلکه) ته صبرکوه اوستاصبرکول دخدای په خاص توفیق سره دی (په دی وجه ته اطمینان ساته چی په صبرکی به تاته دشواری نه وی) اوپه دی خلقو(یعنی د دوی په ایمان نه راوړلو یادمسلمانانوپه ازارولو) غمجن کیږه مه او دوی چی څه تدبیرونه کوی په دی سره زړه مه تنګوه (د دوی په مخالف تدبیرونه سره به تاته هیڅ ضرر نه وي ځکه چی تاته د احسان او تقوی صفتونه حاصل دي او) الله ﷻ دداسی خلقوسره وي (یعنی د دوی مددګار وي) کوم چی پرهیزګار وي او نیک عملونه کوي.

معلومات اومسئلي (ددعوت اوتبليغ اصول اومکمل نصاب)

په دی آیت کی ددعوت اوتبلیغ مکمل نصاب ددی داصولو او ادابو پوره تفصیل په څوکلموکی ځای سوی دی په تفسیر قرطبی کی دی چی دحضرت هرم ابن حیان رحمه الله دمرګ وخت راغی نوعزیزانو ورته درخواست وکی چی مونږته څه وصیت وفرمایه نو وي فرمایل چی وصیت خوخلق دمالونوکوي ، اوهغه زماسره نسته ، لیکن زه تاسی ته دالله ﷻ دآیتونوخاصکر دسورة نحل دآخری آیتونو وصیت کوم چی په دی په مضبوطی سره قائم اوسی هغه آیتونه دا دی چی لوړ ذکر سوی دي .

ددعوة لفظي معنی د بلني ده د انبیاء علیهم السلام اولنی فرض منصبی خلق دالله ﷻ طرف ته رابلل دي دنبوت اورسالت ټول تعلیمات ددی دعوت تشریحات دی په قرآن کریم کی دنبی کریم ﷺ خاص صفت داعی الی الله دی ،وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا ،احزاب۴۶ ،يَاقَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ :احقاف ۳۱ . په امت باندی هم دده ﷺ په نقش اوقدم دعوت الی الله فرض سوی دی ، په سورة آل عمران کی ارشاد دی وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ .آل عمران : ۱۴۰ . کوم خلقوته چی دخیرطرف ته دعوت ورکوي ددین یعنی دنیکوکاروحکم کوي اودبدوکاروڅخه منع کوی اوپه یو بل ایت کی ارشاد دی .

وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ : دوینا په اعتبارسره دهغه سړی څخه غوره څوک کیدای سی کوم چی خلق دالله ﷻ طرف ته بولی په تعبیرکی کله دی لفظ ته ددعوت الی الله عنوان ورکړل سی اوکلمه ددعوت الی الخیر اوکله ددعوت الی سبیل الله مطلب دټولو یو دی ځکه چی دالله ﷻ طرف ته دبلنی څخه دهغه ددین او صراط مستقیم طرف ته بلنه مقصود ده .

اِلیٰ سَبِیلِ رَبِّکَ : په دی کی دالله ﷻ خاص صفت رب اوبیادهغه دنبی کریم ﷺ ته په اضافت کی اشاره ده چی ددعوت کار دصفت د ربوبیت اوتربیت سره تعلق لری لکه څنګه چی حق ﷻ ستاتربیت فرمایلی دی تاته هم دتربیت په اندازسره دعوت ورکول په کار دي چی په دی کی دمخاطب دحالاتوپه رعایت سره هغه طرز اختیار کړل سی چی په مخاطب بارنه وي اوتاثیريی دزیاتوڅخه زیات وي په خپله لفظ ددعوت هم دا مطلب اداکوي چی دپیغمبرکارصرف دالله ﷻ احکام رسول او اورول نه دي بلکه خلقوته په دی باندی دعمل کولو طرف ته دعوت ورکول دي اوظاهره ده چی چاته دعوت ورکوونکي دده سره داسی خطاب نه کوي چی مخاطب ته ورڅخه نفرت وي یا په کښنی ورسره مسخری اوټوقی وي .

بِالحِکمَةِ : لفظ دحکمت په قرآن کریم کی دډیرو معانیو دپاره استعمال سوی دی دلته دتفسیرخینو

امامانو دحکمت څخه مراد قرآن کریم ، ځینو قرآن سنت، ځینو دلیلونه قطعیه مقرکړي دي او روح المعاني په حواله دبحر محیط دحکمت تفسیر داسې کړی دی.

اَنَّهَا الْكَلَامُ الصَّوَابُ الْوَاقِعُ مِنَ النَّفْسِ اَجْمَلَ مَوْقِعٍ : (روح)

یعنې حکمت دهغه صحیح کلام نوم دی کوم چې د انسان زړه ته کښېنسته سي.

په دې تفسیرکې ټول قولونه جمع کیږي اوصاحب د روح البیان هم تقریباً دامطلب په دې الفاظوکې بیان کړی دی چې دحکمت څخه مرادهغه بصیرت دی دکوم په ذریعه چې انسان دحالاتو مقتضاګانې معلومې کړي دهغه مناسب خبرې کوی وخت اوموقع داسې تلاش کوی چې په مخاطب بار نه وي دنرمې په ځای کې نرمي اودسختې په ځای کې سختي اختیارکړی اوکوم ځای چې داسې ګڼي چې په ښکاره وینا کې د مخاطب شرمندګي وي هلته په اشاره سره خبرې کوی یا څه داسې عنوان اختیار کړي چې مخاطب ته شرمندګي نه وي او په خپله خبره ډېټنګېدو ضد په کښې پیدا نه سي.

اَلْمَوْعِظَةُ: دموعظه اووعظ لغوي معنی دا ده چې دخیرخواهي یوه خبره داسې بیان کړي چې دمخاطب زړه یې دقبلولو دپاره نرم سي ، مثلاًددې سره په قبلولوباندې دثواب فائدې اوپه نه قبلولو یې دعذاب فسادونه ذکر کړي دی (قاموس ومفردات راغب)

د، اَلْحَسَنَةُ : معنی دا ده چې بیان اوعنوان هم داسې وی چې دمخاطب زړه په مطمئن سي اوشکونه او شبهې یې لیرې سي اومخاطب دامحسوس کړي چې دده په دې کې خپل څه غرض نسته ، صرف دده د خیر خواهي دپاره وایي.

د، مَوْعِظَةٌ : په لفظ سره دخیرخواهي خبره په اثرناکه اندازکې ویل خو واضح سوی وه مګر دخیرخواهي خبره ځینې وخت په زړه زخمي کونکې اندازسره یاداسې کول کیږي چې مخاطب خپل سپکوالی په محسوس کړي (روح) دا طریقه دپرېښودو دپاره یې دلفظ دحسنه اضافه وکړه.

وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ : لفظ دجادل دمجادلې څخه مشتق دی دلته دمجادلې څخه مراد بحث او مناظره ده اود،بالتي هي احسن : څخه مراد دا دی چې که په دعوت کې یوځای دبحث اومناظرې ضرورت پیښ سي نودغه مباحثه هم په ښه طریقه سره په کارده په روح المعاني کې دی چې دښې طریقې څخه مراد دا دی چې په خبروکې نرمي اختیارکړل سي اودلیلونه داسې پیش کړل سي چې مخاطب باندې په آساني سره پوه سي . په دلیل کې هغه مقدمې پیش کړل سي کومې چې مشهور اومعلوم وي چې دمخاطب شکونه لیرې سي او دې دعناد او ضدلااختیار نه کړی اودقرآن کریم نورآیتونه پردې شاهد دی چې دا احسان في المجادله صرف دمسلمانانوسره مخصوص نه دی داهل کتابوپه باره کې هم په خصوصیت سره دقرآن ارشاد دی ، وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ: اوپه بل آیت کې حضرت موسیٰ اوهارون علیهم السلام ته د، قُوْلَا لَهُ قَوْلاً لَيِّنًا: هدایت ورکړل سو اودایي هم وښوده چې دفرعون په شان دسرکښ کافر سره هم داسې معامله کول په کار دی.

(ددعوت اصُول او آداب)

په ذکرسوی آیت کې ددعوت دپاره د دروس۳ شیانو ذکر دی اول حکمت دویم موعظه حسنه ، دریم

مجادله بالتی هی احسن، څینی حضرات مفسرین فرمایی چی دا دري شیان دمخاطبینو د درو۳ قسمونو پر بناء دی دعوة بالحکمة داهل علمو اوپوهانو دپاره دی دعوة بالموعظة دعوامو دپاره مجادله دهغوخلقو دپاره دکومو په زړونوکی چی شکونه اوشبهی وي یا کوم چی دضد اوعنادپه وجه دخبري منلوڅخه منکر وي.

سیدی حضرت حکیم الامت تهانوی رحمه الله په بیان القرآن کی فرمایی چی ددی درو۳ شیانومخاطب جُدا دري قسمه ولی دآیت دسیاق په لحاظ سره بعید معلومیږي (انتهی)

ظاهره دا ده چی دا ددعوت اداب دهر یو دپاره استعمالول دي، چی په دعوت کی دټولو څخه اول په حکمت سره دمخاطب دحالاتو جائزه واخلی، دده مناسب خبره تیاکل دي، بیاپردی کلام دخیرخواهی او همدردی په جذبه سره داسی شواهد او دلائل مخ ته راوستل دي چی مخاطب په مطمئن سی اودبیان طرز اوکلام داسی مشفقانه اونرم ساتل دي چی دمخاطب یقین راسی چی دا دی چی څه وایی زمادمصلحت اوخیر خواهی دپاره وایی زماشرمنده کول یازما حیثیت داغ دارکول دده مقصد نه دی.

البته صاحب د روح المعانی دلته یوه ډیره باریکه نکته دا بیان کړی ده چی دآیت دطرزبیان څخه معلومیږي چی ددعوت اصول په اصل کی دوه شیان دي، حکمت اوموعظت دریم شی مجادله په دعوت کی شامله نه ده، البته ددعوت په لاره کی کله کله ددی هم ضرورت پیښیږي اومخ ته راځي، صاحب د روح المعانی دلیل پردی باندی دا دی چی دا دري سره شیان که ددعوت اصول واي، نو بیا به دري سره په عطف سره بیان کړی واي، داسی چی، بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَالْجِدَالِ الْأَحْسَنِ: مګر قرآن کریم خوحکمت اوموعظت په عطف سره په یوه طریقه کی بیان کړل اودمجادلی دپاره یی جُدا جمله، وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ: اختیارکړه ددی څخه معلومیږي چی مجادله فی العلم په اصل کی ددعوت الی الله رکن یاشرط نه دی بلکه په لاره ددعوت کی دراپیښیدونکو معاملو متعلق یو هدایت دی، لکه چی ددی څخه وروسته په آیت کی دصبر تلقین فرمایی، څکه چی ددعوت په لاره کی دخلقو په ازار رسولو صبر کول ناخوښه دی.

لنډه دا ده چی اصول ددعوت دوه شیان دي حکمت اوموعظت چی ددی څخه یودعوت هم خالی نه دی په کار، برابره خبره ده که عالمانو اوخاصانوته وي اوکه عاموخلقوته، البته په دعوت کی څینی وخت دداسی خلقو سره هم واسطه راځي چی په شکونو او وهمونوکی اخته او ددعوت ورکونکی سره بحث او مباحثی ته تیار وی نو په داسی حالت کی دمجادلی تعلیم ورکړل سو، مګر ددی سره یی دبِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ: قید ولګوی اووي ښودله چی کومه مجادله ددی شرط څخه خالی وی دهغه په شریعت کی هیڅ حیثیت نسته.

(دالله ﷻ طرف ته ددعوت پیغمبرانه اداب)

دعوت الی الله په اصل کی د انبیاء علیهم السلام منصب دی دامت عالمان دا منصب د دوی دنائب والی په حیثیت سره استعمالوی نولازمه ده دا ده چی ددی اداب اوطریقی هم د دوی څخه زده کړی کوم دعوت د دوی په طریقو نه دی نه وی هغه ددعوت په ځای عداوت او دجنګ اوجګړو موجب سی

دپیغمبرانه دعوت په اصولوکی چی کوم هدایت په قرآن کریم کی دحضرت موسی اوهارون علیهم السلام دپاره نقل سوی دی چی ، فَقُوْلاَ لَهُ قَوْلاً لَّيِّنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰى : یعنی دفرعون سره نرمه خبره کوه شایدچی دی پوه سی یا وبیریږي ، داهریودحق دعوت ورکوونکی ته په کار دی چی هروخت یی مخ ته لری چی دفرعون په شان سرکښ کافر چی مرگ یی هم دالله ﷻ په علم کی پرکفر باندی کیدونکی وو هغه ته هم چی الله ﷻ خپل داعی لیږی نو دنرمی خبرې هدایت ورته کوي نن چی مونږ کوموخلقوته دعوت ورکوو دغه دفرعون څخه زيات گمراه خو نه دي اونه په مونږکی څوک دحضرت موسی اوهارون علیهم السلام برابر داعی اوهادي دی نوکوم حق چی الله ﷻ خپلو دواړوپیغمبرانوته نه دی ورکړی چی د مخاطب سره سخت کلامی کوي یا یی سپکوي نودغه حق مونږ ته دکوم ځای څخه حاصل سو.

قرآن کریم دپیغمبرانوعلیهم السلام ددعوت اوتبلیغ اودکفارو سره دمناظروا و بحث مباحثو څخه ډك دی ، په دی کی یوځای په نظر نه راځی چی چیری یو دالله ﷻ رسول دی حق ته دبدو ردو ویونکو خلاف په جواب کی څه درنه کلمه هم ویلی وی ، ددې یوڅو مثالونه وگوری.

دسورة اعراف په اوومه رکوع آیت ۵۹ څخه تر۲۷ پوری د دوو پیغمبرانو حضرت نوح اوحضرت هود ﷺ سره د دوی دقوم دجگړې اوبدو ردو ویلوپه جواب کی ددی بزرگانوکلمی دلید وقابلی دي.

حضرت نوح ﷺ دالله ﷻ هغه اولوا العزم پیغمبر دی دچاچی اوږدعمرپه دنیاکی مشهور دی نهه نیم سوه ۹۵۰ سوه کاله دوی خپل قوم ته په دعوت اوتبلیغ، اصلاح او ارشاد کی مشغول وو مگر په دی بدبخت قوم کی دشمیر دڅوکسانو څخه علاوه نورچا ایمان را نه وړی اوپه خپله دده یو زوی اوښځه دکافرانو سره یوځای وه دده پرځای که دنن څوک ددعوت او اصلاح مدعی وای نو چی دده دخبرو انداز به څنگه وای اندازه ولگوی اوبیاوگوری چی د دوی دټولی همدردی اوخیرخواهی ددعوت په جواب کی قوم څه وویل ، اِنَّا لَنَرٰكَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ : (اعراف) مونږ خوتالره په ښکاره گمراه کی وینو.

بل خوا ته دالله ﷻ پیغمبر په ځای ددی چی ددی سرکښ قوم دگمراهیو اوبدکاریو پرده پورته کړی په جواب کی څه فرمایی.

يٰقَوْمِ لَيْسَ بِيْ ضَلٰلَةٌ وَّلٰكِنِّيْ رَسُوْلٌ مِّنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ : ای زماقومه په ماڅه گمراهی نسته زه خو درب العالمین رسول اوقاصد یم (تاسی ته ستاسی دفائدی خبره کوم)

دده څخه وروسته راتلونکی دالله ﷻ رسول حضرت هود ﷺ ته دده قوم دمعجزو لیدلو باوجود دعناد څخه وویل چی تاپه خپله دعوه هیڅ دلیل پیش نه کړو اومونږستاپه ویناد خپلومعبودانو(بتانو) هیڅکله پریښودونکی نه یو مونږ خو دا وایو چی تا کومی خبری چی زمونږ په معبودانو پسی کړي دي دهغه په وجه ته په لیونتوب کی اخته سوی یی ، حضرت هود ﷺ ددی هرڅه اوریدو څخه وروسته جواب ورکی.

اِنِّيْٓ اُشْهِدُ اللّٰهَ وَاشْهَدُوْٓا اَنِّيْ بَرِيْٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ .

یعنی زه الله ﷻ شاهدکوم او تاسی هم شاهد سی چی زه ددغو بتانو څخه بیزاره او بری یم کوم چی

تاسی یی دالله ﷻ شریکان منی .
اوپه سورة اعراف کی دی چی دده قوم ده ته وویل .
إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ .
مونږ خوتاپه بی وقوفی کی اخته گڼو اوزمونږ خیال دا دی چی ته د درواغ ویونکوڅخه یی ، دقوم ددی زړه ازارونکی خطاب په جواب کی دالله ﷻ رسول حضرت هود ﷺ نه دوی ته خبری اوروی اونه د دوی په الله ﷻ د درواغو جوړولوڅه خبره کوي اوصرف دا جواب ورکوي چی .
يَاقَوْمِ لَيْسَ بِيْ سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّيْ رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعٰلَمِينَ .
ای زماقومه په ماکی څه بی وقوفی اوکم عقلی نسته زه خو درب العالمین رسول یم .
حضرت شعیب ﷺ خپل قوم ته دنورو پیغمبرانو په شان دالله ﷻ طرف ته دعوت ورکی اوپه دوی کی چی کوم لوی عیب دناپ تول په کمی کولوکی وو ، ددی څخه دمنع کیدو هدایت یی ورته وکی نوقوم وریوری مسخری وکړي اوسپکاوی یی ورلره وکی .
يَا شُعَيْبُ أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِيْ أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيْدُ .
ای شعیبه آیاستالمونځ تاته داحکم کوي چی مونږ دخپل پلارنیکه معبودان پریږدو او یاپه خپلو مالونو کی په خپله رضا چی څه غواړو نه کوو واقعی ته لوی عقلمند پر دین چلیدونکی یی .
دوی خویوه داطعنه ورکړه چی داکوم لمونځ کوی داتاته دبی وقوفی خبری ښیی دویم داچی مال زمونږدی ددی داخیستلویاخرڅولوپه معاملوکی ستایادخدای څه دخل دی؟مونږچی څنگه غواړوپه دی کی دتصرف کولوحق لرو ، دویمه جمله یی دمسخروداسی وویله چی ته لوی عقل مندلوی پردین چلیدونکی یی .
معلومه سوه چی د ادبی دینی دمعاشیاتوتابعدار صرف نن نه دی پیداسوی د دوی مشران وړاندی هم تیر سوی دي چی دغه نظریه یی وه کومه چی نن دخپنو تش په نامه مسلمانانو ده چی مونږ مسلمانان یو اسلام منو ، مگرپه معاشیاتوکی سوشلزم اختیاروي په دی کی داسلام څه دخل دی په هرحال ددی ظالم قوم ددی مسخرو او زړه ازارونکو خبرو جواب دالله ﷻ رسول څه ورکوي ؟ وگوری .
قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَى مَا أَنْهَاكُمْ عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ .
ای زماقومه داخو ووایاست چی که زه دخپل رب دطرف څخه په دلیل قائم یم اوهغه ماته دخپل طرف څخه ښه دولت یعنی نبوت راکړی وي نوبیابه زه څنگه داتبلیغ نه کوم اوزه خوپخپله هم ددی خلاف څه عمل نه کوم کوم چی تاسی ته ښیم زه خو صرف اصلاح غواړم ترڅو چی زما طاقت دی اوماته چی څه د اصلاح او عمل توفیق کیږي دغه صرف دالله ﷻ په مدد سره دی زه پر هغه توکل لرم اوپه ټولوکارونو کی دهغه طرف ته رجوع کوم .
حضرت موسی ﷺ ته چی دفرعون طرف ته دلیږلو په وخت کی کوم دنرمی خبروکولوهدایت دالله ﷻ د

طرف څخه سوی وو په دی دپوره عمل کولو باوجود فرعون حضرت موسی ﷺ ته داسی خطاب کوي .

قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ (۱۸) وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنتَ مِنَ الْكَافِرِينَ .

فرعون وویل (اهٔا! دا ته یی) آیا ستا پرورش مونږ په کوچنیوالی نه دی کړی اوته ډیرکلونه په مونږکی او سیدلی نه یی اوتاخپل هغه حرکت هم کړی وو (یعنی قبطی دی وژلی وو) اوته لوی ناشکره یی .

په دی کی یی په حضرت موسی ﷺ باندی خپل داحسان هم ضبط کی چی په کوچنیوالی کی مونږ ته پاللي یی بیایی دا هم په ضبط کړه چی دلوییدوڅخه وروسته ته ډیرمهٔوده په مونږکی پاته سوی یی بیا یی ورته دا زورنه وکړه چی دحضرت موسی ﷺ دلاسه کوم قبطی بغیر د ارادی دقتل څخه وژل سوی وو په دی یی دغصی اوخفګان اظهار وکی او دایی هم وویل چی ته دکافرانو څخه سوی .

دلته دکافرانوڅخه دکیدو لغوی معنی هم کیدای سی ، یعنی ناشکر کوونکی چی مطلب به یی داسی چی مونږ په تا احسانات وکړل او تا زمونږ سری مړ کی د احسان ناشکري دي وکړه او اصطلاحی معنی هم کیدای سی څکه چی فرعون په خپله د خدایی دعوه لرونکی وو ، نوخوک چی دده دخدایی څخه منکر سو هغه کافر سو .

اوس په دی موقع دحضرت موسی ﷺ جواب واوری کوم چی دپیغمبرانه ادابو ددعوت اوپیغمبرانه اخلاقو یوه نمونه ده چی په دی کی یی دټولو څخه مخکی خو ددغه کمزوري اوکوتاهی اعتراف وکی کومه چی دده څخه سوی وه یعنی د اسرائیلی سړی سره دجنګ کوونکی قبطی دپوری وهلو اوڅپیړی ورکولو چی هغه مړ سو نو ګویا چی دا قتل قصداً او ارادةً نه وو مګر څه دینی تقاضا هم نه وه بلکه د حضرت موسی ﷺ دشریعت په لحاظ سره هم دغه سړی دقتل مستحق نه ووپه دی وجه اول یی دا اعتراف وفرمایی .

فَعَلْتُهَا إِذًا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ : (شعراء: ۲۰) .

یعنی ماداکارهغه وخت کړی ووکله چی زه ناپوهه وم

مراد دا دی چی دا کار زماڅخه دنبوت راکولو څخه وړاندی سوی دی ، کله چی ما ته په دی باره کی د الله ﷻ هیڅ حکم معلوم نه وو ددی څخه وروسته فرمایی .

فَفَرَرْتُ مِنكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ . شعراء (۲۱)

بیازه ستاسی دبیری څخه وتښتیدم بیاماته زمارب پوه راکړه اوزه یی په خپلوپیغمبرانوکی شامل کړم بیا داحسان ثابتولوجواب یی داسی ورکی چی ستادا احسان ثابتول صحیح نه دي څکه چی زماد پرورش معامله ستا دظلم او زیاتی نتیجه وه ، چی تا د اسرائیلی بچیانو دقتلولوحکم کړی وو ، په دی وجه مور دمجبوری څخه زه دریاب ته واچولم او ستا کور ته درسیدو نوبت راغی ، لکه چی فرمای

وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ . شعراء

پاته سو دپرورش احسان ثابتول ، نو دا هغه نعمت دی دکوم چی ته پرما احسان را اروی چی تا بنی اسرائیل په سخت ذلت کی غورځولی وو .

ددی څخه وروسته فرعون چی کله پوښتنه وکړه، وَمَا رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ: یعنی رب العالمین څوک دی ارخه
دی نو په جواب کی یی وفرمایل، چی هغه رب دی د آسمانونو او دمځکو اوځه چی د دوی په مینځ
کی دی ددی ټولو، پردی باندی فرعون په طور دمسخرو حاضرینو ته وویل. اَلَا تَسْتَمِعُوْنَ، یعنی تاسی
اوری چی دا دی څومره بی عقله خبری کوي په دی باندی حضرت موسی ؑ وفرمایل.

رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْاَوَّلِيْنَ. یعنی ستاسی اوستاسی دپلاراونیکونو هم هغه رب پروردګار دی.

په دی باندی فرعون راوګرځیدی وي ویل.

قَالَ اِنَّ رَسُوْلَكُمُ الَّذِيْٓ اُرْسِلَ اِلَيْكُمْ لَمَجْنُوْنٌ.

یعنی دا چی کوم تاسی ته دالله د رسول کیدو دعوه کوی دا خو مجنون دی.

دلیونی په خطاب ورکولوباندی هم حضرت موسی ؑ په ځای ددی چی ده ته یی دیوانه ویلی وو
اوځان یی هوښیار ثابت کړی وی دی طرف ته یی ګرسره ونه کتل بلکه د رب العالمین یو بل صفت یی
بیان کی.

رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُوْنَ. (شعرآء)

هغه رب دمشرق او مغرب دی اوځه چی د دوی په مینځ کی دی که په تاسی کی څه عقل وي.

دا یوه اوږده مکالمه ده کومه چی دفرعون په دربارکی دحضرت موسی ؑ او دفرعون په مینځ کی
سوی ده او دسورة شعرآء په درو رکوع ګانوکی بیان سوی ده دالله ﷻ مقبول رسول حضرت موسی ؑ
ته په دی مکالمه کی داول څخه ترآخره پوری وګوری، نه یوځای دجذباتو اظهارسته، نه دده دبدګویی
جواب سته، نه دده دسختو خبرو په جواب کی څه سخته کلمه سته بلکه پرله پسی دالله ﷻ دصفتونو
دکمال بیان دی او دتبلیغ سلسله جاری ده.

دالنده غوندی نمونه ده دپیغبر ؑ دمناظری اوبحث اومباحثوچی دخپلوعنادګرواوضدي قومونو په
مقابله کی سوی دی اودمجادله، بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ: چی کوم په قرآن کریم کی تعلیم دی، دهغه عملی
تشریح ده.

دمجادلوڅخه علاوه په دعوت اوتبلیغ کی دهرمخاطب اوهری موقعی په مناسب په خبروکولو کی به
حکیمانه اصول اوعنوان اوتعبیرکی دحکمت اومصلحت رعایتونه هم کوي چی انبیاء علیهم السلام
اختیار فرمایلی دی، او ددعوت الی الله لره دمقبول اواثرناک اوپائیدار جوړولو دپاره چی کوم طرز
عمل اختیار کړی دی هغه په اصل کی ددعوت روح دی ددی تفصیلات خو ټول په تعلیماتو دنبی کریم
ﷺ کی خپاره سوی دي، دنمونی دپاره یو څو ووینی.

نبی کریمﷺ به په دعوت تبلیغ اووعظ اونصیحت کی ددی لوی لحاظ ساتی چی په مخاطب باندی بار
نه سی، صحابه کرام ؓ چی په نبی کریمﷺ باندی عاشقان وه، په هیڅ وخت کی هم د دوی څخه دا
احتمال نه وو چی د دوی په خبرو اوریدو به ستړی سی د دوی ؓ دپاره هم دحضور ﷺ دا عادت وو
چی وعظ نصیحت به یی روزانه نه بلکه دهفتی په ځینو ورځو کی به یی فرمایی، چی دخلقو په کار
او بار کی حرج او بار پر رانه سی.

په صحیح بخاری کی دحضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ څخه روایت دی، چی نبی کریم ﷺ دهفتی په څینو ورځوکی نصیحت اووعظ فرمایی، ددی دپاره چی مونږ ستړی نه سو، اونوروته هم د دوی ﷺ دطرف څخه داهدایت وو، حضرت انس ﷺ فرمایی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی
یَسِّرُوْا وَلاَ تُعَسِّرُوْا وَبَشِّرُوْا وَلاَ تُنَفِّرُوْا. (صحیح بخاری کتاب العلم)
په خلقوباندی اسانی کوی سختی مه پیداکوی او دوی ته دالله ﷻ درحمت خوشخبري اوروی، مایوسی اونفرت مه پیداکوی.
حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمایی چی تاسی ته په کار دی چی ربانی حکماء، علماء او فقهاء جوړسی په صحیح بخاری کی ددی قول دنقل کولوڅخه وروسته د «رَبّانی» لفظ دا تفسیر فرمایی چی کوم سړی په دعوت، تبلیغ او تعلیم کی دتربیت داصولو لحاظ وساتی اول اسانی اسانی خبري وښیی، بیاچی کله خلق ددی سره عادت سی نو بیا ورته نور احکام وښیی کوم چی په اوله مرحله کی مشکل وي، هغه عالم ربانی دی.
نن صبا چی کوم وعظ اوتبلیغ ډیرکم اثر کوي، ددی زیاته وجه دا ده چی عموماً ددی کارکوونکی ددی اصولو او ادابو رعایت نه کوي اوږده تقریرونه وخت بی وخت نصیحت، دمخاطب دحالاتومعلوملو څخه بغیر دوی پر یوکارمجبوره کول د دوی عادت جوړ سوی دی.
رسول الله ﷺ ته ددعوت او اصلاح په کارکی ددی لوی اهتمام وو چی دمخاطب سپکوالی یارسوایی ونه سی په دی وجه چی کله به یی څوک لیدی چی په یوغلط اوبدکارکی اخته دی نوده ته سیده په سیده د خطاب کولو په ځای به یی عامه مجمع مخاطب کړه او فرمایل به یی چی.
مَابَالُ اَقْوَامٍ یَفْعَلُوْنَ کَذَا. په خلقو څه وسول چی فلانی کار کوي؟
داعام خطاب به چی یی چاته اورول مقصود وو، هغه به هم واوریدی اوپه زړه کی به شرمنده سو ددی د پرېښودو فکر به یی کوی.
دپیغمبرانو علیهم السلام عام عادت وو چی مخاطب به یی دشرمندګی څخه محفوظ کوي، په دی وجه ځینی وخت کوم کارچی به دچاڅخه سوی وو دهغه نسبت به ځان ته وکی اوداصلاح کوشش به یی کوی، په سورة یس کی دی. وَمَا لِيَ لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي. یعنی ماته څه سوی دی چی دخپل پیداکیدونکی عبادت نه کوم، بنکاره خبره ده چی درسول دا قاصد خو په هر وخت په عبادت کی مشغول وو، اوروول دغه مخاطب ته وو کوم چی په عبادت کی مشغول نه مگر دا کار یی خپل ځان ته منسوب کی.
او ددعوت معنی بل لره ځانته بلل دي، محض دده عیب بیانول نه دی او دا بلل هغه وخت کیدای سی کله چی په متکلم اومخاطب کی څه اشتراک وی په دی وجه په قرآن کریم کی دانبیاء علیهم السلام ددعوت عنوان اکثره د «یٰقَوْمِ» څخه شروع کیږي چی په دی کی د ورورولی ددرشتی تعلق والی د اول څخه وښیی، مخ ته داصلاح خبره کول کیږي، چی زه او تاسی دیوی ورورولی خلق یو، څه نفرت نه دی په کار، دا ووایی او بیا د دوی د اصلاح کار شروع کوی نبی کریم ﷺ چی کوم ددعوت خط دهرقل

د روم دباداشاه په نوم ولیږی په دی کی خو یی اول بادشاه د روم په لقب دعظیم الروم ، سره یادکی، چی په دی کی دده جائز اکرام دی څکه چی په دی کی دده دعظیم والی اقرار هم دی ، مګر د رومیانو دپاره دځان دپاره نه ددی څخه وروسته د ایمان دعوت په دی عنوان سره ورکوي.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ .

ای اهل کتابو دهغه کلمی طرف ته ژر راسی کومه چی زمونږ اوستاسی په مینځ کی مشترکه ده یعنی دا چی مونږ به دالله ﷻ څخه ماسوا دبل هیڅچا عبادت نه کوو.

په دی کی اول په خپل مینځ کی یوه مشترکه نقطه دوحدت ذکرکړه چی دتوحید عقیده زمونږ اوستاسی په مینځ کی مشترکه ده ددی څخه وروسته دعیسایانو په غلطی باندی یی خبردار کړل که دنبی کریم ﷺ په تعلیماتونظر واچول سی نو په هر تعلیم اودعوت کی به یی دغه شان اداب او اصول پیداسی نن صبا اول خو ددعوت اواصلاح او امر بالمعروف او نهی عن المنکر طرف ته خو ګرسره خیال نه دی پاته سوی اوځوک چی په دی کی مشغول هم دی هغوی صرف بحث اومباحثه اوپه مخالف الزامونه لګول اوسپکول اوبی عزتی یی کول دعوت او تبلیغ ګڼلی دي کوم چی دسنتو څخه دخلاف کیدو په وجه سره هیڅکله اثر کوونکی او فائده مند کیږي نه دوی ګڼی چی داسلام لوی خدمت وکړي اوپه حقیقت کی دوی دخلقو د متنفره کولو سبب جوړیږي.

(د رواجي بحث اومباحثو دیني او دنیوی ضررونه)

دذکر سوو آیتونو په تفسیرکی دامعلومه سوی ده چی دشرع اصل مقصود دعوت الی الله دی، چی ددی دوه ۲ اصول دي، حکمت اوموعظت حسنه دمجادلی صورت که چیری پیښ سی نو دهغه سره یی هم د احسن قید ولګوی او اجازه یی ورکړه مګردغه په حقیقت کی ددعوت څه شعبه نه ده بلکه ددی منفی اړخ یوتدبیردی چی په دی کی قرآن کریم د، بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ : قید ولګوی لکه څنګه چی یی دابښودلی ده چی دا په نرمی خیرخواهی اوهمدردی په جذبه سره په کار ده او په دی کی دلیلونه واضح دمخاطب د حال مناسب بیانول په کار دی دمخاطب دسپکاوی اوبی عزته کولو څخه بالکل ځان ساتل په کار دی دغه شان ددی داحسن والی دپاره دا هم ضروری ده چی دغه په خپله دمتکلم دپاره مضره نه سی چی په دی کی رذیل اخلاق حصد بغض تکبر مرتبه خوښول وغیره پیدا نه سی کوم چی باطنی ګناه کبیره دی او دنن صبابحث اومباحثی ، مناظری اومجادلی خو داسی دی چی یوڅوک دالله ﷻ بنده به کله کله په کی ددی څخه که نجات پیداکړي نوممکنه ده کنی عادتاً ددی څخه محفوظ کیدل سخت ګران دی .

امام غزال رحمه الله فرمایی چی لکه څنګه چی شراب ام الخبائث دی چی استعمال یی په خپله هم ډیره لویه ګناه ده اونورو لویو لویو جسمانی ګناهونوهم ذریعه ده دغه شان په بحث اومباحثه کی چی کله مقصود په مخاطب باندی غلبه پیداکول اوخپل علمی ستروالی په خلقو باندی ظاهرول وي نودغه هم دباطن دپاره ام الخبائث ده چی په نتیجه کی یی ډیر روحانی جرمونه پیداکیږي مثلاً حسد بغض تکبر ، غیبت دنورو دعیبونو لټون ، دده په بدی خوشحالیدل اوپه خیر یی خفه کیدل ، دحق قبلولوڅخه

تکبر دبل چا په خبره باندي په انصاف او اعتدال سره دغور کولو په ځای دجواب ورکولو فکر کول، برابره خبره ده که په دې کې په قرآن او حديث کې که هر څومره تاويلونه کول راسي کوي يې.
دا هغه هلاکونکي شيان دي په کومو کې چې ډير لوى لوى عالمان اخته دي او معامله چې کله د دوى تابعداري کوونکو ته ورسيږي نو ددست وگريبان او جنگ جگړو بازار گرم سي، الله ﷻ دې امان را کړي
حضرت امام شافعي رحمه الله فرمايي، علم خو دعلم او دفضل دخاوندانو په مينځ کې د دوروولی يوه ذريعه ده نو هغه خلق کوموچې علم دښمنۍ جوړه کړي ده دوى نورو ته دخپل مذهب دپيروي دعوت څنگه ورکوي د دوى په مخکې خو په نورو باندې غلبه پيدا کول دي، نو بيا د دوى په مينځ کې دالفت او محبت او ورورولۍ تصور څنگه کيداى سي او ديوانسان دپاره ددې څخه زيات شر او بدي به بله څه وي چې دغه دي دمنافقانو په خويونو کې اخته کړي او دمومنانو متقيانو داخلاقو څخه يې محرومه کړي.
امام غزالي رحمه الله فرمايي چې په علم دين او دعوت حق کې شغل لرونکي يا خو دصحيح اصولو تابع سي، د هلاکوونکو خطرو څخه ځان ساتي او ابدي سعادت حاصلوي بيا ددې مقام څخه ولويږي او دهميشه بدبختي طرف ته ځي ددې په مينځ کې او سيدل ډيره ليرې خبره ده، ځکه چې کوم علم نافع نه وي هغه عذاب او عذاب دى د نبي کريم ﷺ ارشاد دى.

أَشَدُّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَالِمٌ لَمْ يَنْفَعْهُ اللهُ بِعِلْمِهِ : دټولو څخه زيات سخت عذاب به دقيامت په ورځ دهغه عالم وي دکوم په علم چې الله ﷻ ده ته نفع ورنه کړي.

لَا تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ لِتُبَاهُوا بِهِ الْعُلَمَاءَ وَلِتُمَارُوا بِهِ السُّفَهَاءَ وَلِتَصْرِفُوا بِهِ وُجُوهَ النَّاسِ إِلَيْكُمْ فَمَنْ فَعَلَ ذٰلِكَ فَهُوَ فِي النَّارِ.
علم دين په دې غرض سره مه زده کوي چې ددې په ذريعه دنورو عالمانو په مقابله کې فخر او عزت حاصل کړي يا دکوم علمو خلقو سره جگړې وکړي يا ددې په ذريعه دخلقو توجه ځانته کړي او څوک چې داسي کوي هغه به په اور کې وي.
په دې دفقهاء امامانو او اهل حقو مسلک په دې معامله کې دا وو چې په علمي مسئلو کې به يې جگړې او جنگونه هرگز جائز نه گڼل دحق ددعوت دپاره دومره کافي ده چې څوک په خطا باندي وگڼي دې دخير خواهي په عنوان او نرمي په عنوان سره په دليلونو باندي په خپله خطاء خبر کړي، بيا که هغه يې قبول کړي نو غوره ده کنې سکوت دې اختيار کړي دجگړو او بد گويي څخه په کلي طور سره ځان وساتي، د حضرت امام مالک رحمه الله ارشاد دى.

كَانَ مَالِكٌ يَقُوْلُ الْمِرَآءُ وَالْجِدَالُ فِي الْعِلْمِ يَذْهَبُ بِنُوْرِ الْعِلْمِ عَنْ قَلْبِ الْعَبْدِ وَقِيْلَ لَهُ رَجُلٌ لَهُ عِلْمٌ بِالسُّنَّةِ فَهَلْ يُجَادِلُ عَنْهَا قَالَ لَا وَلٰكِنْ يُخْبِرُ بِالسُّنَّةِ فَإِنْ قُبِلَ مِنْهُ وَإِلَّا سَكَتَ. (اوجز المسالك شرح موطا ج۱ ص ۱۵)
امام مالک رحمه الله فرمايي چې په علم کې جنگ او دعوت دعلم نور دانسان د زړه څخه باسي چاورته عرض وکی چې يو سړى دې چې دسنتو علم ورته وسو، دې دسنتو دحفاظت دپاره دعوه کولی سي، وې وفرمايل چې نه بلکه ده ته په کار دې چې مخاطب دصحيح خبرې څخه خبر کړي، بيا که هغه قبوله کړي نو غوره ده کنې دې دي سکوت اختيار کړي.
په دې زمانه کې ددعوت او اصلاح کار په دوو ۲ وجهو سره پوره اثر نه کوي، يو خو دا چې دزمانې د

فساد اوحرامو شیانو د ډیروالی په سبب سره په عام طور دخلقو زړونه سخت او د آخرت څخه غافله سوی دي او دحق قبلولو توفیق کم سوی دی او ځینی خو په دی قهر کی اخته دي ، دکوم خبر چی نبی کریم ﷺ ورکړی وو چی په آخره زمانه کی به دخلقو زړونه چپه سی دښه او بد پیژندل او د جائز او ناجائز فرق به د دوی زړونو څخه پورته سی.

او دویم سبب دا دی چی دامر بالمعروف اونه عن المنکر اوددعوت حق دفرضو څخه غفلت عام سوی دی دعوامو به څه وایی په خواصو عالمانو اوصحالحانوکی ددی ضرورت حسان ډیرکم دی داګڼل سوی ده چی خپل عملونه برابرکړي نو داکافی ده برابره خبره ده که د دوی اولاد ښځی ورونه دوستان خپلوان په هر څومره ګناهونوکی مبتلا وي ، د دوی داصلاح فکر ګویا د دوی په ذمه ګرسره سته نه حال دا دی چی دقرآن اوحدیث واضح نصونه دهر سړی په ذمه دخپل اهل اوعیال اومتعلقینو اصلاح فرض ګرځوي، ق قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا : اوبیاکه ځینی خلق ددعوت اواصلاح دفرضو طرف ته توجه ورکوی هم نودغه دقرآنی تعلیماتو اوپیغمبرانه دعوت داصولو اوادابوڅخه نا آشنا دی بی سوچه بی فکره چی څه غواړي هر وخت یي کوي او وایی او دا ګڼي چی مونږ خپل فرض ادا کړی دی حال دا دی چی دا طرز د انبیاء علیهم السلام دسنتو څخه دخلاف والی په وجه سره خلق په دین اواحکامو ددین دعمل کولو څخه زیات لیري غورځوی خصوصاً کوم ځای چی په بل باندی دتنقید نوبت راسی نو دتنقید په نوم باندی تر تنقیص او مسخرو پوري رسیږي ، حضرت امام شافعی رحمه الله فرمایی.

کوم سړی چی په یوه غلطی باندی خبرول وی که ته هغه په تنهایی کی په نرمی سره پوه کوي نو دا نصیحت دی او که په ډاګه دخلقو په وړاندی دی رسوا کوي نو دا فضیحت دی.

نن صباخودیو بل عیبونه داخبارونو اواشتهارونوپه ذریعه شائع کول ددین خدمت ګڼل سوی دی الله ﷻ دی مونږ ته ټولوته دخپل دین او ددی دصحیح دعوت صحیح پوهه او د ادابو مطابق ددی دخدمت توفیق راکړي ، تردی ځای پوری ددعوت اصول او اداب بیان سول اوس ددی څخه وروسته فرماي.

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ .

دا جمله ددین ددعوت ورکوونکو دتسلی دپاره ارشاد فرمایل سوی ده څکه چی ددعوت دذکر سوو ادابو داستعمالولو باوجودکله چی مخاطب حقه خبره قبوله نه کړي نوپه طبعی طورسره انسان ته سخته صدمه رسیږي اوځینی وخت ددی دا اثر هم کیدای سی چی ددعوت فائده ونه وینی نه په بنده مایوسی راسی اوکار پریږدي په دی وجه په دی جمله کی یی دا وفرمایل چی ستا کار صرف دحق دعوت د صحیح اصولومطابق اداکول دی مخ ته ددی قبلول یانه قبلول ، په دی کی ستاهیڅ نه دخل سته اونه ستا ذمه واری ده دغه صرف دالله ﷻ کار دی ، هغه پوهیږي چی څوک ګمراه پاته کیږي اوڅوک هدایت مومی ته په دی فکرکی مه راځه ، خپل کار کوه ، همت مه بایله مایوسه کیږه مه ددی څخه معلومه سوه چی دا جمله هم ددعوت د ادابو تکمیل ده.

(دحق دعوت کوونکي ته که ازار ورسول سي نو بدله اخيستل هم جائز دی مګر صبر کول غوره دی)

ددی څخه وروسته په درو ۳ آيتونوکی دحق دعوت کونکوته يومهم هدايت دی هغه دا چی ځينی وخت سخت ډله جاهلانو سره واسطه راځی ، چی که دوی ته هرڅومره په نرمی اوخير خواهی سره ورداسی خبره کول کيږي خو بيا هم دوی په جوش کی راځی او ازار رسوی اوځينی وخت ددی څخه هم زيات سی دوی ته دجسمانی تکليف رسولو بلکه دقتل کولو پوری نوبت رسوی په داسی حالاتوکی دحق دعوت ورکوونکو ته څه کول په کار دي ؟

ددی دپاره په ، وَإِنْ عَاقَبْتُمْ : کی يو خو دی حضراتوته قانونی حق ورکړل سو چی څوک په تاسی ظلم وکی نوتاسی ته هم بدله اخيستل جائزدی مګرپه دی شرط سره چی په بدله اخيستوکی دظلم دمقدارڅخه تجاوز نه وي څومره ظلم چی هغه کړی دی ، دومره بدله دی واخيستل سی ، زياتوب دی په کښی ونه سی .

اودآيت په آخرکی يی مشوره ورکړه چی که ستاسی دبدلی اخيستوحق سته ليکن که صبر وکی اوبدله وانه خلی نو دا غوره ده .

(دذکرسوو آيتونوشيان نزل اودنبي کريم ﷺ اوصحابه ﷺ دطرف څخه حکم منل)

دجمهورو تفسير ليکونکو په نزد دا آيت مدنی دی داحد په غزا کی داويا ۷۰ اصحابو ﷺ په شهادت اودحضرت حمزه ﷺ دقتلولو اومثله کولوپه واقعه کی نازل سوی دی دصحيح بخاري روايت ددی مطابق دی دارقطنی په روايت دحضرت ابن عباس رضی الله عنه نقل کړی دی چی.

داحد په غزاکی کله چی مشرکان بيرته ولاړل نو په اصحابو کرامو ﷺ کی داويا ۷۰ مشرانولاشونه (مړي) مخ ته راغلل چی په دوی کی دنبی کريم ﷺ اکا محترم حضرت حمزه ﷺ هم وو چونکه دمشرکانو ده ته ډيره غصه وه په دی وجه ده دقتلولوڅخه وروسته يی دده په لاش (مړي) خپله غصه داسی ويستله چی دده پزه، غوږونه او نور اندامونه يی پريکړل، نس يی ورڅيری کی نبی کريم ﷺ ددی منظر په ليدو باندی سخت خفه سو او وي فرمايل چی زه به دحمزه ﷺ په بدله کی دمشرکانو اويا ۷۰ کسان داسی مُثله کوم لکه چی دحمزه ﷺ سره يی کړی ده، په دی واقعه کې دا دری ۳ آيتونه نازل سول ، وَإِنْ عَاقَبْتُمْ الخ : (قرطبی) په ځينو روايتونوکی دی چی دنورو اصحابو ﷺ سره هم دی ظالمانو دا معامله دمُثلی کړی وه (لکه چی روايت يی کړی دی ترمذی، احمد ابن خزيمه، ابن حبان په خپلو صحيحينو کی د ابی ابن کعب ﷺ څخه)

په دی کی نبی کريم ﷺ چونکه د ډيرغم په وجه بی دلحاظ دتعداد څخه ددی اصحابو ﷺ په بدله کی د اويا ۷۰ مشرکانو دمثله کولوقصد فرمايلی وو کوم چی دالله ﷻ په نزد ددی عدل اومساواتو داصولو مطابق نه وو کوم چی دده ﷺ په ذريعه په دنياکی قائمول منظور وو په دی وجه يو خو يی په دی باندی خبرداری وفرمايل چی دبدلی اخيستوحق خوسته مګرپه هغه مقدار اوپيمانه څومره مقدارچی دظلم دی بی له شميره دلحاظ ساتلوڅخه داويا ۷۰ کسانوڅخه بدله اخيستل صحيح نه دي

دویم ده ﷺ دمکارم اخلاق نمونه جوړول مقصود وو په دی وجه دا نصحیت وسو چی دسر په سر بدلی اخیستو که څه هم اجازه سته مگر که دغه هم پریږدي او په مجرمانو احسان وکی نو دا زیاته غوره دو. په دی باندی نبی کریم ﷺ وفرمایل چی اوس به مونږ صبرکوو دیوتن څخه هم بدله نه اخلو اودخپل قسم کفاره یی اداکړه (مظهری عن البغوی) دفتح مکه په موقع چی کله دا ټول مشرکان مغلوب سول نو دنبی کریم ﷺ اواصحابو کرامو ﷺ په قبضه کی وه داموقع وه چی دغه خپل قصد او اراده یی پوره کړی وای ، کومه چی داحد دغزا په وخت کی یی کړی وه مگر د ذکر سوو آیتونو دنزل په وخت کی نبی کریم ﷺ خپله اراده پریښی وه او دصبر کولو فیصله یی کړه وه څکه چی دمکی دفتح په وخت کی صبر اختیارکی شاید په دی بنا په ځینو روایتونو کی راغلی دی چی دا آیتونه دفتح مکه په وخت نازل سوی دی او دا هم بعیده نه ده چی ددی آیتونو نزول مکرر سوی وی په احد کی هم او په فتح کی هم (لکه چی مظهري د ابن الحصار څخه روایت کوي)

مسئله : دی آیت په بدله اخیستوکی دمساوات قانون ښودلی دی په دی وجه فقهاء فرمایی چی کوم سړی څوک قتل کړي نو په بدله کی به یی قاتل قتلوکیږي ، چی څومره زخم ده کړی وی، هغومره زخم به پرده ولګول سی که څوک دچا لاس اوپښې پریکړي بیایی قتل کړي نو دمقتول ولی ته به حق ورکړل سی ، چی دی هم اول دقاتل لاس او پښې پریکړی بیا یی قتل کړي ، البته که چا څوک په ډېرو وویشتی قتل یی کی یایی په غشو سره قتل کی نو په دی کی دقتل دنوعیت صحیح مقدر نه سی معلومیدی چی په څومره ضربونو باندی یی قتل کړی‌دی یا څومره تکلیف یی ورته رسولی دی په دی معامله کی دحقیقی مساوات هیڅ پیمانه نسته په دی وجه دی په توره سره قتلیږي (جصاص)

مسئله: دآیت نزول که څه هم دجسمانی تکلیف اوجسمانی نقصان رسولو متعلق سوی دی مگر الفاظ عام دي چی مالی نقصان رسول په کښې هم دا خل دی په دی وجه فقهاء حضرات فرمایی چی کوم سړی دچا مال غصب کړي نو ده ته هم حق حاصل دی چی دخپل حق مطابق دده څخه مال غصب کړي یا یی ورڅخه په غلا واخلی خو په دی شرط چی کوم مال یی ورڅخه اخیستی دی دهغه جنس څخه ورڅخه واخلی مثلاًنقد روپی دي نو چی په بدله کی کی یی دغه دومره نقد روپی په غصب یا په غلا واخلی ، غله کپړه وغیره وي نوچی غله کپړه وغیره ورڅخه واخلی مگر دیوجنس په بدله کی بل جنس نه سی اخیستی مثلاً د روپو په بدله کی کپړه یابل ددغه قیمت شی په زورنه سی اخیستی اوځینو نقهاؤ مطلق اجازت ورکړی دی برابره خبره ده که دحق دجنس څخه وي یادبل جنس څخه ددی مسئلي څه تفصیل په قرطبي کی دی او پوره تفصیل دفقهی په کتابونو کی دی .

په آیت ، وَإِنْ عَاقَبْتُمْ : کی عام قانون ذکر وو ، چی په دی کی ټولومسلمانانو ته دبرابر بدلی اخیستل جائز مگرصبرکولوته غوره اوبهترویل سوی دی ددی څخه وروسته په آیت کی نبي کریم ﷺ ته خاص خطاب فرمایلی دي دصبرکولو تلقین اوترغیب یی ورکړی دی ځکه چی دده ﷺ دلوی شان اولوړمنصب دپاره د نورو په نسبت دا زیاته موزون اومناسبه ده ، په دی وجه فرمایلی ، وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللّٰهِ
یعنی ته د بدلی اخیستو اراده مه کوه، صبر اختیار کړه او ددی سره یی دا هم وښوده چی ستا صبر به

دالله ﷻ په مدد سره وي، يعنى صبر كول به ستا دپاره اسان كړل سى.

په آخرى آيت كي بيايوه عامه قاعده دالله ﷻ دنصرت اوامداد حاصليدو دا وښوده، إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ: ددى خلص دا دى چى دالله ﷻ مدد دهغوخلقو سره وي كوم چى دوه صفتونه لرى يوتقوى، دوهم احسان، دتقوى مطلب نيک عمل كول، او د احسان مطلب دلته دخداى دمخلوق سره ښه سلوک كول دي، يعنى كوم خلق چى دشريعت مطابق دنيک عملونوپابند او دنورو سره د احسان معامله كوي، الله ﷻ د دوى سره دى او دا ظاهره خبره ده چى چاته دالله ﷻ ملګرتيا اومدد حاصل وي دده څوک څه خرابوى سى.

الحمد لله دسورة النحل تفسير نن په ۱۹ ربيع الاول سنة ۱۴۱۰ هـ ختم سو.

څوارلسمه پاره ختمه سوه

وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ اَوَّلاً وَّ اٰخِرًا وَّظَاهِرًا وَّبَاطِنًا

تفسیر

معارف القرآن

په قندهاری پښتوکی

(تالیف)

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع رحمۃ اللہ علیہ

پښتو ترجمه کوونکي (ابو صدیق احمد .... مولوی نصیراحمد حقّانی)

تصحیح اوسمون... مولوی نصیراحمد (حقّانی) اومولوی آمین الله (حقّانی)

دکمپوز او ترجمي چارې .... الدین العلم کمپوزنگ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

پاره (۱۵)

خپرونکي

مکتبه حنفیه

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

کانسي روډ حاجي غیبي چوک کوئټه

چاپ ځای .... لاهور

فهرست تفسیر معارف القرآن

مضمون	مخ
(سورة بني اسرائيل)	۸
سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ الخ ۱	۸
په جسماني معراج د قرآن او سنت دليلونه او اجماع	۹
دمعراج لنډه واقعه د ابن كثير په روايتونو سره	۱۰
دمعراج دواقعي متعلق ديو غير مسلم شهادت	۱۱
د اسراء او معراج تاريخ	۱۱
مسجد حرام او مسجد اقصى	۱۳
دمسجد اقصى او شام دملك بركتونه	۱۳
وَآتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ الخ ۲ تا ۳	۱۴
وَقَضَيْنَا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ الخ ۴ تا ۸	۱۴
دايتونو ترون ، شپږ واقعي	۱۶
معلومات او مسئلې	۱۹
دبني اسرائيلو واقعات دمسلمانانو دپاره عبرتونه دي موجوده واقعه دبيت المقدس ددى	۱۹
سلسلې يوه كړۍ ده	۲۰
يو عجيبه معامله	۲۱
كافران هم د الله ﷻ بندګان دي مګر مقبول نه دي	۲۱
إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي الخ ۹ تا ۱۱	۲۲
معلومات او مسئلې .... اقومه لار	۲۲
وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ الخ ۱۲ تا ۱۵	۲۴
معلومات او مسئلې	۲۴
دعلمنامي دغاړي هار كيدو مطلب	۲۴
درسول ليږلو څخه بغير دعذاب نه كيدو تشريح	۲۵
دمشركانو پر اولاد به عذاب نه وي	۲۵
وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ الخ ۱۶ تا ۱۷	۲۶
يوه شبهه او دهغې جواب	۲۶
دذكر سوي آيت يو بل تفسير	۲۷
دمالدارو پر قوم باندې اثر كيدل يو طبعي امر دى	۲۷
مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ ۱۸ تا ۲۱	

معلومات او مسئلې	۲۸
دبدعت او ځان ښوولو عمل که هر څومره ښه ښکاري مقبول نه دی	۲۹
لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا آخَرَ الخ ۲۲ تا ۲۵	۲۹
معلومات او مسئلې ،د مور او پلار د ادب او احترام او اطاعت لوي اهمیت	۳۱
دمور او پلار داطاعت اوخدمت فضیلتونه دحدیث په روایتونو کې	۳۱
مور اوپلار په حق ضائع کولو سره سزا د آخرت څخه مخکې په دنیا کې هم ورکول کیږي	۳۲
دمور اوپلار اطاعت په کومو شیانو کې واجب دی او کوم ځای دمخالفت ګنجائش سته	۳۲
دمور اوپلار د اطاعت او ښه سلوک دپاره د دوی مسلمان والی ضرور نه دی	۳۲
دمور او پلار د ادب رعایت خصوصاً په بوډاوالي کې	۳۳
یو عجیبه واقعه	۳۴
وَآتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ الخ ۲۶ تا ۲۷	۳۶
معلومات او مسئلې	۳۶
دعامو قریبانو دحقونو اهتمام	۳۶
دتبذیر یعني فضول خرڅي ممانعت	۳۷
وَاِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاءَ الخ ۲۸	۳۸
معلومات او مسئلې	۳۸
وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُوْلَةً الخ ۲۹ تا ۳۰	۳۸
معلومات اومسئلې	۳۹
په خرڅ کولو کې دمیانه روی هدایت	۳۹
دالله ﷻ په لاره کې دومره خرڅ کول چې په خپله پریشانه سې ددې درجه	۴۰
په خرڅ کې بد نظمي ممنوع ده	۴۰
وَلَا تَقْتُلُوْا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍ الخ ۳۱	۴۰
معلومات او مسئلې	۴۱
وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنٰى اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً الخ ۳۲	۴۱
معلومات او مسئلې	۴۱
وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِيْ حَرَّمَ اللّٰهُ ۳۳	۴۲
معلومات او مسئلې	۴۳
د ناحق قتل تفسیر	۴۳
دقصاص اخیستو حق چاته دی ؟	۴۳
دظلم جواب نه دی انصاف دی دمجرم په سزا کې هم د انصاف رعایت	۴۳

دیاد ساتلو یوه قصه	۴۴
وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي الخ ۳۴ تا ۳۵	۴۴
دیتیمانو په مال کې احتیاط	۴۵
دوعدو د پوره کولو او په دې د عمل کولو حُکم	۴۵
په ناپ او تول کې دکمي کولو ممانعت	۴۶
وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ الخ ۳۶ تا ۳۸	۴۷
معلومات او مسئلې	۴۷
دغوږونو سترګو او زړه متعلق دقیامت په ورځ سوال	۴۸
دپنځلس آیتو څخه دټول تورات خلاصه ده	۵۰
ذَلِكَ مِمَّا أَوْحَى إِلَيْكَ رَبُّكَ الخ ۳۹ تا ۴۴	۵۰
دمځکې آسمانونو او په دې کې دموجودو شیانو دتسبیح کولو مطلب	۵۲
وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا الخ ۴۵ تا ۴۸	۵۴
په پیغمبر د جادو اثر کیدی سی	۵۵
ددښمنانو دنظر څخه دپټیدو یو عمل	۵۶
وَقَالُوا أَئِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا الخ ۴۹ تا ۵۲	۵۷
معلومات او مسئلې	۵۸
په محشر کې به کفار هم دحمد او ثنا سره پورته کیږي	۵۹
وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي الخ ۵۳ تا ۵۵	۶۰
معلومات او مسئلې	۶۱
بد ژبانې او سخت کلامې دکفارو سره هم جائز نه ده	۶۱
قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ الخ ۵۶ تا ۵۸	۶۱
معلومات او مسئلې	۶۲
وَمَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ الخ ۵۹ تا ۶۰	۶۳
وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا الخ ۶۱ تا ۶۵	۶٤
رَبُّكُمُ الَّذِي يُزْجِي لَكُمُ الْفُلْكَ الخ ۶۶ تا ۷۰	۶۷
د انسان فضیلت پر اکثرو مخلوقاتو په څه وجه دی؟	۶۹
يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ الخ ۷۱ تا ۷۲	۷۰
عملنامه	۷۱
وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ الخ ۷۳ تا ۷۷	۷۲
معلومات او مسئلې	۷۳

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ الخ ۷۸ تا ۸۲	۷٥
معلومات او مسئلې	٥٦
د دښمنانو د مکر او فریب څخه د بچ کیدو علاج لمونځ دی	۷٦
د پنځه وخته لمونځونو حکم	۷٦
د تهجد د لمانځه وخت او د دې احکام او مسئلې	۷۸
د تهجد لمونځ فرض دی که نفل ؟	۷۸
د تهجد لمونځ نفل دی او که سنت موکده ؟	۷۹
د تهجد د رکعتونو شمیر	۸۰
د تهجد د لمونځ کیفیت	۸۰
مقام محمود	۸۱
د انبیاؤ او نیکانو د امت شفاعت به مقبول وي	۸۱
یو سوال او جواب	۸۱
د تهجد لمونځ د شفاعت په مقام حاصلولو کې خاص دخل دی	۸۲
شرك كفر او باطل رسمونه ماتول واجب دی	۸۳
وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ الخ ۸۳ تا ۸۴	۸٤
معلومات او مسئلې	۸٤
وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ الخ ۸٥ تا ۸۹	۸٥
د روح څخه مراد څه دی ؟	۸٦
د سوال واقعه په مکه کې پیښه سوه که په مدینه کې ؟	۸۷
د ذکر سوي سوال جواب	۸۸
د هر سوال جواب ورکول ضروري نه دي د مخاطب سوال کوونکي د دیني مصلحت رعایت لازمي دی	۸۸
د روح د حقیقت علم چاته کیدی سی او که نه ؟	۸۹
وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ الخ ۹۰ تا ۹٥	۹۱
دې سر او بې پښو عنادي سوالونو پیغمبرانه جواب	۹۳
د الله ﷺ رسول انسان کیدی سی ملائکې د انسانانو طرف ته رسولانې کیدی نه سی	۹۳
قُلْ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي الخ ۹٦ ت ۱۰۰	۹٤
معلومات او مسئلې	۹٦
وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ الخ ۱۰۱ تا ۱۰۹	۹۷
معلومات او مسئلې	۹۹
قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَنَ الخ ۱۱۰ تا ۱۱۱	۱۰۰

دمؤلف دحال بیان	۱۰۳
(سورة الكهف)	۱۰٤
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ الخ ۱ تا ۸	۱۰٤
دسورة كهف خصوصيات او فضيلتونه	۱۰۵
شان نزول	۱۰۵
أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ الخ ۹ تا ۱۲	۱۰۸
دلغاتو تشريح	۱۰۸
معلومات او مسئلې	۱۱۰
د اصحاب كهف اورقيم قصه	۱۱۰
د اصحاب كهف ځاى او د دوى زمانه ؟	۱۱۲
د نورو تاريخدانانو تحقيق	۱۱٤
داصحاب كهف واقعه په كومه زمانه كې پيښه سوه اوپه غار كې د پناه اخيستو اسباب څه وه؟	۱۱٦
دقوميت او اجتماعيت اصلي بنياد	۱۱۷
اصحاب كهف اوس هم ژوندي دي؟	۱۱۸
نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُمْ الخ ۱۳ تا ۱٦	۱۱۹
معلومات اومسئلې	۱۲۰
وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ الخ ۱۷ تا ۱۸	۱۲۱
معلومات اومسئلې	۱۲۲
اصحاب كهف د اوږد خوب په زمانه كې په داسې حالت وه چې ليدونكې يې بيدار ګڼي	۱۲۳
د اصحاب كهف سپى	۱۲۳
دنيک صحبت بركتونه چې دسپي يې هم اعزاز زيات كې	۱۲۳
اصحاب كهف ته الله ﷻ داسې رعب اوجلال وركړى ووچې چابه ليدل دهيبت څخه به يې تښتيدل	۱۲۴
وَكَذَٰلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا الخ ۱۹ ۲۰	۱۲۵
وَكَذَٰلِكَ أَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ الخ ۲۱	۱۲۸
داصحاب كهف حال د ښار په خلقو ښكاره كيدل	۱۲۹
داصحاب كهف دوفات څخه وروسته په خلقو كې اختلاف رايه	۱۳۱
سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَابِعُهُمْ الخ ۲۲	۱۳۲
په اختلافي بحثونو كې دخيرو آداب	۱۳۳
داصحاب كهف نومونه	۱۳۳
په اختلافي معاملوكې د اوږدو بحثونو څخه ځانونه ساتې	۱۳۴

ولا تقولن لشائ إني فاعل ع ۲۳ تا ۲۴ ...	۱۳۴
په کار کولو باندې ان شاء الله ویل	۱۳۶
واتل ما اوحي اليك من كتاب ربك ع ۲۷ تا ۳۱	۱۳۸
معلومات او مسئلې	۱۴۰
دعوت او تبلیغ خاص اداب ..	۱۴۰
د جنتیانو دپاره کالي	۱۴۱
واضرب لهم مثلا رجلين ع ۳۲ تا ۴۴	۱۴۱
واضرب لهم مثل الحيوة الدنيا الخ ۴۵ تا ۴۹ .	۱۴۵
والباقيات الصالحات تشريح	۱۴۷
جزاء عين عمل دی	۱۴۸
وإذ قلنا للملئكة اسجدوا ع ۵۰ تا ۵۹	۱۴۹
د ابلیس اولاد او نسل کروسی هم سته	۱۵۳
وإذ قال موسى لفتاه ع ۶۰ تا ۷۰	۱۵۳
د مجمع البحرين معنى	۱۵۷
د حضرت موسى او خضر عليهم السلام قصه	۱۵۷
د سفر ځيني ادب او د پيغمبرانه عزم يوه نمونه	۱۵۹
د حضرت موسى عليه السلام د حضرت خضر عليه السلام ځنګه ته ورتلل د حضرت موسى عليه السلام خاص تربيت او د ده معجزې	۱۶۰
د حضرت خضر عليه السلام سره ملاقات او د ده نبوت مسئله	۱۶۲
يو ولي ته د شريعت د ښکاره حکم خلاف روزې حلاله نه ده	۱۶۲
د شريعت عالم ته جائز نه دي چې د شريعت خلاف کار صبر کوي	۱۶۳
په علم موسوي او علم خضري کې يو بنادي فرق او په دواړو کې د ښکاره تضاد حل	۱۶۳
فانطلقا حتى إذا ركبا في السفينة ع ۷۱ تا ۷۴	۱۶۵
معلومات او مسئلې	۱۶۶

پنځلسمه پاره ختمه شوه

تفسیر معارف القرآن د نصیر احمد احمدي لخوا سکین شو

pdf سره د رابطې لپاره احمدي واټساپ ۰۷۲۹۸۲۹۵۶۹

﴿ سورة بني اسرآئيل ﴾

سُوْرَةُ الْإِسْرَاءِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ مِائَةٌ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○ اِحْدٰى عَشَرَةَ اٰيَةً وَّاِثْنَا عَشَرَ رُكُوْعًا

سورة بنی اسرائیل په مکه کی نازل سوی دی ددی یو سل (۱۱) یولس ایتونه او دولس (۱۲) رکوع گانی دی.

شروع کوم دالله ﷻ په نوم سره چی بی اندازی مهربانه نهایت رحم والا دی.

سُبْحٰنَ الَّذِیْٓ اَسْرٰی بِعَبْدِهٖ لَیْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

پاک دی هغه ذات چی یی بوتلی بنده خپل شپه په شپه دی مسجد حرام څخه

اِلَی الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا الَّذِیْ بٰرَكْنَا حَوْلَهٗ لِنُرِیَهٗ مِنْ اٰیٰتِنَا اِنَّهٗ

مسجد اقصی ته کوم چی گیر کری دی زمونږ برکت چی وښایو ده ته دخپل قدرت ځینی نمونی

هُوَ السَّمِیْعُ الْبَصِیْرُ ①

هغه دی اوریدونکی لیدونکی.

لنډتفسیر: هغه ذات پاک دی کوم چه خپل بنده (محمد ﷺ) یی دشپی په وخت کی دمسجد حرام (یعنی د کعبي دمسجد) څخه تر مسجد اقصی (یعنی بیت المقدس) پوری دکوم خواؤاوشاچی (دشام ملک دی مونږ (دیني او دنیوي) برکتونه ایښي دي (دیني برکت دا دی چی هلته دیر پیغمبران دفن دي اودنیوي برکت دا دی چی هلته باغونه او نهرونه ، چیني او حاصلات دیر زیات دی ، غرض دا چی دغه ترمسجد اقصی پوری په عجیبه طور سره مو ددې دپاره) بوتلی چی مونږ ده ته دخپل قدرت څه عجائبات وښیو (چی په دی کی ځیني خو په خپله ددغه ځای متعلق دي مثلاً دومره لوی مسافت په دومره لږ وخت کی قطع کول او دتولو انبیاؤ سره ملاقات کول او د دوي خبري اوریدل وغیره ، او ځینی دمخکی سره تعلق لري ، مثلاً آسمانونو ته تلل او دهغه ځای عجائبات لیدل) بیشکه الله ﷻ لوی اوریدونکی لوي لیدونکی دی (چی دنبی کریم ﷺ خبري یی اوریدی او حالات یی مناسب لیدل ، ددې په مناسب یی ده ته دا خاص امتیاز او عزت ورکړی او دخپل خاص نزدیکت هغه مقام ورکړی کوم چه هیچاته نه دی ورکول سوی.

معلومات او مسئلي: په دی آیت کی د معراج د واقعی بیان دی کومه چه زمونږ دنبی کریم ﷺ یو خصوصي اعزاز او امتیازي معجزه ده لفظ د: اسری : د اسراء څخه مشتق دی چی لغوي معنی یی دشپي بیول دي ددی څخه وروسته د: لیلاً: په لفظ سره دا مطلب نور هم واضح سو او دلفظ د: لیلاً: په نکره راوړو کی دی طرف ته هم اشاره وسوه چی په دی ټوله واقعه کی پوره شپه نه ده صرف سوی، بلکي دشپي یو حصه په کښی صرف سوي ده دمسجد حرام څخه ترمسجد اقصی پوري سفر دکوم ذکر چی په دی آیت کی دی

، دی ته اسراء وايي او ددی ځای څخه چی کوم سفر د آسمانونو طرف ته سوی دی ددغه نوم معراج دی ، اسراء ددی آیت دقطعي نص څخه ثابته دی او دمعراج ذکر د سورة نجم په آیت کی دی او په متواترو احادیثو سره ثابت دی، بِعَبْدِهٖ : په دی مقام د اعزاز او اکرام لفظ د: بِعَبْدِهٖ : یو خاص دمحبوبیت طرف ته اشاره ده ، ځکه چی الله ﷻ چاته په خپله وفرمایي چی دا زما بنده دی ، ددی څخه لوي اعزاز د يو بشر نه شي کيدی حضرت حسن دهلوي څه ښه فرمايي .

بنده حسن بصد زبان گفت که بنده توام   تو بزبان خود بگو بنده نو از کیستی

بنده حسن خو په سلو ژبو وايي چی زه ستا بنده يم خو ته په خپله ژبه ووايه چی ته بنده نواز د چايي . دا داسی ده لکه په يو بل آيت : عِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِيْنَ الخ فرمايي دخپل درگاه دمقبولانو عزت زياتول مقصود دی ، ددی څخه دا هم معلومه سوه چی دانسان دټولو څخه لوی کمال دا دی چی دی دالله ﷻ کامل صفتونو څخه صفت دعبديت اختيار کی او په دی لفظ سره يوه لويه فائده داهم مقصود ده، چی په دی حيرانوونکي سفر سره چی په کوم کی د اول څخه تر آخره پوری ټول فوق العادت معجزات دي چا ته دخدايي وهم پيدا نه سي ،لکه دحضرت عيسی ﷺ آسمان ته په پورته کولو سره چی عيسايانو ته دوکه شوي ده ، په دی وجه لفظ د: عبد يي ووايه او دايي وښووله چی ددی ټولو صفتونو او کمالونو او معجزو باوجود نبی کريم ﷺ دالله ﷻ بنده دی خدای نه دی .

(په جسماني معراج دقرآن او سنت دليلونه او اجماع)

دقرآن کريم د ارشاداتو او متواترو احاديثو دکومو ذکر چی مخته راځي ثابته ده چی د اسراء او معراج ټول سفر صرف روحاني نه وو ، بلکي جسماني وو لکه څنگه چی عام انسانان سفر کوي ، دقرآن کريم په اولني لفظ : سبحان : کی دی طرف ته اشاره موجوده ده، ځکه چی دا لفظ دتعجب اوعظيم الشان کار دپاره استعماليږي، که معراج صرف روحاني په طور دخوب وي نو په دی کی کومه داسی عجيبه خبره وه ، خوب هر مسلمان بلکي هر انسان ليدی سي چی زه آسمان ته ولاړم او فلاني کار مي وکي .

بله اشاره په لفظ دعبد سره دی طرف ته ده ځکه چی عبد صرف روح نه دی بلکي دجسم او روح دمجموعي نوم دی ، ددی څخه علاوه دمعراج واقعه حضور ﷺ ام هانئ ؓ ته وښووله نو هغه مشوره ورته ورکړه چی ته ددی چاته ذکر مه کوه گنی خلگ به دی نور زيات درواغجن وگني، که معامله دخوب وي نو په دی کی د درواغجن کولو څه خبره ده .

بيا چی کله نبی کريم ﷺ خلگو ته ددی اظهار وکي دمکي کفارو ورپوری مسخري او خنداگاني شروع کړي تردی چی ځينو نو مسلمو چی دا خبر واوريدی نو مرتد سول که معامله دخوب وي نو ددی معاملاتو هيڅ امکان نه وو او دا خبره ددی منافي نه ده چی دوی ﷺ ته ددی مخکی او وروسته څه معراج روحاني په صورت دخوب هم سوی وي دجمهور امت په نزد دقرآن کريم په آيت وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ : کی د ، رؤيا : څخه مراد رؤيت (ليدل) دي ، مگر ددی په لفظ د رؤيا سره (کوم چی اکثره دخوب ليدلو په معنی کی استعماليږي) په تعبير کولو کی وجه دا کيدی سي ، چی دی معاملي ته يی دتشبه په طور: رؤيا : ويلی وي چی ددی مثال داسی دی لکه څوک چی خوب ويني او که د رؤيا معنی خوب

واخیستل سي نو دا هم څه بعیده خبره نه ده چي واقعه د معراج د جسماني څخه علاوه د حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ او حضرت عائشي ﷺ څخه چي کوم ددی واقعي خوب والی نقل دی ، هغه هم پر خپل ځای پر خپل ځای صحیح دی، مگر ددی څخه دا نه لازمیږي چي معراج دی جسماني نه وي سوی.

په تفسیر قرطبي کی دی چي احادیث د اسراء متواتر دي او نقاش د شلو اصحابو کرامو روایتونه په دی باب کی نقل کړي دي او قاضي عیاض په شفاء کی نور زیات تفصیل کړی دی (قرطبی)

او امام ابن کثیر په خپل تفسیر کی دا ټول روایتونه سره د جرح او تعدیل نقل کړی دی ، بیا یی د پنځه ویشتو (۲۵) اصحابو کرامو ﷺ نومونه ذکر کړي دي د کومو څخه چي دا روایتونه نقل دي د دوي نومونه دا دي.

(۱) حضرت عمر ابن خطاب ﷺ (۲) حضرت علی مرتضی ﷺ (۳) حضرت ابن مسعود ﷺ (۴) حضرت ابو ذر غفاري ﷺ (۵) حضرت مالک بن صعصعه ﷺ (۶) حضرت ابو هریره ﷺ (۷) حضرت ابو سعید ﷺ (۸) حضرت ابن عباس ﷺ (۹) حضرت شداد بن اوس ﷺ (۱۰) حضرت أبی بن کعب ﷺ (۱۱) حضرت عبدالرحمن بن قرظ ﷺ (۱۲) حضرت ابو حیه ﷺ (۱۳) حضرت عبدالله ابن عمر ﷺ (۱۴) حضرت جابر بن عبد الله ﷺ (۱۵) حضرت ابو لیلی ﷺ (۱۶) حضرت حذیفه بن یمان ﷺ (۱۷) حضرت بریده ﷺ (۱۸) حضرت ابو ایوب انصاری ﷺ (۱۹) حضرت ابو امامه ﷺ (۲۰) حضرت سمرة بن جندب ﷺ (۲۱) حضرت ابو الحمراء ﷺ (۲۲) حضرت صهیب رومي ﷺ (۲۳) حضرت ام هانئ ﷺ (۲۴) حضرت عائشه ﷺ (۲۵) حضرت اسماء ﷺ بن ابی بکر ﷺ ددی څخه وروسته ابن کثیر فرمایي.

(فَحَدِيْثُ الْاِسْرَآءِ اَجْمَعَ عَلَيْهِ الْمُسْلِمُوْنَ وَاَعْرَضَ عَنْهُ الزَّنَادِقَةُ وَالْمُلْحِدُوْنَ) ابن کثیر

د اسراء په واقعه باندی د ټولو مسلمانانو اجماع ده صرف ملحدانو او زندیقانو خلقو دا نه ده منلې.

د معراج لنډه واقعه د ابن کثیر په روایتونو سره

امام ابن کثیر رحمه الله په خپل تفسیر کی د ذکر سوي آیت تفسیر او متعلقه حدیثونو تفصیل بیانولو څخه وروسته فرمایي چي حقه خبره دا ده چي نبی کریم ﷺ په سفر د اسراء کی په بیداریځ باندی تللی دی په خوب کی نه دی ، د مکي مکرمي څخه تر بیت المقدس پوری دا سفر پر براق باندی وسو ، هر کله چي د بیت المقدس دروازي ته ورسیدل نو براق یی د دروازي په خوا کی وتړی او دوي بیت المقدس ته داخل سول او ددی قبلي طرف ته یی دوه رکعتونه تحیة المسجد وکړل ، ددی څخه وروسته یوه زینه راوړل سوه چي د لاندی څخه پورته د تللو د پاره په کی زینې جوړي وي ، ددی زینو په ذریعه دوی اول آسمان ته تشریف وي وړي او بیا دوهم ته او بیا په پوره نورو ته ، ددی زینی حقیقت الله ﷻ ته معلوم دی چي څه او څنګه وه ؟ نن صبا په دنیا کی هم د زینو ډیر قسمونه رواجونه دي ، داسي زینی هم سته چي په خپله حرکت کوي او د لفټ په صورت کی زینی هم دي (ددی معجزانه زینی په باره کی څه شک او شبهه کول نه دي په کار) په هر آسمان کی دهغه ځای فرښتو د دوی استقبال وکي او په هر آسمان کی د پیغمبرانو سره ملاقات وسو ، د کومو چي په یو مقرر آسمان کی مقام دی ، مثلاً په شپږم آسمان کی

دحضرت موسی ﷺ او په اووم آسمان کی دحضرت ابراهيم ﷺ سره يي ملاقات وسو، بيا دوی ددی ټولو پيغمبرانو دځايونو څخه هم مخته تشريف وي وړی او يو داسې ميدان ته ورسيدی کوم ځای چی دتقدير د قلم د ليکلو اواز اوريدل کيږي او دوي سدرة المنتهى وليدی، پر کوم چي دالله ﷻ په حکم سره دسرو زرو پتنګان او د مختلفو رنګونو پتنګان رالويدل او چی دالله ﷻ ملائکی پر تاؤ وي دلته حضور ﷺ جبرائيل امين په خپل اصلي شکل کی وليدی چی شپږ سوه وزر يي وه او هلته يي رفرف په شين رنګ کی وليدی، چی ټول افق يي نيولی وو او دوي بيت المعمور هم وليدی چي په خوا کی يي د کعبي جوړونکی حضرت ابراهيم ﷺ ديوال ته تکيه وهلی ناست وو، دی بيت المعمور ته هره ورځ اويا زره (۷۰۰۰۰) ملائکی دا خليږي چی بيا ددغو فرښتو دوباره لمبر ترقيامته پوری نه راځي او حضرت نبی کريم ﷺ جنت او دوزخ په خپلو سترګو سره وليدی، دغه وخت د دوي پر امت دپنځوسو لمونځونو دفرض کيدو حکم ورکړل سو، بيا آسانی پر را وسته چی پنځه سول، په دی سره په ټولو عبادتونو کی دلمانځه خاص اهميت اوفضيلت ثابتيږي.

ددی څخه وروسته دوي بيرت بيت المقدس ته راکښته سوه او دکومو پيغمبرانو سره چی يي په مختلفو آسمانونو کی ملاقات سوی وو، هغه هم ورسره راکښته سول (ګويا) دوي ته د رخصت ورکولو دپاره تر بيت المقدس پوری ورسره راغلل، دغه وخت د لمانځه وخت سو نو دوي ﷺ دټولو پيغمبرانو سره لمونځ ادا کي دا هم احتمال دی چی دغه لمونځ ددغه ورځي د سهار لمونځ وي.

ابن کثير فرمايي چی د امامت د انبياء عليهم السلام دا واقعه دځينو حضراتو په نزد آسمان ته د تلو څخه مخکی سوي ده، ليکن ظاهره دا ده چی دا واقعه دبيرته راتلو څخه وروسته وسوه، ځکه چی په آسمانونو کی د انبياء عليهم السلام سره دملاقات په واقعه کی نقل دی، چی دټولو انبياء عليهم السلام سره د دوی ﷺ تعارف جبرائيل امين وکړی، که واقعه د امامت اول سوی وای نو دلته به بيا دتعارف ضرورت نه وای او هسي هم ښکاره خبره دا ده چی ددی سفر اصل مقصد ملاء اعلیٰ ته دتلو وو نو اول دا پوره کول ډير اقرب معلوميږي، بيا چی کله ددی اصل مقصد څخه فراغت وسو، نو ټول انبياء عليهم السلام د دوی سره درخصت کولو دپاره تر بيت المقدس پوری راغلل او دی ﷺ دجبرائيل امين په اشاره سره امام جوړ سو د دوی دقيادت او پر ټولو دفضيلت عملی ثبوت يي وکي.

ددی څخه وروسته دوی دبيت المقدس څخه رخصت سو او پر براق سپور سو او په تياره کی مکي مکرمي ته را ورسيدی، والله سبحانه وتعالی اعلم.

(دمعراج دواقعي متعلق ديو غير مسلم شهادت)

په تفسير ابن کثير کی دی چی حافظ ابو نعيم اصبهانی په خپل کتاب (دلائل النبوة) کی دمحمد بن عمر واقدي په سند سره په روايت د محمد بن کعب قرظي دا واقعه نقل کړي ده چی.

واقدی ته پخ روايتونو دحديثو کی محدثينو ضعيف ويلی دی ليکن امام ابن کثير چی ډير محتاط محدث دی دده روايت نقل کړی دی ځکه چی ددې معاملی تعلق دعقيدو يا دحلالو حرامو سره نه دی او په داسی تاريخی معاملاتو کی دده روايت معتبر دی. منه

نبي کريم ﷺ د روم بادشاه قصير ته خپل خط مبارک ورکي او حضرت دحيه ابن خليفه ؓ يې وليږي او دا پوره قصه يې په تفصيل سره ليکلې ده کومه چه په صحيح بخاري او د حديثو په معتبرو کتابونو کې موجوده ده ، ددې په اخر کې دي چې د روم بادشاه هرقل د خط مبارک ويلو څخه وروسته د نبي کريم ﷺ د حالاتو د تحقيق د پاره د عربو هغه خلق جمع کړل کوم چې دغه وخت دده ملک ته د تجارت په غرض سره راغلي وه ، د شاهي حکم مطابق ابو سفيان ابن حرب او دده ملګري کوم چې دغه وخت د تجارتي قافلې سره شام ته راغلي وه ، دوی حاضر سول هرقل بادشاه د دوي څخه هغه پوښتنه وکړل د کومو تفصيل چې په صحيح بخاري او مسلم کې موجود دی ، د ابو سفيان د زړه خواهش داوو چې په دې موقع دي د نبي کريم ﷺ متعلق څه داسې خبري بيان کړي چې د دوی سپکوالی او بې حيثيته والی يې په ښکاره سي ، مګر ابو سفيان وايي چې ما ته زما ددې ارادې څخه منع کوونکې ددې څخه بغير بل هيڅ شي نه وو چې هسې نه زما د ژبې څخه يوه داسې خبره ووزي چې هغه دروا‌غ سي او زه د بادشاه د نظر څخه ولويږم او زما دا ملګري هم بيا ما ته هميشه ما ته درواغژن وايي ، البته دغه وخت زما خيال سو چې دده په وړاندې د معراج واقعه بيان کړم چې درواغژنوالی يې بادشاه په خپله معلوم کړي ، نو ما وويل چې زه دده يوه معامله تاته بيانوم چې ددې متعلق به ته په خپله معلومه کړي چې دی درواغجن دی هرقل پوښتنه وکړه چې هغه څه واقعه ده؟ ابو سفيان وويل چې دا د نبوت دعوی کوونکی وايي چې دي يوه شپه د مکې مکرمې څخه ووتی او ستاسې دې جماعت بيت المقدس ته را ورسيدی او بيا په دغه شپه کې د سهار کيدو څخه مخکې مکې مکرمې ته راغی .

ايلياء (د بيت المقدس) د ټولو څخه لوی عالم دغه وخت د روم بادشاه هرقل سرته نژدې ولاړ وو ده بيان وکی چې زه ددغې شپې څخه خبر يم د روم بادشاه ده متوجه سو او پوښتنه يې ور څخه وکړه چې تاته ددې علم څنګه او ولې وسو؟ ده عرض وکي چې زما دا عادت وو چې د شپې به تر هغه وخته پوری نه بيديدم چې د بيت المقدس ټولې دروازې به مې نه وي بندې کړې په دغه شپه ما د عادت مطابق ټولې دروازې بندې کړې مګر يوه دروازه مانه سوی بند ولې نو ما خپل کارکنان راوبلل هغوي په جمع کوشش وکې مګر دوی هم بنده نه کړل سوه ، دروازې د خپل ځای څخه ګرسره حرکت نه کوي ، داسې معلوميده لکه چې مونږ غر ښورو چې زمونږ په وسه ونه سوه نو کاريګر او ترکاڼان مې را وبلل ، هغوي چې وکتل نو وي ويل چې ددې دروازې پر درشلو باندې د آبادئ بوج لويدلی دی ، اوس د سهار څخه مخکې ددې د بندولو هيڅ تدبير نسته چې سهار سي بيا به وګورو چې څه ورسره وکړو ، زه د مجبورې څخه ليرې سوم او د دروازې دواړې پلې خلاصې پاته سوې ، چې سهار سو او زه دغه دروازې ته ورسيدم نو ماوليدل د دروازې په خوا په يو کونج کې سوری سوری سوی دی او داسې محسوسيدله چې دلته چا يو حيوان ترلی دی ، دغه وخت ما خپلو ملګرو ته ويلي وو چې نن دا دروازه الله ﷻ شايد چې ځکه د بنديدو څخه منع کړی وه چې څوک نبي دلته راتلونکی وو او بيا يې بيان وکي چې په دغه شپه دوی زمونږ په جماعت کې لمونځ هم کړی دی ، ددې څخه وروسته يې نور تفصيلات بيان کړي دي (ابن کثير ص ۲۴ ج ۳)

(د اسراء او معراج تاريخ)

امام قرطبي رحمه الله په خپل تفسير کی فرمايي چی دمعراج په تاريخ کی روايتونه ډير مختلف دي ، دموسٰی بن عقبه رضی الله عنه روايت دا دی چی دا واقعه دمديني دهجرت څخه شپږ مياشتي مخکی پيښه سوي ده، او حضرت عائشه رضی الله عنها فرمايي چی دحضرت خديجي ام المومنين رضی الله عنها وفات دلمونځونو دفرض کيدو نازليدو څخه مخکی سوی دی ، امام زهري فرمايي چی دحضرت خديجي رضی الله عنها د وفات واقعه د بعثت نبوي څخه اووه کاله وروسته سوي ده .

په ځينو روايتونو کی دی چی واقعه دمعراج دبعثت نبوي څخه پنځه کاله وروسته سوي ده ابن اسحاق وايي چی واقعه دمعراج هغه وخت پيښه سوي ده کله چی اسلام په عامو قبيلو دعربو کی خور سوی وو، ددی ټولو روايتونو خلاصه دا ده چی واقعه دمعراج دهجرت مدينه څخه ډير کلونه مخکی سوي ده .

حربی وايي چی واقعه د اسراء او معراج د ربيع الثاني په اوه ويشتمه ۲۷ شپه دهجرت څخه يوکال مخکی ده ، او ابن قاسم ذهبي رحمه الله وايي چی دبعثت څخه اتلس مياشتي وروسته دا واقعه پيښه سوی ده، محدثينو حضراتو دمختلفو روايتونو ذکر کولو څخه وروسته څه فيصله کن شی نه دی ليکلی او په عام طور سره مشهور دا ده چی د بزرگی مياشتي (رجب) په اوه ويشتمه ۲۷ شپه شب معراج دی ، والله سبحانه وتعالی اعلم .

(مسجد حرام او مسجد اقصي)

حضرت ابو ذر غفاري رضی الله عنه وايي چی ما دنبی کريم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چی په دنيا کی دټولو څخه اولنی جماعت کوم يو دی ؟ نو دوی وفرمايل چی (مسجد حرام) بيا ما عرض وکي چی ددی څخه وروسته کوم يو؟ نو وي فرمايل چی (مسجد اقصی) ما پوښتنه وکړه چی ددی دواړو په مينځ کی څومره موده فاصله ده نو وي فرمايل څلوېښت کاله، بيا يی وفرمايل (چی دجماتونو ترتيب دا دی) ليکن الله ﷻ زمونږ دپاره ټوله مځکه جمات جوړه کړي ده ، کوم ځای چی دلمانځه وخت سي هم هلته لمونځ کوي (مسلم)

دتفسير امام مجاهد فرمايي چی الله ﷻ دبيت الله ځای دټولي مځکی څخه دوه زره کاله مخکی جوړ کړی دی او ددی بنيادونه اوومي مځکی ته رسيدلي دي او مسجد اقصی سليمان عليه السلام جوړ کړی دی (روايت يی کړی دی نسايي په صحيح اسنادو سره دعبدالله ابن عمر رضی الله عنه څخه، تفسير قرطبي ص ۱۳۷ ج ۴) .

اومسجد حرام دهغه جماعت نوم دی کوم چی دبيت الله چاپيره جوړ سوی دی او ځيني وخت پوره حرم ته هم مسجد حرام وايي ، ددی دوهمي معنی په اعتبار سره د دوو روايتونو داتعارض هم رفع کيږي چی په ځينو روايتونو کی د اسرآء دپاره د دوی تشريف وړل دحضرت ام هانئ دکور څخه نقل دی او په ځينو کی دبيت الله شريفي دحطيم څخه، که دمسجد حرام عامه معنی واخيستل سي نو داخه بعيده خبره نه ده چی اول دی ﷺ د ام هانئ په کور کی وو ددغه ځای څخه حطيم ته ولاړی بيا ددغه ځای څخه د اسراء د سفر ابتداء وسوه والله اعلم .

(دمسجد اقصي او شام دملک برکتونه)

په آيت: بٰرَکْنَا حَوْلَهُ : کی د ، حَوْلَ ، څخه مراد ټوله مځکه دشام ده ، په يو حديث کی دی چی الله ﷻ د

عرش څخه تر دریایی فراته پوری مبارکه مځکه جوړه کړي ده او په دې کې دفلسطین مځکې ته خاص
تقدس ورکړل سوی دی (روح)
ددې برکتونه دیني هم دي او دنیوي هم دیني برکتونه خو یې دا دي چې دغه دټولو تیرو پیغمبرانو قبله
او د ټولو پیغمبرانو د اوسیدو او دفن کیدو ځای دی ، او دنیوی برکتونه ددغه مځکې سرسبزي ده چې
په کښې ښکلي چیني نهرونه او باغونه دي ،
حضرت معاذ بن جبل ﷺ فرمايي چې نبي كريم ﷺ فرمایلي دي ، چې الله ﷻ فرمایي ای دشام ملکه ته د
ټولو ښارونو څخه زما خوښه کړې مځکه یې او زه به تاته خپل ټول خوښ کړي بندګان در رسوم (قرطبي)
او په مسند احمد کې حدیث دی ، چې دجال به په ټوله مځکه وګرځي ، مګر څلورو جماعتونو ته دي نه
سي رسیدی ، دمديني منوري جماعت دمکي مكرمي جماعت، مسجد اقصی، مسجد طور .

وَآتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا مِن دُونِي

او ورکړې دی مونږ موسی ﷺ ته کتاب او کړی مونږ دی هدایت دپاره دبني اسرائیلو چې مه جوړ وی څوك زما څخه

وَكِيلًا ﴿٢﴾ ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ ۚ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ﴿٣﴾

ماسوا کارساز تاسی چې کوم اولاد یاست دهغو خلقو کوموچې سپاره کړل مونږ د نوح سره بیشکه هغه وو بنده حق منونکی .

تفسیر: او زمونږ موسی ﷺ ته کتاب (یعنی تورات) ورکی اومونږ دی دبني اسرائیلو دپاره (اله د)
هدایت جوړ کی (چې په دې کې دنورو احکامو سره دا دتوحید عظیم الشان حکم هم وو) چې تاسی زما
څخه ما سوا (خپل) هیڅوک کار سازمه مقرر وئ ، ای دهغو خلګو نسلونو کوم چې مونږ دنوح ﷺ سره
(په کښتی کی) سپاره کړی وه (مونږ تاسی ته خطاب کوو چې دانعمت یاد کړئ چې که مونږ دوی په
کښتی کی سپاره کړي اوبچ کړي نه وای ، نو نن به تاسی دهغوي نسل کوم ځای وی اونعمت یادکړی
دهغه شکر وکړئ چې لوی قسم یې توحید دی او) دغه نوح ﷺ لوي شکر گذار بنده وو (نو هرکله چې
انبیاء ﷺ شکر کوي نو تاسی ولي ناشکري کوئ ؟)

وَقَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ

او وصفا وویل مونږ بنی اسرائیلو ته په کتاب کی چې تاسی به خرابی وکړی په ملك کې دوه واره سرکشی به وکړی

عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤﴾ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَّنَا

لویه سرکشی ، نو هرکله چې راغله اوله وعده ولیږل مونږ په تاسو خپل بندګان

أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ ۚ وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا ﴿٥﴾

سخت جنګ کوونکی بیا ننوتل دښارونو مینځ ته ، او دغه وعده کیدونکې وه

ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَاَمْدَدْنٰكُمْ بِاَمْوَالٍ وَّبَنِيْنَ وَ

بیا مونږ بیرته واستوی ستاسی لمبر په دوی او قوت درکړی مونږ تاسی ته په مال او په زامنو سره

جَعَلْنٰكُمْ اَكْثَرَ نَفِيْرًا ﴿٦﴾ اِنْ اَحْسَنْتُمْ اَحْسَنْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ ۚ

او زیات کی مونږ ستاسی لښکر ، که ښه وکړل تاسو نو ښه مو وکړل دخان سره

وَاِنْ اَسَاْتُمْ فَلَهَا ۭ فَاِذَا جَاۗءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ لِيَسُوْۗءٗا وُجُوْهَكُمْ

او که بدی کوی نو دخپل خان دپاره ، نو هر کله چی راغله وعده بله ولیږل مونږ نور بندګان چی وران کی ستاسی مخونه

وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوْهُ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَّلِيُتَبِّرُوْا مَا عَلَوْا

او دننه سی مسجد ته لکه چی دننه سوی وو په اول وار او خراب کړی په کوم ځای چی غالب سی

تَتْبِيْرًا ﴿٧﴾ عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يَّرْحَمَكُمْ ۚ وَاِنْ عُدْتُّمْ عُدْنَا ۘ وَجَعَلْنَا

په خرابولو سره، لیری نه ده چی ستاسی رب په تاسی رحم وکړی او که بیا هغه کوی نو مونږ به بیا هغه وکړو او کړی دی مونږ

جَهَنَّمَ لِلْكٰفِرِيْنَ حَصِيْرًا ﴿٨﴾

دوږخ دکافرانو دپاره بندی خانه.

تفسیر: او مونږ بنی اسرائیلو ته په کتاب کی (خواه په تورات کی یا دنورو بنی اسرائیلو د انبیاؤ په صحیفو کی) دا خبره (په طور دپیش ګویي) ښوولی وه چی تاسی به په مځکه (دشام) کی دوه واري (د ګناهونو په ډیروالي سره) خرابي وکړي (یو وار دموسی ﷺ دشریعت څخه خلاف او بل وار دحضرت عیسی ﷺ دشریعت څخه خلاف) او په نورو به هم لوي زور چلوونکی شئ (یعنی ظلم او زیاتوب به وکړئ، دغه شان په ، لَتُفْسِدُنَّ : کی دحقوق الله ضائع کولو طرف ته او په ، لَتَعْلُنَّ : کی دحقوق العباد دضائع کولو طرف ته اشاره ده ، او دایی هم ښوولی وه چی دواړه واره به په سختیو سزاګانو کی اخته سی) بیا به دی دواړو وارو کی چی د اول وار میعاد راسي نو مونږ به پر تاسی خپل داسی بندګان مسلط کړو چی سخت جنګ کوونکی به وي بیا به دغه (ستاسی) په کورونو کی ننوزي (او تاسی به قتل قید او لوټ کړي) او دا (وعده سزا) یوه وعده ده چی خامخا به کیږي بیا (چی کله به تاسی په خپلو کړو باندی ستومانه او توبه ګار سی) نو مونږ به بیا پر دوی تاسی غالب کړو (که څه هم په واسطه سره وي ، چی کوم قوم پر دوی غالب راخي هغه به ستاسي حمایت کوونکی سي دغه شان به ستاسی دښمن ددغه قوم او ستاسی دواړو څخه مغلوب سي) او په مال او زامنو سره (کوم چی قید او لوټ سوی وو) به مونږ ستاسی

مدد وکړو (یعنی دا شیان به تاسی ته بیرته درکړل سی، چي تاسی ته به باندي قوت حاصل سي) او مونږ به ستاسی جماعت (یعنی تابعین) زیات کړو (نو په جاه او مال او اولاد او تابعدارانو کي په تولو کي به ستاسي ترقي وسي) او په دي کتاب کي په طور دنصیحت دا هم لیکلي وه چي) که چیري (اوس آئنده) ښه کار کوي نو دخپلي نفع دپاره به ښه کار کوي (یعنی په دنیا او په آخرت کي به درته دده نفع حاصله سي) او که چیري (بیا) تاسی بدعملونه کوئ نو هم د خپل ځان دپاره (به بد کوئ یعنی بیا به یی سزا وي، هم دارنګه داسي وسوه لکه چي مخکي یی بیان دی، چي) بیا هرکله چي (په ذکر سوو دوو وارو د فساد کي د آخري واري وخت راسي (او دغه وخت تاسی د شریعت عیسوي څخه مخالفت وکړئ) نو بیا به مونږ نور پر تاسی مسلط کړو چي (هغوي به په وهلو وهلو) ستاسی مخونه خراب کړي او لکه څنګه چي دغه (اولني) خلک جمات (دبیت المقدس) ته (په لوټ مار کولو سره) ننوتلي وه دا (وروسته) خلق به هم دي ته ننوزي او په کوم کوم شي چي د دوی وس برسي تول به (هلاک او) برباد کړي او (په دي کتاب کي دا هم لیکلي وه چي که ددی دوهم وار څخه وروسته هرکله چي د شریعت محمدي په دور کي تاسی دمخالفت او نافرماني څخه بیرته راسی، دشریعت محمدي تابعداري وکړي نو) عجیبه نه ده (یعنی امید په معنی د وعدی دی) چي ستاسی رب به پر تاسی رحم وکړي (او تاسی به د ذلت او بدبختي څخه وباسي) او که تاسی بیا دغه (شرارت) وکړئ نو مونږ به هم بیا دغه (د سزا سلوک) وکړو (چنانچه دنبي کریم ﷺ په زمان کي دغو د دوی مخالفت وکړو نو بیا قتل قید او ذلیله سول دا خو به ددنیا سزا وي) او (په آخرت کي) مونږ جهنم د (داسي) کافرانو دپاره جیل خانه جوړه کړي ده.

(دآیتونو تړون) ددی څخه په مخکی آیتونو کي په، وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنِي إِسْرَائِيلَ: کي دشرعي حکمونو او الهي هدایتونو دتابعداري او اطاعت ترغیب وو او په دي بیان سوو ایتونو کي دوی دمخالفت څخه د بیرولو او د زورني مضمون دی، په دي آیتونو کي دبني اسرائیلو دوي واقعي دعبرت او نصیحت دپاره ذکر دي چي یو وار دوی په ګناهونو او دالله ﷻ په نافرمانیو کي بوخت سول نو الله ﷻ د دوی دښمنان په دوی مسلط کړل کومو چي دوی تباه کړل بیا دوی څه لږ پوه سول او شرارت یی کم کي نو برابر سول، لیکن څه زمانه وروسته یي بیا دغه شرارتونه او بدعملونه شروع کړل، نو بیا الله ﷻ دوی ته د دوی دښمن په لاسو سزا ورکړه، په قرآن کریم کي ددو واقعو ذکر دی، مګر په تاریخ کي داسي شپږ واقعات ذکر دي.

اوله واقعه: دمسجد اقصی دجوړونکی حضرت سلیمان علیه السلام دوفات څخه څه زمانه وروسته پینځه سوه چي دبیت المقدس حاکم بي دیني اوبدعملي اختیار کړه، نو دمصر یو بادشاه پر دوی حمله وکړه او دبیت المقدس سامان سره سپین یی لوټ کړل او یو یی وړل، مګر ښار او جماعت یی وران نه کړل.

دوهمه واقعه: ددی څخه تقریباً څلور سوه کاله وروسته ده، چي په بیت المقدس کي اوسیدونکو څینو یهودیانو بت پرستي شروع کړه او په باقیو کي بي اتفاقي او جنګ جګړي شروع سوي، په دی بدبختي سره بیا دمصر یو بادشاه پر دوی حمله وکړه او څه قدر ښار او جمات ته یی هم نقصان ورسوی، بیا د دوي حالت څه قدر برابر سو.

دريمه واقعه: ددې څخه څو کاله وروسته هرکله چې بخت نصر دبابل بادشاه پر بيت المقدس حمله وکړه او ښار يې فتح کي ډير مال يې لوټ کي او ډير خلک يې بنديان جوړکړل او دځان سره يې بوتلل او دتير بادشاه دخاندان يو فرد يې دخپل قائمقام په حيثيت سره ددې ښار حاکم جوړکي.

څلورمه واقعه: دې نوی بادشاه چې بت پرسته او بدعمله وو، دبخت نصر څخه بغاوت وکي، نو بخت نصر دوباره حمله وکړه او بې انتها قتل خون او لوټ مار يې وکړو او په ښار يې اور پوری کړو ټول يې هوار ميدان کي، دا حادثه دجمات جوړيدو څخه تقريباً څلور سوره پنځلس کاله وروسته پيښه سوه، ددې څخه وروسته يهوديان ددې ځای څخه جلا وطن سول او بابل ته ولاړل، کوم ځای چې په ډير ذلت او خواري سره اوسيدل، اويا کاله تير سول، ددې څخه وروسته د ايران بادشاه پر بابل حمله وکړه او بابل يې فتح کي، بيا د ايران دبادشاه پردې جلا وطن يهوديانو زړه وسو او دوی يې بيرته شام ته ورسول او د دوی لوټ سوي سامان يې هم بيرته ورکي، اوس يهوديان دخپلو بدو عملونو او ګناهونو څخه توبه ګار سوي وو، دلته د نوي سره اباد سول، نو د ايران دبادشاه په تعاون سره يې بيا مسجد اقصی په زړه نمونه اباد کس.

پنځمه واقعه: دا پيښه سوه چې کله يهودو ته دلته اطمينان او ارام بيرته حاصل سو، نوخپل تير وخت يې هيرکي اوبياپه بدوکارونو اوبدوعملونوکی بوخت سول نودحضرت مسيح ﷺ دپيدائش څخه يوسل اويا کاله مخکې داواقعه راپيښه سوه چې کوم بادشاه انطاکيه اباده کړې وه، هغه حمله وکړه او څلويښت زره يهوديان يې قتل کړل اوڅلويښت زره يهوديان يې قيديان اوغلامان جوړکړل، دځان سره يې بوتلل اود جماعت يې هم ډيره بې حرمتي وکړه، مګراباد ي دجمات بچ سوه، خوبيا ددې بادشاه جانيشنو ښار اوجماعت بالکل ډاګه ميدان کي، ددې څخه څه زمانه وروسته په بيت المقدس د روم دبادشاهانو حکومت سو، دوی جمات بيا آباد کي او ددې څخه اته کاله وروسته حضرت عيسی ﷺ پيدا سو.

شپږمه واقعه: دحضرت عيسی ﷺ آسمان ته دپورته کولو څخه څلويښت کاله وروسته دا واقعه پيښه سوه چې يهودو د روم د خپلو بادشاهانو څخه بغاوت وکي، روميانو بيا ښار او جمات تباه کړل او هغه حالت يې ورته جوړکي کوم چې مخکې وو، ددغه وخت د بادشاه نوم طيطس وو چې نه يهودي وو نه نصراني، ځکه چې ددة څخه ډيري ورځي وروسته قسطنطين اول عيسايي سوی دی او ددې څخه وروسته دحضرت عمربن خطاب ؓ دزماني پوری دا جماعت وران پروت وو او بيا حضرت عمر ؓ جوړکی دا شپږ واقعات په تفسير بيان القرآن کی په حواله دتفسير حقاني ليکل سوي دي.

اوس دا خبره چې په قرآن کريم کی دکومو دوو واقعو ذکر دی، هغه په دې کی کومې دي، ددې قطعي تعين خو مشکل دی، ليکن ښکاره دا ده چې په دې کی کومي واقعې زياتي سختې او لويې وي او په کومو کی چې د يهوديانو شرارتونه هم زيات سوي وي او سزا يې هم سخته پيدا کړې وي، په هغو دی محمول کړل سي او هغه څلورمه او شپږمه واقعه ده، په قرطبي کی دلته يو اوږد مرفوع حديث په روايت د حضرت حذيفه ؓ نقل سوی دی، دهغه څخه هم ددې ښراوو تعين کيږي چې ددې دواړو څخه مراد څلورمه او شپږمه واقعه ده، ددغه اوږد حديث ترجمه دا ده.

حضرت حذيفه ﷺ فرمايي چې ما نبي کريم ﷺ ته عرض وکي چې بيت المقدس د الله ﷻ په نزد دلوی عظيمي مرتبې جمات دی ، دوی وفرمايل چې دغه ددنيا په ټولو کورونو کی د يو ممتاز عزت والا کور دی ، کوم چې الله ﷻ دحضرت سليمان بن داؤد دپاره دسرو سپينو او جواهراتو ياقوتو او زمردو څخه جوړ کړی وو او دا داسی چې کله حضرت سليمان ﷺ ددی ابادي شروع کړه ، نو الله ﷻ پيريان ددوی تابع کړل ، پيريانو دا ټول جواهرات او سره او سپين جمع کړل او ددی څخه يی جماعت جوړ کړی ، حضرت حذيفه ﷺ وايي چې ما عرض وکي چې بيا دبيت المقدس څخه دغه سره سپين او جواهرات چيرې او څنګه ولاړل ؟ نو نبی کريم ﷺ وفرمايل چې هرکله بني اسرائيلو د الله ﷻ نافرماني وکړه او په ګناهونو او بدو عملونو کی اخته سول او پيغمبران يی قتل کړل نو الله ﷻ پر دوی بخت نصر بادشاه مسلط کي کوم چې مجوسی وو ، ده اووه سوه کاله په بيت المقدس باندی حکومت وکي ، او په قرآنکريم کی ددی آيت ،

فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَّنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ : څخه دا واقعه مراده ده ، دبخت نصر لښکر په بيت المقدس کی دا خل سو ، سړی يی قتل کړل او ښځی بچې يی قيد کړل او دبيت المقدس ټول مالونه او سره او سپين جواهرات او يا زره ګاډيو کی ډک کړل او په خپل ښار بابل کی يی کښېښوول او ترسلو کالو پوری يی ددی بني اسرائيلو څخه خپل غلامان جوړ کړی وه ، قسم قسم بامشقته خدمتونه به يی په ذلت سره په کول .

بيا الله ﷻ دفارس په بادشاهانو کی يو بادشاه دده دمقابلی دپاره راپورته کي چې بابل يی فتح کي او باقيمانده بني اسرائيل يی دبخت نصر دقيد څخه آزاد کړل او څومره مالونه چې هغه دبيت المقدس څخه راوړي ره ، هغه ټول يی بيرته بيت المقدس ته را ورسول او بيا بني اسرائيلو ته حکم وسو چې که تاسی بيا نافرماني اوګناهونو ته ولاړسی نو مونږ به بيا دقتل اوقيد عذاب پر تاسی بيرته راولو دقرآن دآيت ،

عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يَرْحَمَكُمْ وَإِنْ عُدتُّمْ عُدْنَا : څخه دا مراد دی .

بيا چې هرکله بني اسرائيل بيت المقدس ته بيرته راغلل او ټول مالونه او سامان يی په قبضه کی راغی نو بيا ګناهونه او بدو عملونو ته بيرته ولاړه ، دغه وخت الله ﷻ په دوی باندی د روم بادشاه قيصر مسلط کي د آيت ، فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ : څخه دا مراد دی ، د روم بادشاه ددی خلقو سره دوچې او درياب پر دواړو لارو باندی جنګ وکي او ډير خلق يی قتل او قيد کړل او بيا يی دبيت المقدس دغه ټول مالونه په يو لک اويا زره ګاډيو باندی بار کړل يو يي وړل او په خپله کنيسة الذهب کی يی کښېښوول دغه ټول مالونه تر اوسه هلته دي او هلته به وي ، تردی پوری چې حضرت مهدي ﷺ بيا دغه بيت المقدس په يو لک اويا زره کښتو کی بيرته راوړی او دلته به الله ﷻ ټول اولين او آخرين جمع کړی (الحديث بطوله رواه القرطبي في تفسيره)

په بيان القرآن کی دی چې دوې واقعي دکومو ذکرچې په قرآن کی راغلی دی ، ددی څخه مراد د دوو شريعتونو څخه مخالفت دی اول دحضرت موسی ﷺ دشريعت مخالفت اوبيا دحضرت عيسی ﷺ دبعثت څخه وروسته دشريعت عيسوی مخالفت دی ، دغه ډول په اولني مخالفت کی هغه ټول واقعات درج کيدی سی چې لوړ بيان سوي دي ، د واقعاتو دتفصيل څخه وروسته د ذکر سوو آيتونو تفسير وګوری .

معلومات او مسئلي: د ذكر سوو واقعاتو خلاصه دا ده ، چې دبني اسرائيلو متعلق الله ﷻ دا فيصله فرمايلې وه چې دوى ترڅو پورې د الله ﷻ اطاعت كوي ، په دين او دنيا كې به با مراده او كامياب وي اوكله چې د دين څخه روي گرداني كوي ، ذليل او خوار كيږي به او د كافرانو دښمنانو په لاسونو به پر دوى عذاب اچول كيږي او صرف دا نه ده چې دښمن به پر دوي غالب سي ، د دوى جان او مال ته به نقصان ورسوي ، بلكې د دوى سره به د دوى قبله چې بيت المقدس دى هغه هم د دښمن د حملې څخه محفوظ پاته نه سي ، د دوى كافران دښمنان به بيت المقدس ته دننه ولاړ سي او بې حرمتي او عزت لتهول به وكړي ، دابه هم دبني اسرائيلو د سزا يو جزء وي ، قرآن كريم د دوى دوي واقعي بيان كړي ، اوله واقعه د شريعت موسويه د زماني ده ، بله د شريعت عيسويه د زماني ، په دې دواړو كې بني اسرائيلو دخپل وخت دشريعت الهيه څخه روگرداني وكړه او سركښي يې اختيار كړه ، نو په اوله واقعه كې يو مجوسي كافر بادشاه پر دوي او پر بيت المقدس مسلط سو او تباهي يې وكړه او په دوهمه واقعه كې يو رومي بادشاه پر دوى مسلط سو ، چې دوى يې قتل او لوټ كړل او بيت المقدس يې ونړوى او وران يې كې ، ددې سره دا هم ذكر سوي ده ، چې په دواړه واره هركله بني اسرائيل په خپلو بدو عملونو ستومانه او توبه گار سول نو بيا الله ﷻ د دوى مالک او ال اولاد بحال كړل .

ددې دواړو واقعو ذكر څخه وروسته په آخر كې الله ﷻ په دې معاملو كې خپله ضابطه بيان كړه ، وَإِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا : يعنې كه تاسې بيا دنافرماني او سركښي طرف ته بيرته راغلاست نو مونږ به دغه شان سزا او عذاب دركوو ، دا ضابطه تر قيامته پورې ارشاد سوي ده او ددې مخاطب هغه بني اسرائيل وه كوم چې د نبي كريم ﷺ په زمانه مباركه كې موجود وه ، په دې كې اشاره سوي ده چې لكه څنگه چې دشريعت موسويه په مخالفت سره او بيا دشريعت عيسويه په مخالفت سره تاسې خلق په سزا او عذاب كې گرفتار سوى واست ، اوس دريم دور دشريعت محمديه دى كوم چې تر قيامته پورې به چليږي ، ددې په مخالفت كولو به هم دغه انجام وي ، چنانچې هم داسې وسوه چې دې خلقو دشريعت محمديه او اسلام مخالفت وكې نو د مسلمانانو په لاسو جلا وطن او ذليل او خوار سول او آخر د دوى پر قبله بيت المقدس هم دمسلمانانو قبضه وسوه ، فرق دا سو چې تيرو بادشاهانو دوي هم ذليل او خوار كړي وه او د دوى دقبلې بيت المقدس يې هم بې حرمتي كړې وه .

اوس چې مسلمانانو بيت المقدس فتح كې نو دبيت المقدس مسجد كوم چې دسوونو كالو را ايسې نړيدلى اوغير آباد پروت وو ، دايې دنوي سره آباد كې او دانبياؤ عليهم السلام ددې قبلې احترام يې پرځاى كې .

(دبني اسرائيلو واقعات دمسلمانانو دپاره عبرتونه دي موجوده واقعه دبيت المقدس ددى سلسلې يوه كړى ده)

د بني اسرائيلو دا واقعات په قرآنكريم دبيانولو او مسلمانانو ته د اورولو څخه په ظاهره مقصد دا دى چې مسلمانان هم ددې خدايي ضابطې څخه مستثنى نه دي ، په دنيا او دين كې د دوى عزت او شوكت او مال او دولت د خداى ﷻ دفرمانبردارى سره تړل سوي دي ، هركله چې دوى دالله ﷻ او رسول ﷺ دطاعت څخه مخ واړوي نو دوى دښمنان او كافران پر دوى مسلط كول كيږي چې د دوى دلاسه به د دوى دعبادت خانو اوجماعتونو بې حرمتي هم كيدى سي .

نن صبا چې کوم زړه دردونکې حادثه پر بيت المقدس ديهودو دقبضې او بيا دی ته د اور لګولو، چې ټول عالم اسلام يې پريشانه کړي دي، حقيقت دا دی چې دا ددی قرآن ارشاد تصديق کيږي، مسلمانانو خدای او رسول هير کړل، د آخرت څخه غافله سول دنيا په شان او شوکت کې ولګيدل او دقرآن اوسنت د احکامو څخه بيګانه سول، نو هم دغه خدايي ضابطه مخته راغله چې پر کرورونو عربو باندی څو لکه يهوديان غالب سول د دوی ځانونو او مالونو ته يې هم نقصان ورسوی او دشريعت اسلامي له مخه ددنيا په دريو عظيم الشانه جماتونو کې يو چې د ټولو انبياؤ عليهم السلام قبله پاته سوي ده هغه يې د دوی څخه واخيستی او يو داسې قوم غالب راغی کوم چې په دنيا کې دټولو څخه زيات ذليل او خوار ګڼل کيدی، يعنې يهود، په دې سربيره دا ليدل کيږي چې دغه قوم نه په شمير کې دمسلمانانو په مقابله کې څه حيثيت لري او نه دمسلمانانو د موجوده جنګي سامانونو په مقابله کې د دوی څه حيثيت سته، ددې څخه دا هم معلومه سوه چې دا واقعه يهودو ته څه دعزت مقام نه ورکوي، البته دمسلمانانو دپاره د دوی دسرکښۍ سزا ضرور ده چې ددې څخه صفا دا ښکاره کيږي چې دا څه وسوه، زمونږ دبدو عملونو دسزا په طور وسوه او ددې علاج بغير ددې څخه هيڅ نسته چې مونږ بيا په خپلو بدو عملونو باندی پښيمانه سو، رښتينې توبه وکاږو، دالله ﷻ د احکامو پيروی شروع کړو رښتينې مسلمانان جوړ سو، دغيرو دنقالي او په غيرو د اعتماد د عظيمي ګناه څخه را وګرځو نو د الله ﷻ دوعدي مطابق به انشاء الله تعالى بيت المقدس او فلسطين بيا زمونږ په قبضه کې راسی، مګر افسوس دا دی چې دنن صبا عرب حکمرانان او د هغه ځای عام مسلمانان تر اوسه هم په دې حقيقت پوه نه دي دوی اوس هم د غيرو پر امداد تکيه لګولی د بيت المقدس د واپسي پلان او نقشي جوړي چې په ښکاره يې هيڅ امکان په نظر نه راځي، فالى الله المشتکى.

هغه وسله او سامان په کوم سره چې بيت المقدس او فلسطين بيا بيرته مسلمانانو ته ورکول کيږي صرف د الله ﷻ طرفته بيرته رجوع په آخرت يقين، دشريعت د احکامو تابعداري په خپل معاشرت اوسياست کې په غير د اعتماد او نقالي څه ځان ساتل او بيا په الله ﷻ بروسه کول خالص اسلامي او شرعي جهاد دی، الله ﷻ دی زمونږ عربو حکمرانانو او نورو مسلمانانو ته ددی توفيق ورکړي، آمين ثم آمين

(يو عجيبه معامله)

الله ﷻ په دی مځکه دخپل عبادت دپاره دوه ځايونه دعبادت کوونکو قبلي جوړي کړي دي، يو بيت المقدس دوهم بيت الله، مګر دقدرت قانون د دواړو دپاره جلا جلا دی، دبيت الله حفاظت او دکفارو پردی غالب نه راتلل الله ﷻ خپله ذمه واري ګرځولی ده، ددی نتيجه هغه واقعه دفيل ده کومه چې دقرآن کريم په سورة فيل کې ذکر سوی ده چې ديمن نصراني بادشاه پر بيت الله حمله وکړه نو الله ﷻ سره دفيلانو دغه فوج دبيت الله خواته د رسيدو څخه مخکې په مرغانو سره هلاک او برباد کړي.

ليکن دبيت المقدس متعلق دا قانون نه دی، بلکه ددی ذکر سوو آيتونو څخه معلومه سوه چې کله مسلمانان په ګمراهيو او ګناهونو کې اخته سي نو د سزا په طور د دوی څخه دا قبله هم واخيستل سي او کفار پردوی غالب راسي.

(کافران هم د الله ﷻ بندګان دي مګر مقبول نه دي)

په ذکر سوي اولني واقعه کې قرآن کريم دا ارشاد فرمايي ، چې هرکله ديندارو خلق په فتنو او فسادونو کې اخته سي نو الله ﷻ په دوی خپل داسې بندګان مسلط کړي کوم چې د دوی کورونو ته دننه سي دوی قتل او لوټ کړي ، دلته قرآنکريم لفظ د ، عِبَادًا لَنَا : فرمايلي دي عبادنا ، يې نه دی ويلی ، حال دا دی چې دا لنډ وو ، حکمت په دې کې دا دی چې ديو بنده اضافت او نسبت د الله ﷻ طرف ته کيدل دده دپاره د تولو ښخه لوی اعزاز دی ، لکه چې ددې سورة په شروع کې د : اَسۡرٰی بِعَبۡدِہٖ لاندې دا ښوول سوي ده چې نبی کريم ﷺ ته کوم انتهايي اعزاز او نهايت نزديکت په شپه دمعراج کې نصيب سو ، قرآنکريم ددې واقعې په بيان کې دنبی کريم ﷺ دنوم مبارک يا څه صفت بيانولو پرځای صرف ، عَبۡدِہٖ: وويل او دا يې وښووله چې د انسان آخري کمال او انتهايي لوړ مقام دا دی چې الله ﷻ دي په خپل بنده ويلو ونمانځي په ذکر سوي آيت کې چې يې دکومو خلقو ښخه دبني اسرائيلو دسزا کار واخيستی دوي په خپله هم کافران وه په دې وجه الله ﷻ دوی ته د: عبانا: په لفظ سره دتعبيرکولو پرځای اضافت او نسبت مات کړو او عبادلنايې وفرمايل چې په دې کې دې طرف ته اشاره ده چې په تکويني طورسره خوټول انسانان دالله ﷻ بندګان دي ، مګر بغير د ايمان ښخه مقبول بندګان نه دي چې نسبت او اضافت يې الله ﷻ طرف ته وسی .

اِنَّ هٰذَا الۡقُرۡاٰنَ يَهۡدِیۡ لِلَّتِیۡ هِیَ اَقۡوَمُ وَيُبَشِّرُ الۡمُؤۡمِنِيۡنَ الَّذِيۡنَ يَعۡمَلُوۡنَ

دا قرآن ښيي هغه لار کومه چې دټولو ښخه سيده ده او خوشخبري اوروي ايماندارو ته کوم چې نيک

الصّٰلِحٰتِ اَنَّ لَهُمۡ اَجۡرًا کَبِيۡرًا ۙ﴿۹﴾ وَّاَنَّ الَّذِيۡنَ لَا يُؤۡمِنُوۡنَ بِالۡاٰخِرَةِ اَعۡتَدۡنَا

عملونه کوي چې د دوی دپاره دی ثواب لوی ، او دا چې کوم نه مني اخرت د دوی دپاره تيارکړی دی مونږ

لَهُمۡ عَذَابًا اَلِيۡمًا ﴿۱۰﴾ وَيَدۡعُ الۡاِنۡسَانُ بِالشَّرِّ دُعَآءَهٗ بِالۡخَيۡرِ

عذاب دردناک ، او غواړی انسانان بدي لکه چې غواړی خير .

وَکَانَ الۡاِنۡسَانُ عَجُوۡلًا ﴿۱۱﴾

او دی انسان تلوار کوونکی .

دآيتونو تړون: د سورة په شروع کې په معجزه دمعراج سره دنبي کريم ﷺ د رسالت بيان وو په دې آيتونو کې په معجزه د قرآن سره ددې اثبات دی .

لنډتفسير: بيشکه دا قرآن دداسې طريقې ښودنه کوي کومه چې بالکل سيده ده (يعنی اسلام) او (ددې طريقې دمنونکو اونه منونکو جزاء اوسزاء هم ښيي چې) هغه ايماندارو ته کوم چې نيک کارونه کوي دا خوشخبري ورکوي چې دوي ته به ډير لوي ثواب ورکول کيږي او دا هم ښيي چې کوم خلق په آخرت ايمان

نه لري مونږ د دوي دپاره يوه دردناکه سزا تياره کړي ده او (ځيني) انسانان (لکه کفار چې دي) بدي (يعنې عذاب) داسې غواړي لکه څنګه چې دګټې (خير) دپاره غوښتل (کوي) او انسانان (طبعاً څه) تلوار کوونکي دي.

(معلومات او مسئلې .... اقومه لار)

قرآن چې دکومې لارې ښودنه کوي هغه ته اقوم ويل سوي ده، دا قوم تفسير دا دی چې هغه لار کومه چې منزل مقصود ته په رسولو کی نژدی هم وي ، آسانه هم وي ، دخطراتو څخه خالي هم وي (قرطبي) ددی څخه معلومه شوه چې قرآن د انساني ژوند دپاه چې کوم احکام ورکوي ، په هغه کی دا دری سره صفتونه په جمع سره وي ، که څه هم انسان دخپلي ناپوهي په وجه ځيني وخت دغه لاره ګرانه يا دخطرو څخه ډکه ګڼي ليکن رب العالمين چې دکائناتو د ذري ذري علم لري او تير او راتلونکي وخت هغه ته يو دول دی هغه په دی حقيقت ښه پوه دی چې د انسان نفع په کوم کار او کوم صورت کی زياته ده او په خپله انسان چونکی د مجموعي حالاتو څخه خبر نه دی چې دی خپل ښه او بد هم په ښه شان سره نه سي پيژندی.

شايد په مناسبت سره يې د ذکر سوو آيتونو په آخري آيت کی دا ذکر فرمايلي دي چې انسان خو ځيني وخت په تلوارۍ سره دځان دپاره داسې دعا غواړي کومه چې دده دپاره دتباهي او بربادي سبب وي که الله ﷻ دده داسې دعا قبوله کړي نو دی به برباد سي ، مګر الله ﷻ اکثره داسې دعاګاني فوراً نه قبلوي ، تردی چې په خپله انسان پوه سي چې زما دا درخواست غلط او زما دپاره سخت مضر وو ، او د آيت په اخري جمله کی يې د انسان يوه طبعي کمزوري په طور دضابطي هم ذکر کړه چې انسان په خپل طبيعت کی تلوار کوونکی واقع سوی دی ، پر سرسري نفع يا نقصان نظر ساتي انجام ته نه ګوري ، فوري راحت که ډير لږ هم وي خو په دائمي راحت ورته ترجيح ورکوي ددی تقرير خلاصه دا ده چې په دی آيت کی دعامو انسانانو د يوي طبعي کمزوري بيان دی.

او ځيني امامانو دا آيت ديوی خاصي واقعي متعلق مقرر کړی دی اوهغه دا چې نضر بن حارث د اسلام په مخالفت کی يو وار دا دعا وکړه، اللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاۤءِ اَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ اَلِيْمٍ : يعنی يا الله ! که ستا په نزد دا اسلام حق وي نو پر مونږ د آسمان څخه کاڼي راواوروه يا څه درد ناک عذاب راوليږه ، په دی صورت کی د انسان څخه دا خاص انسان يا کوم چې دده هم طبع وي مراد به وي.

وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَآ اٰيَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَآ اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً

او مونږ جوړ کړی دی شپه او ورځ دوی نمونی بيا ورانه کړه مونږ دشپې نمونه او جوړه کړه مونږ دورځی نمونه ليدونکی

لِّتَبْتَغُوْا فَضْلًا مِّنْ رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوْا عَدَدَ السِّنِيْنَ وَالْحِسَابَ ۚ وَكُلَّ شَيْءٍ

چی تلاش کړی فضل دخپل رب اوچی معلوم کړی شمير دکلونو اوحساب ، او هر شی

فَصَّلْنٰهُ تَفْصِيْلًا ﴿١٢﴾ وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنٰهُ طٰٓئِرَهٗ فِيْ عُنُقِهٖ ؕ

مونږ بیان کړی دی په تفصیل سره ، او دهر یو انسان سره لګولی ده مونږ دده بدقسمتی دده ګردن سره ،

وَنُخْرِجُ لَهٗ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كِتٰبًا يَّلْقٰىهُ مَنْشُوْرًا ﴿١٣﴾ اِقْرَاْ كِتٰبَكَ ؕ

او راوبه باسو دی لره دقیامت په ورځ یو کتاب چی وینی به یی ښکاره ، او وایه خپل کتاب

كَفٰى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيْبًا ﴿١٤﴾ؕ مَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا

ته پوره یی نن ورځ خپل حساب کوونکی ، څوک چی په لاری سو نوراغی

يَهْتَدِيْ لِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ؕ وَلَا تَزِرُ

لاری ته دخپلی فائدی دپاره ، او څوک چی بی لاری سو ، نو بی لاری سو دخپل نقصان دپاره ، او په هیڅانه

وَازِرَةٌ وِّزْرَ اُخْرٰى ؕ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِيْنَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُوْلًا ﴿١٥﴾

لوبړي بار دبل ، او مونږ نه ورکوو عذاب ، ترڅو چی ونه لیږو رسول .

لنډتفسیر: مونږ شپې او ورځې (دخپل قدرت) دوې نخښې جوړې کړې نو دشپې نخښه (یعنی شپه) مونږ خړه جوړه کړه او دروځې نخښې مونږ روښانه جوړه کړه (چی په دی کی هر شی بې تکلیفه ښکاري) ددی دپاره چی (د ورځې) دخپل رب رزق تلاش کړئ او (دشپې او ورځې په تلو راتلو او ددواړو په رنګ کی فرق چی یوه روښانه بله تیاره ده او د دواړو په مقدارونو کی په اختلاف سره) د کلونو شمیر او (نور کوچني کوچني) حساب معلوم کړئ (لکه چی د سورة یونس په اوله رکوع کی یی بیان سوی دی) او مونږ هر شی ښه په تفصیل سره بیان کړی دی (په لوح محفوظ کی خو د ټولو کائناتو مکمل تفصیل په قدر دضرورت دی ، په دی وجه دا بیان دواړو ته منسوب کیدی سی) او مونږ دهر (عمل کوونکي) انسان عمل (نیک وي او که بد) دده دغاړي هار جوړ کړی دی (یعنی د هر سړي عمل دده سره لازم او ملزوم دی) او (بیا) دقیامت په ورځ به دده عمل نامه دده (دلیدو) دپاره راوباسو مخامخ به یی کړو ورته چی دی به ښکاره ووینی (او ده ته به وویل سي چی واخله) خپله عمل نامه (په خپله) ووایه، نن ته په خپل دخپل حساب معلومولو دپاره کافي یی (یعنی ددی خبري ضرورت نسته چی ستا عملونه بل سړي شمار کړي، بلکي ته په خپله خپله عملنامه ووایه او خپل حساب کوه چی تاته څومره سزا او څومره جزا ورکیدل په کار دي، مطلب دا دی چی که څه هم لاتراوسه عذاب مخ ته نه دی راغلی خو دغه بیرته ورکول کیدونکی نه دی یو وخت داسی راتلونکی دی چی انسان به خپل ټول عملونه په ښکاره سترګو ووینی او دعذاب حجت به باندی قائم سي او) کوم سړی چی په (دنیا کی پر سیده) لاره چلیږي هغه دخپلي نفعي دپاره

چلیږي او کوم سړی چي بي لاري اختيار کړي نو دغه هم دخپل نقصان دپاره بي لاري کیږي (دغه وخت به یې دی سزا پیدا کړي د بل هیڅ نقصان نه دی ځکه چي زمونږ قانون دا دی چي) بل هیڅوک سړی د (بل دگناه) بار نه سي لوړولی (او چاته چي څه سزا ورکول کیږي هغه پرده دحجت تمام کولو ځخه وروسته ورکول کیږي ځکه چي زمونږ قانون دا دی چي) مونږ (هیڅکله) سزا نه ورکوو، ترڅو پوري چي یو رسول (دده د هدایت دپاره) ونه لیږو

معلومات او مسئلي: په ذکر سوو آیتونو کی یی اول دشپي او ورځي اختلاف د الله ﷻ دکامل قدرت نخښي مقرري کړي او بیا یی وفرمایل چي دشپي په تیاره کولو او د ورځي په روښانه کولو کی حکمتونه دي ، د شپي دتیاري کولو حکمت خو دلته نه دی بیان سوی دغه په نورو آیتونو کی ذکر دی چي دشپي تیاره د خوب او ارام دپاره مناسب ده او قدرت داسی نظام جوړ کړی دی چي هر انسان او حیوان ته دشپي په دی تیاري کی خوب ورځي، ټول عالم په یو وخت په خوب کی وي ، که دمختلفو خلقو خوب په مختلفو وختونو کی وای نو د ویښو خلقو د شور، زوږ او کار روزګار په وجه به د خوب کوونکو خوب هم حرام سوی وای .

او دورځي د روښانه کولو دلته دوه حکمتونه بیان سوي دي ، اول دا چي د ورځي په رڼا کی بنده دخپل رزق تلاش کولی سی ، دمحنت مزدوري، صنعت وغیره ټولو دپاره د رڼا ضرورت دی ، بل دا چي دشپي ورځي په تلو راتلو سره د کلونو شمیر معلومولی سی ، چي په دری سوه شپیته ورځو پوره کیدو باندی مثلاً کال پوره سو .

دغه شان نور ټول حسابونه هم د شپي ورځي په تلو راتلو پوري متعلق دي که دشپي ورځي دا اختلاف نه وای نو د مزدور دمزدوري او د نوکر د نوکري میعادونه متعین کول ټول به مشکل سي .

(دعلمنامي دغاړي هار کیدو مطلب)

دا دی چي انسان په هرځای په هرحال کی چي وي دده عملنامه دده سره وي ، دده عمل لیکل کیږي هرکله چي دی مړ سی نوبنده یی کړي او کښې سوول سی بیا به دقیامت په ورځ داعملنامه دهریو په لاس کی ورکول کیږي چي په خپله یی ووایه او خپله فیصله په خپله دځان سره وکړه چي دثواب مستحق یاست او که دعذاب .

دحضرت قتاده ؓ څخه نقل دی چي په دغه ورځ به بي ویلو سړي هم خپله عملنامه ویلای سی ، په دی موقع باندی اصبهاني په روایت دحضرت ابو امامه ؓ دا روایت نقل کړی دی چي نبی کریم ﷺ فرمایلي دي چي دقیامت په ورځ به دځینو خلقو عملنانه هرکله چي د دوی په لاس کی ورکړل سی نو دی به وویني چي دده ځیني نیک عملونه په دی کی نه دي لیکل سوي نو عرض به وکړي چي زما پروردګاره! په دی کی زما فلاني فلاني عمل نه دي لیکل سوي نو د الله ﷻ دطرفه به جواب ورکړل سی چي مونږ هغه عملونه ځکه خراب کړي دي چي تا به د خلقو غیبت کوي (مظهري)

(د رسول لیږلو څخه بغیر دعذاب نه کیدو تشریح)

ددی آیت پربنا دځینو فقهاؤ امامانو په نزد پر هغو خلقو به دکفر باوجود هیڅ عذاب نه وي کوم نه چي

دچا رسول او نبي دعوت نه وي رسيدلى او دځينو امامانو په نزد كومي اسلامي عقيدي چى په عقل سره پېژندل كيږي مثلاً دخداى وجود، دهغه يووالى وغيره، نو كوم خلق چى ددى څخه منكر وي دوي ته به پر كفر عذاب وي، كه څه هم دوي ته دچا نبي او رسول دعوت نه وي رسيدلى، البته پر عامو ګناهونو به سزا بغير ددعوت او تبليغ دانبياؤ څخه نه وي، او ځينو حضراتو دلته د رسول څخه مراد عام اخيستى دى خواه ده كه دغه رسول او نبي وي او كه انساني عقل وي چى دغه هم په يو حيثيت سره د الله ﷻ رسول دى

(دمشركانو پر اولاد به عذاب نه وي)

د آيت ، لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ : لاندى په تفسير مظهري كى ليكلي دي چى ددى آيت څخه ثابتيږي چى دمشركانو او كفارو اولاد كوم چى دبالغ كيدو څخه مخكى مړه سى پر هغوي به عذاب نه وي ځكه چى د مور او پلار په كفر سره د هغوي د سزا مستحق كيدى نه سى ، په دى مسئله كى د فقهاؤ اقوال مختلف دي چى دلته يى دتفصيل ضرورت نسته .

وَإِذَا أَرَدْنَا أَن نُّهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا

او كله چى مونږ وغواړو چى هلاك كړو يو كلى حكم اوليږو په دوى كى عيش كوونكو ته بيا دوى نافرماني وكى په

فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا ﴿١٦﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ

دى كى بيا ثابته سى په دوى باندى خبره پس وباسو مونږ دوى په زيلو ايستلو سره ، او ډير هلاك كړى دى مونږ

الْقُرُونِ مِن بَعْدِ نُوحٍ ۗ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا

(خلق د) زماني دنوح ﷺ وروسته ، او پوره دى ستا رب دخپلو بندګانو په ګناهونو پوهيدونكى

بَصِيرًا ﴿١٧﴾

اوليدونكى .

دآيتونو تړون : ددى څخه په مخكى آيتونو كى ددى بيان وو چى دالله ﷻ عادت دا دى چى ترڅو پورى يو قوم ته د انبياء عليهم السلام په ذريعه د الله ﷻ هدايتونه نه وي رسيدلى او بيا هم دوي فرمانبرداري ونه كړي ، تر دغه وخته پورى پر دوى عذاب نه راليږي ، په ذكر سوو آيتونو كى ددى دوهم اړخ بيان دى ، چى هر كله يو قوم ته دالله ﷻ رسول او دهغه پيغام ورسيږي او بيا هم دوى دسركښى څخه كار واخلي نو پر دوي عام عذاب راليږل كيږي .

لنډتفسير: او هر كله چى مونږ يو كلى (كوم چى دخپل كفر او نافرماني په وجه سره په مقتضاء دحكمت الهى دهلاكولو قابل وي) هلاكول وغواړو نو (دوي د ليږلو درسول څخه مخكى نه هلاكوو بلكى اول ديو رسول په معرفت) ددغه (كلي) عيش كوونكو (يعنى اميرانو او رئيسانو) خلقو ته (خصوصاً او نورو

عوامو ته عموماً د ايمان او اطاعت) حكم وركړو بيا (هركله) چې دغه خلق (خبره ونه مني بلكې) هلته شرارت شروع كړي نو په دوی حجت تمام سي بيا دغه كلي تباه او برباد كي او (ددي عادت موافق) مونږ ډير امتونه د نوح (ﷺ) د زماني) څخه وروسته (د دوی دكفر اونافرماني په سبب) هلاك كړي دي (لكه عاديان ثموديان وغيره او دنوح ﷺ دقوم غرقول او هلاكول خو مشهور ا ومعلوم دي په دي وجه په ، مِنْ بَعْدِ نُوحٍ : باندي يې بسوالي وكي ، په خپله د قوم دنوح ذكر يې ونه كي او دا هم ويل كيدي سي ، چې دسورة په شروع كې په آيت ، ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ :كې په لفظ د: حَمَلْنَا سره دطوفان نوح طرف ته اشاره موجوده ده ، دغه يې د نوح ﷺ دقوم دهلاكت بيان مقرركړي دلته يې وروسته دنوح ﷺ څخه ذكروفرمايي) اوستارب دخپلو بند ګانو په ګناهونو کې پوهيدوكې ليدونكي كافي دی (نو چې څنګه د يو قوم ګناه وي دغسي سزا وركوي)

معلومات او مسئلي: (يوه شبهه او دهغي جواب)

د آيت د لفاظو د ، وَإِذَا أَرَدْنَا: او ددی څخه وروسته د اَمرنا دښكاره څخه دا شبهه كيده چې ددي خلقو هلاكول دالله ﷻ مقصود وو ، په دي وجه دوی ته اول په ذريعه د انبياؤ د ايمان او اطاعت حكم وركړل بيا د دوی فسق او فجور د دوی دعذاب سبب جوړول دا ټول د الله ﷻ دطرف څخه وسوه نو په دي صورت کي دوی عاجزان او مجبوره سول ، ددي دجواب طرف ته په ترجمه او دلنډ تفسير په ضمن كې دا اشاره راغلي ده چې الله ﷻ انسان ته عقل او اختيار وركړى او دعذاب او ثواب لاري يې ورته متعيني كړي ، لكه چې څوک په خپل اختيار سره دعذاب دكار قصد وكړي ، نو دالله ﷻ عادت دی چې هغه ددغه عذاب اسباب ورته تياروي ، نو اصل سبب دعذاب په خپله د دوی قصد او اراده ده دكفر او معصيت نه چې محض اراده په دي وجه دوي معذور نه سي كيدی .

(دذكر سوي آيت يو بل تفسير)

دلفظ د اَمَرْنَا مشهور تفسير دغه دی كوم چې لوړ بيان سوی دی يعني حكم وركي مونږ ليكن په دي آيت كې ددی لفظ قرائتونه مختلف دي ، په يوه قرآئت كې كوم چې ابو عثمان نهدي ، ابو رجاء ، ابوالعاليه ، مجاهد اختيار كړی دی ، دا لفظ په شد د ميم راغلی دی ، يعني اَمرنا: چې معنی يې دا ده چې مونږ اميران او حاكمان جوړكړل خوش عيشه سرمايه دار خلقو ته كوم چې په فسق او فجور كې اخته سي او دټول قوم دپاره دعذاب سبب جوړ سي .

او دحضرت علي ؓ او ابن عباس ؓ په يو قرائت كې دا لفظ امرنا ويل سوی دی چې تفسير يې ددې حضراتو څخه اَكْثَرْنَا نقل سوی دی يعني هركله چې الله ﷻ په يو قوم باند عذاب ليږي نو ابتدائي نخښه يې دا وی چې په دی قوم خوش عيشه سرمايه دار خلق زيات كړي او دوی دخپل فسق او فجور په ذريعه ټول قوم په عذاب كې داخته كولو سبب جوړ سي .

په دي كې د اولني قرآئت مطلب دا سو چې داسی خوش عيشه سرمايه دار دقوم حاكمان جوړسي او د دوهم قرآئت مطلب دا دي چې په قوم كي دداسی خلقو كثرت كړل سي ، ددي دواړو څخه دا معلومه سوه چې د عيش پسندو خلقو حكومت يا دداسی خلقو په قوم كې كثرت څه دخوشحالي شي نه دی ، دعذاب

الهي نخښنه ده ، حق تعالی چې کله دیوم څخه خفه سي نو دوي په عذاب کي اخته کول غواړي ، ددی ابتدایي علامې دا وي چې ددی قوم حاکمان او رئیسان داسي خلق جوړ کړل سي کوم چې عیش پسند عیاشان وي یا په کي حاکمان هم جوړ نه کړي خو داسي خلق په کي ډیر کړي د دوارو صورتونو نتیجه دا وي چې دا خلق په شهوتونو او خوندونو کي مست سي ، دالله ﷻ نافرماني په خپله هم کوي او نورو ته هم ددی لارې هواروي او آخر پر دوي د الله ﷻ عذاب راسي.

(د مالدارو پر قوم باندی اثر کیدل یو طبعي امر دی)

په آیت کي دخوش عیشه مالدارانو په خصوصیت سره ذکر کول دی طرف ته اشاره ده، چې په فطري طور سره عوام دخپلو مالدارانو او حاکمانو داخلاقو څخه متاثره کیږي هر کله چې دا خلق بدعمله سي نو ټول قوم بدعمله سي په دی وجه کومو خلقو ته چې الله ﷻ مال دولت ورکړی دی دوی ته ددی زیات فکر په کار دی چې دخپلو عملونو او اخلاقو اصلاح کوي هسي نه چې دوي په عیش پرستي کي راسي ، ددی څخه غافله سي او ټول قوم د دوي په وجه په غلطه لاره روان سي ، نو دقوم دبدو عملونو وبال به هم پر دوي راسي.

مَنْ كَانَ يُرِيْدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهٗ فِيْهَا مَا نَشَآءُ

څوک چې غواړي اولنی کور (دنیا) ژر ورکوو مونږ ده ته په دی کي څومره چې غواړو

لِمَنْ نُّرِيْدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهٗ جَهَنَّمَ ۚ يَصْلٰىهَا مَذْمُوْمًا

چاته چې غواړو بیا مقرر کړی دی مونږ د دوی دپاره جهنم ، داخل به سي دی ته خپله بدی اوریدونکی

مَّدْحُوْرًا ﴿۱۸﴾ وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ

وړدیکه سوی ، او چاته وغوښتی آخرت او کوښش یې وکی ددې دپاره خپل کوښش او دی

مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَّشْكُوْرًا ﴿۱۹﴾ كُلًّا نُّمِدُّ هٰٓؤُلَآءِ

مؤمن وو نو ددا سي خلقو کوښش به په ځای ولګیږي ، هر یوه ته مونږ رسوو دوی ته

وَهٰٓؤُلَآءِ مِنْ عَطَآءِ رَبِّكَ ؕ وَمَا كَانَ عَطَآءُ رَبِّكَ مَحْظُوْرًا ﴿۲۰﴾

او هغو ته ستا درب دبخشش څخه ، او ستا د رب بخشش دچا څخه بند نه دی ،

اُنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ ؕ وَلَلْاٰخِرَةُ اَكْبَرُ

وګوره څنګه غوره کړل مونږ ځینی په ځینو باندی او خامخا دآخرت په کور کي خو نوری لویی

دَرَجٰتٍ وَّاَكۡبَرُ تَفۡضِيۡلًا ﴿۲۱﴾

درجي دي او لوی فضيلت يد .

لنډتفسير: كوم سري چي (په خپل نيک عمل سره صرف) ددنيا (د نفع) نيت لري (برابره خبره كه په دي وجه چي دي د آخرت څخه منكر دي يا په دي وجه چي د آخرت څخه غافله دي) مونږ داسي سړي ته په دنيا كي خومره چي وغواړو (بيا دا هم د ټولو دپاره نه بلكه) د چا دپاره چي وغواړو في الحال يې وركوو (يعني په دنيا كي به ورته څه جزاء وركړل سي) بيا (په آخرت كي به ورته خاوري وركول سي بلكي هلته) به مونږ دده دپاره جهنم وټاكو ، دی به ورته بدحاله شړل سوی داخل سي او كوم سړی چي (په خپلو عملونو كي) د آخرت (دثواب) نيت لري او ددی دپاره څنگه كوشش چي په كار وي هغسي كوشش هم كوي (مطلب دا دی چي هر يو كوشش هم مفيد نه وي ، څكه چي حكم دداسي كوشش وركول سوی دی ، كوم عمل او كوشش چي د شريعت او سنت خلاف وي هغه مقبول نه دی) په دی شرط چي دغه سړی مومن هم وي نو دداسي خلقو دا كوشش به مقبول وي (غرض دا چي د الله ﷻ په نزد كاميابي شرطونه څلور سول ، اول صحيح نيت، يعني چي نيت خالص د آخرت د ثواب وي، نفساني غرض په كي شامل نه وي، دوهم ددی نيت دپاره عمل او كوشش كول، صرف په نيت او اراده سره كار نه كيږي ترڅو چي ددغه دپاره عمل ونه كړي، دريم صحيح والی د عمل يعني چي كوشش او عمل د سنت او شريعت مطابق وي څكه چي د مقصد څخه خلاف طرف ته كوشش او منډي وهل پرځای د فائدي د مقصد څخه نور ليري كول كوي، څلورم شرط كوم چي د ټولو څخه مهم او د ټولو مدار دی، صحيح كيدل د عقيدي يعني ايمان دی، ددی شرطونو څخه بغير يو عمل هم دالله ﷻ په نزد مقبول نه دی او كفارو ته ددنيا نعمتونه حاصليدل د دوي د عملونو د مقبوليت نخښه نه ده، څكه چي ددنيا نعمتونه د مقبولينو دپاره مخصوص نه دي بلكي) ستا د رب په بخشش (په دنيا كي) خو مونږ د دوي (مقبولينو) هم امداد كوو او دهغو (غير مقبولينو) هم (امداد كوو) او ستا د رب بخشش (په دنيا كي په هيڅا) بندنه دی ته وگوره چي مونږ (په دی دنيوي بخشش كي بغيردشرط دايمان او كفرڅخه) يولره په بل څنگه بنه والی وركړی دی (تردی چي اكثره كافران د اكثرو مومنانو څخه زيات نعمت او دولت لري څكه چي دا شيان د قدر قابل نه دي) او البته آخرت (كوم چي دمقبولينو د بارگاه سره خاص دی دغه) د درجو په اعتبار سره ډير لوي دی او د فضيلت په اعتبار سره هم (نو په دی وجه اهتمام ددغه كول په كار دي) .

معلومات او مسئلي: په ذكر سوو آيتونو كي په خپل عمر سره صرف ددنيا د اراده كوونكو او د دوی د سزا چي كوم بيان فرمايلي دي ، ددی دپاره خو يې الفاظ ، مَنۡ كَانَ يُرِيۡدُ الۡعَاجِلَةَ : استعمال كړل كوم چي پر استمرار او دوام باندی دلالت كوي ، مطلب يې دا دی چي دا سزا دجهنم صرف په دی صورت كي ده چي دده په هر عمل كي هر وخت صرف ددنيا غرض غالب وي ، د آخرت طرف ته يې گرسره فكر نه وي او د آخرت اراده كوونكي او دده په جزا بيانولو كي يې لفظ د ، اَرَادَ الۡاٰخِرَةَ : استعمال كړی ، ددی مطلب دا

۱

دي چې مومن څه وخت هم په څه عمل کې د آخرت اراده او نيت وکړي ، دده دغه عمل به مقبول سي برابره خبره ده که د يو بل عمل په نيت کې يې څه فساد هم شامل سوی وي .
اولنی حال صرف د کافر د آخرت څخه د منکرکيدی سي ، په دی وجه دده هيڅ عمل هم مقبول نه دی او دوهم حال د مومن دی ، دده هغه عمل کوم چې په خالص نيت سره د آخرت دپاره وي او باقي شرطونه هم موجود وي دغه به مقبول وي او دده هم چې په کوم عمل کې اخلاص نه وي يا نور شرطونه په کې نه وي موجود هغه به مقبول نه وي او څه فائده به ورنه کړي .

(دبدعت او ځان ښوولو عمل که هر څومره ښه ښکاري مقبول نه دی)

په دی آيت کې يې د سعي او عمل سره دلفظ د: سَعْيَهَا زيات کړی دی او دا يې ښوولی ده چې هر عمل او کوشش نه مفيد وي او نه د الله ﷻ په نزد مقبول وي ، بلکې هر عمل او سعي هغه معتبر وي کوم چې د آخرت دمقصد مناسب وي او مناسب کيدل يا نه مناسب کيدل يې دا صرف د الله ﷻ او دهغه د رسول ﷺ په بيان سره سره معلوميدی سي ، په دی وجه کوم نيک عملونه چې په ځاني ښوولو او د ځان څخه په جوړو طريقو سره کول کيږي چې په دی کې دبدعتونو عام رسمونه شامل دي، دغه په ليدو کې که هر څومره ښه او مفيد په نظر راځي، مګر د آخرت دپاره مناسب سعي نه ده، په دی وجه نه دغه د الله ﷻ په نزد مقبول ده او نه په آخرت کې په کار راځي .
او په تفسير روح المعاني کې د: سَعْيَهَا په تشريح کې سعي چې مناسب او مطابق د سنتو وي او ددی سره يې دا هم ليکلی دی چې په دی عمل کې استقامت هم وي يعني مفيد عمل د سنتو مطابق هم وي او استقامت او هميشه والی هم باندی وي ، چې کله يې کوي کله نه، ددی پوره فائده نه وي .

لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَقْعُدَ

مه جوړوه د الله سره بل حاکم بيا به کښېنې ته

مَذْمُوْمًا مَّخْذُوْلًا ﴿۲۲﴾ وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّآ اِيَّاهُ وَ

الزام خوړلی سوی بې يارو مددګار ، اوحکم کړی دی ستا رب چې عبادت مه کوی دهغه څخه ماسوا مګر دده

بِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا ۭ اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَآ اَوْ

او دمور او پلار سره ښه کوی ، که ورسيږي ستا په مخکې زوړوالی ته يو د دوی څخه

كِلٰهُمَا فَلَا تَقُلْ لَّهُمَآ اُفٍّ وَّلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَّهُمَا قَوْلًا

يا دواړه نو مه وايا ست دوی ته اف قدر ، او مه يې ترټې او ووايه دوی ته خبره

كَرِيمًا ﴿٢٣﴾ وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ

دادب ، او کښته کړه دوی ته اوږي دعاجزی په نیازمندی سره روایه

رَّبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا ﴿٢٤﴾ رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ

ای ربه اپه دوی رحم وکړه لکه چې پاللی یم دوی زه کوچنی ، ستارب ته ښه معلوم دی څه چې ستاسی په زړونو کی

إِن تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّابِينَ غَفُورًا ﴿٢٥﴾

دی ، که تاسو نیك سوی نو هغه رجوع کوونکی بخښی

دآیتونو تړون: په تیرو آیتونو کی دعملونو دقبلیدو دپاره دځو شرطونو بیان راغلی دی چی په هغه کی یو شرط دا هم وو چی مقبول عمل هغه کیدی سی کوم چی د ایمان سره وي او دشریعت او سنتو مطابق وي په دی آیتونو کی دداسی خاصو خاصو عملونو هدایت سوی دی ، کوم چی دشریعت ښوول سوي احکام دی ، په دی عمل کول د آخرت فلاح او ددی خلاف ورزي کول د آخرت د هلاکت سبب دی او جونکه په ذکر سوو شرطونو کی د ټولو څخه مهم شرط د ایمان دی ، په دی وجه یی د ټولو څخه اولنی حکم هم دتوحید بیان کړی بیا دحقوق العباد متعلق احکام وي.

لنډتفسیر: (اولنی حکم دتوحید ،لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ: ای مخاطبه ! دالله ﷻ سره څوک بل معبودمه جوړ وه (یعنی شرک مه کوه) کنه نو ته به بدحاله بې یار او مددګار پاته سی (مخته بیا ددی تاکید دی) ستارب حکم کړی دی چی بغیرد ده (معبودبرحق) څخه دبل چاعبادت مه کوی (داسعي دآخرت دلاري تفصیل دی) (دوهم حکم: د والدینو دحقونو اداء کول : ، وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا: او تاسی دخپل مور اوپلارسره ښه سلوک کوی که (هغوي) ستا په مخکی (وي او) په دوی کی یو یا دواړه (عمر د) زوړوالی ته ورسیږي (چی ددی په وجه دوي خدمت ته محتاج سی ، اوهرکله چی طبعاً د دوی خدمت کول ګران معلومیږي) نو (دغه وخت یی هم دومره ادب کوه چی) دوي ته هیڅکله (دها څخه) هو هم مه وایه او مه دوي ترټه او د دوي سره ښه په ادب سره خبري کوه او د دوی په مخکی په شفقت او عاجزي سره کښته کیږه او (د دوی دپاره دالله ﷻ څخه) داسی دعا غواړه چی ای زما پروردګاره! پردوي دواړو باندی رحمت وفرمایه لکه چی دوي زه په (عمر د) کوچنی والی کی پاللی او پرورش کړی یم (او صرف پردی ښکاره عزت او تعظیم باندی بسوالی مه کوئ په زړه سره هم د دوی د اطاعت د ادب او تعظیم قصد ساتي خکه چی) ستاسی رب ستاسي د زړونو خبره ښه پیژني (اوپه دی وجه ستاسی دپاره په دی تعمیل دحکم کی داسانی پیداکولو دپاره دتخفیف حکم هم کوي چی) که تاسی (په حقیقت کی په زړه سره) سعادتمند یاست (او په غلطي یا تنګ مزاجي یا زړه تنګي سره څه ښکاره کوتاهي درڅخه وسی او بیا ستومانه سی معذرت وکړي) نو هغه دتوبه کوونکو خطامعاف کوي.

(معلومات او مسئلي) (د مور او پلار د ادب او احترام او اطاعت لوي اهمیت)

امام قرطبي رحمه الله چي په دی آیت کی الله ﷻ دمور اوپلار د ادب او احترام او د دوی سره ښه سلوک کول د خپل عبادت سره یو ځای واجب کړی دی ، لکه په سورة لقمان کی دوالدینو شکر یو ځای لازم کړی دی فرمایی ، أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ (یعنی زما شکر ادا کړه او دخپل مور اوپلار هم) ددی څخه ثابتیږي چی د الله ﷻ دعبادت څخه وروسته دمور اوپلار فرمان برداري دټولو څخه اهمه او د الله ﷻ دشکر پـه شـان د والدینو شکر ګذار کیدل واجب دی ، دصحیح بخاري یو حدیث هم دی شاهد دی ، پـه دی کـی دی چـی د نبی کریم ﷺ څخه یو سړي پوښتنه وکړه چی د الله ﷻ په نزد دټولو څخه زیات محبوب عمل څه دی ؟ دوی ارشاد وفرمایي چی لمونځ پـه خپـل مستحب وخت کی اداکول ، هغـه بیـا پوښتنه وکړه چی ددی څخه وروسته کوم عمل زیات محبوب دی؟ نو دوي وفرمایل چی د مور او پلار سره ښه سلوک کول (قرطبي)

(دمور او پلار داطاعت اوخدمت فضیلتونه دحدیث په روایتونو کي)

(۱) په مسند احمد رحمه الله ترمذی ، ابن ماجه مستدرك حاكم کی په صحیح سند سره دحضرت ابو درداء رضی الله عنه څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، پلار دجنت دمینځ دروازه ده اوس ستا اختیـار دی چـی حفاظت یی کوی او که ضائع کوی یې . (مظهری)

(۲) او په جامع ترمذی ، مستدرك حاكم کی دحضرت عبدالله ابن عمر رضی الله عنه څخه روایت دی او حـاكم دی روایت ته صحیح ویلی دی چی نبی کریم ﷺ فر مایلی دی چی دالله ﷻ رضا دپلار پـه رضـا کـی ده ، او دالله ﷻ ناراضګی دپلار په ناراضګی ده .

(۳) ابن ما جه په روایت دحضرت ابو امامه رضی الله عنه نقل کړی دی چی یو سړی دنبی کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چی په اولاد دمور او پلار څه حق دی ؟ ده ﷺ وفرمایل چی ، دا دواړه ستا جنت یـا دوږخ دي ، مطلب دا دی چی په اطاعت او خدمت کی یې جنت دی او په بی ادبی او ناراضګی کی یې دوږخ .

(۴) اوبیهقی په شعب الایمان کی او ابن عساکر په روایت دحضرت ابن عباس نقل کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کوم سړی دالله ﷻ دپاره دخپـل مور او پـلار فرمـانبردار سـو ، دده دپـاره دجنت دوې دروازی بیرته دی او کوم چی نا فرمانه سو دهغه دپاره به دجهنم دوې دروازی بیرتـه وی اوکـه پـه مور او پلارکی یو وو نو دجنت یا دوږخ یوه دروازه به ورته بیرته وی ، نو په دی خبره یو سـړی پوښـتنه وکـړه چـی دا دجهنم دعذاب وعده به په هغه صورت کی هم وی چی مور او پلار په دغه سړی ظلم کړی وی نو ده ﷺ دری واره وفرمایل ، وَانْ ظَلَمَنَا وَانْ ظَلَمَنَا وَانْ ظَلَمَنَا : یعنی دمور او پلار په نافرماني اودوی ته په ازار رسولو به دجهنم عذاب وی که څه هم مور اوپلار په ده باندی ظلم کړی وی ، مطلب یې دا دی چی اولاد تـه دمور اوپلار دبدلی اخیستو حق نسته چی ګوندی هغوی ظلم وکړی نو دی به هم دخدمت څخه لاس واخلی

(۵) بیهقی په روایت دحضرت ابن عباس رضی الله عنه نقل کړی دی چی نبـی کـریم ﷺ فرمـایلی دی چـی کـوم خدمت ګذار زوی په خپل مور او پلار په رحمت اوشفقت سره نظر اچوی ، نو دهر نظر په بدله کی دیو مقبـول حـج ثواب رسیږي خلقو عرض وکی چی که دي د ورځی سل (۱۰۰) واره دغه شان نظر کوی، ده ﷺ وفرمایل چـی هو سل واره هم به په هرنظر دغه ثواب پیدا کیږي ، الله ﷻ لوی دی دده په خزانو کی هیڅ کمی نه راځی ..

(دمور اوپلار په حق ضائع کولو سره سزا د آخرت څخه مخکې په دنيا کي هم ور کول کيږي)

(۲) بيهقي په شعب الايمان کې په روايت د ابي بکره ﷺ نقل کړی دی چې نبی کريم ﷺ فرمايلي دي چې د نورو ټولو گناهونو سزا خو الله ﷻ چاته چې وغواړي تر قيامت پې وروسته ورکوي ، بغير د مورا و پلار د حق تلفي او نافرماني څخه چې ددی سزا د آخرت څخه مخکې په دنيا کی هم ورکول کيږي ، دا ټول روايتونه د تفسير مظهري څخه نقل سوي دی .

(دمور اوپلار اطاعت په کومو شيانو کي واجب دی او کوم ځای دمخالفت گنجائش سته)

په دی دعالمانو فقهاؤ اتفاق دی چې دمور او پلار اطاعت صرف په جائز کارونو کی واجب دی ، د ناجائزو يا دگناه په کار کی اطاعت واجب خو څه کوي چې جائز هم نه دی ، په حديث کی دی ،لَا طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ الْخَالِقِ : (يعني دخالق په نافرماني کی دچا مخلوق اطاعت جائز نه دی)

(دمور اوپلار د اطاعت او ښه سلوک دپاره د دوی مسلمان والي ضرور نه دی)

امام قرطبي رحمه الله ددی مسئلې په شاهدي کی دحضرت اسماء ﷺ دا واقعه د صحيح بخاري څخه نقل کړې ده چې حضرت اسماء ﷺ دنبی کريم ﷺ څخه فتوی وغوښتله چې زما مور مشرکه ده ، زما سره دليدو دپاره راځي ، ايا ماته جائز دي چې زه ددی خاطر او عزت وکړم ، ده ﷺ ورته وفرمايل چې : صِلِيْ أُمَّکِ (يعني د خپل مور صله رحمي او خاطر او عزت کوه او د کافر مور او پلار په باره کی په خپله په قرآن کريم کی دا ارشاد موجود دی ، وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا: يعنی دچاچي مور اوپلار کافران وي اوده ته هم دکافر کيدو حکم کوي ، نو په دی معامله کی دوی ته د دوی دا حکم منل جائز نه دی ، مگر په دنيا کی به د دوی سره په معروفه طريقه سلوک کول کيږي ، ښکاره ده چې دمعروفی طريقي څخه دا مراد چې د دوی سره د خاطر او عزت معامله کوي .

مسئله: ترڅو پوری چې جهاد فرض عين نه وي دفرض کفايي په درجه کی، تر دغه وخته پوری ديو زوی دپاره دا جائز نه دي چې بغير د دوی د اجازي څخه په جهاد کی شريک سی ، په صحيح بخاري کی د حضرت عبدالله ابن عمر ﷺ څخه روايت دی چې يو سړی په جهاد کی د شريکيدو د اجازي اخيستو دپاره د نبی کريم ﷺ په خدمت کی حاضر سو ، دوی ﷺ پوښتنه ورڅخه وکړه چې آيا ستا مور او پلار ژوندي دي ؟ ده عرض وکي چې هوا ژوندي دي دوی ورته وفرمايل ، فَفِيهِمَا فَجَاهِدْ : يعنی بس ته دمور اوپلار په خدمت کی اوسه جهاد کوه ، مطلب دا دی چې د دوی په خدمت کی به تاته دجهاد کولو ثواب درکول کيږي ، په نورو زوايتونو کی ددی سره دا هم ذکر دی چې بيا سړي وويل چې ما خپل مور او پلار په ژړا پريښول راغلم ، په دی باندی دوی وفرمايل چې ولاړ سه هغوي وخندوه لکه چې دی ژړولي دي ، (يعنی لاړ سه دوی ته ووايه چې زه ستاسی د رضا خلاف جهاد ته نه ځم (قرطبي)

مسئله : ددی روايت څخه معلومه سوه چې کله يوشی فرض عين ياواجب علی العين نه وي کفايه وي نو داولاد دپاره دغه کاربغير دمورا وپلارد اجازي څخه جائزنه دی په دی کی دمکمل علم دين حاصلولو اودين دتبليغ دپاره دسفرکولوحکم هم شامل دی چې په قدر دفرض علم دين چاته حاصل وي هغه دعالم جوړيدو د پاره ياخلقوته دتبليغ اودعوت دپاره سفرکوي نوبغير داجازي دمورا وپلار څخه جائزنه دی چې ولاړ سي .

مسئله: د مور او پلار سره چې کوم دښه سلوک حکم په قرآن اوحديث کې راغلي دي، په دې کې دا هم دا خل دي چې د کومو خلقو سره دمور او پلار خپلولي يا دوستي وه، د دوی سره هم به دښه سلوک معامله کوي خاص کر د دوی د وفات څخه وروسته.

په صحيح بخاري کې په روايت دحضرت عبدالله بن عمر ﷺ ذکر دی، چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې دپلار سره لوی سلوک دا دی چې دده دمرگ وروسته دده ددوستانو سره ښه سلوک کوي او حضرت ابو اسيد بدري ﷺ نقل کړی دی چې زه دنبي کريم ﷺ سره ناست وم يو انصاري سړی راغی او سوال يې وکي يا رسول الله دمور او پلار دمرگ څخه وروسته هم د دوی څه حق زما پر ذمه باقي دی؟ دوی ﷺ وفرمايل چې هو! د دوی دپاره دعا او استغفار کول او کومه وعده چې دوی دچا سره کړی وه دهغه پوره کول او د دوی د دوستانو عزت او احترام کول او د دوی داسې قريبانو سره د صله رحمي سلوک کول د کومو د خپلولي رشته چې صرف د دوی په واسطه وي، د مور او پلار دا حقونه دي کوم چې د دوی څخه وروسته هم ستاسې پر ذمه باقي دي.

دنبي کريم ﷺ عادت وو چې دحضرت خديجې ﷺ ام المؤمنين دوفات څخه وروسته به يې ددی همزولو ته هديې ليږلې چې په دې سره يې دحضرت خديجې ﷺ حق ادا کول مقصود وو.

(دمور او پلار د ادب رعايت خصوصاً په بوډاوالي کې)

دمور او پلار خدمت کول او حکم يې منل دمور او پلار په حيثيت سره دڅه زماني او څه عمر سره قيد نه دی په هر حال او هرعمر کې د مور او پلار سره ښه سلوک واجب دی، ليکن د واجباتو او فرائضو په ادا کولو کې چې کوم حالات عادتاً خنډان جوړيږي، په دې حالاتو کې دقرآن کريم عام اسلوب دا دي چې په احکامو دعمل آسانه ولو دپاره په مختلفو ارخونو سره دذهنونو تربيت هم کوي او په داسې حالاتو کې په احکام باندې عمل کولو دپابندي زيات تاکيد هم.

دوالدينو د زوړوالي زمانه کله چې دوی د اولاد دخدمت محتاجه سي د دوی ژوند د اولاد په رحم اوکرم باندې سي، دغه وخت د اولاد دطرف څخه لږ څه بې مخي هم ووينې نو د دوی زړه زخمي کوي، بل طرف ته په زوړوالي کې انسان په فطرتي طور سره په نه څه خفه کيدونکې سي، دريم د زوړوالي په آخري دور کې کله چې عقل او پوه ختمه سي نو خواهشات او مطالبات يې داسې جوړسي چې پوره کول يې د اولاد دپاره مشکل وي، قرآن کريم په دې حالاتو کې دمور اوپلار د زړه ساتلو او دوی ته د راحت رسولو احکامو ورکولو سره انسان ته دده د کوچني والي زمانه وريادہ کړه چې يو وخت ته هم دې خپل مور او پلار ته ددې څخه زيات محتاجه وي څومره چې دوی نن تاته محتاجه دي نو لکه څنگه چې دوی خپل راحت او خواهشات هغه وخت پر تا قربان کړل او ستا دبې عقلې خبري يې په مينه سره برداشت کړې اوس چې کله پر دوی دمحتاجي دا وخت راغی نو دعقل اوشرافت تقاضاده چې د دوی ددې تير احسان بدله ورکړل سي، په آيت، كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا : کې دې طرف ته اشاره ده او په ذکر سوو آيتونو کې دمور او پلار زوړوالي ته درسيدو په حالت کې يو څو تاکيدي احکام ورکړي دي.

اول دا چې دوی ته، أُف: قدر هم مه وايا ست، دلفظ د اف څخه مراد هره داسې کلمه ده چې په کومې سره

دخپل خفگان اظهارکوي تردې چې ددوی په خبره اوريدو داسي اوږده ساه وا خلي ناخوښي باندې ښکاره کړي دغه هم د اف په دې کلمه کې دا خله ده ، په يو حديث کې په روايت د حضرت علي ﷺ د نبي کريم ﷺ ارشاد دی چې په ازار رسولو کې کې د اف ويلو څخه هم کومه څه درجه وي نو يقيناً چې هغه به يې هم ذکرکړي وای (مطلب دادی چې په کوم شي سره مور او پلار ته دکم څخه کم ازار رسيږي هغه هم منع دي) دوهم حکم دی ،وَلَا تَنْهَرْهُمَا : دلفظ د: نَهر معنی دترټلو ده چې سبب يې ازارول ښکاره دی ، دريم حکم ، وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا : دی اولنی دوه حکمونه دمنفی اړخ سره تعلق لري چې په دې کې يې مور اوپلار ته د ادنی قدري ازار رسولو څخه منع کړي ده ، دا دريم حکم په مثبت انداز سره دمور او پلارسره دخبرو کولو ادب ښيي چې د دوی سره په محبت اوشفقت او نرمه لهجه کې خبري کوی ، حضرت سعيد بن مسيب ﷺ فرمايي داسي لکه څنگه چې يو غلام دخپل سخت مزاجه مالک سره خبري کوي .

څلورم حکم ، وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ :ددې مطلب دا دی چې د دوی په مخکې خپل ځان د عاجز او ذليل سړي په صورت کې پيش کوئ ، لکه غلام چې د مالک په مخکې پيش کيږي ، دجناح معنی بازو ده ، لفظي معنی يې دا ده چې مور او پلار ته خپلي اوږي په عاجزي او په ذلت سره کښته ساتی او په آخر کې يې د ، مِنَ الرَّحْمَةِ : په لفظ سره يو خو يې په دې سره خبرداری ورکړه چې دمور اوپلارسره دا معامله محض دځان ښوولو دپاره نه وي بلکي د زړه د رحمت او عزت په بنياد سره وي ، دوهم شايد چې اشاره دې طرف ته هم وي چې دمور اوپلار په مخکې په ذلت سره مخ ته راتلل دحقيقي پيش خيمه ده ، ځکه چې دا واقعي ذلت نه دی ، بلکي ددې سبب شفقت او رحمت دی .

پنځم حکم ، وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا : دی ، ددې مطلب دا دی چې مور او پلار ته پوره راحت رسول خو د انسان دوس خبره نه ده ، دخپل وس مطابق دوی ته د راحت رسولو سره د دوی دپاره د الله ﷻ څخه دعا هم کوي چې الله ﷻ په خپل رحمت سره د دوی ټول مشکلات اسان او تکليفونه ليري کړي ، دا آخري حکم دومره وسيع او عام دی چې دمور او پلار دوفات څخه وروسته هم جاري دی چې ددې په ذريعه دی هميشه د مور او پلار خدمت کول کيږي .

مسئله: مور اوپلار که مسلمانان وي نو ددوی دپاره درحمت دعا خو ښکاره ده ، ليکن که مسلمانان نه وي نوچې دوی ژوندی وي نو دادعا ورته په دې نيت سره جائز وي چې دوی ددنيوي تکليف څخه په امن سی او دايمان توفيق ورته وسی ، دمرگ څخه وروسته د دوی دپاره دعا درحمت جائز نه ده (قرطبي ملخصاً)

(يو عجيبه واقعه)

قرطبي په خپل اسناد متصل سره دحضرت جابر بن عبد الله څخه روايت کړی دی چې يو سړی دنبي کريم ﷺ په خدمت کې حاضر سو اوشکايت يې وکړ چې زما پلار زما مال زما څخه اخيستی دی ، ده ﷺ ورته وفرمايل چې خپل پلار را ولـه ، دغه وخت جبرائيل امين ﷺ تشريف را وړی اونبي کريم ﷺ ته يې وفرمايل چې کله دده پلار راسي نو ته پوښتنه ورڅخه وکړه چې هغه کومې کلمې دي چې تاپه زړه کې ويلي دي او په خپله ستا غوږونه دي اوريدلي ، هرکله چې دغه سړی خپل پلار راوستی نو ده ﷺ ورته وويل چې څه خبره ده چې ستا زوی ستا څخه شکايت کوي ايا ته غواړې چې دده مال دده څخه واخلي

پلار يي عرض وکي چي ته دده څخه دا پوښتنه وکړه چي زه دده دعمه ګانو يا خپل نفس څخه ما سوا کوم څاي خرڅ کوم ، نبی کريم ﷺ وفرمايل چي : اېه (چي مطلب دا وو چي بس حقيقت معلوم سو اوس دنورو خبرو اوريدو ضرورت نسته) ددي څخه وروسته دده دپلار څخه يي پوښتنه وکړه چي هغه کومي کلمي تا ويلي دي چي لا تر اوسه ستا غږونو هم نه دي اوريدلي دي سري عرض وکي چي يا رسول الله په هره معامله کي الله ﷻ زمونږ په تا باندي ايمان او يقين زياتوي (کومه خبره چي چا اوريدلي نه وي تا ته دهغه خبروسو چي دا يوه معجزه ده) بيا ده عرض وکي چي دا يو حقيقت دي چي ما يو څو اشعار په زړه کي ويلي وه کوم چي زما غوږونو هم نه دي اوريدلي ده ﷺ ورته وفرمايل چي هغه مونږ ته وروايه ، دغه وخت هغه دا لاندي اشعار واورول .

غَذَوْتُکَ مَوْلُوْدًا وَعُلْتُکَ يَافِعًا　　تُعَلُّ بِمَا اَجْنِیْ عَلَيْکَ وَتَنْهَلُ

ما تاته په کوچني والي کي خوارک درکړي او دڅوانيدو څخه وروسته مي هم ستا ذمه واري پورته کړه ، ستا ټول خوراک او څښاک زما د ګټي څخه وو .

اِذَا لَيْلَةٌ ضَافَتْکَ بِالسُّقْمِ لَمْ اَبِتْ　　لِسُقْمِکَ اِلَّا سَاهِرًا اَتَمَلْمَلُ

هرکله چي به يوه شپه تاته ناجوړي راغله نوما به توله شپه ستادناجوړي په وجه بيداره اوبي قراره تيره کړه .

کَاَنِّیْ اَنَا الْمَطْرُوْقُ دُوْنَکَ بِالَّذِیْ　　طُرِقْتَ بِهٖ دُوْنِیْ فَعَيْنِیْ تَهْمِلُ

ګويا چي ستا ناجوړي ماته لګيدلي ده ، تاته نه ده دکومي په وجه چي به ما توله شپه ژړل .

تَخَافُ الرَّدٰی نَفْسِیْ عَلَيْکَ وَاِنَّهَا　　لَتَعْلَمُ اَنَّ الْمَوْتَ وَقْتٌ مُؤَجَّلُ

زما زړه ستا په هلاکت وبيره دي حال دا دي چي زه پوهيدم چي دمرګ يوه ورځ مقرر ده ، مخته او وروسته کيدي نه سي .

فَلَمَّا بَلَغْتَ السِّنَّ وَالْغَايَةَ الَّتِیْ　　اِلَيْهَا مَدٰی مَا کُنْتُ فِيْکَ اُؤَمِّلُ

بيا چي هر کله ته دي عمر او دي حد ته ورسيدي د کوم چي ما اميد کوي .

جَعَلْتَ جَزَائِیْ غِلْظَةً وَفَظَاظَةً　　کَاَنَّکَ اَنْتَ الْمُنْعِمُ الْمُتَفَضِّلُ

نو تا زما بدله سختي او سخت کلامي جوړه کړه لکه چي ګويا ته پر ما احسان او انعام کوي .

فَلَيْتَکَ اِذْ لَمْ تَرْعَ حَقَّ اُبُوَّتِیْ　　فَعَلْتَ کَمَا الْجَارُ الْمُصَاقِبُ يَفْعَلُ

کاشکي ، که تا زما دپلار ولئ حق نه سو ادا کولی نو کم از کم داسي خو به دي کړي وو لکه يو شريف همسايه چي کوي .

فَاَوْلَيْتَنِیْ حَقَّ الْجِوَارِ وَلَمْ تَکُنْ　　عَلَیَّ بِمَالٍ دُوْنَ مَالِکَ تَبْخَلُ

نو کم څخه کم ماته خو به دي دګاوندي حق راکولو او په خپله زما په مال کي خو به دي زما په حق کي د بخل څخه کار نه اخيستی .

نبی کريم ﷺ ددي اشعارو د اوريدو څخه وروسته د زوی ګريوان ونيوی او ورته يي وويل ، اَنْتَ وَمَالُکَ لِاَبِيْکَ : يعنی څه ! ته او ستا مال ستا دپلار ياست (تفسير قرطبی ص ۲۴۲ ج ۲)

دا اشعار دعربی ادب په مشهور کتاب حماسه کي هم نقل دي مګر دا يي اميه ابن ابی الصلت شاعر ته

منسوب کړي دي او ځيني وايي چي دا دعبد الاعلی اشعار دي ، ځينو ددې نسبت ابو العباس اعمی ته کړی دی (قرطبي حاشيه)

دذکر سوو آيتونو په آخري آيت ، رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ : کې يې دغه د زړه تنګي ليرې کړه کومه چې دمور اوپلار د ادب اوتعظيم متعلق په ذکر سوو احکاموکې د اولاد په زړه کې پيداکيدی سي ، چې دمور اوپلارسره هر وخت اوسيدل وي ، د دوی اوخپل حالات هم هر وخت يو ډول نه وي ، کله کله د ژبې څخه داسې څه کلمه ووزي چې هغه ددې ذکر سوو ادابو څخه خلاف وي نو په دې خو دجهنم دعذاب وعده ده ، دغه ډول خو دګناه څخه محفوظ کيدل سخت مشکل دی په دې آيت کې يې دا شبهه او دا د زړه تنګي ليرې کړه ، چې بغير د ارادې که چيرې هم د بې ادبي څه کلمه د خلې څخه ووزي او بيا توبه وکاږي نو الله ﷻ د زړونو په حال خبر دی چې دغه کلمه دبې ادبي يا ازار دپاره نه وه ، هغه معاف کوونکی دی ، لفظ د اوابين په معنی د: توابين دی ، په حديث کې وروسته دماښام څخه شپږ رکعته اود اشراق نفلو ته ، صلوة الاوابين ويل سوي دي ، په دې کې اشاره ده چې ددې لمونځونو توفيق هغه خلقو ته نصيب کيږي کوم چې اوابين او توابين دي .

وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهٗ وَالْمِسْكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيْرًا ﴿۲۶﴾

او ورکوی خپلوانو ته حق د دوی او محتاج ته او مسافر ته اومه الوزوی بی ځايه

اِنَّ الْمُبَذِّرِيْنَ كَانُوْٓا اِخْوَانَ الشَّيٰطِيْنِ ۭ وَكَانَ الشَّيْطٰنُ

بيشکه بې ځايه الوزونکي ورونو دی دشيطانانو او دی شيطان

لِرَبِّهٖ كَفُوْرًا ﴿۲۷﴾

دخپل رب ناشکره

لنډتفسير : (په دې دواړو آيتونو کې دحقوق العباد متعلق دوه نور زيات حکمونه دي اول دمور اوپلار څخه علاوه دنورو رشته دارانو او دعامو مسلمانانو حقونه ، دوهم په خرڅ کولو کې دفضول خرڅي ممانعت، لنډتفسير دا دی) او خپلوانو ته د دوی حق (مالي او غير مالي) ورکوي اومحتاجو اومسافرو ته هم (د دوی حقونه) ورکوی او (مال) بې موقعي مه الوزوي ، بيشکه بې موقعي مال الوزونکي دشيطانانو ورونه دي (يعنی د دوی په شان دي) او شيطان دخپل پروردګار لوی ناشکره دی (چې الله ﷻ ده ته دعقل دولت ورکړی ده دغه دعقل دولت دالله ﷻ په نافرمانی کی خرڅ کي ، دغه ډول فضول خرڅي کوونکو ته الله ﷻ مال دولت ورکړی ، مګر دوی يې دالله ﷻ په نافرماني کی خرڅ کوی)

(معلومات او مسئلې . (دعامو قربانو دحقونو اهتمام)

(په تيرو آيتونو کی دوالدينو دحقونو او د دوی د ادب او احترام بيان وو ، په دې آيت کی دعامو قربانو

د حقونو بيان دى چې دهر قرابت ادا سي كوم چې دكوم شخه كوم د دوى سره ښه ژوند تيرول او ښه سلوک کول دي او که دوی حاجتمند وي نو مالی امداد يی هم دخپل وس مطابق په دی کی دا خل دی ، ددی آيت څخه دومره خبره خو ثابته سوه چې پر هر سړي دده دعامو قريبانو او خپلوانو هم حق دی ، هغه څه او څومره دی ؟ ددی تفصيل نه دی ذکر مگر دعامي صله رحمي او ښه سلوک کول په دی کی داخليدل ښکاره دی ، د امام اعظم ابوحنيفه رحمه الله په نزد ددی فرمان لاندی چې کوم قريب ذی رحم محرم وي که دغه ښه يا بچی وي چې دخپلي گذاري سامان ورسره نه وي او په گټلو باندی هم قدرت نه لري ، دغه ډول کوم قريب ذی رحم محرم چې شل گډ ړوند وی او دده سره دومره مال نه وي چې دده گذاره باندی سی ، نو کوم قريبان چې يی د وس خاوندان وي پر دوی ددی تولو نفقه فرض ده ، که په يوه درجه کی ډير قريبان دوس خاوندان وي نو پردی تولو به د دوی نفقه تقسيميږي او ورکوي به يی ، دسورة بقره دآيت ، وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَٰلِكَ : څخه دا حکم هم ثابت دی (مظهری)

په دی آيت کی يی دخپلوانو اومسکينانو اومسافرو مالی مدد کول او صله رحمی کول يی د دوی حق وفرمايی او دی طرف ته يی اشاره وکړه چې د ورکوونکي پر دوی دڅه احسان اچولو هيڅ موقع نسته څکه چې د دوی دا حق د دوی په ذمه فرض دی ، دا ورکوونکی خپل فرض ادا کي ، پر چا احسان نه کوي

(دتبذير يعني فضول خرڅي ممانعت)

دفضول خرڅي معنی قرآنکريم په دوو لفظونو سره تعبير کړي ده ، يو تبذير بل اسراف ، دتبذير منع په دی ذکر سوي آيت کی واضحه ده ، د اسراف منع په آيت ، وَلَا تُسْرِفُوا : سره ثابته ده ، ځينی حضرات فرمايی چې دواړه لفظونه هم معنی دي ، په يو گناه يا بي موقع بي ځاينه کولو ته تبذير او اسراف ويل کيږي او ځيني حضراتو دا تفصيل بيان کړی دی چې په گناه کی يا بالکل بي موقع او بی ځايه خرڅ ته تبذير وايی او کوم ځای چې د خرڅ کولو جائز موقع خو وي مگر دضرورت څخه زيات خرڅ وکړي ، دی ته اسراف وايی ، په دی وجه تبذير په نسبت د اسراف زيات سخت دی، مبذرينو ته يی دشيطان ورونه ويلی دي .

دتفسير امام حضرت مجاهد رحمه الله فرمايی چې که څوک خپل ټول مال دحق دپاره خرڅ کړي نو دغه تبذير نه دی او که يو مُدْ (نيم سير) هم د باطل دپاره خرڅ کړي نو دغه تبذير دی ، حضرت عبدالله ابن مسعود ‌‌رضی الله عنه فرمايی چې دحق څخه بغير بی موقعی خرڅ کول تبذير دی (مظهری)

حضرت امام مالک رحمه الله فرمايی چې تبذير دا دی چې انسان مال خو دحق مطابق حاصل کړي ، مگر دحق څخه خلاف يی خرڅ کړي او ددی نوم اسراف هم دی او دا حرام دی (قرطبی)

امام قرطبي رحمه الله فرمايی چې په حرام اوناجائز کار کی خو يو درهم خرڅ کول هم تبذير دی او په جائزو او مباحو خواهشاتو کی دحد څخه زيات خرڅ کول چې آئنده دمحتاج او فقير کيدو خطره پيدا سی ، دا هم په تبذير کی دا خل دی البته که يو سړی اصل راس المال محفوظ ساتي، د هغه نفع په خپلو جائزو خواهشاتو کی په فراخی سره خرڅ کوي نو دغه په تبذير کی نه دی داخل (قرطبی ، ج ۱۰ ص ۲۴۸)

وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِّن رَّبِّكَ

او كه كله خان بي پرواه كوى د دوى څخه په انتظار كى دخپل رب دمهربانى

تَرْجُوهَا فَقُل لَّهُمْ قَوْلًا مَّيْسُورًا ﴿٢٨﴾

دكوم چى ستا اميد وى نو وايه دوى ته خبره دنرمى

لنډتفسير: په دى آيت كى دحقوق العباد سره متعلق پنځم حكم دا وركول سوى دى چى كه څه وخت حاجتمند و ته د دوى دضرورت مطابق د وركولو انتظام نه سى كولاى نو دغه وخت هم دوى ته وچ جواب وركول نه دي په كار په همدردي سره دى ورته د آئنده دپاره اميد وركړل سى د آيت لنډ تفسير دا دى.

او كه چيري (يو وخت ستاسى سره دغو خلقو ته د وركولو دپاره مال نه وي او په دى وجه) تاسى دهغه رزق په انتظار كى دكوم چى دخپل پروردگار څخه اميد وي (ترهغه پورى) د دوى څخه منځ كول غواړي (نو دومره خيال ساتى چى) د دوى سره په نرمى خبره كوي (يعنى په دلجويى سره د دوى سره وعده كوي چى انشاء الله تعالى كه دكوم ځاى څخه مال راكول سو نو در به يى كړم دل آزاره جواب دى نه وركوي.

معلومات او مسئلي: په دى آيت كى نبى كريم ﷺ او د دوى په واسطه سره ټول اُمّت ته عجيبه اخلاقى تربيت دى چى كه څه وخت ضرورتمند خلق سوال وكړي او ستاسى سره د وركولو دپاره څه نه وي، په دى وجه ددغو خلقو څخه په مخ اړولو مجبوره ياست نو ستاسى دا اعراض دى د استغنا او دمخاطب دسپكولو په شكل كى نه وي بلكه دا اعراض دى دخپلي عاجزي او مجبوري د اظهار سره وي.

ددى آيت په شان نزول كى دابن زيد روايت دادى چى ځيني خلقو به دنبى كريم ﷺ څخه دمال سوال كوي او ده ﷺ ته معلومه وه چى كه دوى ته وركړل سى نو په فساد كى به يى خرڅ كړي په دى وجه ده ﷺ هغوى ته د وركولو څخه انكار كوى چى دا انكار ددوى دفساد څخه دمنع كولو ذريعه ده، په دى باندى دا آيت نازل سو (قرطبى)

په مسند سعيد بن منصور كى په روايت د سبا بن حكم ذكر دى چى نبى كريم ﷺ ته څه كپړه راغلى وه دوى دغه په مستحقينو كى تقسيم كړه ددى څخه وروسته څه نور خلق را غلل او ده ﷺ دتقسيم څخه فارغ سوى وو، كپړه ختمه وه نو ددى په باره كى دا آيت نازل سو.

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ﴿٢٩﴾

او مه ايږده خپل لاس ونه بند په څټ پورى او مه يې خلاصوه په بالكل خلاصيدو سره بيابه ته كښيني ملامته ستومانه

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ

ستا رب فراخوى رزق دچادپاره چى وغواړى اوتنگوى هغه دى په خپلو بندگانو

خَبِيۡرًۢا بَصِيۡرًا ﴿۳۰﴾

خبردار ليدونكى.

تفسير: اومه خپل لاسونه دخپ سره ترلي ساته (چي په انتهايي بخل سره بالكل لاسونه دخرڅ كولو څخه بند كړي) او نه يي بالكل خلاصيدل په كار دي (چي تر ضرورت زيات خرڅ وكړي اسراف وسي) كنه نو الزام خوړلى (او) تش لاس به پاته سى (او ديوسړي په حاجتمندي او فقر دومره پرڅان اثر كول چي څان په پريشاني كي واچوي څه دعقل خبره خو نه ده څكه چي) ستا رب بيشكه چاته چي غواړي زيات رزق وركوي او هغه (په چا چي غواړي) تنگي راولي بيشكه هغه دخپلو بندگانو (حالت او د دوى مصلحت) ښه پيژني او ويني (دټول عالم حاجتونه پوره كول خو درب العالمين كار دى ، ته په دى فكر كي ولي راځي چي كه په وسه دي وي او كه نه وي خو څان په مصيبت كي اچوي د ټولو حاجتونه پوره كوي، دا صورت په دى وجه بي كاره دى چي ددى هرڅه كولو څخه وروسته هم دټولو حاجتونه پوره كول ستا دوس خبره نه ده ، ددى مطلب دا نه دى چي څوك دى دچا څه غم نه كوي او تدبير دى ورله نه كوي ، بلكه مطلب دا دى چي دټولو حاجتونه پوره كول ديو انسان دوس خبره نه ده برابره خبره كه دى پر څان هر څومره مصيبت برداشت كولو ته تيار هم وي ، دا كار خو صرف د مالك كائنات كار دى چي دټولو حاجتونه ورته معلوم هم دي او دټولو په مصلحتونو هم خبر دى چي كوم وخت چاته څه حاجت په څومره مقدار كي پوره كول په كار دى ، په دى وجه د انسان كار خو صرف دومره دى چي دميانه روى څخه كار واخلي ، نه دخرڅ په موقع كي بخل كوي او نه دومره خرڅ وكړي چي صبا په خپله فقير سى او د اهل او عيال كوم حقونه چي ده پر ذمه دى د هغوي حقونه ادا نه سى او بيا وروسته ستومانه وي)

(معلومات او مسئلي . (په خرڅ كولو كي دميانه روى هدايت)

په دى آيت كي بلا واسطه مخاطب نبى كريم ﷺ دى او ده ﷺ په واسطه سره ټول امت مخاطب دى او مقصود داقتصاد داسي تعليم دى كوم چي دنورو په امداد كي حائل هم نه وي او په خپله دخپل څان دپاره هم مصيبت جوړ نه سى ، ددى آيت په شان نزول كي ابن مردويه په روايت دحضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ او بغوي په روايت دحضرت جابر ﷺ يوه واقعه نقل كړي ده چي دنبى كريم ﷺ په خدمت كي يو هلك حاضر سو او عرض يي وكي چي زمامور ستا څخه يو قميص غواړي، دغه وخت دنبى كريم ﷺ سره بغير د اغوستي قميص څخه بل نه وو ، ده ﷺ هلك ته وويل چي بيا بل وخت راسه ، كله چي زما سره څه پيداسى او ستا د مور حاجت پوره سى ، هلك كورته ولاړى ، او بيرته راغى او ويل چي زمامور وايى چي ستا پر بدن مبارك كوم قميص دى ، دغه راكړه ، نبى كريم ﷺ دبدن مبارك څخه قميص ويستى او ده ته يي حواله كي او په خپله بربند بدن پاته سو چي دلمانځه وخت سو نو حضرت بلال اذان وكي ، مگر ده ﷺ دعادت مطابق دباندى تشريف را نه وړى نو د خلقو سره فكر سو، څيني خلق دننه ولاړل چي وي ليدى نو دى ﷺ بربند ناست دى، په دى باندى دا آيت نازل سو .

(دالله ﷻ په لاره کي دومره خرڅ کول چي په خپله پريشانه سي ددی درجه)

ددی آيت څخه په ښکاره دداسی خرڅ کولو ممانعت معلومېږي دکوم څخه وروسته چی په خپله فقير او محتاج سی او په پريشانی کی راسی ، دتفسير امام قرطبی فرمايی چی دا حکم دمسلمانانو دعام حالت د پاره دی کوم چی دخرڅ کولو څخه وروسته په تکليفونو او پريشانيو کی اخته سی په تيرحالت پسی افسوس کوي ، دقرآن کريم په لفظ ، مسحوراً کی دی طرف ته اشاره ده ، لکه چی مظهري داسی ويلي دي ، او د کومو خلقو حوصله چی دومره لوړه وي چی د وروسته پريشانی څخه نه بيريږي او داهل حقونو حقونه هم اداکولی سی ، د دوی دپاره دا پابندي نسته ، دا وجه ده چی دنبی کريم ﷺ عام عادت دا وو چی دصبا دپاره به يی څه ذخيره نه کوله ، هرڅه چی به نن راغلل نن به يی خرڅ کول او ډير کله به ورته لوږه هم پيښه سوه په نس پوری دډبرو تړلو نوبت به هم راتلی ، او په صحابو کرامو ﷺ کی هم ډير داسی حضرات دی کومو چی دنبی کريم ﷺ په عهد مبارک کی خپل ټول مال دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کي، نبی کريم ﷺ نه دوی منع کړل او نه يی دوی ملامت کړل ، ددی څخه معلومه سوه چی ددی آيت ممانعت دهغو خلقو دپاره دی کوم چی دلوږي او نهري تکليف نه سی برداشت کولی او دخرڅ کولو څخه وروسته دوی ته افسوس وي چی کاشکي مونږ خرڅ نه وای کړی ، دا صورت به د دوی تير عمل فاسد کړي په دی وجه يې منع وفرمايله .

(په خرڅ کي بدنظمي ممنوع ده)

او اصل خبره دا ده چی دی آيت په بدنظمی سره خرڅ کول منع کړي دي چی د راتلونکو حالاتو خيال کوي ، څه چی ورسره وي ، هم دغه وخت يی خرڅ کوي صبا چی نور حاجتمند راسی يا بل څه دينی ضرورت پيښ سی نو بيا يی دهغه دپاره قدرت نه وي (قرطبی) يا اهل او اعيال دکومو خرڅ چی دده پر ذمه واجب وي د هغوي دحق اداکولو څخه عاجزه سی (مظهري)

د ، مَلُوْمًا مَّحْسُوْرًا : د الفاظو متعلق په تفسير مظهري کی دي ، چی دمَلُوْم تعلق د اول حالت يعنی بخل سره دی چی که لاسونه په بخل سره بالکل بند کړي نو خلق به يی ملامت کوي ، او دمحسوراً تعلق دبل حالت سره دی چی که په خرڅ کولو کی دومره زياتوب وکړي چی په خپله فقير سی نو دی به محسور يعنی عاجزه بی کاره او افسوس او حسرت کوونکی پاته سی .

وَلَا تَقْتُلُوْٓا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍ ؕ نَحْنُ

او دغريب کيدو دبيری څخه خپل اولاد مه قتلوی ، مونږ

نَرْزُقُهُمْ وَاِيَّاكُمْ ؕ اِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْاً كَبِيْرًا ﴿۳۱﴾

رزق ورکوو دوی ته او تاسی ته بيشکه د دوی قتلول لويه ګناه ده

لنډ تفسير: او دغريب کيدو دبيري څخه خپل اولاد مه قتلوی (ځکه چی دټولو رزق ورکوونکی مونږ يو)

مونږ دوی ته هم رزق ورکوو او تاسی ته هم (که رزق ورکوونکی تاسی واست نو بیا به مو داسی فکر کولی) بیشکه د دوی قتلول ډیره لویه ګناه ده.

معلومات او مسئلې: په تیرو آیتونو کی د انسانی حقوقو متعلق دهدایتونو یوه سلسله ده دا شپږم حکم د جاهلیت دخلقو دیو ظالمانه عادت د اصلاح دپاره دی، په جاهلیت کی به ځینو خلقو دپیداکیدو په وخت خپل اولاد خاصکر لونی په دی بیره سره قتلولی چی د دوی دخرڅ بار به پر مونږ لوېږي، په ذکر سوي آیت کی الله ﷻ د دوی جهالت واضح کړی دی چی رزق ورکوونکی خو تاسی نه یاست، دا خو خالص دالله ﷻ په قبضه کی دی تاسی ته خو هم هغه رزق درکوي، نو څوک چی تاسی ته رزق درکوي، هغه یی دوی ته هم ورکولای سی تاسی ولی په دی فکر سره د دوی دقتل مجرمان جوړیږي بلکی دلته الله ﷻ په رزق ورکولو کی داولاد ذکر مخته کي او دی طرف ته یی اشاره وفرمایله چی مونږ اول دوی ته بیا تاسی ته رزق درکوو، ددی مطلب په اصل کی دا دی چی الله ﷻ کوم بنده وینی چی دی دخپل اهل او عیال کفالت یا دنورو غریبانو ضعیفانو امداد کوي نو ده ته یی په دی حساب سره ورکوي چی ددی خپل ضرروتونه هم پوره کړل سی او د نورو امداد هم وسی، په یو حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی، اِنَّمَا تُنْصَرُوْنَ وَتُرْزَقُوْنَ بِضُعَفَائِكُمْ: یعنی ستاسی دضعیفی او کمزوري طبقی په وجه سره دالله ﷻ دطرف څخه ستاسی امداد کیږي او تاسی ته رزق درکول کیږي، ددی څخه معلومه سوه چی د اهل او عیال کفالت کوونکو مور او پلار ته چی څه ورکول کیږي دغه دکمزورو ښځو او بچیانو په خاطر ورکول کیږي.

مسئله: دقرآن کریم په دی ارشاد سره پردی معامله هم رڼا لوېږي په کومه کی چی نن دنیا ګرفتاره ده چی د آبادی دډیر والی دبیري څخه ضبط تولید او منصوبه بندي ته رواج ورکوي، ددی بنیاد هم پردغه جاهلانه فلسفه باندی دی چی د رزق ذمه وار خپل ځانونه ګڼل کیږي دا معامله که دقتل اولاد برابر ګناه که نه سی مګر په بدوالی کی یی هیڅ شک نسته.

وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنٰىٓ اِنَّهٗ كَانَ فَاحِشَةً ؕ وَسَآءَ سَبِيْلًا ﴿۳۲﴾

او مه نژدی کیږي بدکاری ته چی دا بی حیایی ده، اوناکاره لار ده

لنډتفسیر: او زنا ته مه نژدي کیږي (یعنی ددی مقدمو او دکومو خبرو څخه چی ددی لاري هوارېږي دهغو څخه ځان ساتی) بیشکه دغه (په خپله هم) لویه دبی حیایی خبره ده او (دنورو فسادونو په اعتبار سره هم) ناکاره لار ده (ځکه چی په دی سره ددښمنی فتنی را پورته کیږي او نسبونه باندی ضائع کیږي)

معلومات او مسئلي: دا اووم (۷) حکم د زنا دحراموالی متعلق دی چی ددی دحراموالی دوي وجهی یی بیان کړي دي اول دا چی دغه بی حیایی ده او په انسان کی حیانه پاته کوي نو ددی کوونکی د انسانیت څخه محروم سی، بیادده دپاره ښه او بد فرق پاته نه سی، ددی معنی دپاره په حدیث کی ارشاد دی، اِذَا فَاتَكَ الْحَيَاءُ فَافْعَلْ مَاشِئْتَ: یعنی هرکله چی ستا څخه حیا ولاړه نو دڅه بدی څخه دبندیز هیڅ پرده پاته نه

سوه نو چې څه غوارې کوي به ، او په دې وجه نبي کريم ﷺ حياء دايمان يومهم جزء مقرر کړی دی ،
وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِّنَ الْإِيْمَانِ (بخاری)
دوهم وجه معاشرتی فساد دی کوم چې د زنا په وجه سره دومره خپريږي چې حد يې نه وي او ددی بد نتيجې کله کله پوره قبيلې او قومونه برباد وي فتنې، غلاګانې، ډاکې، قتلونه چې څومره په لويه پيمانه سره نن صبا په دنيا کې زياتيږي ، ددی دحالاتو تحقيق چې وسی نو دنيمې څخه د زياتو واقعاتو سبب يو ښځه يا سړي وخپژی کوم چې ددی قبيح کار مرتکب سوی وی ، ددی جرم تعلق که څه هم بلاواسطه دحقوق العباد سر نه دی ، مګر دلته دحقوق العباد سره دتعلق لرونکو احکامو په ضمن کې ددی ذکر کول شايد چې پردی بنا باندی وي چې دا جرم د ډيرو داسی جرمونو سبب جوړيږي ، په کومو سره چې حقوق العباد متاثره کيږي او دقتلونو او لوټ مارهنګامی راپورته کيږي ، په دی وجه اسلام دا جرم دټولو جرمونو څخه سخت ګرځولی دی ، ددی سزا يې هم دټولو جرمونو دسزاګانو څخه سخته ايښی ده ، څکه چې دا يو جرم نور په سوونو جرمونو دځان سره راپورته کوي .
په حديث کې دی چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې اووه آسمانونه او اووه مځکی د واده سوو زناکارو پر زناباندی لعنت وي او په جهنم کی به دداسی خلقو دشرم ګاهونو څخه داسی سخته بدبويی راوزي چې دوږخيان به هم ددی څخه پريشانه وي او د اور دعذاب سره به د دوی رسوايی په جهنم کی وي (رواه البزار عن بريدة ﷺ (مظهري) .
په يوبل حديث کې دحضرت ابو هريره ﷺ څخه روايت دی چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې زنا کوونکی د زنا کولو په وخت کی مومن نه پاته کيږي ، غلا کوونکی دغلا کولو په وخت کی مومن نه پاته کيږي او شراب څښونکی دشرابو څښلو په وخت کی مومن نه پاته کيږي ، دا حديث په بخاري او مسلم کی دی ، ددی شرح د ابو داود په روايت کی دا ده چې ددی جرمونو کوونکي څه وخت چې په دی جرمونو کی اخته وي نو ايمان د دوی د زړونو څخه دباندی ووزي او چې کله دوی ددی ګناهونو څخه فارغه سی نو ايمان ورته راسی (مظهری)

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ۗ وَمَن قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا

او مه قتلوی هغه نفس کوم چې منع کړی دی الله مګر په حقه سره او څوک چې قتل سو په ظلم سره نو ورکړی دی مونږ

لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِف فِّي الْقَتْلِ ۖ إِنَّهُ كَانَ مَنصُورًا ﴿٣٣﴾

دده وارث له طاقت پس دحد څخه دی نه وزي په قتل کولو کی ، بيشکه ده ته مدد ورکول کيږي

تفسير: او دکوم سړي (قتل کول) چې الله ﷻ حرام کړی دی مه قتلوی مګر په حقه سره (يې قتل کول جائز دي يعنی هرکله چې په شرعی حکم سره يې قتلول واجب يا جائز سی نو دغه په حرم الله کی داخل نه دي) او کوم سړی چې په ناحقه قتل سی نو مونږ دده وارث (حقيقی يا حکمي) ته اختيار وکړی دی (دقصاص اخيستو) نو ده ته دقتل په باره کی دحد (شرعی) څخه تجاوز نه دي کول په کار (يعنی چې په

قاتل دقتل يقيني ثبوت نه وي ورکول سوی نه دي قتلوي او دده خپلوان او دوستان وغيره کوم چې په قتل کی شريک نه دي ، محض د انتقام په جوش سره نه قتلوي ، او قاتل دي هم صرف قتل کړي ، پزه، غوږ يا لاس وغيره دي نه ورڅخه پريکوي اومثله کوي دي نه څکه چې، دغه سرې (په قصاص کی دحد څخه دتجاوز نه کولو په صورت کی خو شرعاً) دالله ﷻ دمدد قابل دی (اوکه دی زياتوب وکي نو بيا به دوهم فريق مظلوم سی ، د الله ﷻ دمدد مستحق به سی ، په دی وجه دمقتول ولی ته په کار دي چې دی دخپل منصور کيدو دحق قدر وکړي ، دحد څخه په تجاوز کولو دي دا حق نه ضائع کوي)

معلومات او مسئلي: دا اتم حکم دناحق قتل دحرام والي په بيان کی دی چې ددی عظيم جرم والی ددنيا په ټول مخلوق جماعتونو او مذهبونو کی منل سوی دی .

په حديث کی نبی کريم ﷺ ارشاد فرمايی چې دټولی دنيا تباهي دالله ﷻ په نزد ددی څخه سپکه ده چې يو مومن په ناحقه قتل سی او په څينی روايتوو کی ددی سره دا هم دی چې که دالله ﷻ د اوو آسمانونو او اوو مځکو اوسيدونکی ديو مومن په ناحق قتل کړي شريک سی نو دا ټول به الله ﷻ جهنم ته دا خل کړي (ابن ماجه په صحيح سند سره، والبيهقی، از مظهری)

اوپه حديث کی دنبی کريم ﷺ ارشاد دی چې کوم سړی ديو مسلمان په قتل کی دقاتل امداد په يوه کلمه سره هم وکړي نو په ميدان دحشر کی کله چې دغه دالله ﷻ په مخکی پيش سی دده په تندي به ليکلي وي (آئِسٌ مِّنْ رَّحْمَةِ الله (يعنی دا سړی د الله ﷻ درحمت څخه مايوسه سوی دی (مظهري ازابن ماجه واصبهانی)

اوبيهقي په روايت دحضرت عبدالله ابن عباس ﷺ اوحضرت معاويه ﷺ روايت کړی دی چې نبی کريم ﷺ فرمايلی دي چې هره يوه ګناه اميد دی چې الله ﷻ معاف کړي ، مګر هغه سړی چې حالت دکفر کی مړ سی يا يی قصداً څوک مسلمان په ناحقه قتل کي .

(د ناحق قتل تفسير)

امام بخاري او مسلم دحضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ څخه روايت کړی دی چې نبی کريم ﷺ فرمايلی دي چې ديو مسلمان خون حلال نه دی ، کوم چې دالله ﷻ د يووالی او زما درسالت شاهدي ادا کوي بغير د درو صورتونو څخه ، يو دا چې ده سره ددی چې واده کړي وي او زنا وکړي (دده شرعي سزا دا ده چې په ډبرو به يی ولی او مړ يی کړي) دوهم هغه څوک چې يو انسان يي په ناحق قتل کړی وي (دده سزا دا ده چې دمقتول ولي دي په قصاص کی قتل کولی سی) دريم هغه سړی کوم چې د اسلام ددين څخه مرتد سوی وي (دده سزا هم قتل دی)

(دقصاص اخيستو حق چاته دی ؟)

په ذکر سوي آيت کی ښوول سوي ده چې دا حق دمقتول د ولی دی ، که نسبی ولی يی موجود نه وي نو د اسلامی حکومت سربرا ته دا حق حاصل وي چې دی هم په يو حيثيت سره دټولو مسلمانانو ولی دی ، په دی وجه په لنډ تفسير کی ولی حقيقی يا حکمی ليکل سوی دی .

(دظلم جواب نه دی انصاف دی دمجرم په سزا کي هم د انصاف رعايت)

فَلَا يُسْرِف فِيْ الْقَتْلِ : د اسلامی قانون يو خاص هدايت دی چې مطلب يی دا دی چې دظلم بدله په ظلم

سره اخيستل جائز نه دی ، په بدله کی هم دانصاف رعايت لازمي دی ، ترکومه پوری چی دمقتول ولی په انصاف سره دخپل قتل سوی بدل په شرعی قصاص باندی اخيستل غواړي نو دشريعت قانون دده په حق کی دی دی منصورحق دی ، الله ﷻ دده مدد گار دی او که ده په جوش دانتقام کی دشرعي قصاص څخه تجاوز وکي ، نواوس دی دمظلوم پرځای ظالم سو اوظالم دده مظلوم جوړسو اوس به معامله برعکس سی ، الله ﷻ او دده قانون اوس دده دمدد کولو پرځای دبل فريق مدد کوي چی دظلم څخه يی وساتی .
دعربو په جاهليت کی دا خبره عامه چی يو سړی به قتل سو نو دده په بدله کی به دقاتل دخاندان يا ملګرو څخه چی به څوک په لاس ورغی هغه به يی قتل کوي په ځينو ځايو کی به صورت داسی وو چی څوک به قتل سوی وو هغه به دقوم لوی سړی وو نو دده په بدله کی به ديو قاتل قتل کول کافی نه سوګڼل کيدی بلکه ددغه يوه په بدله کی دوه يادري ياددی څخه زيات قتل کيدل ، ځينی خلقو به دانتقام په جوش کی دقاتل صرف په قتلولو صبر نه کوی بلکي پزه غوږ وغيره به ورڅخه پريکړل او مثله به يی کړل داټول شيان د اسلامی قصاص دحد څخه زيات اوحرام دي په دی وجه په آيت فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ کی يی ددي رد وکي .

(د ياد ساتلو يوه قصه)

دځينو مجتهدينو امامامو په مخکی يو سړی پر حجاج بن يوسف باندی څه الزام ولګوی چی حجاج بن يوسف داسلامي تاريخ څخه لوی ظالم او بدنام سړی دی چا چي په زرګونو صحابه او تابعين په ناحقه قتل کړي دي په دی وجه په عام طور سره ده ته بدو ويلو بدوالی دخلقو په ذهن کښ نه وي ، دکوم بزرګ په مخکی چی دا الزام پر حجاج بن يوسف باندی ولګول سو ، دوی د الزام لګوونکي څخه پوښتنه وکړه چی ستا سره ددی الزام څه سند يا شهادت سته ؟ هغه وويل چی نه ، نو دوی وفرمايل ، چی که الله ﷻ دحجاج بن يوسف ظالم څخه د زرګونو قتل سوو بی ګناهو بدله اخلی نو ياد ساته چی کوم سړی پر حجاج څه ظلم کوي ، دی به هم دبدل اخيستو څخه پاته نه سی ، دحجاج بدله به الله ﷻ دده څخه هم اخلي ، دالله ﷻ په عدالت کی څه طرفداري نسته چی بدو او ګناهکارو ته نور ازاد پريږدي او دوی چی څه غواړي هغه الزامونه او تهمتونه پر لګوي دی .

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ

او ديتيم مال ته مه نژدی کيږي ، مګر هغه شان چی غوره وی ترڅو پوری چی دوی ورسيږي

أَشُدَّهُ ۖ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ ۖ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا ﴿٣٤﴾ وَأَوْفُوا

خپلی ځوانی ته او پوره کوئ عهد ، بيشکه چی دعهد به پوښتنه کيږي ، او پوره

الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ

پيمانه کوئ ، هرکله چی پيمانه کوی اوتول کوئ په تله سيده برابری سره ، دا غوره او ښه

وَّاَحۡسَنُ تَاۡوِيۡلًا ﴿۳۵﴾

دی انجام ددې

تفسير: او دیتیم مال ته مه نژدې کیږئ (یعنی تصرف مه په کښی کوئ) مگر په داسی طریقه سره کومه چی (شرعاً) ښه وی، تردی چی دوی خپل سن دبلوغ ته ورسیږي او وعده (جائزه) پوره کوي بیشکه دوعدې په دقیامت په ورځ پوښتنه کیدی سی (په عهد کی هغه ټول عهدونه هم داخل دي کوم چی بنده دخپل الله ﷻ سره کړی دی او هغه هم کوم چی یی دیو انسان سره کړی وي) او (دناپ شیان) کله چی ناپ کوي نو پوره یی ناپ کوي او (دتول شیان) په برابره تله سره تول کوي دا (فی نفسه هم) ښه خبره ده او انجام هم ددی ښه دی (په آخرت کی خو ثواب او په دنیا کی دنیکنامی شهرت کوم چی دتجارت دترقی ذریعه ده)

معلومات او مسئلي: په دی دواړو ایتونو کی دری حکمونه نهم، لسم او یوولسم دمالی حقونو متعلق ذکر دي، په تیرو آیتونو کی د بدنی او جسمانی حقونو ذکر وو، دا مالی حقونو بیان دی.

(د یتیمانو په مال کي احتیاط)

په دوی کی په اولنی آیت کی نهم حکم دیتیمانو دمالونو متعلق دحفاظت او په دی کی داحتیاط کولو دي چی په دی کی یی ډیر په تاکید سره دا خبره فرمایلي ده چی دیتیمانو مال ته نژدې کیږي هم مه، یعنی په دی کی دشریعت څخه خلاف یا دبچیانو دمصلحت څخه خلاف چی هیڅ قسم تصرف ونه سی، دیتیم دمال حفاظت او انتظام چی دچا پرذمه دی، پردوی لازم ده چی په دی کی ډیر زیات احتیاط کوي، صرف د یتیمانو مصلحت دی ګوري او خرڅ کوي دي یی، په خپل خواهش یا بی فکري سره دي یی نه خرڅ کوي او دا سلسله دی تر هغه پوری جاري وي ترڅو چی یتیمان بچي ځوانان سی، دخپل مال حفاظت په خپله کولی سی، ددی ادنی درجه دپنځلسو کالو عمر ته رسیدل او د زیات څخه زیات تر اتلسو کالو پوری دی.

په ناجائزه طریقه دهیچا مال هم خرڅ کول جائز نه دی، دلته دیتیمانو په خصوصیت سره ذکر څکه وسو چی دوی په خپله دڅه حساب کولو قابل نه وی او بل چا ته خو ددې څه معلومات نه کیږي کوم ځای چی یوانسان دخپل حق مطالبه کونکی نه وي هلته دحق تعالی مطالبه سخته سی په دی کی کوتاهی دعامو خلکو د حقونو په نسبت زیاته ګناه سی.

(دوعدو د پوره کولو او په دی د عمل کولو حکم)

لسم حکم دوعدو دپوره کولو تاکید دی، وعده پر دوه قسمه ده، یوه هغه کومه چی دبنده او دالله ﷻ په مینځ کی ده، لکه په ازل کی دبنده دا وعده چی بیشکه الله ﷻ زما رب دی، ددی وعده لازمی اثر دده د احکامو اطاعت او دده رضا لټول دي، دا وعده خو هر انسان په ازل کی کړی ده برابره خبره که په دنیا کی دی مومن وي او که کافر، دوهمه وعده د مومن ده کومه چی دلاَ الٰهَ الاَّ اللّٰهُ دشاهدي په ذریعه کړی ده چی ددی مطلب او خلاصه دالله ﷻ دحکمونو مکمله تابعداري او دده رضا لټول دي.

دوهم قسم وعده هغه ده کومه چې يو انسان ديو بل انسان سره کوي چې په دې کې تولي وعدې سياسي ، تجارتي او معاملاتي شاملې دي کومې چې د افرادو يا جماعتونو په مينځ کې په دنيا کې کيږي.
د اول قسم تولو وعدو پوره کول په انسان واجب دي او په دوهم قسم کې چې کومې وعدې د شريعت څخه خلاف نه وي ، د دوی پوره کول واجب او کومې چې دشريعت خلاف وي ، د دغو دوهم فريق ته اطلاع ورکول او ختمول يې واجب دي ، دکومې وعدې پوره کول چې واجب دي او کوم فريق چې دغه پوره نه کړل نو بل ته حق سته چې عدالت ته رجوع وکړي او په پوره کولو يې مجبوره کړي ، د وعدې حقيقت دا دی چې د دوو فريقو په مينځ کې ديو کار پر کولو يا نه کولو وعده وسي او کوم سړی چې ديوه طرفه وعده کوي چې زه به تاته فلانی شی درکړم يا به زه ستا سره په فلانی وخت ملاوېږم يا به ستا فلانی کار کوم ، ددې پوره کول هم واجب دي او ځينو حضراتو دا هم دوعدې په دې معنی کې داخله کړې ده ، ليکن دفريقينو د وعدې په صورت کې که يو فريق د بل فريق سره څه خلاف ورزي وکړي نو بل فريق دې دعدالت په ذريعه د وعدې پر پوره کولو مجبوره کړل سي ، مګر يو طرفه وعده دعدالت په ذريعه باندې نه سي پوره کولای ، البته بغير دشرعي عذر څخه که چاخپله وعده پوره نه کړه نو شرعاً په ګناهکار وي ، په حديث شريف کې يې دې ته عملي نفاق ويلی دی .
ددې آيت په آخر کې ارشاد فرمايي ، إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا : يعنی په قيامت کې به چې څنګه دنورو فرضو او واجباتو اودالله ﷻ داحکامو دپوره کولويانه پوره کولو سوال وي ، دغسې به ديو بل په مينځ کې دمعاهدو متعلق هم سوال وي ، دلته يې صرف دومره وويل او خبره يې پريښوله چې ددې پوښتنه به کيږي ، مخته د پوښتنې څخه وروسته به څه کيږي ، ددې په مبهم پريښولو کې دخطرې دلوی والی طرف ته اشاره ده .
يولسم حکم دلين دين په معاملو کې دناپ اوتول پوره کولو هدايت او په دې کې دکمې کولو ممانعت دی چې ددې پوره تفصيل په سورة مطففين کې ذکر دی .
مسئله: فقهاؤ حضراتو فرمايلي دي چې په آيت کې دناپ اوتول دکمې چې کوم حکم دی ددې مطلب دا دی چې دچاڅومره حق وي ، دهغه څخه کم ورکول حرام دي ، په دې وجه دې کې دا هم داخله ده چې يو نوکر په خپلو فرضو اومقرره کار کې کمې کوي يا څومره وخت چې ورکول وي ، دهغه څخه کم ورکړي يا يو مزدور په خپله مزدورې کې کار غلا کړي .

(په ناپ او تول کې دکمې کولو ممانعت)

مسئله: وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ : په تفسير بحر محيط کې ابو حيان فرمايي چې په دې آيت کې د ناپ او تول دپوره کولو ذمه واري پر خرڅونکي غورځول سوې ده ، ددې څخه معلومه سوه چې دناپ کولو اوتول کولو ذمه وار خرڅونکی دی .

د آيت په آخر کې دناپ اوتول پوره کولو متعلق فرمايي ، ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا: په دې کې دناپ اوتول د صحيح او برابر کولو متعلق دوې خبرې فرمايي يو دا چې په دې کې خير دی ، ددې مطلب دا دی چې

داسې کول په خپل ذات کې ښه او غوره دي دشريعت څخه علاوه په عقلي او طبعي طور باندې هم يو شريف انسان دناپ اوتول کمې ته ښه نه واشي، دوهمه خبره دا فرمايي چې ددې انجام ښه دې چې په دې کې د آخرت انجام، ثواب پيداکيدل او جنت خو په کې دا خل دي، ددې سره ددنيا د انجام ښه والي ته په کې هم اشاره ده، چې يو تجارت تر هغه وخته پورې ترقي نه سي کولی، ترڅو چې په بازار کې يې اعتبار قائم نه وي او هغه بغير ددې تجارتي دیانتداري څخه نه سي کيدي.

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ ۚ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ

او مه جه کيږه په هغه خبره چې تاته علم نه وي باندې، بيشکه غوږونه اوسترګې اوزړه ددې ټولو څخه به ددې

مَسْئُولًا ﴿۳۶﴾ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا ۖ إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ

پوښتنه کيږي، او مه ځه په مځکه باندې په تکبر سره، نه به ته څيرې کړې مځکه او نه به ورسيږې غرونو ته

طُولًا ﴿۳۷﴾ كُلُّ ذَٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿۳۸﴾

په اوږدوالي، دا ټولې خبرې چې دي په دې ټولو کې ناکاره شي دي ستا درب بيزارې.

لنډتفسير: او دکومې خبرې چې حقيقت تاته نه وي معلوم په دې عمل مه کوه (ځکه چې) دغوږونو، سترګو او زړه دهر سرې څخه به ددې ټولو (دقيامت په ورځ) پوښتنه کيږي (چې غوږونه او سترګې دې په کومو کومو کارونو کې استعمال کړي دي، دغه کارونه ښه وه اوکه بد او دبې دليله خبرې خيال دې په زړه کې ولې ځان کړې وو) او پر مځکه په لويې کولو سره مه ګرځه (ځکه چې) ته خو (پر مځکه په زوره په پښو اېښوولو) نه مځکه څيرلې سې او نه (دخپل بدن په راکشولو سره) د غرونو لوړوالي ته رسيدې سې (نو ستا دا لويي عبث ده) دا ټول (چې ذکر سوه) بد کارونه ستا درب په نزد (بالکل) ناخوښه دي.

معلومات او مسئلې: په دې آيتونو کې دوه حکمونه دولسم (۱۲) او ديارلسم (۱۳) د عام معاشرت متعلق دي په دولسم (۱۲) حکم کې بغير دتحقيق څخه په يو خبره دعمل کولو ممانعت فرمايلې دی.

دلته دا خبره مخته اېښوول ضروري دي چې دتحقيق درجې مختلفې وي يو داسې تحقيق چې دکامل يقين درجې ته ورسيږي، دمخالف جانب هيڅ شک په کښې پاته نه سي، دوهم دا چې دغالب ګمان په درجه کې راسي، که څه هم دمخالف جانب احتمال په کښې هم موجود وي، دغه ډول احکام هم دوه قسمه دي، يو قطعي اويقيني دي، لکه عقيدې او اصول ددين، په دې کې د اولي درجې تحقيق مطلوب دی، ددې څخه بغير عمل کول جائز نه دي، دوهم ظنيات چې په ګمان سره وي، لکه د فروعي عملونو متعلق احکام، ددې تفصيل څخه وروسته د آيت مقتضی دا ده چې په قطعي او يقيني احکام کې تحقيق هم د اولي درجې وي، يعنې دقطعيت اوکامل يقين درجې ته ورسيږي او ترڅو پورې چې داسې نه وي، په عقيدو او اصولو د اسلام کې ددې تحقيق اعتبار نسته، ددې په مقتضی عمل جائز نه دی، او په ظني او فروعي کې د دوهمې درجې يعنې دغالب ګمان د درجې کافي دی (بيان القرآن)

(دغوږونو سترګو او زړه متعلق دقیامت په ورځ سوال)

إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا : په دی آیت کی یی ښوولی ده چی دقیامت په ورځ به د غوږونو ، سترګو او زړه څخه سوال کول کیږي ، مطلب دا دی چی دغوږونو څخه به پوښتنه کیږي چی تاسی په عمر کی څه څه اوریدلی دی؟ دسترګو څخه به پوښتنه چی تاسی په عمر کی څه څه لیدلی دی؟ د زړه څخه به پوښتنه کیږي چی په ټول عمر کی دي کوم کوم خیالات پاخه کړي دي او په کومو کومو شیانو دي یقین کړی دی؟ که په غوږونو یی داسی خبري اوریدلی وي، دکومو اوریدل چی شرعاً جائز نه وو ، لکه دچاغیبت یاحرامي غزلی او ګانی وغیره یا په سترګو یی داسی شیان لیدلی وي چی لیدل یی شرعاً حلال نه وه لکه نامحرمه ښځه یا سپین مخی هلک ته په بد نظر سره کتل وغیره یا یی په زړه کی څه داسی عقیده ځای کړی وی چی دقرآن او سنت څخه خلاف وی یا د چامتعلق یې په خپل زړه کی بی دلیله څه الزم قائم کړی وي نو ددی پوښتنی په نتیجه کی به په عذاب کی ګرفتار وي .

دقیامت په ورځ به دالله ﷻ دټولو ورکولو سوو نعمتونو پوښتنه کیږي ، لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ : یعنی ستاسی څخه به دقیامت په ورځ دالله ﷻ دټولو نعمتونو پوښتنه کیدی سی ، غوږونه، سترګي او زړه په دی نعمتونو کی دټولو څخه زیات اهم دی ، ځکه یی دلته په خصوصیت سره ددوي ذکر وفرمایی .

په تفسیر قرطبی اومظهري کی ددی دا مطلب هم بیان سوی دی چی ددی څخه په مخکی جمله کی چی کوم دا ارشاد راغلی دی چی ، وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ : یعنی دکوم شی چی تاسی ته تحقیق اوعلم نه وي ، په دی عمل مه کوي ، ددی سره متصل دغوږونو ، سترګو او زړه څخه دسوال مطلب دا دی چی کوم سړي بی تحقیقه مثلاً پر چا څه الزام ولګوي او بی تحقیقه یی په څه خبره عمل وکړي ، که دغه دداسی شی متعلق وي کوم چی په غوږونو سره اوریدل کیږي نو دغوږونو څخه به سوال کیږي او که دسترګو دلیدو شی وي نو دسترګو څخه او که د زړه دپوهی شی وي، نو دزړه څخه به سوال کیږي، چی دا سړي په خپل الزام او په زړه کی په پرځای کړي خیال کی رښتینی دی یا درواغجن، پردی به د انسان د اندامونه په خپله شاهدي ادا کوي، کوم چی به دحشر په میدان کی دبی تحقیقه الزام لګوونکو او په بی تحقیقه خبرو د عملو کوونکو دپاره د لویی رسوایی سبب جوړسی ، لکه چی په سورة یس کی دی ، الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (۶۵) یعنی نن دقیامت په ورځ به مونږ دمجرمانو پر خلو مهر ولګوي او د دوی لاسونه به خبري کوي اوخلی به یی شاهدي ادا کوي چی ده په دی اندامونو سره څه کارونه ښه یا بد کړي دي .

دلته دغوږونو او سترګو او زړه تخصیص شاید پردی بنا سوی دی چی الله ﷻ انسان ته دا حواس او د زړه شعور او ادراک په دی وجه سره ورکړی دی، چی کوم خیال یا عقیده په زړه کی راسی او په دی حواسو ادراک سره هغه ته سوچ وکړي ، که صحیح وي نو عمل باندی وکړي او که غلطه نو ځان ورڅخه وساتي کوم سړي چی ددی څخه د کار اخیستو څخه بغیر په بی تحقیقه خبرو پسی کیږي ، ده دالله ﷻ ددی نعمتونو ناشکري وکړه .

يا هغه حواس دكومو په ذريعه چې انسان مختلف شيان معلوموي ، پنځه دي، غوږونه، سترګې، پزه، د ژبې قوتونه او په ټول بدن كې هغه احساس په كوم سره چې د يو شي يخوالى ګرموالى وغيره معلوموي مګر عادتاً زيات معلومات انسان ته د غوږونو يا سترګو ځخه كيږي، د پزي د بويولو او د ژبې د چښلو يا د لاسو وغيره په مسه كولو چې دكومو شيانو علم حاصليږي دغه د اوريدو او ليدو دعلم په نسبت ډير كم دى ، دلته د حواس خمسه وو ځخه صرف د دوو په ذكر باندې اكتفا كول شايد په دې وجه سره وي، بيا په دوى كې هم غوږونه يې پر سترګو مخكې كړل او دقرآن كريم په نورو مواقعو كې هم چې كوم ځاى ددى دواړو شيانو ذكر راغلى دى، په دغو كې يې غوږونه مخكې كړي دي، ددى سبب هم غالباً دا دى چې د انسان په معلوماتو كې دټولو ځخه لويه حصه په غوږو سره د اوريدل سوو شيانو ده ، په سترګو ليدل سوي شيان ددى په نسبت ډير كم دى .

د ذكر سوو آيتونو په دوهم آيت كې ديارلسم حكم دا دى چې په مځكه باندې په لويې كولو سره مه ګرځه يعنى په داسى ډول مه چليږه چې تكبر او فخر او غرور ورځخه ښكاره كيږي، چې دا د احمقانو كار دى ، ګويا پر مځكه په داسى تللو سره دي مځكه څيرول غواړي كومه چې دده په وس كې نه ده او په لوړ تللو سره دى لوړيدل غواړي خو د الله ﷻ غرونه دده ځخه ډير لوړ دي ، تكبر په اصل كې د انسان په زړه سره متعلق سخته كبيره ګناه ده ، د انسان په چال چلن كې چې كوم شيان پر تكبر دلالت كوونكى دي ، دغه هم ناجائزه دى ، په متكبرانه انداز سره تلل برابره خبره ده كه پر مځكه باندې په زور سره نه ځي او ځان لوړ نه جوړ وي ، بهرحال انداز د تكبر ناجائز دى، دتكبر معنى خپل ځان د نورو ځخه ښه او اعلى ګڼل او نور دځان ځخه كم او سپک ګڼل دي ، په حديث كې پردى باندې ډيري سختي دعذاب وعدي راغلي دي .

امام مسلم په روايت دحضرت عياض بن عمار ﷛ نقل كړى دى چې نبى كريم ﷺ فرمايلي دي چې الله ﷻ ماته په ذريعه دوحى دا حكم راليږلى دى چې تواضع او عاجزي اختيار كړه ، يو سړى دي پر بل باندې فخر او د خپلي لوړي طرز نه اختيار وي او څوک دي په چا باندي ظلم نه كوي (مظهري)

اوحضرت عبدالله بن مسعود ﷛ فرمايي چې نبى كريم ﷺ فرمايلى دى چې په جنت كې به دا خل نه سى هغه سړى دچا په زړه كې چې د ذري برابر هم تكبر وي (مظهري په حواله دصحيح مسلم)

اوپه يو حديث قدسي كې په روايت دحضرت ابو هريره ﷛ ذكر دى چې نبى كريم ﷺ فرمايلى دى چې الله ﷻ فرمايي چې لويي زما څادر دى او برايي زما جامه ده ، كوم سړى چې دا زما ځخه راكښول غواړي، زه به دى جهنم ته دا خل كړم ، دڅادر او جامې ځخه مراد لباس دى ، او الله ﷻ خو جسم نه دى چې دهغه دپاره لباس په كار وي ، په دى وجه ددى ځخه مراد دلته دالله ﷻ دلويي صفت دى ، كوم سړى چې په دى صفت كې دالله ﷻ سره شريكيدل غواړي ، هغه دوږخى دى .

اوپه يوحديث كې دى نبى كريم ﷺ فرمايلي دي چې دقيامت په ورځ به تكبر كوونكي دكوچنيو ميږيو په شان وي چې هرقسم ذلت او خواري به باندې رااوريږي دوى به دجهنم ديوي جيل خانې طرف ته شړل كيږي چې نوم يې بولس دى په دى كې به دټولو اورونو ځخه زيات تيز اوروي اودچښلو دپاره به دوى ته ددوږخيانو دبدن ځخه وتلى ويني زوي وركول كيږي (ترمذي په روايت دعمر بن شعيب عن ابيه عن جده، مظهري)

اوحضرت عمر فاروق اعظم رضی الله عنه په منبر خطبه ورکوله او وي وفرمايل چې ما دنبي کريم ﷺ څخه اوريدلي دي چې کوم سړی تواضع اختيار وي الله ﷻ دي لوړ وي ، نو دی خو په خپل نزد کوچني وي، مګر دټولو خلقو په نظر کی لوی وي ، اوڅوک چې تکبر کوي الله ﷻ هغه ذليل کوي نو دی په خپل نظر کی خولوی وي مګر د خلقو په نظرونو کی دسپي او خنزير څخه هم بدتر وي (مظهري)

د ذکر سوو احکامو دتفصيل بيانولو څخه وروسته په آخري آيت کی فرمايي.

كُلُّ ذٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا : يعني دا ټول بدکارونه دالله ﷻ په نزد مکروه او ناخوښه دي.

په ذکر سوو احکامو کی چې کوم محرمات اومنع سوي کارونه دي ، د دوی ناکاروالی او ناخوښوالی خو ښکاره دی ، مګر په دی کی څه احکام ، او امر هم دي ، لکه دمور اوپلار اوخپلوانو حقونه ادا کول ، وعده پوره کول وغيره ، په دی کی هم چونکه د دوی دخلاف څخه ځان ساتل دي چې دمور او پلار د ازار څخه ، دقريبانو دقطع دصله رحمی څخه او دوعدي ماتولو څخه ځان ساتی ، دا شيان ټول حرام او ناخوښه دي ، په دی وجه يې ټولو ته په جمع مکروه وويل (بيان القرآن)

خبرداري : په ذکرسوو پنځلسو آيتونو کی چې کوم احکام بيان سوي دي دغه په يوحيثيت سره دهغه سعی اوعمل تشريح ده کومه چې دالله ﷻ په نزد مقبوله وی دکومي ذکر چې د اتلسو ايتونو څخه مخته راغلی دی، وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا : چې په دی کی دا ښوول سوي ده چې هر سعی اوعمل دالله ﷻ په نزد مقبول نه وي ، بلکې صرف هغه کوم چې نبی کريم ﷺ دسنتو اوتعليم مطابق وي، په دی آيتونو کی چې کوم احکام دی دا دغه مقبولي سعی دمهمو بابونو ذکر دی چې اول په کی دحقوق الله او بيا دحقوق العباد بيان دی.

(دپنځلس آيتو څخه دټول تورات خلاصه ده)

حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه فرمايي چې دټول تورات احکام دسورة بني اسرآئيل په پنځلسو آيتونو کی جمع سوی دی (مظهري)

ذٰلِكَ مِمَّآ اَوْحٰٓى اِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ ۗ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ

دا دی دهغو خبرو څخه کومی چې په وحی ليږي ستا رب تاته دعقل دکارونو څخه ، او مه ګرځوه دالله سره

فَتُلْقٰى فِيْ جَهَنَّمَ مَلُوْمًا مَّدْحُوْرًا ﴿۳۹﴾ اَفَاَصْفٰىكُمْ رَبُّكُمْ

بل څوک معبود بيابه ولويږي په دوږخ کی ملامت کړل سوی ورديکه سوی ، اياتاسی غوره کړی دی ستاسی رب

بِالْبَنِيْنَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ اِنَاثًا ۭ اِنَّكُمْ لَتَقُوْلُوْنَ قَوْلًا

په زامنو سره او دځان د پاره يی ملائکی لوڼی کوری کړی دی ؟ تاسی واياست ديره لويه خبره

عَظِيْمًا ﴿۴۰﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِيْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِيَذَّكَّرُوْا ۭ وَمَا يَزِيْدُهُمْ

، او بار بار بيانوو مونږ په دی قرآن کی چې دوی سوچ وکړی او د دوی زياتيږي

إِلَّا نُفُورًا ﴿٤١﴾ قُل لَّوْ كَانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذًا لَّابْتَغَوْا

هم دغه ترهیدل ، ووایه که چیری وی دهغه سره بل معبود لکه چی دوی وایی نولتولی به یی وه

إِلَىٰ ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا

صاحب دعرش طرف ته لار ، هغه پاك دی اولوی دی د دوی دخبرو څخه بی نهایته

كَبِيرًا ﴿٤٣﴾ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَن فِيهِنَّ

، دهغه پاکی بیانوی او وه اسمانونه او مځکه او څه چی په دوی کی دی

وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَٰكِن لَّا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ

او نسته یو شی چی نه وایی تسبیح دده ، لیکن تاسی نه پوهیږي د دوی په تسبیح ویلو

إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤٤﴾

بیشکه هغه دی برد باره بخښنی والا

لنډتفسیر: (ای محمد ﷺ) دا خبري (یعنی دا ذکر سوی احکام) دهغه حکمت نه دی کوم چی خدای ﷻ پر تا د وحی په ذریعه رالیږلی دی (او ای مخاطبه) دالله ﷻ بر حق سره بل معبود مه جوړوه کنه نو ته به ملامت سوی او ورشړل سوی جهنم ته وغورځول سی (د ذکر سوو احکامو شروع یی هم دتوحید دمضمون څخه کړی وه اوختم یی هم پردی وکي او مخته هم دتوحید دمضمون بیان دی چی هرکله لوړ دشرک قباحت او باطلوالی دی واوریدی) نو آیا (بیا هم دداسی خبرو قائل کیږي کوم چی دتوحید څخه خلاف دی مثلاً دا چی) ستاسی رب تاسی په زامنو سره خاص کړی یاست او په خپله یی فرښتی (خپلی) لونی جوړي کړي دي، بلکه چی دعربو جاهلانو به ملائکو ته دخدای پاک لونی ویلی کوم چی په دوو وجهو سره باطله ده اول خو دالله ﷻ دپاره اولاد مقررول، بیا اولاد هم انجلی کومی چی خلق دځان دپاره نه خوښوي اوبدي یی ګڼي، په دی سره دالله ﷻ طرف ته دیو بل نقص نسبت کیږي) بیشکه تاسی لویه خبره کوی او (افسوس خو دا دی چی ددی مضمون دتوحید او دشرک باطلوالی) مونږ په دی قرآن کی په قسم قسم سره بیان کړی دی چی په ښه شان سره باندی پوه سی (او په مختلفو طریقو سره دبار بار توحید په ثابتولو او دشرک دباطلولو باوجود د توحید څخه) دوی ته نفرت زیاتیږي ته (دشرک دباطلولو دپاره دوی ته) وفرمایه چی که چیري دده (معبود برحق) سره نور معبودان هم (شریک) وی ، لکه چی دا خلق وایی ، نو په دی حالت کی به دعرش والا (حقیقی خدای) ته دوی (یعنی دی نورو معبودانو یوځای) لار لټولی وه (یعنی کوم چی تاسی دالله ﷻ سره په خدایی کی شریک ګڼی ، که دوی واقعي دهغه شریک وی نو پر

عرش والا خدای ﷻ باندی به یی حمله کړی وای او لار به یی ورته لټولی وای او کله چی په خدایانو کی جنګ جوړ سوی وای، نو ددنیا نظام به څنګه چلیدلی وای ، کوم چی دیو خاص محکم نظام سره چلیدل هرسری وینی ، نو په دی وجه دنظام عالم په صحیح طور سره چلیدل په خپله ددی دلیل دی چی دیو خدای څخه ما سوا څوک بل دهغه سره شریک نسته ددی څخه ثابته سوه چی) دا خلق چی څه وایی الله ﷻ ددی څخه پاک او ددی څخه ډیر زیات بالا او برتر دی (هغه داسی پاک دی چی) ټول اووه آسمانونه او مځکی اوخومره (فرښتی ، بنیادم، پیریان) چی په دی کی (موجود) دي (ټول په ژبه سره یا په حال سره) دهغه پاکي بیانوي او (دتسبیح دعقل والا انسان او پیری سره خاصه نه ده، بلکی په مځکه او آسمان کی) هیڅ شی داسی نسته کوم چی دثنا سره دهغه پاکی نه بیانوي لیکن تاسی خلق د دوی په تسبیح (پاکی بیانولو) باندی نه پوهیږي، بیشکه هغه لوي بردباره لوي بخښونکی دی .

معلومات او مسئلي: دتوحید کوم دلیل چی په آیت ، اِذًا لَّابْتَغَوْا: کی بیان فرمایلی دی چی که دټولو کائناتو دعالم خالق مالک اومتصرف صرف یو ذات دالله ﷻ نه وی بلکه دده سره په خدایی کی نور هم شریکان وی ، نو ضروري ده چی په دوی کی به کله اختلاف هم وای او د اختلاف په صورت کی به ټول نظام دعالم برباد سی څکه چی په دی ټولو کی همیشه صلح کیدل او همیشه دغه صلح باقی پاته کیدل عادتًا ممتنع دی دادلیل دلته که څه هم په امتناعی اندازکی بیان سوی دی مګر دعلم کلام په کتابونوکی ددی دلیل برهانی والی او منطقی والی هم په وضاحت سره بیان سوی دی ، عالمان دي هلته وګوري .

(دمځکي آسمانونو اوپه دی کي دموجودو شیانو دتسبیح کولو مطلب)

په دی شیانو کی دټولو فرښتو او د انسانانو او پیریانو کوم چی مومنان دي د دوی تسبیح ویل خو بدیهی دی او هرڅوک باندی پوهیږي کافران، مؤمنان او پیریان کوم چی په ښکاره تسبیح نه کوي ، دغه ډول د عالم نور شیان کومو ته چی ویل کیږي چی په دوی کی عقل او شعور نسته د دوی دتسبیح ویلو مطلب څه دی ؟ ځینی علماء فرمایی چی د دوی دتسبیح څخه مراد تسبیح حال یعنی د دوی دحالاتو شهادت دی ، څکه چی دالله ﷻ څخه ماسوا دهر شي مجموعي حال دا ښیی چی دوی نه په خپل وجود کی مستقل دی نه په خپل باقي پاته کیدو کی دوی د یو لوي قدرت تابع چلیږي دا شاهدي د دوی دحال تسبیح ده .

مګر دنورو اهل تحقیقو قول دا دی چی تسبیح اختیاري خو صرف په فرښتو اومومنانو پیریانو او انسانانو پوري خاص ده ، مګر په تکوینی طور سره الله ﷻ کائناتو ذره ذره خپله تسبیح خوا نه جوړه کړې ده ، کافران هم اول خو په عام طور سره خدای ﷻ مني او دده دلویی قائل دي اوکوم ماده پرست دهریان یا دنن صبا کمیونستان چی دخدای د وجود په ښکاره قائل نه دي ، مګر د دوی دوجود هر جز په جبري طور د الله ﷻ تسبیح کوي لکه درختی دبري خاوري وغیره ټول شیان دحق په تسبیح کی مشغول دي ، مګر د دوی دا تسبیح چی جبري او تکوینی ده ، عام خلق نه اوري ، دقرآن کریم ارشاد ، وَلَٰكِنْ لَّا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ : په دی باندی دلالت کوي ، چی ددی هري ذري دا تکوینی تسبیح یو داسی شی دی په کوم چی عام انسانان نه پوهیږي تسبیح حالی خو هوښیاران او پوه خلق پیژنی، ددی څخه معلومه سوه چی دا تسبیح صرف حالی نه ده ، حقیقي ده، مګر زمونږ دفهم او ادراک څخه بالاتر دی (قرطبی)

په حدیث کی کومه چی نبی کریم ﷺ دا معجزه ذکر ده چی ددوی په موټ کی دډبرو تسبیح کول اصحابو ﷺ
په غوږونو سره واوریده ، ددی خو معجزه کیدل ښکاره دی ، لیکن په خصائص کبری کی شیخ جلال
الدین سیوطي رحمه الله فرمایی چی د ډبرو تسبیح ویل دحضور ﷺ معجزه نه ده ، دغه خو چی هرځای وي
تسبیح وایی بلکه معجزه ددوی داده چی ددوی لاس ته راغلی نو تسبیح یی په غوږونو سره واوریدل سوه
امام قرطبی دا تحقیق راجح ګڼلی دی او په دی یی دقرآن او سنت ډیر دلیلونه پیش کړي دي ، مثلاً په
سورة ص کی دحضرت داود ﷺ متعلق اشاد دی ، إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ : یعنی
مونږ غرونه ده ته مسخر کړي وه چی دوی به دحضرت داود ﷺ سره سهار مانښام تسبیح کوله او په سورة
بقره کی دغرونو ډبرو متعلق ارشاد دی ، إِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ (یعنی دغرونو ځینی ډبري دالله
ﷻ دبیري څخه لاندی رالویږي) چی په دی سره په ډبرو کی دشعور ادراک او دخدای دبیري کیدل ثابت
سوه ، او په سورة مریم کی دنصاراؤ دحضرت عیسی ﷺ ته دخدای دزوي ویلو په تردید کی فرمایی :
وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدًا : یعنی دا خلق دالله ﷻ دپاره زوی ثابتوي د دوی دا کفر په
کلمه سره په غرونو بیره راځی او هغه را ولیږي او ښکاره ده چی دا بیري د دوی دشعور او ادراک پته
ورکوي او دشعور او ادراک څخه وروسته تسبیح کول څه لیري خبره نه ده .
او حضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ فرمایی چی یو غر بل غر ته وایی چی ای فلانیه په تا لوږ څوک داسی
سړی تیر سوی دی کوم چی دالله ﷻ یادونکی وي که هغه ووایی چی هوا نو دا غر په دی سره خوشحاله
سی ، په دی د استدلال دپاره حضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ دا ایت ووایه ، وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَٰنُ وَلَدًا :
او بیایی وفرمایل ، چی هر کله ددی آیت څخه دا ثابته سوه چی غر هم دکفر په کلمو اوریدو متاثره کیږي
او پر دوی بیره راځی نو آیا ستاسی دا خیال دی چی دوی باطل کلمات اوري نو حقه خبره او دالله ﷻ ذکر
به نه اوري او ددی څخه به نه متاثره کیږي (قرطبی په حواله درقائق ابن مبارک)
او نبی کریم ﷺ فرمایی چی یو پیري او انسان او درخته او ډبره او لوټه داسی نسته کومه چی دموذن اواز
اوري او دقیامت په ورځ دده دایمان او نیک کیدو شاهدي نه ورکوي (موطا امام مالک وسنن ابن ماجه
په روایت د ابی سعید خدري ﷺ)
امام بخاري په روایت دحضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ نقل کړی دی چی مونږ به دغلی دتسبیح اواز
اوریدی کله چی به خوړل کیده او په یو بل روایت کی دی چی مونږ به کله دنبی کریم ﷺ سره خوراک
خوړی نو د خوراک د تسبیح اواز به مونږ اوریدی
په صحیح مسلم کی په روایت دحضرت جابر بن سمره ﷺ ذکر دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی زه د
مکی مکرمی هغه ډبره پیژنم کومه چی به دنبوت څخه مخکی ماته سلام کوي او زه اوس هم هغه پیژنم
ځینی حضرات فرمایی چی ددی څخه مراد حجر اسود دی ، والله تعالی اعلم
امام قرطبی رحمه الله فرمایی چی دحدیثو روایتونه په داسی معاملو کی ډیر دی او د اسطوانه حنانه قصه
خو دهرچا پر ژبه ده ، دکومی د ژړا اواز چی اصحابو کرامو ﷺ واریدی ، کله چی نبی کریم ﷺ دخطبی
په وخت کی دا پریښووله او پر منبر یی خطبه ورکول شروع کړل .

ددي روايتونو څخه وروسته په دې کې څه ليري والی پاته کيږي چې دمځکې او آسمان په هر شي کې شعور او ادراک سته اوهر شي په حقيقي طور سره دالله ﷻ تسبيح کوي او ابراهيم رحمه الله فرمايي چې دا تسبيح عام دی ، په روح لرونکو شيانو کې هم ، اوپه بې روحه شيانو کې هم تردې چې د دروازې د زنځيرونو په اوازونو کې هم تسبيح ده .

امام قرطبي رحمه الله فرمايي چې که دتسبيح څخه مراد تسبيح حالي وي ، نو په ذکر سوي آيت کې بيا دحضرت داود عليه السلام څه تخصيص وو ، تسبيح حالي خو هر ذي شعوره انسان دهر شي څخه معلومولی سي ، په دې وجه ښکاره دا ده چې دا تسبيح قولي وه ز انتهی .

راو لکه څنګه چې په حواله دخصائص دکبری لوړ نقل سوي دي ، چې د ډبرو تسبيح کول معجزه نه ده ، دا خو په هرځای ، هرحال کې او هر وخت کې عامه ده ، دنبي کريم ﷺ معجزه دا وه چې د دوی مبارکو لاسونو ته د راتلو څخه وروسته د دوی تسبيح عامو خلقو په غوږونو سره واوريدی ، دغه ډول دغرونو تسبيح هم دحضرت داود عليه السلام معجزه په دې حيثيت سره ده چې د دوی په معجزه سره دغه تسبيح په غوږونو سره د اوريدو قابله سوه . والله تعالى اعلم .

وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا

او کله چې ته قرآن وايې نو موږ وګرځوو په مينځ ستا او دهغو خلقو کې چې ايمان نه راوړي په آخرت باندې يوه پرده

مَّسْتُورًا ﴿٤٥﴾ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۚ وَإِذَا

پټه سوې ، او کښيږدو موږ په زړونو د دوی باندې پردې چې پوهه ورباندې نه سي اوپه غوږونو د دوی کې

ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا ﴿٤٦﴾

کونوالی او کله چې ته ذکر کوې دخپل يو رب په قرآن کې تنبتي په شاګانو خپلو سره نفرت کوونکي .

نَّحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ

او موږ ته ښه معلوم دي ، په کومه واسطه چې دوی يې اوري څه وخت چې غوږونه ايږدي تاته ، او هر کله چې

نَجْوَىٰ إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا ﴿٤٧﴾

دوی مشورې کوي کله چې وايي دابې انصافان دکوم په وينا چې تاسو چليږئ دی نه دی مګريو سړی دی چې جادو

انظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٤٨﴾

ورباندې سوی دی وګوره څنګه جوړوي په تاپورې مثالونه نو دوی ګمراه سول نو دوی لار نه سي پيدا کولی

لنډتفسير: په تيرو آيتونو کې دا ذکر وه چې دتوحيد مضمون په قرآن کريم کې په مختلفو عنواناتو او مختلفو دليلونو سره دبار بار ذکر کيدو باوجود دا بد نصيبه مشرکان دا نه مني ، په دې آيتونو کې د دوی دنه منلو وجه بښوول سوې ده چې دوی په دې آيتونو کې غور او فکر نه کوي بلکې ددې څخه نفرت کوي او مسخري ورپورې کوي ، په دې وجه دوی دحقيقت دعلم څخه رانده سوي دي ، لنډ تفسير دا دی.

اوهرکله چې ته (دتبليغ دپاره) قرآن وايې نو مونږ ستا او ددې خلقو په مينځ کې يوه پرده حائله کړو کوم چې په آخرت باندې ايمان نه راوړي (او دغه پرده دا ده چې) مونږ د دوی پر زړونو باندې پردې واچوو ددې دپاره چې دوی په دې (دقرآن مقصد) پوه نه سي او د دوی په غوږونو کې دروندوالي راولو (ددې څخه چې دوی يې دهدايت دپاره وا وري ، مطلب دا دی چې دغه پرده د دوی دناپوهۍ او ددې ده چې دوی دپوهيدو اراده نه کوي چې په دې سره دوی ستا دنبوت شان وپيژني) او هرکله چې ته په قرآن کې صرف دخپل رب (د صفتونو او کمالونو) ذکر کوي (او دا خلق دکومو معبودانو عبادت چې کوي، په هغوي کې دغه صفتونه نسته نو دغه خلق دخپلې ناپوهۍ بلکې دکوږ فهمی په سبب ددې څخه) نفرت کوونکی پر شا واپس کيږي (مخته د دوی پردې باطل عمل باندې دعذاب وعده ده چې) څه وخت دا خلق ستا طرف ته غوږونه ايږدي نو مونږ ښه پيژنو چې په کوم غرض سره دوی (قرآن) اوري (چې دغه غرض محض اعتراض طعن او نکته چيني ده) او څه وخت چې دا خلق (د قرآن اوريدو څخه وروسته) ديو بل سره پټې مشورې کوي (مونږ په دغه هم ښه پوه يو) هرکله چې دا ظالمان داسې وايي چې تاسې خلق (يعني د دوی دبرداري څخه چې کوم خلق دنبي کريم ﷺ سره سوي دي) محض دداسې سړي سره ملګري سوي ياست پر کوم چې دجادو (خاص) اثر (يعني ليونتوب) سوی دی (يعني دې چې کومې دا عجيبه خبرې کوي دا ټول د ماليخوليا دي ، اې محمد ﷺ لږ څه) ته وګوره چې دا خلق ستا دپاره څنګه القاب تاکي نو دا خلق (بالکل) ګمراه سول نو (اوس د حق) لار نه سي پيدا کوی (ځکه چې داسې عناد او ضد او بيا دالله ﷻ درسول سره داسې معامله ، په دې سره د انسان دفهم او هدايت استعداد سلب کيږي)

معلومات او مسئلي: (په پيغمبر د جادو اثر کيدی سي)

په يو پيغمبر او نبي دجادو اثر کيدل داسې ممکن دی لکه دناجوړي اثر کيدل ځکه چې انبياء عليهم السلام دبشري خواصو څخه جلا نه وي لکه دوی ته زخم لګيدی سي ، تبه او درد ورته راتلی سي ، داسې ورته دجادو اثر هم کيدی سي ځکه چې دغه هم دخاص طبعي اسبابو پيريانو وغيره د اثر څخه کيږي او په حديث کې ثابت هم دي چې يو وار په نبي کريم ﷺ دسحر اثر سوی وو ، په آخري آيت کې چې کوم کفارو ده ته مسحور وويل او قرآن ددې رد وکي ، ددې مطلب هغه دی ، دکوم طرف ته چې په لنډ تفسير کې اشاره سوې ده چې د دوی مراد په حقيقت کې دمسحور څخه مجنون ويل وو په دې وجه يې قرآن ترديد وکي نو د سحر حديث ددې څخه خلاف او متعارض نه دی په ذکر سوو ايتونو کې په اول او دوهم آيت کې چې کوم مضمون راغلی دی دهغه يو خاص شان نزول دی کوم چې قرطبي دسعيد بن جبير څخه نقل کړی دی چې کله په قرآن کريم سورة ، تَبَّتْ يَدَآ أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ نازل سو چې په دې کې د ابولهب دښځې هم مذمت ذکر دی نو دده ښځه دنبي کريم ﷺ مجلس ته ولاړه، دغه وخت ابوبکر صديق ؓ په

مجلس کی موجود وو، دا یی د لیري څخه ولیده او نبی کریم ﷺ ته یی عرض وکي چی که تاسی ددی ځخه لیري سی نو ښه ده ځکه چی دا ښځه بد زبانه ده، دا به داسی خبري وکړي چی تاسی ته به تکلیف ورڅخه ورسیږي، دوی وفرمایل چی داسی نه ده، ددی او زما په مینځ کی به الله ﷻ پرده حائله کړي، نو دا ښځه مجلس ته راغله، مگر نبی کریمﷺ یی ونه لیدی، نو صدیق اکبر ﷺ ته وویل چی ستا ملګري زمونږ هجوه کړي ده، صدیق اکبر ﷺ وفرمایل چی په خدای قسم دی، هغه خو څه شعرونه نه سی ویلای او هجوي خو په شعرونو کی کیدی سی هغی دا وویل ولاړه چی تاسی هم دهغه تصدیق کوونکی سواست، ددی دتلو څخه وروسته صدیق اکبر ﷺ عرض وکي چی آیا دغه ښځی تاسی نه لیداست؟ نو حضرت ﷺ وفرمایل چی ترڅو پوري هغه دلته وه یوی فرښتی زما او ددی په مینځ کی فرده کوله.

(دښمنانو دنظر څخه دپټیدو یو عمل)

حضرت کعب ﷺ فرمایی چی نبی کریمﷺ به هرکله دمشرکانو دسترګو څخه پټیدل غوښتل، نو دقرآن کریم دري آیتونه به یی ویل، ددی په اثر سره به کفارو ده ﷺ نه سو لیدلی، هغه دري آیتونه دا دی، یو آیت په سورة کهف کی دی یعنی، إِنَّا جَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا: دوهم په سورة نحل کی دی، أُولَئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ: اودریم آیت په سورة جاثیه کی دی، أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَى بَصَرِهِ غِشَاوَةً.

حضرت کعب ﷺ فرمایی چی دنبی کریم ﷺ دامعامله ما دشام په ملک کی یو سړی ته بیان کړه دی په څه ضرورت سره د رومیانو ملک ته تلی، هلته چی ولاړی او یوه زمانه هلته پاته سو، بیا رومیانو ده ته ازار ورسوی نو دی دهغه ځای څخه وتښتیدی، دا خلق په ده پسي سول، دی سړی ته دغه روایت یادسو او ذکر سوي دری سره آیتونه یی وویل، قدرت د دوی په سترګو باندی داسی پرده واچوله، چی پر کومه لاره باندی دی تلی، په دغه لاره باندی دښمنان تیریدل مگر هغوی دي ونه لیدلی سو.

امام ثعلبی وایی چی دحضرت کعب ﷺ څخه کوم روایت نقل سوی دی، مادري اوسیدونکی یو سړی ته وښوی، اتفاقاً د دیلم کفارو دی گرفتار کي، څه زمانه د دوی په بند کی وو، بیایوه ورځ یی موقع پیدا کړه وتښتیدی، دغه خلق په ده پسی را ووتل مگر دی سړي هم دا دري سره آیتونه وویل، ددی اثر دا سو چی الله ﷻ د دوی په سترګو داسی پر دی واچولی چی دی یی ونه لیدی، حال دا دی چی دده سره یوځای روان وو کپړی یی دده د کپړو سره لګیدلی.

امام قرطبی رحمه الله فرمایی چی ددی درو وارو آیتونو سره چی دسورة یٰس هغه آیتونه هم یوځای سی کوم چی نبی کریم ﷺ دهجرت په وخت کی ویلی وه، کله چی دمکی مشرکانو دده ﷺ کورمحاصره کړی وو، ده ﷺ دا آیتونو وویل او د دوی دمینځ څخه ووتی ولاړی، بلکی د دوی په سرونو یی خاوري اچولی او تلی په دوی کی هیچاته پته هم ونه لګیده، دغه آیتونه د سورة یٰس دا دی.

يس (١) وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ (٢) إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (٣) عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (٤) تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ (٥) لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَا أُنْذِرَ آبَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ (٦) لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَى أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (٧) إِنَّا جَعَلْنَا فِي

اَعْنَاقِهِمْ اَغْلَالًا فَهِيَ اِلَى الْاَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُوْنَ (۸) وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَاَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُوْنَ .

امام قرطبی فرمایي چې ماته په خپله په خپل ملک اندلس کې قرطبی ته نژدې په قلعه منشور کې دا واقعه راپیښه سوه چې زه د دښمن څخه وتښتیدم او پر یوه ډبره کښینستم دښمن دوه تنه پر آسونو سپاره په ما پسې را ولیږل او زه بالکل پر ډاګ میدان باندې وم ، هیڅ حاي دپناه کیدو نه وو ، مګر ما سورة یس دا آیتونه وویل ، دا دواړه سپاره زما په خوا کې تیر سول او بیا یې دا خبره وکړه بیرته راوګرځیدل چې دا سړی یو شیطان دی ځکه چې مونږ یې نه وینو ، الله ﷻ زما څخه رانده کړل (قرطبی)

وَقَالُوْٓا ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا وَّرُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوْثُوْنَ خَلْقًا

او وایي چې ایا هرکله چې مونږ هډوکي او ذرې ذرې سو نو ایا بیا به پورته کړل سو نو

جَدِيْدًا ﴿۴۹﴾ قُلْ كُوْنُوْا حِجَارَةً اَوْ حَدِيْدًا ﴿۵۰﴾ اَوْ خَلْقًا مِّمَّا يَكْبُرُ

پیدا سوي ، ته ووایه تاسې سې ډبرې او یا وسپنه ، یا څه خلقت کوم چې مشکل ګڼې

فِيْ صُدُوْرِكُمْ ۚ فَسَيَقُوْلُوْنَ مَنْ يُّعِيْدُنَا ۭ قُلِ الَّذِيْ فَطَرَكُمْ

په خپلو زړونو کې پس اوس به ووایي څوک به بیرته راولي مونږ؟ او وایه چا چې پیدا کړاست په اول

اَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ فَسَيُنْغِضُوْنَ اِلَيْكَ رُءُوْسَهُمْ وَيَقُوْلُوْنَ مَتٰى هُوَ ۭ

وار ، پس وبه ښوروي تا ته خپل سرونه او وبه وایي چې کله به دا ؟

قُلْ عَسٰٓى اَنْ يَّكُوْنَ قَرِيْبًا ﴿۵۱﴾ يَوْمَ يَدْعُوْكُمْ فَتَسْتَجِيْبُوْنَ بِحَمْدِهٖ

ته ووایه چې شاید نژدې وي ، په کومه ورځ چې تاسې را وبولي نو راځي به د هغه حمد کوونکي

وَتَظُنُّوْنَ اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿۵۲﴾

او ګمان به کوې چې درنګ نه دی تیر کړی تاسې مګر لږ.

تفسیر: دا خلق وایي چې کله مونږ (مړه) هډوکي (او هډوکي هم) ذره ذره (یعني ریزه ریزه) سو نو آیا (دې څخه وروسته په قیامت کې) په مونږ دنوي سر څخه پیدا او ژوندي کړل سو ؟ (یعني اول خو د مرګ څخه وروسته ژوندي کیدل مشکل دي چې په جسم کې د ژوند صلاحیت پاته نه وي ، بیا چې دغه جسم هم ذره ذره سي او اجزاء یې خواره واره سي نو دده ژوندي کیدل څوک منلی سي) ته (د دوی په جواب کې)

وفرمايه چې (تاسې دهډوکو ژوندې کيدل بعيد ګڼئ او مونږ وايو چې) تاسې دبرې يا اوسپنه يا يو بل مخلوق شئ داسې چې ستاسې په ذهن کې (د ژوند دصلاحيت څخه) ډير ليرې وي (بيا وګورئ چې ژوندې کيږئ اوکه نه او ډبره او اوسپنه خو دحيات يعنې ژوند څخه ليرې مقررول څکه ښکاره دي چې په دوی کې هيڅ وخت هم حيواني ژوند نه راځي ، په خلاف دهډوکو څخه چې په دوی کې خو اول تر دغه وخته پورې ژوند پاته شوی دی ، نوهرکله چې ډبره او اوسپنه الله ﷻ ته ژوندي کول مشکل نه دي نو انساني اندامونو ته دوباره ژوند ورکول به څه مشکل وي ، او په آيت کې لفظ د: کُونُوا: کوم چې صيغه د امر ده ، ددې څخه مراد دلته امر نه دی ، بلکه يو تعليق اوشرط دی ، چې که تاسې بالفرض ډبرې او اوسپنه هم سئ خو الله ﷻ بيا هم دوباره ستاسې پر ژوندې کولو باندې قادر دی ، په دې باندې) دوی به پوښتنه وکړي چې هغه څوک دی کوم چې دوباره به مونږ ژوندي کړي ، ته ووايه چې هغه ، ذات دی چا چې تاسې اول وار پيدا کړې واست (اصل خبره دا ده چې د يو شي په وجود کې د راوستو دپاره دوه شيان په کار وي ، يوه ماده او په محل کې دوجود قابليت ، دوهم ده لره په وجود کې د راوستو دپاره قوت فاعله ، اولنی سوال دمحل دقابليت متعلق وو چې دغه دمرګ څخه وروسته ژوند قابل پاته نه سو ، ددې جواب يې وکړو او دمحل قابليت يې ثابت کړو ، نو دا دوهم سوال دفاعليه متلعق وسو چې داسې کوم قوت اوقدرت والا دی چې په خپل قوت فاعلي سره دا عجيبه کار وکړي ددې په جواب کې يې وفرمايل چې چا اول تاسې دداسې مادې څخه پيدا کړې واست په کومه کې چې دحيات قابليت دهيچا په ګمان کې هم نه وو نو ددې دوباره پيدا کول څه مشکل دی او هرکله چې دا قابل او فاعل د دواړو سوال حل سو نو اوس دا خلق ددې دواقع کيدو دوخت دتحقيق دپاره) تاته په سر وښوروي وبه وايي (چې ښه ده دا ووايه چې) دا (ژوندي کيدل) به کله وي ؟ ته ووايه چې عجيبه نه ده چې دا نژدې راغلې وي (مخته دهغو حالاتو بيان دی کوم چې ددغه ژوند څخه راپيښيږي) دا به په هغه ورځ وي چې الله ﷻ تاسې (د ژوندي کولو او په ميدان دحشر کې دجمع کولو دپاره فرښتې په ذريعه) راوبولي او تاسې (ناچاره) دهغه حمد کوونکې دحکم تعميل کوئ (يعنې ژوندي به هم سئ اوپه ميدان دحشر کې به جمع هم سئ) او (ددغه ورځې بيره او هيبت چې وويني نو ستاسې به دا حال سي چې ددنيا دټول عمر اوپه قبر کې دپاته کيدو دټولې مودې په نسبت) تاسې به دا خيال کوئ چې تاسې ډير کم (وخت په دنيا کې) پاته سوي واست (څکه چې په دنيا او په قبر کې دنن دهيبت په مقابله کې بياهم څه نا څه راحت وو او د راحت زمانه انسان ته په مصيبت کې د پريوتلو په وخت کې ډيره لنډه معلوميږي)

معلومات او مسئلې: يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ : لفظ د ، يَدْعُوكُمْ : ددعاء څخه مشتق دی چې معنی يې اواز کول ، رابلل دي او معنی يې دا ده چې په کومه ورځ الله ﷻ تاسې ټول دمحشر طرف ته راوبولي او دا بلل به په واسطه دفرښتې اسرافيل ﷺ وي چې هرکله هغه په دوهمه شپيلۍ کې پُف کړي نو ټول مړي به ژوندي سي او په ميدان دحشر کې به جمع سي او دا هم کيدی سي چې د ژوندي کيدو څخه وروسته ټولو ته په ميدان دحشر کې دجمع کيدو دپاره اواز وکړل سي (قرطبي)

په يو حديث كې نبي كريم ﷺ فرمايي چې دقيامت په ورځ به تاسې ستاسې اوستاسې دپلار په نوم باندې بلل كيږي ، په دې وجه خپل نومونه ښه ايږدئ ، دعبثو نومونو څخه ځانونه وساتئ. (قرطبي)

(په محشر كې به كفار هم دحمد او ثنا سره پورته كيږي)

فَتَسْتَجِيْبُوْنَ بِحَمْدِهِ : داستجابت معنى د چا په بللو باندې دحكم منل او حاضريدل دي ، معنى يې دا ده چې په ميدان دحشر كې كله تاسې راوبلل سي ، نو تاسې ټول به ددغه اواز منونكي سي اوجمع به سئ ، بِحَمْدِهِ دا د تَسْتَجِيْبُوْنَ دضمير دفاعل حال دی ، په معنى د ، حَامِدِيْنَ : مراد دا دی چې دی ميدان ته دراتلو په وخت كې به تاسې ټول دالله ﷻ حمد او ثنا كوونكي حاضريږي.

ددې آيت دښكاره څخه دا معلوميږي چې دغه وخت به دمومنانو او كافرانو ټولو دا حال وي چې دالله ﷻ حمد كوونكي به پورته كيږي ځكه چې په دې آيت كې اصل خطاب كفارو ته دی ، د دوی متعلق دا بيان كيږي چې ټول به حمد كوونكي پورته كيږي ، دتفسير په امامانو كې حضرت سعيدبن جبير فرمايي چې كفار به هم دخپلو قبرونو څخه دپورته كيدو په وخت كې ، سُبْحَانَكَ بِحَمْدِكَ : الفاظ وايي را پورته كيږي به مګر ددغه وخت حمد او ثنا كول به دوی ته هيڅ نفع ورنه كړي (قرطبي) ځكه چې دا خلق دمرګ څخه وروسته ژوند وويني نو په غير اختياري طور به د دوی په ژبو سره دالله ﷻ دحمد اوثنا الفاظ ووزي دغه به څه داسې عمل نه وي چې پر دې څه جزاء مرتبه سي.

او ځيني تفسير ليكونكو حضراتو دا حال دمومنانو سره مخصوص ښوولی دی د دوی دليل دا دی چې د كفارو متعلق خو په قرآن كريم كې دا دي چې هركله دوی ژوندي كړل سي ، نو دوی به ووايي ، يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا : (ای افسوس! مونږ چا دخپلو قبرونو څخه راپورته كړو) او په بل آيت كې دي چې دوی به ووايي ، يَا حَسْرَتَا عَلَى مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللهِ (يعنى ای حسرت او افسوس په دې باندې چې ما دالله ﷻ په معامله كې لويه كوتاهي كړې ده)

ليكن حقيقت دا دی چې په دې دواړو خبرو كې څه تعارض نسته ، كيدی سي چې په شروع كې ټول حمد كوونكي پورته سي ، وروسته چې هركله كافران د مومنانو څخه جلا كړل سي ، لكه چې دسورة يٰس په آيت كې دي ، وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُوْنَ (ای مجرمانو تاسې نن جلا سئ جمع سئ) دغه وخت به د دوی دخُلو څخه دغه كلمات هم ووزي كوم چې په ذكر سوو ايتونو كې راغلي دي او دا خبره دقرآن اوسنت د بې شميره تصريحاتو څخه ثابته او معلومه ده چې دمشحر موقفونه به مختلف وي ، په هر موقف كې به دخلقو حال مختلف وي ، امام قرطبي فرمايي چې په حشر كې به دپورته كيدو ابتداء هم دحمد څخه وي ، ټول په حمد كوونكي پورته كيږي او دټولو معاملاتو خاتمه به هم پر حمد باندې وي لكه چې ارشاد دی ، وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقِيْلَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ : (يعنى دټول اهل محشر فيصله به دحق مطابق وسي او دا به وويل سي چې ثناء او شكر دی دالله رب العالمين)

وَقُلْ لِّعِبَادِيْ يَقُوْلُوا الَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ ؕ اِنَّ الشَّيْطٰنَ يَنْزَغُ بَيْنَهُمْ ؕ اِنَّ الشَّيْطٰنَ كَانَ

او وایه زما بندګانو ته چی خبره هغه کوی چی غوره وی ، شیطان ننبته راولی د دوی په مینځ کی شیطان دی

لِلْاِنْسَانِ عَدُوًّا مُّبِيْنًا ﴿۵۳﴾ رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِكُمْ ؕ اِنْ يَّشَاْ يَرْحَمْكُمْ

دانسان ښکاره دښمن ، ستاسی رب ښه پوهه دی که وغواړی په تاسی به رحم وکړی

اَوْ اِنْ يَّشَاْ يُعَذِّبْكُمْ ؕ وَمَاۤ اَرْسَلْنٰكَ عَلَيْهِمْ وَكِيْلًا ﴿۵۴﴾ وَرَبُّكَ

او که وغواړی تاسی به عذاب کړی ، او ته نه یی لیږلی مونږ په دوی باندی ذمه وار ، اوستا رب

اَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيّٖنَ

ښه پیژنی هغه کوم چی په اسمانونو کی کی دی او په مځکه کی او مونږ غوره کړی دی ځینی پیغمبران

عَلٰى بَعْضٍ وَّاٰتَيْنَا دَاوٗدَ زَبُوْرًا ﴿۵۵﴾

دځینو څخه او ورکړی دی مونږ داود ته زبور .

تفسیر: او ته زما (مسلمانانو) بندګانو ته ووایه چی (که کفارو ته جواب ورکوي نو) داسی خبره کوي کومه چی (د اخلاقو په اعتبار سره) ښه وي (یعنی ښکنځل سپکي سپوري سختي او غصه کول نه وي ځکه چی) شیطان (په سختو خبرو کولو سره) په خلقو کی فساد غورځوي ، واقعی شیطان د انسان ښکاره دښمن دی (او وجه ددی تعلیم دا ده چی په سختی سره څه فائده نه سی کیدی او هدایت او ګمراهی خو د ازلی مشیت تابع دی) ستاسی دټولو حال ستاسی پروردګار ته ښه معلوم دی (چی څوک دڅه قابل دی بس) که هغه غواړي نو په تاسی (کی په چا) به رحمت وفرمایی (یعنی چاته به هدایت وکړي) یا که هغه وغواړي نو په تاسی (چاته) په عذاب ورکړي (یعنی ده ته به توفیق او هدایت ورنه کړي) او مونږ ته پر دوي (دهدایت) ذمه وارکړی نه دی (او هرکله چی سره دنبوت څخه ته ذمه وار نه یی جوړسوی نو دنورو څه مجال دی ، په دی وجه په چا پسي کیدل او سختي کول بي فائدی دی) او ستا رب ښه پیژنی هغه (هم) کوم چی په آسمانونو کی دی او (هغه هم کوم چی) په مځکه کی دی (د آسمان والاوو څخه مراد فرښتي او دمځکي والاوو څخه مراد انسانان او پیریان دي ، مطلب دا دی چی مونږ ښه پوه یو چی په دوي کی دکمو نبی او رسول جوړول مناسب دی او دکومو نه ، په دی وجه که مونږ ته نبی جوړ کړی نو په دی کی دتعجب څه خبره ده) او دغه ډول که مونږ تاته پر نورو باندی (فضیلت درکړی دی نو تعجب څه دی ځکه چی) مونږ (مخکی هم) ځینی نبیانو لره پر ځینو فضیلت ورکړی دی (او دغه ډول که مونږ تاته قرآن درکړی نو دا دتعجب څه خبره ده ځکه چی ترتا مخکی) مونږ داود ﷺ ته زبور ورکړی دی .

معلومات او مسئلې: بد ژباني او سخت كلامي د كفارو سره هم جائز نه ده)

په اول آيت كې چې يې كوم مسلمانان د كافرانو سره د سخت كلامي څخه منع كړي دي ، د دې څخه مراد دا دي چې بې ضرورته سختي كول نه دي په كار او كه ضرورت وي نو بيا خو قتل هم جائز دي .

كه بې حكم شرع آب خوردن خطاب است وگرخون بفوی بریزی رواست

يعني د شريعت د حكم څخه بغير او به څښل ناروا دي او كه په شرعي حكم سره وينې توي كړې نو هم جائز دي د قتل او قتال په ذريعه د كفر شوكت او د اسلام مخالفت ختميږي په دې وجه د هغه اجازه سته په ښكنځول او سخت كلامي سره نه څه قلعه فتح كيدی سي او نه چاته هدايت كيدی سي په دې وجه د دې څخه منع سوي ده امام قرطبي رحمه الله فرمايي چې دا آيت د حضرت عمر رضي الله عنه په يوه واقعه كې نازل سو ، د دې صورت دا وو چې يو سړي حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه ته ښكنځل وكړل ، د دې په جواب كې د وى هم هغه ته سخت جواب وركى او د ده د قتل اراده يې وكړه ، د دې په نتيجه كې دا خطره پيدا سوه چې د دوو قبيلو په مينځ كې په جنگ ومښلي ، پر دې باندې دا آيت نازل سو .

او د قرطبي تحقيق دا دی چې په دې آيت كې مسلمانانو ته په خپل مينځ كې د خطاب كولو متعلق هدايت دي چې د يو بل سره د اختلاف په وخت كې سخت كلامي دې نه كوي ، چې په دې سره شيطان د دوی په مينځ كې جنگ او فساد پيدا كوي .

وَآتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا : دلته په خاص طور سره د زبور ذكر شايد څكه سوی دی چې په زبور كې د نبي كريم ﷺ متعلق دا خبر وركړل سوی دی ، چې دوی به رسول او پيغمبر كيدو سره د ملك او حكومت مالك هم وي لكه چې په قرآنكريم كې دی ، وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ : او په موجوده زبور كې هم ځينې حضراتو د دې ذكر ثابت كړی دی (تفسير حقاني)

امام بغوی رحمه الله په خپل تفسير كې دلته ليكلي دي چې زبور د الله ﷻ كتاب دی كوم چې په حضرت داود عليه السلام نازل سوی دی ، په دې كې يو سل وپنځوس سورتونه دي او ټول سورتونه صرف پر دعا او حمد او ثنا باندې مشتمل دي ، په دې كې د حلالو حرامو ، فرضو او حدودو بيان نسته .

قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا ﴿٥٦﴾

ووايه را وبولی كوم چې تاسو ګڼی د هغه څخه ماسوا دوی اختيار نه لري چې ليري كړي تكليف تاسي څخه

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ

اونه بدلولی سی ، دغه خلق كوم چې دوی را بولي لټوي خپل رب ته وسيله چې كوم بنده ډير نژدې دی

وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ ۚ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ

او اميد لري د ده د مهرباني او بيريږي د ده د عذاب څخه ، بيشكه ستا د رب عذاب

مَحْذُوْرًا ﴿٥٧﴾ وَإِنْ مِّنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوْهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ

دبیری شی دی ، او نسته یو کلی چی مونږ به یی خراب نه کړو د قیامت څخه مخکي

أَوْ مُعَذِّبُوْهَا عَذَابًا شَدِيْدًا ۭ كَانَ ذٰلِكَ فِي الْكِتٰبِ مَسْطُوْرًا ﴿٥٨﴾

یا به یی عذاب نه کړو په عذاب سخت سره دا ده په کتاب کی لیکل سوی.

تفسیر: ته (دی خلقو ته) ووایه چی کوم تاسی دخدای څخه ماسوا (معبودان) مقرروي (لکه ملائکی او پیریان لږ دوی (دخپل تکلیف لیري کولو دپاره) راوبولی نو صحیح ده نو دغه نه ستاسی څخه دتکلیف لیري کولو اختیار لري او نه یی دبدلولو (مثلاً که تکلیف بالکل لیري نه کړي نو چی لږ سپک خو یی کړي) دا خلق کوم چی مشرکان (دخپل حاجت روایی یا مشکل کشایی دپاره) رابولی هغوي په خپله دخپل رب طرف ته (درسیدو) ذریعه لټوي چی په دوی کی کوم زیات مقرب جوړیږي (یعنی دوی په خپله په طاعت او عبادت کی مشغوله دي چی دالله ﷻ قرب ورته حاصل سی اوغواړي چی دنږدیکت درجه یی نوره زیاته سی) او هغوی دهغه رحمت امیدوار دی او دهغه دعذاب څخه (دنافرمانی په صورت کی) بیریږي واقعی ستا درب عذاب دی دبیري شی (مطلب دا دی چی کله دوی په خپله عبادت کوي نومعبودان څنګه کیدی سی ، اوکله چی دوی په خپله په خپلو ضرورتونو کی اوتکلیف لیري کولو کی دالله ﷻ مجتاج دي نو دوی دنورو حاجت روایی اومشکل کشایی څنګه کولی سی) او (دکفارو) داسی یو کلی نسته کوم چی مونږ د قیامت څخه مخته هلاک نه کړي (یا دقیامت په ورځ) ددی اوسیدونکو ته (دوزخ) سخت عذاب ورنه کړي داخبره په کتاب (یعنی لوح محفوظ) کی لیکل سوي ده (نو که یو کافر دلته دهلاکیدو څخه محفوظ سی نو دقیامت په ورځ به دلوی آفت څخه نه ساتل کیږي او په طبعی مرګ سره هلاکیدل خو دکفارو سره مخصوص نه دی ټول مري ، په دی وجه دکلو په هلاکیدو سره دلته مراد دا دی چی دڅه عذاب او آفت په ذریعه هلاک سی نو لنډه دا سوه چی پر کفارو کله خو په دنیا کی عذاب رائیږل کیږي او د آخرت عذاب به ددی څخه علاوه وي اوکله داسی هم کیدی سی چی په دنیا کی څه عذاب رانه سی نود آخرت دعذاب څخه خو په هیڅ حال کی نجات نسته)

معلومات او مسئلي: يَبْتَغُوْنَ إِلٰى رَبِّهِمُ الْوَسِيْلَةَ : دلفظ دوسیله معنی هرهغه شی دی ، کوم چی بل ته درسیدو ذریعه جوړه کړل سی او دالله ﷻ دپاره وسیله دا ده چی په علم اوعمل کی دالله ﷻ مرضی هر وخت په نظر کی ساتی اودشریعت داحکامو پابندي کوي ، مطلب دا دی چی دا ټول حضرات دخپل نیک عمل په ذریعه دالله ﷻ دنږدیکت په طلب کی لګیدل دي .

وَيَرْجُوْنَ رَحْمَتَهٗ وَيَخَافُوْنَ عَذَابَهٗ : حضرت سهل بن عبدالله فرمایی چی رجا اوخوف یعنی دالله ﷻ درحمت امید وارکیدل هم اوبیره ورڅخه هم کول دا د انسان دوه مختلف حالتونه دي ، هرکله چی دا دواړه په برابره درجه کی وي نو انسان په صحیح لاره روان وي اوکه چیري په دوی کی یو کمزوري سی نو په دغه

مقدار سره د انسان په حالاتو کی خرابی راځی (قرطبی)

وَمَا مَنَعَنَآ اَنْ نُّرْسِلَ بِالْاٰيٰتِ اِلَّآ اَنْ كَذَّبَ بِهَا الْاَوَّلُوْنَ

او مونږ په دی وجه نخښی لیږل بند کړل چی دروا غجنی کړی دی اولنیو

وَاٰتَيْنَا ثَمُوْدَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوْا بِهَا وَمَا نُرْسِلُ بِالْاٰيٰتِ

او مونږ ورکړی وه ثمودیانو ته اوښه دپو هولو دپاره پس ظلم یی وکی په هغه او نخښی چی مونږ لیږو

اِلَّا تَخْوِيْفًا ۝۵۹ وَاِذْ قُلْنَا لَكَ اِنَّ رَبَّكَ اَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا

دبیرولو دپاره ، او کله چی وویل مونږ تاته چی ستا رب راګیر کړی دی خلق او هغه کتنه

الرُّءْيَا الَّتِيْٓ اَرَيْنٰكَ اِلَّا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُوْنَةَ فِي

چی مونږ تاته وښودله پس دپاره دازمائش دخلقو ، او داسی هغه درخته په کومه چی لعنت دی ،

الْقُرْاٰنِ ۗ وَنُخَوِّفُهُمْ ۙ فَمَا يَزِيْدُهُمْ اِلَّا طُغْيَانًا كَبِيْرًا ۝۶۰

په قرآن کی او مونږ دوی بیرو و پس د دوی زیاتیږی لوی شرارت.

تفسیر: او مونږ ته دخاص (فرمائشی) معجزو دلیږلو څخه صرف دا خبره مانعه ده چی مخکی خلقو د دوی (هم جنسو دفرمائشی معجزو) دروا غجن والی کړی دی (اومزاج او طبیعتونه دټولو کافرانو یو شان دی نو ښکاره دا ده چی دوی به یی هم دروا غجني کړي) او (دنمونی په طور یوه قصه هم واوره چی) مونږ قوم دثمود ته (د دوی دفرمائش مطابق دحضرت صالح ﷺ دمعجزي په طور) اوښه ورکړی وه (کومه چی په عجیبه طور سره پیدا سوی وه او) کومه چی (دمعجزه کیدو په سبب فی نفسه) دپوهیدو ذریعه وه نو دغو خلقو (ددغه څخه پوهه حاصله نه کړه بلکی) ددی سره یی ظلم وکي (چی دا یی قتل کړه نو ښکاره خبره ده چی که ددی موجوده خلقو دا فرمائشی معجزي وښوول سی نو دوی به هم داسی وکړي) او مونږ داسی معجزي صرف (ددی خبري څخه) د بیرولو دپاره رالیږو (چی که چیري دا فرمائشی معجزه ووینی هم او ایمان را نه وړي نو فوراً به هلاک سی او داسی سوی هم دي چی کومو خلقو ته فرمائشی معجزي ښوول سوي دي هغوي ایمان ګرسره راوړی نه دی ، دا معامله د دوی دهلاکت اوعام عذاب سبب جوړ سو او دالله ﷻ دحکمت تقاضا دا ده چی دا خلق اوس هلاک نه کړل سی ، په دی وجه د دوی فرمائشی معجزي نه ښوول کیږي ، ددی تائید ددی واقعی څخه کیږي کومه چی دی خلقو ته مخکی ورپیښه سوي ده ، چی ذکر یی دا دی چی) ته هغه وخت یاد کړه کله چی مونږ تاته وویل چی ستا رب (په خپل علم سره)

ټولو خلقو (ظاهر او باطن موجوده او راتلونکي ټول حالات) ګير کړي دي (او په راتلونکو حالاتو کی د دوی د ايمان نه راوړل هم الله ﷻ ته معلوم دي چي يو دليل د دوی دا واقعه ده چي) مونږ (په واقعه دمعراج کی) کومه تماشا (په حالت دبيدارکی) تاته ښوولی وه او کومی درختي چي په قرآنکريم کی بدوالی بيان سوی دی (يعنی زقوم کوم چي دکفارو خوراک دی) مونږ دا دواړه شيان ددی خلقو دپاره موجب دګمراه کيدو کړل (يعنی دی خلقو دا دواړي خبري واوريدی او دروا غجنی يی کړي ، معراج خو يی په دی بنا سره درواغجن کی چي دشپی په لږ موده کی شام ته تلل او بيا آسمان ته تلل د دوی په نزد ممکن نه وو او دزقوم د درختی درواغجن والی يی په دی وه وکړو چي ددغه په دوږخ دننه کيدل وايی او په اور کی درخته څنګه پاته کيدی سی او که وي هم نو وبه سوزي ، حال دا دی چي نه په يوه شپه کی دومره اوږد سفر کيدی سی او نه آسمان ته تلل ممکن دی او په اور کی دننه د درختی وجود دا خو ګرسره د دوی په خيال کی را نغی ، حال دا دی چي هيڅ محاله خبره نه ده چي ديوی درختی مزاج الله ﷻ داسی جوړ کړي چي هغه د اوبو پرځای په اور سره پرورش پيداکړو ، بيا فرمايي) او مونږ دا خلق بيروو ، ليکن د دوی لويه سرکښی زياتيږي (دزقوم په درخته پوری به دی خلقو مسخري هم کولی چي بيان يی سره دزيات تحقيق څخه په سورة صافات کی راځی)

معلومات او مسئلي: وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ : يعنی دمعراج په شپه چي کومه تماشه مونږ تاته ښوولی وه ، دغه دخلقو دپاره يوه فتنه وه ، لفظ دفتنی په عربی ژبه کی په ډيرو معانيو سره استعماليږي ، ددی يوه معنی هغه ده کومه چي په لنډ تفسير کی را اخيستل سوي ده يعنی ، ګمراهي ، او يوه معنی يی د ازمائش هم راځي ، يوه معنی يی دهنګامی اوفساد پورته کيدو هم راځی ، دلته ددی ټولو معانيو احتمال سته حضرت عائشی ﷺ او معاويه ﷺ اوحسن اومجاهد وغيره دتفسير امامانو دلته د فتنی څخه مراد دا آخري معنی اخيستی ده او فرمايی چي دا فتنه دمرتد کيدو وه چي هرکله نبی کريم ﷺ په شپه دمعراج کی دبيت المقدس اودهغه ځای څخه آسمانونو ته دتلو اوسهار دبيرته راتلو ذکر وکي نو ډير نوي مسلمانان خلق چي ايمان په کښی لا راسخ سوی نه وو ، دا کلام يی درواغجن کي او مرتد سول (قرطبی)

ددی واقعی څخه دا هم ثابته سوه چي لفظ د، رُؤْيَا: په عربی ژبه کی که څه هم دخوب په معنی کی هم راځی ليکن دلته ورڅخه دخوب قصه مراد نه ده ځکه چي که داسی وي نو دخلقو دمرتد کيدو هيڅ وجه نه وه ، خوب خو هر سړی هسی هم وويني ، بلکی دلته مراد د: رُؤْيَا څخه يوه عجيبه واقعه په حالت دبيداري کی ښوول دی ، د ذکر سوي آيت په تفسيرکی ځينو حضراتو دا دمعراج دواقعی څخه علاوه پر نورو واقعاتو هم محمول کړي ده ، مګر په مجموعی اعتبار سره دلته نه تطبيق کيږي ، په دی وجه جمهورو دا واقعه پر معراج باندی محمول کړي ده (لکه قرطبی يی تفصيل کړي دی)

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ قَالَ أَأَسْجُدُ لِمَنْ

دهرکله چي مونږ وويل ملائکوته چي سجده وکړی ادم ﷺ ته نو سجده يی وکړه بغير دابليس څخه ، وي ويل چي

خَلَقْتَ طِينًا ﴿٦١﴾ قَالَ أَرَءَيْتَكَ هَٰذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَئِنْ

ایازه سجده وکړم داسی سړی ته چی تا دختو څخه جوړکړی؟ وي ویل آیا وینی ته دا سړی کوم چی تازما څخه زیات کړی

أَخَّرْتَنِ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٢﴾ قَالَ

که تا مهلت راکی ماته ترقیامت دورځی پوری نو زه به قابو کړم او لاد دده مګر ډیر لږنه ، وي فرمایل

اذْهَبْ فَمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاؤُكُمْ جَزَاءً مَّوْفُورًا ﴿٦٣﴾

پس زه څوک چی تاسره سو د دوی څخه پس دوږخ دی ستا دټولو سزا پوره بدله

وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُم بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِم

او وبیره په دوی کی کوم چی ته بیرولی سی په خپل اواز سره او را وله په دوی باندی

بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعِدْهُمْ

خپل سپاره او پیاده او شریك جوړ یږه د دوی ، په مالونو کی او په اولاد کی او وعده ورکوه

وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ

دوی ته او وعده نه ورکوی دوی ته شیطان مګر دوکه ، هغه چی زمابندګان دی نسته تا لره په هغوی باندی

سُلْطَانٌ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿٦٥﴾

حکومت ، او ستا رب کافی دی کار جوړونکی.

تفسیر: او (هغه وخت دیادولو قابل دی) کله چی مونږ فرښتو ته وویل چی ادم ﷺ ته سجده وکړی نو دی ټولو سجده وکړه مګر ابلیس (ونه کړه او) وي ویل ایا زه داسی سړي ته سجده وکړم کوم چی تا دخاوري څخه جوړکړي دی (په دی مردود سو ، دغه وخت) وي ویل چی دی سړي ته کوم چی تا پر ما باندی ورته لویی ورکړي ده (او په دی بنا دی ده ته دسجدي کولو حکم ماته کړی دی) نو ښه ده دا خو وښیه چی (په ده کی څه داسی فضیلت دی چی دهغه په وجه زه مردود سوم) که تا (زما د درخواست مطابق) ماته دقیامت تر وخته پوري (دمرګ څخه) مهلت راکي نو زه به (هم) بغیر دلږو خلقو (چی مخلصین به وي باقی) به دده ټول اولاد په خپل واک کی کړم (یعنی ګمراه به یی کړم) ارشاد ورته وسو چی څه (څه چی ستا په وس کیدی سی کوه یی) کوم سړی چی په دوی کی ستا سره سو نو ستاسی دټولو

سزا جهنم دی پوره سزا ، او په دوی کی چی پر چا ستا واک چلیږي په خپلو چیغو سره (یعنی په غولولو او وسوسو سره) دده قدم (دسیده لاري څخه) اروه او په دوی خپل سپاره او پیاده را ولیږه (چی ستا تول لښکر یو سی په گمراه کولو کی ښه زور ولگوي) او د دوی په مال او په اولاد کی خپله حصه جوړه (یعنی مال او اولاد دگمراهي ذریعه جوړه لکه چی ولیدل سوه) او د دوی سره (د درواغ) وعدي کوه (چی په قیامت کی به په گناه باندی سزا نه وي او دا ټولی خبري شیطان ته په طور د زجر او زورني یی وېل سوي دي) او شیطان ددغو خلقو سره بالکل درواغ وعدي کوي (دا په طور دجملی معترضی وه ، مخته بیا شیطان ته خطاب دی) زما پر خاصو بندگانو باندی ستا واک نه چلیږي ، او (ای محمده اصلی الله علیه وسلم دده واک به پر مخلصانو څنگه وچلیږي چی) ستا رب (د دوی) پوره کار ساز دی .

معلومات او مسئلي: لَاَحۡتَنِكَنَّ، د احتناک معنی ده دیو شي استیصال او فنا کول یا په پوره شان سره پرده غالب را تلل (قرطبی)

وَاسۡتَفۡزِزۡ، د استفزاز اصل معنی قطع کول دي ، مراد ورڅخه دلته دحق څخه قطع کول دي ، بِصَوۡتِكَ صوت په معنی د اواز معلوم دی او دشیطان اواز څه دی ؟ ددی متعلق حضرت ابن عباس ﷺ فرمایی چی د غزلو اوسرودونو اوازونه او دلهو اولعبو اوازونه دا دشیطان اوازونه دي چی په دی سره دي خلق دحق څخه قطع کوي (قرطبي)

ددی څخه معلومه سوه چی ټینګ ټکور، سرودونه او موسیقی حرام دی . (قرطبي)

ابلیس حضرت آدم ﷺ ته دسجدي نه کولو په وخت کی دوي خبري کړي وي ، اول دا چی حضرت ادم ﷺ د خاورې څخه پیدا سوی دی او زه د اور څخه پیدا یم، تا خاوري ته پر اور باندی ښه والی او فضیلت ورکړی دا سوال دالله ﷻ دحکم په مقابله کی دحکم دحکمت معلومولو سره متعلق وو ، چی ددی هیڅ یو مامور ته حق نسته ، دالله ﷻ دطرف څخه یو مامور ته دطلب دحکمت به څه حق وي چی په خپله په دنیا کی انسان خپل نوکر ته دا حق نه ورکوي چی دی ورته دڅه کار ووایی نو خادم دهغه کار کولو پرځای پوښتنه وکړي چی په دی کی څه حکمت دی په دی وجه دده دا سوال ناقابل جواب مقرر سو ، دلته یی جواب ورنه کړل سو ددی څخه علاوه ښکاره جواب دا دی چی یو شی ته پر بل شي باندی دفوقیت ورکولو حق هغه ذات دی کوم چی دی پیدا اکوي او پالنه یی کوي ، هغه چی څه وخت یو شی پر بل شي باندی ښه کړي ، هغه ښهٔ شی، دوهمه خبره یی دا کړی وه چی که ترقیامته پوری د ژوندون راکول کیدو درخواست زما قبول سی ، نوزه به د آدم ټول اولاد بغیر دلږو څخه گمراه کړم، په ذکر سوي آیت کی الله ﷻ ددی جواب ورکي چی زما خاص بندگان کوم چی مخلصان دي ، پر دوی خو ستا واک نه شي چلیدی که څه هم ته خپل ټول لښکر را ولی او پوره زور خرڅ کړي ، پاته سوه غیر مخلص نو که دغه ستا واک کی راغلل نو دهغوی به هم هغه حال وي کوم چی ستا دی چی دجهنم په عذاب کی به تاسی ټول گرفتار سی ، په دی کی په ، وَاَجۡلِبۡ عَلَيۡهِمۡ بِخَيۡلِكَ وَرَجِلِكَ : کی چی کوم دشیطانی لښکر دسپرو او پیاده وو ذکر دی ، ددی څخه دا نه لازمیږي چی په واقع کی به هم دشیطان څه افراد سپاره وي څه پیاده ، بلکي دا محاوره ده چی دپوره لښکر او پوره طاقت استعمالولو دپاره ویل کیږي اوکه په واقع کی داسی وي چی

خيني شيطانان سپاره وي او خيني پياده ، نو په دې کې هم څه وجه د انکار نشته ، اوحضرت ابن عباس ﷺ فرمايي چې هر څومره افراد هم دکفر او معصيت دامداد دپاره جنګيدو ته ځي ، دغه سپاره او پياده ټول دشيطان سپاره او پياده لښکر دي ، پاته سوه دا معامله چې شيطان ته دا څنګه معلومه سوه چې دی به دحضرت آدم ﷺ د اولاد پر بې لاري او ګمراه کولو باندې قادر سي چې ددې په بنا باندې ده دادعوی وکړه ، نوممکنه ده چې د انسان اجزايي ترکيبي ده ليدلې وي او ددې څخه پوه سوی وي ، چې په ده کې به دنفساني خواهشاتو غلبه وي ، په دې وجه دده په غولولو کې به ګرانوالی نه وي او په دې کې هم څه ليري والی نشته چې دا دعوی يې هم محض درواغ وي .

وَشَارِكْهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ: دخلقو په مالونو او اولادکې دشيطان دشرکت مطلب حضرت ابن عباس ﷺ دا بيان کړی دی چې په مالونو کې چې کوم مال په ناجائزو او حرامو طريقو سره حاصل سي يا په حرامو کارونو کې خرڅ کړل سي ، دا دشيطان په دې کې شرکت دی ، او په اولاد کې دشيطان شرکت د اولاد په حرامې کيدو سره هم کيږي او په دې سره هم چې د اولاد نوم په مشرکانه طور سره کښيښودې يا يې دحفاظت دپاره مشرکانه رسمونه ادا کړي يا د دوی دپرورش دپاره د ادنې حرامې ذريعې اختيار کړي (قرطبي)

رَبُّكُمُ الَّذِي يُزْجِي لَكُمُ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٦٦﴾ وَإِذَا

ستاسې رب هغه دی کوم چې چلوي ستاسې دپاره کشتۍ په درياب کې چې تلاش کړئ دهغه فضل هغه دی په تاسې

مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِيَّاهُ ۖ فَلَمَّا نَجَّاكُمْ

باندې مهربان ، اوکله چې راسي په تاسې افت په درياب کې ، هرسې کوم چې تاسې بلل د الله څخه ماسوا بيا چې

إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ ۚ وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا ﴿٦٧﴾ أَفَأَمِنْتُمْ أَنْ يَخْسِفَ

وساتي تاسې وچې ته نو واپس سئ ، او دی انسان لوی ناشکره ، اياتاسې بې فکره سوي ددې څخه چې ننباسر

بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ

تاسې ، دمځکې په يوه برخه کې يا راولیږي په تاسې دهوا څخه ډبرې اورونکې بيا به نه کې پيدا خپل څوک

وَكِيلًا ﴿٦٨﴾ أَمْ أَمِنْتُمْ أَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَىٰ فَيُرْسِلَ

ساتونکی ، ايابې فکره سوي ددې څخه چې دوباره بوزي تاسې درياب ته په بل وار ، بيا راولیږي

عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ ۙ ثُمَّ لَا تَجِدُوا

په تاسې يوه سخته سيلۍ بيا دوب کړي تاسې ، په بدله ددې ناشکرۍ کې بيا به نه کې پيدا

لَكُمْ عَلَيْنَا بِهٖ تَبِيْعًا ﴿۶۹﴾ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِيْٓ اٰدَمَ وَحَمَلْنٰهُمْ فِي الْبَرِّ

دخپل طرف څخه په مونږ دي څوک پوښتنه کوونکی او مونږ عزت ورکړی دی اولاد دادم ، او سپاره کړي دي مونږ

وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنٰهُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ وَفَضَّلْنٰهُمْ عَلٰى كَثِيْرٍ مِّمَّنْ

دوی په وچه او په دریاب کی او رزق ورکړی دی مونږ دوی ته ، د پاکو شیانو څخه ، او فضیلت ورکړی دی مونږ

خَلَقْنَا تَفْضِيْلًا ﴿۷۰﴾ ع

دوی ته ، په ډیرو هغو کوم چی پیدا کړي دي مونږ په فضیلت سره

تفسیر: (په تیرو آیتونو کی دتوحید اثبات او دشرک باطلوالی وو ، په دی ذکر سوو آیتونو کی هم دغه مضمون په یو خاص انداز سره بیان سوی دی ، ددی خلاصه دا ده چی دالله ﷻ بی شمیره عظیم الشانه نعمتونه کوم چی پر انسانانو هر وخت اوریږي ، ددی بیان کوي او ښیي چی ددی تولو نعمتونو درکوونکی بغیر دالله ﷻ څخه بل څوک نه سی کیدی او ټول نعمتونه دهغه دي نو دهغه سره بل څوک شریک گڼل لویه گمراهي ده ارشاد فرمایي چی) ستاسی رب داسی (منعم) دی چی ستاسی د (نفع د) پاره کښتی په دریاب کی چلوي چی تاسی ددی په ذریعه رزق تلاش کړی (په دی کی اشاره ده چی د دریاب سفر دتجارت دپاره په عام طور سره دلوي نفعي سبب وي) بیشکه هغه ستاسی پر حال لوی مهربانه دی اوهرکله چی تاسی ته په دریاب کی څه تکلیف رسیږي (مثلاً د دریاب دڅپو او دهوا دطوفان څخه دغرقیدو خطره) نو بغیر د خدای څخه او نور چی دچا عبادت تاسی کوئ ټول غائب سی (چی نه تاسی ته په خپله دغه وخت د دوی خیال راځي او نه یی را وبولئ او که وي بولئ هم نو دهیڅ امداد ورڅخه د یوی ذري برابر هم توقع نسته ،دا خو په خپله په عملی طور سره ستاسی دطرف څخه دتوحید اقرار او شرک ابطال دی) بیا کله چی تاسی وچي ته خلاص کړی راولی نو تاسی بیا دهغه څخه مخ اړوئ او انسان دی لوي ناشکره (چی دومره ژر د الله ﷻ انعام اوخپل فریاد او زاری هیر کړي او تاسی چی وچي ته ورسیږئ دهغه څخه مخ اړوئ) نو آیا تاسی ددی خبري څخه بي فکره سی چی تاسی وچي ته د راوستو سره په مځکه کی تباه سی (مطلب دا دی چی د الله ﷻ په نزد په دریاب او وچه کی هیڅ فرق نسته ، هغه چی څنگه په دریاب کی غرقول کول کیږي ، د غسی په مځکه کی هم دننه کول اوغرقول کول کیږي) یا پر تاسی یوه داسی سخته هوا راولیږي کومه چی ډبري اوروي (لکه چی عادیان دداسی هوا په طوفان سره هلاک سوی وه) بیا به تاسی څوک خپل کار ساز د خدای څخه ماسوا نه کړي پیدا یا تاسی ددی څخه بی فکره سواست چی خدای ﷻ بیا تاسی دریاب ته دوباره بوزي بیا پر تاسی د هوا طوفان راولیږي بیا تاسی ستاسي دکفر په سبب غرق کړي ، بیا په دی خبره (یعنی په غرقولو) څوک زمونږ څخه پوښتنه کوونکی هم تاسی ته در نه کول کیږي (چی زمونږ څخه ستاسی بدله واخلی) او مونږ اولاد د ادم ﷺ ته

(په خاصو صفتونو ورکولو سره) عزت ورکړی دی او مونږ دوی په اوچه او په دریاب کی (پر حیواناتو، کښتیو باندی) سپاره کړل او پاکیزه اونفیس شیانو مو دوی ته ورکړل او مونږ دوی ته پر خپل ډیر مخلوقات باندی فوقیت ورکړی.

معلومات او مسئلي: (د انسان فضیلت پر اکثرو مخلوقاتو په څه وجه دی ؟)

په آخري آیت کی پر اکثرو مخلوقاتو باندی د ادم ﷺ د اولاد ښه والی ذکر دی ، په دی کی دوي خبر د فکر قابلي دي اوله دا چی دا ښه والی په کومو صفتونو او کومو وجهو سره دی ، دوهمه دا چی په دی کی یی فضیلت ورکول په اکثرو مخلوقاتو باندی بیان کړی دی ددی څخه څه مراد دی ؟

د اولی خبري تفصیل دا دی چی الله ﷻ انسان ته په مختلفو حیثیتونو سره داسی خصوصیات ورکړی دی کوم چی په نورو مخلوقاتو کی نسته، مثلاً د صورت ښائست دبدن اعتدال ، دمزاج اعتدال ، دقد او قامت اعتدال کوم چی انسان ته ورکړل سوی دی ، بل یو حیوان ته نه دی ورکړل سوی ، ددی څخه علاوه په عقل اوشعور کی ده ته خاص امتیاز ورکړل سوی دی چی ددی په ذریعه دی دټولو سفلی اوعلوی کائناتو څخه خپل کار اخیستی سی ، ده ته الله ﷻ ددی قدرت ورکړی دی چی دالله ﷻ دمخلوقاتو څخه داسی مرکبات او مصنوعات تیار کړي کوم چی دده په اوسیدو اونقل اوحرکت او اطعام او لباس کی دده په مختلفو کارونو کی ښکاره سی .

دخبرو اترو د افهام او تفهیم کومه ملکه چی ده ته ورکړل سوي ده ، هغه بل حیوان ته نه ده ورکړل سوی ، د اشارو په ذریعه دخپل زړه خبره نورو ته ښوول دخط اوکتابت په ذریعه دخپل زړه خبره نورو ته رسول ، دا ټول د انسان امتیازات دی ، ځینی علماء فرمایی چی دلاسونو دګوتو په ذریعه خوراك هم دانسان خاص صفت دی ، دده څخه ما سوا نور ټول حیوانات په خپلو خُلو سره خوراک کوي ، خپل خوراک د مختلفو شیانو څخه دمرکب کولو او خوندناک او فائده مند جوړولو کار هم انسان کوي ، باقي ټول حیوان مفرد شیان خوري ، ځیني کچه غوښه خوري، ځینی وانښه میوه وغیره بهر حال ټول مفرد شیان خوري ، انسان د خپل خوراک دپاره ددی ټولو شیانو څخه مرکبات تیار وي او دټولو څخه لوی فضیلت د عقل او شعور دی چی په دی سره دی خپل خالق او مالك وپیژنی او دهغه رضا او نارضا معلومه کړي ، درضایی تابعداري وکړي او د نارضا څخه یی ځان وساتی او دعقل او شعور په اعتبار سره دمخلوقاتو تقسیم داسی دی چی په عامو حیواناتو کی شهوات او خواهشات سته ، عقل او شعور نسته، په فرښتو کی عقل او شعور سته، شهوات او خواهشات نسته، په انسان کی دا دواړه شیان جمع دي، عقل او شعور هم او شهوات او خواهشات هم دي ، په دی وجه هرکله چی دي شهوات او خواهشات په عقل او شعور سره مغلوبه کړي او د الله ﷻ دناخوښو شیانو څخه به ځان محفوظ کړی نو دده مقام د ډیرو فرښتو څخه هم لوړ سی .

دوهم خبره دا چی اولاد د ادم ﷺ ته پر اکثرو مخلوقاتو باندی دفضیلت ورکولو څه مطلب دی ؟ په دی کی خو هیڅ ته د اختلاف ګنجائش نسته چی ددنیا پر ټولو مخلوقاتو علوی او سلفی او ټولو حیواناتو باندی د آدم ﷺ اولاد ته فضیلت حاصل دی دغه شان پیریان چی په عقل او شعور کی د انسان په شان

دی، پر دوي هم د انسان بنه والی د تولو په نزد مسلم دی ، اوس صرف معامله دفرښتو پاته سوه چی په انسان او په فرښتو کی کوم افضل دی ، په دی کی تحقیقی خبره دا ده چی په انسانانو کی عام مومنان صالحان لکه اولیاء الله دوی دعامو فرښتو څخه ښه دي ، مگر خواص دملائکو لکه جبرائیل، میکائیل وغیره دوی د عامو صالحانو څخه افضل دی او خواص دمومنانو لکه انبیاء علیهم السلام دوی دخواصو ملائکو څخه هم افضل دی ، باقی پاته سول کافران فاجران انسانان دغه خو ظاهره ده چی دفرښتو څخه به څه افضل سی دوی خو دحیواناتو څخه هم په اصل مقصد د فلاح او نجات کی افضل نه دي ، د دوی متعلق خو دقرآن فیصله دا ده ، أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ : یعنی دوی خو دحیواناتو په شان دي بلکه ددوي څخه هم زیات گمراه دي (تفسیر مظهري) والله تعالی اعلم

يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ ۚ فَمَنْ

په کومه ورځ چی را وغواړو مونږ هره فرقه د دوی دسردارانو سره

أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ

پس چاته چی ورسیدل دده عملنامه ، په رسته لاس دده کی ، نو دغه خلق به وایی خپله عملنامه او ظلم به نه وی

فَتِيلًا ﴿٧١﴾ وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى

په دوی دیوی ذری په قدر ، اوڅوک چی پاته سو په دی جهان کی روند پس هغه به په آخرت کی هم روندوی

وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٧٢﴾

او دیر لیری ولاړی دلاری څخه.

تفسیر: (دهغه ورځی یادول په کار دي) په کومه ورځ چی مونږ ټول انسانان د دوی دعملنامو سره (په میدان دحشر کی) را وبلو (اودغه عملنامی دباندی راوالوزول سی بیا به دچاپه راسته لاس او دچاپه چپه لاس کی راسی) بیا دچاعملنامه چی دده په راسته لاس کی ورکړل سی (او دا به ایماندار خلق وي) نو داسی خلق به خپله عملنامه (په خوشحالی) ووایی او د دوی به یوه ذره نقصان ونه سی (یعنی دوی ته به د ایمان او عملونو پوره پوره ثواب ورکول کیږي ، یوه ذره به کم نه وي برابره خبره ده که زیات ورکړل سی او دعذاب څخه خلاص هم سی اوبرابره خبره که په اوله کی یادگناهونو دسزا څکولو څخه وروسته) اوکوم سړی چی په دنیاکی (دلاري دنجات دلیدو څخه) روندسو نو دغه به په آخرت کی هم (منزل دنجات ته درسیدو څخه) روند وي او (بلکی هلته به ددنیاڅخه هم) زیات بی لاري به وي (ځکه چی په دنیا کی خو دگمراهی علاج ممکن وو ، هلته به دا هم نه سی کیدی دا به هغه خلق وي چاته چی عملنامه د دوی په

چپه لاس کی ورکړل سی)
معلومات او مسئلې: يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ: په دی آیت کی لفظ دامام په معنی دکتاب دی، لکه چی په سورة یٰس کی دی، وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ: په دی کی دامام مبین څخه مراد واضح کتاب دی اوکتاب ته امام ځکه ویل کیږي چی دهیریدو او اختلاف په وخت کی دکتاب طرف ته رجوع کول کیږي، لکه د امام او مقتدا طرف ته چی رجوع کیدی سی (قرطبی)
اودترمذي دحدیث په روایت دحضرت ابو هریره ﷺ څخه هم (کوم ته چی یی حسن غریب ویلی دی) دا معلومیږي چی د امام څخه مراد په دی آیت کی کتاب دی، الفاظ دحدیث دا دی.
يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ قَالَ يُدْعَى أَحَدُهُمْ فَيُعْطَى كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ. الحدیث بطوله
د ایت، يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ: په تفسیر کی په خپله نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی یو سړی به را وبلل سی اوده ته به عملنامه په راسته لاس ورکول سی.
ددی حدیث څخه دا هم متعینه سوه چی امام په معنی دکتاب دی او داهم معلومه سوه چی دکتاب څخه مرادعملنامه ده، په دی وجه په لنډتفسیر دبیان القرآن کی یی ددی ترجمه په عملنامه سره کړي ده.
اوحضرت علي ﷺ اومجاهدوغیره مفسرین دلته دلفظ دامام معنی پیشوا اومقتداء وایی، چی هر سړی ته به دده دپیشوا اومقتدانوم اخیستل کیږي اوبلل کیږي به، برابره خبره ده که دغه مقتداء اوپیشوا انبیاء علیهم السلام او د دوی نائبان وي، یادگمراهی اومعصیت طرف ته دعوت ورکوونکی پیشوایان وي (قرطبی)
ددی معنی په لحاظ سره مطلب د آیت به دا وي چی په میدان دحشر کی به هر سړی دده دمقتداء او پیشوا په نوم سره بلل کیږي او ټول به یو ځای ته جمع کول کیږي، مثلاً تابعداري کوونکی دحضرت ابراهیم ﷺ اوتابعداري کوونکی دحضرت موسی ﷺ اوتابعداري کوونکی دحضرت محمد ﷺ بیا تردی لاندی ممکنه ده چی ددی تابعداري کوونکی بی واسطی دپیشوایانو څخه نوم هم اخیستل کیږي.
عملنامه: دقرآن کریم د ډیرو آیتونو څخه معلومیږي چی په چپه لاس کی به صرف کافرانو ته عملنامه ورکول کیږي لکه چی په یو آیت کی دی، إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ: او په یو بل آیت کی دی، إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ: په اولنی آیت کی صراحةً د ایمان نفی سوي ده اوپه دوهم کی دآخرت دانکار ذکر دی اودغه هم کفر دی، ددی دواړوه دمقابلي څخه معلومه سوه چی په راسته لاس کی به عملنامه صرف مومنانو ته ورکول کیږي برابره خبره ده که متقی وي یا ګناهګار، مومن په خپله عملنامه په خوشحالی سره ووایی، بلکی نورو ته به یی هم ووایی، دا خوشحالی به د ایمان او د ابدي عذاب څخه دنجات وي که څه په ځینو عملونو به سزا هم وي.
اوپه قرآن کریم کی دعملنامی په راسته اوچپه لاس کی د ورکولو کیفیت ذکرنه دی لیکن په ځینو احادیثو کی د، تَطَايُرُ الْكُتُبِ: لفظ راغلی دی (روایت یی کړی دی احمد دعائشی ﷺ څخه مرفوعًا) اوپه ځینو روایتونو دحدیث کی دی چی ټولی عملنامی به دعرش لاندی وي، بیا به یوه هوا راسی چی ټولی

به راوا لوزوي او دخلقو لاسونو ته به يي ورسوي ، دچا راسته لاس ته دچا چپه لاس ته ، (را ايستلى دي
دا حديث عقيلي د انس ﷺ څخه مرفوعاً (بيان القرآن د روح المعاني څخه)

وَإِن كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا

او دغه خلق خو غواړي چې واړوي تا دهغه څه څخه چې وحي يې راليږي

إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ ۖ وَإِذًا لَّاتَّخَذُوكَ خَلِيلًا ﴿٧٣﴾ وَلَوْلَا

تا ته چې جوړ کړې په مونږ بغير دهغه څخه ، او دغه وخت به جوړ کړي تا ته ، دوست ، او که نه

أَن ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدتَّ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا ﴿٧٤﴾ إِذًا لَّأَذَقْنَاكَ

مونږ مضبوط کړی نه وی نو ته به دوی طرف ته مائله سو وای لږ اندازه ، بیا به خامخا مونږ څکولی ور

ضِعْفَ الْحَيَاةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

تا ته دوچند (عذاب) په ژوند کی او دوچند په مرگ کی بیا به نه وای پیدا کړی تا دخان دپاره په مونږ مددکونکی

وَإِن كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا ۖ وَإِذًا

او دوی خوغوښته چې چې وبيروی تا ددی مځکی څخه چې وباسی تا ددې ځای څخه او

لَّا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٧٦﴾ سُنَّةَ مَن قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ

دغه وخت به نه ووپاته سوی دوی هم ستا څخه وروسته مگر لږ ، دا دستور را روان دی دهغو رسولانو کوم چې تا

مِن رُّسُلِنَا ۖ وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ﴿٧٧﴾

څخه مخکې مونږ ليږلی دی ، دخپلو رسولانو څخه ، اوبيا به نه کی پيدا ته زمونږ ددستور بدليدل

تفسير: او دا کافران خلق (د خپلو قوی تدبيرونو په ذريعه) ستا ددی شی څخه په اړولو لگيدلی وه، کوم چې مونږ تاته په ذريعه دوحی ليږلی دی (يعنی په دی کوشش کی لگيدلی وه چې په تاباندی دالله ﷻ دحکم څخه خلاف کار وکړي او) ددی دپاره چې ته ددی (حکم الهی) څخه ماسوا زمونږ طرف ته (عملاً) دغلطی خبري نسبت وکي (څکه چې دنبی کار دشريعت څخه خلاف کيدی نه سی ، په دی وجه نعوذ بالله که ستا څخه څه کار وسی نو ددی څخه به دا خبره لازمه سی چې دا دشريعت څخه خلاف کار

گویا د الله ﷻ طرف ته منسوب کوي) او په داسي حالت کی به یی ته خالص دوست جوړ کړی وای او (د دوی د اشرارت داسی سخت وو چی) که مونږ ته ثابت قدم نه وای جوړ کړی (یعنی معصوم کړی مونه وای) نو ته به د دوی طرف ته څه ناڅه مائله کیدو ته نژدې سوی وای (او) که داسی سوی وای (چی ستا څه میلان دوی طرف ته سوی وای) نو مونږ به تاته (په دی وجه چی دبارګاه د مقربانو مقام ډیر لوړ دی) په حالت د ژوند کی هم او وروسته د مرګ څخه هم دوه چنده عذاب څکلی وای بیا به تا زمونږ په مقابله کی څوک مددګار نه وای پیدا کړی (مګر چونکی ته مونږ معصوم او ثابت قدم جوړ کړی یی، په دی وجه دوی طرف ته یوه ذره هم میلان ونه سو او ددی عذاب څخه محفوظ سوی) او دا (کافران) خلق ددی مځکی (مکي یا مدینی څخه ستا په ایستلو باندی) لګیدلی وه چی تا ددی ځای څخه وباسی او که داسی سوی وای نو ستا څخه وروسته به دوی هم ډیر کم (دلته) پاته سوی وای، لکه چی دهغو پیغمبرانو په باره کی (زمونږ) قاعده پاته سوي ده کوم چی ستا څخه مخکی مونږ رسولان رالیږلی وه (چی کله د دوی قوم دوی دوطن څخه ایستل نو بیا ددغه قوم هم هلته پاته کیدل نه دی نصیب سوی) او ته به زمونږ په قاعده کی بدلون نه کړي پیدا.

معلومات او مسئلي: په ذکر سوو ایتونو کی اولنی دري آیتونه دیوي خاصی واقعی سره تعلق لري په تفسیر مظهري کی ددی واقعی دتعین متلعق څو روایتونه نقل سوي دي چی په هغه کی په اشاراتو دبیان القرآن اقرب او مؤید دا واقعه ده، کومه چی ابن ابی حاتم را ایستلی ده، په روایت دجبیر ابن نضر ﷺ نقل کوي چی دمکي د قریشو یو څو سرداران دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سوه اوعرض یی وکړي چی که ته واقعی زمونږ طرف ته رالیږل سوی یی نو دخپل مجلس څخه دا غریبانان بدحاله خلق لیری کړه دکومو سره چی کښینستل زمونږ دپاره سپکوالی دی نو مونږ به هم بیا ستا اصحاب او دوستان سو، د دوی په دی خبره باندی درسول کریم ﷺ څه خیال پیدا سو چی د دوی خبره که پوره سی نو شاید چی دوی مسلمانان سی نو په دی دا آیتونه نازل سول.

په دی آیتونو کی نبی کریم ﷺ خبر سو چی د دوی خبره فتنه ده، د دوی دوستی هم فتنه ده ته د دوی خبره مه منه، او بیا ارشاد فرمایی چی که زمونږ دطرف څخه ستا دتربیت اوثابت قدم پاته کیدو اهتمام نه وای نو څه لیری خبره نه وه چی ته د دوی خبري ته مائله سوی او لږ نژدی سوی وای.

په تفسیرمظهري کی دی چی ددی آیت څخه داخبره په واضح طور سره معلومیدی سی چی دکافرانو قریشو ددی عبث خبري طرف ته دنبی کریم ﷺ دمیلان څو هیڅ احتمال نه وو، البته میلان ته دنژدی کیدو څخه معمولی غوندي امکان وو، لیکن الله ﷻ معصوم جوړ کي او ددی څخه یی هم محفوظ کي، که فکر وسی نو دا آیت دانبیاء علیهم السلام پر اعلی ترین پاکیزه خلق او طبیعت باندی لوی دلیل دی چی که پیغمبرانه عصمت هم نه وای، بیا هم دنبی فطرت داسی وو چی دکفارو دلغوو خبرو طرف ته میلان کیدل د دوی څخه ممکن نه وو، البته میلان ته څه نژدی دلږ څه قدر احتمال وو کوم چی پیغمبرانه عصمت هغه ختم کي.

إِذًا لَّأَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ : يعنى كه بفرض محال ته د دوى دغلط روش ميلان طرف ته نژدى سوى واى ، نوستاعذاب به په دنياكى هم دوه چنده واى او دمرگ څخه وروسته به په قبر يا آخرت كى هم دوه چنده واى څكه چى دمقربينو دبارگاه معمولى غلطى هم ډيره لويه گڼل كيږي او دامضمون تقريباً هغه دى كوم چى دپاكو بيبيانو متلعق په قرآن كريم كى راغلى دى ، يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَنْ يَأْتِ مِنكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ : يعنى اى دنبى بيبيانو كه په تاسى كى چا ښكاره د بې حيايى كار وكي نو هغه ته به دوه چنده عذاب وركول سى ، وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ : د استفزاز لفظى معنى دقطع كولو ده ، دلته مراد نبى كريم ﷺ ته دخپل ځاى د اوسيدو مكى يامدينى څخه ايستل دي اومعنى د آيت دا ده چى نژدى وه چى دا كفار تا دخپلى مځكى څخه وباسى او كه دوى داسى كړى واى ، نو ددي سزا به دوى ته دا وركول سوى واى چى دوى به هم تر تا وروسته ډير وخت په دى كى نه واى پاته ، دا د يوي دوهمى واقعي بيان دى او ددى په تعين كى هم دوه روايتونه نقل دي ، يوه واقعه دمدينى طيبى ده چى دمدينى يهود يوه ورځ دنبى كريم ﷺ په خدمت كى حاضر سول او عرض يى وكي چى اى ابو القاسم ﷺ كه ته دخپل نبوت په دعوى كى رېښتينى يى نو تاته په كار دي چى شام ته ولاړ سى او هلته واوسيږي ، څكه چى شام دمحشر مځكه ده او دغه د انبياء عليهم السلام مځكه ده، په نبى كريم ﷺ باندى ددى خبري څه اثر وسو او دتبوک د غزا په وخت كى كوم چى دشام سفر وو ، د دوى اراده دا وه چى شام خپل يو دا وسيدو ځاى جوړكړي مگر دا آيت نازل سو ، وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ: چى په دى كى دى ﷺ ددى ارادي څخه منع كړل سو ، مگر ابن كثير دا روايت دنقل كولو څخه وروسته ناقابل اطمينان گرځولى دى .

او ددى آيت مصداق يى يوه بل واقعه ښوولى ده كومه چى په مكه مكرمه كى پيښه سوى وه او ددى سورة مكى والى ددى دپاره قوي قرينه ده اوهغه واقعه دا ده چى يو واري دقريشو كافرانو دنبى كريم ﷺ دمكى مكرمى څخه دايستلو اراده وكړه ، په دى باندى الله ﷻ دا آيت نازل كي ، وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ: او په دى كى دمكي كفارو ته پردى باندى خبرداري وركړل سوي دى چى كه دوى نبى كريم ﷺ دمكى څخه وباسى نو بيا به په خپله هم په مكه مكرمه كى تر ډير وخته پوري په آرام سره پاته نه سى ، ابن كثير دا واقعه د آيت راجع مصداق گرځولى ده او بيا يى ښوولى ده چى دقرآن كريم دعذاب دا وعده هم دمكى كفارو په ښكاره سترگو وليده چى هركله نبى كريم ﷺ دمكى مكرمى څخه هجرت وفرمايى نو دمكي خلق يوه ورځ هم په مكه كى په آرام پاته نه سول، صرف يونيم كال وروسته الله ﷻ دوى دبدر په ميدان كى جمع كړل كوم ځاى چى د دوى اويا ۷۰ سرداران مړه سول او د دوى قوت مات سو ، بيا د أحد د غزا په آخري نتيجه كى پر دوى زيات هيبت راوغوړول سو او د احزاب آخري غزا خو د دوى ملا ماته كړه او دهجرت په اتم كال دنبى كريم ﷺ تول مكه فتح كړه .

سُنَّةَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا : په دى آيت كى دا ښوول سوي ده چى دالله ﷻ عام سنت اوقاعده د اول څخه دا راروانه ده ، چى كله يو قوم خپل نبى دوطن خپل څخه وباسى يا يى په ايستلو مجبوره كړي،نو بيا دغه قوم هم هلته باقى نه سى پاته كيدى پر دوى دخداى ﷻ عذاب راځى .

أَقِمِ الصَّلَوٰةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَىٰ غَسَقِ الَّيْلِ وَقُرْءَانَ الْفَجْرِ ۖ إِنَّ قُرْءَانَ الْفَجْرِ كَانَ

قائموه لمونځ دختو څخه دلمر ترشپې دتیارې پورې او قرآن ووایه دسهار ، بیشکه قرآن ویل دسهار

مَشْهُودًا ﴿۷۸﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِۦ نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰٓ أَن يَبْعَثَكَ

مخامخ وی ، او دشپې څه وخت بیدار اوسه دقرآن سره دا زیات دی ستاد پاره ، نژدی ده چی ودروی تا

رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا ﴿۷۹﴾ وَقُل رَّبِّ أَدْخِلْنِى مُدْخَلَ صِدْقٍ

ستا رب په مقام محمود کی ، او ووایه ای ربه! داخل کړی ما په رښتنی داخلولو سره

وَأَخْرِجْنِى مُخْرَجَ صِدْقٍ وَٱجْعَل لِّى مِن لَّدُنكَ سُلْطَٰنًا نَّصِيرًا ﴿۸۰﴾

او وباسی ما په رښتونی ایستلو سره او را کړی ماته دخپل طرف څخه دحکومت مدد .

وَقُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَٰطِلُ ۚ إِنَّ الْبَٰطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴿۸۱﴾

او وایه راغلل رښتیا او وتښتیدل باطل (دروغ) بیشکه دروغ دی تښتیدلو والا .

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْءَانِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ۙ وَلَا يَزِيدُ

او مونږ نازلوو دقرآن څخه په کوم چی شفاکیدی سی او رحمت دایماندار دپاره او گناهکاروته

الظَّٰلِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ﴿۸۲﴾

خو په دی نقصان زیاتیږي .

تفسیر: دلمر ختو څخه تر شپې دتیارې کیدو پورې لمونځونه ادا کوه (په دی کی دماپښین، ماخیګر، ماښام، ماخستن خلور لمونځونه راغلل لکه چی په حدیث کی ددی اجمال تفصیل بیان سوی دی) او د سهار لمونځ هم (ادا کوي) بیشکه دسهار لمونځ (د فرښتو) دحاضریدو وخت دی (دسهار وخت چونکی د خوب څخه دبیداریدو وخت دی چی په دی کی دسستی بیره وه په دی وجه یې دا جلا کي او په اهتمام سره یې ددی بیان وکي او دده یو زیات فضیلت یې دا هم بیان کي چی په دی وخت کی فرښتی جمع کیږي ، ددی تفصیل دحدیث څخه دا معلوم سو چی د انسان دحفاظت او دده دعملونو لیکونکی فرښتی د ورځی جلا او د شپې جلا دي ، دسهار په لمانځه کی دواړي ډلی دفرښتو جمع کیږي ، دشپې فرښتی خپل کارختم کړي او د ورځی فرښتی دخپل کار سنبالولو دپاره جمع سی ، دغه شان دماخیګر په لمانځه کی دواړي ډلی جمع کیږي او ښکاره ده چی دفرښتو اجماع دبرکت باعث ده) او څه قدر دشپې په حصه

کی هم (لمونځ ادا کوه) یعني په دی کی لمونځ دتهجد کوه کوم چی ستا دپاره (دپنځو لمونځونو څخه علاوه) یو زیات شی دی (ددی زائد څخه مراد دخپنو په نزد یو زیات فرض دی کوم چی خاص په نبی کریم ﷺ باندی فرض سوی دی او ځینو دزائد څخه مراد نفل اخیستی دی) امید (یعنی وعده) ده چی ستارب به تاته په مقام محمود کی ځای درکړي (دمقام محمود څخه مراد دشفاعت کبری مقام دی کوم چی به په محشر کی دټولو انسانانو دپاره نبی کریم ﷺ ته ورګول سی) او ته دا دعا کوه چی ای زما ربه (دمکی دتلو څخه وروسته) زما (کوم ځای ته چی بیول وي) په خوبی (یعنی راحت) سره ورسوي او (کله چی دمکی څخه بیول وي نو) ما په خوبی (یعنی راحت) سره بوزي اوماته دخپل طرف څخه (پردی کفارو داسی غلبه راکړي چی ورسره (ستا) نصرت (او مدد) وي (چی دغه غلبه باندی پائیداره او ترقی پذیره وي، کنه نو عارضی غلبه خو کله کافرانو ته هم کیدی سی، مګر ددی سره دالله ﷻ نصرت نه وي په دی وجه پائیداره نه وي) اوووایه چی (پس اوس دین) حق (غالبیدو ته) راغی او باطل ولاړی ختم سو، واقعی باطل سی هم دغسی ځی راځی (دهجرت څخه وروسته مکه فتح سوه نو دا ټولی وعدي پوره سوي) او مونږ داسی شی یعنی قرآن نازلوو چی دغه د ایماندارو په حق کی خو شفا او رحمت دی (ځکه چی دغه خلق دا منی او په دی عمل کوي چی په دی سره پر دوی رحمت کیږي او د باطلو عقیدو او فاسدو خیالاتو څخه شفا وي) او ظالمانو ته په دی سره چپه نقصان زیاتیږي (چی کله دغه خلق دا نه منی نو دالله ﷻ دقهر اوعذب مستحق سی)

معلومات او مسئلي: (ددښمنانو دمکر اوفریب څخه دبچ کیدو علاج لمونځ دی)

په تیرو آیتونو کی داسلام ددښمنانو مخالفت اونبی کریم ﷺ په مختلف قسم تکلیفونو کی د اخته کولو تدبیرونه او دهغه دجواب ذکر وو، ددی څخه وروسته په دی ذکر سوو آیتون کی نبی کریم ﷺ ته دلمانځه قائمولو په حکم کولو کی دی طرف ته اشاره ده چی ددښمنانو دمکر اوفریب او ازارونو څخه د بچ کیدو بنه علاج دلمانځه قائمول دي، لکه چی دسورة حجر په آیت کی ددی څخه په زیاتو واضحو الفاظو کی دا ارشاد دی، وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ (۹۷) فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ: یعنی مونږ پوهیږو چی دکفارو په زړه ازاروونکو خبرو به ستا زړه تنګیږي خو ته دالله ﷻ دحمد سره تسبیح کوه او دسجدي کوونکو څخه سه (قرطبی)

په دی آیت کی ددښمنانو د ازارونو علاج دالله ﷻ ذکر، حمد اوتسبیح اوپه لمانځه کی مشغولیدل مقرر سوی دی، دالله ﷻ ذکر اولمونځ خاصکر ددی علامه ده او دا هم څه لیري خبره نه ده چی ددښمنانو د ازارونو څخه بچ کیدل دالله ﷻ پر مدد باندی موقوف دی، او دالله ﷻ دمدد حاصلولو دټولو څخه بنه او بهترینه ذریعه لمونځ دی، لکه چی دقرآن کریم ارشاد دی، وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ (یعنی مدد حاصل کری په صبر او په لمانځه سره)

(دپنځه وخته لمونځونو حکم)

جمهورو امامانو دتفسیر دا آیت دپنځو لمونځو دپاره جامع حکم مقرر کری دی ځکه چی د، دلوک: لفظ که څه په اصل کی دمیلان په معنی کی راځی اومیلان دلمر دزوال څخه شروع کیږي اولویدلی لمر ته هم

وایی، لیکن جمهورو اصحابو او تابعینو دلته دلفظ د: د لوک معنی د لمر زوال اخیستی دی (لکه چی تفصیل یی قرطبی، مظهري او ابن کثیر کړی دی)

إِلَىٰ غَسَقِ اللَّيْلِ: دلفظ دغسق معنی دشپی د تیاري مکمل کیدل دي امام مالک دحضرت ابن عباس ﷺ څخه دغسق دا تفسیر نقل کړی دی.

دغه دول په، د لُوكِ الشَّمْسِ إِلَىٰ غَسَقِ اللَّيْلِ: کی څلور لمونځونه را غلل دماپښین، ماځیګر، ماښام، ماخستن، اوپه دی کی یی د دوو لمونځونو اولنی وختونه هم وښوول چی دماپښین وخت د زوال دلمر څخه شروع کیږي او دماخستن وخت د: غسق لیل څخه، یعنی څه وخت چی دشپی تیاره مکمله سی، په دی وجه امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله دماخستن دوخت ابتداء دهغه وخت څخه شروع وایی کله چی دسور شفق څخه وروسته سپین شفق هم ولویږي دا هر چاته معلومه ده چی دلمر لویدو څخه وروسته مغرب طرف ته افق باندی یوه سرخي ښکاره سی او ددی سرخی څخه وروسته یو قسم سپینوالی پر افق باندی خپور په نظر باندی راځي، بیادغه سپینوالی هم پریوزي، دانبکاره خبره ده چی دشپی تیاره هغه وخت مکمله سی، کله چی دغه سپینوالی پریوزی، په دی وجه په دی لفظ کی د امام ابو حنیفه رحمه الله دمسلک طرف ته اشاره پیدا کیدی سی، نورو امامانو دسور شفق په پریوتلو دماخستن دلمانځه اولنی وخت مقرر کړی دی او دا یی دغسق لیل تفسیر ګرځولی دی.

وَقُرْآنَ الْفَجْرِ: دلته یی لفظ دقرآن ووایه، مراد ورڅخه لمونځ دی ځکه چی قرآن دلمانځه اهم جزء دی، اکثرو امامانو دتفسیر، ابن کثیر، قرطبی، مظهري وغیره دا معنی لیکلی ده، په دی وجه دآیت معنی دا سوه چی د، د لُوكِ الشَّمْسِ إِلَىٰ غَسَقِ اللَّيْلِ: په الفاظوکی دڅلورو لمونځونو بیان وو، دا دسهار دپنځم لمونځ بیان دی ددی لمونځ په جلا بیانولوکی دده دخاص اهمیت اوفضیلت طرف ته اشاره ده.

كَانَ مَشْهُودًا: دا لفظ د شهادي څخه مشتق دی چی معنی یی ده حاضریدل په دی وخت کی دصحیحنو د احادیثو دوضاحت مطابق د شپي او ورځی دواړو دفرښتو دلی لمانځه ته حاضریږي، په دی وجه ده ته مشهود ویل سوه په دی آیت کی دپنځو لمنځونو حکم په اجمال سره راغلی دی، چی مکمل تفصیل او تشریح یی نبی کریم ﷺ په خپل قوم اوفعل سره ښوولی اوترڅو چی په دی تشریح عمل ونه سی، یو سړی د سره لمونځ ادا کولی نه سی، معلومه نه ده چی کوم خلق په قرآن بغیر د احادیثو او دبیان درسول څخه د پوهیدو دعوی کړي، دوی به لمونځ څنګه کوي، دغه شان په دی آیت کی په لمانځه کی دننه دقرآن د قرآئت ذکر هم اجمالاً راغلی دی، ددی تفصیل دنبی کریم ﷺ دقول اوعمل څخه دا ثابته سوه چی دسهار په لمانځه کی په قدر دطاقت اوږد قرائت وویل سی او په ماپښین اوجمعه کی ددی څخه کم او په ماځیګر او ماخستن کی متوسط او په ماښام کی ډیر مختصر په ماښام کی د اوږد قرائت او په سهار کی دلنډ چی په ځینو روایتونو کی راغلی دی، هغه عملاً متروک دي، امام قرطبی دصحیح مسلم هغه روایت په کوم کی چی دماښام په لمانځه کی دسورة اعراف اومرسلات وغیره اوږدو سورتونو ویل یا دسهار په لمانځه کی صرف په معوذتینو اکتفاء کول نقل دي ددی دنقل کولو څخه وروسته فرمایی،

فَمَتْرُوْکٌ بِالْعَمَلِ وَالْاِنْكَارِهٖ عَلٰى مَعَاذِالتَّطْوِيْلِ وَبِاَمْرِهِ الْاَئِمَّةَ بِـالتَّخْفِيْفِ : يعنى دا اتفاقى واقعات په مابنام کې داوړ دقرآنت اوپه سهارکې دلنډ دنبي کريم ﷺ په دائمي عمل سره دا رنګه په زباني ارشاداتو سره متروک دي (قرطبي)

(دتهجد دلمانځه وخت او ددې احکام او مسئلې)

وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْبِهٖ :لفظ دتهجد دهجود څخه مشتق دي او دالفظ د دوو متضاد معانيو دپاره استعماليږي دبنده کيدو په معنى هم راځي او دبيداريدو په معنى هم دلته د ، وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهٖ : معنى دا ده چې د شپې په يوه برخه کې دقرآن سره بيدار اوسه څکه چې د ، بِهٖ : ضمير دقرآن طرف ته راجع دي (مظهري) دقرآن سره دبيدار اوسيدو مطلب لمونځ ادا کول دي ، دي دشپې لمانځه ته دشريعت په اصطلاح کې د تهجد لمونځ وايي اوپه عام طورسره ددې مطلب دا اخيستل سوى دي ، چې دځه خوب کولو څخه وروسته چې پاځي اولمونځ کوي دغه دتهجد لمونځ دي ليکن په تفسيرمظهري کې دي چې مطلب ددې آيت دومره دي چې دشپې په يوه حصه کې دلمانځه دپاره خوب پريږده او دامطلب چې څنګه دځه وخت دپاره په خوب کولو اوبيا ولاړيدلو اولمونځ کولو باندې صادق راځي ، دغه شان دشروع څخه پر خوب وروسته کولو او لمونځ کولو باندې هم صادق دي ، په دې وجه دتهجد دپاره د اول خوب کولو شرط دقرآن مدلول نه دي ، بيا دځينو روايتونو دحديث څخه هم دتهجد په دې عامه معنى باندې يې استدلال کړى دي .

او امام ابن کثير دحضرت حسن بصري رحمه الله څخه دتهجد دلمانځه چې کوم تعريف نقل کړى دى هغه هم پردې عموم باندې شاهد دى ، دهغه الفاظ دا دي .

قَالَ الْحَسَنُ الْبَصْرِیُّ هُوَمَاكَانَ بَعْدَ الْعِشَآءِ وَيُحْمَلُ عَلٰى مَاكَانَ بَعْدَالنَّوْمِ (ابن اکثير)

حسن بصري رحمه الله فرمايي چې دتهجد لمونځ پر هر هغه لمونځ باندې صادق دى کوم چې دماخستن څخه وروسته کول کيږي البته دعمل کولو په وجه دا دخوب څخه وروسته پر لمونځ باندې محمول کول کيږي ددې خلاصه دا سوه چې دتهجد په اصل مطلب کې دخوب څخه وروسته کيدل شرط نه دى او په الفاظو د قرآن کريم کې هم دا شرط موجود نه دى ، ليکن په عام طور سره په عمل دنبي کريم ﷺ او اصحابو کرامو رضي الله عنهم کې دا پاته سوي ده ، چې لمونځ به يې دشپې په آخره حصه کې دبيداريدلو څخه وروسته کوي ، په دې وجه ددې ښه صورت به دا وي .

(دتهجد لمونځ فرض دى که نفل ؟)

نَافِلَةً لَّكَ : دلفظ دنفل اونافله لغوى معنى دزياتوب ده ، په دې وجه هغه لمونځ اوصدقي خيرات وغيره ته نفل وايي کوم چې شرعاً واجب نه وي چې په کولو يې ثواب دى او په نه کولو کې يې نه څه ګناه سته او نه څه بدوالى ، په دې آيت کې دلمونځ دتهجد سره د ، نَافِلَةً لَّكَ : د الفاظو څخه ظاهراً دا ګڼل کيږي چې لمونځ دتهجد په خصوصيت دنبي کريم ﷺ دپاره نفل دى حال دا دى چې ددې په نفل والى کې نبي کريم ﷺ او ټول امت شريک دى په دې وجه ځيني تفسيرليکونکي حضرات دلته نافلة دفريضة صفت مقرر وي ، معنى دا سي کوي چې په عام امت خو صرف پنځه وخته لمونځونه فرض دي ، مګر پر نبي کريم ﷺ تهجد هم يو زيات فرض دى نو دلته نافله په معنى د زياتو فرضو دى ، دعامو نفلو په معنى کې نه دى .

اوصحيح تحقيق ددې معاملې دا دې چې داسلام په ابتداء کې کله چې سورة مزمل نازل سو ، نودغه وخت پنځه لمونځونه خو نه وه فرض سوي ، صرف دتهجد لمونځ پر ټولو فرض وو ، ددې فرضو ذکرپه سورة مزمل کې دی ، بيا د معراج په شپه پنځه لمونځونه فرض سول نو دتهجد فرضيت دعام امت څخه خو په اتفاق سره منسوخ سو او په دې کې اختلاف پاته دی چې دنبی کريم ﷺ څخه هم ددې فرضيت منسوخ سو يا دا په خاص طور سره د دوی پر ذمه فرض پاته سو او په دې آيت کې د ، نَافِلَةً لَكَ : دا معنی ده چې لمونځ د تهجد ستاپر ذمه يو زيات فرض دی ، مګر په تفسير قرطبی کې دي چې دا په څو وجهو سره صحيح نه ده ، اول دا چې دفرضو په نفلو سره دتعبير کولو هيڅ وجه نسته ، که وويل سي چې مجاز دی نو دا به يو داسې مجاز وي چې هيڅ حقيقت به يې نه وي ، بلې دا چې په صحيح احاديثو کې صرف دپنځو لمونځونو دتعين سره دفرض کيدو ذکر دی اوپه يو حديث کې ددې په آخر کې دا هم ذکر دی چې دمعراج په شپه چې اول پنځوس لمونحونه فرض سوه ، بيا په کښې کمی وسوه او پنځه سوه نو که څه هم شمير يې کم سو خو ثواب به يې د پنځوسو ورکول کيږي او بيا فرمايي ،لَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ : يعنې زما قول نه بدليږي ، هرکله چې د پنځوسو حکم يې ورکړی وو ، نوثواب به يې د پنځوسو ورکول کيږي که څه هم په عمل کې کمی وکړل سوه .

ددې روايتونو خلاصه دا ده چې پرعام امت اوپه خپله پر نبی کريم ﷺ دپنځو لمونځونو څخه ماسوا بل لمونځ فرض نه دی ، يوه وجه دا هم چې دنافله لفظ که دلته دزياتو فرضو په معنی کې وي ، نو ددې څخه وروسته لفظ د: لَكَ ، به ، عَلَيْكَ ، په کار وو کوم چې په وجوب باندې دلالت کوي لفظ د: لَكَ : خو صرف د جواز او اجازه دپاره استعماليږي .

دغه شان په تفسير مظهری کې يې صحيح دا ګڼلې ده چې هرکله دتهجد فرضيت دامت څخه منسوخ سو نو دنبی کريم ﷺ څخه هم منسوخ سو او دټولو دپاره نفل پاته سو ، مګر په دې صورت کې داسوال پيداکيږي چې بياپه دې کې دنبی کريم ﷺ خصوصيت څه دی؟ نفل والی خو دټولو دپاره ثابت دی ، بيا د: نَافِلَةً لَكَ : فرمايلو به څه مطلب وي ؟ جواب دا دی چې د احاديثو دوضاحت مطابق دټول امت نفل اوټول نفلی عبادتونه د دوی دګناهونو کفاره اوپه فرض لمونځونو کې چې کومه کوتاهي پاته سي ، دهغه دمکمل کولو کار ورکوي ، مګر نبی کريم ﷺ دګناهونو څخه هم معصوم دی او دلمانځه په ادبو کې دکوتاهي څخه هم ، په دې وجه د دوی په حق کې نفلی عبادت بالکل زيات دی ، چې دڅه کوتاهي تدارک نه دی ، بلکې محض د زيات نژديکت ذريعه ده (قرطبی او مظهری)

(دتهجد لمونځ نفل دی او که سنت موکده ؟)

دسنت مؤکده دپاره چې د فقهاؤ کومه عامه قاعده ده چې په کوم کار نبی کريم ﷺ عملاً هميشوالی فرمايلی وي اوبغير دمجبوری يې نه وي پريښی ، هغه سنت موکده دی ، بغير ددې څخه چې په څه شرعي دليل سره دا ثابته سی چې دا کار دنبی کريم ﷺ دپاره مخصوص وو ، دعام امت دپاره نه وو ، ددې قاعدې تقاضا په ښکاره دا ده چې دتهجد لمونځ هم دټولو دپاره سنت مؤکده مقرر سی نه چې صرف نفلی ځکه چې په دې لمونځ دنبی کريم ﷺ هميشوالی په سنت متواتره ثابت دی او دخصوصيت څه دليل

يې نسته په دې وجه دعام امت دپاره هم سنت موکده په کار دی ، په تفسير مظهری کې يې دا مختاره او راجع گڼلې دی او ددې په مؤکدوالي باندې يې دحضرت ابن مسعود ﷺ ددې حديث څخه هم دليل نيولی دی ، په کوم کې چې نبی کريم ﷺ دهغه سړي په باره کې کوم چې اول به يې تهجد کوي بيا يې پرېښووی ، دا ارشاد وفرمايی چې دده په غوږکې شيطان تشې بولې کړی دی ، داسې دعذاب زورنه او خبرداروړ ، صرف په نفلو کې نه سی کېدی ، ددې څخه معلومه سوه ، چې دا سنت مؤکده دی .

او کومو حضراتو چې تهجد صرف نفل گڼلې دی ، هغوی داهميشوالي دنبی کريم ﷺ خصوصيت گڼی او د تهجد کوونکی دتهجد په پرېښوولو چې يې کوم دزورنې الفاظ ارشاد فرمايلې دی دغه په اصل کې په مطلق پرېښوولو باندې نه دی بلکې اول دعادت جوړولو څخه وروسته پر پاته کولو دی ، ځکه چې بنده د کومو نفلو عادت جوړ کړی دامت په اتفاق سره ده ته په کار دی ، چې هميشوالي پر کوی که عادت جوړولو څخه وروسته يې پرېږدي نو دملامت قابل به وي ځکه چې دعادت څخه وروسته بې عذره پرېښوول يو قسم د اعراض نخښه ده او کوم چې دشروع څخه عادت نه وي پرده څه ملامتيا نسته (والله تعالی اعلم)

(دتهجد درکعتونو شمير)

په صحيح بخاري او مسلم کې دحضرت عائشې ﷺ څخه روايت دی چې نبی کريم ﷺ په رمضان ياغير رمضان کې هيڅکله د يوولس رکعتونو څخه زيات نه دی کړی په دې يوولس رکعتونو کې د احنافو په نزد دری رکعاتو د وترو وه ، باقي اته د تهجد .

او دصحيح مسلم په يو روايت کې دصديقی عائشې ﷺ دا الفاظ نقل دی چې نبی کريم ﷺ به په شپه کې ديارلس رکعتونه کول چې وتر په کښې هم شامل دی او دوه رکعتونه سنت دسهار هم (مظهری)

دسهار سنت دشپې په لمانځه کې درمضان په وجه شمار سوی دی ، ددې روايتونو څخه معلومه سوه چې عام عادت دنبی کريمﷺ دا وو چې دتهجد لمونځ به يې اته رکعاتونه کول .

ليکن دحضرت عائشې ﷺ ديو روايت څخه دا هم ثابت دی چې کله کله به يې ددې شمير څخه کم په څلورو يا شپږو رکعاتونو هم اکتفاء وفرمايله ، لکه په صحيح بخاري کې دديﷺ څخه دا نقل دی چې حضرت مسروق دحضرت صديقې ﷺ څخه دتهجد دلمانځه متعلق پوښتنه وکړه نو وي فرمايل چې اووه (۷) نهه (۹) او يوولس (۱۱) رکعتونه به وه ، علاوه دسنتو دسهار څخه (مظهری عن البخاری)

د احنافو دقاعدې مطابق دري رکعاتونه د وترو سوه نو د اوو (۷) څخه څلور ، دنهو (۹) څخه شپږ د يوولسو (۱۱) څخه اته (۸) دتهجد رکعاتونه باته کيږي .

(دتهجد دلمونځ کيفيت)

کومه چې دعامو روايتونو دحديثو څخه ثابته ده هغه دا ده چې په ابتداء کې دوه رکعاتونه په لنډ قرآئت سره ، بيا په باقي رکعتونو کې به قرآئت هم اوږد او رکوع او سجده هم اوږده وه او دا اوږدوالي به اکثره دېر زيات وو کله به څه کم وو (داخلاصه دهغو روايتونو دحديث ده کوم چې دلته په تفسير مظهري کې نقل سوی دی)

(مقام محمود)

دنبی کریم ﷺ سره په دی آیت کی دمقام محمود وعده سوي ده او دا مقام په ټولو انبیاؤ کی دنبی کریم ﷺ دپاره مخصوص دی ، ددی په تفسیر کی اقوال مختلف دي ، مگر صحیح هغه دی کوم چی په صحیح احادیثو کی په خپله دنبی کریم ﷺ څخه نقل دی ، دا مقام دشفاعت کبریٰ دی چی په میدان دحشر کی څه وخت ټول انسانان جمع سی او هر نبی او پیغمبر ته دشفاعت درخواست وکي نو ټول انبیاء علیهم السلام په عذر وکړي ، صرف نبی کریم ﷺ ته به د اشرف عطآء سی چی دټولو انسانانو شفاعت به وفرمایی، ددی تفصیل دحدیث په روایتونو کی اورد دی کوم چی دلته په ابن کثیر او تفسیر مظهري کی لیکلی دی .

(د انبیاؤ او نیکانو د امت شفاعت به مقبول وي)

په اسلامی فرقو کی خوارج او معتزله دشفاعت دانبیاؤ څخه منکر دي ، دوی وایی چی گناه کبیره دهیچا په شفاعت سره نه سی معاف کیدی، مگر احادیث متواتره پردی شاهد دی چی دپیغمبرانو بلکي دصالحانو د امت به هم دگناهگارو په حق کی شفاعت مقبول وي، ددیرو خلقو گناهونه به په شفاعت سره معاف کړل سی .

په ابن ماجه او بیهقی کی په روایت دحضرت عثمان ﷺ منقول دی چی نبی کریم ﷺ فرمایی چی دقیامت په ورځ به اول انبیاء ﷺ دگناهگار شفاعت کوي ، بیا به عالمان ، بیا به شهیدان ، او دیلمی په روایت د ابن عمر ﷺ نقل کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایی چی عالم ته به وویل سی چی ته دخپلو شاگردانو شفاعت کولای سی که څه هم د دوی شمیر د آسمان دستورو برابر وي .

او ابو داود او ابن حبان په روایت د ابی دردآء ﷺ مرفوعاً نقل کړی دی چی دشهید شفاعت به دده دخاندان د اویا ۷۰ کسانو متعلق قبول سی .

مسند احمد ، طبراني او بیهقی په صحیح سند سره دحضرت ابو امامه ﷺ څخه روایت کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایی چی زما د امت دیو سړي په شفاعت دقبیله ربیعه او مضر د ټولو خلقو څخه زیات سړي جنت ته داخل کړل سی .

(یو سوال او جواب)

دلته دا سوال پیدا کیږي چی کله په خپله نبی کریم ﷺ شفاعت وفرمایی او د دوی په شفاعت سره یو مومن به دوزخ کی پاته نه سی نو بیا به د امت د صالحانو او عالمانو شفاعت څه دپاره او څه رنگه وي ؟ په تفسیر مظهري کی دی چی غالباً صورت به یی دا وي ، چی عالمان او صالحان دامت چی دکومو خلقو شفاعت کول وغواړي نو دوی به خپل شفاعت دنبی کریم ﷺ په خدمت کی پیش کړي او بیا به نبی کریم ﷺ دالله ﷻ په دربار کی شفاعت وفرمایی .

فائده: په یو حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایی «شَفَاعَتِيْ لِأَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِيْ» یعنی زما شفاعت زما دامت دهغو خلقو دپاره به وي کوموچی کبیره گناهونه کړی وي ، ددی څخه په ښکاره دا معلومیږي چی دکبیره گناهونو شفاعت به دنبی کریم ﷺ سره مخصوص وي ، هیڅ فرښتنه یا د امت یو فرد به د اهل کبائرو شفاعت نه سی کولای ، بلکی دصالحانو د امت شفاعت به دصغیره گناه کوونکو دپاره وي .

(دتهجد لمونځ دشفاعت په مقام حاصلولو كې خاص دخل دى)

حضرت مجددّ الف ثاني رحمه الله فرمايي چې په دې آيت كې نبي كريم ﷺ ته اول دتهجد دلمانځه حكم وركول سو، بيا دمقام محمود يعني شفاعت كبرىٰ وعده ورسره وسوه، ددې څخه معلوميږي چې دتهجد لمانځه ته دشفاعت په مقام حاصليدو كې خاص دخل دى.

وَقُلْ رَّبِّ أَدْخِلْنِي : الاية په تيرو آيتونو كې اول دمكې دكفارو د ازارونو او د دوى دتدبيرونو ذكر وو، كوم چې به دوى نبي كريم ﷺ ته دتكليف رسولو دپاره كول، ددې سره دا ذكر هم وو چې د دوى دا تدبيرونه به كامياب نه سي او د دوى په مقابله كې نبي كريم ﷺ ته د اصل تدبير په درجه كې خو صرف دپنځه وخته لمونځ قائمولو او دتهجد كولو تلقين وفرمايي ددې څخه وروسته په آخرت كې ده ﷺ ته دټولو پيغمبرانو څخه د اعلى مقام يعني مقام محمود وركولو وعده وفرمايله كومه چې په آخرت كې به پوره سي، په ذكر سوي آيت كې وَقُلْ رَّبِّ أَدْخِلْنِيْ : الخ حق تعالى په دې دنيا كې اول دوى ته دكفارو دمكرونو او ازارولو څخه دنجات وركولو تدبير په صورت دهجرت دمدينې ارشاد وفرمايي او ددې څخه وروسته يې دمكې د فتحې زيرى په ، وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ : كې ارشاد فرمايلى دى.

په جامع ترمذي كې دحضرت عبدالله ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دى چې نبي كريم ﷺ په مكه معظمه كې وو بيا دوى ته دمدينې منورې طرف ته دهجرت حكم وسو، په دې باندې دا آيت نازل سو، وَقُلْ رَّبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ : په دې كې لفظ د، مُدْخَلَ او، مُخْرَجَ، دداخليدو او خارجيدو دځاى اسم ظرف دى او ددې سره دصفت دصدق دزياتولو څخه مراد دا دى چې دا وتل او داخليدل به ټول دالله ﷻ دمرضي مطابق په خير او خوبى سره وي، ځكه چې لفظ دصدق په عربي ژبه كې دهر داسې كار دپاره هم استعماليږي كوم چې په ښكاره او باطن سره درست او ښه وي، په قرآن كريم كې د، قَدَمَ صِدْقٍ، او، لِسَانَ صِدْقٍ، او مَقْعَدِ صِدْقٍ، الفاظ په دې معنى كې استعمال سوي دي.

دداخليدو دځاى څخه مراد مدينه منوره او دخارجيدو دځاى څخه مراد مكه مكرمه ده مطلب دادى چې ياالله په مدينه كې دې زما داخله په خير او خوبى سره وسي چې هلته خلاف طبع او ناخوښه صورت پيښ نه سي او دمكې مكرمې څخه زما وتل په خير او خوبى سره وسي چې دوطن او كوركلي محبت مې په زړه كې نا خوښي پيدا نه كړي، ددې آيت په تفسير كې څه نور اقوال هم راغلي دي، مګر دا تفسير دحضرت حسن بصري رحمه الله او قتاده رحمه الله څخه نقل دى، ابن كثير دا اصح الاقوال ګرځولى دى، ابن جرير رحمه الله هم دا اختيار كړى دى، دترتيب تقاضا دا وه چې اول دمخرج او بيا دمدخل ذكر واى، مګر دلته په مدخل مقدم كولو او مخرج وروسته كولو كې شايد دې طرف ته اشاره وي چې دمكې مكرمې څخه وتل په خپله څه مقصود نه وو بلكه دبيت الله پرېښوول انتهايي دتكليف شي وو، البته دا سلام او مسلمانانو دپاره د امن ځاى تلاش كول مقصد وو، دكوم چې مدينې منورې ته په داخليدو سره د حاصليدو اميد وو.

فائده: دمقصدونو دمهم دپاره مقبوله دعا : دمدينې دهجرت په وخت كې حق تعالى نبي كريم ﷺ ته ددې دعا تلقين وفرمايي چې دمكې څخه وتل او بيا مدينې ته رسيدل دواړه په خير خوبى او عافيت سره وي

ددي دعا اثر وو چې دهجرت په وخت کې دتعاقب کوونکو کفارو دپيدا کيدو څخه الله ﷻ پر هر قدم باندې وسائل اومديني طيبه يې ظاهراً او باطناً د دوی او دټولو مسلمانانو دپاره سازګاره جوړه کړه په دې وجه ځينې علماء فرمايي چې دا دعا هر مسلمان ته دخپلو ټولو مقصدونو په شروع کې ياد ساتل په کار دي ، او دهر مقصد دپاره دا دعا فائده مند ده ، ددې دعا دمکمل کولو دپاره او وروسته جمله ده ،

وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا : حضرت قتاده ؓ فرمايي چې نبي کريم ﷺ ته دا معلومه وه چې درسالت دمنصب د فرضو ادا کول او ددښمنانو چاپيريال کې کار کول دخپل وس کار نه دی ، په دې وجه دالله ﷻ څخه د غلبې اونصرت دعا يې وغوښتله کومه چې قبوله سوه او نخښې يې ټولو خلقو وليدې .

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ : دا آيت دهجرت څخه وروسته دمکې دفتح په باره کې نازل سو ، حضرت ابن مسعود ؓ فرمايي چې دمکې دفتح په ورځ نبي کريم ﷺ مکې ته دا خل سو ، نو دغه وخت د بيت الله څخه چاپيره ددري سوه شپيته بتانو مجسمې ولاړې وې ځينې عالمانو ددې خاص شمير وجه دا ښوولې ده چې دمکې مشرکانو دټول کال د ورځودپاره دهرې ورځې بت جلا ايښی وو ، په دغه ورځ به يې دهغه عبادت کوی (قرطبي) حضور ﷺ چې کله دغه ځای ته ورسيدی نو دا آيت د دوی پر ژبه مبارکه وو ، جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ : اوخپله لکړه به يې يو يو بت را ايله کوي او تلی به (بخاری او مسلم) په ځينو روايتونو کې دي چې دغه لکړې ته د اوسپنې لاسدې لګيدلې وو ، کله چې به نبي کريم ﷺ د يو بت سينې ته ورواچوله نو هغه به نسکور رالويدی ، تردې چې دا ټول بتان يې را واچول او بيا يې دماتو حکم وکي (قرطبي په حواله دقاضي عياض او قشيري)

(دشرک کفر اوباطل رسمونه او نښانات ماتول واجب دي)

امام قرطبي رحمه الله فرمايي چې په دې آيت کې ددې دليل دی چې دمشرکانو بتان او نوري مشرکانه نخښې ماتول واجب دي او ټول هغه باطل الات کوم چې صرف په ګناه کې استعماليږي ، دهغو ماتول هم په دې حکم کې دي ، ابن منذر رحمه الله فرمايي چې تصويرونه اومجسمې کومې چې دلرګي پيتلو وغ... څخه جوړيږي ، هغه هم دبتانو په حکم کې دي ، نبي کريم ﷺ هغه پرده ځيري کړه په کومه چې په نقش... رنګ سره تصويرونه جوړ سوي وه ، ددې څخه دعامو تصويرونو حکم معلوم سو ، حضرت عيسی ؑ به په اخره زمانه کې تشريف را وړي نو دصحيح حديث مطابق به صليبونه مات کړي او خنزير به قتل کړي ، دا ټول کارونه ددې دليل دي چې دشرک او کفر او باطلو الاتو ماتول او ضائع کول واجب دي .

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ : قرآن کريم د زړونو دپاره شفاء کيدل دشرک کفر او رذيلو اخلاقو اوباطني مرضونه دنفسونو دنجات ذريعه کيدل خو ښکاره خبره ده اوټول امت په دې متفق دي او دځينې عالمانو په نزد قرآن لکه څنګه چې دباطني مرضونو شفا ده ، د ظاهري مرضونو هم شفا ده چې دقرآن ايتونه ويل پر مريض باندې دمول ، تعويذ ليکل اوپه غاړه کول دظاهري مرضونو دپاره هم شفا کيږي ، دحديث روايتونه پردې شاهد دي ، چې په ټول کتابونو دحديثو کې د ابو سعيد خدري ؓ دا حديث موجود دی چې د صحابه کرامو ؓ يوه ډله په سفر وه ، ديوکلي سردار لړم چيچلی وو ، خلقو دصحابه کرامو ؓ

ځخه پوښتنه وکړه چې په تاسي کې څوک دده علاج کولای سي؟ دوی ﷺ اووه واره سورة فاتحه وويل او دم یې کړه او مريض باندی جوړ سو، بيا یې دنبی کريم ﷺ په مخکې ددی ذکر وکي نو دوی دصحابه کرامو ﷺ دا عمل جائز وګرځوي.

دغه شان دنورو ډيرو روايتونو دحديثو څخه په خپله دنبي کريم ﷺ معوذتين ويل او دمول ثابت دی او داصحابو او تابعينو څخه دمعوذاتو او نورو سورتونو او آيتونو دقرآن په ذريعه دمريضانو علاج کول او ليکل په غاړه ثابت دي، کوم چې ددی آيت لاندی قرطبی په تفصيل سره ليکلی دی.

وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا: ددی څخه معلومه سوه چې قرآن هرکله په ادب عقيده او احترام سره وويل سی نو ددی شفاء کيدل لکه څنګه چې ښکاره او ثابته ده، دغه شان ددی څخه انکار يا بی ادبی دخساري او افتونو ذريعه هم ده.

وَإِذَآ أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنسَانِ أَعْرَضَ وَنَا بِجَانِبِهِۦ ۖ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَـُٔوسًا ﴿٨٣﴾

اوکله چې مونږ ارام وليږو په انسان باندی نومخ واړوی او په طرف وګرځی اوکله چې ورسيږي ده ته بدی نوسی نا اميده

قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِۦ فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَىٰ سَبِيلًا ﴿٨٤﴾

ته ووايه هر يو کار کوی په خپل شان سره، پس ستا سی رب ښه پوهه دی په هغه چاچې ښه يې پيد اکړه لاره.

لنډتفسير: او(ځينو) خلقو (يعنی کافرانو) ته چې هرکله مونږ نعمت ورکړي نو (زمونږ څخه او زمونږ حکمونو څخه) مخ اړوي او پر طرف ګرځي او هرکله چې ده ته څه تکليف ورسيږي نو (بالکل د رحمت څخه) نا اميده سی (او دا دواړه حالتونه دليل دی دالله ﷻ څخه دبی تعلقی اودغه بنياد دی دهرکفر او ګمراهی) ته ووايه چی (مومنان او کافران او اخيار او اشرار هريو) هر سړی په خپله طريقه کار کوي (يعنی په خپل خپل عقل صحيح باندی مقيم او دعلم يا جهل پر بنياد مختلف قسم کارونه کوي) نو ستا رب ښه پيژنی هغه کوم چې په زياته سمه او برابره لار وي (دغه شان پر سمه لاره نه وي هغوي هم پيژنی او هر يوه لره به دده دعمل موافق جزا يا سزا ورکړي، داسی نه ده چې دچا زړه غواړي بی دځه دليل څخه خان پر سمه لاره وګنی)

معلومات اومسئلې: قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِ: دلفظ: شَاكِلَتِه: په تفسيرکی دتيرو امامانو مختلف اقوال نقل دي، طبيعت، عادت، جبلت، نيت، طريقه وغيره او حاصل دټولو دادی چې دهرانسان دخپل ماحول اوعاداتو اورسمونو او رواجونو په اعتبار سره يو عادت او طبيعت ثانيه جوړيږي، دده عمل ددی تابع وي (قرطبي)

په دی کی يې انسان په دی خبردار کړی دی چې دبد ماحول، بد صحبت او بدو عادتونو څخه ځان وساتی، دنيکو خلقو صحبت او ښو عادتونو سره مينه اختيار کړي (جصاص)

څکه چې دخپل ماحول او صحبت او رسم او رواج څخه دانسان يو طبيعت جوړيږي دده هرعمل ددی تابع چليږي، امام جصاص رحمه الله دلته د شاکله يوه معنی هم شکل هم کړي ده، ددی معنی په لحاظ سره د

آیت مطلب به داسی چی هر سړی دخپل مزاج مطابق سړی سره الفت نیسي نیک سړي دنیک سره او شریر د شریر سره مانوسه کیږي اوپر طریقه یی ځی او ددی په تصدیق کی دالله ﷻ داقول دی ، اَلۡخَبِيۡثٰتُ لِلۡخَبِيۡثِيۡنَ وَالۡخَبِيۡثُوۡنَ لِلۡخَبِيۡثٰتِ وَالطَّيِّبٰتُ لِلطَّيِّبِيۡنَ : یعني خبیثی ښځی دخبیثو سړیو دپاره او پاکی ښځی دپاکو سړیو دپاره دي ، مراد دا دی چی هر یو دخپل مزاج مطابق دسړي او ښځی سره مانوسه کیږي او حاصل مطلب ددی هم پردی خبره خبرداری ده چی انسان ته په کار دی چی دخراب صحبت اوخراب عادت څخه دځان ساتلو اهتمام وکړي .

وَيَسۡـَٔلُوۡنَكَ عَنِ الرُّوۡحِ‌ؕ قُلِ الرُّوۡحُ مِنۡ اَمۡرِ رَبِّىۡ وَمَاۤ اُوۡتِيۡتُمۡ مِّنَ الۡعِلۡمِ اِلَّا

او پوښتنه کوي ستا څخه دروح ، ته ورته ووایه روح دی زما درب په حکم سره او تاسی ته علم درکړل سوی دی لږ

قَلِيۡلًا ۝۸۵ وَلَـئِنۡ شِئۡنَا لَـنَذۡهَبَنَّ بِالَّذِىۡۤ اَوۡحَيۡنَاۤ اِلَيۡكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ

او که مونږ وغواړو نو لیری به کړو کوم چی مونږ یی تاته وحی لیږلی ده بیا به ته پیدا نه کی

لَكَ بِهٖ عَلَيۡنَا وَكِيۡلًا ۝۸۶ اِلَّا رَحۡمَةً مِّنۡ رَّبِّكَ‌ؕ اِنَّ فَضۡلَهٗ كَانَ

دهغه دراوړو دپاره دځان دپاره په مونږ څوک ذمه وار مګر په مهربانی سره ستا درب ، د هغه بخشش په تاباندی

عَلَيۡكَ كَبِيۡرًا ۝۸۷ قُلْ لَّئِنِ اجۡتَمَعَتِ الۡاِنۡسُ وَالۡجِنُّ عَلٰٓى اَنۡ يَّاۡتُوۡا

لوی دی ، ووایه که جمع سی انسانان اوپیریان په دی چی راوړی

بِمِثۡلِ هٰذَا الۡقُرۡاٰنِ لَا يَاۡتُوۡنَ بِمِثۡلِهٖ وَلَوۡ كَانَ بَعۡضُهُمۡ لِبَعۡضٍ

داسی قرآن هرګزبه را نه وړل سی داسی قرآن ، که څه هم مدد وکړی دیو بل

ظَهِيۡرًا ۝۸۸ وَلَقَدۡ صَرَّفۡنَا لِلنَّاسِ فِىۡ هٰذَا الۡقُرۡاٰنِ مِنۡ كُلِّ مَثَلٍ فَاَبٰٓى

او مونږ باربار پوهه کړل خلق په دی قرآن کی په هر مثل سره ،

اَكۡثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُوۡرًا ۝۸۹

پس نه پاته کیږي ډیر خلق بغیر دناشکری کولو .

لنډتفسير: او دا خلق ستاڅخه (د امتحان په طور) د روح (دحقیقت) پوښتنه کوي ، ته (په جواب کی) وفرمایه چی (د) روح (متعلق بس دومره اجمالاً پوه سه چی دغه یو شی کوم چی) زما رب په حکم سره جوړ

دي او (باقي ددې دمفصل حقيقت خو) تاسې ته ډير لږ علم (په قدر ستاسې دپوهې او ضرورت) دركول سوي دی (او د روح حقيقت معلومول څه ضروري شی نه دی او نه ددې حقيقت په عام طور سره په پوه كې راځي ، په دې وجه قرآن ددې حقيقت نه بيانوي) او كه مونږ وغواړو نو خومره چې مونږ پرتا وحی لیږلی دی (او ددې په ذريعه مو تاته علم دركړی دی) ټول سلب كړو بیا به ددې (دوحی دبیرته راوړو دپاره) تاته زمونږ په مقابله كې څوك حمايتي هم درنه كول سي ، مګر (دا) ستا درب رحمت دی (چې داسې يې ونه كړل) بيشكه پر تا دده لوی فضل دی (مطلب دا دی چې انسان ته د روح وغیره دحقيقت علم به څه وي ، ده ته چې كوم لږ څه علم په ذريعه د وحی د الله ﷻ دطرف څخه وركول سوی دی ، دغه هم دده څه شخصي نه دی كه الله ﷻ وغواړي نو د وركولو څخه وروسته يې هم سلب كولی سي ، مګر دی په خپل رحمت سره داسې كوي نه وجه دا ده چې پر تا دالله ﷻ ډير لوی فضل دی) ته ووايه چې كه ټول انسانان او پيريان په جمع ددې خبرې دپاره جمع سي چې داسې قرآن جوړ كړي خو بيا هم داسې به ونه سي كه څه هم ديوبل مددګار هم جوړ سي (يعنی په دوی كې كه هر يو جلا جلا كوشش كوي نو څه به كامياب سي كه ټول ديو بل په مدد سره كار وكړي ، هم دقرآن مثل نه سي جوړولی) او مونږ دخلقو (دپوهولو) دپاره په دې قرآن كې دهرقسم مضمون په شان سره بيان كړی دی ، بيا هم اكثره خلق بی د انكار څخه پاته نه سول .

معلومات او مسئلې: په دې آيتونو كې په اولنی آيت كې دكفارو طرف څخه د روح متعلق يو سوال او دالله ﷻ دطرف څخه دهغه جواب ذكر دی ، لفظ د روح په لغاتو او محاوراتو كې دا ډول په قرآنكريم كې په ډيرو معانيو استعماليږي او مشهوره معنی خو يې هغه ده كومه چې په عام طور سره په لفظ باندې پيژندل كيږي يعنی (جان) پر كوم چې حيات او ژوند قائم دی ، په قرآنكريم كې دا لفظ دجبرائيل امين ﷺ دپاره هم استعمال سوی دی ، نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ (۱۹۳) عَلَىٰ قَلْبِكَ : او دحضرت عيسٰی ﷺ دپاره هم په څو آيتونو كې استعمال سوی دی ، او په خپله قرآن كريم او وحی ته هم روح ويل سوی دی ، اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ اَمْرِنَا .

(د روح څخه مراد څه دی ؟)

په دې وجه دلته په اولنی آيت كې دفكر طلب خبره دا ده چې سوال كوونكو د روح سوال په كومه معنی سره كړي دی ځينی تفسير ليكونكی حضرات دسياق او سباق په رعايت سره دا سوال دوحی او دقرآن يا وحی راوړونكی فرښتی جبرائيل امين متعلق مقرر كړی دی ځكه چې ددې څخه مخكی هم په ، وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ :كې دقرآن ذكر وو ، او په وروسته آيتونو كې بيا دقرآن ذكر دی ، ددې په مناسبت دا ګڼي چې په دې سوال كې هم د روح څخه مراد ، وحی او قرآن ، او يا جبرائيل دی او مطلب د سوال به دا وي چې پر تا وحيه څنګه راځي او څوك يې را وړي ؟ قرآنكريم ددې په جواب كې په دې اكتفا وكړه چې دالله ﷻ په حكم سره وحی راځي . تفصيلات او كيفيات دكومو دپاره چې سوال وو ، هغه يې ونه ښوول .

ليكن په صحيح مرفوعو احاديثو كې چې كوم ددې آيت شان نزول ښوول سوی دی ، هغه په دې باره كې صريح دی چې سوال كوونكو د روح حيوانی سوال كړی وو او مقصد دسوال د روح حقيقت معلومول وو

چې هغه څه شی دی ، د انسان په بدن کې څنګه څي راځي او څنګه په دې سره حیوان او انسان ژوندی وي؟ په صحیح بخاري اومسلم کې دحضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ څخه روایت دی چې زه یوه ورځ دنبي کریم ﷺ سره دمدینې په شاړه حصه کې روان وم دنبي کریم ﷺ په لاس مبارک کې دخرما یوه لکړه وه ، دوی پر یو څو تنو یهودیانو باندې راغلل ، دې خلقو پخپل مینځ کې وویل چې محمد (ﷺ) را روان دی چې دده څخه د روح متعلق پوښتنه وکړه ، نورو منع کړل ، لیکن سوال کوونکو سوال وکې چې دا سوال یې وکې نو نبي کریم ﷺ لرګی تکیه ووهله خاموش ودریدې چې په دې سره زه په دې اندازه پوه سوم ، چې پر دوی وحې نازلیدونکې دې څه وخت وروسته وحې نازله سوه نو دوی دا آیت ووایه ، وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ : دلته ښکاره ده چې قرآن یا وحې ته روح ویل دا دقرآن یو خاص اصطلاح وه ، ددې خلقو سوال پردې محمول کول ډیره لیرې خبره ده ، البته دحیواني یا انساني روح معامله داسې ده چې ددې سوال دهر سړي په زړه کې پیدا کیږي په دې وجه جمهور تفسیر لیکونکي ، ابن کثیر ، ابن جریر ، قرطبي ، بحر محیط او روح المعاني ټولو دا صحیح ګڼلې ده چې سوال د روح حیواني دحقیقت معلومولو وو ، پاته سوه دا معامله چې په سیاق او سباق کې ذکر د قرآن روان دی ، په مینځ کې یې د روح سوال او جواب بې جوړه دی ، نو ددې جواب واضح دی چې ددې څخه مخکې آیتونو کې دکفارو اومشرکانو دمخالفت او دنارامه سوالونو ذکر راغلی چې په دې باندې یې درسالت په باره کې دنبي کریم ﷺ څخه امتحان اخیستل غوښتل ، دا سوال هم ددې سلسلې یوه کړی ده ، په دې وجه بې جوړه نه دی ، خاصکر دشان نزول متعلق په یو بل صحیح حدیث کې نقل دي چې په دې کې دا خبره زیاته په وضاحت سره راغلې ده چې دسوال کوونکو مطلب دنبي کریم ﷺ درسالت امتحان اخیستل وو.

چنانچې په مسند احمد کې دحضرت عبدالله ابن عباس ﷺ څخه روایت دی چې دمکې قریشو په کوم ځای بې ځایه سوالونه دنبي کریم ﷺ څخه کول دوی ته خیال پیدا سو چې یهود علم والا دي ، دوی ته دتیرو کتابونو هم علم دی چې د دوی څخه څه سوالونه حاصل کړه او په هغو دنبي کریم ﷺ څخه امتحان واخلو په دې وجه قریشو دیهودو څخه دپوښتنې کولو دپاره خپل سړي ولیږل ، هغوي وویل چې تاسې دده څخه دروح متعلق پوښتنه وکړئ (ابن کثیر)

او دحضرت ابن عباس ﷺ څخه ددې آیت په تفسیر کې دا هم نقل دي چې یهودو نبي کریم ﷺ ته په خپل سوال کې دا هم ویلې وه چې ته مونږ ته دا وښیه چې پر روح عذاب څنګه وي؟ تر دغه وخته پورې پر نبي کریم ﷺ په دې باره کې څه خبره نه وه نازله سوې ، په دې وجه دغه وخت یې فوراً جواب ورنه کې ، بیا جبرائیل امین دا آیت راوړی نازل سو ، قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي (ابن کثیر)

﴿ دسوال واقعه په مکه کې پیښه سوه که په مدینه کې؟ ﴾

ددې څخه مخته دلته یوه بله خبره دنظر قابله ده ، چې دشان نزول متعلق کوم دوه حدیثونه د ابن مسعود ﷺ او ابن عباس ﷺ څخه لوړ نقل سوي دي ، په دې کې د ابن مسعود ﷺ د روایت مطابق دا واقعه دسوال په مدینه کې پیښه سوې ده ، په دې وجه ځینې تفسیر لیکونکو دا آیت مدني مقرر کړی دی ، که څه هم اکثره حصه دسورة بني اسرائیل مکي ده او دابن عباس ﷺ دروایت تعلق دمکې مکرمې دواقعې سره دی

، ددی مطابق دا آیت هم دپوره سورة په شان مکی باقی پاته کیږي ، په دی وجه ابن کثیر دا احتمال راجح مقرر کړی دی او دابن مسعود ﷺ د روایت جواب یی دا ورکړی دی چی دا ممکنه ده چی ددې ایت نزول په مدینه کی دویم وار سوی وی ، لکه چی دډیرو آیتونو دقرآن نزول مکرر دټولو عالمانو په نزد منل سوی دی ، او تفسر مظهري د ابن مسعود ﷺ روایت راجح مقرر کړی دی او واقعه یی دمدینی او ایت یی مدنی ګرځولی دی ، ددی یی دوې وجهی ښوولی دی، یوه داچی دا روایت په صحیحنو کی دی او دده سند د ابن عباس ﷺ د روایت څخه زیات قوی دی دوهم دا چی په دی کی په خپله صاحب دواقعي ابن مسعود ﷺ خپله واقعه بیانوي ، په خلاف د روایت د ابن عباس ﷺ څخه چی په دی کی ښکاره دا ده چی ابن عباس ﷺ دا خبره دچا څخه اوریدلی وي .

(دذکر سوي سوال جواب)

قرآنکریم دا ورکړی دی ، قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي ددی جواب په تشریح کی دتفسیر لیکونکو حضراتو کلمی او تعبیرونه مختلف دي، په دی کی دټولو څخه زیات اقرب او واضح هغه دی کوم چی په تفسیر مظهری کی حضرت قاضی ثناء الله پانی پتی رحمه الله اختیار کړی دی هغه دا دی چی په دی جواب کی خومره خبره ښوول ضروری وه او کومه چی دعامو خلقو په خیال کی دراتلو قابله وه صرف هغه یی وښووله او د روح مکمل حقیقت دکوم چی سوال وو ، هغه یی څکه ونه ښووی چی دغه د عوامو دپوهی څخه دباندی هم وو او د دوی ضرورت ددی پر پوهیدو باندی موقوف هم نه وو ، دلته نبی کریم ﷺ ته دا حکم وسو چی ته د دوی په جواب کی دا ووایه چی روح زما دپروردګار په حکم سره دی، یعنی دغه دعام مخلوقات په شان نه دی کوم چی دمادی دتصوراتو او توالد او تناسل په ذریعه په وجود کی راځی، بلکی بلاواسطه دحق تعالی دکن په حکم سره پیدا کیدونکی شی دی ، دی جواب خو دا واضحه کړه چی روح پر عامو مادیاتو باندی نه سی قیاس کیدی چی په دی سره هغه ټولی شبهی رفع سوی کومی چی د روح په عامو مادیاتو باندی دقیاس کولو په نتیجه کی پیدا کیږي او د انسان دپاره دومره علم د روح متعلق کافی دی ، ددی څخه دزیات علم سره دده څه دینی یا دنیوی کار بند نه دی ، په دی وجه دغه حصه دسوال فضول اولاً یعنی مقرره سوه ، دهغه څه جواب یی ورنه کي، خاصکر کله چی ددی حقیقت پیژندل دعوامو دپاره څه کوي د لویو لویو حکماؤ او عاقلانو دپاره هم اسان نه دی .

(دهر سوال جواب ورکول ضروری نه دی دمخاطب سوال کوونکي ددیني مصلحت رعایت لازمي دی)

امام جصاص ددی جواب څخه دا مسئله را ایستلی ده چی دمفتی او عالم دپاره دا ضروری نه ده چی د مسئلو دهر سوال او ددی دهر اړخ خامخا ورکړی ، بلکی ددینی مصلحتونو مدنظر جواب ورکول په کار دی ، کوم جواب چی دمخاطب دفهم څخه لوړ وي یا دده په غلط فهمی کی دراتلو بیره وي ، نو دهغه جواب نه دی ورکول په کار ، دغه ډول بی ضرورته دلا یعنی سوالونو جواب نه دی ورکول په کار البته کوم سړی ته چی یوه داسی واقعه ورپیښه سی دکوم متعلق چی ده ته څه عمل کول په کار دي او په خپله دوی عالم نه وي نو مفتی او عالم ته دخپل علم مطابق ده ته جواب ورکول ضروری دی (جصاص)

امام بخاری رحمه الله په کتاب العلم کی ددې مسئلي یو مستقل ترجمه الباب ایښی دی او ښوولی یی دی

چې دکوم سوال په جواب سره په غلطۍ کې دپریوتو خطره وي دهغه جواب نه دی ورکول په کار.

(د روح دحقیقت علم چاته کیدی سی او که نه؟)

قرآنکریم ددې سوال جواب دمخاطب دفهم دضرورت مطابق ورکړی او حقیقت د روح یې بیان نه کې، مګر ددې څخه دا نه لازمیږي چې د روح په حقیقت باندې یو انسان نه سي پوهیدی او دا چې په خپله نبی کریم ﷺ ته هم ددې حقیقت معلوم نه وو، صحیح خبره دا ده چې دا آیت نه ددې نفی کوي نه اثبات، که یو نبی یا رسول ته دوحی په ذریعه یا ولی ته دکشف او الهام په ذریعه ددې حقیقت معلوم سئي نو ددې آیت څخه خلاف نه ده، بلکې دعقل او فلسفې په وجه سره هم پر دې څه بحث او تحقیق وسي نو فضول او لایعنی خوبه ورته ویل کیږي مګر ناجائز ورته نه سي ویل کیدی، په دې وجه ډیرو پخوانیو عالمانو او وروستنیو د روح متعلق مستقل کتابونه لیکلي دي، په آخري دور کې زمونږ استاد محترم شیخ الاسلام حضرت مولانا شبیراحمد عثماني رحمه الله په یوه لنډه رساله کې دا مسئله په بهتري انداز سره لیکلی ده او په دې کې چې په څومره حقیقت باندې پوهیدل د عام انسان دپاره ممکن دی هغه حقیقت یې ښوولی دی، چې په دغه باندې تعلیمیافته انسان قناعت کولی سي او دشبهو او اشکالونو څخه بچ کیدی سي.

فائده: امام بغوی دلته دحضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه څخه یو مفصل روایت داسې نقل کړی دی چې دا آیت په مکه مکرمه کې نازل سوی دی، کله چې دمکې دقریشو سرداران جمع سول او مشوره یې وکړه چې محمد (ﷺ) په مونږ کې پیدا سو او ځوان سو، دده په امانت او رښتنوالی کې هیڅکله دچا څه شک نه دی راغلی او چیري پرده د دروغو ویلو تهمت هم چا نه دی لګولی، او ددې باوجود اوس چې کومه دعوی دنبوت دی کوی زمونږ په خیال کې نه راځي، په دې وجه داسې وکړي چې خپل یو وفد دمدینې عالمانو ته ولیږي او دهغوي څخه ددې په باره کې تحقیقات وکړي، چنانچې دقریشو یو وفد مدینې ته دیهودو په عالمانو پسې ولاړی، دیهودو عالمانو دوی ته مشوره ورکړه چې مونږ تاسې ته دري شیان ښیو تاسې دده څخه ددې دري سره وو پوښتنه وکړئ که ده د دري سره جواب درکړي نو دی نبی نه دی، دغه ډول که په دری سره وو کې یې دیو هم جواب درنه کې نو بیا هم نبی نه دی او که د دوو جواب یې درکې او د دریم شي جواب یې درنه کې نو پوهه سی چې دغه نبی دی [دا تفصیل دمعالم التنزیل ص ۱۳۴ ج ۴ مطابق دی] هغه دري سوالونه یې ورته دا ونښوول چې یو خو دده څخه دهغو خلقو پوښتنه وکړه کوم چې په تیره زمانه کې د شرک څخه دځان ساتلو دپاره په یو غار کې پټ سوی وو، ځکه چې د دوی واقعه عجیبه ده، دوهم دهغه سړي دحال پوښتنه ورڅخه وکړه کوم چې دمشرق او مغرب سفر وکړي چې دهغه واقعه څه ده؟ دریم ورڅخه د روح متعلق پوښتنه وکړی.

دا وفد بیرته راغلی او دري سره سوالونه یې نبی کریم ﷺ ته پیش کړل، ده ﷺ وفرمایل چې زه به ددې جواب تاسې ته صبا درکړم، مګر په دې یې انشآء الله ونه ویل، ددې نتیجه دا سوه چې ترڅو ورځو پوري دوحی سلسله بنده سوه، د دولسو پنځلسو څخه واخله تر څلوېښتو ورځو پوري مختلف روایتونه دي چې دوحی سلسله په کښې بنده وه، دمکې قریشو ته دخبرو کولو او بدو ردو ویلو موقع په لاس ورله چې صبا یې د جواب ورکولو دپاره یې ویلي وه نن دومره ورځې وسوې جواب ورنه کړل سو، نبی

کریم ﷺ هم پریشانه سو بیا حضرت جبرائیل امین دا آیت راوړی نازل سو، وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا (۲۳) إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ : په دی کی یی ده ﷺ ته ښوونه کړي ده چی آئنده دځه کار دکولو وعده کوي نو انشاء الله وایه او ددی څخه وروسته یی د روح متعلق دا آیت واوریدی کوم چی لوړ ذکر سو او د اصحاب کهف واقعه او دمشرق څخه مغرب ته دسفر کوونکی ذوالقرنین واقعه کوم چی په سورة کهف کی راتلونکی ده، ددی آیتونه نازل سول چی د اصحاب کهف او ذوالقرنین قصی په کښې په تفصیل سره په جواب کی بیان سوي دي او د روح متعلق چی دکوم حقیقت سوال وو دهغه جواب یی ورنه کړ (چی په دی سره دیهودو دهغه ښوول سوي نخښې دنبوت دربښتینوالی ثبوت وسو) دا واقعه ترمذي هم په لنډه بیان کړي ده (مظهري)

دسورة حجر آیت ۲۹ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي : لاندی د روح اونفس وغیره دحقیقت متعلق یو تحقیق په حواله دتفسیر مظهري ته تیر سوی دی، چی په دغه کی د روح اقسام او دهر یو حقیقت تر کافی حده پوري واضح سوی دی.

وَلَئِن شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ : په تیر آیت کی د روح دسوال په قدر دضرورت جواب ورکړل سو د روح دحقیقت معلومولو دکوشش څخه یی دا وویل اومنع یی وکړه چی د انسان علم که هر څومره زیات سی مګر دشیانو دحقیقت د راګیرولو په اعتبار سره کم وي، په دی وجه په غیر ضروري بحثونو او تحقیقونو کی بوختیدل خپل وخت ضائع کول دي، په آیت، وَلَئِن شِئْنَا: کی دی طرف ته اشاره ده چی انسان ته چی څومره علم ورکړل سوی دی دغه هم دده ذاتی کمال نه دی، الله ﷻ که وغواړي نو دغه ورڅخه هم لیري کولی سی، په دی وجه ده ته په کار دی چی پر موجوده علم دالله ﷻ شکر ادا کړي، او په فضول اولا یعنی تحقیقاتو کی وخت نه ضائع کوي خاصکر هرکله چی مقصود تحقیق کول هم نه وي، بلکی دبل امتحان اخیستل یا یی سپکول مقصود وي که ده داسی وکړل نو څه لیری نه ده چی دده دکجروي په نتیجه کی چی کوم علم ده ته حاصل وي، هغه ورڅخه تول واخیستل سی، په دی آیت کی خطاب که څه هم نبی کریم ﷺ ته دی، مګر اصل اورول یی امت ته مقصود دی، چی هرکله درسول علم هم دده په اختیار کی نه دی نو دنورو به څه ووایاست ؟!

قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ : دا مضمون دقرآن مجید په څو آیتونو کی راغلی دی چی په دی کی تولی انسانی دنیا ته خطاب سوی دی او دا دعوی یی کړي ده چی که تاسی قرآن دالله ﷻ کلام نه منی بلکی دیو انسان جوړ سوی یی منی، نو بیا تاسی هم انسانان یاست، ددی په مثل جوړ کړی وښیاست، په دی آیت کی یی ددی دعوی سره دا هم فرمایلی دی چی صرف انسانان نه پیریان هم دخان سره یو ځای کړی او بیا تاسی ټول یو سی نو دقرآن یو سورة بلکی دیو آیت مثال هم نه سی جوړولی.

ددی مضمون په دی ځای اعاده کول ممکنه ده چی ددی ښوولو دپاره وي چی تاسی کوم زمونږ درسول څخه مختلف قسم سوالونه د روح وغیره متعلق دده درسالت اونبوت د ازمائش دپاره کوي، نو په دی فضولو قصو پسی ولی سوي یاست ؟ په خپله قرآن کریم ته وګوري نو د دوی په رسالت اونبوت کی

دهیځ قسم شک اوشبهی گنجائش نه پاته کیږي ، ځکه چی هرکله دټولی دنیا پیریان اوانسانان ددی ادنی غوندي مثال نه سی پیش کولی او ورځخه عاجزه دی نو دده په کلام الهی کیدوکی څه شبهه پاته کیږي اوهرکله چی په دی تقریر سره دا ثابته سوه چی قرآن کریم دالله ﷻ کتاب دی ، نو ستا په نبوت اورسالت کی دڅه شک اوشبهی گنجائش پاته سو .

په آخري آیت ، وَلَقَدْ صَرَّفْنَا : کی یی دا وښووله چی که څه هم دقرآن کریم معجزه دومره ښکاره ده چی ددی ځخه وروسته دڅه سوال اوشک او شبهی گنجائش نه پاته کیږي ، مگر کیږي داسی چی خلق دالله ﷻ د نعمتونوشکرنه اداکوي، دقرآن دنعمت قدریی هم ونه پیژندی، په دی وجه په گمراهی کی سرگردانه گرځی .

وَقَالُوا لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ يَنْۢبُوْعًا ﴿۹۰﴾ اَوْ تَكُوْنَ

او وایی مونږ نه منو ستا خبره ترځو چی جاری نه کړی مونږ دپاره دمځکی ځخه یوه چینه ، یاسی ستا

لَكَ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيْلٍ وَّعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْاَنْهٰرَ خِلٰلَهَا تَفْجِيْرًا ﴿۹۱﴾ اَوْ تُسْقِطَ السَّمَآءَ كَمَا

دپاره یوباغ دخرماوو اودانگورو پس روان سی ددې په مینځ کی نهرونه په بهیدو سره ، یارا وغورځوی په مونږ

زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا اَوْ تَاْتِيَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَبِيْلًا ﴿۹۲﴾ اَوْ يَكُوْنَ

اسمان لکه چی ته وایی توټی توټی یاراولی الله او ملائکی مخامخ ، یا سی ستا

لَكَ بَيْتٌ مِّنْ زُخْرُفٍ اَوْ تَرْقٰى فِى السَّمَآءِ ؕ وَلَنْ نُّؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ

دپاره یو کور دسرو زرو یا وخیژی ته اسمان ته ، او مونږ نه منو ستا ختل

حَتّٰى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتٰبًا نَّقْرَؤُهٗ ؕ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّىْ هَلْ كُنْتُ اِلَّا

ترځو چی نازل نه کړې په مونږ یو کتاب چی مونږ یی وایو ، ته ووایه پاک دی رب زما زه څوك یم مگر

بَشَرًا رَّسُوْلًا ﴿۹۳﴾ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُّؤْمِنُوْٓا اِذْ جَآءَهُمُ الْهُدٰٓى

یو سړی یم رالیږلی سوی ، او خلق نه دی منع کړی دایمان راوړو ځخه کله چی ورسیدی دوی ته هدایت

اِلَّآ اَنْ قَالُوْٓا اَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا رَّسُوْلًا ﴿۹۴﴾ قُلْ لَّوْ كَانَ فِى الْاَرْضِ

مگر دی خبری چی وایی ایا الله را ولیږی سړی پیغمبر ؟ ووایه که وی په مځکه کی

مَلٰٓئِكَةٌ يَّمْشُوْنَ مُطْمَئِنِّيْنَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِّنَ السَّمَآءِ مَلَكًا رَّسُوْلًا ﴿۹۵﴾

ملائکی چی گرځیدی اوسیدی نو مونږ به نازل کړي وای په دوی د اسمان څخه ملائکه پیغمبر

تفسير: په تیرو آیتونو کې دکفارو څو سوالونه او دهغو جوابونه ذکر وه په دې ذکر سوی آیتونو کې د دوی یوڅو عنادي سوالونه او دبې سر او پښو فرمائشونو ذکر او دهغو جواب دی (اخرجه ابن جریر عن ابن عباس ﷺ) او دا خلق (سره ددې چې دمعجز قرآن په ذریعه ستا دنبوت اورسالت پوره او واضح ثبوت دوی ته ورکول سو، بیا هم دعناد په وجه ایمان نه راوړي او دا بهانې کوي چې) وایي چې مونږ په تاهیڅکله ایمان نه راوړو ترڅو چې ته زمونږ دپاره د (مکې د) مځکې څخه یوه چینه جاري نه کړي یاخاص ستا دپاره د خرما او انګورو یو باغ نه وي، بیا ددې باغ په مینځ مینځ کې ځای په ځای ډیر نهرونه ته جاري کړي یالکه ته چې وایې ته پر مونږ د آسمان ټوټې را ونه غورځوي (لکه چې دقرآن په دې آیت کې ارشاد دی، إِنْ نَّشَأْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِّنَ السَّمَاءِ : یعنی که مونږ وغواړو نو دوی به په مځکه کې دننه ننباسو او یا پر دوی د آسمان ټوټې راوغورځوو) یا ته الله ﷻ او فرښتې (زمونږ) مخته رانه ولې (چې مونږ یې په ډاګه ووینو) یاستاسره دسرو زرو جوړ سوی کور نه وي یا ته آسمان ته (زمونږ په مخکې) ونه خیژي او مونږ خو به ستا (آسمان ته) په ختلو هیڅ کله هم یقین ونه کړو ترڅو چې (دهغه ځای څخه) ته مونږ ته یو کتاب رانه وړي کوم چې مونږ ووایو هم (او په دې کې ستا آسمان ته درسیدو تصدیق په طور درسیدو لیکلی وي) ته (ددې ټولو خرافاتو په جواب کې) وفرمایه چې پاک دی الله ﷻ زه بغیر ددې څخه چې انسان یم (مګر) پیغمبر یم بل څه یم (چې دا فرمائشونه پوره کول زما په قدرت کې وي، دا قدرت مطلقه خو صرف د الله ﷻ خاص صفت دی، بشریت خو په خپله په خپل ذات کې دعجز او بې اختیاري مقتضی ده، پاته سوه، د رسالت معامله نو هغه هم ددې مقتضی نه ده چې دالله ﷻ رسول ته دې دهرشي مکمل اختیار وي، بلکې دنبوت او رسالت دپاره خو دومره خبره کافي ده چې د رسالت څه صفا او واضح دلیل راسي، داسې چې دعاقلانو باندې اعتراض نه وي اوهغه دلیل دقرآن اعجاز او دنورو معجزو په صورت کې ډیر واره پیش سوی دی، په دې وجه دنبوت اورسالت دپاره ددې فرمائشونه مطالبه محض عبث ده، ها الله ﷻ ته د هرڅه قدرت سته، هغه هر څه کولی سي، مګر دهغه دچا دمطالبې حق نسته، کوم شي چې هغه دحکمت مطابق ویني اوظاهر وي یې هم، مګر دا ضروري نه ده چې ستاسې ټول فرمائشونه پوره کړي) او څه وخت چې دې خلقو ته هدایت (یعنې درسالت صحیح دلیل په مثل د اعجاز دقرآن ورسیدې دغه وخت دوی ته د ایمان راوړلو څخه بغیر ددې بل څه (دنظر قابله) خبره نسته منع کوونکې چې دوی (بشریت درسالت منافي وګڼي، په دې وجه وایې) آیا الله ﷻ بشر رسول جوړوي رالیږي (یعنی داسې نه سي کیدی) ته (په جواب کې زمونږ د طرف څخه) وفرمایه چې که پر مځکه فرښتې (اوسیدلې) وای چې پردې ګرځیدې اوسیدې نو مونږ به خامخا پر دوی د آسمان څخه فرښته رسول جوړوله رالیږله.

معلومات او مسئلي: (دبي سر او بي پښو عنادي سوالونو پيغمبرانه جواب)

په ذکر سوو آيتونو کې چې کوم سوالونه اوفرمائشونه دنبي کريم ﷺ څخه دخپل ايمان راوړلو شرط مقرر کړي دي، هغه ټول داسي دي چې هر انسان چې دا واوري نو ديو قسم مسخرو او ايمان نه راوړو دعبث بهانو څخه ماسوا به يې نور هيڅ نه سي ګڼلی، دداسي سوالونو په جواب کې انسان ته فطرتاً غصه ورځي، اوجواب بيا هم په دغسي انداز سره ورکوي، مګرپه دې آيتونو کې چې د دوی دبې هوده سوالونو کوم جواب چې حق تعالی خپل رسول الله ﷺ ته ښوولی دی، دغه دنظر قابل او د امت د اصلاح کوونکو دپاره هميشه دياد ساتلو او دخپل لائحه عمل جوړولو شی دی، چې ددی ټولو په جواب کې يې نه د دوی دبې وقوفي اظهار وکي او نه يې د دوی دعنادونو او شرارتونو، او نه يې دوی ته څه خبره واوروله، بلکې په ډير ساده الفاظو کې يې اصل حقيقت واضح کي، چې تاسي خلق شايد داسي ګڼئ چې کوم سړی دخدای رسول سی، هغه به دټولو خدايي اختياراتو مالک او په هر شي قادر په کار وي، دا خيال غلط دی، د رسول کار صرف دالله ﷻ پيغام رسول دي، الله ﷻ دده درسالت ثابتولو دپاره ډيري معجزي هم راليږي، مګر دغه ټولي محض دالله ﷻ په قدرت او اختيار سره وي، رسول ته خدايي اختيارات نه سي حاصليدی هغه يو انسان وي او د انساني قوت او قدرت څخه وتلی نه وي، بغير ددی چې الله ﷻ دده د امداد دپاره خپل قوت قاهره ښکاره وفرمايي.

(دالله ﷻ رسول انسان کيدی سي ملائکي دانسانانو طرف ته رسولاني کيدی نه سي)

دعامو کفارو اومشرکانو خيال وو چې بشر يعني بنده دالله ﷻ رسول نه سي کيدی، ځکه چې دی خو زمونږ په شان د انساني حاجتونو عادي وي، بيا ده ته پر مونږ باندی څه فوقيت حاصل دی چې مونږ دی دالله ﷻ رسول وګڼو اوخپل مقتدا يې جوړکړو، د دوی ددې خيال جواب په قرآن کريم کې په څو ځايونو کې په مختلفو عنواناتو سره راغلی دی، دلته په آيت، مَا مَنَعَ النَّاسَ: چې کوم جواب ورکړی دی ددی خلاصه دا ده چې دالله ﷻ رسول چې کومو خلقو ته ليږل کيږي دهغه د دوی دجنس څخه کيدل ضروری دی که دوی انسانان وي نو رسول هم انسان په کار دی، ځکه چې دمختلفو جنسو والا ديو بل سره مناسبت نه وي او بې دمناسبت څخه درشد او هدايت فائده نه حاصليږي، که انسانانو ته فرښته رسول را وليږي چې نه لوږه پيژني، نه تنده، نه جنسي خواهشات، نه ورته ديخ او ګرمی احساس وي، نه کله په پر محنت ستړي کيږي، نوهغه به د انسانانو څخه هم دغه ډول توقع لري، د دوی دکمزوری اومجبوری احساس به ورته نه وي، دغه ډول انسان ته چې دا معلومه وي چې دا فرښته ده نو ويل به يې چې مونږ ددي په شان کارونه کله کولای سو نو څه تابعداري به يې ورته کړی وه، دا د اصلاح او رشد اوهدايت فائده صرف په دې صورت کې کيدی سي، چې دالله ﷻ رسول دجنس دبشر څخه وي کوم چې دټولو انساني جذبانو او خواهشاتو په خپله هم لرونکی وي، مګر ددی سره ده ته يو شان دملکيت هم حاصل وي چې دعامو انسانانو او فرښتو په مينځ کې دواسطي اورابطې کار کوي، دوحی راوړونکو فرښتو څخه يې حاصلوی اوخپلو همجنسو انسانانو ته يې رسوي.

په دې تقرير سره دا شبه هم ليري سوه چې هرکله انسان دفرښتو څخه فيض نه سي حاصلولی نو بيا رسول

سره ددي چې انسان دی ، څنګه دفرښتی څخه فيض حاصلولی سی؟
پاته سوه دا شبهه چې هرکله په رسول او امت کی جنسيت شرط دی نو بيا نبی کريم ﷺ دپيريانو رسول څنګه جوړ کړل سو ، پيريان خو د انسانانو همجنس نه دي نو جواب دا دی چې رسول صرف د انسان نه بلکی په ده کی يو شان دملکيت هم وي ، په دی وجه دجناتو هم دده سره مناسبت کيدی سی .
په آخري آيت کی دا ارشاد فرمايي چې تاسی چې سره ددی دا مطالبه کوی چې زمونږ رسول ملائکه په کار ده ، دا مطالبه نامعقوله ده ، البته که په دی مځکه ملائکی آبادی وای او دوی ته درسول ليږلو ضرورت وای ، نو فرښته به ورته رسول راتلی ، په دی کی چې کوم په مځکه د اوسيدونکی فرښتو دا صفت ذکر سوی دی چې ، يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ : يني دغه فرښتی پر مځکه مطمئنی ګرځيدی راګرځيدی ، ددی څخه معلومه سوه چې فرښتو ته دفرښتو رسول جوړلو ضرورت به په هغه وخت کی وای کله چې دمځکی فرښتی په خپله آسمان ته نه سوای تللی ، بلکی په مځکه ګرځيدی راګرځيدی ، کنه نو که دوی په خپله آسمان ته د تللو قدرت لري ، نو په مځکه درسول ليږلو ضرورت به يی نه وای .

قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۚ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ

ووايه الله کافی دی حق ثابتونکی په مينځ زما او ستاسی کی ، هغه دی په خپلو بندګانو

خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٩٦﴾ وَمَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۖ وَمَن يُضْلِلْ فَلَن

خبردار ليدونکی ، او چاچې لاونبائی الله هغه دی لار پيداکونکی او څوک چې ګمراه کړی ، بيا به

تَجِدَ لَهُمْ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِهِ ۖ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَىٰ

نه کی پيدا ته د دوی دپاره ، څوک ملګری دالله څخه ماسوا ، او پورته به کړو مونږ دوی په ورځ دقيامت

وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا ۖ مَّأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ

نسکور روان رانده او ګونګيان او کانه ، ځای د دوی دوږخ دی ، کله چې سړيږي بيا به يی ګرموی

سَعِيرًا ﴿٩٧﴾ ذَٰلِكَ جَزَاؤُهُم بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا وَقَالُوا أَإِذَا كُنَّا

دوی ته ، دا د دوی سزا ده ، په دی وجه چې دوی منکر سوی دی دايتونو زمونږ څخه او وايي چې ايا سو مونږ

عِظَامًا وَرُفَاتًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٩٨﴾ ۞ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ

هډوکی او ذره ذره ايا مونږ به بيرته پورته سو ، نوی جوړ سوی ، ايا دوی نه ګوری

اللّٰهَ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ قَادِرٌ عَلٰٓى اَنْ يَّخْلُقَ مِثْلَهُمْ

چي الله پيدا کړي دي اسمانونه او مځکه هغه قادر دی په دي چي جوړ کړي د دوی مثل

وَجَعَلَ لَهُمْ اَجَلًا لَّا رَيْبَ فِيْهِ ۭ فَاَبَى الظّٰلِمُوْنَ اِلَّا كُفُوْرًا ﴿٩٩﴾ قُلْ

او مقرر کړي يي دي د دوی دپاره يو وخت چي شك په کی نسته پس انکارنه کوی ظالمان مگر ناشکري کوی

لَّوْ اَنْتُمْ تَمْلِكُوْنَ خَزَاۗىِٕنَ رَحْمَةِ رَبِّيْٓ اِذًا لَّاَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ

ووايه که ستاسی په لاس کی وی خزانی درحمت درب زما نوخامخا به بندی کړي وای تاسی دبيري

الْاِنْفَاقِ ۭ وَكَانَ الْاِنْسَانُ قَتُوْرًا ﴿١٠٠﴾ ع

دخرڅ کيدو څخه او دی انسان زره تنگی

تفسير: (هرکله چي دا خلق دنبوت او رسالت دواضحو دليلونو راتلو اوتولو شکونو ليري کيدو څخه وروسته بيا هم نه مني نو) ته (آخری خبره) ووايه چي الله ﷻ زما او ستاسی په مينځ کی (د اختلاف) پوره شاهد دی (يعني خدای پوه دی چي زه په واقع کی دالله رسول يم څکه چي) هغه (حالات د) خپلو بندگانو ښه پيژني ښه ويني (ستاسی عناد هم ويني) اوالله ﷻ چي څوک پر لاری کړي، هغوی په لاري وي او څوک چي بی لاري کړي نو دخدای څخه ماسوا به ته د دوی دپاره څوک مددگار پيدا نه کړي (او دکفر په وجه دوی د خدای دمدد څخه محرومه دي ، مطلب دا دی چي ترڅو پوری دخدای ﷻ دطرف څخه کومک نه وي نو نه هدايت کيدی سی اونه دعذاب څخه نجات وي) او مونږ به دقيامت په ورځ دوی ړانده گونگيان اوکاڼه پر مخی روان کړو، د دوی ځای دوزخ دی (چي داحال به يي وي چي) دغه (يعني د دوزخ اور) هرکله لږ کمزوری سی ، دغه وخت به يي مونږ د دوی دپاره نور تيز کړو، دا ده د دوی سزا په دی سبب سره چي دوی زمونږ د آيتونو څخه انکار کړی وو، او داسی به يي ويل چي آيا مونږ هډوکی او (هغه هم بالکل ذره ذره سو نو آيا مونږ به دنوی سره دوباره پيدا کړي (دقبرونو څخه) پورته سو، آيا دی خلقو ته دومره معلومه نه ده چي کوم الله ﷻ آسمانونه او مځکه پيدا کړل ، هغه په دی خبره (په درجه اولی) قادر دی چي هغه د دوی په شان انسانان دوباره پيدا کړي او (انکار کوونکو ته شايد دا وسوسه وي چي په زرگونو لکونو مړه سول مگر تر اوسه خو دا وعده د دوباره ژوندي کيدو اوپورته کولو پوره نه سوه نو ددی وجه دا ده چي) د دوی د (دوباره پيدا کولو) دپاره يو ميعاد مقرر سوی دی چي په دی ميعاد (مقرر کی ذره هم شک نسته، پردی هم ظالمان خلق بی انکار کولو پاته نه سول ، ته وفرمايه چي که تاسی خلق زما درب درحمت (يعني نبوت) دخزانو (يعني کمالاتو) اختيار مند وای (چي چاته مو غوښتی ورکولی مو چاته چي مو نه غوښتی نه مو ورکولی) نو په دی صورت کی به تاسی (ددی) دخرڅ کيدو دبيري څخه

ضرور لاسونه منع کړي وای (هیڅکله به مو چاته نه وای ورکړی حال دا دی چی دا شیان دچا په ورکړو کمیږي هم نه) او انسان دي ډیر تنگ زړه (چی نه کمیدونکی شي هم د ورکولو څخه منع کوي چی ددی وجه د رسولانو سره دښمنی او دبخل څخه علاوه شاید دا هم وي چی که څوک نبی او رسول جوړکړي نو بیا به دده د احکامو پابندي کول وي ، لکه یو قوم چی اتفاق وکړي چی څوک خپل بادشاه جوړکړي نو گویا جوړکړی دوی دي ، لیکن هرکله چی هغه بادشاه جوړ سی نو دهغه به بیا اطاعت کول په کار وی)

معلومات اومسئلي : په آخری آیت کی چی کوم دا ارشاد دی چی که تاسی خلق دالله ﷻ دخزانو مالکان سی نو بخل به کوی چاته به نه یی ورکوی ، ددی بیري څخه چی که چاته یی ورکي نو ختم به سی ، که څه هم چی درب درحمت خزانه ختمیدونکی نه ده مگر انسان په خپل طبیعت سره تنگ زړه اوکم حوصله وي ، دی په فراخی سره خلقو ته د ورکړو حوصله نه لري ، په دی کی دخزانو درحمت درب په لفظ سره عامو تفسیر لیکونکو دمال او دولت خزانی مراد اخیستی دی ، او ددی ربط دتیر سره دا دی چی دمکی کفارو ددی فرمائش کړی وو چی که ته واقعی حق نبی یی نو ته دمکی په دی وچ ریگستان کی نهرونه جاري کړه اوپه شنو باغونو یی بدل کړه ، لکه دشام ملک چی دی ، ددی جواب مخکی تیر سوی دی چی تاسی گوایا زه خدای ومنلم چی دخدای اختیاراتو مطالبه زما څخه کوی ، زه خو صرف یو رسول یم ، خدای نه یم چی څه غواړم نه کوم به یی ، دا آیت هم که ددی متعلق مقرر سی نو مطلب به داسی چی که دمکی مځکه نهری او دشین چمن جوړولو فرمائش زما دنبوت او رسالت د امتحان دپاره وي نو ددی دپاره دقرآن د اعجاز معجزه کافي ده ، د نورو فرمائشونو ضرورت نسته ، اوکه دخپل قومی اوملکی ضـ ـرت رفع کولو دپاره وي نو یاد ساتی چی که تاسی دفرمائش مطابق تاسی ته دمکی په مځکه کی هرڅه در هم کړل سی اوتاسی دخزانو مالکان جوړسی نو ددی انجام به هم قومی او دملک دعوامو خوشحالی نه وي ، بلکی دانسانی طبیعت مطابق دچاپه قبضه کی چی دا خزانی راسی هغه به دمار په شان باندی کښینی او دختمیدو دبیري څخه به یی په عوامو نه خرڅ کوي ، په دی صورت کی به بغیر ددی چی دمکی یو څو سرداران نور زیات امیران او خوشحاله سی ، عوامو ته به هیڅ فائده نه وي ، اکثرو تفسیر لیکونکو ددی آیت دا مطلب بیان کړی دی .

حضرت تهانوی په بیان القرآن کی دلته درب درحمت څخه مراد نبوت اورسالت او درحمت دخزانو څخه مراد کمالات دنبوت اخیستی دی ، ددی تفسیر مطابق ددی ربط دتیر آیت سره به داسی چی تاسی کوم د نبوت اورسالت دپاره بی سر او پښو عبث مطالبی کوي ، ددی مطلب دا دی چی زمانبوت منل نه غواړي نو آیابیاستاسی خواهش دادی چی دنبوت نظام ستاسی په لاس نوکی درکول سی چی څوک تاسی غواړي نبی یی جوړوي ، که داسی وسی نو دهغه نتیجه به دا وي چی تاسی به هیچاته هم نبوت اورسالت ورنه کړی او بخل به کوی حضرت ددی تفسیرنقل کولو څخه وروسته فرمایی چی داتفسیر دمواهب الهیه څخه دی ، چی دمقام سره زیات مطابق دی ، په دی کی نبوت په رحمت سره تعبیر کول به داسی وی لکه په آیت ، اَهُمْ يَقْسِمُوْنَ رَحْمَةَ رَبِّكَ : کی چی په اجماع سره درحمت څخه مراد نبوت دی ، والله تعالى اعلم بالصواب .

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَاسْأَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ

او مونږ ورکړی موسی ته نه (۹) نخښی واضحه بیا پوښتنه وکړه د بنی اسرائیلو څخه کله چی هغه راغی دوی ته نو

إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا مُوسَىٰ مَسْحُورًا ﴿١٠١﴾ قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا أَنْزَلَ هَٰؤُلَاءِ

وویل ده ته فرعون زما په گمان خوای موسی په تاجادو سوی دی وې ویل چی ته پوه سوی یی چی نه دی نازل کړی

إِلَّا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ بَصَائِرَ وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ

دا شیان مگر رب د اسمانونو او د مځکی ، پوهولو د پاره ، او زما گمان دی چی ای فرعونه ته

مَثْبُورًا ﴿١٠٢﴾ فَأَرَادَ أَنْ يَسْتَفِزَّهُمْ مِنَ الْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ

لوټ کیدل غواړی ، بیایی وغوښتل چی بنی اسرائلو ته ارام ورنه کړی په دغه مځکه کی بیا ډوب کړل مونږ دی

مَعَهُ جَمِيعًا ﴿١٠٣﴾ وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ اسْكُنُوا

او دده ملگری ټوله ، او وویل مونږ دده څخه وروسته بنی اسرائیلو ته چی اباد وسی تاسی

الْأَرْضَ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا ﴿١٠٤﴾ وَبِالْحَقِّ

په مځکه کی بیا چی هر کله راسی وعده د آخرت رابه ولو مونږ تاسی راټول کړی ، او په حقه سره

أَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿١٠٥﴾

نازل کی مونږ دا قرآن او په حق سره نازل سو ، او ته چی مونږ رالیږلی یی نو زیری ورکوونکی او بیرونکی

وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَىٰ مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا ﴿١٠٦﴾

او دویلو وظیفه کړی ده مونږ قرآن جلاجلا کړی چی ووایی ته دا پر خلقو په کراره کراره او مونږ دی لږ لږ نازل کی

قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا

ووایه چی تاسی منی او که یی نه منی ، کوم وته چی علم ورکړل سوی دی ، ددې څخه مخکې هر کله

يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿١٠٧﴾ وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا

چی دوی ته دا وایی پریوزی په زنو باندی سجده کوونکی ، او ووایی پاک دی رب زمونږ

إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ﴿۱۰۸﴾ وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَ

بيشكه زمونږ درب وعده خامخا كيدونكې ده ، او لويږي په زنو باندې ژړاكوونكې

يَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ﴿۱۰۹﴾ السجدة

او زياتيږي د دوی عاجزي.

تفسير: او مونږ موسى (عليه السلام) ته ښكاره نهه (۹) معجزې وركړې (چې ذكر يې د نهمې پارې په شپږمه ركوع كې په اولنی آيت كې دی) كله چې دی بنی اسرائيلو ته راغلی وو ، نو ته دبنی اسرائيلو څخه (كه غواړې) پوښتنه وكړه (اوچونكې دی دفرعون طرف ته هم ليږل سوی وو او دفرعون او دآل فرعون په ايمان نه راوړلو سره عجيبه معجزې ښكاره سوی وی، په دی وجه حضرت موسىٰ (عليه السلام) فرعون ته د ايمان را وړلو دپاره ورياد كړل او په دغو واضحو آيتونو سره يې وبيروی) نو فرعون ته وويل ای موسىٰ (عليه السلام) ! زما په خيال كې خو خامخا په تا چا جادو كړی دی (چې په هغه سره ستا عقل خراب سوی دی او داسې د ليونو خبرې كوې) موسىٰ (عليه السلام) وفرمايل ته (په زړه كې) ښه پوهيږې (كه څه هم په ژبه سره دشرم په وجه اقرار نه كوې) چې دا عجائبات خاص د آسمانونو او مځكو پروردګار راليږلی دی كوم چې دوپوهيدو دپاره (كافي) ذريعې دی او زما په خيال كې خامخاستا دكم بختۍ ورځې راغلی دې (او يا خو د فرعون دا حال وو چې دحضرت موسىٰ (عليه السلام) په درخواست يې هم بنی اسرائيلو ته دمصر څخه د تلو اجازه نه وركوله او) بيا (دا وسوسه چې) ده (په دی احتمال سره چې هسې نه بنی اسرائيل دحضرت موسى (عليه السلام) په اثر سره قوت ونه نيسی په خپله يې) وغوښتله چې دبنی اسرائيلو قدم ددی مځكې څخه پورته كړی (يعنې دوی دښار څخه وباسی) نو مونږ (مځكې ددی څخه چې دی كامياب سی په خپله) دی او كوم چې دده سره وه ټول غرق كړل او د دوی (د غرقيدو) څخه وروسته مونږ بنی اسرائيلو ته وويل چې (اوس) تاسې پردې مځكه (دكوم ځاې څخه چې يې تاسې ايستلاست مالكان سواست تاسې په دې) كې اوسئ (برابره خبره ده كه په قوت سره وې يا په فعل سره مګر دا مالكيت ددنيا تر ژوند پورې دی) بيا چې هركله د آخرت وعده راسی نو مونږ په ټوله جمع كړو (دقيامت په ميدان كې به يې مملوكانه محكومانه) حاضر كړو (دابه په اوله كې وې بيا به مومن او كافر، نيک او بد جلا سی) او (لكه څنګه چې مونږ موسى (عليه السلام) ته معجزې وركړې دې ، دغه شان تاته هم ډيرې معجزې دركړل سوې چې په دې كې عظيم الشانه معجزه قرآن دی چې) مونږ دا قرآن په حق سره خو نازل كړی اودغه په حق سره (پرتا) نازل سو (يعنې لكه څنګه چې دكاتب دخوا څخه راغلی وو ، هم دغه شان مكتوب اليه ته ورسيدی او په مينځ كې په كښې څه تغير تبدل او تصرف نه دی سوی نو سراسر حق او رښتيا دی) او (لكه څنګه چې مونږ موسى (عليه السلام) پيغمبر جوړ كړی وو او هدايت دده په اختيار كې نه وو دغه شان مونږ ته (هم) صرف (پر ايمان دثواب) خوشخبري وركوونكې او (پر كفر دعذاب څخه) بيرونكې راليږلی دی (كه څوک ايمان نه راوړې نو غم مه كوه) او په

قرآن (کی دصفت دحقوالی سره په مقتضاء درحمت نور هم دداسی صفتونو رعایت ساتلی دی چی ددی څخه هدایت زیات اسان سی چنانچی یوه خو دا چی په دی) کی مونږ (د آیتونو وغیره) ځای پرځای فاصلی جوړی کړي چی ته یی خلقو ته لږ لږ ووایی (چی دوی په ښه ډول سره باندی پوه سی څکه چی اوږد مسلسل تقریر اکثره نه یادیږي) او (دوهمه دا چی) مونږ دي په نازلولو کی هم (د واقعاتو مطابق) په درجه درجه نازل کړی (چی معنی یی ښه واضه سی اوس ددی ټولو کارونو مقتضا دا وه چی دی خلقو ایمان راوړی وای لیکن که په دی هم ایمان رانه وړي نو ته څه پرواه مه کوي بلکه صفا) ووایه چی که تاسی په دی قرآن ایمان راوړئ او که نه راوړئ (زما هیڅ پرواه نسته، په دوو وجهو سره اول خو دا چی ماته څه نقصان نسته دوهم دا چی که تاسی ایمان نه راوړئ نو مه راوړئ نور خلق به ایمان راوړي چنانچی) کومو خلقو ته چی دقرآن (دنزول) څخه مخکی (ددین) علم ورکول سوی دی (یعنی منصفان عالمان د اهل کتابو) دا قرآن چی کله د دوی په مخکی ویل کیږي نو پر زنګنو نسکور پر سجده پریوزي او وایی چی زمونږ رب (دوعده خلافی څخه) پاک دی، بیشکه زمونږ درب وعده خامخا پوره کیدونکی ده (نو دکوم کتاب چی یی پر کوم نبی دنازلولو وعده په تیرو کتابونو کی کړی وه هغه یی پوره کړه) او پر زنګنو نسکور (چی) پریوزي (نو) ژاړي (پریوزي) او دا قرآن (یعنی اوریدل یی) د دوی (د زړه) خشوع نوره زیاتوی (څکه چی دښکاره اوباطن دموافقت کیفیت ښه قوي کوي)

معلومات او مسئلې: وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ آيَاتٍ: په دی کی حضرت موسی ﷺ ته دنهو واضحو معجزو ورکولو ذکر دی، دآیت لفظ دمعجزي په معنی کی هم راځی او دقرآن د آیتونو یعنی دالله ﷻ دحکمونو په معنی کی هم، دلته د دواړو معانیو احتمال دی، په دی وجه دمفسرینو یوجماعت دآیتونو څخه مراد معجزي اخیستی دی، او دنهو په شمیر سره دا ضروری نه ده چی دنهو څخه دی زیاتی نه وي، مګر دلته ذکر دنهو دیوخاص اهمیت پربناباندی سوی دی، حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه دا نهه معجزي داسی شمیرلی دي (۱) عصا دموسی چی اژدها به جوړیده (۲) ید بیضاء چی دګریوان څخه به یی راوایستی نو بربښیدی به (۳) په ژبه کی یی تتوالی وو هغه لیري سو (۴) په دریاب کی دپوري وتو دپاره یی بنی اسرائیلو ته لار ورکړه (۵) دملخانو عذاب یی باندی راولیږی (۶) طوفان یی باندی راولیږی (۷) دچنګښو عذاب یی پر مسلط کي چی دهر خوراک چښاک په شي کی به چنګښي راتلی (۸) دبدن په کالو کی یی بی بحده شپږي پیدا سوي (۹) د ویني عذاب یي باندی راولیږی چی په هر یوه لوښی او خوراک او چښاک کی به یی وینه وه.

او دیو صحیح حدیث دمضمون څخه دا معلومیږي چی دلته د آیتونو څخه مراد احکام الهیه دي، داحدیث په ابو داود، نسائی، ترمذی، ابن ماجه کی په صحیح سند سره دحضرت صفوان بن عسال رضی الله عنه څخه نقل دی هغه فرمایی چی یو یهودي خپل ملګري ته وویل چی راځه ما دی نبی ته بوزه، ملګري ورته وویل چی نبی مه وایه که هغه خبر سی چی مونږ هم ده ته نبی وایو، نو دده به څلور سترګی سی یعنی دفخر او خوشحالی موقع به ورکړل سی، بیا دا دواړه دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سول او پوښتنه یی وکړه چی موسی ﷺ ته چی کوم نهه ۹ آیتونه بینات ورکول سوی وه هغه څه دي؟ نبی کریم ﷺ

وفرمایل (۱) دالله ﷻ سره شوک مه شریکوئ (۲) غلا مه کوئ (۳) زنا مه کوئ (۴) کوم تن (جان) چی الله ﷻ حرام کړی دی ، هغه ناحقه مه قتلوی (۵) پر یو چا بی گناه د درواغو الزام مه لگوئ او دقتل دپاره یی مه پیش کوئ (۲) جادو مه کوئ (۷) سود مه کوئ (۸) پر پاکدامني ښه باندی دبد کاری تهمت مه تړی (۹) دجهاد دمیدان څخه مه تښتی او ای یهودو خاصکر ستاسی دپاره دا هم حکم دی چی دشنبی د ورځی کوم خاص احکام چی یی تاسی ته درکړي دي دهغه خلاف ورزی مه کوی .

دنبي کریم ﷺ څخه چی یی دا خبره واوریده نو دواړو دنبی کریم ﷺ لاسونه اوپښی مچ کړل او وي ویل چی مونږ شاهدي ورکوو چی ته دالله ﷻ نبی یی ، ده ﷺ وفرمایل ، بیا تاسی زما دتابعداري کولو څخه کوم شی منع کوئ ؟ هغوی وویل چی حضرت داؤد ﷺ دخپل رب څخه دا دعا کړی وه چی دده په اولاد کی دی همیشه نبی وی او مونږ بیرېږو چی که مونږ ستا تابعداري شروع کړه نو یهود به مونږ قتل کړي .

چونکه داتفسیرپه صحیح حدیث سره ثابت دی، په دی وجه ډیروتفسیر لیکونکو دی ته ترجیح ورکړي ده

یَخِرُّوْنَ لِلْاَذْقَانِ يَبْكُوْنَ وَيَزِيْدُهُمْ خُشُوْعًا : په تفسیر مظهری کی دی چی دقرآن دتلاوت په وخت کی ژړل مستحب دی ، د حضرت ابو هریره ؓ څخه روات دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی جهنم ته به نه ځی هغه سړی کوم چی دالله ﷻ دبیري څخه وژاړي ترڅوچی لوشل سوي شیدی دوباره غولانځی ته بیرته ولاړي نه سی (یعنی لکه څنگه چی دانه سي کیدی چی دغولانځی څخه اخیستل سوي شیدی دوباره غولانځی ته بیرته ورواچول سی دغه ډول داهم نه[illegible]کیدی چی دالله ﷻ دبیري څخه ژړیدونکی دوږخ ته ولاړ سی) اوپه یوه روایت کی دی چی الله ﷻ پ[illegible]گودوږخ اورحرام کړي دی یوه هغه کومه چی دالله ﷻ دبیري څخه وژاړي دوهمه هغه چی داسلامی سرحد دحفاظت دپاره شپه بیداره تیره کړي (بیهقی وحاکم وصححه) او حضرت نضر بن سعد ؓ فرمایی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دي ، په کوم قوم کی چی یو شوک دالله ﷻ دبیري څخه ژړیدونکی وي نوالله ﷻ به دغه قوم ته دده په وجه د اور څخه نجات ورکړي (روح عن الحکیم الترمذي)

نن دتولوڅخه لوی مصیبت کوم چی په مسلمانانوراغلی دی، دهغه وجه دا ده چی په دوی کی دخدای ﷻ دبیري څخه ژړیدونکی ډیر کم پاته دي ، روح المعانی پردی موقع دخدای ﷻ دبري څخه د ژړیدو د فضیلتونو داحادیثو دبیانولو څخه ورروسته فرمایی ، وَيَنْبَغِيْ اَنْ يَكُوْنَ ذٰلِكَ حَالَ الْعُلَمَاءِ : یعنی داسی حال ددین دعالمانو په کار دی ، څکه چی ابن جریر ؒ ، ابن منذر ؒ وغیره دعبدالاعلی تیمی ؒ دا مقوله نقل کړي ده ، د کوم سړي علم چی دی نه ژړوي نو پوه سه چی ده ته علم نافع نه دی ورکول سوی .

قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ ؕ اَيًّا مَّا

وو ایه چی الله وایاست بلی یی او که رحمان وایاست بلی یی په کوم نوم سره چی

تَدْعُوْا فَلَهُ الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى ۚ وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا

یی بلی پس هغه لره دی ښه ښه نومونه ، او په زوره مه وایه خپل لمونځ او مه

تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيْلًا ﴿۱۱۰﴾ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ

يې پټ وايه اولټوه ددې په مينځ کې لار ، او وايه ټول صفتونه الله لره دي

لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَّلَمْ يَكُنْ لَّهٗ شَرِيْكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ

کوم چې نه لري اولاد او نه څوک دغه سره شريك سته په حکومت کې او نه څوک دغه

لَّهٗ وَلِيٌّ مِّنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيْرًا ﴿۱۱۱﴾

مددگار دي د ذلت په وخت کې او دغه لويي کوه لوی ئې گڼه .

لنډتفسير: ته ووايه چې برابره خبره ده که الله وایاست رابولی یې او یا رحمان وایاست رابولی یې په کوم نوم سره یې چې هم رابولی (نو ښه ده ځکه چې) دغه ډير ښه ښه نومونه دي (او ددی دشرک سره هيڅ واسطه نسته ځکه چې ديو ذات په څو نومونو کيدو سره دغه په توحيدکی څه فرق نه راځي) او خپل جهري لمونځ مه ډير په زوره باندی وايه (چې مشرکين يې واوري او خرابې خبري وکړي او په لمانځه کې زړه پريشانه سی) او مه يې بالکل په پټه وايه (چې لمونځ کوونکی مقتديان يې هم وانه وري ، ځکه چې په دې سره د دوی په تعليم او تربيت کی کمی راځي) او د دواړو په مينځ کی يوه (متوسطه) طريقه اختيارکړه (چې مصلحت فوت نه سی او ضرر پيښ نه سی) او (پرکفارو دردکولو دپاره علی الاعلان) ووايه چې ټول صفتونه خاص الله ﷻ لره دي ، چې نه اولاد لري نه دده سره څوک شريکان په حکومت کې سته او نه دکمزوري په وجه څوک دده مددگار سته او دده ښه لويي بيانوه .

معلومات او مسئلې: دا دسورة بنی اسرائيل اخری آيتونه دي ددی سورة په شروع کی هم دالله ﷻ دپاکی او توحيد بيان وو ، دا آخري آيتونه هم په دې باندې ختميږي ، ددی ايتونو نزول دڅو واقعو پر بنا باندی سوی دی ، اول دا چې نبی کريم ﷺ يو وار په دعا کی يا الله يا رحمن وويل ، نومشرکانو داسی وګڼله چې دی خو دوه خدايان رابولی او وی ويل چې مونږ ته خو وايی چې ديو خدای څخه ماسوا نور مه بولی او په خپله دوه معبودان بولی ، ددی جواب د اولنی آيت په اوله حصه کی ورکول سو چې دالله ﷻ دوه نه نور هم ډير ښه ښه نومونه دي ، په هر يوم نوم چې بلل کيږي . مراد هم دغه يو خدای دی ، ستاسی وهم غلط دی ، دوهمه قصه دا ده چې هرکله په مکه مکرمه کی نبی کريم ﷺ به په لمانځه کی په لوړ آواز سره تلاوت دقرآن پاک فرمايی نومشرکانو به مسخری اوټوکی کولی او دقران کريم اوجبرايل امين اوپه خپله دحق تعالی په شان کی به يې بې باکه خبري کولی ددی په جواب کی ددی آيت اخري حصه نازله سوه چې په دی کی يې دجهر او اخفاء په مينځ کی ددرميانه لاري اختيارولو تلقين فرمايلی دی ، چې ضرورت خو په درميانه اواز سره پوره کيدی سی او په لوړ اواز سره چې مشرکانو ته د ازار رسولو موقع ورکول کيده ددی څخه به نجات حاصل سی .

دریمه قصه دا ده چې یهودو او نصاراؤ به الله پاک لره اولاد مقرر وی اوعربو به بتان دخدای پاک سره شریکول او صابیانو او مجوسیانو به ویل چې که دالله ﷻ مخصوص مقرب نه وی نو په قدر اوعزت کې به یې کمی راسی ددی دري سره فرقو په جواب کې آخري آیت نازل سو چې په دی کې یې ددی دري سره شیانو نفی ذکر کړي ده.

په دنیاکې چې دچاځخه چاته څومره قدرقوت رسیدی سی، هغه کله ترځان دکوچنی ځخه وی لکه اولاد، او کله دخپل برابر ځخه وی لکه شریک اوکله تر ځان دلوی ځخه وی لکه حمایت کوونکی او مددګار، الله ﷻ په دی آیت کې په ترتیب سره د دری سره نفی وفرمایله.

مسئله: په ذکرسوي آیت کې یې په لمانځه کې دننه دتلاوت کولو دا ادب وښوولوچې نه دی په ډیر لوړ اواز سره وي اونه په دومره کرار اوازسره چې مقتدی یې هم نه اوري داحکم ښکاره خبره ده چې دجهرلمونځونو سره خاص دی، دماپښین اوماځیګر لمونځونه خو به بالکل پټ کول په متواترو سنتو سره ثابت دی.

په جهری لمونځ کې دماښام ماخستن اوسهار لمونځونه فرض هم دا خل دی اودتهجد لمونځ هم لکه چې په یوحدیث کې دی چې یو وار نبی کریم ﷺ دتهجد دلمانځه په وخت کې دصدیق اکبر ؓ اوفاروق اعظم ؓ په خوا کې تیر سو نوصدیق اکبر ؓ تلاوت کرار کرار کوی اوفاروق اعظم ؓ په لوړ اواز سره تلاوت کوی، نبی کریم ﷺ حضرت صدیق اکبر ؓ ته وفرمایل چې تا دومره کرار تلاوت ولی کوي؟ صدیق ؓ عرض وکی چې ماچاته اوروی هغه اوریدی ځکه چې الله ﷻ دهر پټ ځخه پټ اواز اوري، دوی ورته وفرمایل چې لږ په لوړ اواز یې وایه، بیا یې فاروق ؓ ته وفرمایل چې تا په دومره لوړ اواز ولی وایه، هغه عرض وکی چې زه دخوب او شیطان ددفع کولو دپاره په لوړ اواز سره تلاوت کوم، دوی ورته دا حکم وکی لږ په کرار اواز سره یې وایه (ترمذی از مظهری)

په لمانځه اوپه غیر لمانځه کې دقرآن دتلاوت په جهر او اخفاء سره د اداکولو متعلقه مسئلی په سورة اعراف کې بیان سوی دی، د آخری آیت، قُلِ الْحَمْدُ، متعلق په حدیث کې دی چې آیت دعزت دا آیت دی اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ الخ (رواه احمد والطبرانی عن معاذ الجهنی کذا فی المظهری)

په دی آیت کې داهدایت هم دی چې یوانسان که څومره دالله ﷻ عبادت تسبیح اوتحمید کوي، خپل عمل دده دحق په مقابله کې کم ګڼل او دقصور اعتراف کول دده دپاره لازم دی (مظهري)

اوحضرت انس ؓ فرمایی چې په بنی عبدالمطلب کې به کله چې یو بچی دژبی خلاصولو قابل سو نو ده ته به یې دا آیت وښووی، وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ لَمْ یَتَّخِذْ وَلَدًا وَّلَمْ یَکُنْ لَّهٗ شَرِیْکٌ فِی الْمُلْکِ وَلَمْ یَکُنْ لَّهٗ وَلِیٌّ مِّنَ الذُّلِّ وَکَبِّرْهُ تَکْبِیْرًا : (مظهری)

اوحضرت ابوهریره ؓ فرمایی چې یوه ورځ زه دنبی کریم ﷺ سره دباندی ووتلم داسی چې زما لاس دهغوی په لاس کې وو، دوی پر یو داسی سړي باندی را غلل چې ډیر شکسته او پریشان حال وو، ده ﷺ ورځخه پوښتنه وکړه چې ستا دا حال ولی دی؟ دی سړي عرض وکی چې ناجوړي او تنګدستی می دا حال کړی دی ده ﷺ ورته وفرمایل چې تاته یو څو کلمی ښیم هغه وایه نو ستا ناجوړي او تنګدستی به

ختمه سی هغه کلمي دا وي ، تَوَكَّلْتُ عَلَى الْحَيِّ الَّذِیْ لَایَمُوْتُ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا : ددی څخه څو ورځی وروسته بیایی پردغه طرف تشریف یو وړی نو په ښه حال یی ولیدی او خوشحاله سو ، هغه عرض وکي چی دکله څخه تاسی ما ته دا کلمی ښوولی دي زه یی په پابندي سره وایم (ابو یعلی وابن سنی از مظهری)

تمام سو سورة بنی اسرائیل بعون الله وحده

(دمؤلف دحال بیان)

نن ۲۹ شعبان سنه ۱۳۹۰ هـ د هفتی په ورځ بحمد الله دمعارف القرآن پر مسوده باندی نظر ثانی هم مکمل سو اوس دنصف قرآن کریم تفسیر حق تعالی په خپل فضل اوکرم سره پوره کي دکوم چی په بنکاره د اسبابو څه امید نه وو ، ځکه چی درمضان سنه ۱۳۸۸ هـ په آخر کی دا ناکاره په داسی مختلفو مرضونو کی راګیرسو چی تقریباً یو کال خو هم پر بستره باندی دمرګ او ژوند په کشمکش کی تیر سو ، دغه وخت د مجبوری اومعذوری په حالت کی به می بار بار دا ارمان وو چی دخپنو تصنیفاتو مسودی چی مکمل کیدو ته نژدی وی ، کاشکی چی ددی تکمیل سوی وای ، دمعارف القرآن په نوم سره چی کوم درس قرآن د ډیري مودی څخه د ریډوي پاکستان څخه نشر کیدی ، د ډیرو دوستانو په تقاضا سره پردی باندی نظر ثانی او په مینځ کی دباقی پاته سوو ایتونو دتفسیر دمکمل کیدو چی کومه سلسله چلیده ، په څه طریقه ددی تکمیل سوی وو ، دغه ډول سیدی حضرت حکیم الامت تهانوي رحمه الله دقران کریم د دو منزلونو پنځم او شپږم احکام القرآن په عربی ژبه کی دلیکلو دپاره احقر مامورہ کړی وو ، دمرګ او ژوند کشمکش د ناستی پاستی څخه هم دمعذوری په حالت کی شاید ددی نیمګړی ارمان اواز درب العزت په درګاه کی واوریدل سو او دا خیال غالب راغی چی څومره کیدی سی ، هغومره کار دی وسی او دا فکر دی پرښوول سی چی که څه پاته سو دهغه به څه کیږي ، دې خیال دیو پخی ارادی صورت اخیتار کي ، پر بستره باندی په پروته می په تفسیر باندی دنظر ثانی او داحکام القرآن دتکمیل کار شروع کي دقدرت دعجائبو څخه دی چی د ناجوړي په دی زمانه کی کار دومره په تیزی سره وسو چی په روغتیا کی هم دا رفتار نه وو او بیا شاید هم ددی په برکت سره حق تعالی ددی معذور او مجبوره کولو مرضونو څخه شفاهم وفرمایله اوتریوحده روغ صورت حاصل سو ، نو اوس می دوخت قدر وپیژندی او دی کارونو ته مي دطاقت مطابق وخت ورکي، دا محض دالله ﷻ فضل او انعام وو چی د احکام القران دواړه منزلونه هم مکمل سول اوهم په دغه موده کی دا دواړه چاپ او شائع سول، او د تفسیر معارف القرآن دوه جلدونه تر سورة نساء پوری چاپ او شائع سول ، دریم جلد تر سورة اعراف پوری تر طباعت لاندی دی او نن دنصف قران پر مسوده باندی نظر ثانی هم مکمل سو (فلله الحمد اوله وآخره)

دا وخت چی دا سطور زیر تحریر دی ، داحقر ناکاره عمر پنځه اویا ۷۵ کاله پوره سو او ، ۲۱ شعبان سنه ۱۳۹۰ هـ دعمر شپږ اویایم منزل شروع سو ، په مختلفو مرضونو کی اخته ، طبعی کمزوری اوبیا په دی باندی دمشغولو اوفکرونو ډیروالی دی ، اوس مخته دځه تصنیف اوتالیف توقع لرل دوهمی امید څخه زیات هیڅ نسی کیدی لیکن دقرآن دخدمت په نوم لکیل چی څومره هم ناقص تر ناقص خدمت وي خو بیا

هم دليكلو والا دپاره سعادت دى ، دى خيال په دى اماده كرم چي د سورة كهف تفسير هم په نوم دخداى ﷻ شروع كرم او په باقي عمر كي چه څه كيدى سى دا غنيمت وګڼل سى څكه چي مقصد دقرآن ختمول نه دى ، بلكي په قرآن كي عمر او توانايي ختمول دى ، والله الموفق والمعين

سوره بني اسرائيل ختم سو

سورة الكهف

سُوْرَةُ الْكَهْفِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ مِائَةٌ وَّعَشْرُ اٰيَاتٍ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ وَفِيْهَا اثْنَا عَشَرَ رُكُوْعًا

سورة الكهف په مكه كي نازل سوى دى او په دى كي يوسل (۱۱۰) لس ايتونه او دولس (۱۲) ركوع ګاني دى .

شروع كوم دالله په نوم سره چي بى حده مهربان نهايت رحم والا دى .

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتٰبَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَّهٗ

ټول صفتونه الله لره دى چاچي نازل كي په بنده خپل باندى كتاب او نه يې دى جوړ كړى په

عِوَجًا ۞ قَيِّمًا لِّيُنْذِرَ بَاْسًا شَدِيْدًا مِّنْ لَّدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِيْنَ

دى كي څه كوږوالى ، صحيح يې نازل كي چي بيره واوروى ديو آفت دالله دطرف څخه او خوشخبرى واوروى

الَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ الصّٰلِحٰتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا حَسَنًا ۞ مّٰكِثِيْنَ فِيْهِ

ايماندارو ته كوم چي كوى نيكى چي د دوى دپاره ښه بدله ده ، چي او سيږي به په كي

اَبَدًا ۞ وَّيُنْذِرَ الَّذِيْنَ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا ۞ مَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ

هميشه ، او او بيره واورى هغوته چي وايي الله تعالى لرى اولاد ، نسته دوى لره په دى خبره باندى

عِلْمٍ وَّلَا لِاٰبَآئِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ اِنْ

څه علم او نه د دوى پلار نيكه ته ، څه لويه خبره وزى د دوى دخلو څخه ، ټول

يَّقُوْلُوْنَ اِلَّا كَذِبًا ۞ فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ اِنْ لَّمْ

دروغ دى چي دوى يې وايي ، پس ته هلا كوى خپل ځان سره په دوى پسى كه دوى

يُؤْمِنُوْا بِهٰذَا الْحَدِيْثِ اَسَفًا ۞ اِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْاَرْضِ زِيْنَةً

ونه منى دا خبره په افسوس كولو سره ، مونږ جوړ كړى دى څه چي په مځكه دى ددى ښائست

لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ اَيُّهُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا ۝ وَاِنَّا لَجٰعِلُوْنَ مَا عَلَيْهَا

چي ازمائش وکی دخلو چي څوك په دوی کي ښه کارکوي ، او مونږ گرځوو څه چي په دی باندی دی.

صَعِيْدًا جُرُزًا ۝۸

میدان خالي .

(دسورة کهف خصوصيات او فضيلتونه)

په مسلم، ابوداود ، ترمذی، نسائي اومسند احمد کی دحضرت ابن درداء ؓ څخه يو روايت دی چي کوم سړی دسورة کهف اولنی لس آيتونه يادکړل دی به ددجال دفتنی څخه محفوظ وی اوپه دی ذکر سوو کتابونو کی دحضرت ابو درداء ؓ څخه يو بل روايت ددی مضمون دسورة کهف دآخری لسو ايتونو متعلق نقل دی .

اوپه مسند احمد کی په روايت دحضرت سهيل بن معاذ ؓ نقل دی ، چي نبی کريم ﷺ فرمايلی دي چي کوم سړي دسورة کهف اولنی او آخري آيتونه ووايي ، دده دپاره به دده دقدمونو څخه ترسره پوري نور سی او څوك چي ټول سورة ووايي نو دده دپاره به دمځکي څخه تر آسمانه پوری نور سی .

په ځينو روايتونو کی دی چي کوم سړي دجمعی په ورځ دسورة کهف تلاوت وکړي ، دده دقدمونو څخه تر آسمانه پوری به نور سی ، کوم چي دقيامت په ورځ به ده ته رڼا ورکوی او دتيري جمعی څخه ددی جمعی پوری به دده ټول گناهونه معاف سی (امام ابن کثير دی روايت ته موقوف ويلی دی)

اوحافظ ضياء الدين مقدسی په خپل کتاب مختاره کی دحضرت علی ؓ څخه روايت نقل کړی دی چي نبی کريم ﷺ فرمايلی دی چي کوم سړي دجمعی په ورځ سورة کهف ووايی هغه به تر اتو ورځو پوری دهری فتنی څخه وساتل سی ، که دجال راووزي نو ددی فتنی څخه به هم وساتل سی (دا ټول روايتونو د ابن کثير څخه را اخيستل سوي دي)

په روح المعانی کی ددیلمی څخه په روايت دحضرت انس ؓ نقل دی چي نبی کريم ﷺ فرمايلی دی چي سورة کهف ټول پوره په پوره په يو وخت نازل سو او اويا زره (۷۰۰۰۰) فرښتي دده سره راغلی چي په دی سره دده لوی شان ښکاره کيږي .

(شان نزول)

امام ابن جرير طبری په روايت دحضرت ابن عباس ؓ نقل کړی دی چي هرکله په مکه مکرمه کی دنبی کريم ﷺ دنبوت اواز خپره سوه او دمکی قريش په دی باندی پريشانه سول نو دوی خپل دوه سړی نضربن حارث او عقبه بن ابی معيط لره مدينی منوری ته ديهودو په عالمانو پسی وليږل ، چي دغه خلق دتيرو کتابونو تورات او انجيل عالمان دي چي هغوی دده ﷺ په باره کی څه وايی ؟ ديهودو عالمانو دوی ته وښوول چي تاسی دده څخه دری سوالونه وکړي که ده ددی صحيح (يعنی کوم جواب چي دوی له ورکول

په کار دی هغه یې ورکي (او دروح په باره کی د دوی صحیح جواب به دا وی چی ددې په حقیقت هم الله تعالی ښه پوهه دی) نودی دپاره دا روایت کوم چی په تفسیر طبری ص ۱۹۱ ج ۱۵ کی نقل دی ، ددې روایت منافی نه دی کوم چی وروسته هم ددې جلد په صفحه ۵۲۸ دسورة بنی اسرائل ایت نمبر لاندی تیرسوی دی) جواب درنه کي نو پوه سی چی دغه دالله ﷻ بنی او رسول دی اوکه جواب یی درنه کی نو پوهه سی چی دا خبري جوړونکی دي ، رسول نه دی ، یو خو دده څخه دهغو ځوانانو دحال پوښتنه وکړي کوم چی په تیره زمانه کی دخپل ښار څخه ووتل چی د دوی واقعه څه ده؟ ځکه چی دا واقعه عجیبه ده، دوهم دده څخه دهغه سړي دحال پوښتنی وکړی کوم چی ددنیا دمشرق او مغرب او ټولی مځکی سفر وکړي دده واقعه څه ده؟ دریم دده ﷺ څخه د روح متعلق پوښتنه وکړی چی دغه څه شی دی ؟

دا دواړه قریشیان مکي مکرمی ته بیرته را غلل اوخپلو خلقو ته وویل چی مونږ یو فیصله کوونکی حال راوړی دی او دیهودو عالمانو پوره قصه یی ورته واوروله بیا دا خلق دنبی کریم ﷺ په خدمت کی ددی سوالونو سره حاضر سول ، ده ﷺ واوریدل نو وی فرمایل چی زه به ددی جواب سبا درکړم ، مگر دده ﷺ دغه وخت انشاء الله ویل هیر سو ، دا خلق بیرته ولاړل اونبی کریم ﷺ دوحی په انتظار کی وو ، چی ددی سوالونو جواب به دوحی په ذریعه وښوول سی ، مگر دوعدي مطابق تر صبا پوري نه، بلکی تر پنځلس ورځو پوری وحی رانغله او نه جبرائیل امین راغی ، دمکی قریشو مسخري شروع کړي اونبی کریم ﷺ ته په دی سخت غم او خفگان ورسیدی ، پنځلس ورځی وروسته جبرائیل امین دسورة کهف سره نازل سو (چی په دی کی دوحی دتاخیر وجه هم بیان سوي ده چی آئنده که دڅه کار کولو وعده کوي نو انشاء الله وایه ، په دی واقعه کی چونکه داسی ونه سوه نو پردی دخبردار کولو دپاره په وحی کی تاخیر وسو، په دی سورة کی ددی معاملی متعلق دا ایتونه مخته راځی ، وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا : او په دی سورة کی دځوانانو واقعه هم په پوره تفصیل سره راغلی ده کومو ته چی اصحاب کهف وایی او دمشرق او مغرب سفر کوونکی ذوالقرنین واقعه هم په تفصیل سره راغلی ده او د روح دسوال جواب هم دی (قرطبی اومظهري په حواله دابن جریر) (مگر د روح دسوال جواب اجمالاً په مقتضا دحکمت سره وو ، دغه یی د سورة بنی اسرائیل په آخرکی جلا بیان کړی اوپه دی سبب سره یی سورة کهف دسورة بنی اسرائیل څخه وروسته کښیښووی لکه چی داسی سیوطی ذکر کړی دی)

لنډتفسیر: ټول صفتونه هغه الله لره ثابت دی چاچی په خپل (خاص) بنده (محمد ﷺ) باندی دا کتاب نازل کړی اوپه دی (کتاب) کی (هیڅ قسم) یوه ذره هم کوږوالی نسته (نه لفظی چی دفصاح بلاغت څخه خلاف وي اونه معنوي چی څه حکم یی دحکمت څخه خلاف وی بلکی دایی) بالکل په استقامت سره موصوف جوړ کړی (اونازل یی ځکه کی) چی دغه (کتاب کافران عموماً) دیو سخت عذاب څخه دالله ﷻ دطرف څخه (چی دوی لره به په آخرت کی وي) وبیروي او ایماندارو لره چی نیک کارکوونکی دی دا خوشخبري ورکړی چی دوی ته (په آخرت کی) به ښه اجر ورکول سی چی دوی به همیشه په کښی اوسی اوچی (په کفارو کی په خاص طور) هغه خلق (دعذاب څخه) وبیروي کوم چی داسی وایی چی (نعوذ بالله) الله تعالی اولاد لري (او د اولاد عقیده لرونکی کافران یی دنورو کافرانو څخه ځکه جلا بیان کړل چی په دی باطله

عقيده کې دعربو عام خلق مشرکان، يهود، نصارا ټول اخته وه) نه ددې څه دليل د دوی سره سته اونه د دوی د پلرونو نيکه ګانو سره وو، ډيره لويه خبره ده کومه چې د دوی دخلو څخه وزی (او) دغه خلق بالکل درواغ عبثيات کوي (کوم چې عقلاً هم نامکنه ده، ديو ادنی عقل والا هم ددی نه سی قائل کيدی اوته چې کوم ددې خلقو په کفر او انکار دومره غم کوې چې) شايد چې ته په دوی پسې که دا خلق په دې مضمون (قرآني) ايمان را نه وړي نو خپل روح به ورکړي (يعني دومره غم مه کوه چې هلاکت ته دې نژدې کړي، وجه دا ده چې دنيا د امتحان ځای دی په دې کې د ايمان اوکفر اوخير اوشر دواړو مجموعه به وی ټول نه سی مومنان کيدی، نو ددی امتحان دپاره) مونږ پر مځکه لوړ شيان ددی (مځکې) دپاره ښائسست جوړ کړي دي چې مونږ (ددی په ذريعه) دخلقو ازمائش وکې چې په دوی کې زيات ښه عمل څوک کوي (دا امتحان کول دي چې څوک ددی دنيا په ښائست او رونق باندې مين کيږي دالله ﷻ او د آخرت څخه غافله کيږي او څوک داسی نه کيږي غرض دا چې دا امتحان ګاه ده، تکويناً به په دی کی څوک مومن وي او څوک به کافر وي، نو بيا هم غم بی کاره دی، ته خپل کار کوه او د دوی دکفر دنتيجی په دنيا کې دښکاره کيدو انتظار مه کوه ځکه چې دغه زمونږ کار دی، په يو مقرر وخت باندی به وي، چنانچې يوه ورځ به هغه راسی چې) مونږ به پر مځکه لوړ ټول شيان يو صفا ميدان کړو (چې نه به پردی څوک اوسيدونکی پاته سی، نه څه او نه غر او نه څه کور او آبادي، لنډه دا ده چې ته خپل کار دتبليغ کوه دمنکرانو دبد انجام دومره غم مه کوه)

معلومات او مسئلې: وَلَمْ يَجْعَلْ لَّهُ عِوَجًا ۜ قَيِّمًا: دلفظ دعوج معنی يو قسم کوږوالی او يو طرف ته کږيدل دي، قرآنکريم په خپل لفظی اومعنوی کمال کی ددی څخه پاک دی، نه دفصاحت بلاغت په لحاظ سره په کښی په هيڅ ځای کی کمی يا کوږوالی کيدی سی، نه دعلم اوحکمت په لحاظ سره کوم چې يی په معنی د لفظ، وَلَمْ يَجْعَلْ لَّهُ عِوَجًا: سره په يو منفی صورت کی ښوولی دی، بيايی دتاکيد دپاره دا مضمون په مثبت طور په لفظ د: قيماً سره واضح کړی دی، ځکه چې د: قيماً معنی ده مستقيماً اومستقيم هغه وي په کوم کی چې څه ادنی کوږوالی اوميلان يو جانب ته هم نه وی او دلته دقيم يوه بله معنی هم کيدی سی، يعنی نګران اومحافظ، ددی معنی په لحاظ سره به ددی لفظ مطلب دا وي چې قرآنکريم لکه څنګه چې په خپل اذت کی کامل مکمل او دهر قسم کوږوالی افراط اوتفريط څخه پاک دی، دغه ډول دی دنورو هم پر استقامت لرونکی او دبندګانو دټولو مصلحتونو حفاظت کوونکی دی، اوس خلاصه ددی دواړو لفظونو به داسی چې قرآنکريم په خپله هم کامل او مکمل دی او دخدای دمخلوق لره هم کامل اومکمل جوړونکی دی (مظهری)

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَّهَا: يعنی په مځکه کی چې کوم مخلوقات حيوانات نباتات، جمادات او مځکي دننه دمختلفو شيانو کانونه موجود دي هغه ټول دمځکی دپاره ښائست او رونق جوړ سوی دی، پردی دا شبهه نه سی کول کيدی چې دمځکی په مخلوقاتو کی خو مار، لړم، درنده، حيوان او ډير مضر او مهلک شيان هم سته، دوی ته دمځکی ښائست او رونق څنګه ويل کيږي؟ ځکه چې څومره شيان په

دینا کی مضر او مهلک او خراب ګڼل کیږي ، دغه په یو اعتبار سره بیشکه چې خراب دی ، مګر دمجموعه عالم په اعتبار سره یو شی هم خراب نه دی ، څکه چې دهر بد څخه بد شی کی هم په نورو حیثیتونو سره ډیري فائدي دي ، ایا دزهري حیوانانو او درندګانو څخه په زرګونو انسانی ضرورتونه علاجونه وغیره نه پوره کیږي ؟ په دی وجه چې کوم شیان که په یو حیثیت سره بد هم وي ، لیکن دمجموعه عالم دکارخانی په لحاظ سره دغه هم بد نه دی ، یوچا څه ښه ویلی دی .

نهی هی چیز نکمی کوئی زمانی می کوئی برنهی قدرت کی کارخانی می

په دنیاکی هیڅ یوشی بی کاره نه دی پیدا سوی اوقدرت په دی کارخانه دعالم کی هیڅ شی هم بدنه دی .

اَمْ حَسِبْتَ اَنَّ اَصْحٰبَ الْكَهْفِ وَالرَّقِیْمِ ۙ

ایا ته خیال کوی چې د غار او دغږ وُسیدونکی

كَانُوْا مِنْ اٰیٰتِنَا عَجَبًا ۝۹ اِذْ اَوَى الْفِتْیَةُ اِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوْا رَبَّنَاۤ

زمونږ دقدرتونو څخه عجیبه خبره وه ، هرکله چې راغلل کښینستل هغه خوانان دغره په غار ځی بیا وویل

اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَیِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ۝۱۰ فَضَرَبْنَا عَلٰۤى

دوی ای زمونږ ربه! مونږته راکړی دخپل طرف څخه بخشش اوپوره کړی زمونږ دکار برابر والی ، بیابند کړل مونږ

اٰذَانِهِمْ فِی الْكَهْفِ سِنِیْنَ عَدَدًا ۝۱۱ ثُمَّ بَعَثْنٰهُمْ لِنَعْلَمَ اَیُّ

د دوی غوږونه په دی غار کی څو کلونه دشمیر ، بیا مونږ دوی پورته کړل چې معلوم کی چې

الْحِزْبَیْنِ اَحْصٰى لِمَا لَبِثُوْۤا اَمَدًا ۝۱۲ ع

په دوو فرقو کی چا یاده ساتلی ده چې څومره موده پاته سوی دی .

(دلغاتو تشریح)

کَهف ، دغره غارکوم چې پراخ وي ، هغه ته کهف وایی اوکوم چې پراخ نه وي دی ته غار وایی ، رَقِیم ، په لفظی اعتبار سره په معنی دَمَرقُوم دی ، یعنی لیکل سوی شی ، په دی مقام کی ددی څخه څه مراد دی؟ په دی کی دتفسیرلیکونکوقولونه مختلف دي ضحاک رحمه الله، سدي رحمه الله او ابن جبیر رحمه الله په روایت د ابن عباس رضی الله عنه ددی معنی یوه لیکل سوی تختی مقرروي، پرکومه چې ددغه وخت بادشاه داصحاب کهف نومونه کنده کړي وه ، د غار په خله کی یې ځړولی وو ، په دی وجه اصحاب کهف ته اصحاب الرقیم هم ویل کیږي ، دقتاده، عطیه، عوفی ، مجاهد رحمهم الله قول دا دی چې رقیم ددغه غره لمنی ته وایی په

کوم کی چی داصحاب کهف غار وو، خینو په خپله دی غره ته رقیم ویلی دی، حضرت عکرمه ﷺ فرمایی چی ما دحضرت ابن عباس ﷺ څخه دا خبره اوریدلی ده چی ماته نه ده معلومه چی رقیم دیوی لیکل سوی تختی نوم دی یا دیو کلی، کعب احبار، وهب بن منبه دحضرت ابن عباس ﷺ څخه دا روایت کوي چی رقیم ایله یعنی دعقبه په خواه کی دیو ښار نوم دی کوم چی د روم په کلیو کی واقع دی.

فِتْيَةٌ: د فتٰی جمع ده چی معنی یی ده نوجوان.

فَضَرَبْنَا عَلٰى آذَانِهِمْ: لفظی معنی یی غوږونه بندول دي دغفلت دخوب دپاره په دی الفاظو سره تعبیر کیږي څکه چی دخوب په وخت کی اول سترګی بندیږي، مګر غوږونه خپل کار کوي اواز اوري، کله چی خوب مکمل او غالب سی نو غوږونه هم خپل کار پاته کړي او بیا په ویښدونکی دتولو څخه اول غوږونه خپل کار شروع کوي چی په اواز سره بیده پوه سی بیا ویښ سی.

تفسیر: ایا ته دا خیال کوي چی غار والا او غره والا (دا دواړه نومونه دیو جماعت دی) زمونږ دعجائباتو (دقدرت) څخه څه دتعجب شی وو (لکه چی یهودو ویلی وه، چی د دوی واقعه عجیبه ده یا په خپله سوال کوونکو قریشو کافرانو دا عجیبه وګڼله او سوال یی وکي، په دی کی یی نبی کریم ﷺ مخاطب کړی دی، او رول یی نورو ته مقصود دی، چی دا واقعه هم که څه هم عجیبه خامخا ده، مګر دالله ﷻ دنورو عجائباتو دقدرت په مقابله کی دومره دتعجب قابله نه ده، لکه چی دی خلقو ګڼلی ده، څکه چی دمځکی او آسمان اولمر سپوږمی او ټول کائنات دمځکی او آسمانونو دعدم څخه وجود ته راوړل اصل عجائبات دي، دیو څو ځوانانو د اوږدي زمانی پوري بیده کیدل بیا بیداریدلو ددی په مقابله کی څه عجیبه نه ده ددی ابتدائی بیان څخه وروسته یی د اصحاب کهف قصه داسی بیان فرمایلی ده) او هغه دیادلو قابل دی، هرکله چی دی ځوانانو (دیو بی دین بادشاه دګرفت څخه تیښته وکړه) په دی غار کی (چی قصه یی مخته راځي) ولاړل پناه یی واخیسته بیا (دالله ﷻ څخه یی داسی دعاوغوښتله چی) وي ویل ای زمونږ پروردګاره! مونږ ته دخپل طرف څخه درحمت اسباب راکړي اوزمونږ په (دی) کار کی دبرابرکیدو اسباب تیار کړي (غالباً درحمت څخه مراد مقصد حاصلیدل دي او د اسباب دبرابریدو څخه مراد هغه اسباب اومقدمات دي کوم چی دمقصد دحاصلیدو دپاره عادتاً ضروری دی، الله ﷻ د دوی دعاقبوله کړه او د دوی دحفاظت او د ټولو پریشانیو څخه دنجات ورکولو صورت داسی بیان فرمایی چی) مونږ د دوی پر غوږونو په دی غار کی ترکلونو پوری دخوب پرده واچوله، بیا مونږ دوی (دخوب څخه) پورته کړل چی مونږ (په ښکاره طور هم) معلومه کړو چی (په غار کی د پاته کیدو په موده کی په بحث او اختلاف کوونکو کی) کومه ډله د دوی د پاته کیدو د مودي څخه زیاته خبره ده (دخوب څخه دبیداریدو څخه وروسته په دوی کی د یوي ډلی قول خو دا وو چی مونږ پوره ورځ یا څه برخه دیوي ورځیی بیده سوي یو، دوهمی ډلی وویل چی الله ﷻ پوه دی چی تاسی څومره ورځی بیده واست په آیت کی اشاره دی طرف ته چی دا دوهمه ډله زیاته حقیقت پیژندونکی وه کومی چی دمودی تعین الله تعالی ته حواله کړو څکه چی ددی هیڅ دلیل نه وو)

معلومات او مسئلې : (د اصحاب کهف اورقیم قصه)

په دې قصه کې څو بحثونه دي ، اول دا چې اصحاب کهف او اصحاب رقیم دیوجماعت دوه نومونه دي یا دا چې دوه جلا جلا جماعتونه دي ، که څه هم په څه صحیح حدیث کې ددې هیڅ وضاحت نشته ، مګر امام بخاري په خپل کتاب صحیح کې د اصحاب کهف او اصحاب الرقیم دوه جلا جلا سرخې ورکړې دي ، بیا یې د اصحاب الرقیم لاندې هغه مشهوره قصه د درو سړیو په غار کې کتابونو کې ددعاګانو په ذریعه د لارې خلاصیدو ذکر کړې دی ، کومه چې دحدیثو په ټولو کتابونو کې په تفصیل سره موجوده ده ، د امام بخاري ددې قسم کار کولو څخه دا ګڼل کیږي چې دده په نزد اصحاب کهف جلا جماعت دی او اصحاب الرقیم یې هغو درو کسانو ته ویلی دی کوم چې په یوه زمانه کې په غار کې پټ سوي وو ، بیادغره یوه لویه تږه ددې غار په خُله باندې راولویده چې غار بالکل باندې بند سو ، د دوی دوتو لاره بنده سوه نو دې درو وارو دخپلو خپلو خاصو نکیونو عملونو واسطه الله ﷻ ته ورکړه او دعایې وکړه چې دا کار که مونږ خالص ستا درضا دپاره کړی وو نوخپل فضل سره زمونږ لارخلاصه کړې ، د اولنی سړي په دعاسره ډبره څه وښوریده او رڼا په کښې راغله ، د دوهم سړي په دعاسره نوره زیاته وښوریده ، بیا د دریم په دعا سره لار بالکل خلاصه سوه .

لیکن افظ ابن حجر دبخاري په شرح کې دا واضحه کړې ده چې د احادیثو درو ایتونو په بنا سره ددې هیڅ واضح دلیل نسته چې اصحاب رقیم ددې ذکر سوو درې سړیو نوم دی ، خبره صرف دومره ده چې دغار د واقعې دیو راوي حضرت نعمان بن بشیر ﷺ په روایت کې ځینو روانانو دا اضافه نقل کړې ده چې حضرت نعمان بن بشیر ﷺ فرمایي چې ما دنبي کریم ﷺ څخه درقیم ذکر واوریدی ، دوی په غار کې دبند سوو درو سړیو واقعه بیانوله ، دا اضافه یې په فتح الباري کې دبزار او دطبراني په روایت سره نقل کړې ده ، مګر اول خو ددې حدیث دعامو راوایانو په روایتونو کې کوم چې په صحاح سته او دحدیثو په نورو کتابونو کې په تفصیل سره موجود دی ، په دوی کې یوه هم دحضرت نعمان بن بشیر ﷺ داجمله نه ده نقل کړې ، په خپله دبخاري روایت هم ددې جملې څخه دی ، بیاپه دې جمله کې هم ددې وضاحت نسته چې نبي کریم ﷺ په غار کې بند سوو دې درو سړو ته اصحاب رقیم ویلی دي ، بلکې الفاظ دا دي چې دوی درقیم ذکر وفرمایی ، په دې مینځ کې یې ددې درو کسانو ذکر وفرمایی ، درقیم دلفظ دمراد متعلق چې د اصحابو او تابعینو او عامو تفسیر لیکونکو کې کوم اختلاف دقولونو چې لوړ نقل سوی دی ، دغه په خپله ددې دلیل دی چې دنبي کریم ﷺ څخه درقیم دمراد متعین کولو په باره کې څه روایت دحدیث څخه وو ،ورنه څنګه کیدی سوه چې نبي کریم ﷺ دیو لفظ مراد په خپله متعین کړی او بیا اصحاب، تابعین اونور تفسیر لیکونکي ددې خلاف یو قول اختیار کړي ، په دې وجه حافظ ابن حجر رحمه الله شارح د بخاري رحمه الله د اصحاب کهف اورقیم دواړو جلا جلا جماعتونو کیدو څخه انکار کړی دی او صحیح یې دا ګرځولې ده چې دا دواړه دیو جماعت نوم دی ، په غارکې دبندیدونکو دري سړو ذکر درقیم دذکر سره را غلی وي ، ددې څخه دا نه لازمیږي چې دا دري سړي اصحاب الرقیم وه .

حافظ ابن حجر دلته دا هم واضحه کړه چې قرآنکریم کومه قصه د اصحاب کهف بیان کړې ده ، ددې

راتلونكى بيان په خپله دا واضح كوي چې اصحاب كهف او رقيم يو جماعت دى ، دا وجه ده چې جمهور تفسير ليكونكى او محدثين ددى دواړو پر يو والى متفق دي .

دوهمه مسئله دلته په خپله ددى قصى دتفصيلاتو ده چې ددى دوې برخى دي ، يوه هغه كومه چې ددې قصى روح او اصل مقصود دى چې په دى سره ديهودو دسوال جواب هم كيږي او دمسلمانانو دپاره هدايتونه او نصيحتونه هم دي ، دوهمه برخه هغه ده ، دكوم تعلق چې ددى قصى صرف دتاريخى او جغرافيايى حيثيت سره دى ، په مقصودي بيان كى ددى هيڅ دخل نشته مثلاً دا قصه په كومه زمانه كى ، په كوم ښار اوكوم كلى كى پيښه شوه ، دكوم كافر بادشاه څخه چې وتښتيدل او دى خلقو په غاركى پناه اخيستى وه هغه څوک وو؟دهغوى څه عقيدى اوخيالات وه اوده ددى خلقوسره ښه معامله وكړه چې دوى په تښتيدو اوپه غاركى په پټيدومجبوره سول بيا داچې ددې خلقو شمير څومره وو او بيا تر اوږدې زمانى پورى د دوى دبيده كيدو زمانه څومره وه او بيا دا خلق تراوسه پورى ژوندى دى اوكه مړه دى؟

قرآنكريم دخپل حكيمانه اصولو اوخاص اسلوب لاندى په ټول قرآن كى يوه قصه دحضرت يوسف ﷺ پوره په تفصيل سره بيان كړې ده ، ددى څخه ماسوا بله يوه قصه يى هم په پوره تفصيل اوترتيب سره نه ده بيان كړى ، كومه چې دعامو تاريخى كتابونو طريقه ده ، بلكى دهرى قصى يى صرف هغه اجزاء موقع په موقع بيان كړى دى دكومو سره چې دانسانى هدايتونو او تعليماتو تعلق ؤ ((دحضرت يوسف ﷺ قصه ددى اسلوب څخه دمستثنى كولو وجه دسورة يوسف ﷺ په تفسير كى تيره سوي ده))

داصحاب كهف په قصه كى هم دا طريقه اختيار سوي ده چې په قرآن كى ددى صرف هغه اجزاء بيان سوي دي ، كوم چې د اصل مقصود سره متعلق وه ، باقى اجزاء كوم چې خالص تاريخى ياجغرافيايى وه دهغه څه ذكر يى نه دى فرمايلى د اصحاب كهف د شميرا و د دوى دبيده كيدو دزمانى دمودى سوالونه خو يى ذكر كړل او دجواب طرف ته يى اشاره هم وفرمايله ، مگر ددى سره يى دا هدايت هم وكي چې په داسى مسئلو كى دزيات فكر او بحث او تكرار ضرورت نشته دغه خداى ته حواله كول په كار دى .

دا وجه ده چې نبى كريم ﷺ دچاچې منصبى فرض دقرآن دمعانيو بيانول دي ، ده ﷺ هم په يوحديث كى د قصى دا اجزاء نه دي بيان كړي او مشرانو اصحابو ﷺ او تابعينو رحمهم الله ددى قرآنى اسلوب په بنا په داسى معاملاتو كى قاعده دكار دا مقرره كړي ده چې .

أبهموا مآ أبهمه الله : (اتقان للسيوطى رحمه الله) يعنى كوم غير ضرورى شى چې الله ﷻ مبهم پاته كړى دى تاسى يى هم مبهم پاته كړئ (چې په دى كى بحث او تحقيق څه فائده نه كوي)

دمشرانو اصحابو ﷺ او تابعينو رحمهم الله ددى طرز عمل مقتضى دا وه چې په دى تفسير كى هم دقصى هغه اجزاء نظر انداز كړل سى كوم چې قرآن اوحديث نظر انداز كړى دى ، ليكن دا زمانه هغه ده په كوم كى چې تاريخى اوجغرافيايى انكشافات دتولو څخه لوى كمال گڼل سوى دى او وروستنيو عالمانو دتفسير په دى وجه كم او زيات هغه اجزاء هم بيان كړى دى . په دى جه په زير نظر تفسير كى دقصى هغه اجزاء كوم چې په خپله په قرآنكريم كى ذكر دى دهغه بيان خو به دقرآن دآيتونو ترتفسير لاندى راسى ، باقى تاريخى او جغرافيايى اجزاء دقصى دلته په قدر دضرورت بيانيږي او دبيانولو څخه

وروسته هم آخري نتيجه به دا وي چې په دې معاملو کې قطعي فيصله ناممکنه ده ، ځکه چې په اسلامي او بيا په مسيحي تاريخونو کې د دې متعلق چې څه ليکل شوي دي ، هغه په خپله دومره مختلف او متضاد دي چې که يو مصنف دخپل تحقيقه او رايه پر بنا د قرينو او مقدمو په مدد سره يوشي متعين کوي ، نو دوهم دغه ډول بل صورت ته ترجيح ورکوي .

(ددين دحفاظت دپاره په غارونو کې دپناه اخيستونکو واقعات په مختلفو ښارونو او ملکونو کې بې شميره سوي دي)

دتاريخ دانانو داختلافاتو يو لوبه وجه داهم ده چې دحضرت عيسى ﷺ په دين کې چونکې رهبانيت ددين لوى کار گڼل سوى وو ، نو په هره مخکه او هر ملک کې داسې واقعات بې شميره سوي دي چې ځينې خلق به دالله ﷻ دعبادت دپاره په غارونو کې پناه گزين کيدل او هلته به يې عمرونه تيرول اوس چې کوم کوم ځاى داسې واقعه پيښه سوي ده ، پردې دتاريخ ليکونکو داصحاب کهف گمان کيدل څه ليري نه وه .

(داصحاب کهف ځاى او د دوى زمانه ؟)

دتفسير امام قرطبي رحمه الله الاندلسي په خپل تفسير کې دلته څو واقعات څه د اوريدو او څه دليدو نقل کړي دي ، کوم چې دمختلفو ښارونو سره تعلق لري ، قرطبي دټولو څخه اول خو دضحاک د روايت څخه دا نقل کړي دي چې رقيم د روم ديو ښار نوم دى چې د دې په يو غار کې يوويشت (۲۱) سړي پراته دي ، داسې معلوميږي چې دا بيده دي ، بيا يې دتفسير د امام ابن عطيه رحمه الله څخه نقل کړي دي چې ما د ډيرو خلقو څخه اوريدلي دي چې په شام کې يو غار دى چې په کښې څه کسان مړه پراته دي ، دهغه ځاى مجاوران دا وايي چې دا خلق اصحاب کهف دي او د دې غار په خوا کې يو جمات او کور اباد دي چې رقيم ورته وايي او ددغه مړو سره ديو مړ سپى ډانچه موجوده ده .

او دوهمه واقعه يې د اندلس دغرناطې دښار نقل کړي ده ، ابن عطيه رحمه الله وايي چې په غرناطه کې ديو لوشه نومې کلي په خوا کې يو غار دى چې په دې کې څه مړه لاشونه دي او د دوى سره يو مړ سپى هم موجود دى ، په دوى کې د اکثرو لاشونو څخه غوښه تللې ده ، صرف دهډوکو ډانچې دي او پر ځينو لا تر اوسه غوښه او څرمن موجودې دي ، په دې باندې صدې تيرې سوې ، ليکن په صحيح سند سره د دوى هيڅ حال معلوم نه دى ، ځينې خلق وايي چې دا اصحاب کهف دي ، ابن عطيه رحمه الله وايي چې دا خبره مې واوريده نو زه په خپله په سنه ۵۰۴ هـ کې هلته ولاړم نو واقعي چې دا مړه پر دغه حالت باندې وه او د دوى په خوا کې يو جماعت هم دى او يوه د رومې زمانې ابادي هم ده ، کومې ته چې رقيم وايي ، داسې معلوميږي چې په تيره زمانه کې به يو عاليشان محل وو ، تردې وخته پورې هم دده ځينې ديوالونه موجود دي او دا په يو غير اباد ځنگل کې دى .

او فرمايي چې دغرناطې په لوړه حصه کې ديو پخوانې ښار نخښې او نښانې پيدا کيږي ، کوم چې د روميانو دطرز دى ، ددې ښار نوم رقيوس ښوول کيږي ، مونږ ددې په کنډرو کې ډير عجائبات او قبرونه ليدلي دي ، قرطبي رحمه الله کوم چې د اندلس اوسيدونکى دى ، ددې ټولو واقعاتو نقل کولو څخه وروسته هم چاته په يقيني طور سره د اصحاب کهف د ويلو څخه گريز کړى دى او په خپله ابن عطيه رحمه الله هم

دخپلو ليدو باوجود دا په کلکه نه دی ويلی چی دا خلق اصحاب کهف دي، محض عام شهرت يی نقل کړی دی، مګر بل اندلسی تفسير ليکونکی ابوحيان رحمه الله چی په اومه صدی سنه ۷۵۴ هـ کی خاص په غرناطه کی پيدا سوی او هلته پاته سوی دی، هغه هم په خپل تفسير بحر محيط کی دغرناطی ددی غار داسی ذکر کوی څنګه چی قرطبی کړی دی او ابن عطيه رحمه الله دخپلو ليدو دذکر څخه وروسته ليکی چی کله مونږ په اندلس کی وو (يعنی قاهری ته دمنتقل کيدو څخه مخکی) نو ډير خلق به ددی غار دزيارت دپاره تلل او دا به يی ويل چی که څه هم دغه مړه تر اوسه دلته موجود دی او زيارت کوونکی يی شماري هم، مګر هميشه د دوی په شمير کی غلطی کوي، بيا فرمايی چی ابن عطيه رحمه الله چی دکوم ښار رقيوس ذکر کړی دی او کوم چی د غرناطی څخه دقبلی طرف ته واقع دی نو دی ښار ته زه په خپله ډير وار تللی يم او په کنبی می لويي غير معمولی دبري ليدلی دی، ددی څخه وروسته وايی، وَيَتَرَجَّحُ كَوْنُ اَهْلِ الْكَهْفِ بِالْاَنْدُلُسِ لِكَثْرَةِ دِيْنِ النَّصَارٰى بِهَاحَتّٰى هِيَ بِلَادُمُمْلَكَتِهِمُ الْعُظْمٰى (تفسير بحر محيط ص ۱۰۲ ج ۲) يعنی داصحاب کهف په اندلس کی د کيدو دترجيح دپاره دا هم قرينه ده چی هلته دنصرانيت غلبه ده، تر دی چی دا خطه د دوی دټولو څخه لوی مذهبی مملکت دی، په دی کی دا خبره واضحه ده چی د ابو حيان په نزد د اصحاب کهف په اندلس کی کيدل راجح دی (تفسير قرطبی ص ۳۵۲-۳۵۷ ج ۹)

دتفسير امام ابن جرير رحمه الله او ابن ابی حاتم رحمه الله په روايت دعوفی دحضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه نقل کړی دی چی رقيم ديوي کندی نوم دی کوم چی دفلسطين څخه لاندی ايله (عقبه) ته نژدي ده، او ابن جرير ابی حاتم او يو څو نورو محدثينو دحضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه څخه نقل کړی دی چی دوی فرمايی چی ماته نه ده معلومه چی رقيم څه شی دی، ليکن ما دکعب احبار څخه پوښتنه وکړه نو دوی وويل چی رقيم دهغه کلی نوم دی، په کوم کی چی اصحاب کهف غار ته دتللو څخه مخکی ديره وه (روح المعاني)

ابن ابی شيبه، ابن المنذر، ابن ابی حاتم دحضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه څخه روايت کړی دی، دی فرمايی چی مونږ دحضرت معاويه رضی الله عنه سره د روميانو په مقابله کی يو جهاد وکړو کوم ته چی غزوة المضيق وايی، په دی موقع زمونږ ګذر پر هغه غار باندی وسو په کوم کی چی اصحاب کهف دي دکومو ذکر چی الله ﷻ په قرآن کريم کی فرمايلی دی، حضرت معاويه رضی الله عنه اراده وکړه چی غار ته دننه ولاړ سی او د اصحاب کهف لاشونه ووينی، مګر ابن عباس رضی الله عنه وفرمايل چی داسی نه دي کول په کار ځکه چی الله ﷻ د دوی دليدو څخه هغه هستی هم منع کړي ده، کومه چی ستا څخه ښه وه، يعنی نبی کريم ﷺ ځکه چی الله ﷻ په قرآن کريم کی فرمايی، لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَّلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا: يعنی که ته دوی ووينی نو ته به د دوی څخه وتښتی او هيبت به درباندی راسی.

مګر حضرت معاويه رضی الله عنه دابن عباس رضی الله عنه داخبره ځکه قبوله نه کړه چی شايد قرآن کريم چی د دوی کوم حالت بيان کړی دی، داهغه دی کوم چی د دوی د ژوند په وخت کی وو، دا څه ضروری ده چی اوس دی هم هغه حالت وي، په دی وجه څه سړي يی دليدو دپاره وليږل، دوی غار ته ورسيدل، مګر کله چی يی غار ته دننه کيدل وغوښتل نو الله ﷻ پر دوی يوه سخته هوا راوليږله کوم چی دوی ټول دغار څخه راوايستل (روح ص ۲۲۷ ج ۱۵)

ددی ذکر سوو روایتونو او قصو څخه دومره خبره ثابته سوه چې دمفسرینو حضراتو څخه کومو حضراتو چې د اصحاب کهف دغار دځای پته ورکړې ده، د دوی قولونه د دری ځایونو پته ورکوي، یو دخلیج فارس ساحل عقبه (ایله) ته نژدې دحضرت ابن عباس ﷺ دیر روایتونه ددی په تائید کی دی، لکه چې په ذکر سوو روایتونو کی تیر سوی دی.

د ابن عطیه دلیدو او د ابو حیان دتائید څخه دا راجحه معلومیږي چې دا غار په غرناطه اندلس کی دی، ددی دواړو ځایونو څخه په عقبه کی دیو ښار یا دیو خاص عمارت نوم رقیم هم ښوول سوی دی، دغه ډول په غرناطه کی دغار متصل دعظیم الشانه ورانی ابادي کړی چې دا غار د اصحاب کهفو غار دی، بلکه د دواړو قسمه روایتونو مدار په مقامی شهرت او اوریدولو روایتونو باندی دی، او تقریباً ټول تفسیرونه قرطبی، ابوحیان، ابن جریروغیره په خپلو روایتونوکی داصحاب کهف داوسید ودپخوانی ښارنوم افسوس او اسلامی نوم طرطوس ښوولی دی، تاریخدانان دا ښار د ایشیایی کوچک په مغربی غاړه باندی منی، ددی څخه معلومیږي چې دا غار هم په ایشیایی کوچک کی دی په دی وجه یو ته په قطعی طور سره صحیح اوباقی ته دغلط ویلو هیڅ دلیل نسته، احتمال د درو واړو ځایونو کیدی سی، بلکی ددی احتمال هم څه نفی نه سی کیدی چې ددی غارونو واقعات دصحیح کیدو باوجود هم دا دهغو اصحاب کهف غار نه وي، دکوم ذکر چې په قرآنکریم کی راغلی دی، هغه دی یو بل ځای وي او دا هم ضروری نه ده چې رقیم ددغه ځای دیو ښار یا آبادي نوم وي، بلکی ددی احتمال نفی هم نه سی کیدی چې دریم څخه مراد هغه کتبه وي پرکومه چې د اصحاب کهف نومونه کنده کړی دی او دغار پر خُله باندی یه بادشاه لګولی وي.

(دنورو تاریخدانانو تحقیق)

ددی زمانی ځینو تاریخدانانو اوعالمانو دمسیحي تاریخونو او دیورپیانو خلقو دتاریخونو په مدد سره د اصحاب کهف دغار دځای او دزمانی متعین کولو دپاره کافی بحث اوتحقیق کړی دی.

ابو الکلام صاحب ازاد د آیله (عُقبه) په خوا کی موجوده ښار تپرا کوم ته چې عرب تاریخ دانان بطرا لیکی، دا پخوانی ښار رقیم ګڼلی دی او دموجوده تاریخونو څخه دده دخوا په غره کی دیو غار نخښی هم ښوولی دي، چې ددی سره دیو جماعت د ابادی نخښي هم ښوول کیږي، ددی په شاهدی کی یی لیکلی دي چې د بائبل په کتاب یشوع (باب ۱۸ آیت ۲۷) کی چې یی کوم ځای ته رقم یاراقم ویلی دی داهغه مقام دی کوم چې اوس تپرا ویل کیږي، مګر په دی داشبهه سوي ده، چې په کتاب یشوع کی درقم یاراقم ذکر دبنی بن یمین دمیراث په سلسله کی راغلی دی او دا علاقه د دریایی اردن او بحر لوط په مغرب کی واقع وه، په دی کی دتپرا ښار هیڅ امکان نسته په دی وجه ددی زمانی د اثار قدیمه تحقیق کوونکو ددی خبري په منلو سخت تامل کړی دی چې تپرا او راقم یوشی دی (انسائیکلوپیډیا برټانیکاطبع سنه ۱۹۴۹ جلد ۱۷ ص ۲۵۸)

اوعام مفسیرین د اصحاب کهف ځای شهر افسوس ګڼی چې د ایشیایی کوچک په مغربی غاړه باندی د رومیانو دټولو څخه لوی ښار وو، دکوم کنډرونه چې اوس هم دموجوده ترکی د ازمیر ښار (سمرنا) څخه

شل ۲۰ پنځه ویشت ۲۵ میله جنوب طرف ته پیدا کیدی سی.

حضرت مولانا سید سلیمان صاحب ندوی رحمه الله هم په ارض القرآن د تیرا د ذکر سره په قوسونو کی دننه (رقیم) لیکلی دی، مګر د دی څه شاهدي یې نه ده پیش کړی چی د تیرا ښار پخوانی نوم رقیم وو.

مولانا حفظ الرحمان سهواروی په خپل کتاب قصص القرآن کی دا اختیار کړي ده او د دی په شهادت کی د تورات سفر عدد او صحیفه سعیا په حواله سره یې د تیرا ښار نوم راقمه بیان کړی دی (ماخوذ از دائرة المعارف عرب)

د اردن په حکومت کی عمان ته نژدی په یو ګڼ ځنګل کی دیو غار پته ولګیده نو د حکومت د اثار قدیمه محکمی په سنه ۱۹۲۳ کی دغه ځای د کیندلو کار شروع کړی نو په دی کی د خاورو راووتل او د غار په جنوبی اړخ کی په دبرو کنده سوی څه نقشونه هم پیدا سول کوم چی په بزنطینی ژبه کی دی، د دی ځای د خلقو خیال دا دی چی دلته رقیم دی، د کوم په خوا کی چی د اصحاب کهف دا غار دی، والله اعلم

حضرت سیّدی حکیم الامت تهانوی رحمه الله په بیان القرآن کی د تفسیر حقانی په حواله سره د اصحاب کهف د ځای او مقام تاریخی تحقیق دا نقل کړی دی چی ظالم بادشاه د کوم د بیري څخه چی وتښتیدل او اصحاب کهف په غار کی پناه واخیسته، د دی زمانه سنه ۲۵۰ وه بیا تر دری سوه (۳۰۰) کاله پوری دغه خلق بیده وه، نو مجموعه سنه ۵۵۰ سوه او د نبی کریم ﷺ ولادت په ۵۷۰ کی وسو، په دی وجه د نبی کریم ﷺ د پیدائش څخه شل کاله مخکي د بیداریدو واقعه پیښه سوي ده او په تفسیر حقانی کی هم د دوی مقام د افسوس یا طرسوس ښار مقرر کړی دی، کوم چی په ایشیایی کوچک کی وو، اوس د دی کنډرات موجود دي، والله تعالی اعلم بحقیقة الحال

دا ټول تاریخی او جغرافیایی تفصیلات دی کوم چی د پخوانیو مفسرینو د روایتونو او بیا د نوو مورخینو د بیانونو څخه پیش کړل سوی دی، دی احقر مخکی دا عرض کړی وو چی نه په یو آیت د قرآن پوهیدل پر دی باندی موقوف دی او نه د دی مقصد څه ضروری حصه د دی سره متعلق ده د کوم د پاره چی قرآنکریم دا قصه بیان کړي ده، بیا روایتونه او قصی او د دی نخښی او قرینی دومره مختلفی دي چی د ټول تحقیق او کړاؤ نه وروسته هم د دی څه قطعي فیصله ممکنه نه ده، صرف ترجیحات او رجحانات کیدی سی، لیکن نن صبا په تعلیمیافته طبقه کی د تاریخی تحقیقاتو ذوق ډیر زیات سوی دی، د دوی د تسکین د پاره دا تفصیلات ولیکل سوه، چی د دی څخه نژدی نژدی او په اندازه سره دومره معلومیږي چی دا واقعه د حضرت عیسی علیه السلام څخه وروسته د نبی کریم ﷺ زمانی ته نژدی پیښه سوي ده او ډیر روایتونه د دی د افسوس یا طرسوس ښار ته پر نژدی کیدو باندی متفق دي، والله تعالی اعلم

او حقیقت دا دی چی د دی ټولو تحقیقاتو څخه وروسته مونږ هم هغه ځای ولاړیو د کوم ځای څخه چی روان سوی وو، چی د مقام متعین کولو نه څه ضرورت سته او نه د دی تعین په څه یقینی ذریعه سره کول کیږي، د تفسیر او حدیث امام ابن کثیر د دی متعلق دا فرمایلی دي چی.

فَقَدْ أَخْبَرَنَا اللّٰهُ تَعَالٰى بِذٰلِكَ وَأَرَادَ مِنَّا فَهْمَهٗ وَتَدَبُّرَهٗ وَلَمْ يُخْبِرْنَا بِمَكَانِ هٰذَا الْكَهْفِ فِيْ أَيِّ الْبِلَادِ مِنَ الْأَرْضِ إِذْ لَا فَائِدَةَ لَنَا فِيْهِ وَلَا قَصْدَ شَرْعِيٌّ (ابن کثیر ص ۷۵ ج ۳)

يعني الله ﷻ مونږ د اصحاب كهف دهغه حالاتو خبر راكړى دى دكومو چې په قرآن كې دي چې مونږ په دې پوه سو او په دې كې فكر وكړو او ددى خبر يې نه دى راكړى چې دغه غار په كومه مځكه او په كوم ښار كې دى ځكه چې په دې كې زمونږ څه فائده نسته او نه څه شرعي مقصد په دې پورى تړل سوى دى .

(د اصحاب كهف واقعه په كومه زمانه كې پيښه سوه او په غار كې دپناه اخيستو اسباب څه وه ؟)

دقصى داتكړه هم هغه ده په كوم چې نه قرآن په يو آيت باندې پوهيدل موقوف دي نه يې دقصى په مقصد پورى څه خاص اثر سته او نه په قرآن او حديث كې ددې څه بيان سته ، صرف تاريخي قصى دي، په دې وجه ابو حيان په تفسير بحر ميحط كې فرمايي .

وَ الرُّوَاةُ مُخْتَلِفُونَ فِيْ قِصَصِهِمْ وَكَيْفَ كَانَ اجْتِمَاعُهُمْ وخُرُوْجُهُمْ وَلَمْ يَأْتِ فِيْ الْحَدِيْثِ الصَّحِيْحِ كَيْفِيَّةُ ذٰلِكَ وَلَافِيْ الْقُرْآن (بحيرمحيط ص ۱۰۱ ج ۲)

د دوى په قصه كې دراويانو سخت اختلاف دى او په دې كې چې دوى په دې خپل پروګرام څنګه متفق او څنګه ووتل ، نه په څه صحيح حديث كې ددى كيفيت ذكر دى او نه په قرآن كې .

خو بيا هم دموجوده طبيعتونو ددلچسپى دپاره لكه چې لوړ داصحاب كهف دمقام متعلق څه معلومات ليكل سوي دي ددى دزمانى دواقع كيدو او داسبابو دواقع كيدو متعلق هم لنډ څه معلومات دتفسيرى او تاريخي روايتونو څخه نقل كيږي، داقصه په پوره تفصيل او راګيرولو سره حضرت قاضي ثناء الله پاني پتي رحمه الله په تفسير مظهرى كې دمختلفو روايتونو څخه نقل كړي ده، مګر دلته صرف هغه لنډه واقعه ليكل كيږي كومه چې ابن كثير دمخكنيو او وروستنيو ډيرو تفسيرونو په حوالو سره پيش كړي ده ، هغه فرمايي .

اصحاب كهف دباد شاهانو اولاد او دخپل قوم سرداران وه ، قوم بت پرست وو يوه ورځ د دوى قوم دخپلې څه مذهبي ميلې دپاره دښار څخه بهر وتلى وو ، كوم ځاى چې به د دوى كلنى اجتماع كيده، هلته به تلل دي خلقو به دخپلو بتانو عبادت كوي او د دوى دپاره به يې حيوان قربان كوى، د دوى بادشاه يو جبار ظالم دقيانوس نوم يې وو ، چاچې به قوم پر دي بت پرستى مجبورى، په دغه كال هركله چې ټول قوم په دې ميله كې جمع سو نو د اصحاب كهف ځوانان هم هلته ولاړل او هلته يې دخپل قوم داحركتونه وليدل چې په خپلو لاسونو جوړكړى دبرو تو خدايان وايي او عبادت يې كوي او قرباني وركوي ، دغه وخت الله ﷻ دوى ته دا روغ عقل وركړى ، چې دقوم ددى بى وقوفه حركت څخه د دوى نفرت پيدا سو او دعقل څخه يې كار واخيستى، نو د دوى په خيال كې را غله چې داعبادت خو صرف دهغه ذات په كار دى چاچې مځكه او آسمان او ټول مخلوقات پيدا كړي دي، داخيال په يو وخت كې ددى څو ځوانانو په زړه كې راغى ، او په دوى كې هريو دقوم ددى بى عقلى دعبادت څخه دځان ساتلو دپاره ددغه ځاى څخه ليري كيدل شروع كړل، په دوى كې دټولو څخه اول يو ځوان ددغه جمعى څخه ليري ولاړى او تر يوي درختى لاندى كښينستى ددى څخه وروسته يو بل راغى او هغه هم تردى درختى لاندى كښينستى، دغه ډول بيا دريم او څلورم راتلل او ددى درختى لاندې كښينستل، مګر په دوى كې يو نه بل پيژندى او نه ددى څخه خبر وو چې دى ولې دلته راغلى دى، مګر دوى په حقيقت كې هغه قدرت دلته جمع كړى وو چاچې د دوى په زړونو كې ايمان پيدا كړي .

(دقومیت او اجتماعیت اصلي بنیاد)

ابن کثیر رحمه الله ددی نقل کولوڅخه وروسته فرمایي چې خلق خو دباهمي اجتماع سبب قومیت اوجنسیت ګڼي ، مګر حقیقت هغه دی کوم چې دصحیح بخاري په حدیث کې دی چې په حقیقت کې یو کیدل اوجلا کیدل اول په ارواحانو کې پیدا کیږي ددې اثر ددی عالم پر جسمونو پریوزي ، دکومو روحونو په مینځ کې چې په ازل کې مناسبت او اتفاق پیدا وي هغوی به دلته هم دیو بل سره ترل سوی وي او دیو جماعت شکل به اختیاروي او په کوموکې چې دا مناسبت اوموافقت نه وي ، بلکې هلته جلا پاته سوي وي ، هغوی به دلته هم جلا وي ، ددې واقعي مثال ته وګوري چې څنګه جلا جلا دهر سړی په زړه کې یو خیال پیدا سو او دې خیال دا ټول په غیر شعوري طوګه سره یوځای ته جمع کړل .

لنډه دا چې دا خلق یوځای خو جمع سول ، مګر هر یوه خپله عقیده دنورو څخه ځکه پټوله چې هسې نه دوی ولاړ سي اوبادشاه ته مخبري وکړي او زه ګرفتار سم ، څه وخت دخاموشي په عالم کې دپاته کیدوڅخه وروسته په دوی کې یو سړي وویل چې وروڼو زمونږ دټولو دقوم څخه جلا دې ځای ته دراجمع کیدوڅه سبب خامخا سته ، مناسبه دا ده چې مونږ ټول دیوبل دخیال څخه خبر سو ، په دې باندي یوسړي وویل چې حقیقت دا دی چې زه خپل قوم چې پر کوم مذهب دین اوعقیده باندي وینم ، زمایقین راغلی دی چې دا باطله عقیده ده عبادت خو صرف دالله ﷻ په کار دی دچاچې دکائناتو په پیدائش کې څوک شریک او حصه دار نسته ، اوس خو نورو ته هم موقع ورکول سوه او په دوی کې هر یوه اقرار وکي چې دا هم عقیده اوخیال دی کوم چې زه دقوم څخه جلا کړم او دلته یې راورسولم .

اوس دا دیوخیال جماعت دیو بل ملګري او دوستان سول او دوی خپله یوه جلا عبادتګاه جوړه کړه چې په هغه کې به جمع کیدل او دخدای واحد عبادت به یې کوی .

مګر داسې کیده کیده چې د دوی خبر په ښار کې خپور سو اوچغل خورو بادشاه ته د دوی خبر ورسوی ، بادشاه ددې ټولو دحاضریدو حکم وکي ، دا خلق په دربار کې حاضر سول نو بادشاه د دوی دعقیدې او طریقې متعلق پوښتنه وکړه الله ﷻ دوی ته همت ورکي ، دوی بغیر دڅه بیری اوخطری څخه خپله عقیده د توحید بیان کړه اوپه خپله بادشاه ته یې هم ددې دعوت ورکي ، ددې بیان دقرآن کریم په آیت کې داسې راغلی دی، وَرَبَطْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَنْ نَدْعُوَ مِنْ دُونِهِ إِلَهًا لَقَدْ قُلْنَا إِذًا شَطَطًا ۝ هَؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا.

هرکله چې دې خلقو بادشاه ته بې دڅه بیری څخه په زړورتیا سره د ایمان دعوت ورکي نوبادشاه ددې څخه انکار وکي اوپه دوی یې بیره تیره کړه او د دوی دبدن څخه یې هغه ښائسته جامې چې ددې شهزادګانو په بدن باندې وې ویستلې ، چې دا خلق په خپله معامله فکر وکړي او دفکر کولو دپاره یې ورته څو ورځې مهلت ورکي، دایې ورته وویل چې تاسې ځوانان یاست زه ستاسې په قتلولو ځکه تلوارنه کوم چې تاسې ته دفکر کولو موقع درکړل سي اوس هم که تاسې دخپل قوم دین او مذهب ته راغلاست نو په خپل حال به اوسې کنه نو قتل به سې .

دا دالله ﷻ لطف اوکرم په خپلو مومنانو بندګانو باندی وو چی دی مهلت دی خلقو ته د تیښتی لار اسانه کړه او دا خلق ددی ځای څخه وتښتیدل او په یو غارکی پټ سول .

دمفسرینو عام روایتونه پردی متفق دی چی دا خلق پر دین مسیحی ﷺ باندی وه ، ابن کثیر او نورو تولو مفسرینو دا ذکر کړی دی ، که څه هم ابن کثیر دا څکه نه ده قبوله کړی چی که دا خلق پر مسیحی دین باندی وي، نو دمدینی یهودو به د دوی سره ددښمنی په وجه ددی واقعی پوښتنه نه کوله اودی ته به یی اهمیت نه ورکوی مګر دا یو داسی بنیاد نه دی چی ددی په وجه سره تول روایتونه رد سی ، دمدینی یهودو خو محض د واقعی دعجیبه والی په حیثیت سره ددی پوښتنه وکړه ، لکه د ذوالقرنین سوال هم پردی بنا باندی دی چی په داسی سوالاتو کی دیهودیت اونصرانیت دتعصب په مینځ کی نه راتلل ښکاره خبره ده .

په تفسیر مظهری کی په روایت ابن اسحاق یی دا خلق په هغوموحدینوکی شمارکړی دی کوم چی د مسیحی دین دختمیدو څخه وروسته ددی حق پرست خلق خال خال پاته سوی وه کوم چی په صحیح دین مسیح اوتوحید باندی قائم وه دابن اسحٰق په روایت کی هم ددی ظالم بادشاه نوم دقیانوس ښوول سوی دی اوپه کوم ښارکی چی دا ځوانان په غارکی دپټیدو څخه مخکی اوسیدل دهغه نوم یی افسوس ښوولی دی .

دحضرت عبدالله ابن عباس ﷺ په روایت کی یی هم واقعه داسی بیان کړي ده او دبادشاه نوم یی دقیانوس ښوولی دی ، د ابن اسحٰق په روایت کی دا هم دی چی د اصحاب کهف دبیداریدو په وخت کی چی پر ملک ددین مسیح علیه السلام پابند دکومو خلقو قبضه سوی وه ، دهغوی دبادشاه نوم بیدوسیس وو .

دټولو روایتونو څخه دا خبره خو په غالب ګمان ثابتیږي چی اصحاب کهف په صحیح دین مسیح ﷺ باندی وه او د دوی زمانه وروسته دمسیح علیه السلام څخه ده او دکوم بادشاه مشرک څخه چی تښتیدلی وه ، دهغه نوم دقیانوس وو ، دری سوه نهه (۳۰۹) کاله وروسته دبیداریدو په وخت کی چی دکوم نیک مومن بادشاه حکومت وو، د ابن اسحٰق په روایت کی یی دده نوم بیدوسیس ښوولی دی ، ددی سره چی د موجوده زمانی تاریخونه یوځای سی او وکتل سی نو په اندازتاً اوتقریباً د دوی زمانه متعینه کیدی سی ، ددی څخه زیات تعین ته نه ضرورت سته او نه یی دعلم اسباب موجود دی .

(اصحاب کهف اوس هم ژوندي دي؟)

په دی معامله کی صحیح اوښکاره دا ده چی دوی وفات سوی دی په تفسیر مظهری کی دابن اسحٰق په مفصل روایت کی دی چی داصحاب کهف دبیداریدو او په ښارکی د دوی دشهرت کیدو او ددغه وخت بادشاه بیدوسیس ته درسیدو او دملاقات څخه وروسته چی اصحاب کهف دده څخه رخصت واخیستی نو درخصت اوسلام څخه وروسته یی هغه ته دعا وکړه اولا بادشاه پردغه ځای موجود وو چی دوی خپل د پریوتو ځایونوته ولاړل ، پریوتل او دغه وخت الله ﷻ دوی ته مرګ را وستی او مړه سول .

اوحضرت عبدالله ابن عباس ﷺ دارزوایت ابن جریرابن کثیروغیره تولوتفسیرلیکونکونقل کړی دی چی:

قَالَ قَتَادَةُ غَزَا ابْنُ عَبَّاسٍ مَعَ حَبِيْبِ ابْنِ مَسْلَمَةَ فَمَرُّوْا بِكَهْفٍ فِيْ بِلَادِ الرُّوْمِ فَرَاَوْا فِيْهِ عِظَامًا فَقَالَ قَائِلٌ هٰذِهِ عِظَـامُ

أَهْلِ الْكَهْفِ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ ﷺ لَقَدْ بَلِيَتْ عِظَامُهُمْ مِنْ أَكْثَرَ مِنْ ثَلَثمِائَةِ سَنَةٍ (ابن كثير)
قتاده وايي چې ابن عباس ﷺ د حبيب ابن مسلمه سره يوجهاد وكې نو د روم په ملک کې دوی پر يو غار تيرسول چې د مړو هډوکی په کښې وه چا وويل چې دا د اصحاب کهف هډوکی دی ، نو ابن عباس ﷺ وفرمايل چې د دوی هډوکی د دنن څخه دري سوه (۳۰۰) کاله مخکې خاوري سوي دی .
دا ټول د دغه تاريخي قصی هغه اجزاء وه کوم چې نه قرآن بيان کړي دي نه په حديثوکی رسول الله ﷺ اونه ددی واقعی څه خاص مقصد يا د قرآن په څه آيت پوهيدل پردی موقوف دی اونه په تاريخي روايتونو سره ددی شيانو څه قطعي فيصله کيد سی ، باقي پاته سول د قصی هغه اجزاء د کوموچې په خپله قرآنکريم ذکر کړی دی ، د هغو تفصيل تردی آيتونولاندی راځي ، تردی ځای پوری قرآنکريم د دی قصی اجمالي ذکر کړی وو ، مخته اوس تفصيل راځي .

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُمْ بِالْحَقِّ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى ﴿۱۳﴾ وَرَبَطْنَا
مونږ اورو تاته د دوی حال په حقه سره دا يو څو ځوانان دي چې ايمان يې راوړی دی په خپل رب او زياته کړه مونږ دوی

عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
پوه ، او ټرل مونږ د دوی زړونه هر کله چې دوی ودريدل بيا يې وويل زمونږ رب دی د اسمانونو او د مځکې

لَنْ نَدْعُوَ مِنْ دُونِهِ إِلَٰهًا لَقَدْ قُلْنَا إِذًا شَطَطًا ﴿۱۴﴾ هَٰؤُلَاءِ قَوْمُنَا
نه بولو مونږ دده څخه ماسوا بل معبود که نه وای نو مونږ به وو ايو خبره د عقل څخه ليري دا زمونږ قوم دی

اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ
چې جوړ کړی يې دی دالله څخه ماسوا نور معبودان ، ولې نه راوړی په دوی باندی څه سند ښکاره ،

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ﴿۱۵﴾ وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ
بيا دده څخه لوی ګناهګار څوک دی چاچې وتړل په الله پوری دروغ ، او هر کله چې تاسی منعه وکړه د دوی څخه

وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأْوُوا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ
او د هغو څخه چې دوی يې عبادت کوی دالله څخه ماسوا پس اوس ولاړسی دی غار ته فراخه به کې په تاسی ستاسی رب

رَحْمَتِهِ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مِرْفَقًا ﴿۱۶﴾
دخپل رحمت څخه او جوړ به کړی تاسی دپاره په کار ستاسی کی ارام.

لنډتفسير: مونږ دا واقعه تاته صحيح صحيح بيانوو (په دې کې يې اشاره وکړه چې ددې خلاف هرڅه چې په دنياکې مشهوره دې هغه صحيح نه دې) هغه خلق (اصحاب کهف) يو څو ځوانان وه کومو چې په خپل رب (دهغه زمانې ددين عيسوي مطابق) ايمان راوړی وو او مونږ د دوی په هدايت کې نوره ترقي وکړه (چې د ايمان صفتونه، ثابت قدمي، پر بلاګانو صبرو ددنيا څخه مخ اړول دآخرت فکر وغيره مو ورته هم ورکړي، دايمان اوهدايت په دې صفتونوکې يوه خبره دا وه چې) مونږ د دوی زړونه مضبوط کړل هرکله چې دوی پاڅه سول (په خپل مينځ کې يا دمخالف بادشاه په مخکې) وي ويل چې زمونږ رب خو هغه دی کوم چې د آسمانونو اومځکو رب دی، مونږ هغه نه پرېږدو دبل معبود عبادت نه کوو (ځکه چې خدای مه کړه مونږ داسې وکړل) نو په دې صورت کې به مونږ يقيناً ډيره بې ځای خبره وکړه او دا چې کوم زمونږ قوم دی دوی خدای پرېښی دی او نور معبودان يې مقرر کړي دي (ځکه چې د دوی قوم او ددغه وخت بادشاه ټول بت پرست وه نو) دا خلق دخپلو معبودانو (په معبود کيدو) باندې څه ښکاره دليل ولې نه راوړي (لکه چې موحدين په توحيد باندې واضح او يقيني دليل لري) دده څخه زيات به څوک ظالم وي کوم چې په الله ﷻ د دروا‌غ تهمت لګوي (چې دده څوک ملګري او شراکتي هم سته) او بيا (په خپل مينځ کې يې وويل چې) هر کله تاسې ددې خلقو څخه په عقيده کې جلا سواست او د دوی دمعبودانو (دعبادت) څخه هم (جلا سواست) مګر دالله څخه (نه ياست جلا سوی بلکې دده په وجه مو ټول پرېښي دي) نو اوس (مصلحت دا دی چې) تاسې په (فلاني) غار کې (کوم چې په مشوره سره مقرر سوی وو) ولاړ سې پټ سې (چې په امن او په بې فکرۍ سره دالله ﷻ عبادت وسی) پر تاسې به ستاسې رب خپل رحمت راخپور کړي او ستاسې دپاره به په دې کار کې دکاميابۍ اسباب برابر کړي (دالله ﷻ څخه په دې اميد اوتوقع غارته دتللو په وخت دوی دټولو څخه اول دا دعا وکړه چې، رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا.

معلومات او مسئلې: اِنَّهُمْ فِتْيَةٌ: دفتی جمع ده دنوجوان په معنی کې راځي، دتفسير عالمان وايي چې په دې لفظ کې دا اشاره پيداسوه چې دعملونو او اخلاقو داصلاح او رشد اوهدايت زمانه دځوانۍ عمر دی، په زړوالي کې تېر عملونه او اخلاق داسې پاخه سي چې که هر څومره ددې خلاف حق واضح سي خو ددې څخه وتل مشکل وي په اصحابو کې په نبي کريم ﷺ باندې ايمان راوړونکي اکثره ځوانان خلق وه (ابن کثير، ابو حيان)

وَرَبَطْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ: د ابن کثير رحمه الله په حواله سره دواقعي کوم صورت چې لوړ بيان سوی دی، ددې څخه معلومه سوه چې دالله ﷻ دطرف څخه د دوی د زړونو دمضبوطولو واقعه هغه وخت وسوه هرکله چې بت پرست ظالم بادشاه دا ځوانان په خپل دربار کې حاضر کړل او پوښتنه يې ورڅخه وکړل، ددې مرګ او ژوند په کشمکش او دقتل او بيرې باوجود الله ﷻ د دوی پر زړونو دخپل محبت او هيبت او لويي داسې مسلطه کړه چې ددې په مقابله کې دقتل اومرګ اوهر مصيبت برداشت کولو دپاره تيار سول او دخپلې عقيدې يې صفا صفا اظهار وکي چې دوی دالله ﷻ څخه ماسوا دبل هيڅا عبادت نه کوي او

آئنده به یی هم ونه کړي ، کوم خلق چی دالله ﷻ دپاره دخه کار پخه اراده کوي نو دالله ﷻ دطرف څخه د دوی داسی امداد کیدی سی .

فَأْوٗا إِلَى الْكَهْفِ : ابن کثیر رحمه الله فرمایی چی اصحاب کهف کوم صورت اختیار کړي چی په کوم ښار کی دوی اوسیدل په هغه کی دالله ﷻ عبادت نه سو کیدی نو دغه یی پرینښودی او په غار کی یی پناه واخیسته دا سنت دی دټولو انبیاؤ چی دداسی ځاینونو څخه هجرت کوي او هغه ځای اختیار وی کوم ځای چی عبادت کولی سی .

وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَّزٰوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِيْنِ وَإِذَا غَرَبَتْ تَّقْرِضُهُمْ

او ته به وینی لمر کله چی راخیژی بچ ځی د دوی دغار څخه راسته طرف ته او کله چی ولویږی نو په

ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِّنْهُ ۚ ذٰلِكَ مِنْ اٰيٰتِ اللّٰهِ ۗ مَنْ

څنګ کیږي چپه طرف ته او دوی په میدان کی دی ددې څخه ، دا دی دالله تعالی دقدرتونو څخه ، کوم چی

يَّهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۚ وَمَنْ يُّضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهٗ وَلِيًّا

الله په لاره کړی هغه په لاره وی ، او څوک چی هغه گمراه کړی پس بیا به نه کی پیدا ته ده لره څوک ملګری په

مُّرْشِدًا ﴿۱۷﴾ وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَّهُمْ رُقُوْدٌ ۖ وَّنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ

لارکوونکی ، او ته به ګنې چی هغوی وینښ دی او هغوی بیده دی او اړ وو موږ

الْيَمِيْنِ وَذَاتَ الشِّمَالِ ۖ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيْدِ ۚ

دوی راسته او چپه طرف ته ، او سپی د دوی خوری کړی دی متی خپلی په درشل

لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَّلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا ﴿۱۸﴾

که ته را ښکاره سی وګوری دوی ته نو په شا به وتښتی د دوی څخه او رعب به در باندی غالب سی .

لنډتفسیر: او ای مخاطبه ! (هغه غار په داسی وضع باندی واقع سوی دی چی) هر کله چی لمر راخیژي تو ته به هغه وینی چی دغار څخه رسته طرف ته بچ کیږي (یعنی دغار د دروازې څخه راسته طرف ته اوري) او هر کله چی پریوزي نو (دغار) چپه طرفته پر څنګ کیږي (یعنی دغه وخت هم غار ته دننه لمر نه ځی ددی دپاره چی دوی ته دلمر دتاو څخه تکلیف ونه رسیږي) او هغه خلق ددی غار په یو پراخ ځای کی وه (یعنی په داسی غارونو کی کوم چی عادتاً په یو ځای کی تنګ او یو ځای کی پراخ وي ، نو دوی ددی غار په داسی ځای باندی وه کوم چی پراخ وو چی هوا ورته هم رسیږي او دځای دتنګوالی څخه یی زړه

هم نه بیریږي) دا د الله ﷻ دنښانو څخه ده (چې دښکاره اسبابو څخه خلاف یې د دوی دپاره د آرام اسباب تیار کړل، نو معلومه سوه چې) چاته الله ﷻ هدایت وکړي هغه هدایت پیدا کړي او څوک چې هغه گمراه کړي، نو ته به دده دپاره څوک مددګار لارښوونکی پیدا نه کړي (دغار کوم حالت چې ښوول سوی دی چې په دی کی نه دلمر ختلو په وخت کی سهار غرمه دننه ځي، نه مابنام د پریوتلو په وخت کی داپه داسې صورت کی کیدی سی چې غار شمالاً جنوباً وي، ځکه چې که رسته چپه جانب ته په غار کی داخلیدونکي مراد وی نو دغار مخته د شمال طرف ته وي او که رسته چپه جانب ته دغار څخه وتونکي مراد وي نو دغار مخ به دجنوب طرف ته وي.

او ای مخاطبه! (ته که دغه وخت کوم وخت چې دوی غارته ولاړه او مونږ باندی خوب مسلط کي دوی ووینې نو) په دوی به دې گمان دوینښو کولو حال دا دی چې دوی بیده وه (ځکه چې دالله ﷻ قدرت دوی د خوب د اثر او نښانو څخه محفوظ کړی وو، لکه دساه اخیستو تغیر، دبدن سست والی، سترگې که څه بندی هم وی خو دخوب علامه باندی نه وه) او ددی خوب په اوږده زمانه مونږ دوی (کله) راسته طرف ته او (کله) چپه طرف ته په ارخ اړول (او په دی حالت کی) د دوی سپی (کوم چې په یو وجه د دوی سره را غلی وو دغار) پر درشل خپل دواړه لاسونه خپاره کړی (ناست) وو (او د دوی) دخدای ورکړی رعب او هیبت دا حالت وو چې که چیري (ای مخاطبه) تا دوی ته کتلی وای نو په شا به ورڅخه تښتیدلی وای او پر تا به یې رعب او هیبت غالب سوی وای (په دی آیت کی عامو مخاطبو ته خطاب دی، په دی آیت سره دنبي کریم ﷺ مرعوب کیدل نه لازمیږي، او دا ټول اسباب الله ﷻ ددی خلقو دحفاظت دپاره جمع کړی وه، ځکه چې پر وینښ سړی باندی حمله کول اسانه نه وي او دخوب په اوږده زمانه کی که یې ارخ نه بدلیدی نو خاورو به یې یو طرف خوړلی وای او دغار پر خوله باندی دسپی کښینستل هم دحفاظت د اسبابو ښکاره خبره ده).

معلومات او مسئلې: په دی آیتونو کی الله ﷻ داصحاب کهف دری حال ښوولی دی او دری سره عجیبه دی کوم چې ددی حضراتو په کرامت سره په طور دخرق عادت ښکاره سول.

اول تر اوږدی زمانی پوری پرله پسی باندی دخوب مسلط کیدل او په دی کی بغیر دڅه خوراک وغیره څخه ژوندی پاته کیدل دټولو څخه لوی کرامت او خرق عادت دی، ددی تفصیل خوبه په مخکی آیتونو کی راسی دلته یې ددوی ددی اوږدخوب په حالت کی ددوی یو حال خودا ښوولی دی چې الله ﷻ دوی په غار کی دننه داسې محفوظ ساتلی وه چې سهار او مابنام به غرمه ددوی په خواکی تیریدل مگر په غار کی دننه د دوی په جسمونو به نه پریوتل، په خواکی دتیریدو فائدی دژوند دنښانو قائموالی، دهوا او دیخ گرمی اعتدال وغیره وو او د دوی په جسمونو دغرمو نه لویدو سره د دوی دبدنونو او دکالو حفاظت هم وو، دغرمو په دوی دنه پریوتو دا صورت دغار دڅه خاص جوړښت پر بنا هم کیدی سی چې دده دروازه دجنوب یا شمال طرف ته داسې جوړه وي چې غرمه په طبعي او عادي طور ده ته دننه نه رسیږي، ابن قتیبه دده د خاص جوړښت دمتعین کولو دپاره دا تکلیف وکړی چې دریاضی داصولو او قاعدو په روسره یې ددغه ځای طول بلد او عرض او دغار رخ متعین کړو (مظهري)

او ددی په مقابله کی زجاج رحمه الله وویل چی دغرمو په دوی نه پریوتل دځه وضع او هیئت په بنا باندی نه دی ، بلکه د دوی په کرامت سره په طور دخرق عادت وو ، او ددی آیت په آخرکی چی کوم دا ارشاد دی ، ذٰلِکَ مِنْ آیٰتِ اللهِ : دا هم په ښکاره پردی دلالت کوي چی دغرمو څخه دحفاظت دا اسباب دغار دځه خاص وضع او هیئت نتیجه نه وه ، بلکی دالله ﷻ دکامل قدرت یوه نښانه وه (قرطبی)

او صفا خبره دا ده چی الله ﷻ د دوی دپاره داسی اسباب برابر کړی وه چی غرمه د دوی پر بدنونو پري نه وزي ، برا بره خبره ده که دا اسباب دغار دخاص هیئت او وضع په ذریعه سره وي او یا څه وریخ وغیره به غرمو ته حائله کیده یا یی سیده په سیده د لمر پلوشي د دوی څخه په طور دخرق عادت لیري ساتلی ، په آیت کی دا ټول احتمالات سته ، پر یوه خبره باندی د زور ورکولو ضرورت نسته .

(اصحاب کهف د اوږد خوب په زمانه کي په داسي حالت وه چي لیدونکي یي بیدار ګڼي)

دوهم حال یی دا ښوولی دی چی په اصحابو کهف د دومره اوږدی زمانی پوری دخوب مسلط کولو باوجود د دوی پر بدنونو دخوب نښانی نه وي ، بلکی په داسی حالت کی وو چی لیدونکی یی داسی ګڼی چی دوی ویښ وي ، عام مفسرین فرمایی چی د دوی سترګی غړیدی او بدن یی دخوب سست والی نه وو ، په ساه اخیستو کی چی کوم دخوب په وجه بدلون وي هغه نه وو په کښی ، ښکاره دا ده چی دا حالت هم غیر معمولی او یو قسم کرامت ؤ ، چی په ښکاره د دوی دحفاظت حکمت په کښی وو چی څوک یی بیده ونه ګڼی او حمله باندی ونه کړي یاکوم اسباب چی د دوی سره وه دغه ورڅخه پټ نه کړي او د اړخ په بدلولو سره به هم لیدونکو دبیدارو باندی خیال کوي او دا مصلحت په کښی هم وو چی خاوره یی یو اړخ ونه خوري .

(د اصحاب کهف سپی)

دلته یو سوال خو دا پیداکیږي ، چی په صحیح حدیث کی راغلی دی چی په کوم کورکی سپی یا تصویر وي هغه کور ته فرښتی نه داخلیږي ، او دصحیح بخاري په یو حدیث کی په روایت د ابن عمر ﷺ ذکر دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کوم سړی دښکار دسپی یا څاروي ساتونکی سپی څخه علاوه بل سپی ساتی نو هره ورځ دهغه په اجر کی دوه قیراطه کمیږي (قیراط د یو کوچنی وزن نوم دی) او دحضرت ابو هریره ﷺ په روایت کی د یو دریم قسم سپی هم استثناء راغلی ده یعنی کوم چی دفصل دحفاظت دپاره ساتل سوی وي .

دحدیثو د روایتونو په بنا دا سوال پیداکیږي چی دی بزرګانو خدایی خلقو دځان سره سپی څنګه بوتلی ؟ ددی یو جواب خو دا کیدی سی چی دسپی دپالنی دممانعت حکم دشریعت محمدی حکم دی ، پردی د حضرت مسیح ﷺ په شریعت کی منع نه وه ، دوهمه دا هم قیاس ته نژدی ده ، چی دا خلق دڅاروي او جائیدان خاوندان وه ، ددی دپاره به یی سپی ساتلی وي او دسپی وفاداري خو مشهوره ده ، دوی چی کله د ښار څخه تلل ، نو دی هم ورسره سو ز

(دنیک صحبت برکتونه چي دسپي یي هم اعزاز زیات کي)

ابن عطیه رحمه الله فرمایی چی زما پلار صاحب ویل چی ما دابو الفضل جوهری رحمه الله یو وعظ په سنه

۴۲۹ هـ کې دمصر په جامع مسجد کې واوریدې چې دوی پر منبر فرمایل چې کوم سړی دنیکو خلقو سره محبت کوی دهغوی دنیکی برخه ده ته هم ورکول کیږي ، وګوری داصحاب کهف سپی ته چې د دوی سره یې محبت وکړی او ورسره سو نو الله ﷻ په قرآنکریم کې دده ذکر وفرمایی.

قرطبی رحمه الله په خپل تفسیر کې د ابن عطیه رحمه الله د روایت نقل کولو څخه وروسته فرمایی چې کله یو سپی دصالحانو او اولیاؤ په صحبت سره دامقام پیدا کي نو تاسی اندازه وکړی چې مومنان موحدین کوم چې د اولیاء الله او صالحانو سره محبت ساتی دهغوی مقام به څومره لوړ وي؟ بلکې په دې واقعه کې د هغو مسلمانانو دپاره تسلی اوخوشخبري ده دکومو چې خپل عملونه خو کم دی ، مګر دنبی کریم ﷺ سره پوره محبت ساتی ، په صحیح بخاری کې په روایت دحضرت انس رضی الله عنه ذکر دی چې زه دنبی کریم ﷺ سره یوه ورځ دجمات څخه ووتم ، دجمات په دروازه کې یو سړی دنبی کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې قیامت به کله راځی ؟ ده ﷺ ورته وفرمایل چې تا ورته څه تیاری کړی دی (چې دومره یې د راتلو تلوار کوی) په دې خبره اوریدو سره دا سړی په زړه کې څه شرمنده غوندي سو او بیا یې عرض وکي چې ما دقیامت دپاره ډیر لمونځونه، روژي او صدقې خو نه دي جمع کړي ، مګر زه دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ سره محبت ساتم ده ﷺ وفرمایل چې که داسی وي نو (واوره چې) ته به (په قیامت کې) دهغوی سره یې دچا سره چې محبت ساتی، حضرت انس رضی الله عنه فرمایی چې مونږ دا جمله مبارکه دنبی کریم ﷺ څخه واوریده نو دومره خوشحاله سو چې د اسلام راوړو څخه وروسته دومره خوشحالی کله هم مونږ ته نه وه حاصله او ددې څخه وروسته حضرت انس رضی الله عنه وفرمایل چې (الحمد لله) زه دالله ﷻ سره، دهغه درسول ﷺ سره او د ابوبکر رضی الله عنه عمر رضی الله عنه سره محبت ساتم، په دې وجه ددې امید کوم چې د دوی سره به یم (قرطبی)

(اصحاب کهف ته الله ﷻ داسي رعب او جلال ورکړی وو چې چا به لیدل دهیبت څخه به یې تښتیدل)

لو اطلعت علیهم، ښکاره دا ده چې په دې کې خطاب عامو خلقو ته دی ، په دې وجه ددې څخه دا نه لازمیږي چې داصحاب کهف رعب پر نبی کریم ﷺ باندې هم غالب کیدی ، عامو مخاطبینو ته یې فرمایلې دی چې که تاسی دوی ته وربښکاره سی او وګوری نو دهیبت څخه به وتښتی او د دوی رعب اوهیبت به پرتاسی غالب سی.

دا رعب او هیبت په څه بنا او په څه اسبابو باندې وو؟ په دې کې بحث کول فضول دی او په دې وجه قرآن او احادیثو یې بیان نه دی کړی حقیقت دا دی چې الله ﷻ د دوی دحفاظت دپاره داسی حالات پیدا کړی وه چې د دوی په بدن غرمه نه پریوزی او لیدونکی دوی بیدار ګڼی او چې دوی ته وګوری نو هیبت باندې راځی ، سم ورته کتلی هم نه سی، دا حالات دخاص طبعی اسبابو په لاری سره هم ممکن دی اوپه طور د کرامت خرق عادت سره هم هرکله چې قران او حدیث ددې څه خاص وجه نه ده متعین کړی نو خالی په قیاسونو او انداز سره په دې باندې بحث کول بې کاره دی ، تفسیر مظهری دې ته ترجیح ورکړي ده ، اوپه تائید کې یې د ابن ابی شیبه، ابن المنذر، ابن ابی حاتم په سند سره دحضرت ابن عباس رضی الله عنه دا واقعه نقل کړي ده ، چې حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمایی ، مونږ د روم په مقابله کې دحضرت معاویه رضی الله عنه سره جهاد وکي کوم چې دغزوة المضیق په نوم سره مشهوره ده ، په دې سفر کې مونږ پرهغه غار تیر سو په کوم کې

چي اصحاب كهف دی ، حضرت معاويه ﷺ اراده وكړه چي د اصحاب كهف د تحقيق او ليدو د پاره غار ته ولاړ سی، حضرت ابن عباس ﷺ منع كی او ورته يی وويل چي الله ﷻ ستا څخه لويه او ښه هستي (يعني نبی كريم ﷺ د دوی دليدو څخه منع كړي ده او دا آيت يی وړاندې كړ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ د دی څخه معلومه سوه چي د حضرت ابن عباس ﷺ په نزد د لَوِ اطَّلَعْتَ خطاب نبی كريم ﷺ ته وو، مگر حضرت معاويه ﷺ، د حضرت ابن عباس ﷺ رايه قبوله نه كړه (غالباً وجه به يی دا وه چي دوی د آيت مخاطب د نبی كريم ﷺ په ځای به عام مخاطبين مقرر كړی وي ، يا دا چي دا حالت يی قرآن د هغه وخت بيان كړی دی. كوم وخت چي اصحاب كهف ژوندی وه او بيده وه، اوس خو زمانه بدله سوي ده ی هغوی وفات سوي دي ، ضروري نه ده چي اوس دي هم هغه رعب او هيبت موجود وي په هر حال، حضرت معاويه ﷺ د حضرت ابن عباس ﷺ خبره قبوله نه كړه او يو څو سړي يی د تحقيق او ليدو د پاره وليږل، هر كله چي دا خلق غار ته دا خل سول نو الله ﷻ پر دوی يو سخته گرمه هوا راوليږله چي د دی په وجه دوی هيڅ ونه ليدلی سول (مظهري)

وَكَذٰلِكَ بَعَثْنٰهُمْ لِيَتَسَآءَلُوْا بَيْنَهُمْ ۭ قَالَ قَآئِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ

دا رنگ دوی ويښ كړل مونږ چي ديو بل څخه پوښتنه وكړی يو تن وويل په دوی كی څومره

لَبِثْتُمْ ۭ قَالُوْا لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ۭ قَالُوْا رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا

وخت ستاسی وسو ؟ وي ويل وخت وسو زمونږ يوه ورځ يا د ورځی څخه كم ، وي ويل چي ستاسی رب ښه پوه

لَبِثْتُمْ ۭ فَابْعَثُوْٓا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖٓ اِلَى الْمَدِيْنَةِ فَلْيَنْظُرْ

دی چي څومره وخت تاسی پاته سوی یاست ، اوس وليږي خپل يو تن په دی خپلو روپو سره دی ښار ته بيا دی

اَيُّهَآ اَزْكٰى طَعَامًا فَلْيَاْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِّنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ

وگوری چي كوم خوراك پاك دی پس را دی وړی تاسو ته ددې څخه خوراك او نرمی دی كوی او چي خبر نه كړی

بِكُمْ اَحَدًا ﴿۱۹﴾ اِنَّهُمْ اِنْ يَّظْهَرُوْا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوْكُمْ اَوْ يُعِيْدُوْكُمْ

په تاسی يو تن ، دغه خلق كه خبر سی په تاسی باندی په كانو به مړه كړی تاسی او يا به بيرته

فِيْ مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوْٓا اِذًا اَبَدًا ﴿۲۰﴾

واپس كړی تاسی خپل دين ته او فلاح به بيانه كی پيدا تاسی هيڅ كله .

لنډتفسير: او (څنګه چې مونږ په خپل قدرت كامله سره دوی تر دومره اوږدې زمانې پورې بيده كړل) دغه ډول (ددې اوږد خوب څخه وروسته) مونږ دوی راويښ كړل چې دوی په خپل مينځ كې پوښتنه وكړي (چې د يو بل سره دسوال جواب څخه وروسته دوی ته دالله ﷻ قدرت ښكاره سي چنانچې) په دوی كې يو ويونكي وويل چې (ددې خوب په حالت كې) تاسي څومره پاته سوي ياست (په جواب كې) ځينو وويل چې (غالباً) يوه ورځ يا د ورځې څخه هم څه كم پاته سوي ياست نورو وويل چې (ددې تفتيش څه ضرورت دی) ددې خو (صحيح صحيح) ستاسي رب ته خبر دی، چې تاسي څومره (بيده) پاته سوي ياست اوس (دا فضول بحث پريږدی، ضروری كار كول غواړي هغه دا چې) په خپلو كې يو تن ته دا روپی (كوم چې د ويونكی سره وي څكه چې دوی دتلو په وخت كې دخان سره څه روپی هم وړي وي، غرض دا چې يو چاته دا روپی) وركړي ښار ته يې وليږي بيا (چې دی هلته ولاړ سي) تحقيق دی وكړي چې كوم خوراک حلال دی (دلته دلفظ د، ازكى: تفسير په روايت د ابن جرير دحضرت سعيد بن جبير ﷺ څخه دا نقل دی چې مراد ددی څخه حلال خوراک دی او ددې ضرورت څكه پيښ سو چې د دوی بت پرست قوم به اكثره دبتانو په نوم ذبح كوله او په بازار كې به زياته دغه حرامه غوښه خرڅيده) نو هغه دې ددغه څخه ستاسي دپاره څه خوراک راوړي او كار دی په ښه تدبير سره كوي (چې په داسي طريقه ولاړ سي چې څوک يې ونه پيژني او دخوراک په تحقيق كې دي هم دا نه ښكاره كوي چې ګوندی دي دبت دنوم ذبحه حرامه ګڼي) او چې څوک ستاسي څخه خبر نه كړي (څكه چې) كه دغه خلق (يعني دښار خلق كوم چې دوی په خپل خيال دخپلې زمانې مشركان ګڼل) ستاسي څخه خبر سي نو تاسي به يا په ډبرو وولي او مره به مو كړي يا (جبراً) به تاسي په خپل مذهب كې بيا دا خل كړي او كه داسي وسوه نو تاسي به هيڅكله فلاح نه كړی پيدا.

معلومات او مسئلي: كَذٰلِكَ: دا لفظ دتشبيه او تمثيل دپاره دی، مراد ورڅخه دلته د دوو واقعو ديو بل سره تشبيه بيانول دي، يوه واقعه د اصحاب كهف د اوږد خوب او تر ډيري زمانې پورې دبيده پاته كيدو ده چې ذكر يې دقصې په شروع كې را غلی دی، فَضَرَبْنَا عَلَىٰٓ آذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا: دوهم واقعه دغه اوږدې زمانې دخوب څخه وروسته صحيح سالم او سره ددې چې خوراک ورته نه رسيدی دقوي او تندرست پورته كيدلو او دبيداريدلو ده، دا دواړه دالله ﷻ دقدرت په نښانو كې يو ډول دی، په دې وجه يې په دې آيت كې كوم چې د دوی دبيداريدو ذكر فرمايي نو په لفظ د: كَذٰلِكَ يې اشاره وكړه چې لكه څنګه چې د دوی خوب دعامو انسانانو دعادتی خوب په شان نه وو، دغه شان د دوی بيداريدل هم دعام طبعي عادت څخه هم ممتازه وه، او ددې څخه وروسته چې كوم ،لِيَتَسَآءَلُوا: فرمايي چې ددې معنی ده چې دا خلق ديو بل څخه پوښتنه وكړي چې دخوب څومره زمانه سوې ده، دا د دوی دبيداريدو علت نه دی بلكه په عادتی طور سره دپيښيدونكی يوې واقعې ذكر دی، په دې وجه ددې لام ته مفسرينو حضراتو دلام دعاقبت يا دلام دصيرورت نوم وركړی دی (ابو حيان، قرطبي)

لنډه داده چې لكه څنګه چې ددوی اوږدخوب دقدرت يوه نښانه وه دغه ډول په سوونو كاله وروسته بغير دڅه خوراک څخه قوي او تندرست بيداريدل او كښينستل هم دكامل قدرت نښانه وه او چونكي قدرت ته

داهم منظوره وه چی په خپله دی خلقو ته هم یو حقیقت ښکاره سی چی په سوونو کاله بیده پاته سول نو ددی ابتداء دیو بل سره په سوالونو وسوه، او انتهاء یې په دی واقعه وسوه دکوم ذکرچی په راتلونکی آیت کی، وَكَذٰلِكَ أَعْثَرْنَا : کی را غلی دی، چی دښار پر خلقو د دوی راز ښکاره سو، او د مودی په تعین کی داختلاف باوجود تر اوږدی زمانی پوری په غار کی دبیده پاته کیدو تولو ته یقین وسو.

قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ: دقصی په شروع کی چی کومه خبره اجمالاً ویل سوی وه، چی په غار کی دپاته کیدو متعلق د دوی دیو بل سره اختلاف رایه وسوه په دوی کی دیو جماعت قول صحیح وو، دا دهغه تفصیل دی چی په اصحاب کهف کی یو سړی سوال را پورته کړ چی تاسی څومره بیده واست؟ نو څینو جواب ورکړ چی یوه ورځ یا د ورځی یوه حصه، ځکه چی دا خلق دسهار په وخت کی غار ته داخل سوی وه او د بیداریدو وخت یې دماښام وخت وو، په دی وجه یې دا خیال سو چی دا هغه ورځ ده، په کومه کی چی مونږ غار ته دا خل سوی وو او دبیدیدو موده تقریباً یوه ورځ ده، مگر په دوی کی نورو خلقو ته څه داسی احساس وسو چی شاید دا هغه ورځ نه ده په کومه کی چی مونږ دا خل سوی وو، بیامعلومه نه ده چی څومره ورځی وسوی، په دی وجه یې ددی علم خدای ته حواله کی.

قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ: او دا بحث یې غیر ضروری وګڼی او د اصل کار طرف ته یې توجه وکړه چی د ښار څخه دڅه خوراک راوړلو دپاره څوک ولیږی.

إِلَى الْمَدِينَةِ: ددی لفظ څخه خو دومره معلومه سوه چی دغار خوا ته یو لوی ښار وو، کوم ځای چی دا خلق اوسیدول ددی ښار دنوم متعلق ابوحیان په تفسیر بحر محیط کی فرمایي چی په کومه زمانه کی اصحاب کهف ددی ځای څخه وتلی وه دغه وخت ددی ښار نوم افسوس وو او اوس دهغه نوم طرسوس دی، قرطبی په خپل تفسیر کی فرمایي چی دبت پرستو په دی ښار دغلبی او دجاهلیت په زمانه کی ددی نوم افسوس وو کله چی په دغه زمانه کی مسلمان یعنی مسیحی په دی غالب سول نو نوم یې طرسوس پر کښی ښوو.

د، بِوَرِقِكُمْ: څخه معلومه سوه چی دی حضراتو غارته دراتلو په وخت کی دخپل ځان سره څه رقم، روپی او پیسی هم راوړي وي، ددی څخه معلومه سوه چی دضرورت نفقی اهتمام کول دزهد او توکل څخه خلاف نه دی (بحر محیط)

أَيُّهَا أَزْكَىٰ طَعَامًا: د أزكى دلفظی معنی پاک صفا ده، مراد ددی څخه د ابن جبیر ﷺ دتفسیر مطابق حلال خوراک دی او ددی ضرورت یې ځکه محسوس کړی چی په کومه زمانه کی دا خلق دښار څخه وتلی وه، هلته به دبتانو په نوم ذبحه کیده او هم هغه به په بازارونو کی خرڅیده، په دی وجه یې دا تاکید وکي چی ددی خبري تحقیق وکړی او خوراک راوړی چی دا خوراک حلال هم دی او که نه؟

مسئله: ددی څخه معلومه سوه چی په کوم ښار یا بازار یا هوټل کی اکثریت دحرامو خوراکونو وي، هلته بغیر دتحقیق څخه خوراک کول جائز نه دی.

يَرْجُمُوكُمْ: دَرَجْمٌ معنی سنگسار کول دي، بادشاه چی غارته دتلو څخه مخکی دوی ته کوم اخطار ورکړی وو چی خپل دین نه پریږدي نو قتل به سی، ددی آیت څخه معلومه سوه چی د دوی په نزد ددین

ځخه د ګرځیدو سزا دقتل په صورت کی سنګسار وه ، چی ټول خلق په دی کی شریک وي او ټول قوم دخپلې غصې او غضب اظهار باندی وکړی قتل یې کړي .

شاید چی په اسلامی شریعت کی دواده سوي سړی او ښځی دزنا سزاهم کومه چی دسنګسار کولو او قتل کولو تجویز سوي ده ، ددی هم دا منشاء وي چی کوم سړی دحیا ټولی پردی مات کړي او دا قبیح کار یی کړی دی دده قتل په داګه د ټولو خلقو په شرکت سره په کار دی چی دده رسوایی هم پوره وسی او ټول مسلمانان باندی عملاً دخپل غضب او غصې اظهار وکړی ، چی آئنده په قوم کی داسی حرکت څوک دوباره ونه کړي .

فَابْعَثُوْآ اَحَدَکُمْ : په دی واقعه کی داصحاب کهف جماعت په خپلو کی یو سړی ښارته دلیږلو دپاره منتخب کي او رقم یی ده ته حواله کی چی دی خوراک واخلی او رایی وړي .

څو مسئلي : اول دا چی په مال کی شرکت جائز دی ، ځکه چی دا رقم د ټولو مشترک وو ، دوهم دا چی په مال کی وکالت جائز دی ، چی په مشترک مال کی یو سړی په حیثیت دوکیل د نورو په اجازه سره تصرفات کولی سی دریم دا چی څو ملګري په خوراک کی شرکت کوي ، دا جائز دی ، که څه هم دخوراک مقدار ونه عادتاً مختلف وي ، څوک کمه خوری څوک زیاته خوري .

وَكَذٰلِكَ اَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوْٓا اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَّاَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيْهَا ۚ اِذْ

اودارنګ خبره ښکاره کړه مونږ ددوی چی خلق پوه سی چی دالله وعده حقه ده او دقیامت په راتلو کی شك نسته

يَتَنَازَعُوْنَ بَيْنَهُمْ اَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوْا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا ۭ رَبُّهُمْ

هرکله چی دوی جګړه کوله په خپل مینځ کی په خپله خبره باندی ، بیایی وویل چی جوړه کړی په دوی باندی یوه

اَعْلَمُ بِهِمْ ۭ قَالَ الَّذِيْنَ غَلَبُوْا عَلٰٓي اَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ

آبادی ، د دوی رب ښه پوه دی د دوی په حال وویل هغو خلقو دکومو کارچی غالب وو ، مونږ جوړ وو د دوی په دی

مَّسْجِدًا ﴿۲۱﴾

ځای عبادت خانه .

لنډتفسیر : او (مونږ لکه څنګه چی په خپل قدرت سره دوی بیده کړل او ویښ کړل) دغه ډول مونږ (په خپل قدرت او حکمت سره ددغه زمانی) خلق (په حال) د دوی باندی خبر کړل ددی دپاره چی (منجمله دنورو فائدو څخه یوه فائده په کښی دا سوه چی) دغه خلق (په دی واقعه سره دلیل ونیسی) په دی خبره یقین (زیات یقین) وکړي چی دالله ﷻ وعده رښتینی ده او هغه دا چی په قیامت کی هیڅ شک نسته (دی خلقو که دمخکی څخه په قیامت کی په ژوندی کیدو ایمان درلودی نو په دی واقعه سره یی یقین زیات سو ،

اوکه د قیامت څخه منکر وه نو اوس ورته یقین حاصل سو، دا واقعه خو د اصحاب کهف په ژوندی کیدو کی پیښه سوه، بیا دغه صاحبانو دغه ځای په غار کی وفات پیدا کي، نو د دوی په باره کی ددغه وخت په خلقو کی اختلاف پیدا سو چی مخته یی بیانوي چی) هغه وخت هم دیادولو قابل دی هرکله چی ددغه زمانی خلقو په خپل مینځ کی جګړه کوله (اودغه معامله ددغه غار خُله بندول وو چی د دوی جسمونه محفوظ پاته شي، یا د دوی یادګار قائمول وو) نو دغو خلقو وویل چی د دوی (دغار) په خوا کی یوه ابادی جوړه کړي (بیا اختلاف جوړسو چی دغه ابادی دي څه وي؟ په دوی کی رایی مختلفی سوی نو د اختلاف په وخت کی) د دوی رب (مختلف حالات د) دوی ښه پیژندل (آخر) کوم خلق چی په کارغالب وه (یعنی د حکومت خاوندان کوم چی دغه وخت پرحق دین باندی وه) دوی وویل چی مونږ خو د دوی په خوا کی یو جمات جوړوو (ددی دپاره چه جمات ددی خبري هم نښانه وي چی دا خلق په خپله عابدان وه، معبودان نه وه او په نورو ابادیو کی دا احتمال وو چی مخته راتلونکی خلق د دوی څخه معبودان جوړ نه کړي)

معلومات او مسئلي: وَكَذَٰلِكَ أَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ: په دی آیت کی د اصحاب کهف راز دښار پر خلقو ښکاره کیدل او ددی حکمت، د آخرت اوقیامت عقیده چی ټول مړی به بیرته ژوندی سی په دی ایمان او یقین حاصلیدل بیان فرمایی، په تفسیر قرطبی کی د دوی لنډه قصه داسی ذکر ده.

(د اصحاب کهف حال د ښار په خلقو ښکاره کیدل)

داصحاب کهف دوتلو په وخت کی چی کوم ظالم اومشرک بادشاه دقیانوس پردی ښار مسلط وو هغه مړ سو اوصدی پر تیري سوي، تردی چی دغه ښار حق پرستو خلقو قبضه کي، د دوی بادشاه یو نیک صالح سړی وو (چی نوم یی په تفسیر مظهری کی دتاریخی روایتونو په حواله بیدوسیس لیکلی دی) دده په زمانه کی اتفاقاً دقیامت او په هغه کی دمړو په ژوندی کیدو کی څه اختلاف خپور سو، یوه فرقه ددی څخه منکره سوه چی دبدن دخاوري کیدو او ذره ذره کیدو او په ملک کی دخپریدو څخه وروسته به بیا څنګه ژوندی سی؟ دبیدوسیس بادشاه سره دیر فکر پیدا سو چی څنګه به د دوی شکونه اوشبهي لیری سی، هرکله چی هیڅ تدبیر جوړ نه سو نو ده دټاټ کپړي واغوستلی او د ایرو پر دیري باندی کښینستی او الله ﷻ ته یی فریاد او زاری شروع کړي چی یا الله ته خپل داسی یو صورت پیدا کړی چی ددی خلقو عقیده صحیح سی او دوی پر سیده لاره سی، دیوی خوا دا بادشاه په دعاګانو، ژړا او فریاد کی مشغول وو بل طرف ته الله ﷻ دده دعا قبلیدو دا اسباب تیار کړل چی اصحاب کهف بیداره سول او دوی خپل یو سړی (چی نوم یی تملیخا ښوول سوی وو) د دوی بازار ته ولیږی، دی دخوراک اخیستو دپاره دکان ته ورسیدی، او دری سوه کاله مخکی ددقیانوس بادشاه زمانی سکه یی په قیمت دغلی کی پیش کړه، نو دکاندار حیران سو چی دا سکه دکومه راغله او دکومی زمانی سکه ده او دبازار نورو دکاندارانو ته یی وښووله، ټولو دا وویل چی دی سړی یو ځای دپخوانی زمانی خزانه پیدا کړي ده، دا یی دهغه څخه راوړی ده، ده انکار وکی چی نه ما ته خزانه راکړل سوي ده او نه می دڅه ځای څخه راوړی دی، دا زما خپله روپی ده.

دبازار خلقو دي ونیوی او بادشاه ته پیش کی ، دا بادشاه لکه چی لوړ بیان سوی دی ، یونیک صالح دینداره وو او ده دحکومت په پخوانی خزانه اثار قدیمه کی یوځای هغه تختی هم لیدلی وه ، په کومه چی د اصحاب کهف نومونه او د دوی دتښتیدو واقعه هم لیکل سوی وه ، دځینو په نزد په خپله ظالم بادشاه دقیانوس دا تختی لیکلی وه چی دا اشتهاری مجرمان دي چی نومونه او پتی یی محفوظی وی که چیري پیدا سی چی گرفتار کړل سی ، را وستل سی او په ځینو روایتونوکی دی چی په شاهی دفترکی ځینی داسی مومنان هم وه کومو چی په زړه سره بت پرستی بده گڼله او اصحاب کهف یی په حقه گڼل ، مگر د ښکاره کولو همت په کښی نه وو ، دوی دا تختی په طور دیادگار لیکلی وه ، ددغه تختی نوم رقیم دی چی په دي وجه اصحاب کهف ته اصحاب رقیم هم وایی .

غرض داچی دی بادشاه ته ددی واقعی څه علم وو اودغه وخت هغه په دی دعاکی مشغول وو چی په څه ډول ددی خلقو په دی خبره یقین راسی چی مړه جسمونه بیرته ژوندی کول دالله ﷻ دکامل قدرت په مخکی څه بعیده خبره نه ده .

په دی وجه یی دتملیخاً څخه دهغ دحالاتو تحقیق وکړی نو دده اطمینان وسو چی دی دهغو خلقوڅخه دی اوده وویل چی ماخو دالله ﷻ څخه سوال کوی چی مادغو خلقوسره یوځای کړی کوم چی ددقیانوس څخه د خپل ایمان محفوظ کولو دپاره تښتیدلی وو ، بادشاه په دی خوشحاله سو او وي ویل چی شاید الله ﷻ زما دعاقبوله کړی ده په دی کی دخلقو دپاه شاید څه دا سی دلیل وی چی د دوی دجسمونو په بیرته پیدا کولو یقین راسی ، دا یی وویل او بیا یی دی سړی ته وویل چی ما هغه غار ته بوزه دکوم څخه چی ته راغلی یی .

بادشاه سره د ډیرو خلقو دښار غار ته ورسیدی ، هرکله چی غارته نژدی سو نوتملیخا وویل چی تاسی لږ ودریږی چی زه ولاړ سم اوخپل ملگری دحقیقت څخه خبر کړم چی اوس بادشاه مسلمان اوموحد دی اوقوم هم مسلمان دی ، هغوی دلیدلو دپاره راغلی دی ، هسی نه چی د اطلاح څخه مخکی تاسی ووینی او هغوی داسی وگڼی چی دا زمونږ دښمن بادشاه راغلی ، نو تملیخا مخکی ولاړی اوملگری یی دټولو حالاتو څخه خبر کړل نو دوی ډیر خوشحاله سول او دبادشاه استقبال یی په تعظیم سره وکی ، بیا دوی خپل غار ته بیرته ولاړل اوپه اکثرو روایتونوکی داسی دي چی څه تملیخا ملگرو ته دا قصه واورله ، نو دغه وخت ټول وفات سول او بادشاه سره یی ملاقات ونه سو ، په بحر محیط کی ابوحیان دا روایت نقل کړی دی چی دملاقات څخه وروسته دغار خلقو بادشاه او دښار خلقو ته وویل چی اوس مونږ رخصت غواړو او غار ته دننه ولاړل ، دغه وخت الله ﷻ دوی ټول وفات کړل ، والله تعالی اعلم بحقیقة الحال

په هرحال اوس دښار دخلقو په مخکی دا عجیبه واقعه دالله ﷻ دقدرت ښکاره نښانه سوه نو دټولو یقین وسو چی دکوم ذات په قدرت کی دا داخله ده چی تر دری سوره کاله پوری ژوندی انسانان بغیر دڅه خوراک او د ژوند د اسباب څخه ژوندی ساتی او په دومره اوږده زمانه کی دوی په خوب کی دساتلو څخه وروسته بیا صحیح سالم قوي او تندرست پورته کوي ، دهغه دپاره داڅه مشکله ده چی دمرگ څخه وروسته بیا هم دا جسمونه ژوندي کړي ، په دی واقعه سره د دوی دانکار وجه لیری سوه کومه چی

يې د حشر په ميدان کې د انسانانو بدنونه دبيرته ژوندي کيدو څخه انکار کوي ، او دايې دقدرت څخه بعيده ګڼله اوس معلومه سوه چې دمالك الملكوت قدرت دانسانانو په قدرت قياس کول په خپله جهالت دی .

دغه ډول په دې آيت کې يې اشاره وفرمايله، لِيَعۡلَمُوٓا۟ أَنَّ وَعۡدَ ٱللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ ٱلسَّاعَةَ لَا رَيۡبَ فِيهَا : يعنی مونږ اصحاب کهف ددېرې زمانې دخوب څخه وروسته ويښ کړل چې خلق پوه سي چې د الله ﷻ وعده يعنی په قيامت کې دټولو مړو د دوباره ژوندي کولو وعده رښتينې ده او دقيامت په راتلو کې څه شبهه نسته .

(داصحاب کهف دوفات څخه وروسته په خلقو کې اختلاف رايه)

داصحاب کهف دبزرګی اوپاکی خو ټول قائله سول ، د دوی دوفات څخه وروسته دټولو خيال سو چې د غار په خوا کې څه آبادي په طور ديادګار جوړه کړل سي ، د آبادی په باره کې اختلاف رايه جوړ شو ، دځينو روايتونو څخه معلوميږي چې په ښارکې دغه وخت هم ځينې بت پرست خلق موجود وه ، هغوی به هم د اصحاب کهف زيارت ته را تلل ، دی خلقو دآبادی په جوړولو کې دا رايه ورکړه چې درفاه عامه څه آبادي دې باندې جوړه سي ، مګر دحکومت خلق اوبادشاه مسلمانان وه او د دوی غلبه وه ، د دوی رايه دا سوه چې دلته مسجد جوړ کړل سي ، کوم چې به يادګار هم پاته سي او آئنده دبت پرستی څخه دبچ کيدو سبب به هم سي ، دلته داختلاف رايه دذکر کولو په مينځ کې دقرآن کريم دا جمله ده ، رَّبُّهُمۡ أَعۡلَمُ بِهِمۡ : يعنی د دوی رب د دوی حالات پوره پيژني .

په تفسير بحر محيط کې په دې جمله کې يې د دوو معانيو احتمال ذکر کړی دی يو دا چې دا قول ددغو حاضرينو دښار دخلقو دی څکه چې د دوی دوفات څخه وروسته کله چې د دوی ديادګار جوړولو رايه وسوه ، نولکه چې په عام طور سره په يادګاری اباديو کې ددغو خلقو نومونه اوخاص حالات پرکتبه ليکل کيږي دکومو يادګار چې تعمير سوی وي ، نو د دوی دنسب اوحالاتو په باره کې مختلفی خبری شروع سوی هرکله چې څه حقيقت ته ونه رسيدل نو په خپله دوی په آخر کې عاجزه سول ، وي ويل رَّبُّهُمۡ أَعۡلَمُ بِهِمۡ او ددې ويلو څخه وروسته په اصل کار يعنی يادګار جوړولو کې مشغوله سول ، کوم خلق چې غالب وه ، د هغوی په رايه باندې مسجد جوړ کړل سو .

دوهم احتمال دا هم دی چې دا کلام دالله دطرف څخه دی چې په دې کې يې ددغه زمانې جګړه کوونکی او اختلاف کوونکی خبر کړی دی چې هرکله تاسی ته دحقيقت علم نسته او ددې ذريعی هم ستاسی سره نسته نو ولې په داسی بحث کې وخت ضائع کوی اوممکنه ده چې دنبی کريم ﷺ په زمانه کې چې يهود و وغيره کومو چې په دې واقعه کې داسی بی اصله خبری اوبحثونه کول ، د دوی خبرداروَل مقصود وي ، والله سبحانه وتعالی اعلم

مسئله: ددې واقعی څخه دومره معلومه سوه چې د اولياؤ او صالحانو دقبرونو سره لمونځ کول مسجد جوړول څه ګناه نه ده ، اوپه کوم حديث کې چې دانبياؤ پر قبرونو باندې دمسجد په جوړوونکو لعنت راغلی دی ددې څخه مراد په خپله قبرونو ته سجده ګاه جوړول دی کوم چې په اتفاق سره شرک اوحرام دی

سَيَقُولُونَ ثَلٰثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ

اوس به دوی وایي چي هغه دري دي څلورم یي سپی دی او دا به هم وایي چي هغوی پنځه دی شپږم یي

كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَّثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ قُلْ رَّبِّيْ

سپی دی په ناليدلی نښانه ويشتي ولی ، او دا به هم وایي چي هغه اووه (۷) دی اتم یي سپی دی ، ته ووایه چي

اَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ مَّا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا قَلِيلٌ ۵ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ اِلَّا مِرَاۤءً

زما رب ښه پوه دی ، د دوی په شمير خبر نه لري د دوی څخه مگر ډير لږ خلق ، پس جگړه مه کوه د دوی په خبره کي

ظَاهِرًا وَّلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِّنْهُمْ اَحَدًا ﴿۲۲﴾

مگر سرسري جگړه ، او تحقيق مه کوه دهغوی دحال په دوی کي دهيچا څخه .

لنډتفسير: (څه وخت چي داصحاب کهف قصه بيانوي نو) ځيني خلق به ووايي چي هغه دري دي ، څلورم يي سپی دی او ځيني به وايي چي هغه پنځه دي شپږم يي سپی دی (او) دا خلق بې تحقيقه خبري چلوي او ځيني به ووايي چي هغه اووه دي اتم د دوی سپی دی ته ﷺ (دې اختلاف کوونکو ته) ووايه چي زما رب ته د دوی شمير ښه (صحيح صحيح) معلوم دی (چي په دې مختلفو خبرو کي يوه خبره صحيح هم ده که نورلي غلطي دي د) دوی (شمير صحيح صحيح) ډير کم خلق پيژني (اوچونکه په تعداد متعين کولو کي څه خاص فائده نه وه ، په دې وجه يي په آيت کي څه واضحه فيصله ونه فرمايله ، ليکن په روايتونو کي دحضرت ابن عباس ﷺ او ابن مسعود ﷺ څخه دا نقل دي چي دوی فرمايي ، آنَا مِنَ الْقَلِيْلِ كَانُوْ سَبْعَةً : يعني زه هم په هغو لږو خلقو کي دا خل يم دکومو په باره کي چي قرآن فرمايي چي لږ خلق پوهيږي ، هغوي اووه ۷ وه ، لکه چي دا ډول په در منثورکي دي ، د ابن ابي حاتم وغيره څخه ، اوپه آيت کي هم ددي قول دصحت اشاره پيدا کيږي ، ځکه چي ددي قول دنقل کولو څخه ورروسته يي ددي رد نه دي کړي په خلاف د اولنيو دوارو قولونو څخه چي د دوی په ترديد کي يي رجماً بالغيب فرمايلي دي ، والله اعلم) نو (پردي باندي هم که دغه خلق د اختلاف څخه منع نه سوه) ته ﷺ د دوی په معامله کي بغير د سرسري بحث څخه زيات بحث مه کوه (يعني په لنډه طريقه سره خو د دوی دخيالاتو رد په قرآني آيتونو کي راغلي دي ، کوم چي په ، رَجْمًا بِالْغَيْبِ ، او ، قُلْ رَّبِّيْ اَعْلَمُ : سره بيان سوی دي ، نو سرسري بحث دا دي چي پردي باندي اکتفاء کوه ، د دوی د اعتراضونو په جواب کي ددي څخه زيات مشغوليدل او دخپلي دعوی په اثبات کي زيات کوشش کول مناسب نه دي چي په دي بحث کي څه خاص فائده نسته) او ته ددي (اصحاب کهف) په باره کي په دي خلقو کي دچا څخه پوښتنه مه کوه (لکه څنگه چي ته ﷺ د دوی په اعتراض اوجواب کي دزيات کوشش څخه منع کړل سوی ياست ، دغه ډول ددي هم منع فرمايي چي اوس

ددي معاملې متعلق دچا څخه سوال يا تحقيق وكړي ، ځكه چې څومره خبره ضروري وه هغه په وحې كې راغله ، غير ضروري سوالونه او تحقيقونه د نبوت دشان څخه خلاف دي.

معلومات او مسئلې (په اختلافي بحثونو كې دخبرو آداب)

سَيَقُوْلُوْنَ: يعنې دغه خلق به وو ايې چې دغه ويونكې كوم خلق وه؟ په دې كې دوه احتماله دي ، يو داچې ددې مراد هغه خلق وي دكومو چې په خپل مينځ كې اختلاف د اصحاب كهف په زمانه كې د دوى په نوم نسب وغيره كې راغلې وو چې ذكر يې ددې څخه په مخكې آيت كې تير سوى دى ، په دې خلقو كې ځينو د شمير متعلق اولنى ځينو دوهم ، ځينو دريم قول اختيار كړى وو (ذكره في البحر عن الماور دي)

او دوهم احتمال دا دى چې د ، سَيَقُوْلُوْنَ ضمير دنجران دنصاراؤ طرف ته وي كومو چې دنبى كريم ﷺ سره د دوى دشمير متعلق مناظره كړې وه ، د دوى درې فرقې وې ، يوه فرقه ملكانيه وه دوى دشمير متعلق اولنى قول ويل يعنې درې يې بنوول ، دوهمه فرقه يعقوبيه وه ، دوى دوهم قول يعنې دپنځو اختيار كړى وو ، او دريمه فرقه نسطوريه وه ، دوى دريم قول يعنې اووه تنه ويل او ځينې وايې چې دا دريم قول د مسلمانانو وو او آخر چې دنبى كريم ﷺ په خبر او دقرآن په اشاره سره د دريم قول صحيحوالې معلوم سو ، (بحر محيط)

وَثَامِنُهُمْ: دلته دا نكته دفكر قابله ده چې داصحاب كهفو په شمير كې درې قولونه نقل سوي دي ، درې ، پنځه او وه او دهر يوه څخه وروسته د دوى سپي شمار سوى دى ، ليكن په اولنيو دوو قولونو كې د دوى او دسپي دشمار په مينځ كې واو عاطفه نسته ، ثَلَاثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ ، او ، خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ ، بغير د واو عاطفه څخه راغلي ، او په دريم قول كې دسَبْعَةٌ ، څخه وروسته د واو عاطفه سره وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ ، فرمايلي دي .

ددې وجه تفسير ليكونكو حضراتو دا ليكلې ده چې دعربو په خلقو كې به د اكائى عدد تر اووه ۷ پورې وو ، د اوو(۷) څخه وروسته چې به كوم شمير راتلى هغه جلا شمير بدى لكه نن صبا چې دنهو عدد ددې په ځاى چې تر نهو پورې يويز دې بيا دلس څخه لسيز شروع كيږي ، يو جدا ډول عدد وي ، په دې وجه د درو څخه تر اوو پورې چې به يې كم شمير كوى په دې كې به يې واو دعطف نه راوړى ، او د اوو څخه وروسته چې به كوم عدد بنوول وو د واو دعطف سره به يې جلا بنو وى او په دې وجه دى واو ته به يې واو ثمان ويل (مظهري وغيره)

(داصحاب كهف نومونه)

اصل خبره خو دا ده چې په يو صحيح حديث سره د اصحاب كهف نومونه صحيح صحيح ثابت نه دي ، په تفسيري او تاريخي روايتونو كې مختلف نومونه بيان سوي دي ، په دوى كې اقرب هغه روايت دى كوم چې طبرني په معجم اوسط كې په صحيح سند سره دحضرت عبدالله ابن عباس ؓ څخه نقل كړى دى چې ددوى نومونه دادي ، مَكْسَلْمِينَا ، تَمْلِيْخَا ، مَرْطُوْنَس ، سَنُوْنَس ، سَارِيْنُوْنَس ، ذُوْنُوَاس ، كَعَسْطَطِيُوْنُس .

فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا .

یعنی ته ﷺ د اصحاب کهف د شمیر وغیره متعلق د دوی سره په بحث او مباحثه کی کوشش مه کوه ،
بلکه سرسری بحث کوه او ددی خلقو څخه په خپله هم ددی متعلق څه سوال مه کوه .

(په اختلافي معاملوکي د اوږدو بحثونو څخه ځانونه ساتي)

په دی دواړو جملوکی نبی کریم ﷺ ته چی کوم تعلیم ورکول سوی دی، دغه په حقیقت کی د امت دعالمانو دپاره مهم رهنما اصول دي چی هرکله په یوه مسئله کی اختلاف پیښ سی نو څومره قدر خبره چی په کښی ضروري وي هغه دی واضحه سی او بیان دی سی ، ددی څخه وروسته هم که خلق په غیر ضروري بحث کی ومښلی نو د دوی سره دی بحث په سرسري خبرو کولو باندی ختم کړي ، دخپلی دعوي په اثبات کی کوشش او دبل دخبري په تردید کی دی د ډیر زور لګولو څخه پرهیز وسی چی ددی څه خاص فائده خو سته نه ، په زیات بحث او تکرار کی وخت هم ضائع کیږي او په خپل مینځ کی دتریخوالی پیدا کیدو خطره هم ده .

دوهم هدایت یی په دومه جمله کی دا ورکړی دی چی دالله ﷻ په ذریعه د اصحاب کهف دقصی څومره معلومات درکړل سوی دی ، په دی قناعت وفرمایه چی دا بالکل کافی دی ، دزیات تحقیقاتو او دخلقو څخه په پوښتنو پسی مه کیږه ، او د نورو څخه دپوښتنو یو اړخ دا هم کیدی سی چی د دوی دجهالت یا ناپوهی ښکاره کولو دپاره پوښتنه وسی ، دا هم د انبیاؤ د اخلاقو څخه خلاف ده ، په دی وجه دنورو خلقو څخه دواړه قسمه سوالونه کول ممنوع سو ، یعنی دزیات تحقیق دپاره وي او که دمخاطب دجهالت ښکاره کولو او رسوا کولو دپاره وي .

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَاْىْءٍ اِنِّىْ فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًا ﴿۲۳﴾ اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ وَاذْكُرْ رَّبَّكَ اِذَا نَسِيْتَ وَقُلْ

اومه وایه دیوکار دپاره چی زه به یی صبا وکړم، مګر دا چی الله تعالی یی وغواړی او یاد وه خپل رب هرکله چی دی

عَسٰٓى اَنْ يَّهْدِيَنِ رَبِّىْ لِاَقْرَبَ مِنْ هٰذَا رَشَدًا ﴿۲۴﴾ وَلَبِثُوْا فِىْ كَهْفِهِمْ

هیر سی ، وو ایه امید دی چی زما رب ماته وښیی ددې زیاته نژدی لاردنیکی ، او وخت تیر کی دوی په غار خپل کی

ثَلٰثَ مِائَةٍ سِنِيْنَ وَازْدَادُوْا تِسْعًا ﴿۲۵﴾ قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوْا ۚ لَهٗ

دری سوه کلونه او په دی سربیره نه (۹) ، ته وو ایه چی الله ته ښه علم دی چی څه موده په دوی تیره سوه

غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ اَبْصِرْ بِهٖ وَاَسْمِعْ ۭ مَا لَهُمْ مِّنْ دُوْنِهٖ

دهغه سره دی پټ رازونه داسمانونو او دمځکی ، څه عجیبه وینی او اوری نسته بندګانو لره ماسوا دده څخه

مِنْ وَّلِيٍّ ۡ وَّلَا يُشْرِكُ فِىْ حُكْمِهٖٓ اَحَدًا ﴿۲۶﴾

څوک مختار او نه شریکوی په خپل حکم کی هیڅوک .

لنډتفسير: (او كه خلق ستا څخه د داسي خبري پوښتني وكړي چي دهغه جواب وركول غواړي او ته د جواب وركولو وعده كوي نو ددي سره انشاء الله ﷻ يا ددي هم معنى څه لفظ خامخا يوځاى كوه، بلكي دوعدي هم تخصيص نسته په هر كاركي ددي لحاظ ساته چي) ته د څه كار په نسبت داسي مه وايه چي زه به دا (مثلاً) صبا كوم مگر كه خداى وغواړي (ددي سره) يوځاى كوه (يعني انشاء الله وغيره هم ورسره وايه او چي آئنده داسي ونه سي لكه په دي واقعه كي چي وسوه چي ستا څخه خلقو د روح او اصحاب كهف او ذو القرنين متعلق پوښتنه وكړه، بيا تر پنځلسو ورځو پورې وحي نازله نه سو او ته ډير غمجن سوى، ددي جواب دركړم، ددغو خلقو سوال جواب هم نازل سو (لكه چي داسي په لباب كي دابن عباس ﷺ څخه) او هر كله چي ستا څخه (اتفاقاً انشاء الله ويل) هير سي (او بيا دي دا په ياد سي) نو (دغه وخت انشاء الله ووايه) دخپل رب ذكر وكړه او (دي خلقو ته دا هم) ووايه چي زما اميد دي چي زما رب ما ته (دنبوت د دليل جوړيدو په اعتبار سره) ددي (قصي) څخه هم زياته نژدي خبره وښيي (مطلب دا دي چي تاسي زما دنبوت د امتحان اخيستو دپاره د اصحاب كهف وغيره دقصي پوښتنه وكړه، كومه چي الله ﷻ دوحي په ذريعه ماته وښووله او ستاسي اطمينان يي وكى، مگر اصل خبره دا ده چي ددي قصو سوال جواب دنبوت د اثبات دپاره څه لوى دليل نه سي كيدى، دا كار خو څوك غير نبي هم چي د دنيا د تاريخ څخه خبر وي، هغه يي هم كولى سي مگر ماته خو الله ﷻ زما دنبوت د ثابتيدو دپاره ددي څخه هم لوى قطعي دليلونه او معجزي راكړي دي چي په دي كي د تولو څخه زيات لوى په خپله قرآن دى، چي دده د يو مثل راوړلو څخه هم توله دنيا عاجزه سوه)

ددي څخه علاوه د حضرت آدم ﷺ څخه واخله تر قيامته پوري هغه واقعات دوحي په ذريعه ماته ښوول سوي دي، كوم چي د زماني په اعتبار سره هم په نسبت د واقعي د اصحاب كهف او ذوالقرنين څخه زيات ليري دي، او د دغو علم هم چاته بغير دوحي څخه نه سي ممكن كيدى، لنډه دا ده چي تاسي د اصحاب كهفؑ او ذوالقرنين واقعات د ټولو څخه زيات عجيبه گڼي او دا دنبوت د امتحان دپاره تاسي په سوال كي پيش كوى، مگر الله ﷻ ماته ددي څخه هم زيات د عجيبه عجيبه شيانو علمونه راكړي دي) او (لكه څنگه چي ددي خلقو د اصحاب كهف په شمير كي اختلاف دى، دغه ډول د دوى د بيده كيدو په وخت كي هم ډير اختلاف دى، مونږ په دي كي صحيح خبر ښيو چي) دغه خلق په خپل غار كي (د خوب په حالت كي) دري سوه كاله پاته سول او نه كاله باندي سربيره نور دي (او كه ددي صحيح خبري داوريدو څخه وروسته هم دغه خلق اختلاف كوى نو) ته ووايه چي خداى ﷻ د دوى د (بيديدو) پاته كيدو موده (ستاسي څخه) زياته پيژني (په دي وجه چي هغه څه وښوول نو هغه صحيح دي او ددي واقعي څه تخصيص دى، دده شان خو دا دى چي) د تولو آسمانونو او مځكو دغيبو علم هغه ته دى هغه څنگه ښه ليدونكى، څنگه ښه اوريدونكى دى، د دوى د خداى تعالى څخه ما سوا هيڅوك مددگار نسته او نه الله ﷻ څوك په خپل حكم كي شريكوى (لنډه دا ده چي نه دده څوك مزاحم سته نه شريك، د داسي عظيم ذات د مخالفت څخه ډيره بيره په كار ده)

معلومات او مسئلي: په ذکر سوو څلورو آیتونو باندې داصحاب کهف قصه ختمیږي ، په دې کې په اولنیو دوو آیتونو کې نبي کریم ﷺ او د دوی امت ته دا تعلیم ورکړل سوی دی چې په آئنده زمانه کې دڅه کار د کولو وعده یا اقرار کول وي ، نو ددې سره د انشاء الله تعالی کلمه یوځای کوي ځکه چې دراتلونکي وخت حال چاته معلوم دی چې ژوندی به وي او که نه ؟ او که ژوندی پاته هم سي نو چې دغه کاربه وسي او که نه ؟ په دې وجه مومن ته په کار دی چې په زړه کې هم په الله ﷻ بروسه کوي او په ژبه سره ددې اقرار وکړي چې د راتلونکي وخت دڅه کار کولو ورته وویل سي نو داسې دې وواېي چې که الله ﷻ وغوښتنه نو زه به دا کار وکړم ، یعني دا معنی ده دانشاء الله دکلمې .

په دریم آیت کې ددې اختلافي بحث فیصله سوې ده په کوم کې چې داصحاب کهف دزماني په باره کې د خلقو رایې مختلفې سوې وې او دموجوده زماني دیهودو اونصاراؤ اقوال هم مختلف وه ، یعنې په غار کې دبیده کیدو په موده کې، په دې آیت کې وښوول سوه چې هغه دری سوه (۳۰۹) نه کاله وه ، ګویا دا د هغه اجمال بیان دی، کوم چې دقصې په شروع کې بیان سوی ؤ ، فَضَرَبْنَا عَلَىٰ آذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا ددې څخه وروسته په څلورم آیت کې بیا دې اختلاف کوونکو ته خبرداری ورکړي دی چې دحال دحقیقت تاسې ته خبرنسته په دې پوه هغه الله ﷻ دی کوم چې دآسمانونو او مځکو په ټولو غیبو باندې پوه او ریدونکی اولیدونکی دی ده چې کومه موده د دری سوه نهو کالو وښوله په دې مطمئن کیدل په کار دي .

(په آئنده کار کولو باندې انشاء الله ویل)

په لباب کې دحضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه څخه داولنیو دوو آیتونو دشان نزول متعلق دانقل کړی دی چې کله دمکې خلقو دیهودو دتعلیم مطابق دنبي کریم ﷺ څخه داصحاب کهف وغیره دقصو متعلق پوښتنه وکړه نو دوی ورسره صبا دجواب ورکولو وعده بغیر دانشاء الله ویلو څخه کړې وه ، د دربار مقربانو ته په ادنی کوتاهۍ باندې هم خبرداری ورکول کیږي ، په دې وجه تر پنځلسو ورځو پورې وحي رانغله او نبي کریم ﷺ دیر غمجن سو او دمکې مشرکانو ته دخندا او مذاق کولو موقع پیدا سوه دپنځلسو ورځو دوقفې څخه وروسته چې هر کله په دې سورة کې دسوالونو جواب پیدا سو نو ددې سره دا دوه آیتونه دهدایت کولو دپاره نازل سو چې که آئنده دڅه کار کولو دپاره اقرار کوی نو وایه چې هر کار دالله ﷻ په اراده او مشیت باندې موقوف دی دا دواړه آیتونه یې داصحاب کهف دقصې په ختمیدو باندې راوړي دي .

مسئله: ددې آیت څخه یوه خو دا معلومه سوه چې په داسې صورت کې انشاء الله ویل مستحب دي، دوهمه دا معلومه سوه چې که په هیره ددې کلمې ویل پاته سوه نو کله چې یاده سي ودې وایي، دا حکم ددې مخصوصې معاملې دپاره دی دکومې متعلق چې دا آیتونه نازل سوي دي یعنې محض دتبرک او اقرار د بندګۍ دپاره دا کلمه ویل مقصود وي څه تعلیق یاشرط لګول مقصود نه وي ، په دې وجه ددې څخه دا نه لازمیږي چې دبیع او شراء په معاملو کې او وعدو کې چې کوم ځای شرطونه لګول کیږي اوشرط لګول د طرفینو دپاره مدار دوعدې وي هلته هم که دوعدې په وخت کې څه شرط لګول هیر سي نو بیاچې کله یاد سي څه چې غواړي شرط دې ولګوي په دې مسئله کې دځینو فقهاؤ اختلاف هم دی چې تفصیل یې دفقه په کتابونو کې دی .

په دریم آیت کی کوم چی په غار کی دبیدیدو وخت دری سوه نه کاله ښوولی دی دقرآن ظاهر بیان څخه دا ده چی دمودي دا بیان دحق تعالی دطرف څخه دیو ابن کثیر دا دجمهورو مفسرینو تیرو او وروستو قول گڼلی دی ، ابوحیان اوقرطبی وغیره هم دا اختیار کړی دی ، مگر دحضرت قتاده وغیره څخه یی په دی کی یو بل قوم داهم نقل کړی دی ، چی دا د دری سوه نهو کالو قول هم ددی اختلاف کوونکو څخه دځینو قول دی ، او دالله ﷻ قول صرف هغه دی کوم چی وروسته فرمایی یعنی ، اللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا :ځکه چی که دغه قول ددري سوه او نهو کالو دمتعین کولو دالله ﷻ کلام وي نو ددی څخه وروسته د ، اللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا : ویلو موقع نه وه ، مگر جمهور مفسرین فرمایی چی دا دواړي جملی دالله ﷻ کلام دی ، په اول کی دواقعی د حقیقت بیان دی او په دوهمه کی ددی اختلاف کوونکو دخبردارولو بیان دی چی هرکله دالله ﷻ دطرف څخه دمودی بیان راغی نو اوس ددی منل لازمی دی ، هغه پوه دی ، محض په تخمینو او رایو باندی ددی مخالفت بی عقلی ده .

دلته یوسوال دا پیدا کیږي چی قرآن دمودی په بیان کی اول د دری سوه کلونو بیان وکړی ، ددی څخه وروسته یی وفرمایل چی په دی دری سوو نهه ۹ نور زیات سول د اول څخه یی دری سوه نه ۳۰۹ ونه فرمایل ، ددی سبب مفسرینو حضراتو دا لیکلی دی، چی په یهودو او نصاراؤ کی چونکی دشمسی کال رواج وو ، نو په دی حساب سره دري سوه کاله دی او په اسلام کی دقمری کال رواج دی او په قمری حساب کی په هر سل کاله پسی دری کاله زیاتیږي ، په دی وجه په دری سوه کاله شمسی باندی په قمری حساب سره نه کاله زیات سول ، ددی دواړو کلونو د امتیاز ښوولو دپاره عنوان دتعبیر دا اختیار سو .

یو سوال داپیدا کیږي ، چی د اصحاب کهف په معامله کی په خپله د دوی په زمانه کی او بیان په عهد نبوی ﷺ کی په یهودو او نصاراؤ کی په دوو خبروکی اختلاف وو ، یو داصحاب کهفو په شمیر کی ، دوهم په غار کی د دوی دبیدیدو په موده کی ، قرآنکریم بیان خو د دواړو وکړی ، مگرپه دی فرق سره چی د شمیر بیان په واضحو الفاظوکی را نغی او داشاری په طور راغی چی کوم قول صحیح وو دهغه تردید یی ونه کی او دمودی تعین یی په صفا او واضحه الفاظوکی وښووی ، وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَمِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا : وجه دا ده چی قرآن په خپل دی اسلوب سره دی طرف ته اشاره وفرمایله چی دشمیر بحث خو بالکل فضول دی ددی سره دځه دینی یادنیوی مسئلی تعلق نسته ، البته تر اوږدي مودی پوری د عادت انسانی څخه خلاف بیدیدل او بغیر دخوراک څخه صحیح اوتندرست پاته کیدل بیا دومره زمانه وروسته روغ جوړ پورته کیدل دحشر او نشر یو مثال دی ، په دی سره دقیامت په مسئله اوپه آخرت باندی استدلال کیدی سی ، ځکه یی دا په وضاحت سره بیان کړه .

کوم خلق چی دمعجزو اوخوارق عاداتو څخه یامنکر دی یا دنن صبا مستشرقین دیهودو اونصاراؤ د اعتراضاتو څخه مرعوب سوی دی ، هغوی په دی آیت کی هم دحضرت قتاده دتفسیر په تکیه د دری سوو نهو کالو موده یی ددغو خلقو قول مقرر کړی دی او رد یی پر کړی دی، مگر په دی یی فکر نه دی کړی چی دقرآن په ابتدایی جمله کی چی کوم لفظ د ، سِنِينَ عَدَدًا : راغلی دی ته ماسوا دالله ﷻ څخه

دبل چاقول نه سی ویل کیدی ، دخرق عاداتو او کراماتو دثبوت دپاره دومره هم کافی ده چی په کلونو
څوک بیده وي او بیا صحیح تندرست ژوندی پورته سی ، والله اعلم

وَاتْلُ مَآ أُوحِيَ إِلَيْكَ مِن كِتَابِ رَبِّكَ ۖ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَن تَجِدَ مِن دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٢٧﴾

او وایه کوم چی وحی کیږي تاته ستادرب دکتاب څخه هیڅ بدلیدل نسته، دهغه دخبرو او بیابه نه کی پیدا ته دهغه

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ

څخه ماسوا دپناه ځای ، اوبند ساته ځپل دهغو سره چی بولی ځپل رب سهار او ماښام

يُرِيدُونَ وَجْهَهُ ۖ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ

طلب کوی دهغه رضا او نه دی اوړی ستا سترگی د دوی څخه چی تلاش کړی ښائست دژوند

وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ

ددنیا اومه منه خبره دهغو چی غافله کړی دی مونږ زړونه دهغو دځپلو یادو څخه او وړپسی دی په ځپلو خواهشاتو

فُرُطًا ﴿٢٨﴾ وَقُلِ الْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ ۖ فَمَن شَاءَ فَلْيُؤْمِن وَمَن شَاءَ

اودی کارد دوی دحد څخه تجاوز، او ووایه چی حق ستاسی درب دطرف څخه دی بیاچی څوک غواړی اودی منی

فَلْيَكْفُرْ ۚ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا ۚ وَإِن

اوڅوک چی غواړی نه دی منی ، مونږ تیار کړی دی گناهگارو دپاره اور چی گیربه کړی دوی دهغه پردی ، اوکه

يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ ۚ بِئْسَ الشَّرَابُ

فریاد کوی نو ملاویږي به ورته اوبه په شان د زوو چی کبابوی به ورته مخونه څه ناکاره چیښل دی

وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٢٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ

او څه ناکاره ارام دی ، بیشکه کوم خلق چی یقین وکړی اونیکی وکړی مونږ نه ضائع کوو بدله دهغه

مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا ﴿٣٠﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ

چا چی نیک کار وکی ، دداسی خلقو دپاره باغونه دی داوسیدو چی بهیږي به ددې څخه لاندی

الْأَنْهٰرُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَّيَلْبَسُوْنَ ثِيَابًا

نهرونه اغوستل کیږي دوی ته هلته بنګړی دسرو زرو او اغوستل کیږي به دوی ته کپړې

خُضْرًا مِّنْ سُنْدُسٍ وَّإِسْتَبْرَقٍ مُّتَّكِئِيْنَ فِيهَا عَلَى الْأَرَآئِكِ نِعْمَ

شنې باریکې او دغتو وربښمنو تکیه ته به یی څنګ وهلی په دی کی په تختونو

الثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٣١﴾

څه ښکلی بدله ده او څه ښه آرام .

تفسیر: او (ستا کار صرف دومره قدر دی چی) تاته چی کوم ستا درب کتاب دوحی په ذریعه راغی دغه (خلقو ته) اوروه (ددی څخه زیات په دی فکر کی مه کیږي چی ددنیا لوی خلق که داسلام مخالفت کوي نو دین به ترقی څنګه وکړي ځکه چی ددی الله ﷻ په خپله وعده فرمایلی ده او) دده خبري (یعنی وعدي) څوک نه سی بدلولی (یعنی توله مخالفه دینا که یو هم سی ، الله ﷻ دوعدي پوره کولو څخه نه سی منع کولی او الله ﷻ په خپله که څه هم په تبدیلی باندی قدرت لري ، مگر هغه به یی بدله نه کړي) او (که تا ددی لویو خلقو دزړه ساتنه په داسی دول سره وکړه چی په دی سره دالله ﷻ حکمونه پاته سی نو بیا) ته به دخدای څخه ماسوا هیڅ پناه نه کی پیدا (که څه هم دالله ﷻ دحکمونو پریښوول دنبی کریم ﷺ څخه په شرعی دلیلونو سره محال دی دلته دمبالغی اوتاکید دپاره په فرض محال دا ویل سوی دی) او (لکه څنګه چی د کفارو درئیسانو او امیرانو څخه تاته دځان بی پرواه کولو حکم درکړل سوی دی ، دغه شان دفقیرانو مسلمانانو په حال تاته دزیاتی توجه حکم دی نو) ته ځان دهغوي سره (په کښینستو کی) بندساته کوم چی سهار مابنام (یعنی همیشه) دخپل رب عبادت محض دهغه درضا حاصلولو دپاره کوي (څه ددنیا غرض یی په کښی نه وي) او ددنیا د ژوند دښائست په خیال سره ته خپلی سترګی (یعنی توجهات) د دوی څخه وانه وړی (ددنیا دښائست څخه مراد دا دی چی رئیسان خلق مسلمانان سی نو داسلام رونق به زیات سی ، په دی آیت کی یی دا وښووله چی د اسلام رونق په مال متاع سره نه دی، بلکی په اخلاص اواطاعت سره دی دغه که په غریبانو اوفقیرانو خلقو کی وي نوهم داسلام رونق زیاتیږي) او دداسی سړی خبره (دغریبانو د مجلس څخه دلیری کولو متعلق) ونه منی دکوم زړه چی مونږ (دده دعناد په سزا کی) دخپلو یادو څخه غافله کړی دی او دی دخپل نفس په خواهش باندی چلیږي او دده دا حال (یعنی دخواهش تابعداري یی) دحد څخه زیات سوي ده اوته (دکفارو دی رئیسانو ته صفا) ووایه چی (دا دین) حق ستاسی درب دطرف څخه (راغلی) دی نو دچا زړه چی غواړي ایمان دي راوړی او دچا زړه چی غواړي کافر دی پاته سی (زمونږ هیڅ نفع اونقصان نسته په خپله دده دي ، چی بیان یی دا دی چی) بیشکه مونږ دداسی ظالمانو دپاره (د دوږخ) اور تیارکړی دی چی ددغه اورلمبو به دوی راګیر کړی

وي (چې دغه د اور) لمبې به دوی تاو وي (لکه چې په حديث دي چې دا خلق به ددغه گيرې څخه نه سي وتلی) اوکه چيرې (دتندی څخه) فرياد وکړي نو په داسې اوبو سره به د دوی فرياد رسی کول کيږي کومې چې (په بد صورتی کی) به دتيلو دبيخ دخيرې په شان وي (او دومره تيزی گرمې به وي) چې (ځلی ته د راوړلو سره به) د دوی مخونه کباب کړي (تردې چې د مخونو څخه به غرمن ووزي وبه لويږي ، لکه چې په حديث کی دي) څه ناکاره اوبه به وي او دغه دوږخ به څنگه ناکاره ځای وي (داخودايمان نه راوړونضرر سو اودايمان راوړو فائده دا ده چې) بيشکه کوم خلق چې ايمان راوړي او هغوی نيک کار وکړي نو مونږ دداسې خلقو اجر نه ضائع کوو ، کوم چې نيک کار وکړي ، دداسی خلقو دپاره دهميشه اوسيدو باغونه دي د دوی (داوسيدو دځايونو لاندی به) نهرونه بهيږي ، دوی ته به هلته دسرو زروبنگړی په لاس سی اوشين رنگی کپړي دباريکو اوغټو وريښمو به اغوندي (او) هلته به په تختونو تکيه لگولی ناست وي څه ښه بدله ده او (جنت) څه ښه ځای دي (ياالله ﷻ زمونږ يې نصيب کړي آمين)

معلومات او مسئلي: (ددعوت اوتبليغ خاص اداب)

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ : ددې آيت په شان نزول کی څو واقعات ذکر دي ، کيدی سی چې دغه ټول ددې ارشاد سبب جوړ سوی وی ، بغوی رحمه الله نقل کړی دی چې عيينه بن حصن فزاری دمکی رئيس دنبی کريم ﷺ په خدمت کی حاضر سو ، دحضور صلی الله عليه وسلم سره حضرت سلمان فارسی رضی الله عنه ناست ؤ ، کوم چې په فقيرانو اصحابو کی وو ، دده کپړي زړي او هيئت يې فقيرانه وو ، نورهم دغه ډول څه فقيران غريبان په مجمع کی ناست وو ، عُيَيْنه وويل چې مونږ تاته د راتلو او ستاسی دخبرې اوريدو څخه دا خلق منع کوي ، دداسی خراب حاله خلقو سره مونږ نه سو کښينستلی ته دوی دخپل مجلس څخه ليرې ساته ، يا کم از کم زمونږ دپاره جلا مجلس جوړ کړه او د دوی دپاره جلا جوړ کړه .

ابن مردويه روايت دحضرت ابن عباس ﷺ نقل کړی دی چې اميه بن خلف حمحی نبی کريم ﷺ ته دا مشوره ورکړه چې غريبان فقيران او بدحاله مسلمانان ته دځان سره مه ساته ، بلکی دمکی او دقريشو سرداران د ځان سره کړه ، دا خلق چې ستا دين قبول کړي نو دين به دې ترقی وکړي .

په داسی واقعاتو باندی دا ارشاد ربانی نازل سو چې په دې کی د دوی دمشورې دقبلولو څخه يې په سختی سره منع کړي ده او صرف دا نه چې دوی دخپل مجلس څخه مه ليرې کوه ، بلکی حکم يې دا ورکړی چې ، وَاصْبِرْ نَفْسَكَ : يعنی خپل ځان ددی خلقو سره تړلی ساته ، ددی دا مطلب نه دی چې هيڅ وخت مه ورڅخه جلا کيږه ، بلکی مراد دا دی چې تعلقات اوتوجهات ټول ددې خلقو سره ساته ، په معاملوکی د دوی سره مشورې کوه ، د دوی په امداد اواعانت سره کار کوه ، او ددی وجه اوحکمت يې په دې الفاظو سره ښوولی دی چې دا خلق سهار مابنام يعنی په هرحال کی الله ﷻ بولی اودهغه ذکر کوی ، د دوی چې کوم عمل دی ، دغه خالص دالله ﷻ درضا حاصلولو دپاره دی او داټول حالات هغه دي کوم چې دالله ﷻ نصرت او امداد راکښوی دالله ﷻ مدد داسی خلقو دپاره راځی ، ديو څو ورځو دبدحالی څخه بيريږي نه ، آخر فتح اونصرت به د دوی ته حاصل وي .

او دقريشو د سردارانو دمشورې دنه قبولو وجه يې هم په آخر آيت کی دا وښووله چې د دوی زړونه دالله

ﷺ دیادو شخه غافله دي او د دوی تول کارونه دنفساني خواهشانو تابع دي او دا حالات دالله ﷻ درحمت او نصرت د دوی شخه لیری کوونکی دی.

دلته دا سوال کیدی سی چی د دوی دامشوره خو قابل عمل وه چی د دوی دپاره بی یو جلا مجلس جوړ کړي وای چی دوی ته داسلام په دعوت رسولو کی او ددی خلقو په قبلولو کی اسانی وي، مگر په داسی قسم تقسیم کی دسرکښو مالدارو یو خاص اعزاز وو چی په دی سره دغریبو مسلمانانو دل شکنی او یا حوصله شکنی کیده، الله ﷻ دا خوښه نه کړه او ددعوت او تبلیغ اصول یی دا مقرر کړل چی په دی کی دچا څه امتیاز نه دی په کار. والله اعلم

﴿ دجنتیانو دپاره کالي ﴾

يُحَلَّوْنَ فِيهَا: په دی آیت کی دجنتیانو سرو ته هم دسرو زرو دبنګړو اغوستولو ذکر دی، په دی دا سوال کیدی سی چی دبنګړو اچول خو د سړو سره ښایی هم نه او د سړو ښائست او ډول هم نه دی نو په جنت کی که دوی ته بنګړي واچول سی نو دا خو به د دوی سره بد ښکاري.

جواب دا دی چی ډول او ښائست دعرف او رواج تابع دی، په یو ملک او علاقه کی چی کوم شی ښائست او ډول گڼل کیږي، په نورو ملکونو او علاقو کی ډیر کله هغه قابل نفرت گڼل کیږي او دغه شان ددی برعکس هم ده، دغه شان په یوه خاصه زمانه کی یو خاص شی ډول وي، په بله زمانه کی هغه عیب سی، په جنت کی دسرو دپاره به هم کالی او وریښمنی کپړي ښائست او ډول مقرر کړل سی نو هلته به په دی سره چاته د ناآشنا والی احساس نه وي، دا صرف ددنیا قانون دی چی دلته سړو ته دسرو زرو کالی، تردی چی گوتمی او دگړی (ساعت) زنځیر (بند) هم د سرو زرو استعمالول جائز نه دی، دغه ډول وریښمنی کپړي دسړو دپاره جائز نه دی، دجنت قانون به داسی نه وي، هغه ددی تول جهان شخه جلا یو بل عالم دی، هغه ددی دنیا په یو شی قیاس کول نه دي په کار.

وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا رَّجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا

اوبیان کړه دوی ته مثال د دوو سړو چی یوه ته په کی مونږ دوه باغونه کړي وه: انګورو او چاپیره یی خرماگانی وی

بَيْنَهُمَا زَرْعًا ﴿٣٢﴾ كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ آتَتْ أُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِم مِّنْهُ شَيْئًا ۚ وَفَجَّرْنَا

او کړي وو مونږ ددواړو په مینځ کی فصل دواړو باغونو راوړه خپله میوه او نه یی کمول په دی کی څه شی، او جاری

خِلَالَهُمَا نَهَرًا ﴿٣٣﴾ وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ

کړي وو مونږ د دواړو په مینځ کی نهرونه، او وه ده لره میوه، پس وویل ده خپل ملګری ته کله چی یی ورسره

أَنَا أَكْثَرُ مِنكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا ﴿٣٤﴾ وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ

خبری کولی، زما سره زیات دی ستا شخه مال او عزتمند خلق، او داخل سو خپل باغ ته او ده بدکول دخان سره،

قَالَ مَآ اَظُنُّ اَنْ تَبِيْدَ هٰذِهٖٓ اَبَدًا ﴿۳۵﴾ وَّمَآ اَظُنُّ السَّاعَةَ قَآئِمَةً

وې ويل چې گمان نه کوم چې خراب سی دا باغ کله ، او خيال نه کوم چې قيامت قائميدونکی دی

وَّلَئِنْ رُّدِدْتُّ اِلٰى رَبِّىْ لَاَجِدَنَّ خَيْرًا مِّنْهَا مُنْقَلَبًا ﴿۳۶﴾ قَالَ لَهٗ صَاحِبُهٗ

او که چيری واپس سوم زه خپل رب ته بيا به پيدا کړم ښه ددی څخه هلته په رسيدو ، وويل ده ته ملګری دده

وَهُوَ يُحَاوِرُهٗٓ اَكَفَرْتَ بِالَّذِىْ خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ

چې خبری يی ورسره کولی ايا ته منکر سوی دهغه څخه چې پيدا يی کړی ته دخاورو څخه بيا د قطری څخه

ثُمَّ سَوّٰىكَ رَجُلًا ﴿۳۷﴾ لٰكِنَّا۠ هُوَ اللّٰهُ رَبِّىْ وَلَآ اُشْرِكُ بِرَبِّىْٓ اَحَدًا ﴿۳۸﴾ وَلَوْلَآ

بيايی برابر کړی ته سړی ، بيا زه خو دا وايم چې هغه الله دی زمارب او نه منم شريك خپل رب لره زه هيڅوك او هر کله

اِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَآءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ اِنْ تَرَنِ اَنَا

چې ته راغلی خپل باغ ته ولی دی نه ويل چې څه غواړی الله ، طاقت نسته مګر کوم چې ورکړی الله ، که څه هم

اَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَّوَلَدًا ﴿۳۹﴾ فَعَسٰى رَبِّىْٓ اَنْ يُّؤْتِيَنِ خَيْرًا مِّنْ جَنَّتِكَ

ته وينی ما چې کم يم ستا څخه په مال کی او په اولاد کی ، نو اميد دی چې زمارب را کړی ما ته ستا د باغ څخه غوره

وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِّنَ السَّمَآءِ فَتُصْبِحَ صَعِيْدًا زَلَقًا ﴿۴۰﴾ اَوْ

او ليږی په دی باندی يوه ګرمه څپه داسمان څخه بيا پاته سی سهار ميدان صفا ، يا

يُصْبِحَ مَآؤُهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيْعَ لَهٗ طَلَبًا ﴿۴۱﴾ وَاُحِيْطَ بِثَمَرِهٖ فَاَصْبَحَ

سهار ته راسی دده او به وچی بيايی ته په تلاش سره پيدا نه کړی ، او را ونغښتل سوه دهغه تو له ميوه بيا

يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلٰى مَآ اَنْفَقَ فِيْهَا وَهِىَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوْشِهَا وَيَقُوْلُ

سهار ته يی لاسونه مروړل په هغه مال پسی چې يی لګولی وو باندی او هغه لويدلی وو په خپلو چتونو او وې ويل

يٰلَيْتَنِىْ لَمْ اُشْرِكْ بِرَبِّىْٓ اَحَدًا ﴿۴۲﴾ وَلَمْ تَكُنْ لَّهٗ فِئَةٌ يَّنْصُرُوْنَهٗ مِنْ

څه به ښه وی که ما شريك نه جوړولی دخپل رب هيڅوك ، او دده دپاره داسی نه سوه چې دده مدد يی کړی وای .

دُوۡنِ اللّٰهِ وَمَا كَانَ مُنۡتَصِرًا ﴿۴۳﴾ هُنَالِكَ الۡوَلَايَةُ لِلّٰهِ الۡحَقِّ ۚ هُوَ

دالله څخه ماسوا، او نه دی په خپله داسی سو چی خپل مدد وکړی دلته ټول اختيار دالله تعالی دی په حقه، د

خَيۡرٌ ثَوَابًا وَّخَيۡرٌ عُقۡبًا ﴿۴۴﴾

دهغه انعام غوره دی او ښه ده دهغه ورکړل سوی بدله

تفسير: اوته (ددنيا بی ثباتی او د آخرت پائيداري ښکاره کولو دپاره) د دوو سړو حال (دکومو چی دیو بل سره دوستی یا خپلولی وه) بیان کړه (چی دکفارو خیال باطل سی او دمسلمانانو تسلی وسی) په دی دوو سړو کی یوه لره (کوم چی بې دینه وو) مونږ دوه باغونه د انګورو ورکړی وه، او په دواړو (باغونو) د خرما شپول تاو وو او ددی دواړو (باغونو) په مینځ کی فصل هم سوی وو (او) دواړو باغونو به خپله میوه پوره ورکوله او دیوه په میوه کی به ذره هم کمی نه راتلله (په خلاف دعامو باغونو چی کله په یوه درخته کی او کله په ټول باغ کی میوه کمه سی) او ددی دواړو (باغونو) په مینځ کی نهر بهیدی او ددی سړي سره نور هم دمالداری اسباب وو، نو (یوه ورځ یی د) خپل دی (دوهم) ملګری سره یوی خوا او بلی خوا خبري کولی، وي ویل چی زه ترتا په مال کی هم زیات یم او جمع هم زما زبردسته ده (مطلب یی دا وو چی ته زما طریقی ته باطله او دالله ﷻ په نزد ناخوښه وایی نو اوس ته وګوره چی ځوک ښه دی که ستا دعوی صحیح وي نو معامله برعکس وه، څکه چی ددښمن پالنه څوک نه کوي او دوست ته څوک نقصان نه رسوی) او هغه (خپل داملګری دځان سره کړی) په خپله ځان دجرم (کفر) ثابتوونکی خپل باغ ته ورسیدل (او) وي ویل چی زما خو خیال نه دی چی دا باغ (زما په ژوند کی) کله هم برباد سی (ددی څخه معلومه سوه چی دغه د خدای دوجود او په هرشی دده ددقدرت قائل نه وو نو دحفاظت ظاهري اسباب یی ولیدل او دا خبري یی وکړي) او (دغه دول) زه خیال نه کوم چی قیامت به راسی او که چیري (به فرض محال قیامت راهم سی او) زه خپل رب ته ورسول سم (لکه چی ستا عقیده ده) نو خامخا ددی باغ څخه به هم دیر زیات ښه ځای ماته راکړل سی (څکه چی دجنت دځایونو ددنیا څخه ښه والی خوته هم اقرار کوي او دا هم ته منی چی جنت به د خدای ﷻ مقبولو بندګانو ته ورکول کیږي او زما دمقبولیت نښی نښانی خو په دنیا کی لیدل کیږي، که زه د الله ﷻ په نزد مقبول نه وای نو دا باغونه به ولی را ته راکول کیدل، په دی وجه ستا داقرار اوتسلیم مطابق به ماته هلته ددی څخه هم ښه باغونه راکول کیږي، دا خبري چی واوریدی نو ده ته) دده دی ملاقاتی (کوم چی غریب او دیندار سړی وو) په جواب کی وویل چی آیا ته (دتوحید اوقیامت څخه انکار کوي) هغه (پاک) ذات سره کفر کوي چا چی ته (اول) دنطفی څخه (کومه چی ستا نژدي ماده ده په رحم دمورکی جوړ کړی) بیا یی ته صحیح سالم جوړ کړی (ددی باوجود ته دتوحید اوقیامت څخه انکار کوي او کفر کوي، نو کوه یی) لیکن زه خو دا عقیده لرم چی هغه (یعنی) الله ﷻ زما رب (حقیقی) دی او زه دهغه سره هیڅوک نه شریکوم (اوهر کله چی

دالله ﷻ توحید اوقدرت مطلقه پر هر څه باندې ثابت دې او ددې په نتیجه کې داڅه لیرې نه ده چې ستا
دباغ دترقۍ اوحفاظت ستا ټول اسباب او اسباب څه وخت هم بې کاره اومعطل سي او باغ برباد سي ، په
دې وجه پرتا باندې لازمه ده چې په مسبب الاسباب دې نظر ساتلی) نو ته چې څه وخت خپل باغ ته
ورسیدې نو تا داسې ولې نه ویل چې څه الله ﷻ ته منظور وي هغه کیږي (او) بغیر دخدای ﷻ د مدد څخه
(په چاکې) هیڅ قوت نسته (ترڅو پورې چې الله ﷻ وغواړي دا باغ به قائم وي اوکله چې غواړي نو خراب
به سي) که ته ما په مال او په اولاد کې کمتر ګڼې (اوپه دې سره تاته څان مقبول ښکاري) نو ماته هغه وخت
نژدې معلومیږي چې زمارب ماته ستا تر باغ ښه باغ راکړي (برابره خبره ده که په دنیا کې وي یا په آخرت
کې) اوپه دې (ستاپه باغ) څه تقدیري آفت دآسمان څخه (یعني بې دڅه طبعي اسبابو څخه) راولیږي چې په
دې سره دغه باغ په یوان کې یو صفا (خالي) میدان پاته سي یا دده څخه دده اوبه (کوم چې په نهر کې
جاري دي) بالکل دننه (په مځکه کې) ننباسي (وچې یې کړي) بیا خوبه ته (دوباره) ددغو (د راایستو)
کوشش هم ونه کړل سي (دلته دغه دیندار ه ملګري ددغه بې دینه دباغ جواب خو ورکي ، مګر د اولاد
متعلق یې څه ورنه کړه ، شاید وجه دا وي چې د اولاد ډیروالی هلته ښه معلومیږي کله چې د دوی د
پرورش دپاره مال موجود وي کنه نو دغه خو چپه وبال جان جوړیږي ، خلاصه ددې خبرې دا سوه چې ستا
د بدعقیده کیدو سبب دا وو چې تاته په دنیا کې الله ﷻ دولت درکړی نو دغه تا دخپل مقبولیت نښانه
وګڼله او زما سره دولت نسته نو زه دې غیر مقبول وګڼلم نو ددنیا دولت او مالداري دالله ﷻ په نزد
دمقبولیت مدار ګڼل لویه دوکه اوغلطي ده ، ددنیا نعمتونه خو رب العالمین مارانو ، لړمانو ، شرمښانو
او بدکارانو ټولو ته ورکوي ، اصل مدار دمقبولیت د آخرت پر نعمتونو دې کوم چې همیشه باقي پاته
کیدونکي او ددنیا نعمتونه ټول زوال کیدونکي دي) او (ددې خبرو څخه وروسته واقعه داسې پیښه
سوه چې) ددې سړي ټول اسباب خو آفت راګیر کړي نو ده چې څه په باغ خرڅ کړي وه ، په هغو پسې یې
لاسونه مروړل او هغه باغ په خپلو چتونو نړیدلی وو او وې ویل څه په ښه وای که ما دخپل رب سره څوک
نه وای شریک کړی (ددې څخه معلومه سوه چې پر باغ د آفت راتلو څخه دې پوه سه چې د اوبال دکفر
اوشرک په سبب سره راغلی دی ، که کفر مې نه وای کړی نو اول خو دا آفت شاید چې نه وای راغلی اوکه
راغلی هم وای نو بدله به یې راته په آخرت کې راکول سوې وای ، اوس خو په دنیا او آخرت دواړو کې
تاوان دی ، مګر صرف په دومره حسرت او افسوس سره دده ایمان نه سو ثابتیدی څکه چې دا حسرت او
پښیمانتیا خو ددنیا د نقصان په وجه سره وسوه مخته دالله ﷻ دتوحید اوقیامت اقرار ترڅو پورې چې
ثابت نه وي ، ده ته مومن نه سي ویل کیدی) او دده سره څه داسې مجمع نه وه کومه چې دخدای څخه
ماسوا دده مدد یې کړی وای (دده په خپله مجمع او اولاد باندې ناز وو هغه هم ختم سو) او نه هغه په
خپله (زمونږ څخه) بدله واخیستل سوه ، په داسې موقع باندې مدد کول خو دالله ﷻ بر حق کار دی (او په
آخرت کې هم) ددې ثواب دټولو څخه ښه دی او (په دنیا کې هم) ددې نتیجه دټولو څخه ښه ده (یعنی
دمقبولینو که څه نقصان کیږي نو په دواړو جهانونو کې ددې میوه نیکه ورکول کیږي ، په خلاف دکافر
څخه چې بالکل په خساره کې پاته سو)

معلومات او مسئلي، وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ: لفظ دثمر د درختو میوو ته هم ویل کیږي او مطلق مال او زر ته هم، ولته دحضرت عباس ﷺ، مجاهد اوقتاده څخه دا دوهمه معنی نقل ده (ابن کثیر) په قاموس کی دی چی دثمر لفظ د درختو میوو او په قسمونو مال او زر تولو ته ویل کیږي، ددی څخه معلومه سوه چی دده سره صرف باغونه او فصلونه بلکه سره سپین او تول اسبابو نه دعیش نور هم موجود وه، په خپله ده کوم الفاظ چی قرآن نقل کری دی، په دی کی، أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا، هم دا معنی ادا کوي (ابن کثیر)

مَاشَاءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ: په شعب الایمان کی دحضرت انس ﷺ په روایت سره ذکر دی چی نبی کریم ﷺ فرمایي چی کوم سړی یوشی ووینی اودهغه خوښ شی نوکه ده دا کلمه وویله، ماشاء الله لاقوة الابالله نو ده ته به هیڅ شی نقصان ونه رسولی سی (یعنی دغه ښه اومحبوب شی به محفوظ وی) اوپه څینو روایتونو کی دی چی که چا یو خوښ شی ولیدی او دا کلمه یی وویله، نودغه شی ته به بدنظر ونه لګیږي

حُسْبَانًا: ددی لفظ تفسیرحضرت قتاده رحمه الله په مطلق عذاب سره کری دی اوحضرت ابن عباس ﷺ په اور سره، اوڅینو په کانو وورولو سره، ددی څخه وورسته کوم چی په قرآن کی راغلی دی، أُحِيطَ بِثَمَرِهِ: په دی کی ښکاره دا ده چی دده په باغ او تول مال او زر اوعیش یو لوی آفت راغی چی تول هر څه یی برباد کړل قرآن په وضاحت سره دڅه خاص آفت ذکر ونه کری،ښکاره داده چی څه آسمانی اور راغی چی تول هر څه یی وسوزل،لکه چی دلفظ دحسبان په تفسیرکی دحضرت ابن عباس ﷺ څخه هم اورنقل دی. والله اعلم

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَّثَلَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَآءٍ

او بیان کره دوی ته مثال ددنیا دژوند لکه

أَنْزَلْنٰهُ مِنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ بِهٖ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا

اوبه چی نازلی کری مونږ داسمان څخه پس ددې په خلطیدو سره دمځکی څخه وابنه را وخیژی، پس صباته به

تَذْرُوهُ الرِّيٰحُ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا ﴿٤٥﴾ اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ

سی وچه ذره ذره په هوا کی الوتی، او الله دی په هر څه باندی قدرت لرونکی، مال او اولاد ښائست دی ددنیا په

زِينَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَالْبٰقِيٰتُ الصّٰلِحٰتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا

په ژوندکی، او دباقی پاته کیدونکو نیکو غوره ده ستا درب په نزد باندی بدله

وَّخَيْرٌ أَمَلًا ﴿٤٦﴾ وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً ۙ وَّحَشَرْنٰهُمْ

اوغوره یی دی امید، او په کومه ورځ چی روان کی مونږ غرونه او ته به ووینی مځکه ډاګه میدان او را تول کړو

فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ اَحَدًا ﴿۴۷﴾ وَعُرِضُوْا عَلٰى رَبِّكَ صَفًّا ؕ

مونږ دوی بیا به پاته نه کړو په دوی کی یو تن ، او مخامخ به سی ستا رب ته په صفونو

لَقَدْ جِئْتُمُوْنَا كَمَا خَلَقْنٰكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍۢ ؗ بَلْ زَعَمْتُمْ اَلَّنْ نَّجْعَلَ

را ورسیداست تاسی مونږ ته لکه پیدا کړی وی مونږ په اول وار باندی داسی نه ده تاسی خو به ویل چی مقرر

لَكُمْ مَّوْعِدًا ﴿۴۸﴾ وَوُضِعَ الْكِتٰبُ فَتَرَى الْمُجْرِمِيْنَ مُشْفِقِيْنَ مِمَّا

به نه کړو مونږ ستاسی دپاره څه وعده او کښیښودل به سی دحساب کاغذ ، بیا به ته ووینی گناهگاران چی بیریږی

فِيْهِ وَيَقُوْلُوْنَ يٰوَيْلَتَنَا مَالِ هٰذَا الْكِتٰبِ لَا يُغَادِرُ صَغِيْرَةً وَّلَا

به دهغه څخه کوم چی په کی لیکلی دی او وایی به های خرابی ده څنگه دی دا کاغذ نه ده پاته سوی ددی څخه کوچنک

كَبِيْرَةً اِلَّاۤ اَحْصٰىهَا ۚ وَوَجَدُوْا مَا عَمِلُوْا حَاضِرًا ؕ وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ اَحَدًا ﴿۴۹﴾

او نه غټه چی په دی کی نه ده راغلی او بیا به پیدا کړه چی یی کړی وی مخامخ او ستا رب ظلم نه کوی په هیچا باندی

تفسیر: (ددی څخه مخکی یی ددنیا د ژوند او ددی د اسبابو دناپائیداري بیان دیو سری او دجزوی مثال په ذریعه سره بیان کړی وو اوس دا مضمون په یو عام او کلی مثال سره واضحه کړل کیږي) او ته ﷺ دی خلقو ته ددنیا د ژوند حالات بیان کړه چی هغه داسی دی لکه مونږ چی دآسمان څخه اوبه اوورولی ، بیا په دی (اوبو) سره د مځکی شین گیاه ښه گڼه راشنه سی ، بیا دغه (وروسته ددی څخه چی تر او تازه وي وچ سی) ذره ذره چی هوا یی الوزوی (دا حال ددنیا دی چی نن تر او تازه په نظر راځی، صبا ددی نوم او نښانه هم پاته نه سی) او الله ﷻ په هر شی باندی پوره قدرت لرونکی دی (لکه چی غواړي پیدا یی کړي او ترقی ورکړي او کله چی غواړي فنایی کړي او هر کله چی ددنیا د ژوند دا حال دی او) مال او اولاد ددنیا د ژوند یو رونق دی (نو بیا مال او اولاد خو په خپله هم دیر ژر زائل کیدونکی دی) او کوم نیک عملونه (چی همیشه همیشه) باقی پاته کیدونکی دی ، دغه ستا درب په نزد (یعنی په آخرت کی ددی دنیا څخه) دثواب په اعتبار سره هم (په هزار درجو) ښه دی او د امید په اعتبار سره هم (په زرگونو درجو) ښه دی (یعنی دنیکو عملونو سره چی کوم امیدونه تړل سوي وي ، هغه به په آخرت کی خامخا پوره کیږي او ددی په امید سره به هم زیات ثواب ورکول کیږي په خلاف ددنیا د اسباب څخه چی په دی سره په دنیا کی هم انسانی امیدونه نه پوره کیږي او په آخرت کی خو یی څه احتمال نسته) او هغه ورځ یادول په کار دی په کومه ورځ چی مونږ غرونه (دخپل ځای څخه) پورته کړو (دابه په اول کی وي بیا به دغه ذره ذره سی) او ته به مځکه ووینی چی یو ډاگ میدان پروت دی (ځکه چی غرونه درختی کورونه هیڅ به باقی

پاته نه سي) اومونږ به دوی تولـه (دقبرونو څخه راپورته کړو په میدان دحساب کی به یی) جمع کړو او د دوی څخه به هیڅوک هم پاته نه کړي (چی هلته به رانه وستل سي) اوټول به ستا درب په مخکی (یعنی په موقف دحساب کی) برابر ودرول سي ، پیش به سي (دا احتمال به نه وي چی ګوندي څوک په یوه پناه ګاه کی پټ سوی دی ، او په دوی کی چی کومو دقیامت څخه انکار کوي، دوی ته به وویل سي چی) وګوری چی آخر تاسی مونږته (دوباره پیدا سوی) راغلاست هم، لکه چی څنګه تاسی په اول وار (یعنی په دنیا کی) پیدا کړی واست (مګر تاسی داولنیو پیدا کولو لیدلو باوجود ددی دوهم پیدائش قائل نه سواست) بلکی تاسی دا ګنله چی مونږ به ستاسی (د دوباره پیدا کولو) دپاره څه وعده سوی وخت را نه ولو اوعملنامی به (برابره خبره که ښه راسته لاس یا په چپه لاس کی ورکړی د دوی په مخکی ښکاره) کښیښوول سی (لکه چی په نورو آیتونوکی دی ، وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنْشُورًا : نوته په مجرمان ووینی چی په دی کی څه ، لیکلی وی (هغه به ووینی) ددی څخه (یعنی د سزا څخه یی) به بیرېږي او وایی به چی های زمونږ کم بختی ددی عملنامی خو عجیبه حالت دی چی بی دلیکلو څخه خو په کښی نه کوچنی ګناه پاته ده او نه لویه اوڅه چی دوی (په دنیا کی) کړی وه هغه به ټول (لیکلی) موجود پیدا کړي اوستا رب به پر هیڅا ظلم نه کوي (چی نه کړي ګناه به ولیکی یا کړي نکی چی په شرطونو سره پوره وي ، هغه ونه لیکی)

معلومات او مسئلي: وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ : مسند احمد ، ابن حبان او حاکم په روایت دحضرت ابوسعید خدري ﷺ نقل کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایي چی باقیات صالحات دزیاتوڅخه زیات جمع کړی ، عرض ورته وسو چی هغه څه دي؟ ده ﷺ وفرمایل ، سُبْحَانَ اللهِ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ الْحَمْدُ لِلّٰهِ اللهُ أَكْبَرُ وَلَاحَوْلَ وَلَاقُوَّةَ إِلَّابِاللهِ : ویل ، حاکم دی حدیث ته صحیح ویلی دی اوعقیلی دحضرت نعمان بن بشیر ﷺ په روایت سره نقل کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایي چی ، سُبْحَانَ اللهِ وَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَ لَاإِلٰهَ إِلَّااللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ: دا باقیات صالحان دی، دامضمون طبرانی په روایت دحضرت سعدبن عباده هم روات کړی دی،اوصحیح مسلم، ترمذی په روایت دحضرت ابو هریره ﷺ نقل کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایي چی داکلمه یعنی ،سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَ لَاإِلٰهَ إِلَّااللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ: زما په نزد دهغو ټولو شیانوڅخه زیات محبوب دی پر کوموچی دلمر رڼا لګیږي یعنی دټول جهان څخه .

اوحضرت جابر ﷺ فرمایي چی ، وَلَاحَوْلَ وَلَاقُوَّةَ إِلَّابِاللهِ : ډیر وایاست، څکه چی دا یو کم سل ۹۹ بابونه د ناجوړي اوتکلیف لیري کوي په کوموکی چی دټولو څخه دکمی درجی تکلیف هم، یعنی فکر اوغم دی ، په دی وجه په دی آیت کی دلفظ دباقیات صالحات تفسیر حضرت ابن عباس ﷺ عکرمه، مجاهد رحمهم الله دا کړی دی چی مراد ددی څخه دا کلمی ویل دي اوحضرت سعید بن جبیر ﷺ، مسروق رحمه الله او ابراهیم رحمه الله فرمایي چی دباقیات صالحات څخه مراد پنځه لمونځونه دي .

اودحضرت ابن عباس ﷺ څخه په یو بل روایت کی دی چی په دی آیت کی دباقیات صالحات څخه مراد مطلق نیک عملونه دي چی داکلمی ذکر سوی په کښی هم داخلی دی ، پنځه لمونځونه هم، اونور ټول

نیک عملونه هم، دحضرت قتاده ؓ څخه هم دا تفسیر نقل دی (مظهری)
دقرآن دالفاظو مطابق هم دا ده ، ځکه چی ددی الفاظو لفظی مطلب هغه نیک عملونه دي کوم چی باقی پاته کیدونکی دی او دا ښکاره ده چی نیک عملونه ټول دالله ﷻ په نزد باقی اوقائم دی ، ابن جریر، طبري او قرطبی دی تفسیر ته ترجیح ورکړي ده .
حضرت علی کرم الله وجهه فرمایی چی فصل پر دوه قسمه وي ، ددنیا فصل خو مال او اولاد دی او د آخرت فصل باقیات صالحات دي ، حضرت حسن بصري ؒ فرمایی چی باقیات صالحات دانسان نیت او اراده ده چی دنیکو عملونو قبولیت پردی باندی موقوف دی .
اوعبیده ابن عمر ؓ فرمایی چی باقیات صالحات نیکی لونی دي ، چی دوی دخپل مور اوپلار دپاره د ټولو څخه لویه ذخیره دثواب دی ، پردی دحضرت عائشی صدیقی ؓ یو روایت دلالت کوي کوم چی دنبی کریم ﷺ څخه نقل دی چی دوی فرمایی مادخپل امت یو سړي ولیدی چی ده ته دجهنم دبیولو حکم ورکړل سو ، نو دده نیکانی لونی په ده پوری ومونښتلی او په ژړا او په شور سوی، اوالله ﷻ ته یی فریاد وکی چی یا الله ده په دنیا کی پر مونږ لوی احسان کړی دی او زمونږ پالنه یی په محنت سره کړي ده ، نو الله ﷻ په ده رحم وفرمایی او ویی بخښی (قرطبی)
وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ : دقیامت په ورځ به ټولو ته خطاب وي چی نن تاسی داسی خالی لاسونه بغیر دڅه ساز او اسباب څخه زمونږ مخ ته راغلاست داسی لکه چی د اول پیدائش په وخت کی واست ، په بخاری مسلم او ترمذی کی په روایت دحضرت ابن عباس ؓ ذکر دی چی یو وار نبی کریم ﷺ خطبه ورکړه چی په هغه کی یی وفرمایل ای خلقو! تاسی به دقیامت په ورځ دخپل رب مخ ته پښی ابله لغړ بدن او پیاده راځی او دټولو څخه اول چی چاته کپړی اغوستل کیږي ، هغه به حضرت ابراهیم ؑ وي چی دا یی واوریدل نو حضرت عائشه صدیقه ؓ پوښتنه وکړه، یا رسول الله ! آیا ټول سړی اوښځی به لغړ وي او یو بل ته به ګوري؟ ده ﷺ وفرمایل چی په دغه ورځ به هر یو په داسی شغل او فکر کی ګیروي ، چی چاته به دچا طرف ته دکتلو موقع هم نه ورکول کیږي دټولو سترګی به په پورته ختلی وي .
قرطبی فرمایی چی په یوحدیث کی چی کوم راغلی دی چی مړی به برزخ کی په خپلو کفنونوکی ملبوس د یو بل ملاقات کوي ، هغه ددی حدیث منافی نه دی ځکه چی دغه معامله د برزخ ده ، دا دمیدان دحشر ده او دحدیث په ځینو روایتونوکی کوم دا نقل دی چی مړی به په خپله هغه کپړه کی په میدان دحشرکی پورته کیږي په کومه کی چی یی دی دفن کړی وي ، حضرت فاروق اعظم ؓ فرمایی چی خپلو مړو ته ښه کفنونه جوړ وی ځکه چی دوی به دقیامت په ورځ په دی کفن کی پورته کیږي، دا ځینو حضراتو پر شهیدانو باندی محمول کړي ده ، ځینی وایی چی کیدی سی چی په محشر کی ځینی خلق په کپړوکی پورته کیږي ځینی لغړ، دغه ډول دواړه قسمه روایتونه جمع کیدی سی (مظهری)

(جزاء عین عمل دی)

وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا : یعنی ټول اهل محشر به خپل کړی عملونه حاضر پیدا کړي ، ددی مطلب په عام طور باندی مفسرینو حضراتو دا بیان کړی دی چی دخپلو کړوعملونو جزاء به حاضره او موجوده

پیداکړي، زمونږ استاد حضرت مولانا سید محمد انور کشمیری رحمه الله فرمایل چې ددی دتاویل کولو ضرورت نسته ، د احادیثو بې شمیره روایتونه پردې شاهد دي چې ددنیا دا عملونه به د آخرت جزاء او سزاء جوړیږي ، د دوی شکلونه به هلته بدلیږي ، نیک عملونه به دجنت دنعمتونو شکل اختیار کړي او بد عملونه به دجهنم اور، ماران او لړمان جوړ سی .

په حدیث شریف کی دي چې د زکوٰة نه ورکوونکو مال به په قبر کی دیو لوی مار په شکل کی راسی دی به چیچی او وایی به ، آنا مَالکَ، زه ستا مال یم، نیک عمل به دیو ښکلی انسان په شکل کی دقبر دیوازي والی دبیري لیري کولو دپاره راځی ، دقرباني ځاروی به په پل صراط سپرلی جوړیږي ، د انسان ګناه به په محشر کی دبار په شکل کی د هر یوه پر سر باندی بار کړل کیږي .

په قرآنکریم کی دیتیمانو مال په ناحقه دخوړلو په باره کی دي چې ، إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا: داخلق په خپلو ګیډو کی اور اچوي داټول آیتونه او روایتونه عموماً په مجاز محمول کیږي او که داتحقیق واخیستل سی ، نو په دی کی په هیڅ ځای کی دمجاز ضرورت نه پاته کیږي، ټول په خپل حقیقت باندی پاته کیږي.

قرآنکریم دیتیم مال ته اور ویلی دی نو حقیقت دا دی چې دغه دا وخت هم اور دی ، مګر ددی د اثر محسوس کولو دپاره ددی دنیا ځخه تیریدل شرط دی لکه څوک چې د اور لګیت دبی ته اور ووایی نو صحیح ده مګر ددی د اور کیدو دپاره مړل شرط دی ، دغه ډول که څوک پټرولو ته اور ووایی نو صحیح به ګڼل کیږي که څه هم ددی سره دلږ څه اور اتصال شرط دی .

ددی خلاصه دا سوه چې انسان کوم نیک یا بدعمل په دنیا کی کوي ، دغه عمل به په آخرت کی د جزا او سزا شکل اختیار کړي ، دغه وخت به ددی آثار او علامی ددی دنیا ځخه جلا نوری سی . والله اعلم

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ

او کله چې مونږ وویل ملائکو ته سجده وکړی ادم علیه السلام ته نو سجده یې وکړه مګر ابلیس (ونه کړه)

كَانَ مِنَ ٱلْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِۦٓ ۗ أَفَتَتَّخِذُونَهُۥ وَذُرِّيَّتَهُۥٓ أَوْلِيَآءَ

وو پیریانو دقسم ځخه پس ووتی دخپل رب دحکم ځخه ، پس ایا اوس تاسی نیسی دی او دده اولاد ملګری

مِن دُونِى وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّۢ ۚ بِئْسَ لِلظَّٰلِمِينَ بَدَلًا ﴿٥٠﴾ مَّآ أَشْهَدتُّهُمْ

زما ځخه ماسوا او دوی ستاسی دښمنان دی ، ناکاره په لاس ورغلل بې انصافو ته په بدله کی ، نه وو حاضر کړی

خَلْقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَلَا خَلْقَ أَنفُسِهِمْ وَمَا كُنتُ مُتَّخِذَ

ما دوی پیدائش داسمانونو او دمځکی ته او پیدائش په خپله د دوی ته او زه هغه نه یم چې جوړکړم ګمراه

الْمُضِلِّينَ عَضُدًا ﴿٥١﴾ وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَاءِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ

کوونکو لره خپل مددګاران ، او په کومه ورځ چې ووایي را بولئ زما شریکانو لره کومو چې تاسو منل

فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا ﴿٥٢﴾ وَرَأَى الْمُجْرِمُونَ

نو را وبه بلي پس هغوی به جواب ورنه کړي دوی ته ، او جوړ به کړو مونږ د دوی په مینځ کی د مرګ ځای ، او

النَّارَ فَظَنُّوا أَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرِفًا ﴿٥٣﴾ وَلَقَدْ

وبه ويني ګناهګاران ، اور پس پوه به سي چې دوی په کی لويدونکي دي او نه سي بدليدې د دوی څخه لار او

صَرَّفْنَا فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ ۚ وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ

بيشکه بيا بيا پوهوو مونږ په دی قرآن کی خلق په هر يو مثال او دی انسان ډيرشی څخه زيات

شَيْءٍ جَدَلًا ﴿٥٤﴾ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ وَيَسْتَغْفِرُوا

جنجالي ، اوخلق چې کوم منع کړي دي د دې خبری څخه چې يقين وکی کله چې راغی دوی ته هدايت اوبخښنه وغواړي

رَبَّهُمْ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ﴿٥٥﴾

درب خپل څخه پس دی انتظار چې وسی د دوی سره کار پخوانيو يا راسی دوی ته عذاب مخامخ ،

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ ۚ وَيُجَادِلُ الَّذِينَ

او مونږ چې کوم رسولان ليږو پس خوشخبری کوونکی اوبيرونکی او جګړه کوي

كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ ۖ وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَمَا أُنْذِرُوا

کافران دروغ جګړه چې ورانه کړي په دي حقه خبره او نيولی دي دوی زما کلام او کومه چې ورته بيره

هُزُوًا ﴿٥٦﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ

واوروِل سی توقه ، او دهغه څخه زيات ظالم څوک دی څوک چې پوه کړل سی دده درب په کلام سره بيا ورڅخه

مخ وا ړ وی او هير به کړي .

مَا قَدَّمَتْ يَدٰهُ ۗ إِنَّا جَعَلْنَا عَلٰى قُلُوْبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَّفْقَهُوْهُ وَفِيْٓ

کوم چې مخکې لیږلی وی دده لاسونو ، مونږ اچولی دی د دوی په زړونو پردی چې پوه نه سی باندی او

اٰذَانِهِمْ وَقْرًا ۗ وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدٰى فَلَنْ يَّهْتَدُوْٓا إِذًا أَبَدًا ﴿٥٧﴾

د دوی په غوږونو کی درونډوالی او که ته بلی دوی لاری ته نو هرګز نه راځی لاری ته دغه وخت

وَرَبُّكَ الْغَفُوْرُ ذُو الرَّحْمَةِ ۗ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوْا لَعَجَّلَ لَهُمُ

کله ، او ستا رب لوی بخښنی والادی رحمت والا ، که دوی ونیسی د دوی په عمل نو ژر به وغورځیږي په دوی

الْعَذَابَ ۗ بَلْ لَّهُمْ مَّوْعِدٌ لَّنْ يَّجِدُوْا مِنْ دُوْنِهٖ مَوْئِلًا ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ

عذاب ، بلکه د دوی دپاره وعده ده چې چیری به بیا نه کی پیدا دهغه څخه ځای دلیری کیدو ، او دا ټول

الْقُرٰىٓ أَهْلَكْنٰهُمْ لَمَّا ظَلَمُوْا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَّوْعِدًا ﴿٥٩﴾ ع

کلی دی کوم چې مونږ هلاک کړی دی کله چې دوی ظالمان سول او مقرر کړی وه مونږ د دوی دهلاکت یوه وعده

تفسیر: او (هغه وخت هم دیادولو دی) کله چې مونږ ملائکوته حکم (وکړی چې آدم ؑ) ته سجده وکړئ نو ټولو سجده وکړه مګر د ابلیس څخه چې دی دپیریانو څخه وو ده دخپل رب دحکم څخه تجاوز وکی (ځکه چې غالب عنصر دپیریانو دکوم څخه چې پیدا سوی دی، اور دی او د اور خاصیت دا دی چې پابندي نه خوښوي، مګر ددی پیدائشی خاصیت په وجه به ابلیس معذور نه سی ګڼل کیدی ځکه چې ددی پیدائشی تقاضا دخدای په بیره سره مغلوبه کیدی سوه) نو آیا بیا هم تاسی دی او دده اولاد (او تابعداران) دوستان جوړ وی او ما پریږدی (یعنی زما اطاعت پریږدی او دهغه په وینا پسی ځی) حال دا دی چې هغه (ابلیس او دده ډله) ستاسی دښمنان دي (چې هر وخت تاسی ته دضرر رسولو په فکر کی وي) دا (د ابلیس او دده ډلی دوستی) دظالمانو دپاره ډیره ناکاره بدله ده (بدله یی ورته ځکه وویل چې دوست جوړول خو زما په کار وو لیکن دوی زما په بدله کی شیطان دوست جوړکي ، بلکی دوست هم نه، دی یی په خدایی کی شریک هم ومنی حال دا دی چې) ماخونه دی دآسمان او مځکی دپیداکولو په وخت کی (خپل مددیا مشوری ته رابللی دی) او نه می په خپله د دوی دپیداکولو په وخت کی (راوبلی یعنی دیوه دپیداکولو په وخت کی می بل نه دی رابللی) او زه داسی (عاجزه) نه وم چې (یوځوک بیاخاصکر) ګمراه کوونکی (یعنی شیطانان) خپل (لاس او) مټی جوړوم (یعنی دمدد ضرورت خو هغه ته وي کوم چې په خپله قادر نه وي) او (تاسی دلته ده ته په خدایی کی شریک ګڼی ، په قیامت کی به حقیقت معلوم سی) هغه ورځ یاده کړی چې حق تعالی (مشرکانو ته) وفرمایی چې کوم تاسی زما سره شریک جوړول، هغه

(دخپل امداد دپاره) را وبولی نو دوی به یی راوبلی نوهغوی به دوی ته جواب ورنه کړي او مونږ به د دوی په مینځ کی یوه پرده وکړو (چی په دی سره به دوی بالکل مایوسه سی کنه نو بغیر د پردي کولو څخه هم د دوی مدد کول ممکن نه وو) او مجرمان به دوزخ ووینی، بیا به یقین وکړي چی دوی په دی کی لویدونکی دي او ددی څخه د محفوظ کیدو هیڅ لار به پیدا نه کړي او مونږ په دی قرآن کی د خلقو (دهدایت) دپاره هرقسم عمده مضامین په قسم قسم سره بیان کړی دی او (پردی سربیره هم منکران) انسان په جګړه کی دټولو څخه زیات دی (په پیریانو او حیواناتو کی که څه هم شعور او ادراک سته، مګرهغوی داسی جنګ اوجګړه نه سی کولی) اوخلقو ته وروسته ددي چی هدایت ورسیدی (چی تقاضا یی دا وه چی ایمان یی راوړی وای) د ایمان راوړو څخه او دخپل پروردګار څخه (پرکفر او نافرمانی دبخښنی غوښتو څخه بل هیڅ کارمانع نه دی بغیر ددی څخه چی دوی ددی انتظارکوي چی دمخکی خلقو په شان معامله (دهلاکت اوعذاب) دوی ته هم ورپیښه سی یا دا چی عذاب دوی ته مخامخ راسی ودریږي (مطلب دا دی چی ددی حالاتو څخه دا معلومیږي چی دوی دعذاب انتظارکوي کنه نو نور ټول حجتونه خوتمام سوي دی) او رسولان خو صرف خوشخبري ورکوونکی او بیرونکی رالیږل کیږي (چی ددی دپاره دمعجزاتو وغیره په ذریعه کافی دلیلونه د دوی سره کیږي ، ددی څخه ماسوا نور فمرائشونه د دوی څخه غوښتل جهالت دی) اوکافران خلق ناحقه خبري نیسی، جګړي جوړوي چی ددی په ذریعه حقه خبره خرابه اودوی زماآیتونه اودکوم (عذاب) څخه چی دوی بیرول سوی وه، خندا یی ورڅخه جوړه کړي ده او دهغه څخه به زیات ظالم څوک وي کوم ته چی دده د رب په آیتونو سره نصیحت وسی بیا هغه ددی څخه مخ واړوي او څه چی یی په خپلو لاسونو (ګناهونو) کړی وي (نتیجی د) هغوی هیری کړي، مونږ په دی (حقه خبره) دپوهیدوڅخه د دوی پر زړونو پردی اچولی دي (او ددی داوریدو څخه) د دوی په غوږونو کی درندوالی دی (په دی وجه د دوی حال دا دی چی) که ته دوی سیده لاری ته راوبولی نوهیڅکله هم په لاره نه راځی (ځکه چی په غوږونو سره دحق دعوت نه اوري ، په زړونو باندی نه پوهیږي په دی وجه ته غم مه کوه) او (دعذاب د وروسته کیدو په وجه سره کوم چی د دوی دا خیال راغلی دی چی عذاب دسره راځی نه نو ددی وجه دا ده چی) ستا رب لوی مغفرت کوونکی لوی رحمت والا دی (په دی وجه یی مهلت ورکړی دی چی که اوس دوی پوه سی او ایمان راوړي نو د دوی مغفرت به وسی کنه نو د دوی عملونه خو داسی دي چی) که د دوی دعملونو په وجه د دوی نیول وکړي نو فوراً به عذاب واقع کړي (مګر داسی نه کوي) د دوی د(عذاب) دپاره یو معین وخت (مقرر سوی) دی (یعنی دقیامت ورځ) چی دهغه څخه دی خوا (یعنی مخکی) هیڅ دپناه ځای نه سی پیداکولی (یعنی چی ددغه وخت دراتلو څخه مخکی یوځای دپناه ځای ته ولاړ سی پټ سی اومحفوظ سی ورڅخه) او (داسی کار د مخکی کفاروسره سوی دی چنانچی) دا کلی (دکومو چی قصی مشهوري اوذکردي) هرکله چی دوی (یعنی د دوی اوسیدونکو) شرارت وکړی نو مونږ دوی هلاک کړل اومونږ د دوی دهلاکیدو دپاره وخت معین کړی وو (دغه ډول ددی موجوده خلقو دپاره هم وخت معین دی)

معلومات اومسئلي: (د ابليس اولاد او لمسي كروسي هم سته)

وَذُرِّيَّتَهُ: ددی لفظ څخه معلوميږي چې د ابليس اولاد اولمسی کروسی وغیره سته ، اوځینی حضرات فرمايي چې دلته د ذريت څخه مراد مدد ګاران او معينان دي، دا ضروری نه ده چې دشیطان صلبی اولاد دي هم وي ، مګریوصحیح حدیث کوم چې حمیدي په (کتاب الجمع بین الصحیحین) کی دحضرت سلمان فارسي ﷺ څخه روايت کړی دی ، په دی کی دي چې نبی کریم ﷺ ده ته دا نصیحت وفرمایی چې ته دهغو خلقو څخه مه جوړیږي کوم چې دټولو څخه اول بازار ته داخليږي يا دهغو خلقو څخه کوم چې دټولو څخه آخر د بازار څخه وزي ، ځکه چې بازار داسی ځای دی په کوم چې دشیطان هګی بچې راوړي ، ددی څخه معلوميږي چې دشيطان اولاد دده دهګيو څخه خپريږي ، قرطبي ددی روايت نقل کولو څخه وروسته فرمايي چې دشیطان مددګار او لښکری کیدل خوپه قطعی دلیلونو سره ثابت دی او دصلبی اولادمتعلق يې اوس لوړ صحيح حديث تير سو. والله اعلم

وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا: په تمام مخلوقات کی دټولو څخه زيات جګړالوانسان واقع سوی دی ،ددی په شاهدی کی يو حديث دحضرت انس ﷺ څخه نقل دی چې نبی کریم ﷺ فرمایی چې دقیامت په ورځ به يوسړی دکفارو څخه پیش سی دده څخه به پوښتنه وسی چې مونږکوم رسول درلیږلی وو ، دهغه متعلق تا څه عمل کړی دی؟دی به ووایی چې ای زمارببه!اماخوپه تاهم ايمان راوړو ستاپه رسول می هم اوپه عمل کی می دهغه اطاعت کړی دی الله ﷻ به وفرمايي چې داستاعملنامه مخکی پرته ده په دی کی خو داهیڅ هم نسته داسړی به ووايي چې زه خوداعملنامه نه منم الله ﷻ به وفرمايي چې دازمونږ فرښتی ستانګرانی کوونکی وي، دوی ستاخلاف شاهدی ادا کوي ، دی به ووايي چې زه د دوی شاهدی هم نه منم او نه دوی پیژنم اونه ما دوی دخپل عمل په وخت کی ليدلی دی، الله ﷻ به وفرمايي چې دالوح محفوظ مخامخ دی ، په دی کی هم ستا دا حال ليکل سوی دی، دی به ووایی چې زما ربه؛ تا خو دظلم څخه پناه ماته راکړي ده اوکه نه ده؟ الله ﷻ به وفرمايي چې بیشکه دظلم څخه ته زماپه پناه کی یې، نو اوس به دی ووایی ، چې زمارببه زه داسی غیبی شهادتونه څنګه ومنم کوم چې ماليدلی کتلی نه وي ، زه خو داسی شاهدی منلی سم کوم چې زما دنفس دطرف څخه وي ، دغه وخت به دده په خُله مهر ولګول سی او دده لاسونه او پښی به دده په کفر شاهدی ادا کړي ، ددی څخه وروسته به دی ازاد سی اوجهنم ته به وغورځول سی ، (ددی روايت مضمون په صحيح مسلم کی په روايت دحضرت انس ﷺ نقل سوی دی ، (قرطبی)

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا ﴿٦٠﴾

اوهرکله چې وويل موسی ﷺ خپل خوان ته زه نه واپس کیږم ترهغه چې ورسیږم هغه ځای ته کوم ځای چې يوځای کیږي دوه دريابونه يا ولاړ سم په ډيروزمانو.

فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ

بيا چې ورسيدل دواړه يوځای کيدو د دريابونوته هيرېی کی خپل ماهی بيا هغه خپله لار ونيوه په درياب کی

سَرَبًا ﴿٦١﴾ فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتٰىهُ اٰتِنَا غَدَآءَنَا ۡ لَقَدْ لَقِيْنَا مِنْ سَفَرِنَا

سرنګ کوونکی ، بیا چی کله وړاندی ولاړل ووېل موسی ﷺ خپل ځوان ته ، راوړه مونږ ته زمونږ خوراک ، مونږ

هٰذَا نَصَبًا ﴿٦٢﴾ قَالَ اَرَءَيْتَ اِذْ اَوَيْنَآ اِلَى الصَّخْرَةِ فَاِنِّيْ نَسِيْتُ الْحُوْتَ ۡ

پیداکی په خپل دی سفرکی، تکلف ، ووېل هغه وګوره کله چی مونږ ځای ونیوی دډبری په خواکی نوماهیرکی ماهی

وَمَآ اَنْسٰنِيْهُ اِلَّا الشَّيْطٰنُ اَنْ اَذْكُرَهٗ ۚ وَاتَّخَذَ سَبِيْلَهٗ فِي الْبَحْرِ ۖ

اوداهیرکی زما څخه شیطان چی زه یی ذکروکړم اوهغه ونیوه خپله لاره په دریاب کی

عَجَبًا ﴿٦٣﴾ قَالَ ذٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ ۖ فَارْتَدَّا عَلٰٓى اٰثَارِهِمَا قَصَصًا ﴿٦٤﴾

عجیبه شان ، وې ویل دا دی کوم چی مونږ غوښتل ، بیا واپس سو دخپلو پښو په نښانو معلومولوباندی ،

فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَآ اٰتَيْنٰهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنٰهُ مِنْ لَّدُنَّا

بیایی پیداکی یوبنده زمونږدبندګانو څخه کوم ته چی ورکړی وو مونږ رحمت دخپل طرف څخه اوښوولی وو مونږ

عِلْمًا ﴿٦٥﴾ قَالَ لَهٗ مُوْسٰى هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلٰٓى اَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ

دخپل رب طرف څخه یوعلم ، ووېل ده ته موسی ایازه تاسره پاته سم په دی خبره چی ماته وښیی څه چی تاته ښودل

رُشْدًا ﴿٦٦﴾ قَالَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيْعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٦٧﴾ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلٰى مَا

سوی دی نیکه لار؟ وې ویل، ته صبر نه سی کولی ماسره، اوڅنګه به صبروکړی په داسی شی چی ستا په قبضه کی

لَمْ تُحِطْ بِهٖ خُبْرًا ﴿٦٨﴾ قَالَ سَتَجِدُنِيْٓ اِنْ شَآءَ اللّٰهُ صَابِرًا وَّلَآ اَعْصِيْ

نه وی دهغه پوهه ، وې ویل ته به پیداکی ما ، که دالله رضا سی صبر کوونکی او نافرمانی به نه کوم

لَكَ اَمْرًا ﴿٦٩﴾ قَالَ فَاِنِ اتَّبَعْتَنِيْ فَلَا تَسْـَٔلْنِيْ عَنْ شَيْءٍ حَتّٰٓى اُحْدِثَ

ستا دیو حکم ، وې ویل پس که زما سره پاته کیږې نو پوښتنه مه کوه زما څخه دڅه شی ترڅو چی زه شروع نه کړم

لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٧٠﴾ ع

ستا په مخکې دهغه ذکر .

تفسير: او هغه وخت یاد کړه کله چې موسیٰ (ﷺ) خپل خادم ته (چې نوم یوشع وو، رواه البخاري) وفرمایل چې زه (په دې سفر کې) به په مخه ځم تردې چې هغه موقع ته ورسیږم کوم ځای چې دوه دریابونه سره یوځای دي او یا به هم دغسې تر ډیرې زمانې پورې روان یم (او وجه ددې سفر دا سوې وه چې یو وار حضرت موسی ﷺ بنی اسرائیلو ته وعظ کوي نو یو چا پوښتنه ورڅخه وکړه چې دا وخت په انسانانوکې د ټولو څخه لوی عالم کوم سړی دی؟ دوی وفرمایل، زه، مطلب یې دا وو چې په هغوعلمونو کې کوم چې الله ﷻ ته نژدې کوونکې دي، زما برابر په کښې څوک نسته او دا فرمایل د دوی صحیح وه، په دې وجه چې دوی نبی اولو العزم وو، د دوی دومره دا علم نوروته نه وو، لیکن په ښکاره لفظ مطلق وو، په دې وجه الله ﷻ ته منظوره سوه چې ده ته په خبرو کولو کې داحتیاط کولو تعلیم ورکړل سي نو ارشاد ورته وسو چې یو زمونږ بنده په مجمع البحرین کې تر تا زیات علم لري، مطلب دا وو چې په ځینو علمونوکې هغه زیات دی که څه هم دغو علمونو ته دالله ﷻ په نژدیکت کې دخل نه وي لکه چې ډیر ژر به واضحه سي لیکن پردې بنا باندې تا لره نه وي په کار چې ځان ته دې اعلم وویل، غرض دا چې دحضرت موسی ﷺ شوق پیدا سو چې دې ووینې نو پوښتنه وکړي چې ده ته درسیدو به څه طریقه وي؟ نو ارشاد ورته وسو چې یو مړ ماهی د ځان سره واخله، سفر کوه کوم ځای چې هغه ماهي ورک سو دغه سړی به هلته وي.

(دغه وخت حضرت موسی ﷺ یوشع ﷺ دځان سره کې او دا خبره یې وفرمایله) نو هرکله چې (په تلو تلو کې) د دوو دریابونو دجمع کیدو ځای ته ورسیدل (هلته د یوې ډبرې خواته کښېنستل اوبیده سول او دغه ماهي دالله ﷻ په حکم سره ژوندی ولاړی په دریاب باندې ورننوتی، حضرت یوشع ﷺ چې بیداره سو نو ماهي یې نه کې پیدا، اراده یې وکړه چې حضرت موسی ﷺ وینښ سي نو ده ته به یې ذکر وکړم، مګر دده بالکل په یاد نه سو، شاید د اهل او عیال او دوطن دیادیدو خیالات به باندې زور سوی وو څکه یې یاد نه سو، ګني داسې عجیبه خبره هیریدل خو ډیر کم وي، لیکن کوم سړي چې هر وخت معجزې وینې دهغه د ذهن څخه د ادنی درجې عجیبه خبرو وتل دڅه خیال په غلبه سره عجیبه نه ده او دحضرت موسی ﷺ یې هم دپوښتنې کولو خیال ونه سو، په دې شان سره) دا خپل ماهي دواړو هیر کې او ماهي (ددغه ځای څخه) په دریاب کې یې خپله لار ونیوله ولاړی، بیا چې کله دواړه (ددغه ځای څخه) مخکې ولاړل (اولیرې ووتل) نو موسی ﷺ خپل خادم ته وفرمایل چې زما ناشته راوړه مونږ ته خو په دې سفر (یعنې په دې ننۍ مزل) لوی تکلیف ورسیدی (او ددې څخه په مخکې مزلونو خونه وو ستړي سوي، چې ددې په ښکاره دا وجه وه چې دوی دمقصودي ځای څخه مخکې تللي وه) خادم وویل چې واخله وګوره (عجیبه خبره وسوه) هرکله چې مونږ دهغه ډبرې خواته ناست وو (او بیده سوي وو، هغه وخت دهغه ماهي خو یوه عجیبه قصه سوې ده، او زما تاته د ذکر کولو اراده وسوه لیکن زه په یو بل خیال کې سوم) نو ما دهغه ماهي (ذکر کول) هیر کړل او شیطان زما څخه هیر کړل چې مادهغه ذکر کړی وای او (هغه قصه داسې وسوه چې) دغه ماهي (دژوندی کیدو څخه وروسته) په دریاب کې په عجیبه طور سره خپله لار ونیوله (یوخوپه عجبه طور دده په خپله ژوندی کیدل دي دوهم په عجیبه طور دا چې هغه ماهي په

دریاب کې په کوم ځای چې تیر سوی وو ، هلته اوبه په طور دخرق عادت داسې دسُرنګ په طور سوي وې، غالباً بیا به یوځای سوي وي) موسی ﷺ چې داقصه واوریده) وې وفرمایل چې هم دا هغه موقع ده دکوم چې مونږ کوشش کوي (هلته واپس کیدل په کار دي) نو دواړه دخپلو پښو دنښانو په لیدو ولاړل (غالباً دغه لار دسرک نه وه په دې وجه یې دپښو نښاني لټولې) نو (هلته چې ورسیدل) دوی زمونږ په بندګانو کې یو بنده (یعني خضر ﷺ) پیدا کي کوم ته چې مونږ خپل خاص رحمت (یعني مقبولیت) ورکړی وو (دمقبولیت په معنی کې دولایت اونبوت دواړو احتمال دی) اومونږ ده ته دخپل طرف څخه (یعني بې دواسطې دکسب کولو داسبابو څخه) یوخاص طورعلم ښوولی وو (مراد ددې څخه علم دکونیه اسرارو دي ، لکه چې دراتلو نکو واقعاتو څخه به معلومه سي او ددې علم د الله ﷻ په نژدیکت حاصلولو کې هیڅ دخل نسته ، کوم علم ته چې دالله ﷻ سره په نژدیکت کې دخل دی هغه علم د اسرار الهیه دی په کوم کې چې موسی ﷺ لوی وو غرض دا چې) موسی (ﷺ ده ته سلام وکي اوده ته یې) وفرمایل چې زه ستا سره پاته کیدل غواړم (یعني ماته دخان سره دپاته کیدو اجازه راکړه) په دې شرط چې کوم مفیدعلم تاته (دالله ﷻ دطرف څخه) ښوول سوی دی په دې کې ته ماته هم وښیه، دغه بزرګ جواب ورکي ته که زما سره پاته سې (نو زما په کارونو) به صبر ونه کړل سې (یعني مابه منع کوي اوپه استاد چې دتعلیم متعلق دشاګرد منع کول وي نو ملګرتیا یې ګرانه وي) او پر داسې کارونو به (دمنع څخه) ته څنګه صبر وکړي کوم چې ستا دپوهې داحاطې څخه بهر دی (یعني په ښکاره کې به دغه کارونه چې منشاء یې تاته معلومه نه وي، خلاف شرع به درته ښکاري اوته به پرخلاف شرع کارونو څنګه چپ پاته سې ؟) موسی (ﷺ) وفرمایل چې (داسې نه ده) انشآء الله ته به زما صبر کوونکی (یعني ضابط) پیدا کړي او زه به هیڅ خبره کې ستا دحکم څخه خلاف نه کوم (یعني که دمنع څخه مې منع کوی نو زه به تانه منع کوم او دغه شان به بله خبره کې هم خلاف نه کوم) دې بزرګ وفرمایل چې (ښه ده) که زما سره پاته کیدل غواړي نو (دومره خیال کوه چې) زما څخه دڅه خبري په نسبت به هیڅ پوښتنه نه کوي، ترڅو چې دهغه متعلق زه په خپله اول ذکر ونه کړم .

معلومات او مسئلې: وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَاهُ : په دې واقعه کې دموسیٰ څخه مراد مشهور پیغمبر حضرت موسی بن عمران ﷺ دی ، نوفل بکالي چا چې دبل موسیٰ طرف ته ددې واقعې نسبت کړی دی ، په صحیح بخاري کې دحضرت ابن عباس ﷺ دطرف څخه په ده سخت رد نقل دی .

او د ، فَتىٰ : لفظي معنی دنوجوان ده ، هرکله چې دا لفظ دیوخاص سړي دپاره استعمال سي نوخادم ورڅخه مراد وي ، څکه چې خدمتګار اکثره قوي ځوان ساتل کیږي چې هرکار کولی سي او نوکر یا خادم دځوان په نوم سره بلل داسلام دیر ښکلی ادب دی چې نوکرانو ته هم په غلامانو یا مرئیانو ویلو سره اواز مه کوی ، بلکې په ښکلي لقب سره ورته اواز کوی ، دلته دفتی نسبت حضرت موسی ﷺ ته دی ، څکه چې مراد ورڅخه دحضرت موسی ﷺ نوکر دی او دحدیث په روایتونو کې دی چې دا خادم یوشع بن نون بن افرائیم بن یوسف ﷺ وو په څینو روایتونو کې دی چې دا دحضرت موسی ﷺ دخور زوی وو ، مګر په دې کې څه قطعي فیصله نه سي کیدی ، دصحیح روایتونو څخه ده نوم یوشع بن نون ثابت دی ،

دباقي صفتونو اوحالاتو ثبوت يې نسته.
دمجمع البحرين لفظي معنى هرهغه ځاى دى كوم ځاى چې دوه دريابونه يوځاى كيږي او دا ښكاره ده چې داسې ځايونه په دنيا كې بې شميره دي، دلته دمجمع البحرين څخه كوم ځاى مراد دى؟ چونكې په قرآن او حديث كې يې ددې معين ځاى نه دى ښوولى، په دې وجه د اثارو اوقرائنو په اعتبارسره دتفسير ليكونكو اقوال په دې كې مختلف دي حضرت قتاده وايي چې دبحر فارس او بحر روم ديوځاى كيدى ځاى دى، ابن عطيه رحمه الله د آذربائيجان په خواكې يوځاى وايي، ځينې دبحر اردن او بحر قلزم ديوځاى كيدو ځاى وايي ځينې وايي دامقام په طبخه كې دى، د ابى بن كعب رضي الله عنه څخه نقل دى چې دا په افريقه كې دى، سدّي رحمه الله ارمينيه ښيي، ځينې وايي چې دبحر اندلس اوبحر محيط ديوځاى كيدو ځاى دى.
والله تعالى اعلم
په هرحال دومره خبره ښكاره ده چې الله جل جلاله حضرت موسى عليه السلام ته دا مقام معين كړى اوښوولى وو، دكوم طرف ته چې دده سفر واقع سوى دى (قرطبي)

(دحضرت موسي او خضر عليهم السلام قصه)

ددې واقعې تفصيل په صحيح بخاري اومسلم كې په روايت د ابى بن كعب رضي الله عنه داسې راغلى دى چې نبى كريم صلى الله عليه وسلم فرمايي چې يو وار حضرت موسى عليه السلام خپل قوم بني اسرائيلو ته دخطبې وركولو دپاره ورېدى نو خلقو داپوښتنه ورڅخه وكړه چې په ټولو انسانانو كې دټولو څخه زيات علم والا څوك دى؟
(دحضرت موسى عليه السلام په علم كې دځان څخه زيات علم والاڅوك نه وو، په دې وجه) يې وفرمايل چې، زه دټولو څخه زيات علم والا يم، (الله جل جلاله خپل د دربار مقربينو ته خاص تربيت وركوي، په دې وجه دا خبره يې خوښه نه سوه، بلكې د ادب مقتضى دا وه چې دا خبره يې دالله جل جلاله علم حواله كړې واى، يعنې داسې يې ويلي واى چې الله جل جلاله پوه دى چې په ټول مخلوق كې زيات عالم څوك دى) دحضرت موسى عليه السلام په دې جواب باندې الله جل جلاله زورنه وركړه، په حضرت موسى عليه السلام باندې وحى راغله چې زما يو بنده په مجمع البحرين كې دى هغه تر تا زيات عالم دى (حضرت موسى عليه السلام ته چې هركله دامعلومه سوه نوالله جل جلاله ته يې درخواست وكې چې هركله هغه زما څخه زيات عالم دى نو ماته دهغه څخه دفائدې اخيستو دپاره سفر كول په كار دى، په دې وجه عرض يې وكې چې ياالله! ما ته دهغه نښانه اوپته وښيې، الله جل جلاله ورته وفرمايل چې يوماهي دځان سره په زمبيل كې واخله او دمجمع البحرين طرف ته سفر كوه، كوم ځاى چې دا ماهي درڅخه ورک سو، بس دغه ځاى زما ددغه بنده ديوځاى كيدو دى، حضرت موسى عليه السلام دحكم مطابق يوماهي په زمبيل كې كښېښووى او روان سو، ده سره دده خادم يوشع بن نون هم وو، دسفر په دوران كې يوې ډبرې ته ورسيدل، هلته يې دمه وكړه، په ډبره يې سره كښېښووى، دلته ناځاپه دې ماهي حركت وكې او دزمبيل څخه ووتى او درياب ته ولاړى او (دماهي ژوندى كيدو او درياب ته د تللو سره يوه بله معجزه دا وسوه چې) په كومه لاره چې دغه ماهي په درياب كې تلى الله جل جلاله په هغه لاره د اوبو بهيدل بند كړل اوپه دغه لاره د اوبو دننه يو سرنګ جوړ سو (يوشع بن نون دا عجيبه واقعه ليدله اوحضرت موسى عليه السلام بيده وو) هركله چې بيداره سو نو ديوشع بن نون څخه دماهي داعجيبه واقعه هيره

سوه چې ده ته یې بیان کړي او ددې ځای څخه بیا روان سو اوپوره ورځ اوشپه نورسفر یې وکی ، هرکله چې بله ورځ سهار سو نوحضرت موسی ﷺ خپل ملګري ته وویل چې زما ناشته راوړه ځکه چې په دې سفر سره ډیر ستړی سو ، نبی کریم ﷺ فرمایي چې (دقدرت په تقدیر سره) حضرت موسی ﷺ ته ددې ځخه مخکې ستړي والی هم محسوس نه سو ، تردې چې کوم ځای ته رسیدل وو ، دهغه ځخه مخ ته ولاړل نو ستړی سو) هرکله چې حضرت موسی ﷺ ناشته وغوښته نو یوشع بن نون ته دماهي واقعه وریاده سوه او دخپلو هیریدو عذر یې وکی ، چې شیطان زما ځخه هیر کړي وو چې هغه وخت مې ته ددې واقعې ځخه خبر نه کړي او بیا یې ورته وویل چې هغه مړ ماهي ژوندی سو اوپه دریاب کې په یوه عجیبه طریقه سره ولاړي ، حضرت موسی ﷺ وویل چې هم دغه ځای زمونږ مقصد وو (یعنی منزل مقصود هم دغه ځای وو کوم ځای چې ماهي ژوندی سو او ورک سو)

نودغه وخت بیرته را روان سو اوخاص په هغه لاره بیرته ولاړي په کومه چې راغلي وو چې هغه ځای پیدا کړي اوس چې کله دغه ډبرې ته را ورسیدل نو وي لیدل چې د ډبرې په خوا کې یوسړی دسرڅخه تر پښو پوری ځان په ځادر کې پټ کړی بیده دی ، حضرت موسی ﷺ ورته په دې حال کې سلام وکی نوحضرت خضر ﷺ وویل چې په دې غیر آباد ځنګل کې سلام دکومه ځخه راغی نوحضرت موسی ﷺ وویل چې زه موسی یم نو حضرت خضر ﷺ سوال وکړی چې دبنی اسرائیلو موسی ؟ نو ده ﷺ جواب ورکی چې هو ، زه موسی ﷺ دبنی اسرائیلو یم ، ددې دپاره راغلی یم چې ته ماته هغه خاص علم وښیې کوم چې الله ﷻ تاته درکړی دی .

حضرت خضر ﷺ ورته وویل چې ته زماسره صبرنه سې کولی ای موسی ؛ زماسره یوعلم دی کوم چې الله ﷻ ماته راکړی دی هغه ستاسره نسته اویوعلم یې تاته درکړی دی چې زه نه باندې پوهیږم ، حضرت موسی ﷺ وفرمایل چې انشآء الله ته به ما صبر کوونکی پیداکړې او زه به په هیڅ کارکې ستا مخالفت نه کوم .

حضرت خضر ﷺ وفرمایل چې که ته زما سره تلو ته تیار یې نو دیوې معاملې متعلق به هم زما ځخه پوښتنه نه کوې ترڅو پوری چې زه په خپله تاته دهغه حقیقت ونه ښیم .

دایې وویل او دواړه حضرات د دریاب په غاړه غاړه روان سول ، ناڅاپه یوه کښتۍ راغله نو دکښتۍ والاوو سره دسپریدو خبره اتره وکړه ، دغه خلقو حضرت خضر ﷺ وپیژندی اوټول یې بغیر دکرایې او اجرت ځخه سپاره کړل چې په کښتۍ کې سپاره سول نوحضرت خضر ﷺ په یو تبرګی سره دکښتۍ ځخه یوه تخته وایستله ، دحضرت موسی ﷺ صبر ونه سو ، وي ویل چې دې خلقو مونږ بغیر دکرایې ځخه په کښتۍ کې سپاره کړو او تا دهغه بدله دا ورکړه چې دهغوی کښتۍ دې ماته کړه چې دا ټول غرق سي دا خو تا ډیره بده خبره وکړه .

حضرت خضر ﷺ ورته وویل چې ما تاته اول ویلي وه چې ستا به زماسره صبر ونه کړل سي ، نوحضرت موسی ﷺ په دې باندې عذر وکی چې زما ځخه خپله وعده هیره سوې وه ، په دې هیره باندې ما مه نیسه نبی کریم ﷺ چې دا واقعه نقل کوي نووي فرمایل چې حضرت موسی ﷺ اولنی اعتراض په حضرت خضر ﷺ په هیره سره وکړی او دوهم په طور دشرط او دریم قصداً (په دې وخت کې یوه چوغکه راغله او

دکښتۍ پرژۍ (ځنډه) کښينسته او د درياب څه يې په مشوکه کې اوبه واخيستې، نو حضرت خضر ﷺ حضرت موسی ﷺ ته وويل چې زما علم او ستا علم چې دواړه يو سی هم نو د الله ﷻ د علم په مقابله کې دومره حيثيت نه لري لکه څومره چې د دې چوغکې د مشوکې اوبه د دې سمندر په مقابله کې څه حيثيت نه لري.

بيا دکښتۍ څخه کښته سول او په غاړه روان سول، ناڅاپه حضرت خضر ﷺ يو هلک وليدی چې د نورو هلکانو سره يې بازی کولې، حضرت خضر ﷺ په خپل لاس د دغه هلک سر د هغه د بدن څخه جلا کې، هلک مړ سو، حضرت موسی ﷺ وويل چې چې تاخو يو معصوم روح بغير د څه جرم څخه قتل کې دا خو تا لويه گناه وکړه، حضرت خضر ﷺ ورته وويل چې آيا ما تاته مخکې نه وه ويلي چې ته زما صبر نه سې کولی، حضرت موسی ﷺ وليدل چې دا معامله د اولې معاملې څخه زياته سخته ده په دې وجه يې وويل چې که د دې څخه وروسته ما ستا څخه د څه خبري پوښتنه وکړه نو ته بيا ما د خان څخه جلا کړه، ته زما د طرف څخه د عذر حد ته ورسيدی.

د دې څخه وروسته بيا روان سول تردې چې يو کلي ته راغلل د وی د کلي خلقو ته درخواست وکې چې موږ د خان سره ميلمانه کړي، هغوی انکار وکی، په دې کلي کی دوی يو ديوال وليدی چې نړيدو ته نژدې وو، حضرت خضر ﷺ دغه ديوال په خپلو لاسونو سره سيده کی، حضرت موسی ﷺ په تعجب سره وويل چې موږ د دې خلقو څخه ميلمستيا وغوښته هغوی انکار وکی او تا دومره لوی کار وکی، تا چې دا کار کوی نو د دې کار اجرت خو به دې ور څخه اخيستې وای؟ نو حضرت خضر ﷺ وفرمايل چې، هَٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ (يعنی اوس شرط پوره سو په دې وجه زما او ستا د جدايي وخت راغلی دی)

د دې څخه وروسته حضرت خضر ﷺ د دري واړو واقعاتو حقيقت موسی ﷺ ته ښکاره کی، وې ويل چې ذَٰلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا: يعنی دا حقيقت د هغو واقعاتو دی په کومو چې ستا صبر ونه سو، نبی کريم ﷺ د دې پوره واقعي ذکر کولو څخه وروسته وفرمايل چې زړه غواړي چې حضرت موسی ﷺ لږ نور صبر کړی وای نو د دې دواړو به څه نور خبرونه هم معلوم سوی وای (انتهی)

د صحيح بخاری او مسلم دا اوږد حديث دا سی راغلی دی چې په دې کی د حضرت موسی ﷺ د بنی اسرائيلو موسی کيدل او د ځوان ملگري نوم يوشع بن نون کيدل او د کوم بنده طرف ته چې حضرت موسی ﷺ مجمع البحرين ته ليږل سوی وو، د هغه نوم خضر په صراحت سره ذکر دی، مخ ته د قرآن د ايتونو تفسير او تشريح سره دا آيتونو وگوری.

(دسفر ځيني ادب او د پيغمبرانه عزم يوه نمونه)

لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا: دا جمله حضرت موسی ﷺ د خپل سفر ملگری يوشع بن نون ته وويل چې د دې مطلب د خپل سفر رخ او منزل مقصود خپل ملگری ته ښوول وو، په دې کی هم حسن ادب دی چې د سفر د ضروری خبرو څخه ملگري او خادم هم خبرول په کار دی، متکبره خلق خپل خادمان او نوکران نه قابل خطاب گني او نه د خپل سفر متعلق دوی ته څه ښيي.

حُقُبًا: د حُقْبَةٌ جمع ده، اهل لغت وايي چې داتيا (۸۰) کالو موده ده، ځينې ددې څخه زيات ته حقبه وايي، صحيح دا ده چې اوږدې زمانې ته وايي، څه حد اوتعين يې نسته حضرت موسی ﷺ خپل ملګري ته دا خبره وښووله چې زه به مجمع البحرين ته ځان رسوم دکوم ځاى دپاره چې الله ﷻ حکم کړى دى او عزم چې دا دى که هر څومره زمانه په سفر کې تيره سي، ترڅو پورې چې دغه منزل مقصود ته ونه رسېږم سفر به جاري وي، د الله ﷻ حکم په تعميل کې پيغمبرانه عزم هم داسې وي.

(د حضرت موسی ﷺ دحضرت خضر ﷺ څخه ښه والې دحضرت موسی ﷺ خاص تربيت او دده معجزې)

فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا: دقرآن اوسنتو دتصريحاتو څخه واضحه ده چې حضرت موسی ﷺ ته د انبياء عليهم السلام په جماعت کې هم يوخاص امتيازحاصل دى الله ﷻ دخبرو خاص شرف د دوى مخصوص فضيلت دى او دحضرت خضر ﷺ خو په نبوت کې هم اختلاف دى اوکه نبوت يې هم ومنل سي نو درسالت مقام خو ورته حاصل نه دى، نه دده څه کتاب سته، نه څه خاص امت په دې وجه په هرحال حضرت موسی ﷺ دحضرت خضر ﷺ څخه په ډيرو درجو ښه دى، ليکن الله ﷻ دخپلو مقربينو دمعمولي شان کمی اوکوتاهي اصلاح کوي، د دوى دتربيت دپاره په ادنى کوتاهى هم سخت عتاب کيږي، ددى تدارک هم د دوى څخه په دې پيمانه باندې کول کيږي، دا ټوله قصه په دې خاص انداز سره دتربيت مظهر دى دده دژبې څخه داکلمه وتلې وه، چې زه دټولو څخه زيات علم والايم، دحق تعالى دا خبره خوښه نه سوه نو دده دخبرداړولو دپاره يې دخپل يو داسې بنده ده ته پته ورکړه دکوم سره چې دالله ﷻ يوخاص علم ووکوم چې دحضرت موسی ﷺ سره نه وو که څه هم دحضرت موسی ﷺ علم دده دعلم څخه په درجه کې ډير لوى وو، مګر په هرحال هغه حضرت موسی ﷺ ته حاصل نه وو، دى خوا حضرت موسی ﷺ ته الله ﷻ ته دعلم دطلب يوه داسې جذبه ورکړې وه، چې هرکله ورته دا معلومه سوه چې يوځاى بل هم داسې علم سته کوم چې ماته حاصل نه دى، نو ددې دحاصلولو دپاره دطالب علمي سفر کولو ته تيار سو، او دالله ﷻ څخه يې ددغه بنده (حضرت خضر ﷺ) دپتې پوښتنه وکړه اوس دلته داخبره دفکرقابله ده که الله ﷻ غوښتلي نو دحضرت خضر ﷺ سره به يې دحضرت موسی ﷺ ملاقات دلته په اسانۍ سره کړى واى يا دا چې په حضرت موسی ﷺ باندې يې دطالب علمي سفر کوى نوځاى به يې ورته صفا ښوولى واى چې هلته په رسيدو به ده ته پريشانى نه پيښيده، مګر وسوه داسې چې پته يې داسې مبهمه وښووله چې دغه ځاى ته په رسيدو به مړ ماهي ژوندى سي او ورک به سي، نو هلته به زمادغه بنده وي.

دصحيح بخاري دحديث څخه ددې ماهي متعلق دومره معلومه سوه چې دالله ﷻ دطرف څخه داحکم سوى ووچې يوماهي په خپل زمبيل کې کښيږده، ددې څخه ماسوا نورڅه معلوم نه دى چې ددې ماهي د خوراک دپاره دخان سره د اېښوولوحکم سوى وو، يادخوراک څخه علاوه دواړه احتمال سته په دې وجه په تفسيرليکونکو کې ځينې وايي چې داوريت سوي ماهي دخوراک دپاره اېښوول سوي وو او ددې سفر دواړو ملګرودسفرپه دوران کې ددې څخه خوراک کوي هم ددې څخه نيمه حصه خوړل سوې وه ددې څخه وروسته په طور دمعجزي کباب سوى او نيم خوړل سوى ماهي دوباره ژوندى سو او درياب ته ولاړى.

ابن عطیه رحمه الله او ځینې نورو خلقو دا هم بیان کړي دي چې دا ماهي په طور د معجزې بیا په دنیا کې باقي هم پاته سو او ډیرو خلقو لیدلې هم دی ، چې د دې ماهي صرف یو اړخ دی ، بل اړخ یې خوړل سوي دی ، ابن عطیه رحمه الله دا هم بیان کړي دي چې ما په خپله لیدلې دی (قرطبي)
او ځینې مفسرین وایي چې د خوراک څخه علاوه په یو جلا زمبیل کې د ماهي د اینښولو حکم سوی وو او د دې مطابق یې اینښی وو ، په دې کې هم دومره خبره خو متعینه ده چې ماهي مړ وو ، ژوندی کېدل او په دیاب کې تلل یې یوه معجزه وه .
په هر حال د حضرت خضر علیه السلام پته یې دومره مبهمه ورکړه چې په اساني سره ځای متعین نه وو ، ښکاره دا ده چې دا هم د حضرت موسی علیه السلام ازمائښت او امتحان وو ، په دې سربیره یې زیات د امتحان صورت دا پیدا کې چې هر کله عین موقعې ته دا خلق ورسېدل نو ماهي هېر سو ، د قرآن په آیت کې یې هم د دې هېرې نسبت حضرت موسی علیه السلام او د ده ملګري دواړو ته کړی دی ، نَسِيَا حُوتَهُمَا ، لیکن د بخاري د حدیث څخه چې کومه قصه ثابته سوه ، د دې څخه معلومیږي چې څه وخت د ماهي د ژوندي کېدو او دریاب ته د تللو وخت راغی نو حضرت موسی علیه السلام بیده وو صرف یوشع بن نون دا عجیبه واقعه ولیده او اراده یې کړې وه چې حضرت موسی علیه السلام بیدار سي نو ده ته به ووایم ، لیکن د بیداریدو څخه وروسته الله ﷻ په ده باندې هېر مسلطه کړل او هېر یې سول ، نو د لته د دواړو طرف ته د هېریدو نسبت داسې سو لکه چې په قرآن کې په يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ : د خوږ او تریو دریاب دواړو څخه د ملغلرو او مرجانو وتل راغلي دي ، حال دا دی چې ملغلري او مرجان صرف د تریخ دریاب څخه وزي ، مګر په محاورو کې غالباً داسې لیکل یوه عامه خبره ده او دا هم کېدی سي چې د دلته څخه د مخ ته سفر کولو په وخت کې خو ماهي د ځان سره وړل د دواړو بزرګانو څخه هېر سوي وي ، په دې وجه یې د دواړو طرف ته د هېریدو نسبت وکې .
په هر حال دا یو دوهم ازمائښت وو چې منزل مقصود ته په رسیدو د ماهي په ژوندي کېدو او په اوبو کې ورکیدو سره حقیقت ښکاره کیږي او مقام متعین کیږي مګر لا اوس هم د دې حق طلب کوونکي څخه څه نور امتحان اخیستل وو ، په دې وجه په دواړو باندې هېره مسلطه سول ، او پوره دیوې ورځې او یوې شپې د سفر کولو څخه وروسته ورته د لوږې او ستړي کېدو احساس وسو ، دا دریم امتحان وو څکه چې عادتاً د لوږې او ستړي کېدو احساس ورته د دې څخه مخکې کېدل په کار وو ، که هلته یې ماهي یاد سوی وای نو د دومره اوږد سفر کولو زیات تکلیف به ورته نه وای پېښ سوی ، مګر الله ﷻ ته دا منظوره وه چې څه نور تکلیف تېر کړي ، د دومره اوږد سفر کولو څخه وروسته ورته د لوږې تندې احساس وسو او هلته یې ماهي یاد سو او دا ورته معلومه سوه چې مونږ د مقصود څخه ډیر مخ ته راغلي یو ، په دې وجه بیا د پښو په چاپونو باندې بیرته شاته راغلل .
د ماهي په دریاب کې د تللو ذکر اول وار خو د سَرَبًا په لفظ سره راغلی دی ، دسَرَبَ معنی د سُرنګ ده کوم چې په غرونو کې د لاري جوړولو د پاره کیندی یا په ښارونو کې تر مځکې لاندې د لارو جوړولو د پاره کیندل کیږي ، د دې څخه معلومه سوه چې دا ماهي کله دریاب ته ولاړی نو کوم طرف ته چې به تلی په

اوبو کی به یو سُرنګ جوړیدی ، دی په په کښی روان وو چی دده دتلو لار د اوبو څخه خالی وي لکه چی دصحیح بخاری دروایت څخه واضحه سوه ، دوهم وار چی کله یوشع بن نون حضرت موسی ﷺ ته ددی واقعی ذکر د اوږد سفر څخه وروسته وکی نوهلته یی په ، وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا : الفاظ سره دا واقعه بیان کړه ، په دی دواړوکی څه تضاد نسته ځکه چی د اوبو دننه سرنګ جوړول اوتلل په خپله یوه عجیبه واقعه خرق عادت وه .

(دحضرت خضر ﷺ سره ملاقات او دده دنبوت مسئله)

په قرآنکریم کی که څه هم ددی واقعی دصاحب نوم ذکرنه دی بلکه عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا: یی ویلی دی ، مګر د صحیح بخاری په حدیث کی دده نوم خضر ښوول سوی دی ، دخضر لفظی معنی ده سرسبزه ، دده دخضر د نوم وجه عامو مفسرینو دا ښوولی ده چی دی به کوم ځای کښینستی نو که هرڅنګه مځکه چی به وه، هلته به وابنه وسوه اومځکه به شنه سوه ، قرآنکریم دا نه ده واضحه کړی چی حضرت خضر ﷺ پیغمبر وو اوکه دالله ﷻ ولی وو لیکن دجمهورو عالمانو په نزد دده نبی والی په خپله په قرآن کریم کی دذکر سوو واقعاتو څخه ثابت دی ، ځکه چی حضرت خضر ﷺ څخه خومره واقعات چی په دی سفرکی ثابت دي په دی کی ځینی په قطعی طور سره دشریعت څخه خلاف دی او دشریعت دځه حکم څخه استثناء بغیر دوحی الهی څخه نه سی کیدی کومه چی په نبی اوپیغمبر پوری مخصوصه ده ، ولی ته هم په کشف یا الهام سره څه شیان معلومیدی سی، مګر دغه څه حجت نه وي ، په دی بنا دشریعت څه ښکاره حکم نه سی بدل کیدی ، په دی وجه دا متعینه کیږي چی حضرت خضر ﷺ دالله ﷻ نبی اوپیغمبر وو، ده ته په ذریعه دوحی الهی ځینی خاص احکام هغه ورکړل سوی وو کوم چی دښکاره شریعت خلاف وه ، دوی چی څه وکړل تردی استثنایی حکم لاندي یی وکړل ، په خپله ددی اظهارهم دقرآن په دی جمله کی وسو، وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي: (یعنی ماچی څه وکړل دخپل طرف څخه می ونه کړل ، بلکه دالله ﷻ په امر سره می کړی دی)

لنډه دا چی دجمهور امت په نزد حضرت خضر ﷺ هم نبی اوپیغمبر دی ، مګر ده ته څه تکوینی خدمتونه د الله ﷻ دطرف څخه سپارل سوی وه ، دهغه علم ورکول سوی وو اوحضرت موسی ﷺ ته ددی اطلاع نه وه ، په دی وجه یی په ده اعتراض وکی ، په تفسیر قرطبی ، بحر محیط او اکثرو تفسیرونوکی دامضمون په مختلفو عنواناتو سره ذکر دی .

(یو ولي ته دشریعت دښکاره حکم څخه خلاف ورزی حلاله نه ده)

ددی څخه داخبره هم معلومه سوه چی ډیر جاهلان غلط کاری ، تصوف بدنام کوونکی صوفیان کوم چی وایی چی شریعت جلا شی دی او طریقت جلا شی دی ، ډیر شیان په شریعت کی حرام وي ، مګر په طریقت کی جائز دی ، په دی وجه که یو ولی په ښکاره په ګناه کبیره کی اخته ولیدل سو، خو اعتراض نه سی باندی کیدی ، دا ښکاره زندیقت او باطل دی ، په حضرت خضر ﷺ باندی ددنیا یو ولی نه سی قیاس کیدی او نه دشریعت دښکاره څخه خلاف دده څه کار ته جائز ویل کیدی سی .

(په شاګرد د استاد تابعداري لازمه دی)

هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَى أَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا : په دی کی حضرت موسی ﷺ سره ددی چی نبی او رسول او اولو العزم پیغمبر دی ، حضرت خضر ﷺ ته یی په تعظیم اوتکرم سره درخواست وکی چی زه ستا څخه ستا دعلم زده کولو دپاره ستا سره تلل غواړم ، ددی څخه معلومه سوه چی دعلم حاصلولو ادب دا دی چی ساګرد دخپل استاد تعظیم تکریم او اتباع کوي ، که څه هم شاګرد دخپل استاد څخه افضل او اعلی هم وي (قرطبی او مظهری)

(دشریعت عالم ته جائز نه دی چی دشریعت څخه په خلاف کار صبر کوي)

إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا (٦٧) وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَى مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا : حضرت خضر ﷺ حضرت موسی ﷺ ته وویل چی ته زماسره صبر نه سی کولی اوڅنګه به ستا صبر وکړل سی چی هرکله ته په حقیقت باندی خبرنه یی مطلب یی دا وو چی ماته کوم علم را کول سوی دی ، ددی نوعیت ستا دعلم څخه مختلف دی ، په دی وجه به تاته زما کارونه د اعتراض قابل ښکاري هرکله چی زه دهغوی دحقیقت څخه تاخبرنه کړم، ته به دخپلو منصبی فرضو په بنا پردی اعتراض کوي .

حضرت موسی ﷺ ته چونکی په خپله دالله ﷻ دطرف څخه دده خواته دتلو او دده دعلم حاصلولوحکم سوی وو ، په دی وجه مطمئن وو چی دده هیڅ کار به په حقیقت کی دشریعت څخه خلاف نه وي که څه هم په ښکاره په خیال کی نه راځی په دی وجه دصبر کولو وعده یی وکړه که نه وي نو داسی وعده کول هم دیو عالم دین دپاره جائز نه دی ، لیکن بیا دشریعت په باره کی ددینی غیرت دجذبی څخه مغلوبه سو او دا وعده یی هیره کړه .

اوله واقعه خو زیاته سنګینه هم نه وه ، صرف دکښتی والاوو مالی نقصان دغرقیدو صرف بیره وه کومه چی ورروسته رفع سوه ، لیکن په وروسته واقعاتو کی حضرت موسی ﷺ داوعده هم ونه کړه چی زه به اعتراض نه کوم اُوهرکله چی دهلک دقتل واقعه یی ولیده نو په سختی سره یی اعتراض وکی او په خپل اعتراض یی څه عذرهم پیش نه کی صرف دومره یی وویل چی که آئنده می اعتراض وکی نوتاته به حق وي چی ما دځان څخه لیری کړي ، ځکه چی دیو نبی اوپیغمبرڅخه دا برداشت نه سی کیدی چی دشریعت څخه خلاف کار ووینی اوصبر باندی وکړي ، البته چونکی بل طرف ته هم پیغبر وو په دی وجه آخر دحقیقت اظهار داسی وسو چی دا جزئی واقعات دحضرت خضر ﷺ دپاره دعامو قاعدو دشریعت څخه مستثنا کړل سوه ، دوی چی څه وکړل دوحی الهی مطابق یی وکړل (مظهری)

(په علم موسوی اوعلم خضري کي یو بنادی فرق اوپه دواړوکي دښکاره تضاد حل)

دلته په طبعی طورسره یوسوال پیدا کیږي چی دحضرت خضر ﷺ دوضاحت مطابق ده ته چی کوم علم ورکول سوی وو ، ددی نوعیت دحضرت موسی ﷺ دعلم څخه مختلف وو ، مګرهرکله چی دا دواړه علمونه دالله ﷻ دطرف څخه ورکول سوی وه ، نوددی دواړو په احکامو کی تضاد اواختلاف ولی وسو ، ددی تحقیق په تفسیر مظهری کی حضرت قاضی ثناء الله پانی پتی رحمه الله کوم چی لیکلی دی هغه اقرب الی الصواب اوزړه ته لګیدونکی دی دده دتقریر مطلب کوم چی زه باندی یوه یم دهغه خلاصه دا ده چی

الله ﷻ کومو حضراتو ته چې خپله وحي او نبوت ورکوي، هغوی په عام طور سره هغه حضرات وي کوموته چې د خلقو د اصلاح خدمت سپارل سوی وي پر دوي کتاب او شریعت نازلیږي په کوموکې چې د خدای د مخلوق د هدایت او اصلاح اصول، او قاعدې وي، د خومره پیغمبرانو ذکرچې په قرآن کریم کې په وضاحت د نبوت او رسالت سره راغلی دی هغوی ټول داسې وه کوموته چې تشریعي او اصلاحي خدمتونه سپارل سوي وه ، په دوی چې کومه وحي راتله هغه به هم ټوله ددې متعلق وه، مگر بل طرف ته څه تکویني خدمتونه هم دی د کومو د پاره چې په عام طور سره ملائکې مقرر دی ، مگر د انبیاء علیهم السلام په ټولو کې هم الله ﷻ بعضو ته ددې تکویني خدمتونو د پاره مخصوص کړي دي حضرت خضر ﷺ په دې زمره کې دی ، تکویني خدمتونه د جزئي واقعاتو سره متعلق دی چې فلانی د بیډونکی سری دې وساتل سی یا فلانی دې هلاک سی، فلانی ته دې ترقي ورکول سی، فلانی دې لاندې سی ددې معاملونه د عامو خلقو سره تعلق وي او نه ددې احکام د عوامو سره تعلق لري په داسې جزئي واقعاتو کې ځینې هغه صورتونه هم پیښیږي چې دیو سړي هلاکول د شریعت د قانون څخه خلاف وي، مگر په تکویني قانون کې دا خاص واقعه د عام شریعتي قانون څخه مستثنا کړي او ددې سړي د پاره یې جائزه کړي وي کوم چې یې په دې تکویني خدمت باندې مامور کړی وي په داسې حالاتو کې د شرعي قوانینو عالمان ددې استثنایي حکم څخه خبر نه وي او هغوی دې ته په حرامو ویلو باندې مجبوره وي او کوم سړی چې یې په تکویني طور سره ددې قانون څخه مستثنا کړی وي ، هغه په خپل ځای په حقه باندې وي .

لنډه دا ده چې کوم ځای دا تضاد په نظر راځي ، هغه په حقیقت کې تضاد نه وي ځینې جزئي واقعات د عام قانون د شریعت څخه مستثنا وي، ابوحیان په بحر محیط کې فرمایي ، اَلْجُمْهُوْرُعَلٰىٓ اَنَّ الْخِضْرَ نَبِيٌّ وَّكَانَ عِلْمُهٗ مَعْرِفَةُ بَوَاطِنَ قَدْ اُحِيَتْ اِلَيْهِ وَعَلِمَ مُوْسٰى الْاَحْكَامَ وَالْفُتْيَابِالظَّاهِرِ (بحر محیط ص ۱۴۷ ج ۲) په دې وجه دا هم ضروري ده چې دا استثناء په ذریعه د وحي د نبوت وي ، دیو ولي کشف او الهام د داسې استثناء کولو د پاره هیڅکله کافي نه دی ، په دې وجه د حضرت خضر ﷺ هلک په ښکاره ناحقه قتل کولو په ښکاره شریعت کې حرام وو ، لیکن حضرت خضر ﷺ په تکویني طور سره ددې قانون څخه مستثنا کړي ا و مامور کړل سوی وو ، په دې باندې غیر نبي کشف او الهام قیاس کول ، یو حرام حلال گڼل ، لکه چې په ځینو جاهلانو صوفیانو کې مشهوره ده ، بالکل بې دیني او د اسلام څخه بغاوت دی .

ابن ابی شیبه د حضرت ابن عباس ﷺ دا واقعه نقل کړې ده چې نجده حروري (خارجي) ابن عباس ﷺ ته خط ولیکی چې حضرت خضر ﷺ نابالغ هلک څنگه قتل کی ، هرکله چې نبي کریم ﷺ د نابالغ قتل منع کړی دی ، حضرت ابن عباس ﷺ په جواب کې ولیکل چې هرکله د یو کوچني متعلق تاته هغه علم حاصل سی کوم چې د حضرت موسی ﷺ استاد ته حاصل سوی وو (یعنی حضرت خضر ﷺ ته) نو ستا د پاره به هم د نابالغ قتل جائز سی ، مطلب یې دا وو چې حضرت خضر ﷺ ته خو د نبوت د وحي په ذریعه ددې علم سوی وو ، د غه اوس چاته نه سی کیدی څکه چې نبوت ختم سوی دی ، د حضور ﷺ څخه وروسته هیڅوک نبي نه سی کیدی کوم ته چې په ذریعه د وحي د دا قسم واقعاتو متعلق د خدای پاک په حکم سره د مستثنا کولو علم وسی) (مظهري)

ددی واقعی څخه هم دا حقیقت واضح سو چی یو سړی دیو حکم شرعی څخه دمستثنا کولو دنبی صاحب وحی څخه ماسوا بل چاته حق نسته.

فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَا رَكِبَا فِی السَّفِیْنَةِ خَرَقَهَا قَالَ

بیا دواړه روان سول، تردی چی وختل کشتی ته هغه یی څیری کړه موسی وویل

اَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ اَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَیْـًٔا اِمْرًا ﴿۷۱﴾ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ

ایا تا دا څیر کړه چی ډوب سی ددې خلق؟ خامخا تا وکی یوشی درونډ، وې ویل ما نه ویلی؟

اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِیْعَ مَعِیَ صَبْرًا ﴿۷۲﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِیْ بِمَا نَسِیْتُ وَ

چی ته زما سره صبر نه سی کولی وې ویل چی ته ما مه نیسه زما په هیره

لَا تُرْهِقْنِیْ مِنْ اَمْرِیْ عُسْرًا ﴿۷۳﴾ فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَا لَقِیَا غُلٰمًا فَقَتَلَهٗ

اومه غورځوه په ما زما په کارکی ګرانوالی، بیا دواړه روان سول، تردی چی ورسیدل یو هلك ته نو هغه یی مړکی

قَالَ اَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِیَّةًۢ بِغَیْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَیْـًٔا نُّكْرًا ﴿۷۴﴾

موسی علیه السلام وویل ایا تا مړکی یونفس پاك بغیر دبدلی دنفس څخه؟ بیشکه تا یوشی نامعقوله وکی

تفسیر: (غرض دا چی د دواړو په مینځ کی قول او اقرار وسو) بیا دواړه (یو طرف ته) روان سول (غالبًا د دوی سره یوشع علیه السلام به هم وو مګر دی دحضرت موسی علیه السلام تابع وو، په دی وجه یی ذکر د دوو وکی) تردی چی (په تلو تلوکی یو داسی مقام ته ورسیدل کوم ځای چی په کښتۍ کی سپریدو ته ضرورت وو) کله چی دواړه په کښتۍ کی سپاره سول نو دی بزرګ ددی کښتۍ (یوه تخته ویسته او دا) یی څیری کړه، موسی (علیه السلام) وفرمایل آیا تا داکښتۍ ځکه څیری کړه چی په دی کی ناست خلق غرق کړی تا ډیره لویه (دخطری) خبره وکړه دی بزرګ وویل ایا ما نه وو ویلی چی ته زما سره صبر نه سی کولی (آخر هم هغه وسوه، ته په خپل قول باندی ټینګ پاته نه سوی) موسی علیه السلام وفرمایل چی (زماهیر سوی وه) ته زما په هیریدو باندی ما مه نیسه او زما په دی معامله (دمتابعت) کی په ما زیاته تنګی مه اچوه (چی زماهیره هم نه معاف کوي، خبره وه راغله ولاړه) بیا دواړه (دکښتۍ څخه کښته سول مخ ته) روان سول تردی چی کله دیو (کوچنی) هلك سره یوځای سول نو دی بزرګ هغه مړ کی، موسی (علیه السلام وبیریدی) وې ویل، تا یو بی ګناه روح هلاك کی (او هغه هم) بغیر دبدلی دیو روح څخه، بیشکه تا لوی بی ځایه حرکت وکی (چی اول خو دا دنابالغ قتل دی دکوم چی په قصاص کی هم قتل کول جائز نه دی، بیاده خوڅوك قتل کړی هم

نه دی ، داکار د مخکې کار څخه هم ډېر سخت دی ځکه چې په هغه کې يقيني نقصان خو صرف د مال وو ، د انسان خلقو د غرقيدو خطره که څه هم په کښې وه ، مگر د دې انسداد وسو ، بيا نابالغ هلک خو د هرې گناه څخه بری (پاک) وو .

معلومات او مسائل : خَرَقَهَا قَالَ أَخَرَقْتَهَا . د صحيحو په حديث کې دي چې حضرت خضر علیه السلام د تبرگي په ذريعه د کښتۍ يوه تخته ايستلې وه چې په دې وجه په کښتۍ کې داوبو راتلو او د غرقيدو يره پيدا سوه په دې وجه حضرت موسى علیه السلام په ده اعتراض وکی . مگر په تاريخي روايتونو کې دي چې اوبه دې کښتۍ ته دننه ورنغلې برابره خبره ده که په دې وجه چې حضرت خضر علیه السلام بيا د دې کښتۍ څه جوړول وکړي لکه بغوي رحمه الله په يو روايت کې نقل کړي دي چې د دې تختې په ځاى حضرت خضر علیه السلام يوه چيپه لگولې وه يا په طور د معجزې اوبه کښتۍ ته رانغلې ، دومره خبره خو د قرآن کريم د سياق څخه معلوميږي ، چې دې کښتۍ ته د غرقيدو هيڅ حادثه ور پېښه نه سوه ، چې په دې سره د دې روايتونو تائيد کيږي

حَتّٰى إِذَا لَقِيَا غُلٰمًا : لفظ د غلام د عربي ژبې په اعتبار سره نابالغ هلک ته ويل کيږي ، دا هلک کوم چې حضرت خضر علیه السلام قتل کی ، د ده متعلق حضرت ابن عباس رضی الله عنه او اکثرو تفسير ليکونکو دا ويلي دي چې نابالغ وو او مخ نه چې د ده متعلق کوم راغلي دي ، نَفْسًا زَكِيَّةً . د دې څخه هم د ده د نابالغ والي تائيد کيږي ، ځکه چې د زکيه معنى د گناهونو څخه د پاکۍ ده او دا صفت يا د پيغمبر کيدى سي يا د نابالغ کوچني چې دى په خپلو عملونو نه سي نيول کيدى په عملنامه کې يې هيڅ گناه نه ليکل کيږي

بنځلسم پاره ختمه سوه

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ

تفسير معارف القران د نصير احمد احمدي لخوا سکين او pdf سو . د دعا په هيله احمدي ! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹